

Володимир Леонюк

**СЛОВНИК
БЕРЕСТЕЙЩИНИ**

Львів, 1996

В. Леонюк

Словник Берестейщини. – Львів: Видавнича фірма «Афіша», 1996. – 360 с.

У «Словнику Берестейщини» можна знайти елементарні відомості про український край дуже складної долі. Зі сторінок словника постає Берестейщина жива, сучасна, реальна і Берестейщина історична, чие родовідне дерево проростає з антсько-дулібського кореня.

ISBN 966-95063-0-1
1996

© В. Леонюк,

СЛОВО ПРО БЕРЕСТЕЙЩИНУ

I. Прип'яте до Прип'яті

Одним із часових порогів слов'янської історії, також історії Берестейщини, уявляється середина I. тис. до н. е., коли розселена на просторах Східної Європи балто-слов'янська спільнота внаслідок історичних обставин розпадається на два великі самостійні етноси – балтійський і слов'янський (1). Поступово впродовж століть між балтами і слов'янами витворюється мовно-етнічне більш-менш стабільне розмежування приблизно по Прип'яті та її лівій притоці Ясельді (2).

З розпадом балто-слов'янської спільноти та закріпленням між балтами і слов'янами сталої Поліської розмежувальної лінії (ПРЛ) Берестейщина (і Підляшшя), як територія слов'янська, закономірно опинилася в межах слов'янського ареалу.

Найбільш умотивовані схеми слов'янського етногенезу прабатьківщину слов'ян локалізують саме в Україні, де слов'янство після відокремлення від балтів сформувалося в окремий індоєвропейський етнос і звідки слов'янські племена, за винятком предків українців, розселилися в III-VI ст. на нові батьківщини.

Обабіч ПРЛ на сьогодні відкрито понад 20 археологічних культур, що існували в період від кам'яного віку у IV тис. до н. е. і до доби Київської Русі. На середину I тис. до н. е., наколи припадає балто-слов'янське роз'єднання, це могли бути перехідні балто-слов'янські угруповання з перевагою того чи того компонента або вже цілком сформовані балти чи слов'яни, скажімо, під історично умовними іменами естів, неврів або скіфів-орачів.

Слов'яни вгадуються зокрема в племенах лужицької, висоцької, поморської та тшчинецької культур – останнє тисячоліття до н. е. Більшість дослідників до слов'ян зачисляє племена зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е. Безумовно, слов'янами та ще й протоукраїнцями були носії черняхівської культури II-VII ст. Черняхівців візантійці називали антами. Є припущення, що західна частина антів-черняхівців в історії znana під ім'ям дулібів.

Період антів-дулібів II-VII ст. в українській історії перехідний, зламний: анти-дуліби, слов'янські автохтони в Україні, – ще слов'яни, але передусім слов'яни східні й одночасно вже протоукраїнці, предки українського народу.

[3]

Логіка розвитку слов'янства України після слов'янських розселень із прабатьківщини відома: слов'янство України (антсько-дулібське), у тому

числі слов'янство поліське, невідворотно еволюціонує у своє історичне й етнічне продовження – в українство.

Від VII-VIII ст. Полісся і Підляшшя в археологічному плані характеризується тією самою культурою, що і Волинь, – похованнями з парними могилами та селищами на взірць Головна, тобто пам'ятками дулібсько-волинськими (3). Археологічній спорідненості поліссян і волинян у деталях відповідає належність говірок Полісся, Підляшшя і Волині до спільної західнополіської групи говірок північного діалекту української мови (4). На користь полісько-волинського етнічного свояцтва промовляє також тотожність фізичних прикмет населення згаданих територій (5).

На землях антів-дулібів до VII ст. зафіксовано племінне об'єднання державного типу Дулібський союз, один з прототипів української державності, знаний зокрема протистоянням з аварською навалою. У змаганні зі степовиками Дулібський племінний союз занепав, але не безслідно. Бо хоча дуліби аварами (обрами) досить, як каже літопис, були «примучені», з історичної арени вони не зникли саме, «аки обри», – на території дулібів арабський хроніст X ст. Аль Масуді розташовує відоме йому державне утворення «Волиняна», в якому розпізнається племінне об'єднання на чолі з волинянами, спадкоємцями дулібів, і яке можна uważати ще одним прототипом української державності (6).

До цих племінних державних структур на ґрунті етнічної спорідненості належало також Полісся (і Підляшшя). Обидві провінції постійно відчували з півночі тиск балтійських сусідів по ПРЛ – у цьому, власне, – у балтійському сусідстві, не завжди безпечному, й полягала геополітична особливість північно-західних українських земель.

На північ від Прип'яті, Ясельди і Нарви, себто в Білорусі, все ще живуть не білоруси, не слов'яни взагалі, а племена штрихованої кераміки, балти тобто, – літописна «литва» (литовці), голядь, ятвяги, земгали, потомки німанської культури. Цю територію, східну Прибалтику і Білорусь, предки балтів заселяли фактично від неолітичних часів. Саме на території Білорусі балти і склалися як етнос. Є, отже, підстави прабатьківщиною балтів uważати саме Білорусь. Слов'яни (кривичі, дреговичі, радимичі) в межах Білорусі з'являються досить пізно – не раніше VI ст. (7).

Процес формування білоруської народності – це поступова і, якщо судити за її результатами, досить інтенсивна слов'янізація замешканого суцільно балтами простору від Прип'яті до Псковського озера та від середнього Німану до горішньої Оки. Завершився цей процес вже в часи Київської Русі. Внаслідок успішної слов'янізації балтських племен у VII-X ст. у Східній Європі виникає нова народність, слов'янська мовно і культурно, але здебільшого балтська антропологічно, – білоруси. Українці, зокрема поліщуки Берестейщини, з появою білорусів на лівому березі Прип'яті і Ясельди за тисячолітньою традицією іменують їх, навіть тепер, етніконом «литвини», тобто переносять на білорусів назву їх асимільованих попередників (8).

У багатовікових українсько-білоруських стосунках ґрунтовно, особливо в долі Берестейщини, заважила чинність ПРЛ – Поліської розмежованої лінії: від Дніпра на захід Прип'яттю до гирла Горині – через Вигонівське озеро – верхів'ям Ясельди і Нарви. Живучість та незмінність ПРЛ пояснюється збігом її з природною межею – Прип'яттю. Географічна схема ПРЛ – компактність її ізопрагм на заході, вздовж Берестейщини, і певна розмитість на сході, на нижній Прип'яті і на Десні, відображають, очевидно, тривалість і складність процесів становлення балто-слов'янського розмежування в добу після роз'єднання (9).

Поліська розмежувальна лінія в VIII-X ст. без ускладнень та істотних територіальних змін з межі слов'янсько-балтійської трансформується в межу українсько-білоруську і як така існує до сьогодні (10).

II. Під знаком тризуба

Влада Києва на українські землі, західні принаймні, ширилася близько ста років. Остаточно Волинь, Полісся і Підляшшя в межі «імперії Рюриковичів» втрапили за Володимира Великого. Князь-хреститель закріпився на західних етнічних межах України-Русі, налагодив офіційні стосунки з поляками і угорцями.

Підпорядкування Києву зміцнило й оздоровило поліське українство, інтегрувало його в політичні, етнічно-культурні та економічні процеси, що відбувалися на всіх об'єднаних українських землях. Київська Русь остаточно розтопила в державному горнилі племена і консолідувала їх в одну українсько-руську народність. На північно-західні землі з Києва йшла державна організованість, ремесла, чорноморська торгівля, найоптимальніший, найбільш адаптований варіант слов'янської культури. Залізними дружинами Київ захистив Волинь, Полісся і Підляшшя від ятвязького, польського і литовського шарпання. Києву, нарешті, східне слов'янство завдячує вільним чи невільним прилученням до надбань християнської цивілізації.

Перша згадка в київському літописанні про Турів припадає на 980 рік, про Берестя – на 1017-19 рр. про Пинськ – на 1097 р. Є, щоправда, місцевий переказ про заснування Ліщинського монастиря Володимиром Великим, тож Пинськ, як також, зрештою, Турів і Берестя, можуть бути старшими за перші літописні згадки про них.

Побутує думка, ніби вістря політики Русі здебільшого спрямовано було на південь – на відносини з Візантією і Болгарією та на боротьбу зі степом. Ставлення Києва до Полісся говорить про інше. У бересті бачимо частими гостями чи не всіх великих князів: Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Святополка Володимировича, Володимира Мономаха. Ярослав Мудрий заснував на Підляшші м. Більськ. З Києва на Гданськ, тобто в Європу, по

Прип'яті, Бугові й Віслі, через Полісся і Підляшшя, пролягало одне з важливих відгалужень торговельного східноєвропейського шляху «з варяг у греки». Про причетність до цієї магістралі Полісся свідчить низка грошових скарбів, виявлених уздовж водного шляху Київ – Берестя. На особливу увагу заслуговує унікальний скарб з

[5]

м. Пинська (1804 р.) зі златниками Володимира Великого та візантійськими солідами (11)

В одній з місцевих легенд про початок Берестя мова йде про заснування міста над Бугом козаком. Певно ж, нині відома хронологія і Берестя і козацтва (12). До цього легендарного циклу можна віднести ще легенду про київське походження городчуків, мешканців Давид-Городка. Твердження згаданих легенд характерне: у всі часи мешканці Полісся в тій чи тій формі ідентифікують себе з народом України-Русі.

Нижнє Побужжя з Берестям і Дорогичином, як також Поприп'яття з Туровом і Пинськом упродовж IX-XII ст. перебувають у неподільній сфері державних, економічних та культурно-релігійних інтересів Києва. Говорити про якусь перевагу чи бодай наявність у цю добу на Поліссі впливів білоруських етно-політичних центрів (Полоцька, Мінська чи Смоленська) не доводиться (13).

Стосунки між українцями і білорусами в Київській Русі, у фокус яких вряди-годи потрапляє через своє проміжне положення Полісся, складаються аж ніяк не ідеально, як можна було б сподіватися з огляду на горезвісні концепції про єдиний давньоруський народ та про Київську Русь як колиску трьох братніх народів. То більше, київсько-полоцьке протиборство, чи вірніше придушення Києвом Полоцька, триває протягом майже всього існування держави Русь, виливається раз у раз у криваві походи, руйнації, полон. З боку Києва – це намагання будь-що-будь утримати Полоцьк і всю, розуміється, Білорусь в орбіті своїх державних інтересів. З боку Полоцька – навпаки, всупереч слов'янській культурній, релігійній близькості та династичним зв'язкам, зусилля спрямовуються цілком у протилежний бік – на те, аби будь-що-будь вирватись з братніх обіймів Русі.

Походи руських дружин на північний захід українських земель – на Буг, Ясельду і Нарву на меті мали захист цих етнічно українських територій від усе частіших ятвязьких, а потім і литовських наскоків. Ці походи, до слова, дають уявлення про те, наскільки Київ уважав Полісся і Підляшшя своїми, українськими землями і наскільки готовий був їх захищати, як показують факти, захищав Київ Полісся і Підляшшя послідовно, нерахуючись із часом і засобами. Першої задокументованої поразки ятвягам завдав Володимир Великий 981-83 рр. – за грабіжництво на Поліссі. Ятвяги, балтійська народність, найменш цивілізована і дисциплінована, агресивна, замешкували територію на північ від сучасного Білостока, чинили

грабіжницькі напади на південних сусідів. Звичайно, одержували належну відсіч. Наприкінці XIII ст. ятвяги з історичної арени як етнос сходять (14).

Виправи Русі на Західну Двину, в Білорусь, окрім мотивів династичних, імперських, диктувались водночас потребою знейтралізувати зародкові претензії Полоцька і Мінська на Полісся, на князівство Турово-Пинське, котре само по собі для територіальних суперечок давало добру поживу, володіючи чималим шматом дреговицької (білоруської) землі на північ від Прип'яті.

Хроніка київсько-полоцького антагонізму, знана її частина у всякому разі, починається в IX ст., коли за свідченням літопису, Аскольд і Дир

[6]

«воеваша полочан». За що, не відомо, але припускати можна: за непокору Києву, за плекання власної княжої династії, за намагання виставити свої рахунки на шлях «з варяг у греки», що пролягав також через Білорусь.

У 975-76 рр. Володимир Великий погромив Полоцьк, знищив Рогволодовичів, відповідно до тодішніх норм пограбував місто й околиці. Не дивно, що сучасні білоруські літератори взяли собі за звичай трактувати «Ясне Сонечко» в образі змія о трьох головах.

Десятки виправ на ятвягів, литовців і на Полоцьк учинив Ярослав Мудрий. Воював зокрема полоцького князя Брячислава Ізяславича, небожа свого, онука Рогніди Полоцької і Володимира Великого, – за намагання спекатися немилої полочанам залежності від Києва, за цілком обґрунтований з усіх поглядів полоцький (білоруський) сепаратизм.

Великий князь київський Ізяслав, син Ярослава Мудрого, у свій час, до речі, отчич турівській, воював полоцького князя «чародія» Всеслава Брячиславича, завдав останньому поразки на р. Немизі коло Мінська. Січа відбулася жорстока. Трагічний епізод опоетизовано в «Слові о полку Ігоревім»:

На Немизі молотять
Мечами булатними,
Віють душу од тіла...

По ста роках задавна ворожнеча займається знову. Мінський князь Гліб Всеславич, з полоцької династії, виразник отже, інтересів білоруських, спустошив землю Турово-Пинську, волость одвіку київську, українську, за що Володимир Мономах у 1116 р. ходив з відплатним походом на Гліба Всеславича. Останній проте не вгамувався, попередженням Мономаховим злегковажив, – спустошив Полісся вдруге. Тоді Мономах сплюндрував Мінськ, у порушника статус-кво забрав отчину, а самого полонив до Києва, де той незабаром і помер.

На Полоцьк у 1127-28 рр. ходив Мстислав Володимирович – полоцьких князів за ті самі, з погляду Києва і Турова, провини полонено і заслано у

Візантію, а князівство Полоцьке віддано під протекторат Ізяславу Мстиславичу, князю турівському (15).

Полочани тим не менше уперто трималися князів своєї династії, все виживали з Полоцька київських ставлеників. Через рішучу протидію Києва Полоцьку так і не поталанило об'єднати вчасно землі білоруські й утвердити над ними свою зверхність. В історії Білорусі цей момент можна уважати великою втратою. З початком занепаду Русі Полоцьк переживає також занепад, потім одним з перших потрапляє в залежність до Литви.

Адміністративно-політична карта Полісся на середину XII ст. прибирає наступного вигляду. Побужжя з Берестям і Дорогичином (підляським) перебуває під домінацією князів володимирських (волинських), як земля, від дулібів і волинян, волинська. Князівство Турово-Пинське надалі залишається «волостю київською», можливо, як земля бодай на половину деревлянська.

Турово-Пинське князівство. Територія Турово-Пинського князівства Поліською розмежувальною лінією (ПРЛ) розтинається майже навпіл.

[7]

Цілком очевидно, що правобережна частина князівства з Туровом і Пинськом – це земля деревлянська і на захід від Горині волинська. За це промовляє подальший розвиток тут українства. Натомість лівобережжя Прип'яті належало, без сумніву, дреговичам, протобілоруському племені, «...взагалі не визначеному особливим політичним і культурним розвоєм» (16). Поділ Турово-Пинського князівства на українську і білоруську частини, перевага в ньому українських центрів Турова і Пинська спричинилася, як знаємо, до тривалої колотнечі між Києвом і Полоцьком.

Побутування легенди про заснування міста над Прип'яттю князем Туром («у літо... 980... Рогволод.. осів у Полоцьку, а Тур у Турові, з цього і турівці назвалися...») свідчить, як каже М. Грушевський, що тут пам'ятали про дорюриківських князів, але згадку про Тура український історик вважає етимологічним міфом. Справді, якщо Тур осів у Турові, то як тоді називався Турів до Тура? Реальне князівство Турово-Пинське народилося тоді, коли феодалній традиції улягаючи, Володимир Великий поділив державу між синами, і турівській уділ дістався Святополкові – «посади убо сего окаянного Святополка в Пинську в княженії».

Сидів Святополк у Турові й Пинську між 988 і 1015 роками. Після нього в уділі до середини XII ст. володіють різні випадкові князі та князівські династії з київських відгалужень, від чого край дуже терпів, аж поки Туровом у 1157 р. не заволодів і не закріпився в ньому маловідомий князь Юрій Ярославич, з київських таки Ізяславичів. За активної допомоги населення випало йому витримати дві небезпечні облоги Турова військом інших претендентів. Нащадки Юрія Ярославовича, Юрійовичі, «князі пинстії і туровостії», згодом сидять мало не в кожному більшому місті краю.

Затиснуте між дужчими сусідами – Києвом, Володимиром, Черніговом, Полоцьком і, нарешті, Литвою князівство Турово-Пинське навіть у періоди

відносної своєї сили й незалежності змушене було пристосовуватись і догоджати міцнішим опікунам. Впливи тут галицько-волинських Романовичів сягали так далеко, що думка про протекторат не здається перебільшенням.

У першій чверті XIV ст. з послабленням Галицько-Волинської держави литовці витіснили Юрійовичів зі стольного на той час Пинська. Нащадки Юрійовичів перетворилися на службових князів на Волині, з них потім проросли відомі магнатські династії українських князів Острозьких, Несвицьких, Порицьких, Святополк-Четвертинських, Вишневецьких, Збаразьких-Корибутовичів.

Берестейська земля, тобто волость з містами Берестям і Дорогичином, під час першого поділу Русі на уділи, вчиненого Володимиром Великим, потрапила в межі Турово-Пинського князівства і разом з останнім належала до київських володінь. У розпалі феодалного дроблення Волині Берестя і Дорогичин стають незалежними чи півзалежними від Володимира князівствами, тут сидять свої власні володарі Ярослав Ярополчич, Святополк, Мстислав Ізяславич, Василько Ярополчич. Спільно з Волинню земля Берестейська в 1199 р. стає однією з підвалин Галицько-Волинської держави.

[8]

Людність Полісся на відміну від окремих князівств Юрійовичів, ворохобників-автономістів, зацікавлена була в пануванні сильного Києва, здатного ефективно захищати окраїнні землі від іноземного «воювання».

За свідченням літописів і даних археології культура побуту і рівень господарства на Поліссі в добу Київської Русі, надто в центрах краю, не поступалися іншим провінціям. На розкопаному в Бересті городищі XII ст. виявлено чимало промовистих речей, предметів ремесел, сільськогосподарського начиння, шахові фігури, гребінчик з виписаною азбукою.

Київська Русь, підпорядкувавши східних слов'ян, білорусів і росіян, справила на їх історичний розвиток значний вплив, забезпечила їм захист від зовнішньої небезпеки, передовсім з боку степу, а у випадку з Білоруссю – і з боку ятвягів і Литви. Саме поняття «східні слов'яни» витворилося завдяки пануванню Київської Русі на означеному просторі.

Занепад Київської Русі після періоду державної могутності, викликаний неконтрольованим процесом дроблення на уділи, зумовив трагічні наслідки татаро-монгольської навали, позначився негативно на подальшій долі українського народу, прирік на неуспіх об'єднавчу й оборонну політику Галицько-Волинської держави, призвів врешті-решт до втрати незалежності. В історичній пам'яті українського народу Київська Русь мислиться проте як найблискупіша доба, доба, великих можливостей і звершень. Саме так бачиться доробок Київської Русі з погляду Полісся.

III. Берестейщина в складі Галицько-Волинської держави

Галицько-Волинська держава Романовичів, «королівство Руське», вилонившись з Київської Русі, продовжувала політику Києва, спрямовану на збирання українських земель та їх державну консолідацію. Невідкладної реалізації програми об'єднання вимагала насамперед безпека країни, усвідомлення причин занепаду Київської Русі. У справах зовнішніх на передньому плані стояли контрзаходи проти угорського і польського втручання, що помітно активізувалося після смерті в 1205 р. князя Романа. Монгольська навала з її руїною і силоміць накинута режим залежності від золотоординських ханів з постійним грабежем і полоном забирали чи не всю снагу народу, держави і княжої адміністрації. Зволікання також не терпіли оборонні заходи проти безперервних литовських і ятвязьких наскоків. Заходи проти литовців і ятвягів мали першорядне значення насамперед для Полісся і Підляшшя, географічно з боку Литви дуже уразливих. Цим двом північним українським землям ще дошкуляли певний час агресивні дії рицарів-хрестоносців, поки Данило Галицький не зупинив їх розгромом у 1237-1238 рр. під Дорогичином над Бугом.

Земля Берестейська від слов'янських ще часів належала до Волині. Це аксіома. Турово-Пинське князівство після занепаду Києва переживало період удільної незалежності, доки не вбралася в силу Галицько-Волинська держава. Відтоді Пинськ, маючи номінально князівство, династію, військо, мусив у кожному конкретному випадку рахуватися з думкою протектора.

[9]

з Володимира. В операціях проти ятвягів і литовців галицько-волинське військо систематично і без попередження ходило по території Турово-Пинського князівства. Як помітив дослідник «...волинські князі дуже ретельно пильнували Берестя, Турів, Пинськ, добивалися влади над Галичиною і Поділлям, простягали свої претензії аж до Києва і Чернігова, але були цілком байдужими до значно ближчих Слуцька, Мінська або Полоцька» (17).

Загрожені з боку литовців і ятвягів, Полісся і Підляшшя зате відстанню, лісами і болотами краще були захищені від небезпеки періодичних татарських спустошень. Цю географічну перевагу й мав використати князь Данило Галицький, переносячи столицю своїх володінь до новозаснованого Холма. Завдяки цьому Полісся і Підляшшя стають тереном небувалого доти за інтенсивністю політичного та економічного життя. Тут виникають нові господарські та оборонні осередки. Звідси Данило Галицький та його спадкоємці намагаються чинити опір татарському наступові.

Опір татарам, намагання позбутися залежності від Золотої Орди ускладнювалися загарбницькими діями Угорщини, Польщі та Литви. Об'єднана Миндовгом Литва дедалі настирливіше зазіхає на українсько-руські землі (18). Наприкінці XIII ст. литовські володіння включали в себе значну частину Білорусі. Літописи рясніють повідомленнями про литовське і ятвязьке «воювання», тобто здобичницькі напади: «повоєваша ятвязь около Берестя», «воеваша ятвязь Охоте і Бусовна», «біда бо бе в землі Володимерстій од воювання литовського і ятвязького». Для північно-західних українських земель литовці і ятвязьких ватаг вчасно знешкоджувались і відповідно карались. Про перемоги князя Романа над литовцями склалась навіть приказка, згадана у Стрийковського: «Ой Романе, Романе, лихом живеш – литвою ореш!». Через чисельність перемог над литовцями і ятвягами літописець навіть «не хотяхом писати». Ось кілька моментів.

У 1227–28 рр. коло Берестя розгромлено ятвязький загін Стегута Зібровича, вбитого воєводою волинським Шелвом.

На початку 1244 р. військо Данила Галицького перехопило литовський грабіжницький загін Рушковича коло Пинська і рогромило його. «І була радість велика в городі Пинську од перемоги Данила і Василька», – каже літописець з цього приводу (19).

У 1247 р. На Поліссі зазнав поразки литовський загін Лугвена. Цілковитий розгром спіткав загін Скомонда, який «був волхв і чаклун знаменитий, а бистрий був, як той звір, – пішо бо ходячи спустошив він землю Пинську й інші краї, та вбитий був нечестивий, і голова його настромлена була на кілку» (20).

У 1262 р. князь Василько оточив і розгромив литовський загін на озері в Неблі в Пинському князівстві.

Якось ятвяги звернулися до князя Володимира Васильковича з проханням продати їм зерна, бо в них неврожай і голод великий. Човни з зерном з Берестя ріками Бугом і Нарвою запливали в зону дій ятвягів, але

[10]

там уночі були пограбовані. Князь Володимир Василькович, зрозуміло, спорядив після цього проти ятвягів каральну експедицію (21).

В історії Полісся пам'ятають імена та вчинки визначних галицько-волинських воєвод, що захищали край від іноземних спустошень: Шелв – помер 1231 р. від ран, Степан Медушник, Яків Маркович, Желислав. У цьому ж ряді значиться воєвода берестейський Тит, «славний мужністю на війні і ловах». У 1280 р. на Берестейщину вдерся польський збройний загін, «взявши», тобто пограбувавши десять сіл. Утричі більший польський загін унаслідок рішучих дій воєводи Тита зазнав поразки. З цього приводу літописець каже: «...догнавши їх (поляків. – ВЛ), билися вони (берестяни. – ВЛ) з ними, і з Божої ласки побідили берестяни ляхів, і вбили їх вісімдесят, а

інших полонили, а здобич їхню вернули назад і тоді повернулися вони в Берестій з честю» (22).

Для зміцнення північних, загрожених Литвою рубежів на Поліссі і Підляшші провадиться посилене оборонне будівництво, споруджуються нові і відбудовуються старі укріплення – в Бересті, Мельнику, Дорогичині, Більську. Засновано нове місто Кам'янець (23). До сьогодні в Кам'янці височить Біла вежа, збудована будівничим Олексою (24).

Галицько-Волинське князівство уособлюють імена його кращих князів – Романа Мстиславовича, Данила Галицького, Василька Романовича, Володимира Васильковича, Льва Даниловича. Викликає пошану гордість співця Митуси, інженерна вправність будівничого Олекси, історична ерудиція і патріотизм авторів Галицько-волинського літопису.

Як пряма і безпосередня спадкоємниця держави Київської Русі, Галицько-Волинська, наперекір украй несприятливим обставинам, до високого рівня розвинула київські традиції в матеріальній і духовній культурі. Свої і чужі джерела ведуть мову про заможні міста і села країни, про оздоблені довершеною архітектурою ремісничі і торгівельні центри.

Безперервна державна традиція, розвинуте феодальне господарство в парі з високим рівнем духовної культури ставлять на чергу питання і про незворотність процесу етнічного на території держави. Від Тиси до Щари, від Вепра до Дикого Поля русини чулися єдиним народом. У цьому багатоплановому процесі приймає участь і Полісся. У Галицько-волинському літописові Полісся трактується як інтегральна частина цього єдиного цілого, до якого вже тоді вживалася паралельна назва Україна: «Даниїлу же возвратившуся к домови і еха з братом, і прия Берестій, і Угровеськ, в Верещин, і Комов, і всю Україну» (25).

Привертає увагу низка паралелей в духовній і матеріальній культурі, в говірках на решті Карпат і Полісся, ніде в Україні поза ними не знайдених. Одним з пояснень цього явища може бути належність обох етнографічних зон упродовж тисячоліть до спільних державно-племінних організацій – неврів, антів-дулібів, «Волиняни», Київської Русі, Галицько-Волинського князівства (26)

[11]

IV. Під Литвою

Галицько-Волинське князівство, друга в історії України-Русі за значенням держава, особливо вагома в історичній долі Берестейщини,

Холмщини і Підляшшя, занепало внаслідок дуже скомплікованих причин і наслідків – татарської навали, боярських смут, загарбницької політики Литви, Польщі й Угорщини, які не зазнали спустошень і руїни. По занепаді Галицько-Волинської держави більша частина українських земель дісталася Великому князівству Литовському, за винятком Буковини, Галичини і Закарпаття.

Уже в першій чверті XIV ст., коли власне почалася литовська державна експансія в Україну (литовські розбійницькі напади тривали в XII і XIII ст.), характер князівства Литовського завдяки білорусам значною мірою був білоруським, що істотно зменшувало опір йому з боку українського населення. Почався литовський наступ в Україну з загарбання Полісся, тобто землі Берестейської та Турово-Пинської. Обставини відриву Берестейщини від Волині досі найповніше дослідив М. Грушевський, але історик признавався, що ті обставини для нього не всі й не зовсім зрозумілі.

Анексія Берестейщини, на думку М. Грушевського, відбулася чи то внаслідок війни між двома державами, Литвою і князівством Галицько-Волинським, про яку не збереглося відомостей, чи то внаслідок відторгнення тоді, коли Русь чулася настільки черговим татарським наїздом послабленою, що не спромоглася на протидію. Адже татарські набіги тривають один за одним, стинаючи під корінь намагання вистояти, зберегти незалежність і територію.

З 1318 р. берестейські воєводи вже не згадуються серед інших волинських воєвод. З цього приводу М. Грушевський міркує так: «Виразно звісток про се (дату приєднання Берестейсько-Дорогичинської землі до Литви. - ВЛ) в сучасних джерелах ми не маємо, але то важливий факт, що Берестейсько-Дорогичинська земля не належала до Любарта, значить, – була відірвана від Волині, мабуть скоріше, ніж Любарт її (Волинь. - ВЛ) дістав... Самі по собі ці звістки компіляторів (особливо Стрийковського) не багато значать, але взяті разом вони роблять певним (або майже певним), що дійсно Берестейсько-Дорогичинська земля була прилучена до великого князівства Литовського ще перед прилученням до нього Волині. Чи ще за Витеня, як каже «Начало», чи вже за Гедимина, годі сказати; але в кожному разі мабуть ще перед приходом на володимирський стіл Юрія-Болеслава (котрого бачимо, ніби союзником Гедимина), Берестейсько-Дорогичинська земля була вже від Волині відірвана очевидно силоміць, оружною рукою» (27).

З'ясовано проте, що взимку 1315-16 рр., тобто ще за життя свого брата, великого князя литовського Витеня, Гедимин очолював литовське військо в поході на територію Галицько-Волинської держави. Похід закінчився загарбанням частини землі Берестейської. У цій оборонній війні загинув якийсь український князь Володимир. Того ж року галицько-волинські князі Лев і Андрій Юрійовичі поновили союз з Тевтонським орденом

«проти всіх ворогів», тобто, очевидно, насамперед проти Литви в зв'язку з анексією Берестейщини. Подальші події – напад на Русь зміцнілої за хана Узбека Золотої Орди, трагічна загибель князів Лева й Андрія в 1323 р., польсько-угорське втручання, слабкість Юрія-Болеслава II призвели до того, що в 1235 р. Турово-Пинська земля і земля Берестейська остаточно закріплюються за Литвою (28). У сорокових роках XIV ст. в Бересті княжить литовець Кейстут, у Пинську – Наримунт-Гліб, на Волині – Любарт.

Велике князівство Литовське, опанувавши в 20-х рр. XIV ст. Берестейщину, застало тут не безлюдну пустелю, а компактно оселену й навічно вкорінену тубільну народність – ту саму, що на південь від Вигонівського озера й Прип'яті замешкувала всю Україну-Русь по Чорне море і Карпати.

Буття українського народу Берестейщини під владою Великого князівства Литовського триває за тими ж фундаментальними закономірностями, що були чинними на всій підлеглий Литві українській території. Гальмувати ці закономірності чи змінювати їх на користь закономірностей литовських чи, скажімо, білоруських, у князівства великого не було ні спромоги, ні потреб. Але окремі нівеляційні спроби щодо українських земель усе ж чинилися на користь перш за все, розуміється, Литви, а не Білорусі – інакше, наприклад, не назвеш адміністративне приєднання Берестейщини після скасування інституту князівств до Троцького, а не до Волинського воєводства. Це був початок литовського політиканства навколо Берестейщини, яке увійде в традицію Варшави та Мінська і доживе до сьогодні.

Більш-менш масову появу на Берестейщині білорусів слід виводити від окупації краю Литвою, в якій білоруси на той час складали собою демографічну більшість, яка проте не відповідала ролі білорусів у політичному житті князівства великого – погоду в ньому далі робили саме литовські феодали на чолі з великим князем. І вони дбали передовсім про інтереси литовські, а не білоруські. До того ж Берестейщина не чулася самотньою – з нею разом під Литвою перебувала більшість українських земель. Щоправда, у Великому князівстві Литовському до кінця XVI ст. переважав білоруський культурний вплив, але на Берестейщині, як і на всій Україні, мало місце виключне панування культури місцевої, української. Взагалі з культурними впливами справа виглядала не зовсім так, як це зображається в сучасних білоруських популярних журналах. Наприклад, грамоти литовських князів Свидригайла, Жегимонта, Кейстута, Наримунтовичів написано тодішньою руською мовою, під якою мається на увазі щодо Білорусі і Литви мова старобілоруська. Але в мові згаданих князів разом з назвою українські елементи деколи переважають. Щобільше, в ряді грамот дається знати потужний шар поліських діалектизмів, що дало підставу видавцям цих грамот умістити їх в окремій рубриці під назвою «Грамоти Західного Полісся» (29).

Для України пріоритетною проблемою в XIV-XVI ст. була оборона проти татар, спочатку золотоординських, потім кримських. Але саме в цьому

болючому питанні уряд Великого князівства Литовського виявляв непослідовність, поведився вузько егоїстично. Тільки князювання Витовта

[13]

являє собою виняток зі згаданого правила – князь Витовт провадив тверду антитатарську політику. Завдяки його рішучим заходам володіння князівства великого досягли берегів Чорного моря. Згодом унаслідок загострення відносин з Тевтонським орденом та Великим князівством Московським увага до оборони України зменшувалася, падала до нуля. Позбавлена суверенітету і захисту Україна залишалася на одинці зі степом, що коштувало їй сотень тисяч полонених і убитих.

Окрім того, прийнявши католицизм, литовська магнатурія низкою урядових декретів обмежує релігійні і політичні права православних українців (і білорусів також), що в українців викликало почуття протесту і вилилось у збройні виступи – повстання Свидригайла і Глинського.

З утворенням у 1566 р. воєводства Берестейського відбувалося адміністративне об'єднання Берестейської і Пинської земель у межах одного воєводства. Північна межа воєводства Берестейського проведена була по ПРЛ. Тривале існування воєводства Берестейського для його українського населення мало певні позитивні наслідки. За національною ознакою людності, за мовою, за історичною традицією й економічними зв'язками воєводство Берестейське наскрізь було українським. Зрозуміло, магнатсько-шляхетська верхівка в'язалась становою пуповиною з Вільнюсом і Варшавою, чулася з ними у всіх сферах життя солідарною. Та все ж у воєводстві внаслідок згаданих чинників витворився і позитивно діяв аж до 1795 р. своєрідний етнічний мікроклімат, сприятливий для поліського українства.

Тим часом як тутешні великі і середні пани на догоду становим інтересам усе частіше стають правовірними литвинами, обивателями Великого князівства Литовського – Войни, Лісовські, Орди, Костюшки, Потії, «литвини грецької віри і руської мови», безоглядно польщені і католичені, – простий народ, селяни, містяни, дрібна шляхта не перестають трактувати Литву як іноземного та ще й «поганого» узурпатора й чинити йому посильний спротив. Як народ Полісся трактував через століття Литву, дає в якійсь мірі уявлення весільна пісня, в якій сватів умисне ображається «литвою». В інших українських землях сватів ображається татарами, розбійниками, опришками, на Поліссі «литвою», тобто литовцями.

Наїхала Литва –
Буде з нею битва!
Будемо воювати –
Марієчки не давати!

Тільки смертельна загроза з боку татар зменшує і зводить урешті спротив Литві нанівець. З виникненням січової козащини український народ свої оборонні й визвольні сподівання пов'язує тільки з нею.

Феодална верхівка Великого князівства Литовського півтораста років терпіла культурну гегемонію руського (білоруського і українського) населення. Цей руський вплив на литовські справи іноді сягав так далеко, що за ним здебільшого не видно було власне Литви (30).

Після Люблинської унії Велике князівство Литовське стало жертвою добровільної, можна сказати, полонізації, не допомогли автономістичні

[14]

постулати Литовських статутів. Перед зростаючою небезпекою Москви та прагненням литовської шляхти зрівнятися у привілеях з коронними братами Вільнюс форсовано йшов зближенням з Варшавою, капітулюючи перед польським великодержавництвом. Наслідки відомі.

У люблинському унійному процесі несподівано для договірних сторін, Польщі і Великого князівства Литовського, але закономірно з погляду українського історичного процесу, вийшло на яв питання Берестейщини, і поставила його на порядок денний третя неофіційна сторона переговорів – українська, як самими берестейцями, що кількома наїздами побували в Люблині з клопотанням про возз'єднання краю з рештою українських земель, що переходили тоді під Польщу, так і делегацію Волині, котра поставила питання рубя (з заяви члена волинської делегації Г. Бокія): «Земля Берестейська з містами Берестям, Кобринем і Пинськом аж по Ясельду, подібно як і Київ, є землею українською» (31). Та легкість, з якою українські землі перейшли з-під великого князівства під Корону, вказує на те, яким великим в Україні було розчарування в литовському пануванні.

Велике князівство Литовське остаточно занепало разом із занепадом Речі Посполитої. Якщо в XIV-XV ст. князівство відіграло позитивну роль у стримуванні татарської агресії, хоча Україні самого стримування, зрозуміло, було замало – потрібні були рішучіші антитатарські заходи, то існування Великого князівства Литовського в тому вигляді, який воно мало в XVII-XVIII ст., не виправдовувалося інтересами ні білоруського, ні навіть литовського народів, а інтересам українців князівство велике було вульгарно ворожим. Позбавлене політичної незалежності та етнічної основи, наскрізь сполонізоване князівство перестало існувати напередодні краху самої Речі Посполитої – князівство вже знехтували автори польської конституції 1791 р. Серед «народу-шляхти» факт скасування князівства поляками не викликав жодної реакції: панство Литви і Білорусі (Берестейщини також) остаточно сполонізувалося і не мислило свого існування без Польщі.

Сумною гальванізацією антиукраїнських традицій по Великому князівству Литовському можна вважати прилучення Берестейщини в 1939 р. з волі Сталіна до БССР та підозрілу живучість в офіційному вжитку

анахронічних прикладок «литовський» до назв кількох поліських міст та й до цілого краю в штучному сполученні «Брест-литовське воєводство».

Для польського великодержавного шовінізму історична Литва, під якою розуміється передовсім Білорусь від Гродна до Смоленська, а етнічній Литві відводиться роль Ковенщини, – є дуже любою і зручною. Цим власне можна пояснити живучість цього історичного поняття, підживленого поетичним литовством А. Міцкевича, у польські свідомості.

По-своєму тлумачиться історична Литва частиною білоруських публіцистів. Литва, Велике князівство Литовське з його великими і малими князятами, з його славним і безславним минулим має належати, виявляється, тільки Білорусі. Етнічній Литві, Жемаїті по-їхньому, категорично відмовляється в праві на спадщину по Великому князівстві Литовському. Відмовляється таке право й Україні, хоча українська

[15]

сторона, рішуче відмовляючись своє національне походження й характер своєї національності пов'язувати з існуванням Великого князівства Литовського, намаганнями своїх летуаністів лише ідентифікує вплив українсько-руського права на право князівства та наявність у руській мові Литовської метрики та статутів численних українізмів, відсотково настільки численних, що є підстави деколи говорити про українську мову актових матеріалів (32).

Я так чимало місця приділив розглядові історії Великого князівства Литовського не тому, що переоцінюю його значення в історії Берестейщини, а з уваги на те, що востаннє білоруські шовіністи свої намагання денаціоналізувати Берестейщину здебільшого обґрунтовують спотвореною історією Великого князівства Литовського, спекулюють нею. В історії Берестейщини Велике князівство Литовське не заслуговує, на мою думку, на добре тихе слово. Зазнавши цілковитої полонізації, воно й було слухняним її знаряддям на українських землях.

V. Хмельниччина на Берестейщині

Богдан Хмельницький, гетьман Війська Запорізького і всієї України, обізнаний був добре з ситуацією на Поліссі. Він звертався з універсалами до воєводства Берестейського. Стражі безпеки Великого князівства Литовського знайшли в Бересті під час арешту полковника Думинського кілька листів від українського гетьмана. Б. Хмельницький обговорював події в Пинську в листах до російського царя, до литовського канцлера Сапіги. Відтак у 1657 р. Б. Хмельницький укладав і підписував «рукою власною» спеціальний «Універсал про підтвердження прав пинської шляхти» з нагоди возз'єднання Пинського повіту з Українською козацькою державою та створення в її складі Пинсько-турівського козацького полку – назва полку свідчить, що

його творці добре знали історію краю (33). Об'єктом повсякчасної уваги гетьмана було Велике князівство Литовське, тобто Литва і Білорусь. Князівство в'язалося з Україною багатьма добрими і лихими стосунками.

У ставленні до України та до українського визвольного руху в керманичів князівства виробилися свої традиції. Панство князівства не без допомоги польських феодалів придушило виступи Свидригайла в 1430-1440 рр., на котрого зробило ставку українське і білоруське громадянство. Досить було військові князя Глинського з'явитись на території Білорусі, як проти нього об'єдналися всі магнати, навіть українські. Або варто було Наливайкові прийти в ту ж Білорусь, як об'єднана страхом литовська і білоруська магнатурія одразу вдалася до рішучих контрзаходів, щоб витіснити Наливайка з Білорусі. Але зовсім на іншу ситуацію заносилося в добу Хмельницького.

Головні сили українського війська рухалися в 1648 р. по лінії Жовті Води-Корсунь-Пилявці-Львів-Замостя. У південному і північному напрямках від цієї лінії починалися маршрути рейдів окремих козацьких загонів, відряджених на допомогу селянським і міським повстанцям. Козацькі загони прочісували всю українську територію, а на півночі

[16]

перетнули офіційну межу Великого князівства Литовського, переправилися через Прип'ять і глибоко вклинилися у Білорусь.

Поява козаків сприймалася як сигнал для загального виступу, для показачення. На місцях руйнувалися старі суспільно-політичні та адміністративні заклади, на їх руїнах спонтанно виникали нові, козацькі, засновані на засадах козацької демократії, навіть у Білорусі.

Полісся вирувало. Воєводство Берестейське, умовами Люблинської унії 1569 р. вдруге приневолено терпіти над собою зверхність Великого князівства Литовського, тільки й чекало нагоди, аби з ним поквитатись. На Поліссі особливо лютувала польська католицька реакція. Саме Берестя уважалося в тодішній українській громадській думці коліскою релігійного розколу, до певної міри його символом. Досить згадати А. Боболю, польського фанатика-єзуїта, некликаного місіонера католицизму, щоб уявити місцеву атмосферу в переддень повстання (34).

Відколи Військо Запорізьке стало на чолі змагань українського народу за волю і вольності, поліщуки чулися гарячими прибічниками козацтва. У козацьких реєстрах бачимо чимало поліщуків. Зокрема в реєстрі від 1581 р. серед козаків, учасників Лівонської війни, значиться десятки прізвищ з усіх більших населених пунктів воєводства Берестейського. Усі рекорди побито село Машковичі, тепер Березівський район, – виставило до Війська Запорізького низового 21 козака (35). Перше велике селянсько-козацьке повстання проти шляхетської Речі Посполитої знане за прізвищем його керівника – козацького гетьмана К. Косинського, уродженця Берестейщини (36).

Як тільки невеликий козацький загін у вересні 1648 р. з'явився в околицях Берестя, місто повстало. За лічені години з міста було вигнано шляхетську владу, проголошено приєднання воєводства Берестейського до Української козацької держави Б. Хмельницького. Жорстокі бої навколо Берестя тривали до січня 1649 р. Литовському гетьманові Я. Радзивіллоу врешті вдалося захопити місто й піддати його нечуваній руйнації з жорстокістю іноземця. Берестяни виявили тоді високі зразки патріотизму, – оточені регулярними, краще озброєним військом польсько-литовським, вони мужньо боронилися. Серед жертв, страчених у Бересті без суду і закону Радзивіллою, був і Афанасій Филипович, настоятель Семионівського монастиря, український письменник і палкий патріот (37). А. Филиповичу закинули таємне спілкування з козаками й підготовку повстання і після нелюдських тортур розстріляли.

За прикладом Берестя пішли всі міста і села Поліського краю. Повсталий у жовтні 1648 р. Пинськ боронився проти польсько-литовського війська три доби, завдавши Радзивіллоу відчутних втрат. Повстале місто штурмувалося за всіма правилами тодішньої облогової стратегії. Повставав Турів, Янів, Кобринь. Воєводство Берестейське словами і ділами демонструвало національні і релігійні симпатії й антипатії. Збройними виступами в Бересті, Пинську, Турові, всіх весях і містах поліщуки голосували за військо Запорізьке, за козацькі вільності, за Богдана Хмельницького і кров'ю кращих своїх синів заступили дорогу Радзивіллоу вглиб України (38).

[17]

У питаннях воєводства Берестейського гетьманський уряд у Чигирині мав досить кваліфікованих і компетентних порадників. Поруч з Б. Хмельницьким аж до героїчної загибелі під Лоевом 31 липня 1649 р. перебуває славний син Берестейщини, національний герой України наказний гетьман Михайло Кричевський.

З Берестейщиною пов'язаний був полковник Війська Запорізького Думинський. За завданням гетьмана Думинський таємно орудує в окупованому після повстання Бересті, засновує підпільну повстанську мережу, закликає людність не припиняти змагань за волю. Арешт улітку 1651 р. й, очевидно, страта урвали патріотичну діяльність Думинського в Бересті (39).

Близько до Б. Хмельницького стояла родина поліських шляхтичів Стеткевичів. Богдан Стеткевич, каштелян новгородський, знаний на Поліссі як «оборонець Русі», як лідер православної партії. Син його Михайло, «людина вимовою і дотепом велика», одразу ж стає на боці повстання, за що з наказу короля позбавляється спадкових маєтностей на Поліссі. І нарешті дочка Богданова Олена Стеткевич, як і брат Михайло, – на боці повсталого народу, дружина гетьмана І. Виговського.

Непересічні свої здібності віддав козацькій Україні ще один син Полісся – митрополит київський Й. Нелюбович-Тукальський. Відомо п'ять демаршів Б.Хмельницького на захист майбутнього митрополита, переслідуваного католицькою реакцією.

Вершиною визвольних подій на Поліссі було утворення Пинсько-турівського козацького полку. Першим пинським полковником вважається А. Небаба – загинув у жовтні 1648 р., обороняючи Пинськ. Відтак полковий статус Полісся поновлено в 1650 р. в Давид-Городку, полковником проголошено місцевого вїйта І. Богдашевича. Згодом полковником пинсько-турівським призначено К. Виговського. Полк проіснував два роки, приймав участь у всіх тодішніх військових виправах проти поляків і татар.

VI. Школа. Освіта. Культура. Мистецтво. Література

Школа і освіта. У добу Київської Русі і князівства Галицько-Волинського на Поліссі простежуються зародки освітньої практики. Відомі школи в Києві в часи Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Відомо також про навчання в княжому Турові – єпископ і письменник Кирило Турівський в дитинстві пройшов курс навчання в рідному місті, бо вирушаючи до Києва, мав, як сам казав, уже деякі знання. Школи, зрозуміло, могли діяти при більших монастирях, зокрема на Поліссі – при Борисоглібському в Турові, Ліщинському в Пинську та Семеонівському в Бересті.

Розкопки в Пинську виявили цікаві сліди письменності XI-XIII ст. Це два написи на керамічних уламках: «Ярополче вино» та «Настасино пряслице». На городищі XII ст. в Бересті знайдено гребінчик з виписаним на ньому кириличним алфавітом – свідчення досить глибокого проникнення освіти в побут. Але про рівень освіти в середньовічній Україні-

[18]

Русі найкраще свідчать літописи, унікальне явище нашої історії і культури.

Серед київських князів стрічаються, крім полководців і дипломатів, також поліглоти і письменники. Цікаве «Повчання» своїм дітям залишив зокрема Володимир Мономах. Усі галицько-волинські князі знані своєю освітою. Про одного з них, Володимира Васильковича, літопис пише як про філософа-любомудра та завзятого книжника, власника великої бібліотеки. При дворі цього князя ріс і виховувався молодий княжич з Пинська Демид Володимирович, чернече ім'я Давид. Цього Деміда Володимировича востаннє запідозрено, хоча й без прямих на те доказів, в авторстві поліських матеріалів у Галицько-волинському літописові. Ба більше. Чернець Давид, опинившись у Новгороді на Волхові, де його незабаром висвячено на єпископа, власноручно переписав в 1307 р. «Апостола» (псковського – за

місцевим знаходженням), знаменитого своєю післямовою з великою цитатою зі «Слова о полку Ігоревім» (40).

З утратою незалежності потяг до освіти не зменшується. Брак власних шкіл, про які литовські князі і польські королі, певна річ, не дбали, змушує молодь України йти на навчання до високих шкіл європейських. З-поміж сотень шукачів знання на заході троє уславилися на віки: білорус Ф. Скорина, перекладач і видавець білоруської біблії, і два українці – Ю. Котермак-Дрогобич, доктор медицини і філософії, та І. Ужевич, автор українських граматик. Відомо кілька берестейців, що вчилися в Ягелонському університеті в Кракові: Михайло, син Матвія, з Пинська, закінчив університет 1467 р.; Матвій з Берестя, бакалавр Ягелонського університету на 1470 р.; Варфоломій з Берестя, студент у тому ж університеті на 1470 р. (41). Заносило поліщуків і в таку навчальну установу, знану у Європі, як Падуанський університет, – в 1592 р. тут навчався студент Фелікс Кобринський та два українські князі – брати Криштоф і Юрій Збаразькі-Корибутовичі, родовід яких в'язався з пинськими князями Юрійовичами і які тому очевидно, виявляли постійний інтерес до Полісся. Обидва студенти – князі не тільки слухали лекції Г. Галілея, але й дружили з відомими ученими, листувалися з ними (42).

На короткий час у середині XVI ст. Берестя стає центром видавничої діяльності польсько-литовських протестантів. Заснована в місті друкарня випустила понад 40 польськомовних публікацій, здебільшого антикатолицьких, в тому числі Біблію. Протестанська акція на Поліссі свідомо уникала зв'язків з місцевими проблемами, незабаром тому спопеліла у вогні контрреформації.

Доведення прав, релігійних і національних, перед агресивним фронтом католицьких зазіхань вимагало вагомих аргументів з теології та історії. Потрібні аргументи могла дати ґрунтовна освіта і наука, а вони не могли функціонувати без відповідно організованої і фінансованої школи. Найперше до закладання шкіл від середини XVI ст. вдалися самодіяльні церковні братства, патріотичні об'єднання українських і білоруських міщан і шляхти. На противагу школам католицьким, єзуїтським, подекуди випереджуючи їх за часом відкриття, повстають одна за одною в більших

[19]

містах України так звані братські школи, які дуже прислужилися українському народові.

Перед вела школа при Успенському братстві у Львові. Її програма і методи навчання помітно вплинули на всі інші братські школи. Згодом зросла на силі Києво-Могилянська школа.

Процес організації шкільництва не оминув Полісся. У Турові і Давид-Городку в 1572 р. уфундував початкові школи князь К. Острозький. Відкриття братської школи в Бересті передбачалося виклопотаним берестянами королівським універсалом з 1591 р. про заснування самого

братства. В універсалі сказано: «А для науки дітей народу християнського всякого стану... дозволяємо їм (берестейським братчикам. – ВЛ) міти школу греческого, польського і руского языка і людей в тих школах ховати духовного і свіцького стану...» (43).

Берестейські братчики взувалися досвідом і порадами львів'ян, від яких берестяни одержали детальну навчальну програму (44). Спосіб викладання в братських школах, подібно як і в єзуїтських колегіумах, мав характер переважно схоластичний. Викладалася в братських школах філософія, риторика, геометрія, астрономія, поетика, навіть музика. При тому до обсягу, скажімо, курсу філософії чи риторики належали відомості деколи енциклопедичного засягу. Для українців братські школи мали ту очевидну перевагу над школами польськими єзуїтськими, що в них прищеплювалася учням повага до всього рідного – релігії, землі, мови, а це в умовах Речі Посполитої для українців мало неабияке значення. На Поліссі такі непересічні особистості, як Л. Карпович, А. Филипович, М. Кричевський, Б., М. і Ю. Стеткевичі й десятки інших, менш відомих, пройшли початковий курс навчання в братських школах Берестя і Пинська.

Щодо згаданих у королівському універсалі людей учених, здатних викладати передбачені програмою предмети, то Берестя не було залишене на поталу скруті. Через рік після заснування Микільської школи викладає в ній відомий мовознавець Л. Зизаній, автор першого українського словника та граматики «Наука ку читанню і розумінню письма словенського», виданих роком пізніше у Вільнюсі.

26. VI. 1597 р. І. Потій, берестянин, єпископ володимирсько-берестейський, людина освічена і з літературним талантом, автор барокової полемічної прози, але надто заангажований в унійні справі, в церковних справах взагалі, відбирає в православних берестян церкву св. Миколая, де мало осідок Микільське братство, притулок і школа. Православних школярів розігнано, залишилося кілька чоловік, чий батьки на той час пристали до унії.

Православна школа на тому не припинила праці, пішла в підпілля, щойно в 1641 р. король Владислав IV, керуючись власними політичними розрахунками, зласкавився послабити релігійно-національний тиск на українців. Православним берестянам повернуто церкву Різдва Пресвятої Богородиці (Коляди Богородиці) з правом закладати при ній нове братство і відповідно школу. Повернуто православним також монастир св. Стовпника, настоятелем якого на вимогу берестян стає А. Филипович, чернець, патріот, автор віршів і відомого «Діаріуша».

[20]

Після придушення протестантського руху в Речі Посполитій настає на початку XVII ст. так званий єзуїтський ренесанс. За сприянням Сапіг, польсько-білоруських магнатів, власників значних маєтностей на Берестейщині, єзуїти з'являються в Бересті в 1609 р. Майно єзуїтських осередків зростало за рахунок відібраних у православних монастирів статків,

також за рахунок щедрих фундацій окремих прихильників католицизму з числа місцевих магнатів і шляхти. Через п'ять років єзуїти закладають у Бересті колегіум, середньоосвітній навчальний заклад, покликаний відтепер католичити і полонізувати місцеву, перш за все шляхетську молодь, протиставляти освітнім заходам місцевого населення. Вихованцям єзуїтських колегіумів прищеплюється нетерпимість до всього тутешнього, православного, українського. У 1644 р. учні колегіуму, діти шляхетних перевертнів, вчинили не без відома вельможних батьків міста розбишацький напад на Колядну братську школу в Бересті, били і знущалися з її учнів та вчителів. Про спровокований бешкет було складено протестацію на ім'я короля. Єзуїтський колегіум у Бересті дожив до кінця Речі Посполитої, тобто до 1795 р., коли місто захопили росіяни. В його стінах в свій час здобували освіту К. Лищинський, Т. Костюшко, Ю. Немцевич, М. Карпович.

Насильницьке відбирання католиками церков і монастирів викликало патріотичну реакцію серед православної шляхти, яка на своїх землях засновувала нові монастирі і запрошувала до них ченців-вигнанців. Так у 1608 р. Г. Володкевич з маєтку Новий Двір уфундував новий монастир. Року 1613 Раїна Гарабурда з метою відшкодування втраченого Ліщинського монастиря заснувала на своїй юридиці в Пинську православний Богоявленський чоловічий монастир. Аполонія Война з Коптів заснувала на своїй дідизні в Куп'ятичах коло Пинська в 1628 р. Введенський чоловічий монастир, в якому в різний час відбували послух відомі ченці-письменники А. Филипович, І. Денисович, І. Галятовський, Л. Баранович.

Спудеї та викладачі берестейської та пинської школи не стояли осторонь подій 1648-1660 рр. Так що полкова і сотенні канцелярії Пинсько-турівського козацького полку не знали нестачі в писарях і канцеляристах.

З настанням руїни єзуїти пішли в контрнаступ, трактуючи братства і братські школи на рівні Запорізької Січі.

На початку 60-х рр. XVII ст. у пинській братській школі навчалось щороку близько 300 учнів, які успішно протистояли учням єзуїтського колегіуму не тільки у вуличних сутичках, але й у знаннях. Таке суперництво, зрозуміло, розходилося внівець з претензіями отців єзуїтів на монополію у справах освітніх.

Соціально-політична ситуація в ті роки закроювалася так, що для утвердження у воєводстві Берестейському влади Великого князівства Литовського і Речі Посполитої потрібно було військо і немале. Після короточасної козацької волі в часи Хмельницького Полісся не схильне було коритися можновладцям. На всі рецидиви шляхетської сваволі реакція з боку селян і містян була однозначна – спровадження на місце подій повстанських загонів, яким шляхетська адміністрація не завжди могла дати раду. Протягом 1658-60 рр. наводить жах на поліську шляхту загін

козацького полковника Василевича. Трохи пізніше болотними літниками ходив загін Кургана (45). Майже на десять років – 1670-78 рр. – розтягнулася кривава конфесійна колотнеча в с. Плотниця в Пинському повіті з убивствами і стратами.

У непокірливості народу і частих заворушеннях єзуїти, ідейні натхненники відродженої після Хмельниччини Речі Посполитої, звинувачують братську школу, незмінного постачальника поневоленому суспільству свідомих освічених активістів. Над школою в Пинську густо захмарилось.

Братська школа в Пинську була розгромлена з застосуванням насильства. Перш за все прогнано за межі міста викладачів – силоміць попереодягувано в блазенські шати і вигнано за межі міста. Розігнано кількасот учнів. Частина з них, шляхетського, певно, походження, зачислено до колегіуму.

Та найдикішу оргію влаштували погромники ім'ям католицизму і Речі Посполитої над бібліотекою братської школи. Грубі фоліанти, друковані і рукописні, абияк накидали на вози й упродовж дня возили вулицями міста, ганьбили, рвали, топтали, плювали. Надвечір вивезли за місто на Королинське болото, куди вивозили сміття, і за участю катів сотні томів людської, спеціально нашої української мудрості спалено на вогні «яко науку диявольську». Діялося це 21. XI. 1665 р. у м. Пинську. Відтоді на Поліссі на понад століття запанувало єзуїтське середньовіччя в його найгіршому варіанті (46).

Братство пинське на тому не скапітулювало, не припинило організаторську працю. Як і попереднього разу, на початку унії, братська школа пішла у підпілля. Спрагла до рідної науки молодь Полісся йде тепер до Києва в Могилянську школу, в школи Гетьманщини, на Січ, нарешті.

У контексті культурно-освітньої ситуації у воєводстві Берестейському останньої чверті XVII ст. цікавою уявляється наукова, просвітницька і суспільна діяльність Казимира Лищинського. Після закінчення Берестейського колегіуму продовжував навчання у Віленській духовній академії, у школах Львова, Кракова, Варшави – був, отже, людиною всебічно освіченою. Служив у війську. Повернувшись до Берестя, суміщає посаду берестейського підсудка з викладанням у власній школі, створення і утримання якої, треба думати, вимагало жертвності і мужності. К. Лищинський – автор філософського трактату «Нонекзістенція Деї», за котрий наклав головою у Варшаві від рук ката. З трактату вціліло кілька фрагментів. Перебував Лищинський під впливом античної філософії та ідей європейського відродження, в тому числі Спінози.

Чинячи потужний опір полонізації і насильницькому покатоличенню, пинські братчики не припиняли суспільної діяльності. Вони вписали в 1668 р. до гродських книг міста з усіма належними формальностями повний текст статуту львівського Успенського братства «для вшелякої потреби і згуби».

Братська школа під ударами католицьких фанатиків то завмирала, то знову оживала. Майже через сторіччя, вже Річ Посполита хилилася до

занепаду, знову спливають на поверхню факти з руською школою в Пинську. Єзуїти пинські в 1746 р. доносять королівському генералові, що при Богоявленському братському монастирі незаконно, мовляв, діє "схизматицька" школа. Єзуїти патріотично вимагали від генерала втрутитись і знейтралізувати оте вогнище антипольськості і гайдамацтва. Генерал з відповідним почтом з'являється в монастир, влаштовує перевірку і допит. Грізним представникам влади настоятель монастиря (Ф. Яворський) спокійно пояснив, що власне ніякої школи нема – до монастиря вчащають юнаки з міста для навчання латини, руської і польської мов (47).

Мистецтво. Відома схильність українців до мистецтва, ужиткового зокрема, як вияв високого рівня пізнавальної спроможності простежується чи не від трипільських ще предків, примітивне, на перший погляд, мистецтво котрих привертає увагу глибиною художніх узагальнень. Пізніше мистецькі починання на землях України-Русі розвиваються під потужним впливом античного світу за посередництвом грецьких колоній на півночі Чорного моря. Результатом цього впливу є скіфське мистецтво. Згодом мистецтво наших земель щедро черпає з надбань християнської культури в першу чергу Візантії. На цьому ґрунті витворюється власна оригінальна культура – культура Київської Русі, самобутня гілка культури світової.

Від Київської Русі народ наш успадкував разом з високим рівнем розуміння мистецьких вартостей, художнім смаком та постійним попитом на прекрасне, поважні мистецькі надбання. Це передовсім монументальні споруди Києва, Чернігова, Галича, Володимира. Це унікальні мозаїки, фрески, ікони, літописні мініатюри, вироби з каменю, з дерева, з заліза. Це ткацтво, вишивання, гаптування тощо.

Мистецький доробок Полісся в порівнянні загальнонаціональному не виграє яскравими барвами чи формами ліній. Проте він самобутній і не менш глибокий у спробах осмислення світу людини і природи. Дослідники вичитують на поліських килимах і в поліській вишиванці досконалі з художнього погляду символи минулого.

Заангажованість поліських традицій національним мистецтвом, зокрема мистецтвом Волині, наявність білоруських аналогій не зменшили і не затерли їх регіональних властивостей.

На Поліссі не збереглося монументальних споруд часів Київської Русі. Збереглися з часів Галицько-Волинської держави Біла Вежа, пам'ятка волинської оборонної архітектури (будівничий Олекса). Біла Вежа досі височіє в Кам'янці, наче символ незабутнього минулого. Найдавніші споруди і пам'ятки давнього Берестя зруйновано по-чужинському царською воячиною під час будівництва фортеці.

До найстаріших дерев'яних церков Полісся належить Микитинська церква (1430 р.) в с. Здітове, Жабинківський район. Микитинська церква чимало разів перебудовувалась, але не втратила стрункості і легкості форм.

Приблизно тоді ж зведений латинський костел в с. Чорнавчиці в Берестейському районі є зразком оборонної замкової архітектури, це немов окупаційна фортеця на чужій території, завжди готова прихистити загарбників у разі небезпеки.

[23]

З жанрів живопису на Поліссі найкраще представлена іконографія, яка стояла до навколишньої дійсності найближче. У XVI ст. відбувався помітний злам, пов'язаний з перемогою в мистецтві відродженевих тенденцій. На шкоду канонічним умовностям, «візантійству», стає більш реалістичним рисунок, наближається до живого типу, посилюється індивідуалізація образів. Улюблені теми поліських ікон – Богородиця, Юрій Переможець, св. Миколай втілювали гуманістичні ідеали суспільства, відображали етнічні типи і смаки.

З поліських ікон найдовершеніші і найстаріші ікони з XVI ст., передовсім «Богоматір Одигитрія Смоленська» з церкви с. Дубенець, Столинський район. У цьому ряді «Богоматір Одигитрія Єрусалимська» з Пинська. У названих іконах ще виразно проступають староруські київські малярські впливи. Та вже в іконах з Малорити «Пробудження» (1648), «Покров» (1649), «Успіння» (1650) знайшли вияв найновіші малярські уявлення, співзвучні бурхливим тодішнім подіям. До цієї категорії ікон треба віднести «Параскеву з житієм» (1659) з с. Бездіж, Дорогичинський район.

У XVI ст. в Бересті знаним був маляр Андрій, у Пинську – Новоша і Новошич, які розмальовували палац князя Ф. Ярославича. Відродженеві впливи помітно на різьбах на дереві пинянина Ананії (48).

Література. Турівське євангеліє, знайдено в Турові, – єдина рукописна книга з XI ст. (зберігається в бібліотеці АН Литви у Вільнюсі). Дарчі написи рукою князя К. І. Острозького під 1508 і 1513 рр. дають підставу зачислити євангеліє до пам'яток волинських, чи вірніше полісько-волинських.

З Поліссям пов'язана монументальна фігура письменника-єпископа Кирила Турівського (рік народження невідомий – помер 1182 р.), автора численних слів, повчань, послань. К. Турівський – «...найславніша особа, яку взагалі дала давній руській історії Турово-Пинська земля» (М. Грушевський). К. Турівському належить відома бібліофільська сентенція: «Солодко бо медвенний сот і добро сахар, обоєго же добреє книгий розум: сія убо суть сокровища вічния жизни».

Деякі місця Галицько-волинського літопису з мовою головно про події в Пинську і Бересті, таких місць близько десятка, уважаються за цитати з пинсько-берестейського літописання. У поліських фрагментах привертає увагу патріотична позиція їх авторів, виражена в об'єктивній оцінці об'єднавчої політики князів Данила і Василька: «...і була радість велика в городі Пинську» – з приводу перемог волинського війська над литовцями і ятвягами (49).

Про обізнаність освічених поліщуків у XIV ст. зі «Словом о полку Ігоревім» і використанні його вже згадувалося: єпископ новгородський Давид, у миру пинський князь Демид Володимирович, у післямові до переписаного ним «Псковського апостола» наводить досить велику цитату зі славетної поеми (50).

Незважаючи на руйнівні наслідки татарських спустошень та гніт литовського панування літературна традиція на Поліссі не переривається. Іноді вона, щоправда, животіє у вигляді сухої офіційної документації.

[24]

Писарі з Пинська і Берестя успішно обслуговують місцеві потреби – писарюють у канцеляріях Наримунтовичів і Кейстута. З неменшим успіхом працюють вони і в великокнязівських канцеляріях Ягайла, Витовта, Свидригайла, Сигизмунда, про що довідуємося з рясних західнополіських українізмів у мові грамот названих князів. Окремих освічених берестейців – В. Войну, Ф. Потія, В. Коптя бачимо писарями в польських королів.

Цінною пам'яткою українського письменства XV ст. вважається «Четія Мінея» з Кам'янця, переписана в цьому місті в 1489 р. Українська частина Четії засвідчує всі сучасні властивості української мови і в цьому має велике значення. У Четії зафіксовано історизм Храбор (Хоробр – муж), яким називано людей богатирської постави, продовжувачів традицій київських силанів Михайлика, Кирила Кожум'яки, Іллі Мурина. «А коли котрий храбор добрая діла вділаєт...» Існує думка, що термін храбор поширений був по всій Україні-Русі щодо людей хоробрих і мужніх, натомість термін богатир тюркського походження.

Українську адаптацію «Псалтирі» Ф. Скорини створив 1543 р. пинський чернець Партен (Парфен). У джерелах XVI ст. згадується ще один пинський чернець – Митрофан, автор якоїсь «Історії Русі», яка загинула разом з автором під час татарського нападу в 1540 р. на Пинськ.

На ретельне вивчення і публікацію заслуговують Шерешівські євагелія з другої половини XVI ст. з містечка Шерешове, Пружанський район, – пам'ятки як мови і літератури, так і образотворчого мистецтва.

Не обійшлося на Поліссі і без ходіння до Єрусалиму й опису ходіння. Здійснив його в роках 1590-94 чернець Данило, пізніше архімандрит монастиря в с. Корсунь, Дорогичинського району. Данило Корсунський написав про своє ходіння спогад «Книга бесіди о путі Єрусалимськом», вартісний уже б з огляду на рясні поліські діалектизми в мові. Для Данила Корсунського Полісся не Литва, а Русь.

Літературне життя значно пожвавилось після Берестейської церковної унії, коли почалася завзята полеміка між прибічниками православного визнання і католицизму. Полемічна література одержала з Полісся представників обох напрямків: з одного боку, це І. Потій, кілька анонімних антиправославних казань-пародій, з другого, Л. Карпович, А. Филипович, І. Денисович, І. Галятовський.

Період від берестянина А. Филиповича до берестянина О. Стороженка, представника нової української літератури, і від О. Стороженка до поетів пореволюційної доби Д. Фальківського, О. Лейтеса, С. Семенюка, В. Китаєвського, І. Хмеля, О. Лапського, прозаїка Ф. Одрача і публіциста Б. Ольхівського можна заповнити лише численними фольклорними шедеврами, записаними з уст поліщуків у XIX-XX ст.

Серед пісенних записів здибаються твори, безумовно, літературного походження, як-от балада «Далеко слухати», авторство приписується Олені Копть, української поетеси XVI ст., походженням, на мій погляд, пов'язаної з Берестейщиною. До категорії літературних записів належать дві поеми «Я, Гриць козак з-за Дунаю» та «Була Польща та й стала Росія», позначені поетичною досконалістю. Серед фольклорних записів Полісся є кілька поезій Котляревського і Шевченка.

[25]

У найдавніших піснях Берестейщини згадуються князі, бояри, литва (литовці), татари, турки, ляхи. Тричі записано пісню про народного героя України Морозенка. У поліських народних піснях носієм народних уявлень про лицарство, патріотизм, побратимську та сімейну вірність виступає незмінно козак, козаченько. У народних піснях Полісся образ рідного краю, образ батьківщини має одну-єдину іпостась – Україна, Українонька (51):

Пошлю сокола, пошлю небожа
Під високеє небо,
Сиву зозуленьку – на Україноньку
По свою родиноньку.

Нема сокола, нема небожа
З-під високого неба,
Ні зозуленьки з Україноньки –
Нема моєї родиноньки (52).

VII. Берестейщина в XX столітті

Іменем Української Народної Республіки. З початком новітнього відродження в XIX ст. суспільна і наукова думка України в особі П. Чубинського, М. Драгоманова, О. Потебні, В. Антоновича не гаяла нагод, аби замовити слово за Берестейщину, наголосити на її українському родоводі та привернути увагу до її національного і соціального становища. Зусилля класиків українознавства на марне не пішли: громадянство українське виявилось готовим до возз'єднавчої акції УНР у 1918 р. щодо Берестейщини.

Згідно ухвал Берестейського миру 1918 р. Берестейщина, Холмщина і Підляшшя як землі етнічно українські були возз'єднані з Українською

Народною Республікою. Місто Берестя одержало статус губерніального центру, хоча сама губернія, чи як тоді мовилося, губерніальне староство, іменувалося Холмським. Період від 9.02.1918 р. по 2.02.1919 р., незважаючи на військову руїну, присутність німців, підступи поляків і більшовиків, – один з найсвітліших у новій історії Берестейщини.

Влада українська на чолі з О. Скорописом-Йолтуховським (активістом РУП і СБУ) оперативно займається проблемами тисяч біженців-поліщуків, поверненців зі сходу, відбудовує зруйноване війною господарство. Губерніальним комітетом з освітніх справ (очолив Т. Олексіюк) засновано в Бересті українознавчі курси для поліських вчителів, відкрито кілька сот сільських шкіл з рідною мовою викладання. Налагоджено видавничу справу.

Ряд положень Берестейської угоди німці саботували – передусім у галузі військового будівництва, прирікаючи різними зволіканнями і заборонами Берестейщину, де війська УНР фактично не було, на беззахисність. Щойно по відході німців покvapно в Кобрині твориться військова формація «Поліська Січ». Вдалося укомплектувати лише один Кобринський курінь, який, зрозуміло, був неспроможний адекватно реагувати на більшовицькі зазіхання з півночі і сходу та на польські з

[26]

заходу. В районі Лунинця, Дубровиці і Сарн збільшовичені елементи, що звели собі тут гніздо з часів російсько-німецького фронту 1915-17 рр., розв'язали восени 1918 р. збройне повстання проти УНР. На допомогу повстанцям негайно посунули з Білорусі регулярні частини ЧА. Запеклі бої точилися за Пинськ та Лунинець.

Скориставшись з більшовицької агресії проти України, на Берестейщину 2.02.1919 р. вдерлася без оголошення УНР війни польська вояччина. Захоплено берестейську фортецю, потім місто Берестя, потім увесь край. Поляки по-бузувірському руйнували при тій нагоді надбання українського державного і суспільного життя.

На становищі «тутейших». Загарбавши край, поляки насамперед інтернували представників української адміністрації, в тому числі О. Скорописа-Йолтуховського. За ґрати потрапили патріотично налаштовані священики, вчителі, обліковці.

За Ризьким миром 1921 р. між Советською Росією і Польщею Полісся разом і з іншими західноукраїнськими землями проти своєї волі потрапило в межі Польської держави. Незабаром опанована поляками українська територія поділена була на 5 воєводств: Львівське, Станиславівське, Тернопільське, Волинське з центром у Луцьку та Поліське з центром у Бересті.

Варшавські колонізатори, всупереч власним зобов'язанням на міжнародних конференціях шанувати права українців у своїй державі, опрацьовують і ретельно запроваджують у життя плани окупаційного режиму для кожного новоствореного воєводства відповідно до рівня

національної свідомості населення. Що дозволялося, наприклад, у Львові, того не дозволялося у Луцьку, а що толерувалося в Луцьку, про те годі було мріяти в Бересті.

Галичина, проголосивши 19.10.1918 р. Західноукраїнську Народну Республіку, упродовж восьми місяців героїчно боролася збройно проти Польщі за незалежність, що збільшувало її авторитет і вплив серед інших українських земель. Тому польська влада намагається Галичину, як український П'ємонт, ізолювати від Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини за допомогою так званого Сокальського кордону, який мав, за наміром його архітекторів, утруднювати, а той зовсім унеможлиблювати контакти між ними.

Серед загарбаних Польщею українських земель воєводство Поліське за господарчими і культурними показниками, за рівнем освіти і свідомості населення стояло на останньому місці. Але відстале з усіх поглядів Полісся на перших парламентських виборах у 1922 р. провело в сейм трьох українських депутатів – В. Дмитріюка, С. Хруцького, І. Пастернака.

Позиції українського руху на Поліссі за 1922-35 рр. відчутно зміцнилися. У Бересті мали свої осередки Український виборчий комітет (Волині, Холмщини, Підляшшя і Полісся), Українське народно-демократичне об'єднання, Волинське українське об'єднання, Сельсоюз-Сельроб, Союз українок, «Просвіта» з її 120 філіями по селах. З великим перевантаженням працює в Бересті українська семирічна школа ім. О. Стороженка. Заходами «Просвіти» регулярно діють загальноосвітні та

[27]

кооперативні курси, охоплюючи навчанням сотні молодих активістів. Найглухіших сіл у Біловезькій Пущі, в Пинських болотах та на Загородді не обминали театральні трупи берестейської та кобринської «Просвіти», найсильніших у краю, з виставами української драматургічної класики.

Такий перебіг подій, зрозуміла річ, санаційну владу з їх колонізаційними мареннями аж ніяк не влаштовував. У другій половині 1930-х рр., педалюючи наступ на права українців, Варшава йде на повну заборону українського організованого життя на Поліссі. Заборонено «Просвіту», а її голову П. Артемюка запроторено до концтабору в Березі. Закрито школу імені О. Стороженка. Для позначення національності поліщуків упроваджується в офіційний вжиток термін «тутейші». Створюється така соціальна атмосфера, коли єдиним виходом для безземельного поліського селянина і безробітного робітника стає еміграція. У той же час край заливає організована на державному рівні польська колонізація (осадництво). Не обминули Полісся і такі ганебні винаходи польської санації, як військова пацифікація українського села та руйнування православних храмів. Однак запланованого політичного і національного вакууму на Поліссі не витворилося, бо на зміну забороненим, легальним партіям і організаціям приходять організації нелегальні, глибоко

законспіровані, воєнізовані – Організація українських націоналістів і, звичайно, КПЗБ.

Закорінення на Поліссі ОУН з її войовничим патріотизмом, духом опору і боротьби йшло назустріч національним інтересам краю, сприяло його дальшому самоусвідомленню, прискорювало відродження. Незабаром ОУН розпочне на Поліссі серію мілітарних експериментів – саме на Поліссі, в околицях Янова, творитимуться парамілітарні групи «Вовки» та «Поліське лозове козацтво», прямі попередники УПА. Натомість активізація на Поліссі підпільної діяльності КПЗБ, "партії" на поруках у Москві, й одночасне самоусунення з воєводства Поліського КПЗУ могли свідчити лише про те, що насправді ніс Полісся комунізм у майбутньому.

Воєводство Поліське здобуло собі сумну славу польського Сибіру місцями ув'язнення – фортецю в Бересті з її численними переобладнаними під камери казематами, модернізованою берестейською тюрмою і, нарешті, концтабором у Березі. Через ці заклади страждань пройшли тисячі українських патріотів.

У Другій світовій війні Польська держава зазнала нищівної поразки. Західну Україну Москва на підставі пакту Молотова-Ріббентропа «возз'єднала» з УССР – один з парадоксів української історії: сам по собі факт возз'єднання земель в одній державі мав би епохальне значення, якби не жорстокий геноцид українців у ССРСР. З незалежних від себе причин Полісся потрапило з вогню та в полум'я – з-під польського отутешнення й санацій під советизацію з її гулагами, колгоспами та білорусифікацією.

Перші совети. Замріяне на соціальну і національну справедливість Полісся щиро вітало в вересні 1939 р. «визволителів» зі сходу. І саме щодо Полісся Москва продемонструє через три місяці справжній характер своєї національної політики, приєднавши самодержавно український край до сусідньої республіки.

[28]

Національній трагедії Полісся не зарадили ні демонстрації мешканців Берестя, Кобриня і Пинська за возз'єднання з УССР, ні поліська депутація до Львова на національні збори Західної України, куди поліщуків навіть на поріг не пустили.

У Москві, куди також вирушила поліська депутація на чолі з С. Городчуком шукати справедливості, було третьюрядними чиновниками в білякремлівських приймальнях заявлено поліщукам у дусі найпередовішої ідеології: «Партія краще знає, що треба!»

Не могла зарадити Полісся також позиція тодішнього уряду УССР на чолі з М. Хрущовим, – останній зважився як би там не було, виставити в Кремлі офіційні претензії на Берестейщину як край етнічно український. З усіх оглядів слушне домагання Києва Сталін відхилив і приєднав край до БССР (53).

Запопавши в 1939 р. з ласки Москви Берестейщину, більшовицький режим БССР, очолений П. Пономаренком, негайно приступив до навернення українців Полісся на білорусів із застосуванням методів, апробованих теоретично і практично на сході – на Кубані та Слобожанщині: усім поліщукам уписується до паспортів незалежно від волі їх власників національність «білорус», українську мову виганяється з офіційного вжитку, зачиняються досить численні українські школи, створені в явочний спосіб самим населенням, виарештовуються і щезають назавжди українські активісти. Вороже ставлення Мінська до Поліського українства за його свідомий чи несвідомий опір білорусифікації триває по день сьогоднішній.

Німецька окупація. У лавах УПА. Прогнавши більшовиків, німці членували і ділили Україну за своїми імперськими розрахунками. Адміністративно Берестейщину віднесено до райхскомісаріату Україна, але це чергове «возз'єднання» не викликало радості, не полегшувало умов іноземної окупації. Порушення розпоряджень окупаційної влади каралось у всіх випадках однозначно – розстрілом. У створеній німцями на місцях адміністрації, в поліції зокрема, наче на глум названої українською, заправляли здебільшого елементи антиукраїнські. З перших же днів окупації у відповідь на жорстокий німецький терор, як гриби після дощу, множаться більшовицькі партизанські загони, табори, цілі зони, підпорядковані безпосередньо центральному штабові партизанського руху в Москві. Особовий склад загонів комплектується за рахунок військовополонених, втікачів з таборів смерті. З Полісся советські партизани проникають на Волинь, навіть у Галичину. По містах, містечках і окремих хуторах у той саме час хижо чаїлося польське підпілля, добре організоване і озброєне, пов'язане з центрами у Варшаві та Лондоні. Поляки інфільтрують агентуру в усі ланки окупаційної влади і в такий спосіб впливають на поведінку німців у місцевих справах. І партизани советські й підпілля польське до українського руху ставляться вкрай вороже, часто на цьому ґрунті єднаються, щоб безоглядно нищити український актив, провокувати німців на жорстокі репресії проти мирного населення, нещадно грабувати українське село.

Традиційно українська інтелігенція краю після відступу советів використовує момент для ведення культурної праці. У Бересті, Кобрині,

[29]

Пинську зав'язуються осередки Українського допомогового комітету, відкриваються українські школи, виходить українська преса – у Бересті г. «Наше слово», в Пинську «Пінська газета». Та в 1942-43 рр. німці влаштовують у крайовому засязі погром українства, можливо, в такий спосіб реагуючи на акції УПА, – зрівняно із землею десятки сіл, розстріляно тисячі людей. Не без польської підказки розстріляно відомих і заслужених для Полісся діячів В. Пархотика, Й. Садевича, Сороку, Гайового, Тарасюка, В. Пантелевича.

Потреба власних збройних сил, здатних боронити українське населення від безглузлого німецького терору та сваволі советської партизанщини, ставала дедалі пекучішою. Тисячі молодих свідомих українців воліли вмирати в боях за волю України, а не за інтереси окупантів.

Збройні операції під визвольними гаслами ще в 1941 р. розпочала в центральній частині краю «Поліська Січ Української повстанської армії» Т. Бульби-Боровця. Звідтоді за українськими повстанцями на північній Волині і на Поліссі закріпилася неофіційна народна назва бульбівці.

У жовтні 1942 р. в околицях Дивина на Кобринщині повстає перша сотня оунівської Української повстанської армії (сотня С. Качинського – «Остапа»). З кількісним зростанням повстанські відділи Волині і Полісся об'єднано в територіальне формування УПА-Північ. Відтепер ворожа сваволя знаходить гідну відсіч і справедливу помсту. Змагання відбуваються під гаслом «За Українську Самостійну Соборну Державу!»

Понад десятирічна бойова епопея УПА, армії без держави, проти Третього Райху і СРСР не має у світовій історії аналогів. Дії УПА зірвали не одну репресивну операцію Москви проти мирного населення і переконливо засвідчили однастайну волю українців до незалежності.

Українці Полісся брали активну участь в УПА. Не було, здається, такої місцевості на Поліссі, де б не прогрімів бій чи не сталася сутичка зі спецзагонами КДБ і де б не накладали головами повстанці-поліщуки. Останній бій між повстанською групою І. Сікори і загonom КДБ стався в березні 1952 р. в Іванівському районі на Одрижинських хуторах. Оточені повстанці в полон живими не здалися. Роком пізніше ще одна група була знейтралізована в околицях Кобриня.

Оперативним відділом штабу УПА-Північ командував 1942-44 рр. М. Омелюсик, полковник армії УНР, поліщук за походженням. Тоді ж повстанськими маршрутами ходили рідним краєм два скромні повстанці, у минулому поліські вчителі, а в майбутньому українські письменники на еміграції, – І. Хміль і Ф. Одрач.

Другі совєти. Друга світова війна почалася з розгрому Польщі і закінчилася відповідно до незворотності суспільних процесів ХХ ст. не менш ганебним розгромом винуватця агресивної війни – Німеччини. Проте найбільшого спустошення і втрат у людях, у духовних і матеріальних цінностях зазнала від обох окупантів уярмлена Україна.

На Поліссі більшовицьке «мирне будівництво» розпочалося з поновленого викорчовування українства, адже після війни Берестейщина знову була приєднана до БССР, – випадково вціліла від гітлерівського геноциду частина суспільності краю винищуються під закидом у

[30]

співпраці з німцями або у зв'язках з ОУН-УПА. Закриваються останні українські школи, що якимось дивом ще животіли в глухих селах.

Поліські міста і містечка затоплює переселенська повінь зі Східної Білорусі і з Росії, викликана передовсім голодом на сході, а також міграційною політикою влади. Край віддається після закінчення війни в безконтрольну оренду колишнім партизанам, які «заслужено» обсіли всі керівні посади в адміністрації й чинили над безправним краєм свій суд і розправу. Перманентна боротьба з так званим «українським буржуазним націоналізмом» велася з метою придушення національної свідомості населення. Нові колонізатори десятиріччями вчать поліських українців, «как жить», «как работать», «как любить родину» і «как правильно разговаривать».

Після того, як на початку 1950-х рр. у безперервних нерівних боях вигинуло українське збройне підпілля, а громадський актив під конвоєм перемандрував у Гулаг, у деяких гарячих головах у Мінську могла зародитися спокуслива надія, що виснажене, ізольоване від України і всього світу Полісся вже ніщо не врятує від етнічного колапсу, і воно стане легким трофеєм старших братів з Москви і Мінська. Однак старші брати, наламавши на Поліссі дров, у головному прорахувалися – Полісся, хоча й надто дорогою ціною, але етнічне своє єство від руйнації уберегло. Зокрема уберегло мову, головну підвалину національності. Подекуди, як показують останні події, уберегло Полісся також національну свідомість, почуття спільноти зі своїм народом.

На уламках імперії зла. Раніше офіційна білорусифікація на Поліссі виконувала скромну роль ширми для форсованої русифікації. Від 1991 р. білорусифікація на Поліссі самодостатня.

Але поки білоруське суспільство, очолене черговим ленінським ЦК, самозречено будувало соціалізм чи те, що за ним ховалося, й охоче допомагало Москві душити українство Полісся і не тільки Полісся, русифікація самої Білорусі і всі супутні їй процеси зайшли між тим так далеко, сягнули так глибоко, що абсолютна більшість білорусів (див. результат останніх референдумів) втратила рідну мову й забула свою історію і відповідно збайдужіла до цих дисциплін ба навіть зворожіла, тобто кажучи інакше, виявила ознаки злоякісної національної мутації і то в засязі цілої країни.

Здавалося б, де вже тут до асиміляційних амбіцій, до білорусифікаторської авантюри на Поліссі. І тим не менше, допровадивши до майже цілковитої втрати білоруської мови в себе вдома, в Білорусі, білоруський істеблішмент з подиву гідною впертістю продовжує не конституційними методами нав'язувати цю саму мову Полісся, де вона ніколи не мала і не може мати жодних позицій, не кажучи про моральний бік справи. Задля злочинної, підкиненої з Москви ідеї змарновано стільки зусиль і коштів, зламано доль, убито талантів, сплоджено на догоду імперії совків-манкуртів. Короткозорість політики Мінська більш ніж очевидна: замахуючись на національну основу Полісся, Мінськ продовжує з тупим завзяттям розчищати площу під русифікацію і, не виключено, під подністровізацію.

Тож як-таки Білорусь, «синьоока сестра», після проголошення незалежності і після її зречення міркує розв'язати і як розв'язує проблему поліського українства? Поки що аніяк. Поки що в Мінську вдають, що такої проблеми в Республіці Білорусь нема зовсім. Поки що тривають гарячкові зусилля на затуманення ситуації навколо Полісся. З'явилася теорія про ятвязьке походження поліського населення, але з ганьбою провалилася. Тепер ялозиться теорія про українськомовних білорусів на Поліссі – і на тому добре, бодай у такий спосіб визнається факт існування українства на Поліссі. Поки що вони не зласкавились навіть визнати за українцями краю статус національної меншини – на підставі самого лише голослівного заперечення, українцям уже відомого: не було, нема і бути не може. Ба більше, на апеляції щодо забезпечення елементарних прав мінські чиновники та їх представники в області маніпулюють заявленими звинуваченнями в сепаратизмі, в намаганні «відірвати Полісся від Білорусі», «розколоти білоруську націю», «приєднати край аж по Ясельду до Волині».

Між тим вимоги ставляться самим життям: повернути право на національне самовизначення з одночасним припиненням незаконної примусової білорусифікації; повернути право на рідну мову і школу всіх рівнів; забезпечити право на законодавчий захист культурних надбань Полісся – від злочинного нищення, розкрадання, вивозу за межі краю, від плагіювання нарешті. Тобто мова йде в даному разі про забезпечення елементарної культурно-національної автономії, яка є нормою життя національних меншин у цивілізованому світі.

У стратегів національного знеособлення Берестейщини на сьогодні є, по суті, тільки два і то досить ненадійні союзники: це, з одного боку, незабутні незжиті етновбивчі традиції по імперії зла, від яких у Мінську не мали часу відмовитися і відмежуватися, і, з другого боку, це за давня апатія поліщуків до проблем власної національності, неподолана інерція страху і байдужості. На цих двох рахітичних китів, власне, і робиться головна ставка. Так, ще спить Полісся, на жаль, значною своєю частиною – факт для української громади мало втішний. Але сон – ще не смерть. Всякий сон, як казав Г. Сковорода, пробудний: хто спить, той виспить, тоді прокинеться і встане. Прокинеться і встане наше Полісся – це питання найближчого часу (53).

1. В. В. Петров. Етногенез слов'ян. К., 1972, с.87

2. Там само, с. 100

3. Ю. В. Кухаренко. Полесье и его место в процессе этногенеза славян (по материалах) археологических исследований). – зб. «Полесье», М., 1967, с. 36. Про ПРЛ Ю. Кухаренко пише: «...починаючи приблизно з середини неолітичного часу і аж до середньовіччя, Полісся різко ділиться на дві самостійні культурно-історичні області: західну і східну». Ми б тепер сказали: на північну й південну.

4. Належність говірок Берестейщини, як пише Й. Дзензелівський, «...до українського мовного масиву ніколи не викликала сумніву» – ж. «Мовознавство», 1968, № 1: с. 84; Е. Е. Ширяев. Русь Белая, Русь Черная и Литва в картах. Мн., 1991, в-во НІТ, карти №№ 29-45 (про належність поліщуків до лінгво-етнічного комплексу України йдеться на картах А. Ф. Риттіха – дві карти, Т. Флоринського, Г. Ноберта,

[32]

Л. Нідерле, на карті Московської Діалектологічної Комісії, на «Шпрехенкарт фон Міттельойропа» (Відень, 1921), Д. Шефера, і Грабовського, А. Ледницького, Е. Енгельгардта, А. Дрекслея).

5. Л. И. Тегак. Результаты дерматоглифических и одонтологических исследований в БССР в связи с проблемой этногенеза белорусов. – зб. «Этногенез белорусов», Мн., 1973, с. 100: «Виокремлення на підставі вивченого комплексу одонтологічних і дерматогліфічних ознак зони – територія основного масиву Білорусі і територія Західного Полісся – не сходяться з поширенням морфологічних типів, що можна пояснити неоднозначністю генетично не пов'язаних між собою ознак. Застосування історичних і лінгвістичних аналогій дало змогу пояснити своєрідність виявленого комплексу ознак, властивого території Західного Полісся, історичним процесами, пов'язаними з розселенням східних слов'ян».

И. И. Саливон. К вопросу об антропологической основе и формировании физического типа белорусов (хронологические материалы) – той самий зб., с. 91: «Дослідники центральних районів Полісся В. В. Бунак (1956 р.), західних районів Полісся і центральних районів Білорусі В. Д. Дяченко (1956, 1960, 1965 рр.) відзначили розходження у комплексі антропологічних ознак між білорусами Полісся і рештою території Білорусі. За даними цих авторів місцеве населення південно-західних і південних районів Білорусі відрізняється трохи більш темною пігментацією очей і волосся, меншим зростом, більшою круглоголовістю, меншим діаметром вилиць, менш розвинутим надбрів'ям, більш прямим носом... на думку В. В. Бунака, південно-білоруський варіант можна віднести до карпатсько-дністровської зони, а решту населення головної території Білорусі, дуже схоже до населення східної Прибалтики, – до східно-балтійського типу великої європейної раси».

А. И. Микулич. Географическое распределение наследственных признаков человека на территории Белоруссии. - той самий зб., с. 126. «При сумарному порівнянні груп у сукупності всіх розглянутих систем за допомогою "узагальненої відстані" відокремлюється Західнополіська зона, яка географічно накладається на ареали поліських говірок і проживання середньовічних волинян. Білоруси північно-східних районів за даними величин біологічних відстаней посідають протилежний полюс».

6. Н. Полонська-Василенко. Історія України, т. 1, К., 1993, с. 77.

7. В. В. Седов. Славяне Верхнего Приднепровья и Подвинья, М., 1970, с. 24, 52, 84; його ж Дреговичи – ж. «Сов. археология», 1963, № 3, с. 116; Ю. Кухаренко, згад. пр., с. 43.

8. Т. Сулімірський уважає сучасне прізвисько «литвин» щодо білорусів, зафіксоване етнографами на Поліссі, реліктом балто-слов'янського сусідства вздовж ПРЛ. – ж. «Акта Балтіко-Славіка», Білосток, 1967, № 7.

Уздовж ПРЛ по обидва її боки, в тому числі на Берестейщині, простежується цікаве топонімічне явище: з південного, українського її боку здибаються характеристичні досить численні назви неселених пунктів: Литвинки, Коб., Литвини, Берест., Литовськ, Дорог. Не менш промовисті назви окремих сіл з білоруського боку ПРЛ: Росош, Русино (Барановицький район), Русиновичі (Ляховицький район), Руське село (Вілейський район Мінської обл.), Русаковичі (Слонимський район). Названі топоніми своїм походженням випереджають Велике князівство Литовське та Російську імперію на кілька історичних періодів.

9. Білоруська історична наука так і не спромоглася, на жаль, на створення більш-менш правдоподібної схеми білоруського доісторичного та історичного процесу,

[33]

заплутавшись, з одного боку, в теоріях про білоруське походження історичної Литви, тим часом коли мову слід вести про балтське походження білорусів, з другого боку, – в російських і польських великодержавних концепціях, котрі спотворюють історичну перспективу, коли мова заходить про Україну, Білорусь чи Литву.

10. Створені востаннє в Мінську теорії про етнічну природу Берестейщини на виправдання її інкорпорації – дреговицька і нещодавно з подачі товариства «Полісся» ятвязька – позбавлені наукового ґрунту.

11. Інші грошові скарби Полісся: в с. Радість, Кам., знайдено римський денарій, схований в землю в II тис. до н. е.; в с. Кривчиці, Пин., знайдено єгипетський срібляник, схований у землю в 283-246 рр. до н. е.; у м. Пружани знайдено римську монету, сховану в II-III ст.

12. Л. Паевский. Жировицкий и Брест-Литовский архивы (к вопросу о значении провинциальных архивов для Западно-русского края). – «Труды IX археологич. съезда в Вильно», М., 1893

13. Тим не менше білоруська історіографія (В. Пічета, М. Грінблат, П. Лисенко, Т. Корубушкіна) без огляду на факти наполегливо проводять думку про пріоритет саме білоруських впливів на Поліссі в усі часи.

14. Це ті самі ятвяги, вимерла балтійська народність, лжеспадкоємцями якої оголосили себе заводії реваншистського товариства «Полісся» (Мінськ, 1989) з метою прокламувати окремих «західнополіський народ», мовляв, потомний по ятвягах, і зупинити або загальмувати в такий спосіб українське відродження на Берестейщині. До виникнення т-ва «Полісся» та його історіографічних провокацій доклали рук, ясна річ, органи КДБ.

15. М. Грушевський. Історія України-Руси, т. 2, К., 1992, с. 111-112, 270.

16. там само, с. 301.

17. М. Брайчевський. Походження Русі, К., 1968, с. 190-191.

18. У світлі українсько-литовських та українсько-ятвязьких відносин IX-XIV ст. бездоказовою і суперечною з фактами виглядає плекана тепер у Мінську концепція про білоруський етнічний характер давньої Литви і литовців – українські джерела знають Литву і литовців як неслов'ян і як поган, тим часом як білоруси все ще виступають під фірмою Русі.

19. Галицько-волинський літопис. – ж. «Жовтень», Львів, 1982, № 7, с. 43-44.

20. там само, с. 44

21. там само, с. 63-64

22. там само, с. 74

23. Той самий Кам'янець, який через двісті років наречеться польськими канцеляристами «Литовським», аби не плутати з Кам'янець-Подільським, і який досі вряди-годи іменується таки «Литовським», хоча до Литви і литовців його засновники і мешканці мали тільки негативне відношення: заснування Кам'янця князем Володимиром Васильковичем у 1276 р. диктувалося насамперед оборонними антилитовськими спонуканнями. Ранні польські джерела називали наш Кам'янець «Камеґец Рутенскале» (Л. Паєвський).

24. У заповіті кн. Володимира Васильковича на 1287 р. вперше згадується ще одне поліське місто – Кобринь.

25. Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», Львів, 1982, № 7, с. 20.

26. Ф. Д. Климчук. О полесском варианте одной карпато-полесской изопрагмы. – «Карпатский сборник», М. 1976.

27. М. Грушевський. Історія України-Руси, т. 3, с. 112-117; т. 4., с. 14-15.
28. Ф. М. Шабульдо. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского, К., 1987, с. 10.
29. Українські грамоти XV ст., К., 1965, с. 32-62.
30. М. Грушевський. Історія України-Руси, т. 4, К.-Львів, 1907, с. 89. Історик стверджує: «Хоча і як важлива була роля вел. князівства Литовського в історії наших земель в XIV-XVI ст., у сформуванні його наші землі і наш народ мали лише другорядну роль: підставою в. кн. Литовського були племена литовські і землі білоруські, той елемент руський, що зрушив в. кн. Литовське, був не український, а білоруський. Так як в. кн. Литовське можна (і треба) до певної міри уважати державою слов'янською, спадкоємницею Київської держави, то у всякім разі не українською, а білоруською передовсім, і в цілості її історію так само не можна вводити в українську історію як історію в. кн. Московського. З українських земель тільки Берестейсько-Дорогочинська (Підляшшя) і Волинь мали важніше значення в історії Литви, але на внутрішнє її життя впливало мало і досить механічно були з нею пов'язані, а більше треба се сказати про землі східної України».
31. М. Грушевський. Історія України-Руси, т. 4, К., 1993 с. 405.
32. Ось взірєць історіософії сучасного білоруського публіциста, коли мова заходить про Київську Русь і Велике князівство Литовське: «Україна затверджує свою монополію на культурно-політичну спадщину так званої Київської Русі. Герб України – тризуб Рюриковичів. Невдовзі мова піде про український характер державності Великого князівства Литовського. Уже сьогодні можна почути, що «Статут Великого князівства Литовського» написано українською мовою. Наука тут ні до чого. Це політика. При тім політика, що цілковито ігнорує інтереси Білорусі. Україна справді належала до Великого князівства Литовського. Але про те, що вона собою являла, свідчить такий факт. Польський король одним помахом пера приєднав цю територію до Польської держави...» (П. Васілеўскі. Хай памірае надзея. – ж. «Мастацтва Беларусі», 1991, № 12, с. 4).
33. Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 554-556, 583-585, 601-604, 663.
34. Польський єзуїт А. Боболя понад 20 років вів насильницьке насадження католицизму на Поліссі. 16.05.1657 р. полонений козаками і страчений. Канонізований Римом.
35. Я. Дзира. Перший паспорт козацтва – г. «Літературна Україна», 1991, 13.06; Реєстр 1581 р. – там само.
36. В. Антонович. Коротка історія козащини. – ж. «Дніпро», № 1, с. 122.
37. А. Филипович. Діаріуш – РИБ, т. 4, СПб, 1878.
38. У Білорусі чинилися спроби оголосити Я. Радзивілла білоруським національним героєм, фабрикувалися «народні» пісні про нього – вольному воля, але для Берестейщини Я. Радзивілл, зрозуміло, – кат.
39. В. Сергійчук. Розвідка у війську Б. Хмельницького. – зб. «Отчий край». К., 1988. с. 97.
40. А. Резанович. «Мудрый разумеет». «Слово о полку Игореве» раскрывает свои тайны? – г. "Заря", Берестя, 1991. 1.02 і 2.02.
41. С. А. Алексанрович. З майого подорожжа. – ж. «Полымя», Мн., 1969, № 2, с. 173-174.
42. Г. Нудьга. Студенти з України на лекціях у Галілея. – ж. «Жовтень» 1987, № 5, с. 99-101; його ж. На літературних шляхах, К., 1990, с. 182-187, 198, 201.
43. А. Филипович. Діаріуш – РИБ, 1878.

44. Я. Ісаєвич. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI- XVIII ст., К., 1966, с. 38-39.

45. А. П. Игнатенко. Борьба белорусского народа за воссоединение с Россией, Мн., 1974, с. 84, 85, 90, 91.

46. А. Миловидов. О положении православия и русской народности в Пинском удельном княжестве и г. Пинске до 1793 г. – «Чтения в обществе любителей духовного просвещения», М., 1894, березень, с. 400.

47. Там само, с. 400.

48. Збирання мистецтвознавцями Мінська на Поліссі ікон, окладів, чаш, напрестольних хрестів, одягу, різної мистецької вартості побутового начиння, реставрацію їх, вивчення і видання можна тільки вітати. Але з їх вивезенням і привласненням мінськими музеями, з їх, що головне, атрибуцією як предметів білоруського мистецтва погодитись неможливо, такі спроби, а їх дедалі більше, викликають почуття законного протесту, бо це класичне обкрадання мистецьких цінностей безпечної національної меншості, в даному разі цінностей поліських українців. Зазіхання на духовні і матеріальні скарби Полісся і Підляшшя набуло в Мінську потворних форм. Не обминуло воно й українського фольклору цих територій. Наші пісні незугарно перекладаються по-білоруському і оголошуються національною гордістю білоруського народу. Що ж до етноніму Україна, рясно розсипаного в піснях Полісся і Підляшшя, то білоруські фольклористи не соромляться писати його з малої букви, – мовляв, «окраїна». – І. Ігнатюк. У «Беларускім календарі» за 1981 рік («Наше слово», 1982, № 9, с. 4).

49. М. Возняк. Історія української літератури, т. 1, Львів, 1922. с. 205.

50. А. Резанович... див. 40.

51. Див. 48.

52. З фольклорних записів О. Будзиловича в Берестейському повіті, опубліковано в «Сборнике памятников народного творчества в Северо-западном крае», Вильно, 1866.

53. Оскільки недоля припратила нас до білоруського воза, то, природно, ведучи мову про Берестейщину, не випадає обминати дразливі проблеми українсько-білоруських взаємин та фундаментальні питання білоруської історії. Допікає іноді сумнів: а чи варто взагалі ятрити свої і сусідські болячки в наш неспокійний час, коли Україна і Білорусь унаслідок відомих причин опинилися в лабетах багатьох скрут. У цих умовах не можна, на мою думку, не почуватися солідарним з тими білорусами, які стоять на позиціях суверенітету і пошвавлення процесу національного відродження. Та Платон – друг, але істина – більший друг. Щось за п'ять минулих років, коли все, що можна і треба було сказати, було сказане, ми не чули слів співчуття і розуміння з Мінська щодо наших поліських кривд. Досі лунають наклепницькі спекуляції за якими йдуть, як узвичаєно, заборонні санкції. Без уваги на так звану українсько-білоруську дружбу атаки білоруських патріотів проти українців Берестейщини не припиняються ні на хвилину в найтрагічніші моменти для нас. Тим-то було б з боку поліського українства і всієї української спільноти необачним і невиправним в ім'я будь-яких високих матерій зрікатись своїх прав та ідеалів, зрікатися самих себе.

Уперше читачеві пропонується довідник енциклопедичного характеру про Берестейщину, корінний український край, що перебуває за межами національної держави і переживає чи не найдраматичніший період у своїй понад тисячолітній історії.

Відомості про Берестейщину головню як поняття географічне (Пинські болота, Біловезька Пуща, реліктові зубри, екзотично відсталі поліщуки) потрапляють вряди-годи на сторінки солідніших польських та російських довідкових видань, зокрема варшавської «Енциклопедії повсехней» (28 тт. 1859-1868) та петербурзького «Энциклопедического словаря Брокгауза и Эфрона» 1866-1907). Український матеріал і надто поліська його частина в польських і російських виданнях поспіль виривається з національного контексту й інтерпретується тенденційно, як наприклад, в «Енциклопедії мацежи польскей»: «Полісся то – країна польська» (Львів, 1898, с. 62)

Рекорди суб'єктивності побили одначе видання білоруські – «Беларуская савецкая энцыклапедыя» (БелСЭ, 12 тт. 1969-1976), «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» (ЭЛМБел, 5 тт., 1984-1987) енциклопедичні довідники «Брест» (вид. БелСЭ, Мн., 1987) та «Этнаграфія Беларусі» (Мн., 1989). – білоруська наука пріоритет на Берестейщині білоруського національного начала над українським утверджує за допомогою прямого і систематичного фальшування фактів поліської історії.

У ще більшій мірі не поталанило Берестейщині на сторінках рідних поліщукам, принаймні мовою, київських видань «Української радянської енциклопедії» (УРЕ, 1959-1965, 1974-1985), «Українського радянського енциклопедичного словника» (УРЕС, 1966-1968, 1986-1987) та «Радянської енциклопедії історії України» (РЕІУ, 4 тт, 1966-1972), в яких перевагу над міркуваннями науковості і патріотизму віддалося комуністичній ідейності, тим-то Берестейщині та іншим українським етнічно територіям з-поза меж УРСР забракло місця на об'єктивну інформацію.

Але в довідковій українській літературі є, як відомо, і позитивна традиція – «Українська загальна енциклопедія» (Львів, 1930-35, 3 тт.) та два випуски, статейний і словниковий, «Енциклопедії українознавства» (ЕУ, 13 тт. Сарсель, Франція, 1949-1984, тепер перевидається у Львові), де про Берестейщину сказано фактично все, що на той час про неї знала українська наука.

Дещо однобічно трактується Берестейщина в «Малій енциклопедії України» Є. Онацького (Буенос-Айрес, 1957, 4 тт.) – в статті про Берестя зокрема необґрунтовано стверджується, ніби Берестя і цілий край в українській історії знані тільки завдяки двом визначальним, на думку автора, подіям – церковній унії 1569 року та Берестейському мирові 1918 року. Помилка Є. Онацького спростовується матеріалами «Словника Берестейщини».

Чимало інформації про окремі населені пункти, ріки, урочища Берестейщини, східної передовсім, містяться в краєзнавчому словнику

О. Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся» (Вінніпег, 1984).

І в УЗЕ і ЕУ поліські статті, як і має бути, інтегровані в загальнонаціональному матеріалі, на цьому тлі вони ще яскравіше виграють своїми українськими барвами. Час проте ставить на чергу довідники регіональні, крайові.

Тематика «Словника Берестейщини» охоплює вагоміші й характерніші фізико-географічні показники краю, ключові явища історії від давнини до подій і фактів історичного значення найновішого часу. Є інформація про знаних краян, про польських, російських та білоруських діячів, чиє життя і діяльність були пов'язані з Поліссям. Не обійдено увагою також тих постатей, які в нашій історичній та національній пам'яті значаться в негативному реєстрі: ми повинні знати і пам'ятати ненависників українства поліського, знати наші втрати духовні, матеріальні, людські – в такій мірі знати, як знаємо національних героїв, світлих патріотів, чийми іменами пишається вся Україна.

Автор далекий від думки, що йому вдалося вичерпати тему. Проте «Словник Берестейщини», безумовно, може стати підвалиною для подальших студій. Є підстави сподіватись, що в недалекому майбутньому Берестейщина приверне увагу як окремих дослідників, кваліфікованих і об'єктивних, так і цілих наукових установ, і тоді білі плями, природні і штучні, щезнуть, і навколо краю поліщуків розвіється пільма облуди і незнання.

Працюючи над «Словником Берестейщини», автор перш за все мав на оці пізнавальні потреби своїх краян, поліських українців, приречених обставинами життя на інформаційну ізоляцію і голод. Від ознайомлення з поліськими проблемами, зрештою, виграє також і читач усієї України.

Мета автора сповна покривається пророчими словами з Євангелія: «Пізнайте істину й істина зробить вас вільними».

[38]

СКОРОЧЕННЯ

найчастіше вживаних назв, видань, установ,
етнонімів, інші скорочення

АУМ «Атлас укр. мови», Київ

БДТІ Білоруський театральний-мистецький інститут, Мінськ

БелСЭ Беларуская савецкая энцыклапедыя, Мінськ

Берез. Березівський район

Берест. Берестейський район, взагалі берестейський

Біл. Білоруський

БК «Берестейський край», газета, Берестя

БСЭ «Большая сов. энциклопедия», Москва

В-ва Варшава

ВкнЛ Велике князівство Литовське

Вол. волинський

г. газета
гал.-вол. галицько-волинський
ГБ «Голос Берестейщини», газета, Берестя
гр.-кат. (ун.) греко-католицький (уніатський)
губ. губернія, губерніальний, губернський
ДАБМ «Дыялекталагічны атлас беларускай мовы», Мінськ
Дорог. Дорогичинський район
ЕП «Енцикльопедія повшехна», Варшава
ЕУ «Енциклопедія українознавства», Сарсель, Франція
Жаб. Жабинський район
Іван. Іванівський район
Ів. Фр. Іван Франко, твори в 50 тт.. Київ
К. Київ
Кам. Кам'янецький район
лит. литовський
ЛіМ «Літаратура і мастацтва», г., Мінськ
Л-в Львів
Л-д Ленінград
літ. література, літературний
ЛУ «Літературна Україна», г., Київ
М. Москва
Малорит. Малоритський район
МБ «Мастацтва Беларусі», тепер «Мастацтва», ж., Мінськ
М. Гр. ІУР Михайло Грушевський. Історія України-Руси
МДК Московська Діалектологічна Комісія
Мн. Мінськ
МСКБ Музей стародавньої культури Білорусі в Мінську
Н. народився
нім. німецький
Н. П-В. Н. Полонська-Василенко, Історія України, К., 1993
НТШ Наукове товариство ім. Шевченка
ОУН Організація українських націоналістів

[39]

П. Помер
пд. південь, південний
пн. північ, північний
пол. польський
Поч. Початок, початковий
ПРЛ Поліська розмежувальна лінія. див. у «Словнику»
Пруж. Пружанський район
рос. російський
САП «Словнік артистув польскіх», Варшава
сов. советський
СПб Санкт-Петербург
СПНТСЗК «Сборник памятников нар. творчества в Северо-западном крае», Вильно
ср. сільська рада, адміністрат.
Стол. Столинський район
СХУ «Словник художників України», Київ
УАН або ВУАН Укр. або Всеукраїнська Академія Наук, Київ
УГА Українська галицька армія

УГКО БО Українське громадсько-культурне об'єднання Берест. області
укр. український
УНР Українська Народна Республіка
УПА Українська повстанська армія
УРЕС «Український радянський енциклопедичний словник», Київ
ЭСБЕ «Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона», СПб

[40]

А

Авакумович, правосл. священник при Федорівській церкві в м. Пинську в 30-ті рр. XVII ст. Спільно з Камінським очолював пин. міщан в обстоюванні Федор. Церкви, на яку претендували гр.-кат. (ун.).

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске – «Виленский вестник», Вильно, 1870, №№ 15, 16

Августинович Олександр, пол. художник. Н. 7.2.1865, с. Іскшиня, бл. Кросно. П. 1944, Варшава. 1903-1929 жив у Львові. Автор картин про Полісся «Сільська вулиця». Інші тв.: автопортрет (1899), «На пасіці» (1905), «Види Львова» (1918).

Августинович О. – «Митці України» К., 1992, с. 10; САП, т. 1

Авраам, брест. єврей, багатій, одержав 1489 право на збирання «володимирського мита», за що мав до королівського скарбу платити щорічно по 60 кіп широких грошів.

«Пам'ятки української мови. Українські грамоти XV ст.», К., 1965, с. 46, 139

Авраам, турово-пин. правосл. єп. Р. нар. невід., Греція. П. після 18.XI.1631. Висвячен. на єп. 1621 в Києві таємно. Через протидію пол. влад, які в Пинську підтримували єп. Шаховського-Оникевича П., гр.-кат. (ун.), А. не мав реальної влади в своїй єпархії.

Біскупство пінське. – ЕП, т. 3.

Акання, властивість вокалізму біл. мови: в ненаголошеній позиції перехід «о», «е» («є»), «а» після твердих голосних в «а». Укр. говіркам Берестейщини невластиве. Внаслідок А. укр. прізвища по-біл. вимовляються і пишуться: Хмяльніцкі, Шавченка, Цярешчанка.

Аканне – ЭЛМБ, т. 1, с. 66

Аким Турівський, єп. турово-пин., середина XII ст. Захоплений 1146 в полон при черговій зміні князівської влади в Турові.

ПСРЛ, т. 11, с. 312; М. Гр. ІУР, т. 2., Л-в, 1905, с. 305

«Акты Брестского городского суда», вид., у Вільні 1870, сс. 416+XX, зб. документів про діяльність Берест. суду, який розглядав кримінальні і цивільні справи шляхти та ін. верств населення.

«Акты Брестского городского суда», Вильна, 1870, сс. 615+64. Продовження попереднього видання.

«Акты Брестского земского суда», Вильна, 1867, сс. 361+X, зб. документів про цивільні процеси шляхти Берест. повіту, вид. Віленською археограф. комісією. Земські суди існували до 1795.

«Акты Брестского и Гродненского городских судов с присовокуплением привилегий на землевладение в Брестской Кобринской экономиях», Вильна, 1871, сс. 450+41

«Акты Брестского подкоморского суда; акты Брестской магдебургии; акты Каменецкой магдебургии», Вильна, 1872, сс. 614+83, зб. документів

[41]

про діяльність берест. підкоморського суду – про розгляд межових земельних суперечок. Акти магдебургії являють собою документи самоврядних адміністрацій Берестя, Кобриня і Кам'янця.

Алексєєв Євген Венедиктович, укр. лісознавець. Н. 10.10.1869. П. 18.10.1930. Вчився в ліс. ін-ті в СПб. Досліджував і впорядковував Біловезьку Пущу. Проф. політех., потім сільгосп. ін-тів у Києві. Пр.: «Про основні поняття лісівницької типології» (1927), «Типи укр. лісу» (1928), «Лісоводство» (1929)
Алексєєв Є. – УРЕС, 1985, т. 1, с. 50

Алексіюк Михайло Іванович, берест. краєзнавець, наук. працівник Берест. краєзнавчого музею, колекціонер поліської старовини, автор ст. і заміток на різні теми берестейки в біл. виданнях, зокрема в БелСЭ: «Берест. монетний двір» (т. 2, с. 434). «Берест. воєводство» (т. 2., с. 421), «Кобринське князівство» (т. 6., с. 43), «Кам'янець» (т. 5., с. 361). Трактуює Берестейщину як частину Білорусі.

Альбрехтове, укр. с., від 1958 в складі м. Пинська, до 1939 земельні угіддя А. належали Скирмунтам, 1905 з ними позивались селяни сусідніх Пинкович

Амфілохій, єп. володимирський. Р. нар. невід. П. 1122. Первісно чернець Печерського монастиря. У Володимирі з 1105. В єпархії, до якої належала і земля Берест., боровся з рештками поганства.

А. Дублянський. Укр. святі.-г. «Старожитності», К., 1991, ч. 6.

«Америка», укр. нар. пісня еміграційного циклу з кінця ХІХ ст. Окремі варіанти пов'язані з Поліссям. Побутував зокрема варіант про події в Україні 1944-1950. Там є слова: «В Америці любій і п'ють, і гуляють – в Україні милій без хліба вмирають»

[42]

Ананія, укр. різьбар на дереві. Жив і творив між 1459 і 1526 у Пинську при дворі кн. Федора Ярославича. Збереглася різьблена ікона «Премудрість созда собі храм. Празники». Ікону виявлено 1849 в колекції Бланжі, Франція, утрим. в Рос. музеї в СПб. Там же зберігається копія «Празників» та ікона «Святий».

И. И. Плешанова. Два резных образа в собрании Русск. музея. – "Памятники культуры. Новые открытия. Ежегодник 1979 года", Л., 1980; Ананія. – ЭЛМБ, т. 1, с. 109; А. Ляванова. Старажытнабеларуская скульптура", Мн., 1992.

Андрасюк Василь, збирач укр. фольклору на Поліссі. Нар. в с. Озяти, тепер Жаб., вчився в Молодечненській семінарії в 60-ті рр. ХІХ ст. Добірка пісень у зап. А. опуб. в СПНТСЗК: «Єсть у полі верба», «Ой, вийду я за новії ворота», «Росла в лісі сосна», «Ой, воли мої половенький», «А я поле не орала», «Ой, сини мої, соколики мої», «Послала дочку мати в ліс калини ламати», «Соловейку маленький», «Ой, у лузі калинонька, у лузі», «Під горою трава шумить», «Під гаєм зелененьким убита дорожка», «Вітер повіває», «Зелений дубе, чого нахилився», «Ой, летіли голуби», «Ой, зажурився ясний соколенько», «Повій, повій, тихий вітьор».

Андрасюк Григорій, збирач укр. фольклору на Поліссі. Уродженець с. Озяти, тепер Жаб. Вчився в Молодечненській семінарії. Пісні в записах А. опублік. в СПНТСЗК: «А в Маруси хата на помості», «В край дороги широкеї», «Дівчинонька по гриби ходила», «З-пуд крем'янеї гори», «Котився вінчик по полю», «Коло нового двора», «Линув соколик через три ліси», «На дорози чебрець уродився», «Не горох при дорози котився», «Ой, ти, вербо зелена», «Ой, вернувся муй миленький», «Ой, темная ноченька та невидная», «Ой, час, пора, мати», «Ой, куди підеш, молодий жовнироньку», «Ой, у лісі при дорози», «Ой, я поля не орала», «На дворі верба», «Ой, при мори да при синюм», «Ой, пушов мій миленький», «Ой, скажи-скажи, соловієньку», «Ой, орав Семін поле», «Рубаю дубину на милої спину», «Сонечко горою іде», «У городі барвіночки», «В Іерусалимі коло міста» (духовна вірша), «Подякуймо попонькови», «До долу вітечко, до долу», «Братику, наміснику», «Ой, не єсть то братик – татарчук», «Одсунься, братику, од сестри», «Ой, у городці на яруй рутці», «Наша сванечка з міста».

Андрейкович-Бутовт Марія, пол. художниця. Н. 22.VII. 1852, с. Баландичі, Іван. П. 1933. Батьки А. учасники пол. повстання 1863-1864, через що були разом з дочкою на засланні. Живопису вчилася в Мюнхені, відвідувала

Італію. Жила у В-ві та в Горностаєвичах, Білорусь. Тв.: «Кардинал Ян Медичі з Помпеєм Лаертом на римських розкопках» (1877), «Милосердя королеви Ядвиги» (1884), «Горець грає на кобзі» (1886).

Андрій, гал.-вол. боярин, полководець Данила Галицького, очолював 1240-1250 походи проти поляків, угорців, литовців, ятвягів.

Андрій. – ЕУ, т. 1, Л-в, 1993 с. 45.

Андрій Губський з Турова, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни, значиться в реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13. VI.

[43]

Андрій з Берестя, поліський іконописець XVI ст.

БелСЭ, т. 12, с. 603

Андрій Московчин, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни на боці Речі Поспол. Записаний у реєстрі на 1581. Прізвисько Московчин походить не від Москви, а від укр. села Машковичі, тепер Берез., звідки АМ родом.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13. VI.; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва – там же.

Андрій Юрійович, удільний князь, син Юрія Довгорукого. Упродовж одного року княжив у Турові, Пинську, Пересопниці, поки батько сидів у Києві. Наступного року АЮ втрачає володіння в Україні.

Андрій Юрійович, гал.-вол. князь. П. 1323. До влади прийшов по смерті батьковій 1308. Правив державою спільно з братом Левом. У документах іменувалися королями Галичини і Лодомерії, тобто землі Володимирської (Волині). Боровся із Золотою Ордою. За АЮ відбулася війна з Литвою за Берестейщину. Остання була анексована. Загинув разом з братом Левом у битві з татарами.

Андрій Юрійович. – РЕІУ, т. 1., с. 53; ЕУ, т. 1, Л-в, 1993, с. 45

Андріївка, укр. с. Городнянський повіт, на Чернігівщині, засноване наприкінці XVIII ст. пинчуками вихідцями з Пинщини, які втікали на Гетьманщину.

зб. «Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов», К., 1978, с. 40.

Андріюк Андрій, активіст укр. поліського земляцтва в США, краєзнавець. З власної волі А. переслав авторів цих рядків кілька цінних публікацій про Полісся. Крім того "Словник Берестейщини" завдячує А. матеріальним сприянням в його публікації.

Андрухович Петро, пин. купець, з міщан. Торгував з Туреччиною. Відома скарга А. на митників м. Крем'янця, які конфіскували в нього частину товару – «шовк турецький».

"Торгівля на Україні XIV-середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина", К., НД, 1990, с.138-139.

Анна, княгиня гал.-вол. дружина князя Романа Мстиславовича, мати Данила і Василька. Одна з видатних жінок України-Русі. З 1200 дружина Романа, після смерті якого 1205 опікувалася малими дітьми, 15 років боролася за повернення дітям батьківської спадщини. Тимчасово перебувала на князівстві в Бересті, куди її з Данилом і Васильком після вигнання з Галича і Володимира запросили берестяни. П. бл. 1253.

Н. П-В. ІУ, К., 1993, с. 259

[44]

Анна Юрійвна, турово-пин. князівна, дочка Юрія Ярославича. П. 1215. Дружина Рюрика II, кн. овруцького, потім кийв.

Н. П-В. ІУ, К., 1993, с. 276

Анноспаське, с., Малорит., ср. Олтуська. В районі Шацьких озер. З 1964 Заозерна.

Анти, візантійська назва східних слов'ян – предків українців. А. заселяли в II-VII ст. терит. від Дунаю до Дніпра. Уважаються носіями черняхівської культури. Самоназвою А. на сх. могла бути назва поляни, на зх. – дуліби. До території останніх належала Берестейщина.

М. Гр. ІУР, т. 1, К., 1991, с. 172-183; О. Міндюк. Невідкриті сторінки історії: міста Буськ, Волинь, Плісненськ. – г. «Поклик сумління», Л-в, 1992, 12.ІІІ

Антоній, єп. турово-пин. XIV ст. Зазнав переслідувань від лит. князя Витовта за спробу хрестити литовців за правосл. обрядом.

Біскопство пінське – ЕП, т. 4

Антонюк Георгій, біл. науковець, проф. АН Респ. Білорусь, доктор філософії, один з ідеологів сепаратистського антиукр. т-ва «Полісся», автор ст. «Об отношении интересов западных полешуков к интересам Беларуси и Украины». А. дає Мінськові низку рецептів про те, як позбутися українства на Берестейщині. «У певному аспекті тиха українізація в перспективі, – пише А., являє собою більшу загрозу політичній цілості і незалежності держави Білорусь, ніж примусова, бо на її шляху не поставиш ні армію, ні службу безпеки, ні прокуратуру, якщо західнополіське населення Республіки Білорусь погодиться українізуватись...» А. підштовхує уряд РБ на конфронтацію з Україною з приводу Берестейщини. На випадок підтримки урядом Мінська сепаратистської програми "Полісся" А. обіцяє свій

сепаратизм "поліський" поширити на північні райони України і в такий спосіб нейтралізувати її вплив на справи Берестейщини.

О. Неживий. Філософія політичного божевілля. – г. «Старожитності». К., 1993, Ч. І(37), с. 16-17

[45]

Антонюк Петро, укр. активіст Берестейщини. Н. 1928, с. Запілля, Берест. Вчився у Берест. пед ін-ті. 1946 арештований КДБ і засуджений на 10 років неволі. Звільнений 1955. Відтоді робітник, сторож, найчастіше безробітний. Член правління УГКО БО.

Антопіль, міськ. селище, Дорог., на шляху Берестя-Дорогичин, 27 км. на зх. від Дорогичина. 1918-1919 під УНР. Біля А. 1930 виорано грошовий скарб з саманідських дирхемів Х ст. 1924-1930 осередок «Просвіти». Пам'ятка церковної архітектури – Воскресенська церква.

Антопільський грошовий скарб, виораний 1930 поблизу Антополя, Дорог., понад 200 саманідських дирхемів з першої пол. Х ст. Монети містилися в глиняному глечуку. Знахідники посуд знищили, монети розібрали, 4 з них зберігаються в приват. Колекції Ф. Сцібали у Варшаві

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 20.

Атопільський район, 1939-1954 в складі Пинської обл., від 1954 у Берест. обл. Тепер територія АР приєд. до Дорог.

Аркадія (Нова), укр. с., Берест., ср. Гершонська. Околиці Берестя. Восени 1648 в А. розташований військ. табір пол.-лит. війська, в якому закатовано А. Филиповича. Тут споруджено Афанасіївську каплицю.

Аркудій Петро, сподвижник митроп. Потія в запровадженні унії в Берест-володимир. єпархії, 1562-1633. Погатолич. грек з о. Корфу. А., спроваджений на Україну з Риму Потієм, 1596 очолює відібрану в правосл. Берестя Микілівську братську школу.

І. Фр. т. 39, с. 532, 518; т. 41, 566. А. А. Анушкін. На заре книгопечатания в Литве, Вильнюс, 1970, с. 119.

Арлов Уладзімір, біл. письменник. Н. 1954, Полоцьк. Автор оп. «Місія папського нунція», героєм якого є К. Лищинський, філософ і мислитель XVII ст. з Берестейщини. А. дає свою версію останніх днів Лищинського, засудж. за погляди до страти. А. безпідставно білорусифікує і Лищинського і Берестейщину.

Аробейко Іван Сергійович, біл. поет. Н. 26.III.1942, с. Хмелове, Жаб., закінчив 1964 БПІ. Друкується з 1963. Зб.: «Услед за сонцам» (1972), «Асенні ранак» (1978), «Сцяна» (1975).

Арсеній, турово-пин. єп., приймав участь у церковному соборі 1509 у Вільні. Біскупство пінське. – ЕП, т. 4.

Артемиук Платон, укр. освіт. та церковний діяч. Н. 1891, с. Носів, Підляшшя. П. 1951. До 1935 був директором укр. приват. школи імені О. Стороженка в Бересті, одночасно очолював берест «Просвіту» та музично-хорову і драматичну трупу при ній, здійснив сотні концертних турне по всіх закутках Полісся. За патріотичну діяльність 1935 запропорений пол. владою до концтабору в Березі. По звільненні А. на Волині – висвячується на священика. Спричинився до українізації правосл.

[46]

церкви Волині. З 1944 на еміграції. Єпископ. Укр. громада Берестейщини з вдячністю пам'ятає свого вчителя і будителя.

А. Харитончук. Українська школа в Бересті на Поліссі. – ГБ, 1992, VI, " 2(4).

Архів державний Берестейської області, обл. установа з філіалами в Пинську, Кобрині і Барановичах, в якій зберігаються документи організацій, підприємств кол. Поліського воєводства 1919-1939.

«Атлас української мови», 3 томи, вид. у Києві, зб. лінгвогеографічних карт зі скартографованими на них діалектними особливостями укр. мови. До 2-го тому входить також ареал Берестейщини, за винятком пн. частини Кам., Пруж., та Берез. районів, яка залишалася за межами карт. Сітка укр. говірок краю охоплює 35 нас. пунктів. По всіх рівнях картографованих матеріалів АУМ говірки Берестейщини проходять як продовження головного масиву укр. мови.

«Атлас України та суміжних країв», географ-статист. зб. з 66 кольоровими картами в масштабі 1 : 5000000, з діаграмами. Вид. у Львові НТШ у 1937. На стор. атласу скартографовано головні показники історичної та сучас. України: природа, територія, населення, економіка,

[47]

адм. поділ, історія, сусп. організації. Автори: В. Кубійович, В. Дорошенко, І. Крип'якевич, І. Зілинський. Берестейщина картографується як укр. територія.

Афанасіївська каплиця, пам'ятка народної церковної архітектури. Споруджена в 90-х рр. XIX ст. в с. Аркадія, Берест., ср. Гершонська, на місці

загибелі А. Филиповича, відомого укр. письменника і церковного діяча. АК дерев'яна, двозрубна, безапсидна.

«Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область», Мн., 1990, с. 131.

Афанасьєва Олена Олександрівна, рос. художниця. Н. 1900, Берестя. Закінчила 1923-1929 вищ. худ.-тех. ін-т у Москві. Живе в Москві. Тв.: «Дівчина з собачкою» (1945), «Незабаром до школи» (1946), «Хочу бавитись» (1947), «Юність» (1957), «Запис до Червоної Армії» (1942).

Афанасьєва Е. А. – ХН СССР, БС, т. 1, с. 234-235.

Б

Бабичі, с. Кам., передмістя Кам'янця. Від зал. ст. Жабинка 30 км. При школі краєзнавчий музей

Багнюки, етнограф. група поліщуків-українців на Берестейщині, назва пов'язана з характером території розселення Б. – багнистого межиріччя Пини і Прип'яті.

Оссовські Л. Загаднене єнзикове Полєся. – «Комісья наукова бадань зєм всходніх», В-ва, 1936.

Базилевич П., укр. сусп.-культ. діяч Берестейщини. Походив зі Сх. України. За УНР 1918-1919 Б. редактор «Вісника Холмського губерніального староства», що вид. у Бересті. Спричинився до заснування в Бересті укр. приватної школи ім. О. Стороженка. Очолював Українбанк у Бересті, організував різні освітні курси для молоді.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 235

Базилик Ципріан, пол. друкар і літератор XVI ст., працював у Берест. друкарні 1562-1570, брав участь у виданні Берест. Біблії. Автор псалмів.

Немировський Е. Л. Иван Федоров, М., 1985, с. 120.

Базилук Микола, укр. активіст з Повіття, Коб. Опинившись на еміграції, Б. належить до поліського земляцтва в США, сприяє зокрема виходові у світ тв. І. Хмеля. Б. спричинився також матеріально до публікації «Словника Берестейщини».

Бакалов Олександр, активіст укр. руху на Берестейщині в 1920–1930-ті рр. значився в списках пол. поліції «неблагонадійним». Здійснював зв'язок між Берестям, Львовом, Холмом і Варшавою. Жив певний час у с. Линове, Пруж.

В. Ласкович. Нагнетание страха – г. «Берестейський край», 1996, травень, с. 4.

Балюк Михайло, біл. модельєр, автор ужитково-декор. тв. Н. 15.07.1936, с. Ставок, Пин. Вчився у Мін. худ. училищі. Виставляється з 1970. Матеріал Б. – теракота і бронза. Тв.: композиції «Льонок мій, льонок» (1971), «Музики» (1972), «У лісі» (1972), «На пасіці» (1972), «Партизанський онук» (1975), «Щоб більше не воювали» (1975), «На БАМ» (1976).

Бандарчик Василь, біл. етнограф. З 1957 працює в ін-ті мистецтвознавства, етнографії та фольклору АН БССР. Пр.: «Гісторыя бел. этнаграфії XIX ст.» (1964), «Гісторыя бел. сов. этнаграфії. Початок XX ст.» (1970), «Развіцце бел. этнаграфії за гады сов. улады» (1979). Б. замовчує укр. характер дух. і матеріальної культури Полісся, фальсифікує погляди корифеїв етнографії на Полісся.

Бандера Василь, активіст ОУН. Н. 1913, с. Старий Угринів, Станиславівщина. П. 1942, Освенцім. Брат Степана. За освітою агроном. За патріотичну діяльність чотири рази карався в концтаборі Берези, звідки вийшов 17.09.1939. Як учасник укр. руху 1942 запроторений німцями до Освенціму, де пол. капо закатований.

Р. Пастух. Родина Степана Бандери – г. «За вільну Україну», Львів, 18.10.1994.

Бандера Степан, діяч укр. визв. руху, провідник ОУН Н. 1.01.1909, с. Старий Угринів, Станиславівщина. П. 15.10.1959, Мюнхен. За участь у замахові на пол. міністра Перацького 1934 засуд. пол. судом на пожиттєве ув'язнення. Карався чи не в усіх тюрмах Польщі, також у тюрмі Берестя, одній з найжорстокіших тюрем, де на знак протесту відбув 16-добову голодівку. Два брати Б. – Василь і Олександр у різний час також ув'язнені на Поліссі – у концтаборі Берези. З початком пол.-нім. війни Б. 13.09.1939 втікає з берест. тюрми. На весь період нім-сов. війни Б. німці тримають у концтаборі, там погинули його брати. Батько розстріл у Києві 1941, сестри були на засланні. З ім'ям Б. персоніфіковано збройні змагання ОУН-УПА. Загинув від рук сов. агента.

С. Бандера. Автобіографія. – ж. «Державність», Львів, 1992, № 1/43, с. 47-52.

[49]

Бардівка, с., Кам., ср. Ряснянська. 1906 в Б. рос. солдати вбили 6 чоловік і 7 поранили

Баромея Карла костел, пам'ятка архітектури XVIII ст. у Пинську. Пізнє бароко. Перебуває в аварійному стані.

Бартоломій з Берестя, бакалавр Крак. ун-ту на 1470.

Александровіч С. З майго падарожжа. – ж. «Польмя», 1969, № 8, с.173-174

Басетля, струнний муз. інструмент. За конструкцією і розмірами Б. схожа до віолончелі (басолі), за функцією – до контрабаса.

Баторія Стефана грамота, виклик до берест. суду берест. землянина О. Костомлоцького. Від. ім. короля грамоту уклав берест. писар Ф. Потій 1580. Мова укр. Оригінал БСГ зберігається в ЦДІА УССР в Києві.

Каталог колекцій документів Київ. археограф. комісії. 1369-1899, К., 1971, с. 32.

Батчі, с., Кобр., від Кобриня на пн-зх 11 км. 1945 в Б. була зроблена спроба українізувати школу. Вчитель Волосюк потрапив до ув'язнення.

Батчук, автор публікації «До етнографії Кобринського повіту» («Город. губ. ведомости», 1891, № 68). Публ. Б. – рецензія на ст. «Кілька зарисув з жиця люду вейсего в Кобриньском пшез К.» імовірного авторства Крашевського І. Ю. з ж. «Атенеум» (1850, т. 4). Б. подає в рос. транскрипції добірку укр. пісень з Кобринщини, зап. і опубл. К.

Башиук Петро, діяч укр. визвольного руху. Н. 1911, Львівщина. П. 1995, Вінніпег, член ОУН, псевдо «Чок». Студентом за патріотичну діяльність ув'язнений пол. владою до концтабору в Березі. У 1937 був учасником самооборонної групи «Вовки» на Поліссі, потім Б. – учасник «Поліського лозового козацтва». По війні на еміграції.

г. «Шлях перемоги», ч. 23, 1995, 17.06.

Бегін Менахем, ізраїл. держ. діяч. Н. 6.08.1913, Берестя. П. 9.03.1992, Ієрусалим. 1939 депортований до Гулагу. У Палестину потрапив з армією Андерса.

[50]

Бездіж, с., Дорогич., 15 км на пн. від Дорогичина, 10 на пд. від Ясельди. Відоме з XVII ст. як нас. п. у воєвод. Берестейському. 1864 Б. Кадлубовський записав у Б. добірку укр. пісень. Троїцька церква.

Безок, укр. с., Малорит., ср. Луківська. На вол. межі.

Безручко Марко, укр. військ. діяч, генерал армії УНР Н. 1883, Херсонщина. П. 1944. Навесні 1920 Б. квартирував у Бересті, де формувалася Шоста дивізія УНР, якою командував Б.

Безсонов Петро, рос. літератор і фольклорист. Н. 1828. П. 1908. Проф. Хар. ун-ту, де зарекомендував себе українофобом, відомий донос Б. на Сумцова, але визнавав вплив укр. культури на рос. Видав 1871 зб. «Белорусские песни», куди включав 18 пісень зі зб. Р. Зенькевича «Пьосенкі гмінне люду піньського», попередньо знівельювавши їх укр. мову.

Безхлібичі, с., Пин., ср. Дубойська. На кінець XIX ст. нараховувало 21 двір. З 1964 Сосновичі

«Беларуская савецкая энцыклапедыя» (БелСЭ), 12 томів, вид. у Мінську біл. мовою 1969-1975. Ред. П. Бровка, І. Казенка, А. Петрашкевич, І. Саламаневич, І. Шамякін та інші. Уведено в обіг чимало нових фактів, у тому числі з історії Берестейщини, дано узагальнену, але суперечливу картину біл. істор. і культ. процесу, знецінену компартійною ідеологією. Щодо Берестейщини ред. БелСЭ стоїть на позиціях замовчування місцевого українства, його історії, мови, культури.

Бенде Лука, біл. критик і літературознавець. Н. 1903, с. Щокицьке, Іван. П. 1969. Вчився в комуніст. ун-ті ім. Леніна в Мінську. Працював в ін-ті літ. і мист. АН БССР. Донощик і провокатор. Шельмував творчість Я. Купали, Я. Коласа, З. Бядулі, звинувачував у націоналізмі.

Бердичі, с., Берест., ср. Чернинська. Від Берестя 15 км.

Бердище, с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити 21 км.

Бережне, с., Стол., на лівому березі Горині. Відоме з 1508, коли було дароване кн. Ярославичем П. Олеші. В Б. записано легенду про Героїма. У XIX ст. Б. належ. Чернецьким. Тоді в околицях села водилися бобри. Пам'ятка церковної архітек. церква Параскеви П'ятниці.

Береза, Береза Картузька, Картуз-Береза, місто, рай. центр, на залізниці і гостинці Берестя-Мінськ. На правому березі Ясельди. На 1969 7,5 тис. мешк. Відома з 1477 як село. Від 1521 належить до Кобр. повіту, від 1629 має статус містечка. 1648-1689 збудовано монастир картузів. Зруйнована 1706 Карлом XII. Під Росією входила до Пружан. повіту. У 1908-1915 в Б. діяв самодіяльний укр. театр, вистав. укр. водевілі, 1922-1935 філія «Просвіти».

Береза Картузька, зал. станція на залізниці Берестя-Мінськ.

Березина, с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити 20 км.

Березівка, с., тепер у межах Берестя. У Б. 1937 знайдено скарб, захований у землю II ст. до н. е., а також скарб з 1650 років.

Березівська ДРЕС, збуд. 1961 разом з м. Білозерськом в Берез. р-ні між озерами Чорним і Білим. Потужність 920 тис. кВт.

Березівський (Картуз-Березький) концтабір, тюремний заклад жорстокого режиму, ств. пол. владою 19.05.1934 в м. Березі на Поліссі. У БК утримувалися переважно учасники укр. визвольного руху – запроторювалися в адміністративному порядку, за рішенням воєводи, на 6 місяців. Містився БК у старих військових казармах. До в'язнів застосовувалися тортури. На 1936 в БК було 4 тис. в'язнів. Найжорстокіші начальники БК Грефнер і Кемалі-Курганський, з поліцаїв – Питель.

Штикало Л. Дума про Березу Картузьку, Сокаль, 1942, в-во «Вісті»; Гаврилюк О. Пісня з Берези, Львів, 1979; Лев М. Береза Картузька. – ж. «Жовтень», 1986, № 3, с. 70-81; Гоцький В. Береза Картузька. – альм. «Біль», Львів, 1991, вип. 2, с. 9-19.

Березівський район, терит.-адм. одиниця в складі Берест. обл., утвор. 1940, пл. 1,5 тис. кв. км., на 90 відсотків укр. Міста: Береза і Білозерськ. Сільради: Білозерська, Березівська, Борківська, Високівська, Здітівська, Малецька, Міжліська, Нарутовицька, Первомайська, Пісківська, Сілецька, Сигневецька, Соколівська, Углянська. На території БР родовища торфу, крейди, буд. пісків та глини. Під лісом 24 відсотка території. На пн. район межує по ПРЛ з біл. територією.

Березівський український театральний гурток, самодіяльна труппа 1908-1915 у м. Березі. Вистави укр. п'єс, найчастіше «Наталку Полтавку» Котляревського І., також тв. Гоголя, Островського, Чехова, Горького. Провідні учасники БУТГ: Ковбальс О., Румянцев В., Сопетко К. ЕЛМБел., т. 2, 1985, с. 698.

Березка Попович, переписувач книг XV ст., походив з Новогрудка (Білорусь), «попа литовецького син». У 80-х роках жив у Кам'янці на Берестейщині, де переписав 1489 біл. частину «Четії Менії Кам'янецької», відомої пам'ятки укр. мови.

М. Груш. Історія укр. літератури, т. 4, ДВУ, 1925, с. 60; т. 5, с. 100.

Березина, с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити 20 км.

Березляни, с., Іван., ср. Стрельненська. Від зал. ст. Снітове 10 км.

Березці, с., Стол., від зал. ст. Прип'ять 17 км. У 1941-1944 німці розстріляли в Б. 28 жит., спалили 203 садиби.

Берестейська Біблія, вид. 1563 в Бересті пол. мовою заходами протестантів під наглядом Воєвудкі Б. за участю Оршака Г., Статоріуса П., Тенавдуса Я., Шомана Є., Любельчика Я. ББ ще наз. Радзивіллівською: власником берест. друкарні був Радзивілл Чорний М. За намовою єзуїтів спадкоємець останнього скупив нерозпродані примірники ББ і спалив. Текстами ББ користувалися Х. Філалет при створенні «Апокрисиса».

Берестейська братська школа, навчальний початковий заклад, організ. Берест. правосл. братством 1591 при Миколаївській церкві для «навчання письма грецького і руського». У ББШ викладав Л. Зизаній. 26.06.1597 ББШ передано за вказівкою короля гр.-кат. (уніатам), на чолі її стає П. Аркудій. У подальші роки правосл. школа в Бересті діє нелегально. 1641 кор. Владислав IV дозволив правосл. легалізувати братську школу при церкві Народження Богоматері (Коляди Богоматері), відтоді школа

[52]

звалася Колядною. 1644 спудеї катол. колегіуму вчинили напад на братську школу в Бересті, били і знущалися з її учнів і вчителів. Про бешкет було складено протестацію на ім'я короля. Про існування правосл. школи в Бересті після подій 1658 відомостей нема.

А. Филипович. Діаріуш. – «Памятки полемич. литературы в Зап. России» Спб., 1878, кн. 1, с. 64-74.

Берестейська в'язниця, місце ув'язнення, споруд. в 60-х рр. XIX ст. рос. владою. Перші в'язні – пол. повстанці 1863-1864. Під час пол. окупації БВ була відреставрована, тримали в ній поляки переважно арештованих учасників укр. визвольного руху, 1934-1939 у БВ відбував ув'язнення С. Бандера, О. Когут. У повоєнні роки 1944-1954 тюрма заповнена учасниками УПА, інакодумцями, прибічниками українського відродження на Поліссі.

Берестейська вежа, оборонна споруда в Бересті, збудована вол. будівничим Олексою 1275-1288. Квадратна в основі: «стовп висотою яко кам'янецький». Пізніше служила входом до міста з боку Підляшшя. Силует БВ містився на печатці війтівського уряду з XV ст. Зруйнована 1831 під час спорудження рос. фортеці.

М. Груш. Історія укр. літ., Львів, т. 3, 1923. с. 201; Л. Паевський. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильне», М., 1893, т. 1, с. 338-339.

Берестейська гімназія, середньо-освітній учбовий заклад, підлегла віленському учбовому округові. Відкрита 1901 на ґрунті прогімназії, 1904 в Бересті відкрито жіночу гімназію. 1910-1915 в БГ вчився Д. Левчук (Фальківський). На 1937 у Бересті 7 держ. пол. гімназій. Існувала 1924-1935 укр. приватна (на утриманні «Просвіти») школа ім. О. Стороженка.

[53]

Берестейська економія, королівське господарство в Берест. повіті 1589-1795. Складалася БЕ з 5 губерній, 17 фільварків, 8 міст, 223 сіл. Разом з Біловезькою Пущею кількість землі виносила 5745 волок. На кінець XVIII ст. населення БЕ становило 45 943 чол. У маєтках БЕ 1745 відбулося селянське

повстання. Приєднавши 1795 край до імперії, царський уряд розподілив добра БЕ між заслуженими приват. особами.

Берестейська земля, укр. історична область в середній течії Бугу, центр – м. Берестя, інші міста: Дорогочин (над Бугом), Більськ, Кобринь, Мельник, Воїнь. БЗ – це територія дулібів-волинян. Складова частина держави Русь. Місцеві князівства залежали від Києва то через Пинськ 1087-1142, то через Володимир. 1199-1316 в складі Гал.-Вол. держави. Стосовно БЗ на 1213 вжито назву Україна. Під Литвою з 20-х рр. XIV ст. БЗ приєднувано до воєвод. Троцького, потім Підляського. У 1566 БЗ з містами Берестям, Кобрином, Кам'янцем і пов. Пинським увійшла до новоствореного воєвод. Берестейського.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 366-398; Берест. земля. – УЗЕ, т. 5, с. 285; І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 26-28.

Берестейська «Коромола» 1289, конфлікт між князем Юрієм Львовичем і Мстиславом Даниловичем за право володіти Берестям. По смерті волин. князя Володимира Васильовича 7-8.04.1289 берестяни присягнули Юрію Львовичу, за що після перемоги Мстислава Даниловича були покарані за свою «коромолу» додатковими податками

Гал.-вол. літопис – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 89.

[54]

«Берестейська митна книга за 1583», книга з записами митної комори Берестя про рух через місто по Бугові і сухоходом торгівельних вантажів переважно до Гданська з зазначенням у записі прізвища власника вантажу та супровідних осіб (факторів), назви та кількості вантажу (збіжжя, лісоматеріал, попіл), звідки і куди прямує, суми митних оплат. Із записів випливає, що через Берестя йшли товари з Пин., Кобр., Холмського, Белзького, Володимирського, Луцького повітів, також з Бузька, Крем'янця. Власниками товарів були головно магнати і шляхта, також заможні міщани

Археографіч. збірник документів, относящихся к истории северо-западной Руси, т. III і IV, Вильна, 1867.

Берестейська обласна бібліотека, засн. 1940, з 1968 в двоповерховому приміщенні на вул. Космонавтів (кол. Шевченка). На 1974 книж. фонд БОБ складався з 484 тис. прим. Обслуговує щороку бл. 30 тис. читачів. Відділ укр. книги відсутній, натомість діє відділ біл. книги, у зв'язок з яким і ставиться поліське краєзнавство. Видає щоквартальник «Література про Берестейщину». Загальнодоступна. Одержує безкоштовний обов'язковий примірник друк. продукції Респ. Білорусь. Є міжбібліотечний абонемент. В актовому залі БОБ відбуваються щомісячні збори УГКО обл.

А. Касько. Тут усе пра Беларусь. – ЛіМ, 1985, 1.02.

Берестейська обласна організація спілки художників Республіки Білорусь, створена 1971 на ґрунті філії спілки худ. БССР, яка існувала в Бересті з 1946. На 1986 склад: П. А. Данелія, М. Г. Климов, Є. С. Куфко, І. Г. Крупський, К. І. Максимцев., І. Д. Меншова, І. Д. Рудчик, В. М. Соболевський, І. Я. Фетисов, Н. Д. Чурабо, В. К. Шикін (голова).

Союз художників БССР, областная организация. – «Брест» эн. сл., с. 337.

Берестейська область, Брестська обл., тепер тер.-адм. одиниця в складі БССР, тепер Республіка Білорусь. Утворена 4.12.1939. Пл. 32.2 тис. кв. км. Насел. на 1979 1 363 тис. Укр. райони: Берез., Берест., Дорог., Жаб., Иван., Кам., Коб., Малорит., Пин., Стол. Укр. є частина Івацевичського – на пд. від ПРЛ та пд-зх частина Лунинецького. Чисто біл. є райони Барановицький, Ганцевичський і Ляховицький.

Природа. Поверхня БО – низовинна рівнина. Більша частина області лежить у межах Прип'ятського Полісся. Між Прип'яттю і Ясельдою трохи підноситься платоподібне Загороддя, найбільша висота 200 м. На зх – Берест. Полісся. Ріки області належать до басейну Дніпра: Прип'ять та її притоки Ствига, Мотва, Горинь, Стир, Случ, Лань, Цна, Бобрик, Ясельда, Пина з Дніпровсько-Бузьким каналом; до басейну Висли – Буг та його притоки Рита, Мухавець, Лісна, Пульва, Нарва. Озера: Вигонівське, Погостейське, Бобровицьке, Чорне, Спорівське, Оріхівське. Під лісом, згідно офіц. статистики, 36 відсотків території обл., насправді менше. Внаслідок екстенсивного господарювання, здійснення численних науково і господарчо необґрунтованих меліоративних експериментів та сваволі адміністраторів-господарників природа Полісся в екологічному плані наблизилась до катастрофи. Без потреби осушено великі масиви боліт,

[55]

які відігравали важливу роль у формуванні клімату чи не всієї центральної Європи, вирубано ліси, розорано заплави і сіножаті. Пониження родючості ґрунтів штовхнуло до вживання в невиправданих кількостях хім. добрив, що в свою чергу привело до отруєння рік і озер. Раніше покрите дібровами і гаями Загороддя, справляє враження степу. Екологія Полісся, поруч етнології, – ті галузі, де найганебніше повівся режим сов. тоталітаризму.

Господарство. У середні віки Полісся постачало на ринок лісоматеріал, поташ, смолу, рибу. З давніх пір і до 1939 район Полісся був інтегрований саме укр. внутрішнім ринком, приймав участь у загальнонаціональному обміні або був активним посередником у зв'язках, скажімо, з Балтикою. З середини ХІХ ст. на Полісся проникає іноземний капітал, який конкурує з капіталом рос., пол. та єврейським. У післявоєнні роки внаслідок науково-технічної революції характер господарства сильно змінився, хоча й не позбувся відсталості. На 80-ті рр. більша частина господарства БО спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві, льонарстві та бурякосіянні. Головні види промислової продукції: електроенергія, торф,

електролампи, газові печі, ділова деревина, дикта клесна, збірний залізобетон, цегла, вапно, шифер, азбестоцементний, тканина паперово-бавовняна, килимові вироби, взуття шкіряне, штучний трикотаж, цукор, олія, м'ясо, консерви.

Населення. Твердження біл. переписів про перевагу на Берестейщині біл. етносу не відповідає істині. На пд від ПРЛ (Нарва – Ясельда – Вигонівське оз. – гирло Горині – Прип'ять) українці становлять 95 відсотків населення. Тут панує укр. мова, звичаї. Раніше режим БССР, тепер РБ з міркувань шовіністичних не визнає поліщуків українцями, силоміць нав'язує їм національність біл., тобто застосовує проти укр. населення області етноцид. Якщо не рахувати величезних моральних і матеріальних збитків, завданих етноцидом поліщукам, намір Мінська далекий до завершення.

Історія. Ще в племінний період східнослов'янської історії V-IX ст. територію БО населяли протоукр. племена волинян і деревлян. Сучасний укр. тип поліщука витворився на волинсько-деревлянській основі. До 20-х рр. XIV ст. земля Берестейська і Турово-Пинське князівство належать до Київської Русі та Русі Галицько-Волинської. З часу захоплення Литвою і досі, не рахуючи коротких періодів возз'єднання з Укр. козацькою державою та з УНР, Полісся з політ. міркувань литовцями, поляками і росіянами відокремлюється від України. Продовженням тих феодальних комбінацій слід уважати віднесення краю 1939 до БССР. Мінські влади досі не визнають за українцями Полісся статусу національної меншості в надії їх білорусифікувати.

Берестейська «Просвіта», укр. культ.-освіт. організація, створена 1868 у Львові з метою поширення серед народу освіти і культури шляхом заснування по селах і містах читалень, видавання і розповсюдження популярної літ. рідною мовою. У Бересті існував окружний центр «Просвіти» з 150 осередками по всьому Поліссі. Творення «Просвіт» на Поліссі започатковано з приєд. краю до УНР 1918. Поляки 1919 заборонили її діяльність, 1923 дозволили, 1935 заборонили вдруге.

[56]

Ілюстрації

[57]

Ілюстрації

[58]

Окружна управа містилася спочатку на вул. Домбровського (тепер Советська), потім на вул. Переца, 68 (тепер вул. 17 вересня). Голови БП В. Дмитріюк, В. Криницький, П. Артемюк. Завдяки «Просвітам» та їх читальням поліщуки прилучалися до надбань рідної культури, здобували практичні знання, національно самоусвідомлювалися. БП підтримувала укр.

школу в Бересті ім. О. Стороженка. 20.02.1927 в Бересті відбувся воєвід. з'їзд «Просвіт», на який прибуло 120 делегатів. З'їзд визнав діяльність т-ва потрібною для краю і дав відсіч спробам екстремістів з КПЗБ зробити т-во своїм легальним додатком. Санація заборонила БП 1935, ув'язнивши її голову П. Артемюка в концтабір Берези.

Спогади В. Дмитріюка. – І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго. 1976, с. 235; «Просвіта». – «Брест», эн, сл., Мн., 1987, с. 312-313.

«Берестейська риторика», підручник з риторики, дисципліни про правила виголошення промов і поведінки в громадських місцях. Викладалася в колегіумах і братських школах. Складена у другій чверті XVII ст. у Бересті. Віднайдена пол. дослідницею Я. Ульчінайте.

А. Мальдзіс. Прязна, аб'єктывна. – ЛіМ, 26.04.1985

Берестейська фортеця, Брест-литовская крепость, рос. військова споруда в Бересті, розташ. при впадінні Мухавця в Буг, на території середньовічного міста. Будівництво поч. 1833, згодом проводились модернізаційні роботи. На початок Перш. св. війни БФ складалася з цитаделі (кільцева казарма зі стінами метрової товщини, завдовжки 1,8 км, у ній було 200 казематів, розрахованих на 12 000 залоги) та трьох укріплень – Кобринського, Волинського і Тераспільського, також окремих фортів, і являла собою потужну фортецю першого класу. У 1915 здана німцям без бою. 1919-1939 БФ належала полякам і правила за місце ув'язнення. У 1941 з 22.VI. по 20.VII точився бій між рештками сов. залоги і німцями, після чого БФ була зруйнована. Внаслідок спорудження БФ було повністю зруйноване старе Берестя з давніми житловими

[59]

комплексами, з ратушею, замком XVII ст. Частково знищене або пошкоджене городище X-XIII ст. Міський центр перенесено на схід кол. Кобр передмістя, на теперішнє місце.

Берестейська церковна унія, об'єднання правосл. укр.-біл. церкви з пол. католицькою, проголошено 6-9.X. 1596 в Бересті на церковному соборі частиною єпископату. Утворена греко-католицька (уніатська) церква приймала катол. символ віри, визнавала зверхність папи римського, разом з тим зберігала правосл. обрядовість. БЦУ спричинила розкол укр. суспільства, котрий дається взнаки і тепер.

Берестейське братство, церковна та культ.-сусп. організація берест. міщан і шляхти, ств. 1591. Приписане до церкви св. Миколая, звідки назва братства Микільське. Статут ББ, укладений на ґрунті статуту львівського Успен. братства, передбачав: виборність священників, взаємодопомогу, організацію школи, притулку для убогих і калік, захист східного благочестя – малося на

увазі широке коло реліг., і нац. проблем. ББ виступило 1596 проти унії і було поставлене поза законом. І. Потій утворив при церкві св. Миколая уніатське братство. Правосл. організували братство 1641 при церкві Народження Пречистої Богородиці (Коляди Богородиці). Колядне братство легалізувало школу та шпиталь. З ББ 1640-1648 пов'язана діяльність А. Филиповича. Колядне ББ дожило до кінця Речі Посполитої, уважало себе частиною Київської митрополії.

А. Филипович. Діаріуш. – «Памятники полемич. лит. в Зап. России», СПб, 1878, кн. 1, с. 64-155; «Чтения об-ва истории и древностей рос», 1848, № 3, 4; Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль у розвитку укр. культури XVI- XVIII ст., К., 1966, с.37-39, 215-216.

Берестейське відділення спілки письменників БССР, ств. 1981, члени – письменники, які живуть у Бересті й обл. і пишуть рос. або біл. мовами. На 1986 до його складу належали: І. С. Арабейко, З. І. Дудюк, А. К. Касько, В. А. Калеснік, С. Л. Курильова, Н. Й. Матяш, М. М. Прокопович, М. М. Рудковський. «Керівництво відділення запроваджує в життя постанови ЦК КПРС і ЦК КПБ з питань літератури».

Берестейське воєводство, адм.-тер. одиниця у складі ВкнЛит. та Речі Посполитої 1566-1795 з центром у Бересті. Північна межа БВ збігається з ПРЛ. Адм. «лит.» БВ за складом населення було укр. Повіти – Берест. і Пин., 1791 утворено ще Коб. і Пинсько-Заріччянський з центром у с. Плотниця, згодом переімен. на Запинський, а центр перенесено у м. Столин. Існування БВ на Поліссі мало позитивне значення, хоча б тому що воно зінтегрувало Берест. землю і Турово-Пинську в одне спільне поняття Берестейщина, утримуючи мікроклімат, сприятливий для існування місцевого українства. На території БВ 1655-1657 був утворений Пинсько-Турівський козацький полк. БВ перестало існувати з приєднанням до Рос. імперії. Берест. і Коб. пов. росіяни долучають до губ. Литовської, потім до Гродненської, Пин. і Запинський – до губ. Мінської.

Берестейське городище XI-XIII ст., рештки давнього Берестя на пд. від гирла Мухавця, розкопані біл. археологом П. Лисенком. Відкрито

[60]

фрагменти вулиць, домів. У домах – вікна, глиняні або цегляні печі, підлога, знайдено чимало побут. речей. Кераміка засвідчена горшками й мисками зі зигзагоподібним орнаментом, схожим до суч. пружанського. Виявлено чимало військового начиння: стріли для арбалета, для пробиття броні, списи, броня з платівок, стремена, остроги, інші знахідки: ливарна форма, свердло, ножиці, пробійник, сокира, замок, взуття, серпи, коси, хрестики з бурштину. Чимало виробів з дерева: заступи, лижі, ткацьке причандалля, осі, ступиці коліс, праник – для прання, весло, драбина, ступа, жорна, сохи, серпи, коси.

Знайдено кириличну абетку на гребінці. На місці БГ створений музей «Берестя».

Берестейське князівство, у складі Волині в XII ст. Власні князі: Ярослав Ярополчич, Василько Ярополчич, Святополк, Мстислав Ізяславич. У БК княжили також Данило Галицький, Василько Романович, Юрій Львович. Під Литвою БК існувало до 1413.

Берестейське музично-драматичне товариство аматорів, 1885-1910-і рр., число членів 71. Мало хор, драм. труп, оркестр, провадило курси гри на муз. інструментах. Пропагувало знання і розуміння мистецтва.

Муз.-драм. общ-во любителей – «Брест», ЭнСП., с. 227

Берестейське партизанське з'єднання, військова організація сов. партизан на терит. Берест. обл. (в межах до 1954) 1943-1944, об'єднувало 11 бригад, 10 загонів, число партизан 12029. Підпоряд. Берест. підпільному обкомові КПБ, активно боролось з відділами УПА, на опанованій території винищувало укр. актив.

Брест. партизанское объединение. – Белорусск. ССР. Крат. Эн., Мн., 1979, с. 107-108.

Берестейське Полісся, зондрова рівнина з нахилом зі сх. на зх. до р. Буг. Зі сх. обмежене височиною Загороддя.

[61]

Берестейське староство, господ.-адм. одиниця в складі ВкнЛ XV-XVIII ст. Староства тимчасово надавалися окремим феодалам на відзначення їх заслуг перед королем. Центр БС м. Берестя. Складалося з 7 волостей з центрами у Бересті, Воїні, Милейчицях, Піщатці, Дивині; центр Київцецької волості містився в господ. дворі. Кожна волость ділилася на вйтівства. БС володіли переважно Радзивілли. Зі староства сплачували кварту, тобто 1/4 прибутку на утримання «кварцяного» війська. Надання староств на «годування» мало політ. характер.

М. В. Довнар-Запольський. Берест. староство в XVI в. «Университетские известия», К., 1898, № 2, с. 1-33.

Берестейський єзуїтський колегіум, серед. навч. заклад, виник на початку XVII ст. на засоби Л. Сапіги. Був знаряддям полонізації і покатолич. дітей поліського шляхетства. Учні БЄК конфронтували з учнями Берест. братської школи. У БЄК пройшли навчання К. Лищинський, М. Карпович, Ю. Немцевич, Т. Костюшко. Закритий росіянами. Приміщення зруйновано під час спорудження рос. фортеці.

Берестейський інженерно-будівельний інститут, тепер політехнічний, вищий навчальний заклад, заснов. 1966. Факультети: архітектурний, водопостачання, каналізації, гідромеоліоративний, сільгосп. будівництво. Науковці БІІ опрацьовують проблеми містобудування та освоєння заливних теренів Полісся.

Берестейський кадетський корпус, середньоосвіт. військ. учб. заклад у Бересті 1842-1854. На навч. приймалися діти військових від 10 до 18 років. Викладались мови, природ. і сусп. дисципліни, стройова підготовка, гімнастика, фехтування. Одночасно навч. 400 кадетів. Серед кадетів були Я. Домбровський, З. Падлевський, А. Горавський (худ.).

Берест. кадет. Корпус. – «Брест», Эн. СП., с. 130-131

Берестейський краєзнавчий музей, зберігає і виставляє речі, що мають історичну, наукову і мистецьку вартість для Берестейщини. 1957 на ґрунті решток пол. музею відкрито в костелі св. Хреста Воздвиження БКМ. Мав 11 експозиц. залів. Відділи: природи, історії, озвучені діорами «Біловезька Пуща» і «Полісся». Багаті археол. і нумізмат. колекції. Поліські кам'яні баби. Зброя давня і новішого часу. Рукописні та друковані рідкісні книги: «Требник 1646 року з берест. церкви», «Гошівський церковний літопис» (с. Гоща в Івац. районі). Колекція одягу, реалії сел. побуту, господ. знаряддя. Укр. характер мат. і дух. культури Полісся очевидний, але в БКМ він замовчаний.

«Берестейський край», укр. г., орган «Просвіти Берестейщини» імені Тараса Шевченка, видається в Бересті, окремі матеріали рос., біл. та пол. мовами. Гол. редактор М. Петрукович. Редакція зобов'язується «...давати правдиву інформацію про життя сьогодення і минуле корінного населення Берестейщини».

Берестейський мир 1918, мирні переговори, а потім і угода, укладена в Бересті між УНР та Німеччиною і її союзниками 9.02.1918, 3.03. там-таки – між згад. державами і Сов. Росією (сепаратні переговори між

[62]

С. Росією і Німеччиною почалися ще 9.12.1917 за плечима УНР). За умовами БМ Росія де-юре визнавала УНР. Остання одержувала військову допомогу від Німеччини. Берестейщина, Холмщина, частково Підляшшя возз'єднувались з Україною. На Берестейщині було створено губ. староство, почало налагоджуватися економ. і культ. життя. Чинність БМ була перервана листопадовою революцією в Німеччині. На Україну почався наступ Москви. 2.02.1919 Берестейщину окупували поляки.

Берестейський монетний двір, держ. підприємство Речі Посп. для карбування металевих монет 1659-66. Випускав соліди (шеляги) вагою 2,6 г штука, діаметром 11 мм. Соліди відомі ще під наз. боратинок за ім'ям підприємця Боратині. Реальна вартість боратинок 15 відсотків номінальної. Зображення на монетах БМД: погоня (герб) і напис: «Солід Великого князівства Литовського».

М. І. Алексіюк. Брєсцкі манетны двор. – БелСЭ, т. 1, с. 434; В. Зварич. Нумізматичний словник, Львів, 1972, с. 25, табл. 18

Берестейський педагогічний інститут, повна назва: Брест. держ. пед. ін-т імені О. С. Пушкіна, вищ. учб. заклад, утворений в Бересті 1950 на базі вчит ін-ту. Спеціальності: біл. мова і літ., рос. мова і літ., математика і фізика, фізика і математика, біологія, біологія і хімія, географія і біологія, педагогіка і методика початкового навчання, фізичне виховання,

[63]

початкове військ. навчання і фізичне виховання, педагогіка і психологія (дошкільного виховання). Програма і методи навчання БПІ передбачають повну русифікацію і білорусифікацію випускників. З 1996 – університет.

Берестейський район, тер.-адм. одиниця у складі Берест. обл. під БССР. Створ. 15.01.1940. У суч. межах пл. 1,6 тис. кв. км. Одинадцять сілрад: Гершонська, Знаменська, Клейниківська, Лищинська, Мотикальська, Мухавецька, Радваницька, Тельмицька, Томашівська, Чорнавчицька, Чернинська, Домачівська селищна рада. 142 сільських нас. пункти. БР повністю український.

Берестейський скарб, монетний скарб, знайд. У Бересті 1837 у час спорудження рос. фортеці. Вага 5 кг. Склад: 1034 празькі гроші XIV-XV ст., один краківській гріш Казимира III. БС вивчався в Ермітажі, потім переданий до придворної контори, дальша доля невідома.

Брест. монет. Клад. – «Брест», Эн. Сп., с. 134.

Берестейський церковний собор 1596, з'їзд духовництва (митрополит, єпископи) і світських прибічників і противників унії з католиками, які зібралися в жовтні 1596 в Бересті з метою прийняття остаточних ухвал. Рогоза, Потій, Терлецький, Гоголь урешті проголосили унію в церкві св. Миколая. Прибічники східної церкви на чолі з кн. Острозьким зібралися в берест. домі князя і заявили про свою вірність предківській вірі. Від БЦС 1596 укр. суспільство поділилося на два непримиренні табори, що було на руку пол. магнатурі.

І. Франко. З історії берест. собору 1596 р. – т. 46, кн. 2; він же. Дві унії (образок в історії Русі) наприкінці XVII віку, т. 46, кн. 2.

Берестейські друкарні, 1. У Бересті працювала одна з перших на укр. землях друкарня – Радзивіллівська, організована 1553 за протекцією і на засоби

старости берест. М. Радзівілла Чорного для пропаганди ідей реформації. У БД виходить 1558 зб. «Пісні хвали Божої» Я. Зеремби, 1563 – Берестейська Біблія, 1565 – «Розмова поляка з литвином». Усього в БД вийшло 40 видань, переважно протикатол. Згодом БД перевезено до Вільна і передано Вілен. єзуїт. академії. 2. У др. пол. XIX ст. у Бересті працюють приватні друкарні: Шерешевського та його спадкоємців – А. Розенталя, братів Глікманів, І. Кобринця, І. Ракова. На 1904 у Бересті 8 друкарень. Вони випускали літ. різного змісту – армійські статuti, інструкції, учбову, історичну, сільгосп., просвітницьку, в тому числі календарі-довідники на 1912-1914. 3. У 1917-1919 у Бересті діють укр. друкарні, виходили три часописи: «Рідне слово», «Мир» і «Вісник Холмського губерніального староства», випущено «Укр. буквар» А. Савчука.

Берестейські повстання 1648-1649, частина укр. революції під керівництвом Б. Хмельницького. Відчувши зростання антишляхетських

[64]

настроїв у міру наближення до Берестя козацького війська, влади ВкнЛ вдалися до терору – арештовували і розстріляли 17 найвідоміших берестян, в тому числі ігумена Симеонівського монастиря А. Филиповича, ніби за підготовку до повстання та зв'язок з козаками. У вересні 1648 коло Берестя з'явилися перші козаки – місто повстало. Було розбито шляхетське рушення К. Тишкевича. У листопаді і грудні під Берестям точились запеклі бої між повстанцями і пол.-лит. військом Я. Радзівілла. Захопивши знекровлене місто, Радзівілл зруйнував його. Навесні 1649 Берестя знову повстало. Загинуло бл. 2 тис. містян.

Берестейські церковні собори, з'їзди ієрархів укр.-біл. правосл. церкви в Речі Посполитій у Бересті в 1590, 1594 і 1596 рр. На них велися переговори про стан правосл. церкви та поступово оброблялася громад. думка в напрямку укладення унії з пол. католиками. На соборі 1596 унія і була проголошена.

Берестейсько-володимирська єпархія, церковна адм.-тер. одиниця в складі Київської митрополії. Перша згадка припадає на 992. Охоплювала парафії землі Волинської, центри – Володимир і Берестя. Роль Берестя, як єпархіального центра, зростає по втраті незалежності. Берест. унія позбавила БВЄ єпископа, поділила вірних і клір на ворожі табори. 1621 на єп. берест.-волод. висвячено І. Курцевича, проте він не зміг утвердитися в єпархії через протидію пол. адміністрації. Відтоді БВЄ була уніатською, хоча упродовж XVII ст. більшість населення ще визнавала правосл. віру. 1635 уніат. митрополія приєднала вол. парафії з м. Володимиром до Луцької єпархії. Берестя з повітом і з Підляшшям залишається окремою єпархією, поряд Турово-Пинської. На 1690 у Берест. єпархії гр.-кат (уніати) посідали 150

парафій. У самому Бересті ще були правосл. церкви. З приєднанням краю до Рос. імперії Берест. уніатська єпархія протривала до 1839, тобто до Полоцького ліквід. собору, на якому берест. єпископ А. Зубко вирікся унії. Православізована Берест. єпархія була росіянами приєднана до Гродненської губерн. єпархії.

В. Рожко. На порозі 1000-ліття. – г. «Наша віра», 1992, № 7.

Берестейщина, укр. землі, що входять нині до складу Берест. обл. Берестейський край, Полісся. Об'єднує дві історичні землі – Берестейську і Турово-Пинську.

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 14, 123

Берестейка, галузь українознавства, присвячена науковим проблемам Берестейщини, сукупність звісток про Берестейщину, поліське українознавство.

Берести, укр. с., Пруж., від зал. ст. Ораничі 25 км.

Берестюки, умовно-описова назва поліщуків, уведена в обіг мовознавцем Ф. Климчуком.

Ф. Климчук. Етническая структура населения Брестской области (к вопросу о «скрытых» этносах). – г. «Берестейський край», квітень, 1996.

Берестя, Брест, Брест-Литовськ, укр. місто, центр Берестейщини і Берест. обл. в складі Респ. Білорусь. На 1986 230 тис. мешканців. Розташоване

[65]

на Бузі при впадінні Мухавця. Від Києва по залізниці через Ковель 577 км, по автотрасі 592 км. Діє водне сполучення з Києвом. Уперше згад. в Лаврентіївському спискові літопису на 1019 саме як Берестій. Як прикордонне місто Б. часто ставало об'єктом нападів з боку поляків, литовців, ятвягів, тевтонських рицарів. Б. – важливий політ. та економ. осередок Київської Русі, Гал.-Вол. князівства. Татари 1241 зруйнували Б. до такої міри, що його відбудову волин. князями літописці розцінюють як заснування нового міста: «князь же Володимир (Василькович) сруби Берестє». Відома суперечка між Мстиславом Даниловичем і Юрієм Львовичем за право володіти Берестям. У 20-х рр. XIV ст. Берестя окупував лит. кн. Гедимин. Під ВкнЛ Б. не втрачає свого значення «вікна в Європу» через Буг і Віслу для всіх укр. земель прип'ятського і бузького басейнів. 1390 Б. одержує Магдебур. право. Від 1566 центр одноімен. воєводства. З Б. пов'язане життя і діяльність Л. Зизанія, І. Потія, А. Филиповича, К. Лищинського, М. Кричевського, О. Стороженка, Д. Фальківського. 1648-1649 в Б. відбулося велике народне повстання за возз'єднання краю з Укр. козацькою державою. Відродження у Б. новітнього українства завдячує О.

Василенкові (Варнаку) – він на початку ХХ ст. заснував у Б. театральну труп, організував зібрання з читанням укр. класики, мітинги 1905, святкування Шевченкових ювілеїв. 1918-1919 Б. з краєм належить до УНР як центр губерніального староства. У місті, зруйнованому війною, буйно розквітає укр. життя. Видаються укр. часописи: «Рідне слово», «Мир», «Вісник Холмського губерніального староства». Пол. окупація 2.02.1919 зруйнувала здобутки поліського українства. Тим не менше під Польщею 1919-1939 укр. життя в Б. не припиняється – діють численні філії «Просвіти», кооперативи, Українбанк, укр. приват. школа. ім. О. Стороженка. Наприкінці 1939 у зв'язку з приєднанням Берестейщини до БССР у Б. відбулися демонстрації протесту. 1941-1943 у Б. діяв Укр. допомоговий комітет. У даний момент у Б. міститься головний осередок Укр. громад.-культур. об'єднання Берест. обл.

«Берестя», музей-консервант, філіал обл. краєзнав. музею. Створений 1982 на місці розкопаних археологами решток міста періоду Київської Русі, схований під павільйонне покриття пл. 1300 кв. м. В експозиції 28 дерев'яних споруд, дві вулиці, встелені колодами, речі з побуту XI-XIII ст. «Б.» розташоване у вол. куті між Бугом і Мухавцем напроти Холмської брами фортеці.

Археологич. музей «Берестье» – «Брест» Эн.СП., с. 77.

[66]

Берестяни, самоназва та історична назва мешканців Берестя і землі Берестейської. У документах: «Божією же милістю победіша берестяни ляхи»... «Се аз, князь Мстислав, уставляю ловчєє не берестяни»; у нар. пісні: «Один любить берестянку, другий любить камінчанку, третій любить кобринянку».

Словник староукр. мови, К., 1977, т. 1, с. 93-94.

Бернацький-Костек Януш, пол. урядовець, полковник, 1930-1932 нач. військ. в'язниці у Бересті, власноручно катував політв'язнів, 1932-1939 поліський воєвода. Один з батьків концтабору в Березі; 1935 заборонив діяльність «Просвіт» на Поліссі, ув'язнив голову берест. «Просвіти» П. Артемюка, закрив укр. школу в Бересті ім. О. Стороженка. Умів говорити по-укр. Переодягнений на поліщука Б., ходив «між народ», аби мати свою думку про його настрої. Заохочував пол. колонізацію «кресів». З початком пол.-нім. війни Б. – цивільний комісар при командуванні, ініціював погроми українців.

Бельський Михайло, біл. графік. Н. 21.09.1921, м. Сенна, Вітебської обл. Вчився 1948-1952 у Київ. худ. ін-ті. Автор картини «Оборона Пинська повстанцями, 1648 р.»

Бжесць, Бжесць над Бугом, пол. назва Берестя. «Над Бугом» додавалося на відрізнєння від Бжесця-Куявського.

Биковський Владислав, етнограф, автор досліджень про Пинщину, опубл. в «Памятной книжке Виленского генерал-губернаторства на 1868 г.» (СПб., 1868): «Свадебные песни в Пинском уезде Минской губернии», «Праздник «Куста»», «О празднике Купалы». Матеріали Б. укр.

Биковський Петро, пол. фольклорист, збирав, видавав і досліджував укр. фольклор Пинщини. Автор публ. «Пісні обжендове люду руского з околиць Пінська» («Збюр вѣдомосці до антропологии крайовой», Краків, 1878, т. 2).

[67]

Билевський Йосиф, різьбар по дереву, оздоблював 1754-1755 костел бернардинців у Бересті.
ЭЛМбел., т. 1, с. 524.

Бульдейки, с., Кам., ср. Відомлянська. З 1964 Грушівка. Від Берестя 30 км.

Бистриця, с., Кобр., ср. Заліська. Від Кобриня на сх 5 км.

Бичков І., збирач укр. фольклору Кобринщини На 1908 жив у Вільні. Тоді ж опубліковано три укр. пісні з Коб. повіту в записах Б.: «Ой, суди мні, Боже, неділі дождати», «Ой, ходив чумаки сім літ по Дону», «Не стій, вербо, над водою».

«Русск. филол. вестник», В-ва, 1908, т. 59, № 1-2.

Бичко-Машко І. Є., упорядник добірки укр. нар. пісень (57), запис. в с. Калюга-Комарно (тепер Калюхи) на Кобринщині. Добірка БМ опубл. в зб. ОРЯИС, СПб, 1911, т. 89, № 4. Більшість пісень споряджена нотами. Існує припущєння що БМ і Бичков І., – одна особа. Пісні в записах БМ: «Ой, тепер я тутай», «Нема в світі так нікому, як козаку молодому», «Була Польща», «Була собі удова», «Ой, хмелю, хмелю», «Ой, розвивайся, старий дубе», «Широкая гуличенька (вуличенька)», «Зажурилася молодая вдовонька», «Весна красна», «Не стій, вербо, над водою», «Ой, розстилайся, зильоний барвінку», «Ой, зоря, рано відійшла», «Ой, ти, дівчино, червона калино» «Ой, не видно того села», «Летіла зозуленька круз синьое море», «На п'ятий годочок», «Знати, знати, дівчинонько, по личку», «Ой, в саду калина», «Ой, гаю, мій гаю, зелений розмаю», «Ой, чиї то кони», «Ой, високо, високо клін-дерево», «Ой, казали люди», «Туга, моя туга», «Було в ойця да чотири сини», «В кого дочок сім», «Ішов козаченько», «Дівчинонька по гриби ходила», «Уже вечор, уже вечор», «Ой, Морозе, Морозе, та й ти гарний козаچه», «Єсть у Бога великая сила», «У неділю по обіді», «На горі сонико, а в долині туман», «Годи тобі, дубе, на горі стояти», «Тихо, тихо Дунай воду несе», «Не

хилися, вільхо», «Ой, зіль моя да зильона», «Там під гаєм зильоненьким», «Через теє сильце», «Не шум, не шум, добровонько», «Ой, мій милий захворів», «Ой, вилинь, вилинь, зозуленько, з луга», «Там на горі сухий дуб розвивається», «Ганна в Ганни ночувала», «Уже вечор вечоріс», «Усі кури на сідали», «Там за гаєм зиленьким», «Бодай та й крута гора», «Ой, ти, вербо зиленька», «Посію я руту», «Ой, де бути, то бути», «Ти пойдеш – мні гірш буде», «Вітьор голле шибас – козак дівки питає», «Добрий вечор, господару», «Повій, повій, тихий вітру», «Ой, був собі Лазар».

Биховець Онуфрій, архімандрит Ліщинського монастиря в Пинську в останній чверті XVI ст., розбудовував монастир.

Біженство 1915-1920, масова евакуація, добровільна і примусова, укр. і біл. населення на схід у зв'язку з наступом нім. військ на Зах. Україну і Білорусь. Б. було охоплено кілька мільйонів людності. Царська влада не давала біженцям мат. допомоги, розселявала їх по рос. території аж до Тихого океану. Основна маса біженців повернулася додому на поч. 20-х рр.

Біла вежа, Кам'янецька вежа, фортечна споруда XIII ст. у м. Кам'янці за 35 км на пн. від Берестя. Пам'ятка волин. оборонної архітектури. В основі

[68]

кругла, висота 33 м, діаметр 13,5 м, товщина муру 2,5 м. Збудована 1271-1289 будівничим Олексою за вказівкою вол. кн. Володимира Васильковича. Призначення: оборона Берестейщини від нападів ятвягів, литовців, мазовшан, тевтонських рицарів. Відреставрована 1903. Нині БВ філіал Берест. краєзнавч. Музею.

Історія укр. мистецтва, К., 1966, с. 221-222.

Біле озеро, не межі Дорог. р-ну з Вол. обл. Пл. 3,5 км кв., глибина сягає 13,5 м. Сполучене каналом з Дніпро-Бузьким каналом для регулювання рівня води в останньому.

Біле озеро – УРЕС, 1986, т. 1, с. 172.

Білий Лісок, с., Пруж., ср. Криницька, від зал. ст. Ораничі 44 км. Околиця Біловезької Пущі.

Білий палац, у Берест. фортеці, єдиний будинок старого Берестя, вцілілий від рос. руйнації. БП споруджено 1624 як частину Василянського монастиря. Росіяни пристосували БП для офіцерських зібрань. У березні 1918, коли Берестя було під нім. окупацією, в БП відбувалися наради делегацій і було укладено Берест. мир. БП 1941 зруйнований під час облоги фортеці німцями.

Білин, с., Дорог., 3 км на пн від Дніпро-Бузького каналу. Угіддя Б. належать до Радостівського заказника. В околицях Б. точився бій 1863 між пол. повстанцями загону Р. Траугутта і рос. військом. Зона дій УПА.

Біловежа, див. Біловезька Пуща.

Біловезька Пуща, лісовий масив у Берест. обл., також у Гродненській обл. та у Польщі. З боку РБ 86 тис. гектарів БП, є залишком первісного лісу, що росте тут від доби останнього льодовика. Відтоді в БП живе

[69]

більшість видів тваринного і рослинного світу, окремі з них ніде в Європі не збереглися. Росте в БП 900 видів деревних, чагарникових і трав'яних рослин, живе 285 видів ссавців, птахів, земноводних плазунів, у тому числі рідкісні: зубри, тарпани, благородні олені, косулі, лосі тощо. Упродовж століть БП правила за місце розваг для панівних станів Речі Посполитої і Рос. імперії, через що тваринний і рослинний світ БП зазнав непоправних втрат. Назва походить, імовірно, від Білої Вежі.

Г. Кравцов. Беловежская пуца, СПб., 1903; Пачоскі Й. Ляси Бяловесжи, Познань, 1930; О. Гадеманн. Дзеє Пуци Бяловескей в Польсцє пшэдрозьб'яровей, В-ва, 1939; Е. Венско. Дзеє Пуци Бяловескей од розьб'яровув до 1918 р. – Кв. Культ. Мат., р.чї № 2, 1963; Й. Карпінські, Пуца Бяловеска, В-ва, 1972.

«Біловезька Пуща», музей природи регіону Біловезької Пущі, с. Кам'янюки, Кам., наявна флора і фауна пущі, у вольєрах майже в природних умовах головні представники тваринного світу пущі, в тому числі зубри. «БП» підпорядкована управлінню ради міністрів Респ. Білорусь.

Білогуца, с., над р. Горинь. Від зал. ст. Горинь 14 км. Церква з XVII ст.

Білозір Маркіян, турово-пин. греко-кат. (уніатський) єпископ у третій чверті XVII ст. З заможного шляхет. роду. Вчився в Римі. Спочатку Б. коад'ютор у Пинську при єп. Квасницькому, від 1665 єпископ. Фанат. дії Б. проти правосл. населення викликало повстання в с. Плотниця, а 1678-1679 у Турові. Б. довго ворогував і колотився з ун. митрополитом Колендою та єп. берест. Глинським.

І. Франко.Тв. у 20 тт., т. 19, К., 1956, с. 667-670; А. П. Игнатенко. Борьба белорусского народа за воссоединение с Россией, Мн., 1974, с. 86-87.

Білозерськ, місто обл. підпорядкування, засн. 1969 як селище енергетиків з Берез. ДРЕС. Енерго-мех. завод., 4 км. від оз. Чорного.

Білорусифікація Берестейщини, сукупність заходів влад БССР і Респ. Білорусь, спрямованих на позбавлення поліщуків ознак укр. національності

– мови і нац. свідомості. Різновид етноциду. Почато ББ 1939 з приєднанням Берестейщини до БССР. Здійснюється держ. органами: зі шкіл краю вигнано укр. мову, замість неї запроваджено біл.; МВС в особистих документах записує в межах області національність тільки біл.; мін. наукові ін-ти (історії і мовознавства насамперед) фальсифікують історію краю. ББ негативно позначається на культ. рівні населення краю. Є злочином проти укр. народу.

Білоруська Народна Республіка, держава біл. народу, проголошена 24-25.03. 1918 Біл. Нар. Радою в Мінську. Уряд БНР почергово очолювали П. Кречевський, В. Ластовський, О. Цвікевіч, А. Луцкевич. В умовах нім. окупації та загрози більшовизму повстання БНР мало для Білорусі рев. знач. Дипломат. служби УНР сприяли біл. рухові – до складу делегації УНР на переговорах у Бересті було включено білоруса. БНР визнали Україна, Грузія, Литва, Латвія, Естонія, Чехо-Словаччина. Не визнали

[70]

Німеччина, під чиею окупацією перебувала Білорусь, та Сов. Росія. З окупацією Білорусі більшовиками уряд БНР переїхав до Литви. 1.01.1918 проголошено БССР. За Берест. угодою 1918 Берестейщина як укр. край віднесена до УНР. Сучасні карти БНР з включенням до неї Берестейщини – фальшивка.

Більськ, с., Кобр., ср. Новосільська. Від Кобриня 30 км.

Біляшівський Микола, укр. археолог, етнограф, мистецтвознавець. Н. 24.10.1867, Умань. П.21.04.1926, Київ. Провадив археолог. дослідження на Берестейщині в селах Прилуки, Страдеч, Приборове, Збунин. Результати розкопок описано в праці «Дюнныя стоянкі неолітичэскай эпохі на берагах р. Западнаго Буга в сярэднім яго цячэнні» («Труды одинадцатаго Археол. съезда в Киеве» 1899, М., 1901, т. 1).

Більчиці, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Ораничі 28 км.

Бір-Дубенець, с., Стол., ср. Бережнівська. Від зал. ст. Горинь 25 км.

«Благовіщення. Різдво Христове. Стретення», пам'ятки укр. іконографії, ікони св. ряду іконостасу Пречистенської церкви (1760) сел. Шерешове, Пруж., пензля шерешівських майстрів др. пол. XVIII ст. На дошках, яєчна темпера. 60x26x5x3,3; 55,5x29x3; 58,5x36x3-4. Вивезені 1963 до Мінська, утримуються в ДММ.

Жывапіс Беларусі, с. 96, 98

Блідай Кіндрат, поет-самоук з с. Хабовичі, Коб., майстер ремесел. У 30-ті рр. близький до комуністів. У 1940 з дружиною і дітьми виселений

більшовиками у Сибір. Початок одного з віршів Б.: «Утихни, докучливий вітре, уймись, Не муч мого серця до краю, Бо з горя тяжкого, неволі, журби, Я й так уже сили не маю».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 200.

Блок Олександр, рос. поет. Н. 16.11.1880, СПб. П. 7.08.1921. Мобілізований в час І. св. війни до війська був призначений табельником 13-ї інженерно-буд. дружини, дислокованої в прифронтовій смузі в Пин. пов. Був у сс. Ловчій, Лопатині, Камені, Ковбах, Парохонську, Погості. В одному «поліському» листі Б. писав: «вчора співали російських і малоруських пісень – мені дуже сподобалося».

Блудень, с., Берез., зал. ст. на лінії Жабинка-Берега. Перша згадка в XVI ст. Радгосп «Березівський». У 1964 перейменований на Первомайське.

Блювиничі, с., Берест., ср. Чорнавчицька. Від зал. ст. Мотикали 8 км. У 20-30-х рр. діяв осередок «Просвіти», очол. І. Роєм.

Боболя Анджей, пол. церков. діяч, пер. пол. XVII ст. Н. 1591, Польща. П. 16.05.1657, Янів. Член ордену єзуїтів. 26 років «навертав» українців і білорусів у католицтво, спираючись на шляхет. владу. Вороже ставився до Укр. козацької держави. Полонений біля с. Могильної був скараний козаками на горло. З пропаг. ціллю тіло Б. двічі ексгумували. Римська

[71]

курія 1853 канонізувала Б. Суч. поліська легенда ототожнює Б. з А. Бульбою, неfortunним героєм М. Гоголя

Боболя – ЕСБЕ, т. 4, с. 127; О. Кольберг, т. 52, с. 8, 9.

Бобрик, ріка на Поліссі, ліва притока Прип'яті. Тече в Ганцевичському, Пин. та Стол. районах. У межиріччі Б. і Цни проходить етнічна межа між Україною і Білоруссю.

Бобрик, с., Пин., на р. Бобрик. Від Пинська на пн. сх 40 км. неподалік ПРЛ.

Бобровичі, укр. с., Івацевичський р-н, ср. Вигонищанська, на березі Бобровицького оз. Від Пинська на пн. 72 км. На кінець XIX ст. 49 дворів. Були власністю Огинських. 1941-1943 німці вбили в Б. 676 мешканців, спалили 164 двори. Б. – одне з найдалі висунутих укр. сіл на пн.

Бобровицьке озеро, Івацевичський район. Пл. 12 кв. км. За походженням, суч. станом і характером БО схоже до сусід. Вигонівського оз. Разом з останнім належить до гідрологічного Вигонищанського заказника і одночасно до тієї ж назви заповідно-мисливського господарства. По БО пролягає ПРЛ.

Бобровський Павло, рос. етнограф, історик. Н. 21.03.1832. П. 3.02.1905. Батько – уніат. священик з Підляшшя. Генерал-майор рос. служби. Автор опису «Гродненская губерния» (СПб, 1864). Нас. губернії Б. уважає росіянами, що виступають у двох місцевих різновидах – укр. і біл. Б. пише: «У повітах Пружанському, Кобринському, Берестейському і Більському живуть потомки деревлян і бужан, які розмовляють малоруською мовою, з наріччям пинським і волинським». Ін. пр. Б.: «Еще заметка о Супрасльской рукописи» (СПб, 1883), «Русская греко-униатская церковь в царствование императора Александра I» (СПб, 1890).

Богданівка, с., Лунинецький р-н, 10 км на пн від гостинця Пинськ-Лунинець. Під час нім. окупації 1941-1943 в Б. загинуло 44 мешканці, спалено 395 дворів. В середині XIX ст. в Б. записував нар. пісні Р. Зенькевич.

Богдашевич Іван, війт м. Давид-Городок, Пин. пов., на середину XVII ст. Очолював збр. повстання городчуків 1648-1657 за возз'єднання краю з Укр. козацькою державою. Проголошений полковником городоцьким (пинсько-турівським).

Багдашев І. – БелСЭ, т. 2, с. 299-300.

Боговити́ни, Боговитиновичі, боярсько-шляхетська родина Берестейщини і Волині XV-XVI ст., «пани хоругові». У «Треносі» М. Смотрицького Б. згадуються серед покатоличеного укр. панства.

М. Гр. ІУР, т. V, с. 14, 30-33, 664.

Боговитинович Левко, ключник берест. на кінець XV ст. Згадується в кількох королівських грамотах.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 53-59, 139.

«Богоматір Одигитрія Ієрусалимська», пам'ятка укр. іконописного мистецтва XVI ст., ікона, на дошці, яєчна темпера, 120x85x3. Вивезена 1977 з Пречистенської церкви (XVIII ст.) с. Дубенець, Стол., переховується в ДММ у Мінську.

ЖБ, № 18, 20.

[72]

Богоявленський братський монастир, у Пинську, чол. правосл. 1613 – 70-і рр. XVIII ст., уніатський від 70-х рр. XVIII ст. до 1799. Заснований після захоплення Ліщинського монастиря уніатами на фундації пин. шляхтянки Р. Гарабурди. Через рік зазнав наїзду католиків. Удруге зазнав нападу 1722 (див. Рупієвський). Відомий ігумен ББМ XVIII ст. Ф. Яворський. Між 1848 і 1939 при ББМ діяла духовна школа. Закритий 1939. Садиба і собор зруйновано 1944 під час воєнних дій.

Пинский Богоявленский Братский монастырь. – ЭСБЕ, т. 23, А, с. 626.

Богун Іван, козацький полковник, нац. герой укр. народу. Р. н. невід. П. 17.02.1664. З початком повстання 1648 Б. – полковник кальницький, наказний гетьман, учасник багатьох військ. операцій. Розстріляний поляками. В укладеній за участю Б. «Корсунській умові» між Укр. козацькою державою і Швецією містився пункт про приєднання Берест. воєводства до України.

Вал. Шевчук. Іван Виговський і його державотворча програма. – ж. «Розбудова держави», 1992, № 3, с. 37.

Богунівна, за ін. відомостями Бігунівна, працівниця губернiального комісаріату УНР у Бересті 1918-1919. Акторка театр. самодіяльності, у виставі «Наталка Полтавка» виконувала головну роль. З окупацією Берестя поляками 2.02.1919 Б. була арештована і запроторена в одну з камер у фортеці.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Богущ Антін, збирач укр. фольклору на Берестейщині. Навчаючись у Молодеченській вчит. семінарії, Б. записав у с. Чахець, тепер Пруж., добірку пісень: «Зелене орішення», «Ой, пряла я кужелину», «Ой, я чумак нещасливий», «Од села до села». Остання пісня є уривком з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».

СПНТМЗК, вип. І. Вільна, 1866, с. 93-94.

«Бодай пану в дворі страшно», укр. нар. пісня, записана І. Котовичем в с. Косичі, тепер Берестя, і опублікована 1866 в СПНТСЗК. Привабила біл. дослідників своєю довершеністю – пісню перекладено по-біл. й оголошено визнач. пам'яткою біл. фольклору.

Бокій Гаврило, луцький суддя з 1596. П. 1578, член волин. делегації на унійному сеймі в Люблині 1569. У травні виступив від укр. делегатів з вимогою приєднати до Волині під владою Польщі також Берестейщину «аж по Норів і Ясельду з містами Берестям, Кобринем і Пинськом, а також Київ», бо це мовляв, землі наші, тобто укр.

М. Гр. ІУР, т. 4, К., 1993, с. 405; Бокій Г. – ЕУ, Т. III, с. 151.

Болота с. Коб. ср. Кисілевицька, 5 км на пд від Кобриня. Відомі з XV ст. 1661 сталося селян. заворушення – зруйновано пан. маєток.

[73]

«Болотна пропасниця – південь-захід», кодова назва каральної операції, проведеної німцями 12.09. 1942 в околицях Вигонівського озера. Знищене разом з мешканцями с. Красниця, Івац. р-н.

Бона королева, пол. королева, дружина Сигизмунда Старого. Н. 1494. П. 1557. По смерті 1521 кн. Ф. Ярославича БК заволоділа Пин. князівством,

стала титулуватися в документах стосовно Пинщини Пінесіс Доміна, пинська пані дідичка, пані отчичка пинська. За наказом БК у Пин. князівстві почалася волочна поміра – реєстрація шляхетського і селянського землеволодіння. Реформи БК стимулювали товарно-фільваркову систему державного і поміщицького господарства. Зворотній бік дій БК: курс на скасування місцевої автономії, насаджування католицизму. По смерті БК Пин. кн. прирівнюють до королівщин, адм. приєднують до воєвод. Берест. у складі ВкнЛ.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с. 34-40.

Бондарчук Олексій, учасник укр. руху, мешканець с. Одрижин, Іван. 1947-1950 підтримував контакти з укр. повстанцями, за що 1950 був арештований і засудж. на 25 років ув'язнення. Відбував позбавлення волі в концтаборі Інти.

Бориса і Гліба монастир, у Турові, розташований був «... за мурами на оболоню». Заснований за Ярослава Мудрого як єпископська резиденція. Створено БГМ у Турові на пам'ять по князях-мучениках у столиці їх убивці Святополка.

М. Гр. ІУР, ж. «Київ», 1991, № 6: с. 142.

Борис Всеволодович, князь городнянський (тепер с. Городня, Стол.). Н. бл. 1117. Р см. невід. Батько БВ Всеволод Давидович доводився В. Мономахові онуком.

ЭСБЕ, т. 4, с. 420

Борис Юрійович, уд. князь у Турові 1155-58, син Юрія Довгорукого, втрачає уділ по батьковій смерті, коли поїхав на його похорон. Після БЮ у Турові утвердився Юрій Ярославич, засновник династії турово-пин. Юрійовичів.

Бориси, с., Берест., ср. Домачівська. Від Берестя на пд. 30 км. Знайдено поховання Лужицької культури 15-4 ст. до н. е.

Борисівка, с., Коб., ср. Кисілевицька. Від Кобриня 15 км. 1941-1944 німці знищили в Б. 206 жит., спалили 171 двір.

Борки, є три укр. села: в Берез., Коб., Малорит. Б. з Малорит. мають трагічний епізод своєї історії: 29.09. 1942 німці спалили 711 мешканців.

Борова, с., Іван., 10 км на пн. від Янова (Іванова). У 70-х рр. ХІХ ст. у Б. записав низку укр. пісень О. Кольберг.

Боровець Тарас, діяч укр. визв. руху, псевдо «Тарас Бульба». Н. 9.03.1908, с. Бистричі, Берез., Рівненщина. Стояв на платформі екзил. уряду УНР. 1934-1935 в'язень концтабору в Березі. З 1940 очолює «Поліську Січ Укр. повст. армії». Мав контакти з «Поліським лозовим козацтвом», що діяло на

Берестейщині. Очолювані Б. повст. загони здійснили низку бойових операцій проти німців, більш. та пол. партизан., в тому числі на

[74]

Берестейщині. «Поліська січ» Б. в 1943 інкорпорована в оунівську УПА-Північ. 1943 Б. арештувало гестапо і запроторило в «Заксенгаузен», де Б. карався до кін. війни. З 1945 в еміграції. Видавав ж. «Меч і Воля». Автор спогадів. На Поліссі ім'я Бульби (Боровця) стало прозивним щодо укр. повстанців.

Т. Бульба-Боровець. Армія без держави, Львів, 1993; П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, 1992, с. 161; У. Самчук. На білому коні. – ж. «Дзвін», 1992, № 3-4.

Бородайка, веснянка, весняна пісня, виконується молоддю напровесні.

Ф. Д. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья. – зб. «Лексика Полесья», М., 1986, с. 22.

Боровикова Раїса, біл. письменниця. Родом з Берез. району, живе в Мінську.

Бортновичі, с., Пруж., ср. Хорівська, на правому березі Ясельди. Від зал. ст. Оранчиці 24 км. На укр. – біл. межі.

Бортновщина, с., Пруж., ср. Городечненська. Від зал. ст. Ліси 2 км.

Борут, ятвязький ватажок, убитий гал.-вол. воїнами під час нападу ятвягів на Полісся.

Гал.-Вол. літопис – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 44.

Бориці, с., Коб., ср. Буховицька. Від Кобриня 10 км.

Босяков Сергій, культурний активіст Берестейщини. У 1904 Б., тоді студент Петербург. ун-ту. спільно з А. Зенкевичем та С. Романським організували в с. Остромечове, Берест., народну читальню з бібліотекою (тепер бібліотека ім. Павленкова).

Бошня, с., Іван., ср. Критишинська, від зал. ст. Янів-Поліський 10 км. До 1945 заселяли пол. колоністи, котрі виїхали в Польщу. На їх місце оселилися переселенці з Холмщини і Підляшшя.

Бояри, с., на Берестейщині 4 села з назвою Бояри – в Берест., Жаб., Кам. і Пин. районах.

Брайчевський Михайло, укр. історик. Маючи на увазі етнічний аспект окремих князівств України-Русі, Б. звернув увагу зокрема на ставлення вол. князів до Полісся: «...волинські князі дуже ретельно пильнували Берестя, Турів, Пинськ... але були цілком байдужими до ... Слуцька, Мінська або

Полоцька». В інш. ст. Б. пише: «Україну, грубо кажучи, обкарнали з усіх сторін. Про Росію вже сказано вище. Берестя, Пинськ, Турів, Мозир – споконвіку українські міста сьогодні перебувають у складі Білорусі. Чому?»

Тв. «Походження Русі», К., 1968, с. 190-191; «Історія з географією». – ж. «Розбудова держави», 1992, № 7, с. 45

[75]

Братовий канал, з'єднує оз. Турівське (Вол. обл.) з р. Ритою. Сплавний, занедбаний. Споруджений у XVIII ст.

Братська церква, Берестя, пам'ятка мурованої архітектури, стиль псевдорос., споруд. в 70-х рр. XIX ст. До недавнього часу в БЦ містився склад обл. архіву.

Брайзіке, нім. назва Берестя в східнонімецьких джерелах XIV ст.

Брест, рос. і біл. назва Берестя.

Брест-Литовський піший полк, частина армії Української Держави на 1918. Належав до I-ої пішої дивізії в складі Волинського армійського корпусу. Командир – полковник М. Ясенецький.

Б. Монкевич. Організація регулярної армії Української Держави 1918 року. – зб. «Україна в минулому», вип. VII, К. – Львів, 1995, с. 88-89.

«Брест. Энциклопедический справочник», вид. у Мінську, в-вом БелСЭ 1987 за ред. І. Шамякіна. Бл. 1000 ст. про Берестя: про важливіші моменти з історії міста, численні історичні та мистецькі об'єкти, підприємства, сусп. організації. За обсягом матеріалу це перше такого взірця видання про найбільше місто Полісся. Уведено в обіг чимало нових фактів, дат, імен – у цьому безсумнівне значення довідника. Позитивний матеріал знецінюється в масі ідеологічного заповнювача – про героїв фортеці, переможців соц. змагань, почесних громадян міста тощо. Автори стоять на антинауковій позиції повного заперечення укр. нац. характеру міста і краю, що веде до численних перекручень і замовчувань.

Бретцер Яків, маляр. Н. 1690. П. 1733. Член ордену єзуїтів. Жив деякий час і помер у Пинську. Оздоблював костели.

Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн., 1986, с. 188.

Бриндзя, поліська нар. страва – соус з сиру, квасного молока, лою і води. Споживається з гречаними галушками.

Село Ляховцы Брестского уезда – «Город. Губ. ведомости», 1891, № 75.

Брич Володимир, укр. активіст Берестейщини. Був в УПА, відбував ув'язнення в Гулазі.

Броди, с., Пруж., ср. Щерчівська, Від зал. ст. Тевлі 15 км.

Бродниця, укр. с., Іван., на р. Пилипівці, зал. ст. на залізниці Янів-Поліський–Пинськ. Від Янова (Іванова) на сх 12 км. На кінець ХІХ ст. 25 дворів. У 1905 селяни Б. зруйнували панський маєток.

Бронна Гора, селище і зал. ст., ср. Соколівська, Берез., фабрика меблів. За 400 м від ст. БГ німці обладнали місце для масових страт цивільного населення 1942. На БГ загинуло бл. 40 тис. здебільшого євреїв з усієї Берестейщини. У повоєнні роки в БГ склад ракет бл. 170 одиниць
Чорна книга, К., 1991, с. 228-235.

Бруздович Францішек, пол. художник. Н. 1861, с. Бродниця, Іван. П. 1912. Вчився у Варшаві, у Краківській школі мистецтв – у Матейка. Приймав участь у розписах костелів у Кельцях, Полоцьку, Несвіжі, в с. Тимковичах. Копил. р-н., Білорусь. Виставлявся у Львові, Мінську, Варшаві, Кракові, Дюсельдорфі.

Ф. Бруздовіч. – ЭЛМБел., т. 1, с. 472-473.

[76]

Буг (Західний), ріка, права притока Вісли, довжина 826 км, на Берестейщині 162 км. Пл. басейну 73 кв. км. Витікає у Львівській обл., гирло в Польщі. Притоки: Полтва, Рита, Луга, Прірва, Мухавець, Лісна, Пульва, Нарва. При впадінні Мухавця в Б. розташоване Берестя. Б. – той природний шлях, що віддавна єднає Берестейщину з Волинню і Галичиною. Походження назви Б. виводять від слова «бгати» – Б. – крива річка. Додаток «Західний» дано вже росіянами на відрізнєння від Бугу (Богу) Південного.

Є. Крамар. Промовляють назви річок. – ж. «Жовтень», 1978, № 1, с. 154.

«Буг Цайтунг», нім. видавництво в Бересті 1915-1918 і газета з такою назвою. Після відступу німців перейшло у власність укр. в-ва «Рідне слово».

Є. Пастернак. Історія Холмщини і Підляшшя, новіші часи, Вінніпег, 1968, с. 181.

Бугшопи, с. біля Берестя. 1918-1919 в Б. функціонував пол. концтабір для військовополонених вояків Укр. гал. армії з суворим режимом, де укр. патріотів косила голодна смерть, антисанітарія, пошесть.

Будзилович Олександр, збирач укр. фольклору на Поліссі. Закінчив Петербург. духовну академію в 60-х рр. ХІХ ст. Записував пісні в околицях Кам'янця. Добірка Б. була опублікована в СПНТСЗК: «Горе моє, горе», «Як я в батенька була, то була мала», «Чорна гречка – білі купи», «На дворі дощ іде, а в хаті лужа», «Ой, у гаю, гаю зелененьким», «Тихо, тихо Дунай воду несе», «Моє поле поорано і посіяно жито», «Закувала зозуленька межі гори

летючи», «Зелений дубочок на яр похилився», «Стали думи думати, кого в рекрути брати», «Виступала чорна хмара», «Летіла тетеронька по полю», «Ступлю я на калину, гукну я родину», «Пошлю сокола, пошлю небожа під високеє небо», «Стояла рутонька край плоту», «Гаї розвивають», «А не пчолка гула», «Моя матенько-утко, чом не виходиш хутко», «Ой, ну Марися, вбирайся», «Ой, золото, золото – Марися», «Ішли, ішли гулонькою (вуличкою) жіночки», «Лави дригають, окна мигають», «А я в печі сидячи», «Не я б'ю, верба б'є».

Буди, с., Дорог., ср. Дітконвицька. Від зал. ст. Антопіль 15 км.

Будини, антична народність на тер. України. Регіон розселення, за Геродотом, – північніше неврів; в інш. місці – північніше савроматів. В землі Б. греки мали факторію Гелон. Окремі публіцисти локалізують Б. на Поліссі. Суч. історики розміщують Б. над горішнім Доном.

М. Гр. ІУР, т.1, К., 1991, с. 118-119; В. Паїк. «Велика Скитія» – «Велика Сколотія». – ж. «Державність», Львів, 1992, № 1, с. 10.

Будько Григорій, архітектор. Н. 4.04.1933, с. Орепичі, Жаб. Закінчив Львів. політех. ін-т. Праці: приміщення проектного ін-ту «Меліоводгосп» 1968 (Пинськ), міськкому 1974 (там же), головний корпус Берест. пед. ін-ту в Бересті тощо. Член спілки архітекторів.

Архитекторы Советской Белоруссии, Мн., 1991, с. 20.

Бужани, протоукр. плем'я VI-IX ст., жили в поріччі Бугу, також на Берестейщині, союз племен на терит. волинян і дулібів. Назва племені виводиться від м. Бузька.

[77]

Бузук Петро, укр. мовознавець. Н. 2.06.1891, с. Тернівка, Молдова. П. 7.10.1943, заслання. Б. про поліські говори: «Якби на території цієї переходної смуги через які-небудь політичні умови утворилася окрема держава, це мабуть об'єднало б ці перехідні діалекти в окрему мову, напр., у яку-небудь поліську. Але ж такої поліської мови поки що нема, а є все-таки окремі українська і білоруська мови, об'єднавчі, державні та культурні чинники з'являлися в інших місцях; концентрація укр. і біл. говорів, себто їх тяжіння до цих центрів одбулося так, що поліські говори розділилися поміж обома мовами». Ін. пр.: «Взаємовідносини між укр. та біл. мовами», «До характеристики діалектів південно-біл. і перехідних до укр.».

Булай Юрій, архітектор, Н. 30.09.1925, Берестя. Закін. Біл. політех. ін-т 1956. Викладає в альма-матер. Член спілки архітекторів.

Архитекторы Советской Белоруссии, Мн., 1991, с. 22.

Булак-Булахович Станислав, біл. і пол. військ. діяч, офіцер рос. армії, співробітник Юденича, потім у Польщі. 1920 організував на Поліссі з дозволу поляків біл. військ. відділ у 12 тис. чол., перейшов на сов. територію, опанувавши район Калинкович, Брагіна і Мозиря, але під тиском ЧА вернувся в Польщу, де загін Б. було розформовано під закидом у мародерстві і погромах. Біл. громадськість сприймає Б. неоднозначно.

Булаховський Леонід, укр. мовознавець. Н. 1888, Харків П. 1964. Говірки Берестейщини вважав укр. Пр.: «Підвищенний курс укр. мови» 1930, «Курс суч. укр. літ. мови» 2 тт, 1951; «З історичних коментарів до укр. мови» 1956, «Питання походження укр. мови» 1956.

Булгак Йосафат, гр-кат. (уніатський) діяч, Н. 1758, імовірно Берестейщина. П. 1838. Вихованець «пропаганди» в Римі. До 1795 єп. уніат. у Пинську. Після скасування пин. єпархії росіянами Б. обіймає єп. кафедру в Бересті. Зі смертю митроп. Г. Кохановича 1814 стає рівночасно уніат. митрополитом у Рос. імперії. Був присутній на коронації царя Миколи І. Звертався з пастирськими посланнями до вірних із закликами не брати участі в пол. повстанні 1830. Потурав Семашкові.

ЕП, т. 4, с. 621.

Булгак Юрій, гр-кат. (уніатський) єп. у Пинську. Р. нар. невід. П. 1769. Булгаки – давня боярсько-шляхетська родина Пинщини. Б. обіймав пин. єпископію 39 років. Був архимандритом Ліщинського монастиря в Пинську і Супраслі (неподалік Білостоку), де видав «Біблію руську». Безуспішно боровся за право посідати луцько-волинську єпархію.

ЕП, т. 7, с. 619-621; Булгак Ю. – УЗЕ, т. 3, с. 1317.

Булгаковський Дмитро, збирач і видавець укр. фольклору Пинщини. Н. 1845, м. Єлець, Орлов. губ. Р. см. невід. Закін. 1869 Мін. дух. семінарію. Священикував у Пин. пов. 1902 вирікається дух. сану, після чого вчителює. Ст. і повісті проти алкоголізму. Найцінніша пр. Б. «Пинчуки» (СПб, 1890), зб. фольк. матеріалів, куди увійшло 257 укр. пісень, колядок, веснянок, весільних, солдатських тощо, 210 загадок з відгадками,

[78]

65 прислів'їв. У передмові подано нарис обрядів пінчуків, забобони, погляди на потойбічне життя. Зб. Б. Франко назвав помітним явищем укр. фольклористики, а словник згадується Б. Грінченком серед інших лексикографічних укр. матеріалів.

І. Франко. Виб. ст. про нар. творчість, К., 1955, с. 60; Б. Грінченко. Словарь укр. мови, т. 1, К., 1907, с. XXV; А. Кримський. До етнографії Полісся. – Тв. у 5 тт. т. 3, К., 1973; М. Довнар-Запольський. Рец на зб. «Пинчуки». – «Етнограф. обозрение», 1891, № 4, с. 207-270; П. Горецький. Історія укр. лексикографії, К., 1963, с. 131.

Булгари, село-хутір, належить до Лемешевич, Пин. Відомі з 16 ст. з прізвища Орда-Булгарський. На кінець XIX ст. Б. було 9 дворів. Від Пинська на сх. 28 км.

Бульбаши, зневажлива назва укр. повстанців на Поліссі та на пн. Волині 1940-1952, витворена сов. агітпропом на ґрунті загальновживаної назви бульбівці, похідної від псевдо Бульба, відомого повст. командира Т. Боровця-Бульби.

Бульбівці, неофіційна назва укр. повстанців на Поліссі та пн. Волині, походить від псевда повстанського командира Т. Боровця-Бульби.

Буряк Анатолій, поліський краєзнавець. Уродженець с. Достоево, Іван., вчитель місцевої серед. школи, викладач історії. Очолює раду Достоевського краєзнавчого музею.

Г. Камарова. Адкуль вы родам? – ЛіМ, 1984, 9. 11.

Буса, с., Іван., ср. Молодівська. Від Янова 25 км.

Бусел Яків, член проводу ОУН Північно-західних земель. Відбував ув'язнення в концтаборі Берези. Автор підпільних публікацій. Загинув в 1945 в бою з енкаведистами.

В. Гоцький. Береза Картузька. – ж. «Біль», вип. 2, Львів, 1991: с 13; Бусел Я. – ЕУ, т. 1, с. 198.

Бусні, укр. с., Жаб. Від Жабинки 10 км.

Бутримович Матвій, службовець Речі Посполитої, суддя і мечник пинський в останній чверті XVIII ст. Прибічник політ. і госп. реформ. Здійснював низку заходів у справі економіч. піднесення Полісся. Будував шляхи, греблі, меліоративні споруди. Очолював споруд. Дніпропетровсько-Бузького каналу, організував школи для сел. дітей. Про діяльність Б. на Поліссі з повагою писали рос. чиновники після поділу Речі Посполитої

Слув кілька о Пінську, Пинськ, 1936, с. 11-13.

Бутримовича палац, пам'ятка громадянської архітектури XVIII ст. у Пинську. За проектом К. Шільдгауза збудований 1794 в стилі класицизму з багатьма бароковими рисами. Замовник і власник М. Бутримович.

Буц, буци, прізвисько переселенців з Полісся у півд. пов. Київської губ. на середину XIX ст. Можливо походить від дієслова бути, яке на суміжжі з Білоруссю вимовляється як буці, буц.

А. Кримський, Тв. У 5 тт., т. 3, с. 485-486.

Буякович Іван, «тесля», будівничий тобто, з Давид-Городка, згадується в інвентарі на 1631. Мав «з вольности своєї будованє в замку, так мешкальне, яко і башти, вежі... дві замковіє опатровать і направлять», за що одержував 5 кіп грошей.

Ю. Якімовіч. Гласы з леты. – МБ, 1991, № 2, с. 71.

В

Ваврук Василь, учасник укр. визв. руху. Н. в с. Себечів, на Львівщині. У 30-х в'язень концтабору в Березі. З 1942 політвиховник у відділі УПА, псевдо «Ватюга». Нагороджений Золотим Хрестом Заслуги. Загинув у бою 1946.

І. Бриль. Три роки з нами – г. «Поклик сумління», Львів, липень 1993, № 25

Вавулицька церква Різдва Богородиці, с. Вавуличі, Дорог., пам'ятка церков. архітектури. Споруджена 1737.

Вувуличі, с. Дорог., ср. Гутівська, від Дорогичина пн. сх. 15 км. Церква з 1737.

[80]

Вакула-Потіюк Андрій, селянин с. Хабовичі, Коб. Уперше привіз з Києва до села Шевченків «Кобзар», який справив на сільських читачів велике враження.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 27.

Вандж-Слава, один з царів у землі дулібів, названий аль-Масуді поряд з Маджаком.

Ванькевич Я. В., пол. повстанець 1863, псевдо «Лелива», очолював берест. загін. Разом з кобр. загоном Траугутта В. зробив безуспішний рейд на Волинь.

Восстание в Литве и Белоруссии 1863-1864, М., 1965, с. 359.

Варваринська церква, м. Пинськ, пам'ятка мурованої архітектури XVIII ст., споруджена 1786 як кафедральний костел Бернардинського кляштора в стилі бароко. Костел 1858 висвячено на церкву св. Варвари. Інтер'єр багато оздоблений. У ВЦ виявлена і зберігається видатна пам'ятка іконописного мистецтва XV ст. ікона «Богоматір Одигитрія Ієрусалимська».

Варивня, господарське приміщення на Поліссі, комора для зберігання картоплі, овочів та ін. продуктів. Відома здавна.

Вартицьк, с., Іван., ср. Псищівська, 21 км на пн. від Янова (Іванова). 1941-44 німці у В. розстріляли 82 жит., спалили 108 дворів.

Василевич, полковник козацький, ватажок повст. загону у 800 чол., діяв 1664-1666 в районі Турова, Пинська, Столина.

А. П. Игнатенко. Борьба белорусск. народа за воссоед. с Россией. Мн., 1974, с. 84.

Василевич Мартин, берест. міщанин, купець. Спільно з С. Остапковичем торгував 1562 худобою в Луцьку.

Торгівля на Україні. XIV – середина XVIII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 98.

Василевич Микола, збирач укр. фольклору на Берестейщині, вчився в Молодечненській уч. семінарії, пісні записував у с. Сілець, тепер Берез., опубл. в СПНТСЗК, 1866.

[81]

Василевич Ян, іконописець з Кобриня, XVIII ст., автор відомих ікон «Варвара Покутниця», «Миколай», середина ст., вивезені і переховуються в МСБК у Мінську.

ЭЛМБел, т. 1, с. 338.

Василевська Ванда, пол. сов. письменниця. Н. 21.1. 1905. П. 29.07. 1967, Київ. Цикл повістей «Пісня над водами» побудований на поліському матеріалі. Дія відбувається в околицях Пинська. Герої-поліщуки бачаться авторці українцями.

Василевський Микола, активіст коб. «Просвіти» у 1930-х рр.

А. Мартинов. Первая «Просвита» в Кобрине – г. «Берестейський край», 1996, № 1.

Василенко Онопрій, укр. письменник, будитель Берестейщини. Псевдоніми Охрім Варнак та Онисько Васюта. Н. 15.06.1861, с. Каврай, Золотоніський пов. Полт. губ. П. 20.12.1921. Селянський син В. самотуж здобуває освіту. 1882-1919 служить в армії писарем інженер. управління в Полтаві, Петербурзі, Севастополі, Варшаві, Бересті, Бобруйську. Публікував вірші й дописи в ЛНВ, «Зорі». У Бересті 1902-1914. З участю В. в Бересті засновується укр. самодіяльний театр, організовується читання лекцій, відзначаються Шевченківські ювілеї, надто 100-річчя з дня народження. В. упорядковував могилу О. Стороженка. Перебував під наглядом поліції.

К. Василенко. В. Василенко. Онопрій Василенко. – г. «Наше слово». В-ва, № 39, 1986, 30. XI. с. 3; Варнак Охрім. – Шевченківський словник, т. 1, К., 1976, с. 101; Варнак Охрім. – УРЕС, т. 1, 1986, с. 251.

Василина, укр. патріотка. Нар. в с. Болота, Кобр., далека родичка і подруга письменника І. Хмеля, учасниця укр. збройного руху, зв'язкова загону УПА «Помста Полісся». Разом з братом потрапила 1943 в полон до сов. партизан Федорова, була по-звірячому замучена.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 191.

Василь Михайлович, уд. пинський князь з роду Наримунтовичів. Пропольської орієнтації.

Васильківський П., керівник повстанців 1658-1660 у Пин. пов. Можливо Василевич.

Василько Романович, гал.-вол. князь, син Романа, брат Данила. Н. 1199. П. 1271. По смерті батька малолітній ВР разом з матір'ю і братом Данилом рятувалися від чвар у Польщі. Тоді ж берестяни запросили ВР з матір'ю княжити в Бересті, де ВР і княжив до 1211. Від 1241 ВР князь волинський, від 1264 гал.-вол. Захищаючи Полісся від литовців і ятвягів, ВР часто бував на Поліссі.

М. Гр. ІУР, т. 3, Л-в, 1905. с. 24, 33, 44; І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 22-153.

Василько Ярополчич, берест. князь, син Ярополка Ізяславича, провадив боротьбу 1177 за Берестя з мін. кн. Володимиром.

М. Гр. ІУР, т. 2, К., 1992, с. 367.

Вассіан, єпископ у Пинську, згадується на 1540.

[82]

Вассіан, єпископ володимирсько-берест., згадується в грамоті, написаній 1401 в Кобрині.

Словник староукр. мови, т. 1, К., 1977, с. 93.

Вассіан, єп. турово-пин., згадується на 1495.

Біскупство пінське – ЕП, т. 4, В-ва, 1860.

Васько Туровець, низовий козак запорізький, значиться в козацькому реєстрі з 1581 як учасник Лівонської війни.

Реєстр 1581 – ЛУ 13.- 6.1991

Введенська церква в с. Городище, Кобр., пам'ятка дерев. церковної архітектури. Споруджена 1799.

Вежки, с., Жаб., ср. Яківчицька. До Жабинки 9 км.

Вежне, с., Пруж., ср. Щерчіська. Від зал. ст. Тевлі 14 км. Церква з 1799.

Вейцман Хайм, ізраїльський держ. діяч. Н. 27.XI.1874, с. Мотоль, Іван. П. 9.XI. 1952. Походив із сім'ї торговця деревиною. Вчився в Росії, Німеччині, Швейцарії. Хімік. Професор. 1903-1918 жив в Англії. 1920-1931 і 1935-1946 голова світової сіоністської організації. Перший президент Ізраїлю 1948-52.

Велемичі, с., Стол., 5 км на пд-сх від Давид-Городка між Горинню і Моствою. Виявлено поселення племен зарубинецької культури, а також сліди деревлян. Знайдені речі (фібули, булавки, браслети, скроневі кільця, намисто, глиняний посуд) зберігаються в музеях Москви, в Ермітажі, в Бересті, Пинську і Столині. У В. 1932 записували фольклор Ф. Колеса і К. Мошинський. Останній назвав В. «чисто укр. селом».

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 22-27; Листи Мошинського до Колесси. – ж. «Слов'янське літературознавство і фольклористика», вип. 8, К., 1973, с. 119.

Велимовичі, с., Берест., ср. Лищицька.

Велесниця, с., Пин., ср. Мерчицька. Від Пинська 25 км. Відома з XVI ст. як власність Щіп. У XIX ст. маєток у В. належав Твардовським.

Велесницький Ярмолай, один з керівників повстання 1648 у Пинську. З ремісників.

Велика Київська вулиця в Пинську, суч. назва вул. Леніна, одна з головних магістралей міста, простягається з зх на сх паралельно течії р. Пини, 1919-1939 Костюшківська. Історичні споруди на ВК: монастир францисканців з Успенським собором Діви Марії, палац Бутримовича, а також будинки XIX-XX ст., у тому числі в стилі поліського модерну з пол. впливом.

Велике Село, с., Пруж., від зал. ст. Оранчиці 25 км.

Великі Косичі, с., Берест., ср. Чернинська. З Берестям 15 км.

Великі Мотикали, с., Берест., ср. Моткальська, зал. ст. на лінії Берестя-Високе.

Великі Мурини, с., Кам., передмістя Кам'янця.

[83]

Великорита, с., Малорит., над р. Ритою, на шляху Берестя-Ковель. Від зал. ст. Пожежин 6 км.

Велюнь, с., Берест., ср. Чернинська. Від Берестя на пн 24 км.

Велятичі, с., Пин., 12 км на пд-сх від Пинська. Батьківщина Ф. Савича. 1906 у В. відбувалися аграрні заворушення.

Вергун М., укр. повстанець з Дивина. Кобр. Загинув 1945 у більшовицькому полоні.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 211.

Веренька, варенька, плетений з березової кори або з лозового чи вербового прута кошіль для носіння речей і продуктів. Розміри 50 см х 25 см х 30 см. Поширений на Поліссі.

Верига, передмістя у середньовічному Пинську.

Верич Ганна, майстриня-ткаля з с. Охове, Пин., сувенірні рушники В. з рекламною етикеткою «білоруські» виставлялися в Москві, Мінську, Монреалі.

Вервець Іван, укр. лірник. Н. 1900, с. Литвинки, Кобр. П. 1983. 1915 В. осліп внаслідок застосування німцями отруйного газу. Опісля В. постійно проживає на Волині – в с. Мокре на Дубнівщині. Сам майстрував музичні інструменти. У репертуарі В. укр. нар. пісні та думи. Ходив з лірою по всій Волині. Знавці відзначали високий рівень лірницького мистецтва В. Був членом Укр. т-ва сліпих.

П. Гірник. Рятуйся, Іване. – ж. «Україна», 1987, № 12, с. 15; М. Пшенічны. Крынічныя струны. – ж. МБ, 1987, № 2, с. 58-60.

Вестерфельд Абрагам ван, голландський художник XVII ст. Р. н. невід. П. 24 або 30.04.1692, Роттердам. Був придворн. худ. Радзивіллів, супроводжував Я. Радзивілла у виправах проти України 1648-1651.

[84]

Намалював посмертний портрет М. Кричевського під Лоєвом. В. приписується картина «Полонення Кричевського». Перебуваючи в окупованому Радзивіллою Києві, В. зробив низку портретів, в тому числі Б. Хмельницького та замальовок Києва, які мають історичну вартість.

Ветлиця, річка в Стол. районі, басейн Дніпра.

Вечірко Мартин, активіст лівого напрямку. Н. 1911, с. Бармути, тепер Берез. П. 1931. Арештований пол. владами напередодні першого травня, приміщений був до концтабору в Березі, де й був закатований.

Вигнанка, с., Кам., ср. Ретайчицька. В долині р. Лісної. Від зал. ст. Лищиці 15 км.

Виговський Іван, укр. гетьман. Р. н. невід. П. 1659. Зі шляхти Овруцького пов. Вчився у Києво-Мог. академії. З 1648 генеральний писар Війська Запорізького, 1657-59 гетьман України. Розстріляний поляками. Одружений з пинянкою О. Стеткевич. Ініціатор Гадяцької угоди 1658. Під час переговорів з поляками, згідно пол. джерел, домагався приєднання воєводства Берестейського до Великого князівства Руського, тобто до України.

Виговський І. – ЕУ, т. 1, с. 243; Вал. Шевчук. Іван Виговський і його державотворча програма. – ж. «Розбудова держави». К., 1992, № 3, с. 37.

Виговський Кость, укр. держ. і військ діяч періоду Б. Хмельницького. Брат гетьмана І. Виговського, полковник пин.-турівський 1657-1658.

Виговський К. – УЗЕ, т. 1, Л-в, с. 536; ЕУ, т. 1, Л-в, 1993, с. 244.

Вигода, с., Кобр., ср. Ониськовецька. Від зал. ст. Городець 9 км.

Вигонівське озеро, Івацєвицький р-н, пл. поверхні 26 кв. км, найбільша глибина 2,3 м. Через ВО проходить Огин. канал, сполучаючи Ясельду (бас. Дніпра) зі Щарою (бас. Німана). Разом з Бобровецьким оз. ВО належить до Вигонівського заповідно-мисливського господарства. ВО є крайнім пунктом укр. етнічної межі, на зх від ВО вона прямує на Березу, на сх. – на Лунинець.

Вигоніщі, с., Івацєвицький р-н., 5 км на пд. від Вигон. озера. На Огинському каналі. Відомі з XVI ст. як нас. П. воєвод. Берест. Одне з крайніх укр. сіл на пн. Покровська церква з 1785, збуд. Огинськими.

Видибір, с., Стол., зал ст. на лінії Лунинець-Сарни. У 1913 у В. збирав мовний матеріал І. Зілинський.

Видиборець, с., Стол., ср. Видибірська.

Видиуум гора, див. Овид Гора.

Вилази, с., Пин., ср. Парохонська. Від Пинська 23 км на пн.-сх. Церква Різдва Богородиці з 1787. Відомі з XVI ст. як село шляхетське (прізвища мешканців В.: Вовковичі, Горегляди, Кольби, Литвиновичі, Полховські, Шоломецькі, Явоші).

О. Цинкаловський, т. 1, с. 193.

Вингельський, діалектне, англійський. У поліській пісні: «Поставлю вам горілоньки в зеленій бутильці у вингельському перці».

Винець, річка в Пруж. і Берез. р-нах. Права притока Ясельди, довжина 51 км. Каналізована, в стані забруднення і висихання.

Висла, Вислиця, річка, впадає в Погостейське оз., має притоку Чаївку, тече в Івац. і Пин. р-нах.

«**Висла**», пасажирський пароплав, з 1850 відбував регулярні рейси за маршрутом Пинськ-Київ-Кременчук.

В. В. Дрозд. О. З. Ревера. Река Припять, Мн., 1988, с. 41.

Вислоух Болеслав, пол. діяч., публіцист. Н. 1855. П. 1937. Жив у Львові, де видавав «Пшегльонд сполечни» та «Кур'єр львовські», з якими співпрацював І. Франко. В одному документі В. про укр.-пол. відносини писав: захисники «історичної Польщі» в межах 1772 р. не хотіли розуміти того, що «... кордон Польщі з 1772 року поділяє укр. народ на дві частини, що власне відбудова Польщі була поділом України. З другого боку, вони не бачили, що за цим кордоном залишається польський народ в Силезії і прусській Мазурщині: чи не мав би він бути відданий на поталу онімеченню?». У 1922-1928 В. – сенатор Пол. республіки. Разом з вищими чиновниками Поліського воєвод. був 1924 затриманий в поїзді біля Пинська партизанами з загону Орловського. Інцидент закінчився відставкою воєводи Довнаровича. Вислоухи – давній шляхетський рід Полісся.

Вислоух Б. – «Словник гісторії Польські», В-ва, 1973, с. 565, 566; І. фр., т. 39, с. 258, 655, 686; т. 46, с. 2, с. 253; А. Сорокін. Крэсы ў агні. – ж. «Польмя», № 10, с. 182.

Вислоух Северин, поліській краєзнавець, автор ст. пол. мовою «Розвиток меж і території Кобринського повіту до середини XVI ст.», «Служба комунікаційна у Великому князівстві Литовському».

Високе, місто, Кам., на р. Пульва. 3000 мешк. Зал. ст. на лінії Берестя-Більськ. Відоме з XIV ст. під назв. Високе місто. З 1494 привілей на Магд. право. З 1647 належало Сапігам. 1918 було під УНР. 1940-1962 центр району у Берест. обл. Високівський палац з XIX ст. – пам'ятка садибної архітектури в стилі класицизму.

Високівська вежа, надбрамна оборонна споруда у м. Високому, Кам., з цегли, поверхова, з трьома вікнами. Споруджена в XV ст., не збереглася. Зовнішній вигляд ВВ відомий з міської печатки м. Високого.

М. Цітоў. Ключ да пазнання мінулага. – ж. МБ, № 3, 1986, с. 67.

Високівський район, адм.-тер. одиниця в складі Берест. обл. 1940-1962. Тепер у складі Кам. Насел. укр.

Високо-Литовськ, зал. ст. на лінії Берестя – Більськ, Кам. Відкрита 1870. Обслуговує м. Високе та прилеглі нас. пункти Кам. р-ну.

[86]

Вишневецькі, укр. князівська магнатська родина. Прізвище від міста на Волині. Як і кн. Острозькі, Святополк-Четвертинські, Збаразькі-Корибутовичі, В. походили з роду пин. удільних князів Рюриковичів (Юрійовичів). Предок В. – кн. М. Порицький. Перші В. знані як українці-патріоти. Іван В. з дружиною відбув татарський полон у Криму. Їх син Дмитро відомий як організатор запороз. козацтва, засновник першої січі на Хортиці, загинув 1563 в Стамбулі, оспіваний в думах як козак Байда. Михайло і Раїна В. також патріоти, опікуни правосл. церкви. Та вже син останніх Ярема, вихованець єзуїт. шкіл, затаврований як зрадник і кат укр. народу. Син Яреми Михайло – 1669-1673 пол. король. Останні В. жили в Пинську. Мали маєтки в Столині, Телеханах, в с. Жабір. Причетні до погрому православних на Пинщині 1722. Януш Михайло В. помер 1744, на ньому вигас рід В. Францішка Уршуля Радзивілл (з В-х), 1705-1733, – письменниця, авторка 16 польськомовних драм, збірок віршів, керувала придворним театром у Несвіжю.

Л. Винар. Силуети епох. Дрогобич, 1992, с. 9-74.

Вишнівський Сергій, гром. діяч Волині, журналіст і кооператор. Н. 1898. П. 1952. Редагував у Луцьку г. «Українська Громада» і «Волинська Неділя». Пол. владами арештовувався і тримався в концтаборі Береза.

С. Вишнівський. – ЕУ, т. 1, Л-в, 1993, с. 264.

Вівневе, с., Іван., ср. Одрижинська. Від Янова 30 км.

Війтюк-Погоня В., оунівський діяч на Поліссі, капітан пол. армії. З 1939 член і чільний командир у «Поліському лозовому козацтві». Відтак в УПА.

П. Мірчук. Українська Повстанча Армія, Мюнхен-Львів, с. 192.

Вікентій, іконописець на Поліссі XVII ст.

«Віночки», весільний обряд на Поліссі: напередодні весілля дівчата збираються в хаті молодої, плетуть віночок для молодої, роблять прикраси,

[87]

співають весільних пісень. На початку 50-х рр. обряд «В» відроджено в с. Гошкове, Дор., утворено однойменний ансамбль.

М. Трафімчук. Звілі дружочки вяночок. – ЛіМ, 1984, 28. 12.

«Вісник Холмського губерніального староства», укр. журнал, орган староства, видавався у Бересті 1918. Присвячений проблемам Холмщини, Підляшшя і Полісся. Редактор Базилевич.

Вістичі, с., Берест., ср. Чорнавчицька. Від Берестя 15 км на пд.

Віцьбич Юрка, біл. письменник. Н. 1905, Вітебщина. П. 1975, Канада. У топонімічних нотатках «Впливає з-під святої гори Німан» торкається походження багатьох біл. топонімів, поширюючи поняття Білорусі і на Берестейщину. Міркування В. про назви й історію поліських нас. пунктів поверхові і некомпетентні. Так, Давид-Городок – «передмістя Турова», походить від князя Тура, «котрий по хрещенні одержав ім'я Давид». Такої ж вартості міркування про походження м. Кам'янця, про села на Пинщині Городню і Стахове.

В. Ко-ий. Національно-територіальні межі України і території інших областей Росії – ЛНВ, 1907, т. 39, кн. VII. Автор в. Ко-ий обстоює право укр. народу на крайове самоврядування в межах своєї етнограф. території на противагу проектам про т. зв. обласну автономію. Торкаючись питань етнічних меж України на ґрунті перепису населення 1897, автор пише: «Українська частина Город. губернії межує з Володимир-Волинським і Ковельським повітами Волині, причім українців на сій території досить значний процент. Так у Кобрин. повіті по селах 83 проценти, у Берест. 81 процент, у Більському 42 проценти, у Пружанському 7 процентів».

Владимирський-Буданов Михайло, рос. та укр. історик. Н. 1838. П. 1916. Досліджуючи селянське землеволодіння в т. зв. Зах. Росії, використовував головні матеріали про аграрні відносини на Поліссі, зібрані у зб. «Писцовая книга Пинського и Клецкого староств 1552-1555 год., сост. Хвальчевським», «Ревизия пущ и переходов звериных», «Писцовая книга Пинского староства, сост. Л. Войною, 1561-1566».

Владичиці, с., Берест., ср. Лищицька.

Власовський Іван, укр. діяч Волині 1919-1939. Н. 1883, Харківщина. З 1918 у Луцьку – вчителював, член т-ва ім. П. Могили, видавав ж. «Церква і народ» (1935-1938). Провідний організатор і керівник луцької «Просвіти». Гнаний поляками, відбував ув'язнення в Березі. По війні в еміграції, провадив видавничу і дослідницьку працю.

І. Власовський. – ЕУ, т. 1, Львів, 1993, с. 292-293.

Власюк Іван, поліський лірник. Н. 1907, с. Крамне, Старовижівський р-н. Вол. обл. Сліпий від народження. Навчався гри на лірі від Рибачука та Шковороди (з Шацька, закатований поляками 1939). Співає на ярмарках, у корчмах. Географія виступів В.: Шацьк, Торчин, Володава, Заболоття,

Володимир-Волинський, Ковель, Кобринь, Пружани, Кам'янець, Берестя. На 1975 В. був ще живий.

І. Ф. Корсак. Шляхи народного співця. – ж. НТЕ, 1975, № 5, с. 97.

[88]

«Вовки», кодова назва військової організації на Поліссі, створена в липні 1937 за ініціативою військ. референта ОУН В. Сидора. «В». складалася з 25 військово підготованих членів. На ґрунті «В» 1938 створено «Поліське лозове козацтво».

П. Мірчук. Українська повстанська армія. Мюнхен-Львів, с. 192.

Вовківниця, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Околиці Біловезької Пущі.

Вовчин, с., Кам., на р. Пульва, 20 км від її гирла. У XVIII ст. належав спочатку Солтанам, потім Понятовським. У В. 17.01. 1732 нар. С. А. Понятовський, ост. пол. король. З цієї нагоди Понятовські збудували в В. Троїцький костел в стилі пізнього бароко. Не зберігся. З В. пов'язано життя пол. письменника І. Я. Биковського. Жителі В. 1939 заявили сов. адміністрації, що вони українці, а не білоруси і хочуть бути під УССР. До вовчанців застосовано тоді метод вимучування.

Воєвудка Бернارد, пол. друкар, поет, вчений гуманіст, прибічник кальвінізму, учень Е. Роттердамського, автор протикатолицьких публікацій. У середині XVI ст. В. займався друкуванням у Кракові, 1553-1554 у Бересті. За сприянням І. Радзивілла Чорного В. організував у Бересті друкарню і видав кілька полемічних публікацій кальвін. характеру.

А. Анушин. На заре книгопечатання в Литве, Вильнюс, 1970, с. 31.

Война-Оранський Пахомій, гр.-кат. (ун.) єпископ у Пинську 1637-1653. Автор публікацій «Зерцadlo або заслона» (пол. мовою, Вільно, 1645) в якій спростовує антиуніатські випадки К. Саковича, відомого укр. поета, останній, перейшовши в латинство, паплюжив і православних і уніатів.

М. Возняк. Історія укр. літератури, т. 2, Львів, 1926, с. 284, 288.

Войни, боярсько-шляхет. рід Полісся, від XVII ст. сполонізований. Найвідоміші: Лаврин, земський підскарбій, староста пин. і кобр., автор «Писцовий книги колишнього Пин. староства 1561-1566» (вид. Вільно, 1874), володів маєтками в с. Мотоль і Дружиловичах, Пин. пов.; Раїна, ігуменя правосл. жіночого монастиря в Пинську на 1586; Матвій, королівський писар на 1592, написаний ним привілей Берест. братству укр. мовою; Ян Война Епимах, підстарости мінський на 1582; Григорій, за словами А. Филиповича, жовнір мужній Сигизмунда II, одержав від останнього с. Куп'ятичі коло Пинська. Полонія Войнина, дружина Григорія, заснувала в Куп'ятичах 1628

православ. чол. монастир; Война, староста пин. на 1637; Бенедикт, біскуп віленський, призначений на посаду «як литвин» замість поляка Мацієвського; Пахомій Война-Оранський, єп. гр.-кат. (ун.) у Пинську 1637-1653; Война, пол. військовослужбовець, захоплений татарами біля Кам'янця-Подільського 1652 в полон, звільнений Б. Хмельницьким «з орди», посланий з листом до короля.

Войська, с., Кам. Від заліз ст. Високо-Литовськ 25 км.

Войтешин, с., Берез., ср. Пісківська. Від Берези 25 км.

Войтюк Яків, укр. діяч Холмщини і Полісся. Н. 1896. Урядовець УНР в Бересті 1918-1919, працівник губ. комісаріату. Організував у Кобрині

[89]

військовий відділ «Поліська Січ», для боротьби з поляками. Посол до пол. сейму 1922-1928. Згодом переходить на комун. позиції, 1928 їде до УССР, 1933 репресований.

Войтюк Я. – ЕУ, т. 1, Львів, 1993, с. 302; І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 231.

Войцехова-Городецька, малярка в Бересті, згадується на 1638.

Тэмпэрны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн., 1985, с. 188.

Войшелк Миндовгович, вел. князь лит., Р. н. невід. П. 1268. Княжив 1263-1268. У час феод. усобиць між спадкоємцями Миндовга ВМ деякий час переховувався в Ліщинському монастирі в Пинську, де, як вважається, охрестився, прийнявши ім'я Роман. Убитий Левом Даниловичем.

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 106, 107, 545, 554.

Волинець Федір, гр.-кат. (ун.) єпископ у Пинську на 1703.

Біскупство пінське. – ЕП, т. 4, В-ва, 1860.

Волинка, передмістя Берестя в куті між Бугом і Мухавцем, колишнє волинське передмістя. Вулиці Ковельська і Сільська.

Волинка – «Брест. Эн. Сп.», с. 171.

«Волиночка», укр. нар. пісня, виникла ще в XVI ст., записана також на Поліссі в XIX ст. Р. Зенькевичем. У пісні йдеться про полонянку, «дівчину-волиночку, молоду україночку», полонену татарами, котра радить батькові припинити погоню: «Бо ти мене не догониш, оно коника утомиш». Авторство пісні Г. Нудьга приписує укр. поетесі XVI ст. Олені Копть (Журавницькій), котра за нашими даними походила з воєвод. Берест.

Г. Нудьга. Не бійся смерті, К., 1991, с. 191.

Волиняни, протоукр. плем'я VIII-XII ст. Стали одним з компонентів укр. народу. У території розселення В. входили Полісся і Підляшшя.

Волинь, укр. історична область. Первісно земля волинян. Припускається існування м. Волинь на Бузі, від якого одержали назву і плем'я і земля. У VI ст. В. входила до дулібського племінного союзу, про який ідеться в аль-Масуді. Баварський анонім налічив на В. 70 міст. Наприкінці IX ст. В., в тому числі Берестейщина, входять до складу держави Русь. Значення В. в історії Берестейщини виняткове – Україна тут сприймається через В.

Воловель, с., Дорог., ср. Закозельська. 15 км. на пд-зх від Дорогочина. Георгіївська церква з XVIII ст.

Володава, с., Берест., ср. Томашівська, зал. ст. на залізниці Томашівка-Берестя.

Володимир, маловідомий гал.-вол. князь, загинув у роках 1315-1316 під час лит.-укр. війни за Берестейщину.

М. Гр. ІУР, т. 3, Львів, 1905, с. 527.

Володимир Андрійович, берест. князь Н. 1140. Княжив також у Дорогобужі. Онук Мономаха.

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 81, 154.

[90]

Володимир Василькович, вол. князь, син Василька. Р. н. невід. П. 1289. За правління ВВ провадилися великі будівельні роботи – споруджуються міста, фортеці, храми, вів активну північну політику. Для забезпечення пн. кордонів розбудовував міста-фортеці Дорогочин (над Бугом), Берестя, збудовано нове місто Кам'янець. Літопис називає ВВ любителем книг і любомудрія.

М. Гр. Історія укр. літератури, т. 3, К.-Львів, 1923, с. 190; І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 9, 18, 20, 22, 26, 27, 40-42, 52, 53, 105-198, 116, 118, 119, 123, 125, 126, 127, 132-134, 138-145.

Володимир Великий, великий князь київ. Р. н. невід. П. 5.07.1015. Син Святослава. Княжив 979-1015; Прийняв 988 християнство і охрестив Русь-Україну. За ВВ Русь досягла апогею своєї сили. Приєднав до Київ. держави землі всіх сх. слов'ян, утвердився на зх. межах укр. етніч. території. Під час походів на ятвягів бував на Поліссі. Легенда стверджує, що ВВ заснував у Бересті Симеонівський монастир, а в Пинську Ліщинський монастир і Федорівську церкву.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. – «Виленский вестник», Вильна, 1870, 9.02. № 15-16.

Володимир Іванович, степанський князь, син Івана Глібовича, з роду пин. Юрійовичів.

Л. Войтович. «Дали йому замок Степань». – «Літопис червоної калини», Львів, 1993, № 10-12, с. 30.

Володимир Мономах, вел. кн. київ. Н. 1054. П. 1125. Був удільним кн. у Турові. Останній кн. київ., якому вдалося об'єднати майже всі землі Русі і загальмувати процес дроблення країни. У боротьбі з мінськими кн. спирався головно на Пинськ і Турів. Захищав Полісся від зазіхань полоцьких князів.

В. Мономах. – РЕІУ, т. 1, с. 352.

Володимир Мстиславич, удільний князь у Бересті на 1140. Брат Романа Великого. Остання згадка припадає на 1173.

М. Гр. ІУР, т. 3, Львів, 1905, с. 366; І. Крип'якевич, Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 81, 154.

[91]

Володимир Ростиславич, пин. князь у середині XIII ст. Перебував під протекцією Данила Галицького і Василька Романовича.

А. Грушевський. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, с. 59.

Володимир Святополкович, пин. князь з Юрійовичів, згадується двічі: на 1207, коли був причетний до захоплення пинянами Чорторийська, за що згодом мав неприємності від Данила Галицького, і вдруге на 1229 як слухняний васал того ж Данила і Василька, поставлений цими князями пильнувати Берестя від литовців і ятвягів.

Гал.-вол. літопис – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 16.

Володкевич Филип Фелиціан, гр.-кат. (ун.) митрополит. Р. н. невід П. 1778. Спочатку єп. холмський, потім берест. За наказом В. 1759 в Бересті проведено візитацію капітульних церков, звіт візитатора Йодка – цікавий історичний документ. В. – грошолоб, учасник Барської конфедерації, полонофіл. 1766 Рим відбирає у В. управління митрополією на користь Л. Шептицького.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археологич. съезда в Вильно». М., 1893, с. 312; ЕП, т. 2, В-ва, 1860, с. 136-140; о. К. Панас. Історія укр. церкви, Львів, 1992, с. 101-102.

Володкович Григорій, пин. шляхтич. На своїх землях в с. Новий двір 1608 заснував правосл. чол. монастир. Згодом прийняв унію.

А. Миловидов. О положении православия и русской народности в Пинском удельном княжестве и г. Пинске до 1793 г. – «Чтения в общ. любителей духовного просвещения», М., 1894, март. с. 397.

Волоки, с., ср. Видомлянська, Кам. Від Берестя 30 км.

Волосяк Лука Трохимович, нар. вчитель. По війні працював директором сільської школи в с. Батчі, Кобр. За спробу українізувати школу 1945 арештований НКВД як націоналіст.

Звернення до населення Берестейщини Правління УГКО БО з 27.07.1990 р.

Волотовський Михайло, рос. і біл. етнограф. 1875 закінчив дух. семінарію в Могильові. Опубл. в жж. «Руский мир» і «Нива» серію нарисів про Полісся: «Очерки Полесья» (1875), «Полесское язычество» (1880), «Полесские будни» (1881), «Полесские праздники» (1880). Екскурси В. в історію Полісся поверхові, В. не розрізняє Полісся укр. від біл.

М. Валатоўскі. – ЭЛМБел., т.1, с. 562.

Воля, с., Кам., ср. Річицька. Від зал. ст. Жабинка 26 км.

Волошин Ростислав, діяч укр. визв. руху. Н. 1911, Волинь. П. 1946. Псевдо «Павленко». В роки навчання очолював Союз укр. студентських організацій в Польщі. Розбудовує мережу ОУН на Волині. 1933-1934 в'язень концтабору в Березі. Був також в рос. і нім. ув'язненнях. Відомий організатор і командир УПА, член УГВР. Загинув у бою з більшовиками.

П. Мірчук. Укр. Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 190, 210; В. Гоцький. Береза Картузька. – ж. «Біль», вип. 2, Львів, 1993, с. 13.

Волошко Іван, діяч лівого напрямку на Поліссі. Н. 1898, с. Рачки, тепер Жаб., П. 1967. Жив у Бересті. На квартирі В. на вул. Переца, 31 діяла на

[92]

1927-1928 підпільна матрична друкарня, яка друкувала з виготовлених у Вільнюсі (а можливо у Мінську) матриць відозви п'ятьма мовами, в тому числі і укр.

І. Р. Волошко. – «Брест. Эн. Сп.», с. 171, 356.

Вольдемарс Аугустінос, лит. політик. Н. 1883. П. 1942, Москва. Зі шляхти. Закінчив Петербург. ун-т 1909, доцент 1911-1914 цього ун-ту, з 1917 проф. Пермського ун-ту. Учасник лит. сейму в Петербурзі 1917. Член укр. делегації на укр.-нім. переговорах у Бересті 1918, залучений для поінформування лит. суспільства станом речей. Перший прем'єр лит. уряду 1918.

Вольдемарс А. – БСЭ, т. 5, с.336; ЕУ, т. 4, с. 1300.

Ворожбити, с., Берез., ср. Нарутовицька. Від Берези 12 км.

Ворожбицький Ф., автор ст. «Народні приказки і прислів'я Пружанського повіту», опубл. в г. «Гродненские губернские ведомости» № 21 за 1868.

Воронецькі, укр. князі і магнати, походили з пин. Юрійовичів. Прізвище від с. Вороничан на Волині. Фундатор династії кн. Федір Васильович Несвицький. Маєтності здебільшого на Волині.

Л. Винар. Силуети епох, Дрогобич, 1992, с. 16.

Вороні, с., Стол., ср. Річицька. Неподалік зал. ст. Горинь, від Столина 7 км. 1941-1944 німці розстріляли у В. 97 жит., спалили 138 дворів.

Воронкевич, укр. діяч на Берестейщині в 1920-1930 рр. Жив певний час в с. Линове, Пруж. Займався просвітнянською працею.

В. Ласкович. Нагнетание страха. – г. «Берестейський край», 1996, травень, с. 4.

Вороцевичі, Ворочивиці, с., Іван. 12 км на зх. від Янова (Іванова). Відомі з XV ст. як нас. пункт Пин. князівства. Володіли В. Протасовичі, Гричини, Любельські, Щапи. Знайдено грошовий скарб з 1645. У В. нар. Н. Орда.

Воскресенська церква, с. Ольгомель, Стол., пам'ятка поліської дерев'яної архітектури. Споруджена 1817. Однозрубна, двосхилий дах.

«Воскресіння – зішестя в пекло», «Вознесіння», «Зішестя св. Духа на апостолів», пам'ятки укр. іконопису XVIII ст. ікони святочного ряду Шерешівського іконостасу. Майстри шерешівські. На дошках, темпера. 60,5х25,5х3,3; 60,5х26,5х3,5-4,5; 60,5х26,5х3,5. Виявлені в Пречистенській церкві (1760) сел. Шерешове, Пруж., 1963 вивезені до Мінська, утримуються в ДДМ.

ЖБ., с. 105, 106, 107.

«Воскресіння Лазаря», «Вхід до Єрусалиму», «Розп'яття», пам'ятки укр. іконопису XVIII ст., ікони святочного ряду з шерешівського іконостасу.

[93]

На дошках, яєчна темпера. 54х26,5х3; 60,3х28,5х3,5; 60х26,5х3,4. Майстри шерешівські. Ікони вивезені 1963 з Пречистенської церкви (1760) селища Шерешове, Пруж., утримуються в ДДМ у Мінську.

ЖБ., 102, 103, 104.

Врага Ришард, пол. політичний і військ. діяч, публіцист. Справжнє прізвище Незбижицький. Н. 1902, Поділля. Серед публікацій В. є книга «Полесе» (1930).

Врага Р. – ЕУ, т. 1, Львів, 1993, с. 321.

Врецьона Євген, учасник укр. визв. руху. Активіст УВО й ОУН. В'язень концтабору в Березі. Учасник подій на Закарпатті. Командир УПА, член УГВР. З 1944 на еміграції. Займається журналістикою.

Врецьона Є. – ЕУ, т. 1, Львів, 1993, с. 322; В. Гоцький. Береза Картузька – ж. «Біль», Львів, 1991, с. 13.

Вуйвичі, с., Пин., ср. Борічевська. На лівому березі Стиру. Від Пинська 36 км.

Вулька Достойвська, с., ср. Достойвська, Іван. Від Янова на пн 10 км. Відома з XVI ст. як власність Достоевських, Орд, Козляковських.

Вулька Лавська, с., Пин., ср. Валищанська, між Логишином і Телеханами. Від Пинська на пн. 33 км. Маєток ВЛ належав Марцинковичам.

Вулька Обрівська, с., Івацевицький р-н. До Івацевич 22 км. ВО розташована на ПРЛ – укр-біл. межі.

Всеволод Ярославич, вел. кн. київ. Син Ярослава Мудрого, батько В. Мономаха. 1073-1077 князь на Волині і Турово-Пинщині. З 1077 у Києві.

М. Гр. ІУР, т. 2, – ж. «Київ», 1990, № 11, с. 144-147.

Всеволодко Городельський (Городнянський), удільний князь у Городній, тепер Стол., у 20-х рр. XII ст., син Давида Ігоровича, зять Юрія Ярославовича (турівського), за другим одруженням зять В. Мономаха. Брав участь у поході 1130 на Литву, організовану вел. кн. київ. Мстиславом Володимировичем.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 302.

Вяда, с., Івацевицький район, ср. Вигонищанська. Неподалік оз. Бобровицького. Уперше згадується на 1433. На 1940 у В. 217 мешканців, 87 дворів. 15.09.1942 загін німців, учасників каральної операції «Болотна пропасниця» спалив В. разом з мешканцями. Село не відновилося.

Вячеслав Володимирович, удільний князь, третій син В. Мономаха, княжив у Смоленську, з 1125 – у Турові. Приймав участь 1116 у війні з Візантією на Дунаї. Довго воював з Ізяславом Мстиславичем і Юрієм Довгоруком за Київ. 1128 ходив з ін. київ. князями на Полоцьк.

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К., 1984, с. 78, 155.

Вячеслав Ярославич, князь, брат Юрія Ярославовича (турівського), на 1128 княжив у Клецьку. Сприяв укоріненню брата Юрія у Турові.

Гаврилюк Віра, поліська нар. майстриня в галузі художньої соломи. Н. 15.07.1904, с. Старосільці на Підляшші (тепер під Польщею). П. 1986, Берестя. З 1946 жила в с. Войське, Кам., останні роки – в Бересті. Працювала на берест. фабриці сувенірів. Виставлялася з 1939. Найбільшу вартість мають об'ємні твори Г. з соломи на рідні авторці підляські та поліські теми: «Зубр», «Поліщук і поліщучка», «На ярмарку», «Ткаля», «Мое село». Твори Г. здобували низку міжнар. призів. Продовжувачем мистецтва Г. виступає її дочка Т. Агафоненко.

В. Лабачёвская. Спадщина. – ЛіМ, 1984, 10.08.

Гаврилюк Олександр, укр. поет. Н. 23.04.1911, с. Заболоття, Підляшшя (під Польщею). П. 22.06.1941, Львів. За просов. діяльність 14 разів ув'язнювався в Бересті і Березі. Член КПЗБ. Був підпільним апаратником у Домачеві. Друкувався в ж. «Вікна» (Львів). Ліричний герой Г. – часто поліщук. За власним визнанням, Г. був «зачарований на схід», тобто на Москву, тим-то в його творах чимало тріскучої демагогії проти укр. національного руху. В одній зі ст., говорячи про визначні місця Полісся, Г. вигукнув (щоправда, ті визначні місця він намагався бачити з вікна тюремного вагону): «Та й що можна побачити на Поліссі?!»

Гадяцька унія, союз, укладений між Укр. козацькою державою і Річчю Посполитою в серпні 1658 в Гадячі на Полтавщині, який передбачав повернення козацької України під зверхність пол. короля у вигляді Великого князівства Руського на правах широкої автономії поряд Вкн.Лит. Як відомо з записок члена пол. делегації на переговорах про ГУ Голінського, укр. сторона домогалася включення до складу майбутнього Вел. Кн-ва Руського всіх етнічних укр. земель, у тому числі і Берестейщини.

«Вивід прав України», зб., Львів, 1992, с. 93; Вал. Шевчук. Іван Виговський та його державотворча програма – ж. «Розбудова держави», К., 1992, № 3, с. 37.

[95]

Гайдамаччина, місцевість в околицях с. Могильної, Стол., на р. Горинь. На Г. збиралися сплавщики деревини зі своїми човнами.

О. Цинкаловський, т. 2, с. 111.

Гайовий, укр. діяч м. Берестя в час нім. окупації, за освітою інженер. Очолював Укр. допомоговий комітет у Бересті. Розстріляний німцями.

Ю. Місіюк. – М. Козловський. Зберегти нашу мову і культуру. – ж. «Над Бугом і Нарвою», Більськ, 1992, № 3, с. 24.

Гайнівський район, адм.-тер. одиниця у складі Берест. обл. 1939-1941. Населений українцями, переданий 1944 Польщі, тепер Білостоцьке воєвод. Пол. адміністрація протегує тут претензіям білорусів на шкоду українству.

Галагути, с., Малорит., ср. Олтуська. Від Малорити 15 км. Район Шацьких озер.

Галагути, 1) порода курей; 2) перевертні, сполонізовані українці.

«Галайда» Іван, (псевдо), укр. повстанець на Поліссі, поручник УПА. Загинув 1943 в бою з німцями. Про «Г». як про друга згадує в поезіях укр. поет І. Хміль

І. Хміль. – зб. «Повстанська ліра», Львів, 1992, с. 112.

Галева, с., Пин., ср. Осніжицька. Від Пинська 10 км на пн. долина Ясельди.

Галиняк Городчанин з Давидова, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни, очевидно з Давид-Городка, Пин. пов. Числився за восьмим отаманом в реєстрі козаків за 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Галицька митрополія, церковна адм.-тер. одиниця в Україні. Створена 1303 за князя-короля Юрія Львовича. До Складу ГМ належали єпархії: галицька, володимиро-волинська (володимиро-берестейська), турово-пинська, холмська, перемиська і львівська. Митрополити: Ніфон, Петро Ратненський, Гавриїл (пом. 1329), Теодор. ГМ скасована через підступи поляків і росіян 1347, після чого гал. єпархії підпорядковуються київ. архієпископові Теодоритові. Ще ГМ відновлювалася 1370-1401 заходами пол. адміністрації, митропол. Антоній.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 270-271; Ф. М. Шабульдо. Землі юго-зап. Руси в составе Великого княжества Литовского, К., 1977, с.12; о. К. Панас. Історія Укр. церкви, Львів, 1992, с. 40-42.

Галицько-Волинське князівство, держава на Україні XIII-XIV ст., спадкоємниця Київської Русі. Засновник – князь Роман Мстиславич, який зумів 1199 об'єднати Галичину і Волинь. У період найбільшої могутності Г.-В. К. охоплювало майже всі етнічні укр. землі. В тому числі землю Берест. і князівство Турово-Пинське. Історичне значення Г.-В. К. – понад сто років воно ефективно захищало пн-зх землі від поглинання їх поляками, литовцями і ятвягами. Занепало Г.-В. К. внаслідок татарської загибли.

І. Крип'якевич. Гал-Вол. князівство, К., 1984.

Галицько-волинський літопис, пам'ятка давньої укр. історіографії та письменства, фундаментальне джерело нашої історії. Охоплює події на

[96]

підлеглих Романовичам гал.-вол. землях 1201-1293, а також події в Литві, Польщі, Угорщині, Білорусі. Складається з гал. і вол. частин. У вол. частині дослідники виокремлюють низку описів подій на Поліссі, кваліфікуючи їх як

витяги-цитати з пин. літописання. У ГВЛ вперше вжито назву Полісся, уперше застосовано до Полісся етнічну назву Україна.

Гал.-вол. літопис, – ж. «Жовтень», 1982, № 7; М. Возняк. Історія укр. літератури, т. 2., Львів, 1920, с. 205; І. Крип'якевич. Галицько-волинське князівство, К., 1984, с. 65, 154.

Галів Тимофій, громадянин м. Болехова, Івано-Франківщина. Активіст ОУН, був суджений пол. судом. Відбував ув'язнення в Бересті, де сидів в одній камері зі С. Бандерою. Разом вони й втікали з тюрми в 1939. Пізніше Г. підтримував контакти з А. Бандерою, батьком провідника.

Останні дні і ночі отця Бандери – г. «Поклик сумління», Львів, 1993, 24.07.

Галівка, с., Малорит., ср. Олтуська. Від Малорити на пд 15 км. На вол. межі.

Галущинський Михайло, укр. громад. діяч, педагог. Н. 1878, с. Звиняч, Чортківського пов., Галичина. П. 1931. Закін. Львів. ун-т 1900. Учителював. 1914-1915 командував Укр. січ. стрілецтвом. По війні проф. укр. таємного ун-ту. 1923-1931 голова т-ва «Просвіта». Автор праць на пед. теми. Куратор просвітянського руху на Поліссі. Бував на Поліссі.

А. Петренко. Просвітяни Г. Омелянюк. – г. «Голос Берестейщини», № 2, 27.05.1991; З. Стефанів. Історія укр. війська – «Київська старовина», 1992, № 6, с. 103; Р. Коритко. Командант легіону. – ж. «Червона калина», Львів, 1991, ч. 4, с. 46-49.

[97]

Галятовський Іоаникій, укр. церковний діяч, агіограф і гомілет др. полов. XVII ст. Місце і р. нар. невід. П. 1688. Закінчив Могилянську колегію. Постригся в ченці на Волині. Між 1650 і 1659 Г. відбував послух у Куп'ятицькому монастирі коло Пинська, де був ігуменом. 1659-1664 ректор і викладач у Могилянській колегії. Останні 20 років Г. був настоятелем Єлецького монастиря в Чернігові. Прибічник митрополита Й. Нелюбовича-Тукальського. У зб. проповідей «Небо нове» (1665) Г. присвячує окремий розділ чудам куп'ятицької Богоматері, оперує місцевими топонімами і ононімами, виявляючи неабияку обізнаність з Поліссям. Є згадки про Полісся у «Фундаменті» (1683) – наводяться приклади переслідування католиками православних у воєвод. Брест.

І. Чепіга. Трактати І. Галятовського. – УІЖ, 1968, № 9, с. 33; В. В. Німчук. Ключ розуміння Іоаникія Галятовського – видатна пам'ятка української мови XVII ст. – в однойм. вид. К., 1985; І. Галятовський. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, т. 1, К., 1960, с. 278-286.

Гальперини, єврейська банківська родина в Україні в др. пол. XIX ст. У Пинську Г. володіли фабрикою сірників.

Гельперини. – РЕІУ, т. 1, с. 402.

Ган Л. М., поліський дідич, власник маєтку Ямища в околицях с. Хабовичі, Кобр., після 1917 розподілив землю і за символічну платню роздав селянам. Підтримував укр. просвітян. П. 1942.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 28-29.

Ганджа Хома, укр. активіст с. Черськ, Брест., в часи пол. окупації поширював у своїх околицях укр. літературу лівого напрямку – ж. «Вікна», «Нашу культуру».

А. Бляхар. На горищі старої хати. – ж. «Україна», 1967.

Ганцов Всеволод, укр. мовознавець. Н. 2.12.1892, Чернігів. П. 1979. Проходив по сфабрикованій справі СВУ, відбув 21 рік ув'язнення. На діалектологіч. карті Г. Берестейщина позначена в ареалі укр. мови. Праці: «До історії звуків в укр. мові», «Діалектологічна класифікація укр. говорів», «Характеристика поліських дифтонгів і шляхи фонетичного розвитку», «Особенности языка Радзивилловского списка летописи».

Гапанович Степан, укр. діяч у Дивині, Кобр. Під час УНР Г. був головою Дивина. Під Польщею в «Просвіті». Репресований 1945 більшовиками за участь в УПА.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 210.

Гарабурда Райна, громадянка м. Пинська, шляхтянка, активістка правосл. табору на початку XVII ст. На своїй юридиці в місті 1613 заснувала правосл. Богоявленський чол. монастир, за який провадила тривалу боротьбу з католиками. Зазнала кількох розбійницьких наїздів і нападів. Була оштрафована владою на 43 тис. зл. за участь у патріотичних акціях.

А. Миловидов. О оложении... с. 393

Гарасим, берест. скоморох, відомий на 1566.

БелСЭ, т. 12, Мн., 1975, с. 631; ЭЛМБел., т. 5, с. 5.

[98]

Гарман, можливо, Герман, берест. скоморох, згад. на 1566.

БелСЭ, т. 12, Мн., 1975, с. 631; ЭЛМБел., т. 5, с. 5.

Гасин Олександр, діяч укр. визв. руху. Н. 1910, Конюхів, Стрий. пов., Галичина. П. 1946. Ще в гімназії став членом ОУН. Вчився у Львів. політехніці. У пол. армії закінчує старшинську школу. У 1934 в концтаборі Берези. Один з організаторів Укр. Нар. самооборони. У 1943 очолює штаб УПА-Захід. Псевдо Лицар. Загинув у січні 1946 в бою у Львові, обороняючись від кагебістів.

П. Мірчук. Українська Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 216-217.

Гедройци, поміщицька родина на Поліссі, у ХІХ ст. володіли маєтком у с. Достоеві, Іван.

Гедрот, ватажок повст. загону у Пин. пов. Навесні 1596, «чинив кривди великі» шляхті. Згодом приєднався до війська С. Наливайка.

Исторические корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 48.

Гельдт Гнат фон, чеський гітарист і композитор. Н. бл. 1776, Чехія. П. 1816, Берестя. З 1793 живе в Польщі. Учасник пол. повстання 1794. З рос. полону звільнений разом з Т. Костюшком. Відтоді жив у Росії, чувся рос. патріотом, писав 1812 антифранцузькі твори. Автор підручника «Науки гри на гітарі», кількаразово виданого.

В. Жывалеўскі. Гітара на землях ліцвінських. – ЛіМ, 1992, 16.10.

Гельтман Віктор, пол. конспіратор. Н. 1796, с. Верховичі, Кам. П. 1873. За участь у таємній організації Г. віддають у солдати царської армії. Учасник повстання 1831, краківського повстання 1848, повстання в Дрездені.

Гембицький, луцький кат. єп. у середині ХVІІ ст. Під час подій 1648 переховувався у військ. таборі Я. Радзивілла коло Берестя. Разом з Я. Радзивіллою допитував арештованого ігумена Симеона монастиря А. Филиповича. Один з винуватців смерті останнього.

А. Филипович. Діаріуш. – РИБ, т. 4, СПб., 1879, с.150-151.

Генадій, єп. володимир.-берест. на 1539. Згадується як свідок у грамоті кн. І. Острозького.

Георгіївська церква, с. Воловель, Дорог., пам'ятка поліської дерев'яної архітектури. Збудована 1766, має барокові риси.

Ю. А. Якімовіч. Драўлянае дойдліства Беларускага Палесся ХVІІ-ХІХ ст., Мн., 1979; Т. В. Габрусь. Валавельская Георгіеўская царква. – ЭЛМБел., т. 1, с. 561.

Георгіївська церква, м. Давид-Городок, Стол., пам'ятка дерев'яної поліської архітектури ХVІІІ ст. Тризрубна, дах наметовий, на кожному зрубіві восьмигранний барабан з шоломоподібною банею. Оригінальний золочений іконостас. Все, гідне уваги під історичним та мистецьким поглядом вивезене з ГЦ до Мінська в ДДМ БРСР.

У. Трацэўскі. І проста і манументальна. – ЛіМ, 1968, № 62.

Германович Маркіян, сов. військ. діяч. Н. 1895, с. Деменичі, Жаб. П. 20.09.1937. У гром. війну командував полком, бригадою, дивізією, також в Україні. З 1926 помічник командувача військом Біл., відтак

Середньоазійського, відтак Московського військових округів, 1933-1937 начальник академії механізації і моторизації РСЧА, від 1937 помічник командувача військ Ленінград. військ. округу. Розстріляний, як ворог народу.

Свод памятников истории и культуры Белоруссии, Мн., 1990, с. 180-181.

Геройм, народний месник XVI ст., постать напівлегендарна. З селян с. Бережного, Стол., кріпак. Помстячи за нелюдське ставлення до односельчан, Г. вбив пана Олешу, за що й сам наклав головою. Урятувався син. Г.

Н. В. Панасюк, В. В. Татун. Крона вечногo дерева, Мн., 1978, с. 12.

Гертих Анджей, пол. публіцист, автор українофобської публікації «О програм політикі кресовой», де виклав план колонізації зах. українців, в тому числі поліських. Називав поліщуків «національно безбарвними», радив пол. урядові застосовувати проти українців тоталітаристські методи асиміляції. Для пришвидшення колонізації поліщуків пропонував з Поліського воєводства створити два – Поліське воєводство з центром у Пинську і Підляське – з центром у Бересті.

Програма винародовлення українців і білорусинів у Польщі, Львів, 1937, с. 108-110.

Гижа Михайло, укр. лікар, карався 1930-х рр. в пол. концтаборі в Березі.

П. Пундій. Укр. лікарі. кн. 1. Естафета поколінь національного відродження, Львів, 1994.

Гіжицький Павло, маляр, чернець єзуїт. колегії в Остраві. На 1729 у Бересті. Автор портретів К. Потія.

Тэмпэрны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн., 1986, с. 189.

Гілевич Нил Семенович, біл. літератор. Н. 1931, с. Слабодка, Мінщина. Депутат Верх. Ради Респ. Білорусь. Стоїть на позиціях повної асиміляції поліщуків. Автор статей на цю тему.

Гільтенбрант Петро, рос. фольклорист, історик, видавець фольклору Берестейщини. Н. 1840. П. 1905. Редагував зб. П. Чубинського «Труды этнограф.-статист. экспедиции». Досліджував «Турівське євангеліє». Упорядкував «Сборник памятников народного творчества в Северо-Зап. крае» (Вильна, 1866), в якому з 300 пісень дві третини укр. нар. пісні з Берестейщини.

Гірник Олекса, укр. патріотичний діяч. Н. 28.03.1912, Станиславівщина. П. 22.01.1978. Як активіст ОУН Г. відбував ув'язнення в концтаборі Берези. 1940 засуд. більшовиками на 8 років Гулагу. Урвав собі життя самоспаленням на могилі Т. Шевченка на знак протесту проти комуністичної сваволі.

М. Іщенко. Людина сяйнула смолоскипом. – г. «Шлях перемоги», 15.01.1994, ч. 3, с. 7.

Гірник Павло, укр. поет. Н. 1956, м. Хмельницький. Вчився в Київ. Педінституті, також у літінституті в Москві. Зб. поезій, «Спрага» (1983), «Оранка» (1985), «Летіли гуси» (1988). Автор поеми про відомого лірника І. Верхівця, уродженця Берестейщини.

П. Гирняк. Молодые поэты Украины (антология), М., 1989, с. 149.

[100]

Гладкий Максим (Матвій?), полковник Війська Запорізького. Р. н. невід. П. 1652. Є думка, що Г., а не А. Небаба очолював пин. повстання 1648. На Поліссі Г. виступив спільно з Голотою. Намагався оголосити себе гетьманом, за що був страчений.

Гладкий. – РЕІУ, т. 1, с. 422; Літопис Величка. – ж. «Київ», 1986, № 11, с. 146.

Глибокий Кут, укр. с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 43 км. Околиця Біловезької Пущі.

Глинка, укр. с., Столин., від зал. ст. Горинь 12 км.

Глинка Федір, рос. поет. Н. 1786, Смоленщина. П. 1880. Учасник війни 1812. Декабрист. Є твори на укр. теми, в тому числі роман «Зиновий Богдан Хмельницький или освобожденная Малороссия» (1819), «Письма русского офицера» (1815-1816). Після війни службу відбував певний час у Пинську. Поліські враження знайшли місце в нарисі про зубожіння міст і містечок Полісся.

Глинна, укр. с., Іван, на пн. березі Дніпровсько-Бузького каналу, міст через канал. від ст. Янів-Поліський 15 км.

Глинська А., майстриня загородських розписів. Н. 1964, с. Огове, Іван.

Г. Сачанка. Куфэрак з сакрэтам. – МБ, 1989, № 4, с. 44.

Глинський Василь, князь. Р. н. невід. П. 1530., Москва. На 1506 староста берест. учасник повстання 1507-1508 проти ВкнЛит. за відновлення держави Русь. Після поразки повстання Г. в Москві, де дочка Олександра стає дружиною кн. Василя III.

Глинський Венедикт, єп. гр.-кат. (ун.) у Бересті на 1671. Відома звада між Г. і митрополитом Колендою та єп. пин. Білотором., яку І. Франко назвав трагікомічною домашньою війною унії.

І. Франко. т. 19, 1956, с. 667-670.

Глинський Михайло, князь, магнат, керівник «руської партії» у ВкнЛит., керівник повстання. Р. н. невід. П. 1534, Москва. Мета повстання Г. 1507-1508 – відновлення укр. держави з центром у Києві. Повстання розпочалося у Турові, яким володів Г. Впливовим учасником повстання уважався брат Г. Василь, староста берест. Повстання охопило район Мозиря, Житомира, Овруча. Зазнало поразки. Г. з братом втік до Москви, де більшу частину подальшого життя провів у тюрмі.

М. Гр. ІУР, т. 4, К., 1993, с. 280-292.

Гліб Всеславич, мін. князь, з роду полоцької династії. Попустошив Турово-Пинське князівство, через що Володимир Мономах 1116 ходив на ГВ походом. Але ГВ удруге попустошив Полісся, за що В. Мономах забрав у ГВ отчину, а самого полонив до Києва, де ГВ і помер 1119.

М. Гр. ІУР, т. 2, – ж. «Київ», 1990, 12, с. 138.

Гліб Юрійович, тур.-пин. удільний князь, згадується на 1184 як князь у Дубровиці і Турові. Брав участь у переможній битві з ханом половецьким Кобяком.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 302.

[101]

Глушаков Володимир, біл. письменник. Н. 1952, Давид-Городок, Стол., вчився в літінституті в Москві. Друкується з 1977, пише переважно рос. мовою. Редагує прозу в ж. «Неман». Тв.: «Семена» (1981), «Теплые листья» (1982), «Молодая гвардия» (1984), «Теплые листья тополя» (1984).

У. С. Глушакоў. – ЛіМ, 1986, 2.05., с. 9.

Гниломедов Володимир, біл. критик, літературознавець. Н. 26.12.1937, с. Кругель, Кам. Закінчив 1959 БПІ. Кандидат філол. наук. З 1965 працівник ін-ту літ. АН БССР, з 1969 в апараті ЦК КПБ. Пр.: «Лірычны летапіс» (1967), «Традыцыі і наватарства» (1972), «Упорамень з векам» (1976), «Як само жицце» (1980), зб. «Класікі і сучаснікі» (1987).

Гніламедаў УВ – ЭЛМБел., т. 2, с. 107.

Гнівчиці, с., Іван., ср. Критишинська. Від Янова (Іванова) на пд 15 км, на березі Дніпрово-Бузького каналу. Відомі з XVI ст. як власність пин. Михайлівської церкви. Пам'ятка дерев'яної поліської архітектури церква Параскеви П'ятниці.

Гоголь Іона, тур.-пин. гр.-кат. (ун.) єпископ 1596-1602, один з організаторів унії. Походив з м. Заблудова (Підляшшя). Архимандрит у Кобрині. Приймав участь у проголошенні унії в Бересті.

Промова Деревинського – «Історія України в документах і матеріалах», К., 1941; Львівський літопис і Острозький літописець, К., 1971, с. 144, 172.

Годєбський Теофіл, гр.-кат. (ун.) єпископ у Пинську до 1719, у Бересті 1719-1749. Співучасник пол. біскупа Рупієвського в погромі православних у Пинську 1722. Заходами Г. канонізовано єзуїта А. Боболу, страченого 1657 козаками в Янові. Г. відновив при церкві св. Миколая в Бересті шпиталь – притулок для калік і убогих.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 320-343; Біскупство пінське. – ЕП, В-ва, 1860, т. 3.; А. Миловидов. О положении... с. 412.

Голембйовський Лукаш, пол. етнограф, фольклорист. Н. 1773, с. Погост-Загородський, Пин. пов. П. 1849. Належав до культ. осередку кн. Чорторийського. Називав себе «литвином та ще й пинчуком». Вивчаючи укр. і біл. фольклор, ставився до самих українців і білорусів з погордою шовініста. Пр.: «О дзейопісах Польскі» (1830), «Люд польскі, его звичає, забави» (1836), «Дзеє Польскі за Владислава Ягелли, Владислава III, Казімежа Яна і Александра» (3 тт., 1846-1848), «Гри і забави ружних станув в краю цалим» (1831).

Голлендер Тадеуш, пол. поет. Н. 1910. Лежайськ. П. 1943. Вчився у Львів. ун-ті. Перекладав з укр. Автор вірша «Моє Полісся» – полум'яного оспівування в любові до краю лісів.

Голлендер Т. – «Антологія польської поезії», т. 2, К., 1979, с. 317-318.

Голинський Михайло, укр. патріот. Н. в с. Вербівці, Станиславівщина. П. 1943. Працював коректором у видавництві Тиктора у Львові. За участь в укр. акціях двічі перебував 1934-1939 у пол. концтаборі в Березі. Помер на сухоти.

У більшовицькій неволі – г. «Шлях перемоги», ч. 14, 2.04, 1994, с. 7.

[102]

Галинський Ян, пол. промисловець з Варшави. На виборах до пол. сейму 1930 «здобував» на Поліссі більше голосів, ніж значилося у виборчій окрузі. Пілсудчик.

І. Кедрин. Життя. Люди. Події. Спогади і коментарі, Нью-Йорк, 1976, с. 179.

Головацький Яків, укр. письменник, фольклорист. Н. 29.10.1814, Галичина. П. 13.05.1888, Вільно. Член Руської (Укр.) Трійці – об'єднання укр. літераторів у Галичині. У 60-ті рр. Г. переходить на москвофільські позиції. Емігрував до Росії. Працював членом Вілен. археографіч. комісії. Написав передмову до 5 тому комісії – «Актів Брестского гродского суда». Вивчав творчість І. Потія. Досліджував полонізаційні процеси на Поліссі і Підляшші в період Речі Посполитої.

Руська трійця в історії, К., 1987, с. 212; Головацький Я. – УЛЕ, т. 1, С. 443.

«Голос Берестейщини» укр. газета, орган Укр. громадсько-культурного об'єднання Берестейської області, виходить один раз на квартал в Бересті. Обстоює культурні і нац. права українців краю. Публікує матеріали про діяльність УГКО, матеріали з історії Берестейщини, культури її населення, уміщує інформацію про життя України, українців інших країн. «ГБ» спростовує наклепи шовіністів і сепаратистів про поліське українство.

Голубович Всеволод, укр. політик. Н. 1890. За фахом інженер. Перший прем'єр уряду УНР, а в січні 1918 перший голова укр. делегації на мирних переговорах у Бересті. Інші члени делегації: О. Севрюк, М. Любинський, М. Левитський, М. Полоз; за Берест. мирним договором Берестейщина, Підляшшя і Холмщина возз'єднувалися з УНР. Г. Репресований ЧК.

Голубович В. – ЕУ, т. 2, Париж, с. 408.

Голубович Михайло, біл. церковний діяч у др. пол. ХІХ ст. За молодих років гр.-кат. (ун.) священик. Під впливом мін. губернатора Муравйова (вішателя) переходить у правосл. визнання, робить духовну кар'єру, ставши врешті архиєпископом мінським і бобруйським. Підтримує колонізаторську політику царату проти Білорусі. Обґрунтовує зокрема непотрібність біл. мови (укр. також) у школах краю і для преси. До укр.

[103]

повітів відносив: Пин., Кобр., Берест., Пруж., і Більський повіти. Про мовні стосунки на укр.-біл. суміжжі писав: «...говорящие по-малороссийски не терпят белорусского и наоборот».

С. Токць. «Мураўёўшчына» і «мураўёўцы». – ЛіМ, 1991, 12.07.

ГОЛОВПОЛІССЯВОДБУД, главк., гідромеліоративна організація зі статусом респ. міністерства, підпорядкований безпосередньо мін. меліорації в Москві. Управління і база в Пинську. 45 тис. працівників. Виконує мел. роботи переважно на Поліссі. Г. – чи не головний винуватець екологічної катастрофи Полісся.

В. Якавенка. Другой зямлі не будзе. – ж. «Полымя», 1988, № 10, с. 141-152.

Гондіус Вільгельм, гол. гравер. Н. після 1597, Гаага. П. 1652, Гданськ. Автор багатьох гравюр на укр. теми, зокрема, портрета Б. Хмельницького. Серед карт України Г. є окрема «Карта Полісся», виконана за малюнком Д. Цвікера.

Гондіус. – РЕІУ, т. 1, с. 437; Гондіус. – САП, т. 3, В-ва, 1979, с. 106-108.

«Гончар», умовна назва керамічної платівки з рельєфним зображенням гончара за гончарним колом. Знайдено «Г» 1956 в с. Городня, Стол., мешканцем А. Швабом. Датується ХVІІ-ХVІІІ ст., фігура гончара подана пластично, можливо це герб чи знак гончарного братства Городні, де

гончарний промисел відомий з глибокої давнини. Зберігається «Г» в Стол. краєзнавчому музеї.

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва Беларусі XII-XVIII ст. Мн., 1984, № 90.

Горавський Аполлінар, художник, нац. приналежність якого нез'ясована, географічно – білорус. Н. 1833, с. Уборки, Білорусь. П. 1900. Вчився 1850-1854 Берест. кадетському корпусі. Серед худ. спадщини Г. є твір «Пинські болота» (1868).

А. Гараўскі. – ЭЛМбел., т. 2, с. 42.

Горбачук Василь, укр. педагог, мовознавець, публіцист. Н. 27.04.1929, с. Міжлісся, Берез. Середню школу закінчив у Березі, ун-т – у Львові. Професор педінституту в м. Слов'янську. Пр. з укр. мови, діалектології, методики викладання. Публікації про Берестейщину: «Шевченко в моєму житті» «Моє відкриття України» (г. «ГБ»), «На службі Україні» («Схід. часопис»), «Подвижник національного і культурного відродження на Берестейщині» («Кур'єр Кривбасу»).

Горбачова Л., учителька укр. мови і літератури на культурно-просвітницьких курсах 1927 у Бересті.

А. Петренко. Просвітянин Григорій Омелянюк. – г. «Голос Берестейщини», 1991, № 2, 5.

Горбацький, див. Дашкович-Горбацький.

Горбовий Володимир, укр. діяч, адвокат, політв'язень. Н. 1898. П. 1986. Закінчив Віден. ун-т. Учасник УГА, УВО, ОУН. Відбував ув'язнення в концтаборі Берези. Член уряду Я. Стецька. 1945 арештований, пробув у

[104]

у Гулазі 25 років. Після звільнення жив у м. Долина, Івано-Франк. Працював сторожем, писав спогади, викрадені агентами КДБ.

Городицький Олексій, біл. літ. критик, публіцист Н. 2.05.1934, с. Пугачове, у межах Берестя. Вчився в БПІ. З 1962 наук. працівник ін-ту літ. АН БССР, з 1966 в Держкомвидаві, з 1972 літконсультант СП БССР. Публ.: «Дыялогі» (1968), «Пра майстэрства дэталі» (1968), «Сустрэчы» (1977), ст. в пресі. У замітці «Сэрцы любы» (ЛУ, 1964, № 41) говорить про популярність Т. Шевченка на Поліссі в 30-х рр.

Горецький Гаврило, біл. науковець. Н. 1900. П. 1988. У брошурі «Межі Західної Білорусі в Польщі (національний склад Західної Білорусі)» (1928, Мн.) голосливо полемізує з Ю. Карським щодо укр.-біл. межі, зачислюючи Берестейщину до Білорусі.

Горинець Мирон, гром. активіст в с. Пинковичах, біля Пинська, учасник аграрних заворушень 1905. У січні мешканці Пинкович виступили проти поміщика Скирмунта за повернення спірних земель. Як ватажок Г. арештований був поліцією.

Р. Баравікова. За правы народныя. – ЛіМ, 1975, 28.03.

Горинь, ріка, права притока Прип'яті. Довжина 659 км. Витікає з Крем'янецької височини. У межах Берестейщини судноплавна. Пристані: Річиця (Горинь), Столин, Давид-Городок. Важлива комунікаційна артерія в давнину, пов'язувала Полісся з центральною Волиною.

Горинь, зал. ст. на лінії Лунинець-Дубровиця, пристань на р. Горинь. Завод облицювальної кераміки. Від Столина 7 км. Кол. назва Річиця.

Горностай Гаврило, укр. магнат, власник маєтностей на Київщині і Волині. Хитрий придворний при пол. королях. З 1576 воєвода берест. Учасник облоги Пскова.

Н. Яковенко. Рід Волочка. – г. «Старожитності», 1992, ч. 15, с. 3.

Горобач Євген-Йосип, укр. гром. діяч. Член ОУН. Н. 1915, Відень. П. 1994, Мюнхен. За освітою інженер. 1939 в'язень концтабору в Березі. У 1942 член похідної групи ОУН «Південь», арештований гестапо, відтоді в концтаборах Дахау і Бухенвальд. Після війни священик у Відні.

М. Бучацький. Хай рідна земля буде йому пухом. – г. «За вільну Україну», Львів, 30.09.1994.

Городець, с., Кобр., зал. ст. від Кобриня на сх. 22 км. відомий з XII ст. З 1589 мав Магдеб. право. У XVII ст. в Г. був «королівський двір». Пам'ятка поліської архітектури – церква Введення.

Городечне, с., Пруж., від Пружан на пд 20 км. Біля Г. 12.08. 1812 відбувся бій між росіянами і французами.

Городище, с., Пин., від Пинська на пн сх. 15 км, на лівому березі Ясельди, зал. ст. на лінії Пинськ-Лунинець. У соборі монастиря Бенедиктинців фрески Л. Гюгеля (XVIII ст.). З 1955 Ясельда. До 1915 в Г. функціонувала пристань для ком'яг.

Городище, середмістя давнього Пинська, до XVI ст.

Городна, Городня. с., Стол., від Пинська на пд сх 40 км, 15 км від межі Рівненської обл. Відома Г. з XII ст. як волость тур.-пин. князів, а з 20-х рр. XII ст. як осібна волость з власною династією князів, започаткованою Всеволодом Городнянським. У др. пол. XII ст. Г. знову під тур.-пин. князями. У XIII ст. знову знані князі з Г. У XV ст. лит. уряд передає Г. у власність серпухів. князям, що втекли з Московської держави. З Борковських-Серпуховських, власників Г., походив Ф. І. Ярославич, останній пин. князь. Віддавна Г. відома на Поліссі як центр гончарного виробництва. У 60-і рр. при колгоспній цегельні в Г. існувала гончарна майстерня, у місц. школі факультативно викладались основи гончарства. У Г. 500 дворів. 2 тис. мешканців. Пам'ятка архітектури – Троїцька церква. Збереглася легенда про постій у Г. Б. Хмельницького з військом.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 302; А. Грушевський. Пинское Полесье, т. 1, К., 1901, с. 19; т. 2, с. 8-10, 13; В. Л. Веренич, А. А. Кривицкий. Лексика городненских гончаров. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 175-177.

Городняни, с., біля Пружан; Від зал. ст. Оранчиці 13 км.

Городнянська волость, удільне володіння у пол. XII ст. в поріччі середньої і нижньої Горині, інша назва Погорина з центром у Городній, потім у Дубровиці; ГВ виокремилася з Тур.-Пин. князівства, потім знову до нього була влучена.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 302, 306.

Городнянська кераміка, керамічні вироби майстрів з с. Городні, Стол. Гончарне виробництво в Г. відоме з XV ст. Його розвиток припадає на XIX ст., коли в Городній промислом займаюся все населення села. Вироби: миски, горнята, макітри, слоїки, глечики, збанки, горшки, дитячі іграшки. До 1950, тобто до колективізації, городнянські гончарі

[106]

свої вироби розвозили на спеціальних хурах, крім Полісся, також по всій Волині і Зах. Білорусі, конкуруючи з пружанськими гончарами. Колекції ГК експонуються в музеях Берестя, Пинська і Столина.

Городчук Семен, укр. активіст Берестейщини Мешканець с. Комарівки, Берест. У 1939, листопад-грудень, Г. очолив депутацію від Берест. і Кобр. повітів до Москви з метою добитися возз'єднання краю з УРСР. Депутацію Г. в Москві зігноровано. Дрібні чиновники казали делегатам-поліщукам: «Партія все краще знає». Берестейщину було приєднано до БССР.

Є. Пастернак. Історія Холмщини і Підляшшя. Нові часи, Вінніпег, 1969, с. 264; Ф. Одрач. На непевному ґрунті (спогади), в-во «Добра книжка», Торонто, 1962, с. 54, 112, 113.

Городчуки, поліська назва і самоназва жителів містечка Давид-Городка, Стол. у мові Г. чимало архаїзмів і білорусизмів.

Горожанський Юрій, доцент кафедри залізобетонних конструкцій Берест. інженерно-буд. ін-ту (тепер політехнічного), кандидат тех. наук, автор винаходів. Вів щоденник, в якому занотовував міркування про ситуацію в країні, по-своєму оцінюючи істор. значення таких особистостей, як В. Ульянов та Павлик Морозов, даючи власну оцінку КПРС. Щоденник Г. опинився в КДБ, став приводом публічного таврування автора, відтак і звільнення з праці. Г. 15 років працював прибиральником у Свято-Симеонівському соборі в Бересті. Щойно 1992 реабілітований.

М. Замські. Падстаў для пракурорскаго умяшання няма. – ЛіМ, 1992, 06.

Горось Володимир, укр. поет Берестейщини. Живе в с. Величковичі, Кам. У № 1 г. «Голос Берестейщини» опубл. вірші Г. «Тут батьківщина», «Я волинянин».

Горошкевич Роман, пол. археолог, ініціатор створення в Пинську краєзнавчого музею, досліджував передісторичні пам'ятки Полісся, автор опису цих пам'яток «Нотаткі гісторичне нектурих мейсцовосьці повітату Пінського».

[107]

Готи, германська народність, замешкували первісно територію межі нижніми течіями Одри і Всли. У II або на початку III ст. Г. вирушили через Польщу, укр. Полісся і Волинь і розселилися на пд. України від Дністра до Дніпра, створивши готську державу. На Поліссі, зокрема в Тришині, тепер у складі Берестя, відкриті рештки т. зв. Вольбарської культури, носіями якої вважаються саме Г. Сліди Г. простежуються на Поліссі упродовж сторіччя (початок останньої чверті II ст. до другої пол. III ст.). «Германська міграція була незначною інтермедією в сім кольонізаційнім процесі (між іранцями і тюрками – ВЛ)» (М. Грушевський). У готських переказах, занотованих Йорданом, є спогад про мандрівку на південь через непрохідні багна, ймовірно, на Поліссі, – там на гатях провалилась і загинула сила людей. З України Г. витіснили гуни.

М. Гр. ІУР, т. 1, К., 1991, 150-151; Д. Дорошенко. Нарис історії України, Львів, 1991, с. 34-35; Ю. В. Кухаренко. Могильник Брест-Тишин, М., 1980

Горщарук Микола, активіст укр. життя в Бересті, належав до групи патріотів, що фондували укр. школу ім. О. Стороженка в Бересті.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 976, с. 235.

Горщарук Олександр, укр. активіст м. Берестя. Вчився в укр. школі ім. О. Стороженка. Учасник пол.-нім. війни. У 80-х рр. очолив акцію за повернення віруючим берестянам Братської Михайлівської церкви.

А. Харитончук. Укр. школа ім. О. Стороженка в Бересті на Поліссі. – г. «Голос Берестейщини», 1992, VI, № 2(4).

Гоцький Володимир, укр. діяч, публіцист, член ОУН. У 1934 карався в пол. концтаборі в Березі. По війні в Англії. Автор спогадів «Берега Картузька»
Альманах «Біль», вип. 2, Львів, 1991, с. 9-19.

Грабець Омелян, визначний командир УПА. Н. 21.07.1909, Нове Село, Перемищина. П. 10.06.1944. Вчився у Львів. ун-ті. Багато разів арештований пол. владою. Відбував термін в концтаборі Берези. Очолював УПА-Південь. Загинув у бою з більшовиками у Вінницькій обл.
В. Бородач. «Мілько». – г. «Шлях перемоги», 1994, ч. 8, 19.02, с. 7.

Граївка, передмістя Берестя, після 1929 в межах міста, на пн. від зал. вокзалу. Вулиці: Боброва, Берест. дивізій, Кижеватова, Залізнична (Железнодорожна), Республіканська, Чернинська, Поплавського, Фортечна.
Граевка. – «Брест. эн. сп.», с. 190.

Грасі Джузепе, італ. маляр. Н. 1757. П. 1838. Певний час жив у Пинську. У 1800 проф. Академії в Дрездені. Автор полотен на істор. теми, портретів Радзивілів.
Тэмпэрны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн., 1986, с. 189.

Гребінь Леонід, укр. вчений у галузі тваринництва Н. 17.08.1888, с. Кринки, Кам. П. 10.07.1980, Асканія Нова. З 1948 академік АН УРСР, член ВАСГНІЛ. Праці з питань зоотехніки, виведення нових порід с.-госп. тварин.
Гребень Л. К. – УРЕС, т. 1, К., 1986, с. 445-446.

Грефнер Болеслав, комендант пол. табору в Березі, україножер, садист.
Т. Бульба-Боровець. Армія без держави, Львів, 1993, с. 24-29.

[108]

Гречко Степан, укр. золотар XVIII ст., з Давид-Городка, Стол. В іконостасі місцевої Георгіївської церкви збереглися зроблені Г. оправи.
ЖБ, с. 76-78.

Грибоєдов Олександр, рос. письменник. Н. 1795, Москва. П. 1829, Тегеран. Відбував 1813-1816 військову службу в Бересті і Кобрині. Тут написав перші твори: «Лист з Брест-Литовського до видавця» (1814), «Молоде подружжя».

Григорій Григорієвич, поліщук з с. Ковнятин, Пин. пов. З якихось причин втік на Гетьманщину, жив у с. Бутовське, Стародубський полк, де 1722 потрапив під слідство, ведене в Україні за наказом Петра I з метою виявлення селян-утікачів «великороссийской породы».

О. Лазаревський. Укр. посполиті. – РІБ, т. XXII, ч. 2, Львів, 1902, с. 182-183.

Гримайлович Немира, берест. дворянин, згадується в двох грамотах Вел. кн. Лит. Олександра на 1495 про земельні надання на Берестейщині.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 52, 54-59, 140.

Гринблат Мойсей, біл. історик, етнограф, фольклорист. Н. 1905, Мінськ. П. 1983. Співавтор 2-томної і 5-томної «Гісторыі Беларускай ССР», моногр. «Белорусы». Остання містить найбільше спотворень на теми Берестейщини та полеміки з укр. вченими.

Гриневич П., укр. журналіст, член редколегії укр. г. «Наше слово», що видавалося в Бересті в час нім. окупації. Газету німці закрили, працівників розстріляли. Г. чудом уникнув розстрілу, але після сов. «визволення» запроторений був до Гулагу, звідки не повернувся.

г. «Поліщукове Слово», Кобринь, 1992, № 1, серпень.

Гриневичі, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Околиця Біловезької Пущі.

Грицай Дмитро, діяч укр. визв. руху. Н. 1907, с. Дорожів, Львівщина. П. 1945, Прага. Вчився на фізматі Львів. ун-ту. Закінчив старшинську школу пол. армії. 1934-1936 в концтаборі Берези, повторно в Березі 1939, звідки вийшов через розвал Польщі. Член проводу ОУН. 1944 очолював гол. військ. штаб УПА. Відряджений УГВР на захід 1945 пройшов через Чехо-Словаччину, на чесько-нім. кордоні потрапив на засідку, був затриманий чеською розвідкою. У празькій тюрмі наклав на себе руки.

П. Мірчук. Українська Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 215-216.

Грицевичі, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Біловезька Пуща.

Гришковець Валерій, російськомовний поет. Н. 1953, Пинськ. Закінчив восьмирічку. Після армії працював слюсарем, річником, журналістом. Живе в Пинську. Випустив 1981 зб. поезій «Время отправления».

В. Гришковець. – ж. «Неман», 1987, № 5, с. 97.

Гришко Московчин, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни на боці Речі Посполитої, значиться в реєстрі 1581. Прізвисько походить від назви укр. с. Машковичі, Берез., звідки ГМ був родом.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.; Я. Дзира. Перший козацький паспорт. – там само.

Грінченко Борис, укр. письменник, лексиколог, громад. діяч. Н. 9.12.1883, Харківщина. П. 6.05.1910. В упорядкованому Г. «Словарі укр. мови» (тт.1-4,

К., 1907-1909) у передмові є згадки про лексичні матеріали Д. Булгаковського з Пин. пов. У самому словнику пояснюється термін «пинчуки» з посиланням на ж. «Основу» за 1861, № 1, с. 264.

Гродненська губернія, терит.-адм. одиниця Рос. імперії 1801-1915, обіймала біл. та укр. землі. Центр – м. Гродно. Укр. пов.: Берест., Більський, Кобр., Пруж. На 1897 населення ГГ складало 1 617 895 чол.

П. Бобровський. Гродненская губерния, СПб, 1864.

«Гродненские губернские ведомости», офіц. газета, орган управління Грод. Губ., вид. рос. мовою 1838-1915 у м. Гродні, Білорусь. Публ. чимало історич. і краєзнавчих матеріалів, у тому числі про Полісся: «Сельская свадьба в Кобринском уезде» – 1864, № 42, 44, 45; Ф. В. Ставрович. Местечко Бездич (Кобринский уезд. Грод. губ.). – 1867, № 46, 48, 49; Ф. Ворожбицкий. Народные присказки и пословицы Пружанского уезда. – 1868, № 21.

Громер Яків, математик, проф. Н. 1879, Берестя. П. 1933. З 1905 в Німеччині, слухає лекції у Берлін., Гетенгенському ун-тах, 1912 захищає дисертацію з теорії цілих та трансцендентних функцій, яка входить окремою книгою, за неї Г. одержує ступінь доктора філософії без надання атестату зрілості. 1915-1928 Г. – асистент А. Ейнштейна. З 1929 в СРСР.

Грохольська Палагея, вихователька дитячого будинку в Домачеві, Берест., 1939-1942. Н. в с. Купище, Житомир. обл. 23.09.1942 була розстріляна німцями разом з 55 дітьми поблизу с. Леплівки. Заспокоювала дітей до останньої хвилини.

В. Кармазин. Это было в Домачеве. – ж. «Неман», 1989, № 6, с. 120-128.

Грудницький В. Леонт., священник, законовчитель у Пин. реальному училищі 70-80 рр. ХІХ ст. Автор замітки про народний звичай «Одруження комина», опубл. 1898. Замітка Г. містить чимало мовно-етногр. матеріалу.

П. Шейн. Женьїба Комина. – ж. «Этнографическое обозрение», М., 1898, № 3, с. 152-160.

Грушеве, с., Кобр., ср. Городецька, від Кобриня на сх. 25 км., від зал. ст. Городець 2 км. Маєток пол. письменниці М. Родзевичувни.

Грушевський Михайло, укр. історик, перший президент УНР. Н. 29.09.1866, Холм. П. 25.11.1934, Кисловодськ. Репресований. Автор бл. 2 тис. наукових праць з історії України, укр. культури, етнографії, фольклору, соціології. Головні праці: «Історія України-Руси», 10 тт., 13 частин; «История укр. народа» (вид. 1904, 1906, 1911, 1914); «Ілюстрована історія України» (ви. 1911, 1917); «Історія укр. літератури», 5 тт., 1923-1926, містять величезний фактаж, огляд літ. процесу доведено до ХVІІ ст., досліджено поліські елементи в Гал.-вол. літописові та Кам'янецьку Четію 1489; «Початки

громадянства», «Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці». Берестейщина в працях Г. трактується як інтегральна частина України. У возз'єднанні Берестейщини з УНР 1918 брав участь і Г. При УАН Г. створив «Комісію Полісся».

[110]

Грушевський Олександр, укр. історик. Н. 1877. П. 1943, м. Іртіськ, Павлоград. обл. Репресований. Приват-доцент Київ. ун-ту, проф. ІНО в Києві, директор комісії при АН для складання історично-географічного словника. Досліджував історію Полісся від періоду племен до XVI ст. Праці: «Пинское Полесье, ч. 1, XI-XIII вв., К., 1901; ч. 2, XIV-XV вв.»; «Туров, Городок в составе вел. княжества Литов., Пинское староство королевы Боны», К., 1903; «Города великого княжества Литовского в XIV-XV ст., их старина и борьба за старину», К., 1918; «Из полемической литературы конца XVI в.», Пгр., 1918; «З сучасної укр. літератури», ч. 1, К., 1918.

Гулевичі, с., Кам., ср. Новицьковицька, околиця Кам'янця, над р. Лісною. Від зал. ст. Жабинка 36 км.

Гуляницький Севастіан, пин. шляхтич, урядник 1636 в с. Дубой, Пин. пов. Належав до угруповання православ. активістів, котрі протестували проти незаконного захоплення єзуїтами правосл. чол. монастиря в с. Дубой.

А. Филипович. Діаріуш. – «Пам'ятники полемич. лит. в Зап. Руси», кн. 1, СПб., 1878, с. 86, 87.

Гуляницький Яків, берест. шляхтич, на початку XVII ст. городничий у Бересті, намісник і підстароста. Брав участь у переслуханні крим. справ.

Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-зап. Руси, т. 4, Вильна, 1867, с. 77.

Гуль Анатолій, архітектор. Н. 19.05.1928, м. Кобринь. Закінчив Львів. політехніч. ін-т. Працює в Мінську. Член спілки архітекторів.

Архитекторы Советской Белоруссии, Мн., 1991, с. 33.

Гулько Іван, вчений в галузі терапії. Н. 1924. с. Войське, Кам., закін. Мін. мед. ін-т. Доктор медицини з 1970. Зав. кафедрою лікувального контролю та лікувальної медицини в альма-матер.

Гулько І. – БелСЭ, т. 4, Мн, 1971, с. 81.

Гумниці, с., Дорог., ср. Брашевицька. З Дорогичина 7 км.

[111]

Гуслище, с., Малорит, ср. Луківська. Від Малорит на пд. 20 км, 5 км від вол. межі.

Гюбель Кароль, чернець ім'я Лука (Лукаш), пол. художник. Н. 1722. П. 1793, Любешів. Майже все життя провів у кляшторі піарів у Любешові, Пин. пов. Оздоблював костели, монастирські приміщення, малював портрети церковних і світських достойників, ікони на головні еван. теми в костелах Пинська, Каменя-Каширського, Чорторийська, Городища, Волі Кухотської.

Гюбель К. – САП, т. 3, с. 127-128; Н. Рашевський. Брестская область, Мн., 1975, с. 19-20.

Д

Давид, чернець. Див. Демид Володимирович, князь.

Давид-Городок, містечко, Стол. На р. Горинь, за 20 км від її гирла. Річковий порт. 10 тис. жит. Відомий з 1127, хоча археологія свідчить про давнішу хронологію селища. Одна з місцевих легенд веде мову про київське знаходження городчуків. Назву пов'язують з ім'ям кн. Давида Ігоревича. ДГ належав до Тур.-Пин. князівства. Брав жваву участь у прип'ятській торгівлі. В середині XVII ст., припускається, мав Магдебур. право. ДГ брав активну участь у подіях 1648-1660 – оголосив себе полковим містом Укр. козацької держави, був центром Пин.-тур. козацького полку, полковники: І. Богдашевич, Чорний, К. Виговський. 1918-1919 належав до УНР. Під Польщею в ДГ точилося укр. самодіяльне життя. Пам'ятка церковної архітектури – Георгіївська церква. Мова городчуків перехід укр.-біл.

Давидгородський козацький полк, адм.-військове формування в складі Укр. козацької держави. Утворений повсталим населенням 1648, полковники І. Богдашевич, Чорний. Інші назви Пин. козацький полк, Пин-тур. коз. полк.

БелСЭ, т. 4, с. 110.

Давидгородський район, адм.-тер. одиниця в складі Пин. обл. під БССР. Скасований 1954.

Давид Дмитрович Городецький, можливо Городнянський, князь на Погорині, йому приписується заснування Давид-Городка.

М. К. Любавський. Областное деление и местное управление в Литовско-Русском государстве, М., 1892, с. 23.

Давид Ігоревич, вол. князь. Н. 1059. П. 1112. Син Ігоря Ярославича, княжив у Дорогобужі 1084-1097, у Володимирі 1097-1110. Підбурювач князів і учасник осліплення Василька Теребовлянського, за що позбавлений стола у

Володимирі, звідки його перевели до Городної на Погорині. Ді також приписують заснування Давид-Городка.

І. Крип'якевич. Гал.-Вол. князівство, К., 1984, с. 16, 24, 26, 29, 68-70, 81, 155.

[112]

Давидюк Георгій, біл. сов. філософ. Н. 1923, с. Шляхетський Камінь, Кобр. Закінчив 1952 Мін. пед. ін-т. З 1969 доктор філософ. наук. Праці: «Ленінізм – вострая зброя барацьбы з рэвізіанізмам» (1960), «Основные черты современного ревизионизма» (1961), «Несовместимость религиозной идеологии и коммунизма» (1963) тощо.

Г. П. Давідзюк – БелСЭ, т. 4, с. 106-107; Г. П. Давидюк – ж. «Неман», 1988, № 10, с. 107.

Данелія Петро, берест. художник, скульптор. Н. 23.01.1920, Махачкала, Дагестан. Виставляється з 1945. Живе в Бересті. Пише переважно пейзажі. Тв.: «Хмари плинуть» (1957), «Моя Берестейщина» (1965), «Зимова казка» (1968). «Осіння дзвінкість» (1971) «Мирне мереживо» (1978), «Квіти на камені» (1981), «Портрет дочки – роздум» (1979). Автор монументальних розписів: «Мистецтво окрилює» (пин. будинок культури, 1976), «Поліська пісня» (берест. комбінат побут. хімії). Автор пам'ятної медалі з нагоди 950-річчя Берестя (1969).

Данелія. – ЭЛМБел., Т. 2, с. 267-268.

Данило Дмитрович, пин. князь на початку XIV ст. Мав клопіт з Вкн.Лит.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, с. 64.

Данило Корсунський, укр. письменник XVI ст. Був архимандритом монастиря в с. Корсунь, Дорог. У 90-і рр. XVI ст. ходив у Палестину на поклін до св. місць. Залишив записки під назвою «Книга бесіди о путі Єрусалимськом», зберіглося кілька списків. На записках ДК помітний вплив «Ходіння» Д. Паломника. У мові «Книга бесід» розсипано рясні діалектизми Полісся.

Історія укр. літератури, К., 1967, т. 2, с. 290-291; Данило Корсунський. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. Словник, К., 1960, т. 1, с. 299-300.

Данило Романович Галицький, видатний держав. діяч України-Русі, князь гал.-вол., король Русі. Н. 1201. П. 1264. Провадив об'єднавчі заходи до всіх укр. земель. Неодноразово бував на Поліссі, вів активну північну

[113]

політику. Його рішучі дії проти литовців і ятвягів забезпечували північним землям спокій, викликали в народі схвалення: «І була радість велика в городі Пинську»

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984.

Данилов Іван, учений в галузі гематології і переливання крові. Н. 27.09.1924, с. Лежитковичі, Дорог. Закінчив 1955 Мін. мед. ін-т, 3 1973 зав. кафедри пропедевтики внутр. хвороб у Мін. мед. ін-ті.

Данілаў І. П. – БелСЭ, т. 2, с. 613.

Даниловичі, див. Достоевські.

Даниловичі, див. Романовичі.

Дань (Данило?), відомий вол. воєвода за князювання Володимира Васильковича. Є думка, що історія Д. знайшла відображення у рос. билинах, де Д. виступає як Дунай Іванович.

М. Гр. ІУР – ж. «Київ», 1991, № 9, с. 131.

Дардюк Олексій, нар. поліський музика-скрипаль. Н. 1915. с. Нові Борки, Малорит. Виступає з концертами в своєму селі, в Малориті, в Бересті, в Мінську. У репертуарі Д. здебільшого народні мелодії.

М. Горські. Мелодії чароўнаго смычка. – ЛіМ, 11.10.1985.

Дацько Васильович, Дацик, Данило, овруцький козацький полковник, керівник поліських повстанців, які діяли по всьому Поліссі, 1664 загрожували Пинську. 1665 ДВ арештований Брюховецьким і за виступи проти гетьмана засланий до Сибіру, остання згадка припадає на 1670, коли ДВ знаходився в Даурії.

А. П. Игнатенко. Борьба белорусск. народа за воссоединение с Россией, Мн., 1974, с. 84-85; Белоруссия в эпоху феодализма, Мн., 1960, т. 2, с. 170; Літопис Самовидця, К., 1971, с. 32, 99, 175.

Дашкевич-Горбацький Гedeон, укр. церковний діяч. Н. 1724. П. 1785. У роках 1769-1781 гр.-кат. (уніат.) єпископ у Пинську, 1781-1785 помічник митрополита Я. Смогожевського. У листі до Радзивілла ДГ стверджує 1779, що ще князь Володимир Великий опікувався пин. Ліщинським монастирем, подарував йому зокрема с. Вільчу. Окупували Полісся, росіяни конфіскували в ДГ 885 десятин землі.

Горбацький Г. – ЕУ, т. 2, Львів, с. 410; П. Жукович. Сословный состав населения Западной России в царствование Екатерины Второй. – ЖМНП, 1915, №№ 1, 2, 5.

Дашкевича-Горбацького Гedeона грамота, грамота пин. гр.-кат. (уніат.) єпископа і помічника митрополита, від 5.06.1780 на підтвердження висвячення Ф. Крехівського і призначення його до Павлоцької протопопії Київ. митрополії. Мова церковнослов. Оригінал зберігається в ЦДІА у Києві.

Каталог колекцій і документів Київ. археографічної комісії 1369-1899, К., 1971, с. 143.

Дворище, 1) с., Берез, ср. Здітівська. Від зал. ст. Береза Картузька 39 км; 2) с., Іван., ср. Одрижинська. Від зал. ст. Янів Поліський 27 км. на пд.; 3) с., Малорит., ср. Олтуська. Від Малорити на пд. 15 км.

[114]

Дворище, окреме господарство в складі двох і більше сімей, володіло до 200 га землі. Члени Д. пов'язані між собою родинними, трудовими та побутовими стосунками. Д. виникло на сиву давнину і найдовше протривало на Поліссі – до початку ХІХ ст.

А. Я. Ефименко. Дворищное земледелие в Южной Руси. – «Южная Русь», СПб., 1905; В. Владимірський-Буданов. Форми селянського володіння землею в Литовсько-Руській державі у ХVІ в. – РІБ, т. 22, Львів, 1902, с. 4-34.

Держинський, укр. активіст 1919-1939 рр. у воєвод. Поліському. Пол. поліцією підозрювався в належності до підпільної організації «Відродження Полісся».

В. Ласкович. Нагнетание страха. – г. «Берестейський край», 196, травень, с. 4.

Деламарс Адам (Старший), митець і архітектор. Н. 1660. П. 1729, Берестя. Єзуїт. Оздоблював костел єзуїтів.

Тэмперны жывапіс Беларусі канца ХV-ХVІІІ ст., Мн., 1986, с. 190.

Демкович Марія, поліська ткаля, автор високомистецьких рушників. Жителька с. Мотоль, Іван. Твори Д. під етикеткою «білоруські» виставлялися у Мінську, Москві, Монреалі.

ЛіМ, 1967, № 26.

Демид Володимирович, пин. князь Р. н. невід. П. 1325, Новгород (над Волховом). Згадується в Гал.-вол. літописові на 1262, коли з братами Федором і Юрієм вітав під Неблем (територія Пин. князівства) вол. князя Василька з перемогою над литовцями. Удруге згадується ДВ там таки на 1292 – був присутній у Пинську на похороні брата Юрія. Довший час ДВ обертася при дворі вол. князів, де отримав добру освіту. Там таки, у Володимирі, постригся в ченці під ім'ям Давида. ДВ приписується поліські вставки в Гал.-вол. літоп. За тим самим припущення ДВ на початку ХІV ст. переїздить до Пскова, відбуваючи послух в Пантелеймонівському монастирі, де переписав власноручно 1307 «Апостола», у післямові якого міститься простора цитата зі «Слова о полку Ігоревім», що дало підставу приписувати авторство поеми ДВ.

А Резанович. «Мудрий разумеет...» «Слово о полку Игореве» раскрывает свои тайны? – г. «Заря», Берестя, 1991, 1.02 і 2.02; В. В. Михайлов. Раскрытые тайны «Слова о полку Игореве».

Демченко М., організатор і керівник мандолінового оркестру в зал. технікумі в Бересті в 20 і 30-і рр.

Денисюк Микола, громадянин Берестя з Тришина. Після 1945 витримав тиск з боку місцевої біл. адміністрації і не погодився на зміну запису національності в паспорті з українця на білоруса.

А. Цвид. Не «гаворка», а мова. – г. «Голос Берестейщини», 27.06.1991.

Денисович Іларіон, укр. письменник першої половини XVII ст., з 1629 ігумен монастиря в Куп'ятичах біля Пинська. Автор оповідань про чуда куп'ятицької Богородиці, виданих 1638 в Києві пол. мовою.

А. Филипович. Діаріуш. – РИБ, т. IV, СПб., 1878, с. 52; УЗЕ, т. 1, с. 1043.

Деревляни, древляни, протоукр. плем'я VII-XII ст. жило на правобережжі Прип'яті. Чинили опір кийв. князям, захищаючи племінну належність.

[115]

Існує думка, що в територію розселення Д. належали також північна Волинь, Холмщина, Підляшшя і Полісся.

М. Брайчевський. Походження Русі, К., 1968.

Дзекання, властивість біл. консонантизму – фонема «д» у м'якій позиції переходить у «дз»: дзед, дзеці, дзяўчына. Укр. говіркам Берестейщини Д. не властиве.

Дзендзелівський Йосип, укр. мовознавець, професор Ужгород. ун-ту, автор праць про говірки Закарпат. обл. Як член Поліської діалектологічної експедиції записував матеріал у с. Залісся, Кобр. Відгукнувся рецензією «Два збірника о Полесье» (ж. «Сов. Славяноведение», 1969, № 6, с. 80-85) про видані в Москві зб. «Полесье» і «Лексика Полесья». Прорецензував «Дыялекталагічны атлас беларускай мовы», викривши практику упорядників біл. атласу препарувати говірки Берестейщини під біл. Тим часом приналежність цих говірок «до укр. мовного масиву, – пише рецензент, – ніколи не викликали сумніву». Д. покликається на думку Карського, Михальчука, Дурново.

ж. «Мовознавство», К., 1968, №1.

Дивин, с., Кобр., 40 км на пд від Кобриня, 10 км від вол. межі. Відомий з 1441 як м. у Кобр. князівстві. Від 1642 мав статус Магдебур. права, яке згодом утратив. 1918-1939 точилося бурхливе укр. життя – діяла

[116]

«Просвіта», хор, ставилась опера М. Лисенка «Наталка Полтавка». У 1942 в околицях Д. створюється перша сотня УПА. Пам'ятка архітектури – церква Параскеви П'ятниці.

Дивинське озеро, див. Любанське оз.

Дивинський район, адм.-тер. околиця Берест. обл. 1940-1959 з центром у Дивині, 1959 скасований, територію віднесено до Кобр., Малорит. і Дорог. районів.

«*Дике*», гідрологічний заказник у верхній течії р. Нарви, в околицях сіл Сухопіль і Борки, Пруж.

Дифтонг, двозвук, сполучення двох голосних фонем в одному звуці, утворився, як подовження «о», «е» в новоутворених закритих складах та зі старого **ѣ**: вуоз – віз, вуон – він, принуос – приніс. Д. існує тільки в окремих говірках пн. діалекту укр. мови, у тому числі на Берестейщині.

«*Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*», зб. карт БССР, на яких методом лінгвогеографії відображено діалектні особливості біл. мови; вид. ін-т мовознавства АН БССР 1963 в Мінську. У двох частинах. У першій на 971 с. міститься довідковий матеріал, друга складається з 338 карт, що за допомогою різних символів картографують визначальні рівні мови в їх територіальному поширенні. Обстежено 1027 нас. пн., у тому числі з Берестейщини. Методи опрацювання укр. матеріалів з Берест. обл. ненаукові, тенденційні, білорусифікаторські: до укр. говірок застосовано біл. транскрипцію, між матеріали окремих поліських сіл довільно вводяться не властиві білорусизми з аканням, цеканням, дзеканням. У коментарях і примітках упорядники ДАБМ відверто стверджують, що говірки Берестейщини – це мова біл., хоча абсолютна більшість матеріалів самого атласа стверджує українство мови краю. Майже на всіх картах простежується межа між двома мовами укр. і біл. (ПРЛ).

Й. Дзендзелівський. Рец. на ДАБМ – ж. Мовознавство, 1968, № 1, с. 84-87.

Дідівська Пуща, лісовий масив біля с. Сілець, Берез., над р. Ясельдою. Знищена на початку 80-х рр., на її місці утворено штучне озеро з рибгоспом «Сілець».

В. Супрунчук. Затанула Дзедаўская пушча. – ЛіМ, 1987, 13.02.

Дідовичі, с., Іван., ср. Мотольська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пн. 25 км. Над Ясельдою. У Д. поширені нар. худ. промисли.

Дітковичі, с., Дорог., на пн.-сх. від Дорогочина 25 км.

Дітовеччина, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 43 км. Територія Біловезької Пущі.

Дмитро Юрійович, пин. князь в останніх роках XIII ст. – перших XIV ст.

Дмитріюк Василь, укр. діяч, будитель Полісся. Н. 1.01.1890, с. Костомолоти, Білопідляський пов. П. 11.11.1973, Баффало, США. За освітою лікар. 1917-1918 лікар Слобідського Гайдамацького коша. З 1918 Д. у Бересті, працює в губ. комісаріаті УНР у відділі здоров'я. Організував мед. лабораторію і шпиталь на Грайвці. З окупацією Зах. України Польщею

[117]

Д. працює лікарем, обирається послом 1922-1927 до пол. сейму від Поліського воєвод. У сеймі боронить інтереси всього українства. Зусиллями Д. відновляється берест. «Просвіта», яку він очолює. Ініціює заснування в Бересті укр. школи ім. О. Стороженка. Після др. світ. Війни в еміграції. Автор спогадів.

Д-р Василь Дмитріюк. – зб. «Надбужанщина», Нью-Йорк, 1986, с. 796-797; І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 230-235.

Дмитріюк Карпо, укр. діяч Холмщин і Берестейщини. Н. 1886, с. Костомолоти, Білопідляський пов. П. 1921. Брат Василя. Очолював 1917 Холмське об'єднання в Москві. За УНР 1918-1919 Д. – губерніяльний комісар освіти у Бересті. Організував на Поліссі шкільництво.

Дмитріюк К. – ЕУ, Париж, т. 1, с. 527

Дмоховський Тадей, пол. художник. Н. 1858, Пин. пов. Вчився в Петербурзькій АН, у Кракові – у Матейка. Картина «Лісова глушина» навіяна поліськими спогадами. Більшість тв. Д. присвячена подіям і постатям пол. історії.

Дмахоўскі Т. У. – ЭЛМБел., т. 2, с. 337.

Дмухайло Іван, біл. художник. Н. 10.09.1914, с. Топчин, Січеславщина. Вчився у Дніпропетр. худ. училищі. З 1945 живе у Мінську, пише переважно на біл. теми. Є картина «Сказання про Біловезьку Пущу» (триптих, 1978).

Дмухайла І. С. – ЭЛМБел., т. 2, с. 337.

Дніпровсько-Бузький канал, гідрологічна споруда на Поліссі, судноплавний, з'єднує Вислу і Дніпро, завдовжки 196 км. Рівень води в ДБК регулюється шлюзами. Порти: Пинськ, Кобринь, Жабинка, Берестя. Початок будівництва 1775-1784, закінчення 1837-1848.

Добре, с., Малорит., ср. Оріхівська. Поблизу вол. межі.

Добучин, с., Пруж., ср. Хорівська. Від Пружан 5 км на пн. Від зал. ст. Оранчиці 24 км. До 1410 Добучином наз. Пружани.

Довбизна, с., Кам., ср. Верховицька, 5 км на сх. від кордону між Польщею і Респ. Білорусь. У березні 1863 рос. карателі розстріляли в Д. кількох мешканців за підозрою у співчутті до пол. повстанців.

[118]

Довге, 1) с., Пруж., ср. Смолянська, від Пружан на сх 20 км., на р. Винець. У XVIII-XIX ст. Д. належало панам Крашевським, батькові і братам пол. письмен. Ю. І. Крашевського. 2) с., Пруж., ср. Криницька, 30 км на зх від Пружан, околиця Біловезької Пущі.

Довнар-Запольський Митрофан, біл. історик, етнограф, фольклорист. Н. 14.07.1867, м. Річиця, Гомельська обл. П. 1934, репресований. Вчився і довгий час працював у Київ. ун-ті. Член Біл. Нац. Ради. Праці про Берестейщину: «Берестейское староство в XVI ст.» (1898), «Свадебные песни Пинчуков» (1893), зб. «Белорусское Полесье. Песни Пинчуков. С приложением карты северной части уезда и статьи о говоре» (К., 1895). ДЗ властива тенденція відносити Берестейщину до Білорусі, що вже тоді викликала нищівну критику з боку А. Кримського.

Довнарівич, пол. діяч, воєвода Поліського воєводства до 1924. Затриманий комуністич. повстанцями з загону Орловського в потязі на зал. ст. Парохонськ прийняв ультиматум про відставку.

Доктуровський Володимир, укр. ботанік, Н. 1884, Миколаїв. П. 1935, Москва. Завідував ботанічним відділом торф'яного ін-ту 1922-1930. Склав детальну характеристику болотних масивів європ. частини імперії, в тому числі Полісся. Автор пр. «Орошение болот Полесья и изменение растительности на них» (СПб, 1913).

Доленга-Ходаковський Зоріан (справж. прізви. *Чарноцький Адам*), пол. і укр. фольклорист, етнограф, археолог. Н. 4.04.1784, с. Підгайне, біля Слуцька, Білорусь. П. 17.11.1825, Твер. губ. Запис. пісні пол., укр., біл., рос., з 3 тис. записів, укр. – 2 тис. Тривалий час жив і мандрував по Україні від Берестя і Перемишля до Новгород-Сіверського. Провадив археол. дослідження в околицях Берестя. Серед укр. пісенних записів бл. 50 має позначку «Під Брестом Литовським».

Зб. ДХ «Укр. нар. пісні в записах Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся)», К., 1974, 782 с.

Домачеве, мс., Берест., 50 км на пд. під Берестя, 5 км на сх від Бугу. 1918-1919 під УНР. 1919-1939 осередок «Просвіти», 1940-1956 райцентр Берест. обл. 1941-1944 в Д. діяв нім. концтабір, в якому загинуло 20 тис. чол.

Домбровський Ярослав, діяч пол. визв. руху. Н. 1838, Житомир. П. 1871, Париж. Навчався в кадетському корпусі в Бересті, потім у військ. академії в Петербурзі. 1862 арештований і засудж. на 15 років каторги, втік з московської тюрми. Загинув на барикадах Парижа як головнокомандувач військ Париз. комуни. Про Україну Д. писав: «Є три способи розв'язання укр. питання: об'єднання України з Польщею, захоплення України царською Росією і створення незалежної України». Автор схилявся до третього способу.

Донець, заступник губ. комісара УНР у Бересті 1918-1919. З нападом на Полісся поляків на початку лютого 1919 ув'язнений у фортеці.

І.Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Донцов Дмитро, укр. діяч, публіцист націоналістич. напрямку. Н. 1883, м. Мелітополь. Після визвольних змагань жив у Львові. На початку

[119]

пол.-нім. війни 1939 арештований поляками і запроторений до концтабору в Березі. З поразкою Польщі Д. утік на Захід. Тв.: «Модерне москвофільство» (1913), «Суч. політ. положення нації і наші завдання» (1913), «Історія розвитку укр. держ. ідеї» (1917), «Укр. держ. думка і Європа» (1919), «Підстави нашої політики» (1921), «Поетка укр. рісорджімента» (1922), «Націоналізм» (1926), «Політика принципіальна і опортуністична» (1928), «Наша доба і література» (1936), «Де шукати наших традицій» (1938), «Дух нашої давнини» (1944), «Росія чи Європа» (1955). П. 30. 03. 1973.

Дорогочин, місто, районний центр обл. 110 км. на сх від Берестя, по дорозі на Пинськ. З 1452 відомий під назвою Довечоровичі в Пин. князівстві, з 1623 – під суч. назвою, 1566 в Пин. пов. Під Росією – в пов. Кобр. У 1918-1919 належав до УНР, під Польщею пов. місто у Поліському в-ві. Філія т-ва «Просвіта».

Дорогичин, м. над Бугом, під Польщею. Історич. центр укр. Підляшшя. Відомий з XI ст. З XII ст. другий після Берестя центр землі Берест. Один з опорних пунктів у боротьбі з нападами поляків, ятвягів, литовців і нім. рицарів.

Дорогочинська битва, переможна битва між гал.-вол. військом Д. Галицького та військом Добужинського рицарського ордена, що претендував на укр. землі. ДБ сталася біля Дорогичина над Бугом у березні 1237 або 1238.

Дорогичинський район, адм.-терит. одиниця обл. Утвор. 1940. Сільради: Бездіжанська, Брашевицька, Вульківська, Головчицька, Дітковицька, Дорогочинська, Закозельська, Іменинська, Немержанська, Осовецька,

Попинська, Радостівська, Хомська та міське селище Антопіль. ДР повністю укр. Зона дій УПА.

Дорошенко Дмитро, укр. історик. Н. 8.04.1882. П. 1951, на еміграції. У популярному курсі «Історія України» Берестейщині відведено відповідне до її значення в укр. історії місце, особливу увагу Д. приділяє періодові Хмельниччини, таким постатям як Потій, Кричевський та Нелюбович-Тукальський. Інші пр. Д.: «Пам'яті тих, що полягли під Крутами», «Мої спомини про давнє минуле», «Білоруси та їх національне відродження».

Дорошенко М., сотник козацького війська С. Палія, із загоном перебував на території воєвод. Берест., інформуючи Палія про рухи шляхт. війська. Листом від 29.10.1692 сповіщав Палія про пересування 30 лит. хоругв уздовж Прип'яті до р. Случ. На 1696 козацька кіннота у кілька тис. чоловік знову з'являється на Берестейщині, передові загони сягнули м-ка Дивин.

А. П. Игнатенко. Борьба белорусского народа за воссоединение с Россией. Мн., 1974, с. 90-91.

Дорошенко Петро, укр. гетьман. Н. 1627, Чигирин. П. 1698, с. Ярополче під Москвою. З давньої козацької родини. Відзначився під час визвол. змагань за Б. Хмельницького. Ставши 1665 гетьманом, безуспішно намагався в союзі з Туреччиною боротися за самостійність і соборність України. На переговорах з Польщею 1669 і 1673 домагався між іншим

[120]

приєднання до Укр. козацької держави в складі Речі Посполитої воєводства Берестейського. Ця вимога визначалася впливами протегованого гетьманом митрополита київ. Й. Нелюбовича-Тукальського.

В. Степанкович. Борьба Украины и Польши против экспансии Османской империи у 1672-1676 гг. – зб. «Україна і Польща в період феодалізму», К., 1991, с. 114-119.

Достоеве, с., Іван., 10 км на пн. від зал ст. Янів-Поліський, на р. Струзі. Згадується вперше на 1452 як нас. пункт у Пин. князівстві. З 1506 власність панів Іртищів, що згодом писалися Достоевськими. На початку XVIII ст. Д. володіли Орди, Гедройци. Біля Д. є урочище Козацькі Могили, за переказом, пов'язані з повстанням С. Наливайка. В селі при школі є літ.-краєзнавчий музей, при будинкові культури – муз. школа.

Достоевські, боярсько-шляхетська родина Полісся XVI-XVIII ст. Перший відомий з Д. – Данило Іртищ, одержав 1506 у власність с. Достоеве у Пин. князівстві. Потомки Іртища упродовж XVI ст. писалися Іртищевичами, Даниловичами, відтак Д. предки рос. письменника. Найвідоміші з поліських Д.: Федір, землянин Пин. пов., на 1565 виставляв до війська «два коні збройно по-гусарському і драба з рушницею на коні», належав до

патріотичного гуртка кн. Курбського; Стефан, син Івана, одержав 1579 від С. Баторія у пожиттєву державу правосл. Вознесенський монастир у Білорусі. На 1590 згад. як гродський писар у Мінську. До 1624 перебував у турецькому полоні. Звільнившись з неволі, повісив срібний ланцюг перед образом Богоматері у Львові. Петро, маршалок Пин. пов., член головного трибуналу ВкнЛ на 1598, 1599, 1619, на 1627-1630 грод. суддя в Пинську, за наказом короля відібрав у православних Федорівську церкву і передав гр.-кат. (уніатам). Акиндій, ієромонах Києво-Печ. Лаври, 25.01. 1647 брав участь у обранні печерським архимандритом Й. Тризни. Ян, у скарзі 1660 до короля нарікав на «зрадливого кривоприсяжцю-москаля і бунтівника-козака» за спустошення його маєтку

[121]

в с. Завидичі, Пин. Андрій, священник у Брацлаві на Поділлі, походив з Полісся, укр. поет, автор акростиха, опубл. в почаївському «Богогласнику» за 1791. Михайло Андрійович, нар. у Брацлаві, вчився у Кам'янець-Подільській духовній семінарії, у 14 років утік до Москви, де закінчив Медико-хірургічну академію, працював лікарем. Убитий своїми кріпаками. Батько Ф. Достоевського.

М. В. Волоцкой. Хроника рода Достоевских, 1506-1933, М. 1933; Л. Гроссман. Достоевский, ЖЗЛ., 1962; А. Достоевский – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, К., 1960, т. 1, с. 307.

Достоївський краєзнавчий музей, етнографічно-літ., при середній школі, заснований 1982 в с. Достоеві, Іван. Розміщений у двох експозиційних залах, бл. 1000 експонатів: предмети зі стоянки первісних людей, виявленої на території села; документи про село Достоево з його шістсотлітньою історією; в етнограф. відділі виставлено зразки місцевого нар. одягу, вишивання, ткацтва, плетива, ремесел як з Достоева, так із сусідніх Дружилович і Застружжя. Літ. експозиція присвячена Ф. Достоевському, походження і прізвище якого пов'язані з Достоевом. Організатори ДКМ – вчителі В. Гуринович, С. Кравчук, А. Буряк.

Дохлівка, річка в Кобр., притока Мухавця, басейн Висли.

Драгоманов Михайло, укр. вчений, соціолог, критик, сусп. діяч. Н. 30.09.1841, Гадяч. П. 2.07.1895, Софія, Болгарія. Закінчив Київ. ун-т, в якому пізніше викладав. Член Київ. «Громади». Політичний емігрант. Автор багатьох публіцист. творів. Цікавився Поліссям, коментував тв. П. Чубинського, П. Бобровського, П. Гільтенбранта. У «Передньому слові» до «Громади» за 1878 писав: «Північна межа нашої України йде... до Лоєва на Дніпрі в Могильовській губернії, а далі мало не скрізь р. Прип'яттю до Пинського в Мінській губ., а там через Пружани в Гродненській губ. під.

Білосток». У ст. «Про укр. козаків, татар та турків» Д. ще раз у подібний спосіб накреслив укр. територію з півночі, назвавши Прип'ять і Пин. болота

Дранець Ілля, поліський самодіяльний музика-скрипаль. Н. 1924, с. Хоромськ, Стол. Від Д. мінські музикологи, збирачі «біл.» нар. музики на Поліссі, записали і видали скрипкові тв.: «Люся», «Гриць», «Шабасівка», «Подушечка», «Баламут», «Маковей», «Весільна пісня».

А. Лявончык. Выданное радуе, але... – ЛіМ, 1987, 15.05.

Дранько-Мойсюк Леонід, біл. письменник. Н. 1957, Давид-Городок., Стол. Закінчив 1982 літ. ін-т ім. Горького в Москві. Друкується з 1980. Автор ультрапатріотичних нотаток з закордонної мандрівки, зб. поезій «Вандроўнік» (1983), «Над пляцами» (1986).

Л. Турбина. Рец. – ж. «Неман», 1988, № 8, с. 153-154.

Древинський Лаврентій, укр. сусп. діяч кінця XVI – поч. XVII ст., підचाший Вол. землі. Учасник церковного собору 1596 у Бересті, де боронив інтереси православної церкви. У промові на сеймі 1620 таврував позицію королівської влади в релігійних справах, згадував про утиски православних у Пинську.

А. Миловидов. О положении... с. 395; Древинський – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, К., 1960, с. 336

[122]

Дреговичі, давньобіл. плем'я, жило VIII-XII ст. на лівобережжі середньої і нижньої Прип'яті. Д., згідно літопису, «сідюша межю Прип'яттю і Двиною і нарекошася дреговичі». У літ. про Берестейщину Д. згадуються в зв'язку з намаганням біл. дослідників розширити територію їх розселення за рахунок Берестейщини на виправдання її інкорпорації в 1939. Насправді дреговичька територія на пд. і пд-зх обмежувалася ПРЛ.

М. Брайчевський. Походження Русі, К., 1969, розділ «Дреговичі»; В. Дяченко. Наслідки роботи Укр. антропологічної експедиції. – «Матеріали з антропології України», К., 1960; Ю. В. Кухаренко. Полесьє его место в процессе энтогенеза славян. – зб. «Полесьє», М., 1968, с. 35, 44; В. Седов. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья, М., 1970, с. 81.

Дремлеве, с., Жаб., ср. Степанківська, 10 км на пн від Жабинки. 11.09.1942 німці спалили село разом з 286 його мешканцями, після чого Д. як нас. пункт не відновився.

Дремук, укр. активіст у м-у Дивин, Кобр. За фахом фельдшер. Виписував і поширював укр. пресу та ін. укр. видання.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 210.

Дрогочин, пол. і рос. назва Дорогичина.

Дроздж-Сатановська Софія, пол. вчителька, 1934-1939 вчителювала у воєвод. Поліському, 1941-1944 партизанила на Поліссі. Про Полісся 30-х рр. Д. згадує: « Село здавалося зачиненим, відгородженим від усього світу, а проте якимись каналами воно єдналося з тим, що діялося деінде. Ото насамперед чула, як дівчата співають «Реве та стогне Дніпр широкий», а потім знаходила це в збірці віршів Шевченка. Ото Гапка чи Уляна навчала мене думки «Стоїть гора високая», а потім я довідувалася, що це вірш Глібова».

Укр. календар, В-ва, с. 70.

Дрозд Григорій., службовець губ. комісаріату УНР у Бересті 1918-1919. Доклав зусиль до відновлення берест. «Просвіти», з 1922 її секретар.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 233.

[123]

Дроздович Язеп (Йосип), біл. графік, живописець, скульптор. Н. 1.10.1888, с. Пуньки, Вітеб. обл. П. 1954. Жив на Зах. Білорусі. Серед великої спадщини Д. є картина «Капля в Сірниках коло Пинська». Записував на Поліссі 1926 нар. лексику.

Я. Дроздовіч. – ЭЛМБел., т. 2, с. 349-350.

Дружиловичі, с., Іван., 10 км на пн. від зал. ст. Янів-Поліський. Перша згадка припадає на 1452. Володіють Д. пин. князі, відтак Достоєвські, Орди, Гедройци. Пам'ятка архітектури – Миколаївська церква.

Село Дружиловичи Кобринського уезда – «Гроднен. губ. ведомости», 1892, № 3, 4.

Друцькі-Любецькі, князівсько-магнат. родина Полісся. Походили з полоцьких Рюриковичів. На Поліссі володіли маєтками в селах Любеля, Лунин, Камінь, Богданівка, Парохонськ. Відоміші: Ксаверій, 1778-1849, пол. політик у часи царства Пол., пророс. орієнтації, зреформував фінанси царства. Едвин, поліський дідич; у 60-і рр. жив у Пинську, звертався через «Газету польську» (Варшава, 1861, № 133) із закликом від імені «всіх жителів повіту Пинського» створити для поліщуків буквар на поліському діалекті, щоб полегшити поліським дітям опанування основ освіти. Обіцяв авторові кращого поліського букваря винагороду в 100 крб. сріблом.

Друщиць Василь, біл. історик. Н. 1886, с. Блудень (Первомайськ), Берез. П. 20.12.1937, репресований. Закінчив ун-т у Тарту. 1922-1927 викладав у Біл. ун-ті в Мінську. У 30-і рр у Москві. Пр.: «Галоўныя моманты гісторыі беларускага народа» (1924), «Места Мінск у канцы XV і пачатку XVI ст.» (1926), «Места Вільня у першай палове XVI ст.» (1926), «Нарысы сацыяльна-эканамічнага жыцця места Навагрудку у XVI ст.» (1927).

Э. Іофе. Летапісец айчынай гісторыі. – ЛіМ, 1986, 14.02.

Дубенець, с., Стол., над р. Горинь, 20 км на пн. від Столина. Пам'ятка архітектури – Пречистенська церква. Відомий Д. з XV ст.

Дубенецький Михайло, біл. перекладач. Н. 4.03.1927, с. Острів, Пин. П. 1989. Працював учителем, редактором, інструктором сектору друку ЦК КПБ, заком гол. редактора БелСЭ, перекладав Распутіна, Д. Граніна, Гр. Тютюнника, С. Жеромського.
ЛіМ, 1987, 6.03.

Дубовик Семен, активіст лівого напрямку. Н. 4.02.1888, с. Нарівщина, Кам. П. 1937. У 1909-1911 емігрантом у США, звідки висланий за участь у робіт. русі. Працював у Сибіру на золотих копальнях на Лені. Під час визв. змагань Д. у червоній 2-й Укр. бригаді. По війні на Поліссі. Переслідувався пол. владою за просов. діяльність, суджений поляками на 4 роки ув'язнення. З 1930 в СРСР. Розстріляний як ворог народу.

Свод памятников истории и культуры Белоруссии, Мн., 1991, с. 236.

Дубой, 1) с., Стол, 5 км на сх від залізниці Лунинець-Сарни. Розкопки на території Д. виявили 4 глиняні глечики, імовірно, з VIII-VII ст. до н. е. і належали племенам милгородської культури, зберіг. у Пин. краєзнавч. музеї. У джерелах Д. згад. з XVI ст. У Д. 1596 стояла табором повст. армія Наливайка; 2) с., Пин., на р. Пині, 20 км на зх від Пинська. Дільниця пин. рибзаводу. У Д. минули дитячі роки А. Нарушевича.

[124]

Дубойський монастир, правосл. чол. монастир у с. Дубой, Стол., заснований наприкінці XVI ст. У 1633-1636 намісником ДМ був А. Филипович. За наказом А. Радзивілла 1636 ДМ силоміць захопили єзуїти. 1648 у ДМ отаборилися козаки, перетворивши монастир на фортецю, звідки вели операції проти пол. війська.

Дубновичі, с. Пин., ср. Парохонська. Від зал. ст. Парохонськ 5 км. 1941-1944 в Д. німці розстріляли 23 жителів, спалили 250 дворів.

Дуброва Мокра, просто Мокра, с., Пин., на трасі Пинськ-Барановичі. Один з центрів виробництва поліських куфрів.

Дубровка Олена Юрївна, княгиня вол., дружина кн. Василька Романовича, дочка Юрія Суздальського. П. 1265. Названа в листі папи римського королевою.

Н.П.-В. IV, К., 1993, с. 200.

Дубровиця, м., райцентр Рівненської обл., на р. Горинь. Відома з XII ст. спочатку як нас. п. Пин. князівства, з XIII ст. як центр окремого удільного

князівства. Пізніше належала до Пин. пов. Гніздо князів Гольшанських-Дубровицьких. Під Рос. імперією влучена до Вол. губ., 1918-1919 в складі УНР, 1919-1939 у Поліському воєвод.

Дубровиця – РЕІУ, т. 2, с. 98.

Дубровський Олексій, знавець природи Полісся і захисник її. Родом з Білорусі. По закінченні ун-ту в Мінську науковий працівник у Біловезькій Пущі, потім працівник ін-ту Союзгідромеліоводгоспу (Пинськ) в секторі захисту природи. Автор протестів у вищі інстанції з приводу хижацьких дій меліораторів.

Я. Пархута. І боль, і любоў, і трывога мая. – ж. «Полымя» 1988, № 4, с. 133-154.

Дуліби, східнослов'янське протоукр. племінне об'єднання V-IX ст., до складу якого належала Берестейщина, одне з племен цього об'єднання. Востаннє згадуються на початку X ст. серед племен, що з кн. Олегом ходили на Царгород.

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 10-12.

Дулібсько-Волинський союз, державне утворення на землях дулібів-волинян (антів) IV-VII ст., відоме згодом в арабських джерелах як «Валиніяна». Правителі: Бож, Ардагаст, Пірогаст, Мусокій, Мезамир. ДВС охоплював значну частину укр. земель. Прямий попередник Русі.

О. Міндюк. Невідкриті сторінки історії: міста Буськ, Волинь, Плісненськ. – г. «Поклик сумління», Львів, 12.03. 1992; його ж. Анти... Бужани. – там-таки, жовтень, 1993, № 35; В. Багринець. Початок нашого роду. – ж. «Дзвін», 1992, № 1-2, с. 163-166.

Думинський, полковник Війська Запорізького в часи визв. війни середини XVII ст. Діяв на Берестейщині. За завданням Б. Хмельницького Д. створив у Бересті і воєводстві підпільну повстанську мережу, готувався до нового повстання за возз'єднання краю з Укр. козацькою державою. Вистежений ворогами Д. улітку 1651 був арештований поляками в Бересті. У час обшуку

[125]

в мешканні Д. вилучено листи від Хмельницького. Походив, імовірно, з Берестейщини – в актових книгах Берестя з XVI ст. зустрічаються шляхтичі на прізвище Думинські (Туминські).

В. Сергійчук. Розвідка у війську Богдана Хмельницького – «Отчий край», К., в-во «Молодь», с. 97.

Дунін-Марцинкевич Вінцент, біл. письменник, один з зачинателів біл. письменства. Н. 23.01 (4.02) 1808, за ін. відом., 1807, маєток Панюшкевичі, Бобруйський пов. П. 17(29).12.1884. Причетний до повстання 1863, ув'язнювався. По-пол. написано п'єси «Рекрутський єврейський набір», «Змагання музик», «Чарівна вода» (1841) і низку віршів; по-біл. «Вечірніці»,

«Гапон» (1855), «Купайло», «Щарівські обжинки» (1857), «Травиця брат і сестриця», «Оповідки Наума» тощо. Укр. діалектом Полісся написав комедію «Пинська шляхта» (1866), в якій сатирично зображено гонористих тупих шляхтичів. На комедії помітні впливи Котляревського і Гоголя. «Пинська шляхта» ДМ відома в Білорусі в перекладі, біл. літературознавство замовчує оригінал.

Дятловицький монастир, православ. чол. монастир св. Спаса в с. Дятловичі Пин., заснований 1570 кн. Острозьким, розбудований 1622 кн. Довматом. У XVII ст. за ДМ точилася боротьба між православними і гр.-кат. (уніатами).

А. Миловидов. О положении... с. 397.

Дятловичі 1) с. і зал ст. на лінії Барановичі – Лунинець, на р. Цні. Від Луниця на пн. 20 км. У XVII ст. в Д. діяв чол. монастир. 2) с., Дорог., ср. Головчицька, 4 км на пн від Дніпро-Бузького каналу.

Дяченко Василь, укр. антрополог, досліджує особливості українців та білорусів, автор праці «Антропологічний склад укр. народу» (К., 1965), в якій дано серед інших груп українців також антрополог. аналіз населення Берестейщини. На думку Д., поліщуки Дорог., Берест., Пин. районів належать до поліського варіанту центрально-укр. області. Про співвідношення етнографіч. і мовних показників Берестейщини Д. пише: «Поліській етнографічній області майже повністю відповідає поліська група говірок укр. мови. Територіальних розбіжностей тут нема».

Е

«Ежъковъ нож а иже украдет – прокляту бу...», пам'ятка поліської епіграфіки, кириличний напис на костяному руків'ї ножа, знайденого в м. Дорогичині. Датується приблизно XII-XIII ст.

В. Гензель. Археологич. исследования и проблема возникновения пол. государства. – СА, 1959, № 2, с. 95.

[126]

Енгельгардт Василь, рос. астроном. Н. 17.06.1828, с. Кустовичі, Кобр. Член-корреспондент Рос. АН. Син власника Т. Шевченка. Мати Е. також нар. в Кустовичах, де її батько, також Е., мав маєток.

А. Непокупний. Балтійські зорі Тараса, К., 19189, с. 156, 157, 210.

Еремич Іван, співредактор русофіл. ж. «Вестник Западной России», вид. спочатку в Києві, потім у Вільні, в якому Е. опубл. «Очерк белорусского Полесья».

Еркерт Ф. Р., пол. етнограф, член Рос. Географ. Т-ва, автор франкомовної праці «Етнографічний атлас областей, суцільно або частково заселених поляками» (1863) зі вступною ст. «Погляди на історію і етнографію західних губерній Росії». Атлас Е. укр.-біл. межу фіксує по лінії Пружани-Пинськ-Прип'ять.

М. Коялович. По поводу изданного г. Эркертом (на фр. языке этнографического атласа). – г. «Русский инвалид», 1863, 26.06.

Ессен Марія, діячка рос. соц.-дем. руху. Н. 1872, Берестя. П. 1956. З сім'ї залізнич. службовця. Член кийв. «Союза борьбы за освобождение рабочего класса». 1899 арештована і заслана в Якутію. З 1907 участі в русі не приймала. Авторка книг: «В эпоху зарождения партии» (1934), «Первый штурм» (1957), «Встречи с Лениным» (1972).

Э

«Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі», довідкова праця в 5 тт, вид. ред. БелСЭ в Мінську 1984-1987. Інформація про історію біл. літ. і мистецтва від давнин. до суч. – ст. про стилі, напрямки, періоди, окремих діячів, видатні твори і пам'ятки, в тому числі з Полісся. Культурний доробок Полісся білорусифікується. Що не піддається білорусифікації – укр. характер нар. культури, нац. рух, плеяда укр. діячів Полісся – замовчується.

«Этнаграфічная карта Беларусі», автори В. Русек і А. Жук, вид. 1942 у Празі «Беларускім (Крывіцкім) Культурна-Прасветніцкім Тавариствам ім. д-ра Фр. Скарыны». У питанні укр.-біл. мовно-етнічного розмежування автори ЕКБ виявили крайню тенденційність і некомпетентність, проводячи його по лінії: Володава – Сарни – 34 км на пн. від Києва – Конотоп.

І. Сидорук. Проблема укр.-біл. мовної межі, Авгсбург, 1948, с. 5.

Є

Євлашевський Михайло, єп. турово-пін. 1573-1575. Батько Федора.

Біскупство пін. – ЕП, т. 4, В-ва, 1860.

Євлашевський Федір, письменник XVI ст. Н. 1544 або 1546, Ляховичі, Пин. пов., за іншими відомостями в Ляховичах біля тепереш. Баранович. П. 1604. Батько Є. – турово-пін. єп-п. Завдяки «науце руской і полской» Є. дістався високих посад у ВкнЛ, був збирачем податків, судовим писарем,

дипломатичним посланцем. Автор записок, в яких міститься чимало відомостей з історії за період від унії Люблин. до унії Берест. Є. чувся патріотом ВкнЛ. Записки Є. відображають зростання ролі особи, почуття індивідуальності.

І. Франко т. 41, с. 26, 55, 80, 250, 543; Гістарычныя запіскі Ф. Еўлашэўскага. – «Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы», Мн., 1961, с. 281-287.

Євлаші, с., Іван., ср. Бродницька, 10 км на сх від Янова-Поліського, зал. ст. на лінії Берестя-Пинськ.

Євсигній, єп. волод.-берест. у першій половині XIII ст. За дорученням кн. Володимира Васильковича виконував дипломат. обов'язки. Приймав участь у передачі влади кн. Мстиславу Даниловичу 1289. Полагодив конфлікт між останнім і кн. Левом за Берестя. Впливова людина у Вол. князівстві.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 86-87.

Єзуїтський колегіум, пам'ятка архітектури в Пинську, збуд. у XVII ст. в стилі бароко. Належав до комплексу єзуїт. монастиря в історич. частині міста.

Єльський Лука(ш), війт м. Пинська та маршалок повіту в середині XVII ст. На початку 20-х рр. Є. разом з кн. Ю. Збаразьким-Корибутовичем обстоював права православ. церкви, згодом перейшов у католицизм. Повстання в Пинську восени 1648 зустрів вороже, приймав участь у його придушенні. У 1655 виступив як прибічник возз'єднання Берестейщини з Укр. козацькою державою, очолив посольство від Пин. пов. на переговорах у Чигирині з Б. Хмельницьким, які завершилися утворенням Пинсько-турівського полку у складі України.

О бунте г. Пинска и усмирении оногo в 1648 г. – «Чтения императ. общ. истории и древностей рос.», 1847, № 5, с. 31-38; Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 601-604.

Єремич Фабіян, біл. депутат до пол. сейму на виборах 1928. Виступав з антиукр. заявами та територіальними претензіями до українців, переконуючи, що біл. етнічна територія сягає мало не до Тернополя, чим роз'єднав укр.-біл. солідарність у сеймі.

І. Кедрин. Життя. Події. Люди. Спогади і коментарі, Нью-Йорк, 1976, с. 166.

Єрмолюк, священик у Дивині, Кобр., в 1919-1939, учасник укр. організованого життя.

Єпишко Микола, укр. повстанець. Н. 1923, с. Одрижин, Іван., П. 1947, с. Конотоп, Іван. Повстанцем став після загибелі батька. Учасник багатьох операцій проти частин НКВД. Загинув у бою.

Єсь, берест. єврей, орендатор «мита володимирського», згідно грамоти пол. короля Казимира від 12.05.1489. Багата впливова людина.

Укр. грамоти, К., 1965, с. 46, 141.

Єськович Данко, берест. митник перш. полов. XVI ст. Мав урядовий привілей на нагляд за тим, щоб купці з Волині, підлеглої ВкнЛ, торгували з Польщею тільки через Берестя.

А. Вавженьчик. Студія з дзеюв гандлю Польскі з Велькім ксенством Літевскім і Російов в веку XVI, ПВН, 1946, с. 35-36

[128]

Єфименко Олександра, укр. історик. Н. 30.04.1848. П. 18.12.1918. Пр.: «По поводу украинофильства» (1881), «Малорусское дворянство и его судьба» (1891), «Очерки истории Правобережной Украины» (1894-1895), «Южная Русь», 2 тт (1905), «История укр. народа» (1906, 2 тт.), «История Украины и ее народа» (1907). В остан. пр., описуючи територію розселення українців Є. пише: «Є прадавні поселення малоросів ще в Привислянському краї, в деяких повітах Люблинської і Седлецької губерній і в північно-зах. краї в повітах Гродненської губернії». Первісним населенням Турівської землі Є. вважала деревлян.

Єфросинія Борисівна, турово-пин. княгиня, дружина кн. Ярослава Юрійовича (п. 1186). Родом з Болгарії – дочка царя Бориса Георгійовича.

Н. П-В. І У, К., 1993, с. 276.

Ж

Жаба Іван Ієронім, берест. каштелян серед. XVII ст., учасник військових виправ пол. короля Яна Казимира. На фундації Ж. 1659 в с. Гершони, біля Берестя, споруджено церкву, наділено двома волоками землі (бл. 30 га) з умовою «поки унія унією буде».

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 342-343.

Жабинка, м., районний центр, на р. Мухавець. Річковий порт., зал. вузол, де сходяться залізниці з Берестя, Луниця і Мінська. Повстала Ж. наприкінці XIX ст. саме внаслідок будівництва згад. залізниць. 1918-1919 під УНР. Від 1939 під БССР. Цукровий завод.

Жабинківський район, адм.-терит. одиниця, утворений 1940, центр – м. Жабинка. Сільради: Кривлянська Ленінська, Озятинська, Петровицька, Степанківська, Хмелівська, Яківчицька. ЖР повністю укр. Належав до зони дій УПА.

Жабір, Забір'я, Забір, с., Дорог., ср. Хомська, Відом. з XVI ст. У XVII-XVIII ст. у Ж. стояв замок кн. Вишневецьких, зруйнований 1706 Карлом XII.

Жабчиці, с., Пин., ср. Молотковицька, 10 км на зх від Пинська. 1940-1944 центр одноім. р-ну.

Жабчицький район, адм.-терит. одиниця до 1954 в складі Пин. обл., зі скасуванням останньої – Берест. 1957 ЖР скасовано, його територію розподілено між районами Іван., Логишинським і Пин.

Жагель Михайлович Лис Г., див. Михайлович Жагель Лис.

Ждан Московчин, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни на боці Речі Посполитої. Значиться в козацькому реєстрі з 1581. Прізвисько походить від назви укр. села Машковичі, Берез.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Желислав, воєначальник у війську Волин. князівства у XIII ст., воєвода. Улітку 1262 спільно з воєводою С. Медушником боронив від литовців Полісся, переслідував лит. загін від Каменя (Каширського) за Ясельду. Учасник багатьох виправ кн. Володимира Васильковича.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 63.

Жигальський Микола, укр. активіст в Австралії, куди переселився 1952. П. 1993. Родом з Пинщини. Уважав себе потомком козацького роду. Приймав участь в укр. акціях.

Дві сумні вістки з Австралії. – ГБ, 1993, № 2(8).

Жигулянка, річка, ліва притока Ясельди, тече на межі Івацєвицького і Берез. районів, в нижній течії через о. Чорне, біля Здітова впадає в Ясельду.

Жидче, с., Пин., ср. Хоїнська, від Пинська на пд. 24 км. Над р. Стир.

Жилавий Іван, укр. активіст на Поліссі. Н. на Станиславівщині. П. 1943, Кобринь. Був старшиною австро-угор. армії, потрапив у рос. полон, одружився з біженкою з с. Стригове, Кобр. Ставши мешканцем Полісся 1919, приймав участь в укр. русі. Під час нім. окупації пол. підпільники знищили Ж., вкинувши до криниці.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 246-248.

Жилинський Йосиф, рос. генерал. Родом з Віленщини. Очолював 1873-1898 Західну (Поліську) експедицію для осушування боліт. Автор опису праці Зах. експедиції.

Жилко Федот, укр. мовознавець. Один з упорядників і теоретиків АУМ. Про передумови утворення діалекту Берестейщини Ж. пише: «Ареали берестейського діалекту (укр. мови) в південній частині Берестейської області БРСР і на півночі Волинської області визначалися мовними процесами в рамках Берестейської землі і Турівського князівства». Пр.: «Ареальні одиниці укр. мови» (1972), «Нариси з діалектології укр. мови» (1955), «Деякі питання класифікації говорів укр. мови в світлі даних лінгвістич. географії» (1958), «Переходові говірки від укр. до біл. мови в південно-західних районах Чернігівщини» (1953).

Жировицька Кам'яниця, с., Берест, ср. Мухавецька, від зал. ст. Кам'яна 5 км.

[130]

Житновичі, с., Пин., ср. Молотковицька, 15 км на зх. від Пинська.

«Жываніс Беларусі XII-XVIII стагоддзяў», альбом, вид. 1980 у Мінську. Укладачі Н. Ф. Висоцька, Т. А. Карпович, 164 фотокопії з пам'яток фрескового живопису, іконопису, портретного мистецтва, створеного за означений час на території БССР, в тому числі 25 кольорових фотокопій (з фрагментами) з ікон, що походять з Берестейщини, в різний час вивезених з поліських церков. Відкидаючи й засуджуючи намагання привласнити твори мистецтва Берестейщини Білорусі, не можна не схвалити видання й популяризацію цих шедеврів, виконаного на високому поліграфічному рівні.

Жолкевський Антоній, гр.-кат. (уніатський) діяч, архимандрит у Дермані, 1697-1702 єп. у Пинську.

Жолтовський Іван, рос. архітектор. Н. 15(27).02.1867, м. Пинськ. П. 16.07.1959, Москва. Вчився в Петербурзькій АХ, з 1909 академік архітектури. Споруди Ж.: дім кол. скакового т-ва на Скаковій вул. (Москва), особняк Тарасова на вул. Толстого (Москва), житлові будинки. Ж. – співавтор плану реконструкції Москви.

Жоховський Кипріян, гр.-кат. (ун.) церковний діяч П. 1693. З 1668 архимандрит Ліщинського монастиря в Пинську, з 1674 митрополит. Схилив до унії Й. Шумлянського. Самими уніатами уважався «більшим католиком, ніж уніатом».

А. Миловидов. О Положении... с. 408; І. Франко. З історії берестейського собору 1596 р. – т. 46, кн. 2, с. 193-219; ЖБ., с. 147.

Жук К., селянин Кобр. пов. Притягався до суд. відповідальності за опір т. зв. хуторизації, здійсненої урядом Столипіна 1906-1909. Справа Ж. зберігається у фонді прокурора Віленської судової палати.

В. Бусько. Эканамічныя ідэі у «Нашай Ніве». – ж. «Полымя», 1988, № 4, с. 189.

Жукович Василь, біл. поет. Н. 7.11.1940, с. Заболоття, Кам. Закінчив БП, вищу партшколу в Мінську 1977. Публікується з 1956. Працював у г. «Зара над Бугам», у вид-вах «Мастацкая літаратура», «Юнацтва». Тв.: зб. поезій «Поклон» (1974), «Мелодыя свята» (1976), повість «Як адна вясна» (1980).

Ф. Ефимов. Цена слова. – ж. «Неман», 1986, № 10, с. 168-170; В. Жукович. – ЭЛМБел., т. 2, с. 441.

Жукович Иван, громадянин м. Берестя на середину XVIII ст. Православ. Ж. звернув на себе увагу тим, що одружився з гр.-кат. (уніаткою) Маріамною і жив з нею на віру, усупереч церков. забороні. Перебував під наглядом гр.-кат. кліру, був цькований і переслідуваний.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 338.

Жукович Платон, історик «западнорусского края». Н. 1857, Пружани. П. 1919. Син священика. Закін. Дух. академію в Петербурзі. Викладав у дух. закладах Петербурга, Полоцька, Вільнюса. Член-коресп. АН у Петербурзі, дійсний член НТШ. Пр.: «Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией до 1609 г.» (1901-1912),

[131]

«Управление и суд в Западной России в царствование Екатерины II» (1910), «Сословный состав населения Западной России в царствование Екатерины II» (1915), «Западная Россия в царствование императора Павла» (1916). Ж. опублікував «Універсальну протестацію і побожну юстифікацію».

П. Жукович. – УЗЕ, т. 1, Львів, 1931, с. 1308-1309.

Жуковський Станислав, пол. художник. Н. 1.05. 1875, Білорусь. П. 1944. Вчився у Моск. училищі живопису, скульптури і архітектури. З 1903 член т-ва пересув. виставок. З 1923 у Польщі. Писав переважно пейзажі. Автор картини «Ріка на Поліссі» (1928).

Жур, поліська страва – вівсяний кисіль, донедавна поширений на Поліссі.

Жушма Василь, журналіст, родом з с. Хомичеве, Іван. Автор ст. «Де ти, красуне Пино?» (ЛіМ, 1987, 4.12), в якій висловлено протест проти невинуватеної каналізації поліських рік: Пини, Бобрика, Лані, Уборті, Прип'яті.

Забава, с., Кобр., ср. Новосілівська. Від Кобриня на пд. 28 км.

Забереzza, 1) с., Берест., Чернинська ср., від Берестя на пн-сх 14 км; 2) с., Пин., ср. Бобриківська. Від зал. ст. Мальковичі (Лунинець-Барановичі) 27 км., у смузі ПРЛ.

Забір'я, 1) с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити на пд. 20 км. В околицях З. діяли перші сотні УПА. У 1941-1944 німці напали на З., вбили 289 жит., спалили 120 дворів; 2) с., Берест., ср. Мухавецька; 3) с., Кам., ср. Раснянська, від зал. ст. Високо-Литовськ 3 км; 4) с., Кобр., ср. Ониськовицька, від зал. ст. Городець 10 км.

Заборовський Б., автор польськомовної публікації «Розміщенє людносці ведлуг єнзика і визнання на Полєсю» (В-ва, 1936).

Забужки, с., Кобр., ср. Хидринська. Від Кобриня 15 км.

Завидчичі, с., Пин., ср. Пліщицька. Від Пинська на пд. 13 км. Відомі з XVI ст. як власність Омельковичів, Головок, Достоевських, Тризни. У XIX ст. належали Чеховським, Палинським, Сачковським.

О. Цинкаловський, т. 1, с. 413.

Завоятин, с., Іван., ср. Горбаська. Від зал. ст. Снітове на пд. 12 км.

Загориння, регіон Полісся, правобережне поріччя Горині, Стол.

Загороддя, регіон Полісся між р. Ясельдою і Пиною. Платоподібна льодовикового походження рівнина, найвища точка над морем 173 м. Первісно зах. частина Пин. князівства. Найбільш сприятлива для життя людини і найщільніше залюднена частина Полісся.

[132]

Загородна, с., Кам., ср. Вовчинська. У поріччі Бугу. Від зал. ст. Високо-Литовськ 15 км. До 1964 Зломишле.

Загородський Погост, див. Погост Загородський.

Загородський розпис, умовна назва нар. розпису, поширеного в деяких селах Загороддя: Огові, Споріві, Крамному. Накладається на скло, штукатурку, полотно, папір. Прикрашає меблі, панно, рамки. Розквіту і поширення ЗР зазнав у XIX ст. Відомі майстри: Є. Василевська, Л. Довгер, Н. Лапицька, В.

Білевич. ЗР культивується у берест. фабриці сувенірів та пин. фабриці мистецьких виробів.

Загородці, мешканці Загороддя, етнічна група українців Берестейщини, з-поміж груп Полісся найближча до загальнонаціонального типу.

Ф. Д. Клімчук. З лексикі центрального Загороддзя». – «З народнаго слоўніка», Мн., 1975, с. 140-141; Його ж. К соотношению диалектных, этнографических, археологич. ареалов Брестско-Пинского Полесья. – «Проблемы картографирования в языкознании и этнографии», Л-д, 1974, с. 160-166.

«Заграва», військова округа УПА-Північ, до складу якої належали сх. райони Берестейщини, об'єднувала загони ім. Коновальця, Енея, Дубового, Олега, разом 13 куренів. У межах «З» створені курені узбецький, грузинський, осетинський.

Загута, присілок с. Критишин, Іван., від зал. ст. Янів-Поліський на пд-зх 10 км. 1950 бій між повстанською групою і загonom НКВД.

Заказанка, с., Берест., ср. Гершонська, передмістя Берестя.

Заканав'я, регіон Берестейщини на пд. від Дніпро-Бузького каналу до вол. межі. Пд частина районів Кобр., Дорог. Іван.

Закерзоння, укр. земля під суч. Польщею – Підляшшя, Холмщина, Посяння, Лемківщина, заг. пл. 19 км, нас. 1,5 млн. чол. Внаслідок пол. геноциду більшість нас. З. була або переселена силоміць до Сов. Союзу, або виселена на зх землі Польщі. Назва від імені брит. міністра Керзона.

Закозель, Закозілля, с. Дорог., 12 км на пд. від Дорогочина. У першій пол. XIX ст. З. був власністю панів Ожешків. Кол. панська садиба з каплицею на цвинтарі – пам'ятка садибної архітектури, пов'язана з перебуванням тут Е. Ожешко.

Закрутка, нар. забобон: жмут зв'язаних незжатих колосків як знак закляття, зробленого чарівником-знахарем з метою зіпсувати урожай.

Ф. Д. Климчук. Специфическая лексика Дрогочинского Полесья. – зб. «Лексика Полесья», М., 1968, с. 35.

Закуття, с., Іван., ср. Достоевська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пн. 19 км.

Залісся, десять сіл в різних районах краю: всі укр.

Заленський, див. Слюбич-Заленський.

Залядиння, с., Іван., ср. Глинянська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пд. 20 км.

Замошшя, три укр. села в Іван., Малорит. та Пруж.

[133]

Замухавеччя, частина середньовічного Берестя, розташована на пд від р. Мухавець, Волинське передмістя.

«*Западный Буг*», г., вид. 1909 в Бересті рос. мовою, вийшло 29 чисел. Редагував О. Н. Кундич. На стор. 3Б йшлося про міську хроніку, еміграцію селян в Америку, про вистави приїжджих і місцевих труп, про бібліотеки для народу, про сторічний ювілей М. Гоголя.

Западнорусский край, термін вигаданий рос. владою щодо лит., біл., укр. земель з метою витіснення з ужитку питомих нац. самоназв та прищеплення думки про одвічну залежність цих територій від Росії.

Запинський повіт, адм.-тер. одиниця Берест. воєводства 1792-1793 з центром у м. Столині. Приєднаний до пов. Пин., а разом з ним до губ. Мінської.

Запорізька Січ, військ. організація укр. козацтва XV-XVIII ст., містилася на островах Дніпра нижче порогів. Боролося проти крим. татар. і турків, згодом проти Польщі, ще пізніше проти росіян. Була осередком, де знаходили притулок мужні вільнолюбні представники з усіх укр. земель, у тому числі і з Полісся. Козаки з ЗС приймали участь у всіх визв. повстаннях. На ґрунті ЗС у XVII ст. виникла Укр. козацька держава.

«*Заранка*», літ. об'єднання при обл. г. «Заря» в Бересті. Керівники: В. Калеснік, М. Прокопович. Прищеплює початківцям біл. мову і національне почуття. Заклад білорусифікації. 1958 вид. альманах «Брест».

Заріччя, географ. регіон Полісся на пд. від Прип'яті, частина Пин. і Столин. районів, в тому числі Зарічанський район Рівненської обл.

А. Грушевський. Пинское Полесье, ч. 2, с. 47; О. Кольберг. Т. 52, с. 10.

Заріччя, 5 укр. сіл в різних районах краю.

[134]

Зарубинецька культура, археолог. культура племен II ст. до н. е. – II ст. н. е., також на Берестейщині. Ю. В. Кухаренко вважає Берестейщину батьківщиною ЗК. Поселення ЗК знайдено у Велемичах, Рублі, Отвержичах,

Погост-Загородському, Черську. Походження та етніч. приналежність ЗК не з'ясована. Уважається, що з ЗК виросла культура черняхівська.

Ю. В. Кухаренко. Полесье и его место в процессе этногенеза славян. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 27-28.

«Заря», рос. мовна г. в Бересті, спочатку орган обл. комітету КПБ, виходить з 1944, з 1962 по-рос. Вихваляла партдиктатуру в усіх ділянках життя. Економіч. занепад зображала як розвинутий соціалізм, замовчувала екологіч. руїну Полісся. Піднімала на щит русифікацію краю. Трактуює визв. боротьбу укр. народу за незалежність та масову участь поліщуків у цій боротьбі за традицією як бандитизм. Після 1990 «З» дискредитує УГКО БО, вміщує проти нього погромницькі матеріали.

Засім Микола, біл. поет. Н. 6.11.1908, с. Шені, Пруж. П. 19.07.1957. За просов. діяльність кілька разів арешт. пол. владою. 1941-1944 партизанів. Друкувався з 1926 в зах-біл. пресі. Закінчив респ. парт. школу. Зб. віршів: «Ад шчырага сэрца» (1947), «Вершы» (1954), «Выбранае» (1960), «Час і песні» (1962), «Зораны спеў» (1975). Худ. вартість тв. З. невелика.

Заславські, княжий магнатський рід в Україні XVI-XVII ст. Відгалуження кн. Острозьких, через останніх походили з пин. кн. Юрійовичів-Рюриковичів. Відоміші з З.: Януш (П. 1629), Олександр, Володислав-Домінік (П. 1657), Пилявчик. З. перевелися в 1673. Послідовні україножери.

Заславські. – ЕУ, т. 2, Львів, 1993, с. 757.

Застружжя, с., Іван., ср. Достоївська. Над р. Стругою. У XVI-XVII ст. власність панів Достоевських. Під час нім. окупації в З. 2.11.1942 розстріляно 97 мешканців.

Західна (Поліська) експедиція, гідромеліоративна організація, утворена 1873 для осушення боліт Полісся. Фінансувалася державою і приватними внесками. Очолював ЗЕ генерал Й. Жилинський, приймали участь В. Докучаєв, А. Карпинський, Г. Танфільєв, А. Воєков, В. Доктуровський. Робота ЗЕ тривала 25 років. На 450 га землі охоплених ЗЕ, селянські складали один відсоток. Наприкінці ЗЕ очолював болотознавець Опоков. Припинила роботу з огляду на брак коштів.

ЭСБЕ, т. 19, СПб, 1896, с. 388.

Заясельдя, регіон Полісся, поруч Загороддя і Заріччя, розташоване на пн. від р. Ясельди. Територія З. заболочена. Приблизний центр Телехани.

Збаразькі-Корибутовичі, укр. княжий магнатський рід XV-XVII ст. Походили з пин. Юрійовичів через кн. Несвицьких, з останніх вийшли також Вишневецькі, Порицькі і Воронецькі. Відоміші з ЗК: Василь у Збаражі; Стефан, П. 1586; Януш, воєвода брацлавський, староста в Крем'янці і

Пинську, завдав поразки татарам 1575 під Збаражем, намовив І. Підкову їхати до С. Баторія, облягав Псков, ворог козаччини, П. 1608; його син Юрій, 1574-1631.

Л. Винар. Силуети епох, Дрогобич, 1992, с. 16.

[135]

Збаразький-Корибутович Юрій, укр. князь, магнат, староста пин., один з лідерів православної опозиції в Р. Посполитій. Н. 1574, Збараж. П. 1631. Вчився у Крак., відтак у Падуанському ун-тах, слухав лекції і заприятелював з Г. Галілеєм. Вів 1623 в Стамбулі переговори з турками, про козацькі напади на Туреччину мав сказати: «Козаки помстять туркам і татарам за грабежі і ясир на Україні». Як староста Пин. очолював гром. життя на Поліссі. Відібрав у гр.-кат. (уніатів) 1629 захоплену перед тим Федорівську церкву і передав назад православним, за що був притягнений королем до суду.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. – «Виленский вестник», 1870, № 15, 16; Г. Нудьга. Студенти з України на лекціях у Галілея. – ж. «Жовтень», 1987, № 5, с. 101-103.

Збируйський (Збирозький) Діонисій, у миру Дмитро Грицькович, гр.-кат. (уніатський) діяч. У сані єп. холм. приймав участь у Берест. соборі 1596. Відтак признач. Потієм на настоятеля Ліщинського монастиря у Пинську, звідки щойно було вигнано Є. Плетенецького.

А. Миловидов. О положении... с. 392.

Збироги, с., Берест., ср. Чернянська. Від Берестя 10 км на пн-сх. пам'ятка архітектури – Збирозька церква.

Збирозька церква Параскеви П'ятниці, пам'ятка дерев'яної поліської архітектури, с. Збироги, Берест. Збудована 1610, перебудована у XVIII ст. Дводільна – головний зруб і вівтар. При церкві дзвіниця.

Зборомирове, с., Берест., ср. Мотикальська. Від Берестя на пн. 20 км.

«Збудінне», г., орган сепаратистського антиукр. т-ва «Полісся», вид. з 1989 у Мінську штучним язичієм, окремі матеріали рос. і біл. мовами. Пропагує ідею окремого східнослов'янського народу «західних поліщуків». Політична мета: нейтралізувати нац. відродження Берестейщини, посіяти сепаратист. настрої також серед населення пн. районів України, плекання ворожнечі до останньої. «Західнополіська мова» «З», – зогиджена сваволею редакції західнополіська говірка укр. мови, яку видавці газети силкуються кодифікувати як окрему сх. слов'янську мову.

Звягельський козацький полк, адм.-тер. одиниця Укр. козацької держави. Центр – м. Звягель. Утвор. 1648. Висунутий на пн-зх ЗКП відіграв велику

роль у розвитку подій на Поліссі. Загони А. Небаби, Міхненка, Голоти йшли на Полісся з ЗКП, який разом з Київ. полком протистояв ВкнЛ.

В. Сергійчук. Бойові побратими Богдана Хмельницького. – ж. «Жовтень», 1985, № 1, с. 90-91.

Зданевич Михайло, співак, живе й працює у Мінську. Н. 6.04.1943, с. Аркадія, Берест.

Зданович Йосиф, рос. фольклорист, збирач пісень Берестейщини. Н. 8.03.1898, с. Сілець, Берез. З 1915 З. живе в Москві, де одержав муз. освіту. З голосу матері З. записав і опублікував добірку укр. і біл. пісень «Народные песни местечка Селец Пружанского уезда Полесского воеводства» (М., 1931).

[136]

Зданович Ярош, цеховий будівельник-тесля з Микитич біля Кобриня, згадується в інвентарі на 1563. Власник двох «вільних» волок землі.

Здiтiвська волость, адм. одиниця в складі Берест. пов. XV-XVI ст.

Здiтове, Здiтово, Здiтiв, 1) с., Берез., на р. Жигулянці, між озерами Чорним і Спорівським, від Берези на пд-сх. 25 км. відоме з XII ст. як волость Туров-Пин., парафія в тій же єпархії. У Гал.-вол. літоп. згад. на 1249. У XV-XVI ст. З. є центром волості в складі Берест. пов. 2) с., Берез., ср. Углянська. Від Берези на пд. 5 км. 3) с., Жаб., околиця Жабинки, відоме з XV ст. Пам'ятка архітектури – Микитинська церква.

Зеленець, с., Берест., ср. Чорнавицька. Від Берестя на пн. 10 км. До 1964 Терпиловичі.

Зеленовський Анатолій, партапаратник Берест. обл. Один час начальник Головополіссяводбуду, відтак голова берест. облвиконкому, перший секретар обкому КПБ. Доклав рук до здійснення науково невиправданих меліоративних експериментів на Поліссі, спричинивши екологічну драму значних територій. Денаціоналізатор Полісся.

В. Супрунчак. Затула Дзедаўская пуца – ЛіМ, 1987, 12.02.; Н. Мацяш. Пазнаеміліся ў Крошыне. – ЛіМ, 1988, 11.02.

Зеленський І., рос. підполковник, генштабом відряджений в 60-х рр. XIX ст. у Мінську губ. з метою її вивчення – з'ясування історії, статистики, складу населення, стану господарства. У серії «Материалов для географии и статистики России» З. видав свій опис «Минская губерния» (СПб, 1864), в якому є матеріали про Пин. повіт. Берестейщину відносив до укр. комплексу.

Зенкевич Антін, культ. діяч Берестейщини початку ст. Вчителюючи у почат. школі с. Остромечеве, Берест., З. 1904 з участю студентів С. Романського і С. Босякова заснував у селі читальню з бібліотекою, привернув до неї увагу деяких письменників, які прислали свої видання в Остромечеве (М. Горький, Я. Купала, В. Яковенко). З. кілька років керував бібліотекою, перетворивши її на осередок розповсюдження позитивних знань на селі.

Н. Гурская. Народжаная Рэвалюцыяй. – ЛіМ, 1985, 19.06.

[137]

Зенкович Леон, пол. письменник. Н. 11.04.1808, с. Ляхи, Пруж. П. 12.12.1870. Вчився у Варш. ун-ті, учасник повстання 1830-1831, потім в еміграції. Іменував себе «поліщуком». Зб. поезій «Винагорода за невірність», «Роздум». Етнограф. пр. «Поліський народ, або Детальний опис звичаїв, вдачі, одягу його тощо» (1842), у пр. є поліські сторінки. «Вечори ляха з Ляхів, або розмова біля вогнища старого польського літератора» – есей.

Л. Зянковіч. – ЭЛМБел., т. 2, с. 545-546.

Зенкович Фелікс, пол. діяч. Н. с. Мокряни, Малорит. У час повстання 1863 намагався з Лондона морським шляхом постачати зброю повстанцям. Дружив з Герценом і Огарьовим.

Зенькевич Ромуальд, пол. фольклорист, збирач нар. творчості Полісся. Н. 1811, Віленщина. П. 1868. Вчителюючи на Поліссі, зібрав чимало пісень у с. Богданівка, Лунин, Камінь, Пин. пов. Видав під назвою «П'юсенкі гмінне люду Пінського (Ковно, 1851) в оригіналі та в пол. перекладі. У мові зібраних З. пісень відбито говіркові особливості місцевості. У З. є ст. «Про урочистості та звичаї населення Пинщини та про його пісні».

М. Карпинский. Говор Пинчуков. – РФВ, т. 19, 1888, с. 45-54; Р. Кирчів. Укр. фольклор у пол. літературі, К., 1971, с. 112.

Зизаній (Тустанівський, Кукіль) Лаврентій, укр. мовознавець, літератор, церковний діяч. Н. бл. 50-60 рр. XVI ст., Львівщина. П. після 1634, Корець на Волині. Між 1592 і 1595 викладав мови у Микільській братській школі м. Берестя. На цей час припадає праця З. над тв. з мовознавства, які роком пізніше вийдуть друком у Вільні: «Граматика словенська» (Вільна, 1596), «Наука ку читанню і розумінню письма словенского» (Вільна, 1596)

Зизаній Л. Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник. т. 1. К., 1960, с. 346-349; В. Німчук. Мовознавство на Україні в XIV-XVII ст. К., 1985, с. 68-89.

Зимник, зимова дорога на замерзлому болоті.

Ф. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 38.

Зіновчук І., берест. залізничник, керівник військової групи РСДРП, котра 1905-1906 поширювала заклики до непослуху царській владі: «26 требований

нижних чинов Брест-литовского гарнизона», «К солдатам Брест-литовской крепости», «Ко всем солдатам Брест-литовской крепости и гарнизона». Група З. значною мірою причинилася до солдатських заворушень у Бересті.

Зілинський Іван, укр. мовознавець. Н. 1879, Галичина. П. 20.04.1952, Прага. Проф. укр. мови у Крак. ун-ті. Дійсний член НТШ. Автор «Карти укр. говорів» (В-ва, 1933), на якій Берестейщина позначена в ареалі укр. мови.

Зішестя церква, с. Городець, Кобр., пам'ятка поліської дерев. архітектури. Побудована 1799.

Злотий Квасницький Андрій, гр.-кат. (ун.) єп. П. 1664. Числився єп. смоленським і стародубським, 1654-1665 єп. у Пинську. Маєток З. був знищений повстанцями із загону І. Лихого.

А. Миловидов. О положении... С. 365.

[138]

«Знахідка», самодіяльний фольклорно-вокальний ансамбль у с. Тишковичі, Іван. Створений 1981. У репертуарі переважають укр. нар. пісні: «Приймаки», «Явір», «Котилася торба з високого горба».

«Зорі над Пиною», фестиваль мистецтв – пісні, танцю, спортивних ігор, відбувається з 1963 у Пинську. Супроводжується помпезними костюмованими парадами на вул. міста. У строях, мелодіях, декламаціях, переважає барабанний рос. патріотизм.

Зубко Антоній, гр.-кат. (ун.) церковний діяч, останній єп. (вікарний) берест., ректор Жировецької уніатської семінарії. Спочатку таємний, потім відвертий прибічник антиунійної акції Й. Семашка. Підпис З. стоїть під ухвалою т. зв. Полоцького ліквідаційного собору з 12.02. 1839, інспірованого росіянами, поруч з підписами Й. Семашка та В. Лужинського.

Зубкове, с., Стол., ср. Глинківська. Від зал ст. Горинь 12 км. Торфорозробка.

Зубр біловезький, дикий лісовий бик. Ост. знищений 1919. Відтворений з уцілілих у зоопарках. На сьогодні у Біловезькій Пущі поголів'я ЗБ складається з 241 особини.

«Зустріч Анни з Іоакимом», *«Різдво Богоматері»*, *«Уведення до Храму»*, тричленна ікона; *«Леліяння діви Марії»*, *«Благовіщення»* (апокрифічна), *«Зустріч Марії з Єлизаветою»*, тричленна ікона; *«Успіння»*, *«Зведення Хреста»*, *«Моління Іоакима про безчаддя»*, тричленна ікона. Усі три

тричленні ікони – пам'ятки укр. іконопису XVII ст. пензля майстрів з Шерешова, Пруж. На дошках, темпера, 56,5х92х3; 58х96х3-4; 59х92х3-4. Походять з іконостасу Пречистенської церкви (1760) Шерешова. Вивезені 1963 у Мінськ, утримуються в ДММ Респ. Білорусь.

ЖБ, с. 93-95.

I

Іван, єп. володимирський в часи князів Василька і Володимира Васильковича. Один з імовірних авторів вол. частини Гал.-вол. літопису.

Н. П.-В. IV, К., 1993, с. 204.

Іван, ігумен Печерського монастиря в Києві на поч. XII ст. Засудив кн. Святополка за причетність до осліплення Василька, за що був засланий до Турова.

О. К. Панас. Історія Укр. церкви, Львів, 1992, с. 23.

Іван Василевич, «інтролігатор», тобто палітурник, з Пинська. Зберігся автограф ІВ з 1610: «Сіє Евангеліє напристольное аз многорішний Іван Василевич із Пинська зінтроліговал».

Я. Н. Шапов. Собрание И. Я. Лукашевича и Н. Я. Маркевича: Описание, М., 1959, № 63, с. 55.

Іван Гіронімович, студент Ягелон. ун-ту на 1520. Походив «з Дорогичина Луцького владичтва», тобто з Дорогочина Поліського.

Г. Нудьга. На літературних шляхах, К., 1990, с. 198.

Іван Глібович, князь у Степані, тепер Рівненська обл., з пин. Юрійовичів.

Л. Войтович. «Дали йому замок Степень». – «Літопис червоної калини», Львів, 1993, №№ 10-12.

Іван з Городка Давидова, козак низовий запорозький з відділу восьмого отамана, відомий з реєстру козаків на 1581. Приймав участь у Лівонській війні.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Іванівський район, адм.-терит. одиниця у складі Пин. обл. 1940-1954, відтак Берест. Центр – м. Яново (Іваново). В центрі Загороддя. Сільради: Бродницька, Глинянська, Горбаська, Достоївська, Дружиловицька, Критишинська, Лясковецька, Молодівська, Мотольська, Мохрівська, Одрижинська, Опільська, Псищівська, Рудська, Снітівська, Стрельнянська, район повністю укр. Під сільгосп. угіддями 57 відсотків площі ІР, під лісом 29 відсотків. Укр. збройне підпілля діяло в ІР до 1952.

Іванко Туровець, козак низовий запорозький, учасник козацького загону, який ходив на Лівонську війну на боці Речі Посполитої проти царства Московського. Записаний в реєстрі на 1581, під рукою 32 отамана.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Іван Михайлович, староста пин. і кобр. У 1543 наказав переписувачеві Парфену (Партену) переписати «Псалтир» друку Ф. Скорини, що той і

[140]

зробив, наповнивши свій рукопис стількома українізмами, що деякі дослідники вважають його укр. перекладом.

Скарына. Эн. Дав., Мн., 1988, с. 379.

Іван Московчин, козак низовий запорозький, у складі козацького загону ходив на Лівонську війну, що точилася між царством Московським і Річчю Посполитою, на боці останньої. Занотований у реєстрі 1581. Прізвисько походить від назви села Машковичі, Берез., звідки ІМ родом.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Івановичі Олексій, Василь, Хведько, Zenko, – брати-будівельники з Пинська, 50-60-ті рр. XVI ст.

Іван з Пинська, козак низовий запорозький, воював на боці Речі Посполитої у Лівонській війні. Записаний у реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Іваново, до 1465 Порхове, до 1939 Янів, звідтоді Іваново, районний центр до 1954 Пин. обл., потім Берест. Відомий у 1648-1660 як один з центрів антишляхет. боротьби на Поліссі. Під Росією в Кобр. пов., 1918-1919 під УНР. По 1919 осередок «Просвіти», осередки ОУН, зокрема в околицях І. діяло «Поліське лозове козацтво» і формація «Вовки».

Іван Товстий Московчин, козак низовий запорозький, відбув Лівонську війну проти Москви. Записаний у козацькому реєстрі 1581 у 38-го отамана. Прізвисько від назви рідного села ІТМ Машкович, Берез.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Іван Толчиха з Турова, козак низовий запорозький, відомий з Лівонської виправи, значиться в реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Іван Туровець, козак низовий запорозький, знаний з Лівонської війни Речі Посполитої проти Москви. Записаний у реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Іван Туровець, козак низовий запорозький, значився у реєстрі 1581 учасників Лівонської війни.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Іванчук Андрій, укр. поет лівого напрямку. Н. 17.09.1903, Галичина. П. 23.09.1951. Вчився у Львів. ун-ті. Двічі був ув'язнений у пол. концтаборі в Березі.

Іванчук А. – УЛЕ, т. 2, с. 293.

Іванюк Самотей, поліський лірник, кінець XIX – поч.XX ст. Походив з с. Тевлі, Кобр. Ходив і співав по селах уздовж Дніпро-Бузького каналу. З уст. І. записано «Пісню про стару і злу мачуху».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 20.

[141]

Івацєвицький район, центр – м. Івацєвичі. ІР у цілому біл., на південь від ПРЛ, тобто с. Річиця – Вигонівське озеро – укр. частина. Укр. сільради: Житлинська, Колонська, Обрівська, Річківська, Святовольська, Вигоніщанська. Це укр. Заясельдя.

Ігнатій, укр. церковний і літ. діяч. П. після 1603. Спочатку дякон у Бузьку на Львівщині. Викладав у Львів. брат. школі, також у Вільні в тамтешній брат. школі. З 1592 знову в Україні. Жив у Бузьку, Острозі. На правосл. соборі у Бересті 1596 керував усіма нотарями, очолював делегацію до митрополита М. Рогози. Є припущення, що І. писав полемічні тв. під псевдонімом Клірик Острозький.

І. Мицько. Острозька слов'яно-грецька академія, К., 1990, с. 92.

Ігнатій, єп. турово-пинський., згад. на XII ст.

М. Гр. ІУР, т. 2, 1905, с. 305.

Ігнатовський Всеволод, біл. історик, сусп. діяч. Н. 19.04.1881, с. Токарі, Кам. П. 4.02.1931, наклав на себе руки. З вчительської родини. Закін. Юр'ївський ун-т, член партії есерів 1901-1917, 1919-1920 в антипол. підпіллі. З 1920 член ВКП. Викладає у Мін. вчитель. ін-ті. 1921-1926 нарком освіти БССР. Репресований. Пр.: «Гісторыя Беларусі у XIX і на пачатку XX ст.» (1928), «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі» (1919).

В. Ігнатоўскі. – БелСЭ, т. 5, с. 44.

«Із-за Слуцка, із-за Клецка», пісня-фальсифікат., вид Й. Ливчаком (ж. «Золота грамота», Відень, 1864, № 24). У «пісні» ідеться про спробу якоїсь «службы молодецкой» з-під Мінська від якогось княжати «воевати места Пинска», мовляв, «от ляхов обороняти». В історич. плані все фальш: у всі часи «от княжати из-под Минска» на Полісся, на Україну взагалі могла йти лише неволя, лит. і пол., згадати б одних Радзивіллів. Мова ні біл., ні укр.

Ізяслав Мстиславич, кн. турівський, онук В. Мономаха. Після походу киян 1130 на Полоцьк і полонення полоцьких князів ІМ за сумісництвом стає також кн. полоцьким.

Н. П.-В. IV, К., 1993, с. 150.

Ізяслав Ярославич, вел. кн. київ. убитий 1078. До 1054 княжив у Турові і Пинську. По смерті батька, Я. Мудрого, обіймає стіл у Києві. На допомогу собі закликав швагра пол. короля Болеслава Сміливого 1063. Воював проти Всеслава Ізяславича Полоцького за те, що той захопив Псков і пограбував Новгород. ІЯ пішов проти полочан, захопив Мінськ. На р. Немизі відбулася битва, про яку в «Слові о полку Ігоревім» є згадка: «На Немизі снопи стелють, ціпами молотять харалужними».

М. Гр. ІУР, – ж. «Київ», 1990, № 11, с. 139.

Іконостас Георгіївської церкви з Давид-Городка, Стол., пам'ятка укр. іконописного мистецтва XVIII-XIX ст. Ікони деісусного чину та царські ворота вивізено до Мінська, зберігаються в ДММ Респ. Білорусь.

ЖБ, с. 76-78.

[142]

Іллінська церква, с. Велемичі, Стол., пам'ятка поліської дерев'яної архітектури. Збудована 1881 на місці церкви з 1724.

Іллінська церква, с. Вуйвичі, Пин., пам'ятка монументального будівництва XVIII ст. Збудована 1788.

Іллінська церква, с. Достоеве, Іван., пам'ятка поліського сакрального будівництва. Споруджена 1798 на місці давнішої церкви, котра 1788 згоріла від блискавки. Головний зруб мав тригранну вівтарну частину, дах шестисхилий, первісно гонтовий, дві маківки із хрестами. Бабинець побудований пізніше. У липні 1970 ІЦ обстежила експедиція АН БССР, а через місяць за рішенням місцевих влад церкву розібрано.

Т. В. Габрусь. О памятнике древнего зодчества в Достоеве. – Щоріч. зб. АН СССР «Памятники культуры. Новые открытия» в-во «Наука», Л-д: 1980, с. 91-96.

Ільїн Олександр, сов. військ. і політ. емісар на Поліссі. Н. 1893, Москва. П. 1919. З 1918 керівник надзвич. комісії для організації повстання проти УНР в районі Пинська, Луниця, Дубровиці, Сарн (Поліське повстання). І. організував три повст. полки, які з частинами ЧА повели фланговий наступ на Рівне і Коростень. Убитий під Шепетівкою.

Іменин, с., Дорог., 20 км на пн-зх від Дорогочина. Відомий із середини XV ст. Колишня назва Торокань.

Іноземцев О. – див. Олександр Іноземцев.

«Інформатор північно-західних земель», підпільний місячник, вид. проводом ОУН 1944-1950. Систематично висвітлював становище Берестейщини під БССР, викривав політику етноциду поліських українців, вів хроніку опору.

Іовчук Михайло, сов. рос. філософ. Н. 1908, с. Заужів'я, Кобр. Закінчив філософ. відділ академії комуністич. виховання. З 1936 очолює кафедри ряду вузів. Пр.: «Белинский. Его философ. и социально-полит. взгляды» (1939),

[143]

«Развитие материалистич. философии в России в XVIII-XIX вв.» (1940), «Основные черты русской классич. философии XIX в.» (1949), «Философские и социалистич. взгляды Н. Н. Огарева» (1957), «Плеханов и его труды по истории философии» (1960), «История философии, ее предмет, метод и значение» (1960), «Ленинский этап в развитии марксизма и его философии» (1969), (у співавторстві) «Ленинизм, философские традиции и современность» (1970).

М. Т. Іовчук. – БСЭ, т. 10, с. 366.

Іона, турово-пин. єп. на 1517-1522. Мав протекцію від кн. Ф. Ярославича.

Іртиш (Іртищевич, Ртищевич) Данило, пин. боярин, наблизений кн. Ф. Ярославича. Володів дворищами (з людьми) в селах Пин. князівства: Полкотичах, Молодові, Достоеві. Перша згадка на 1506. Синів І. прозивали ще Даниловичами. Ще пізніше потомки І. пишуться Достоевськими за назвою головної вотчини Достоева. Предок рос. письменника Ф. Достоевського.

А. Грушевский. Пинское Полесье XIV-XVI вв, К., 1903, с. 55 в додатку «Акты».

Ісаєвич Іван, пин. купець – купував у Луцьку сіль і косягами спроваджував до Пинська, 60-ті рр XVI ст.

Торгівля на Україні XIV - середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., 1990, с. 107.

Ісаєвич Ярослав, укр. історик, директор Ін-ту українознавства НАН України. У пр. І. є матеріали про Берестейщину, зокрема в монографії «Братства та їх роль у розвитку укр. культури XVI-XVIII ст.» (1966) та в ст. «Джерела про західні межі укр. етнічної території» (1969).

Й

Йосипівка, річка, притока Рити, тече в Малорит.

Йосиф, єп. у Турові і Пинську на 1537.
Біскупство пінське. – ЕП, В-ва, 1860, т. 4.

К

Кабаки, с., Берез., ср. Первомайська. Від Берези на пд.-зх. 20 км. У XVIII ст. центр Кабацького ключа у володіннях рос. магната Румянцева.

Кадлубовський Ін., збирач укр. фольклору на Берестейщині. У 60-х рр XIX ст. К. – учень Кобр. пов. духовного училища. Добірка пісень з с. Бездіж, Дорог., у записках К. опубл. 1866 в СПНТСЗК: «Щука риба в морі», «По садоньку ходила», «Ой, ніколи так не було», «Чого, милий, журишся та печалишся», «Виглядала галонька з золотого гайка», «Журба моя, журба», «Ой, котилася зоря з-під нового двора», «Ой, золото, золото»,

[144]

«Ой, котився віночок з широкеї ниви», «Ой, вже сонце за двур зайшло». К. є автором ст. «Бездіжанська парафія Кобринського повіту», неопубл., зберігається в «Архиве географ. т-ва Союза ССР», розділ 6.

«Казання Руське», анонімна пам'ятка укр. письменства кінця XVII ст., виникла на Берестейщині, про що свідчать діалектизми: казанне, мні, дітуньки, оно, ольшина. Як припускається, КР створене в католицькому, уніатському або протестантському середовищі як пародія на правосл. казання.

Б. Струмінські, М. Юрковські. Українське «Казання руське» з полуночнозахідного Полісся повстало найпущей в 1697 року. – «Славія орієнталіс», 1961, № 1, с. 57-79; Казанне руське – «Укр. література XVII ст.», К., 1987, с. 143-145, 535; Л. Махновець. Сатира і гумор укр. прози XVI-XVIII ст., К., 1954, с. 390-392.

Казько Віктор, біл. письменник, захисник природи Полісся. Н. 23.04.1940, с. Калинковичі, Гомель. обл. Звернув увагу на екологічну драму Полісся, спричинену нищенням лісів та іригаційними експериментами, – у романі «Неруш» (1981), «Сад або заплутаний слід роману» (1987), «Цвіте на Поліссі груша».

Кайко Микита, сел. активіст в Пинковичах, Пин., за виступи проти поміщика Сकिрумунта 1905 був арештований.

Р. Баравікова. За правы народныя – ЛіМ, 1975, 28.03.

Каленикович Максим, учасник повстанського руху на Поліссі після Хмельниччини.

А. Арцішэўскі. Дзяніс Мурашка. – ж. «Полымя», 1970, № 1, с. 252.

Калиновський Кастусь (Кость), біл. шляхетський революціонер. Н. 2.02.1838, с. Мостовляни, Білосточчина. П. 22.02.1864, Вільно. Один з чоловічих керівників пол. повстанчої організації в «Литві», тобто в Зах. Білорусі, належав до лівого її крила – в ставленні до селянського питання. Під час повстання вид. підпільну пропол. газету біл. мовою «Мужыцкая праўда», в якій закликав білорусів боротися з царатом, ставилася вимога відновлення пол. держави в межах 1772. Газета К. поширювалася також на Поліссі, кілька її прим. знайдено в Берест. і Кобр. пов. К. загинув на шибениці.

Восстание в Литве и Белоруссии 1863-1864 гг. М., 1956, с. 390-391.

Калиняк Михайло, укр. діяч, юрист, дослідник Підляшшя. Н. 5.12.1910, с. Корниця, біля Коломиї. П. 13.12.1974. Закінчив Вілен. ун-т. Працював в ін-ті Досліджень Сх. Європи у Варшаві. З початку війни ув'язнений до табору в Березі. 1947-1954 знов ув'язнений поляками. Тв. на церковно-релігійні теми.

М. Сивіцький. Спогади про Мих. Калиняка. – ж. «Основа», 1989, № 4, с. 21-26.

Калита, інша місцева назва тайстра, шкіряна торбина 20 см х 10 см з ремінцем для носіння через плече. Дорослі поліщуки носили в К. гроші, кресало, тютюн, люльку. Оздоблювалася бляшками, тороками. У нар. пісні: «На юм шапка соболева, Калиточка, як бочечка».

СПНТСЗК, 1866, с. 165-166

[145]

Каліна (Капелян) Клавдія, біл. дитяча письменниця. Н. 1.11.1925, с. Блювиничі, Берест. Закінчила берест. муз. училище, викладала в школах співи. Публ. з 1962. Пр.: «Каляровые месяцы» (1975), «Хлопчык-пакідайчык» (1970), «Забароненая песня» (1971), «Маці і сын» (1977), «Світанак» (1979).

Каліна К. – ЭЛМБел., с. 630.

Кальнийш Валентин, біл. автор, за фахом архітектор-реставратор. Н. 1942. У ст. «Путь лежит через Ружаны» (ж. «Неман», 1984, № 8, с. 136-137) звернув увагу на укр. характер мови Пружан порівняно з біл. мовою сусідніх Ружан.

Кальнофойський Афанасій, укр. письменник, др. пол. XVII ст., галичанин, член т. зв. Могилянського Атенея, гуртка вчених навколо П. Могили. К. мав контакти з письменниками Полісся А. Филиповичем і І. Денисовичем. Старанням К. у Києві вийшов друком опис легенд про чуда куп'ятицької Богоматері І. Денисовича.

А. Кальнофойський. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. Словник, К., 1960, т. 1, с. 356; УЛЕ, т. 2, с. 175.

Камінський, священик Федорівської церкви в Пинську в 30-і рр. XVII ст. Відправляв богослужіння всупереч королівському наказові про передачу церкви гр.-кат (уніатам). Зазнав гонінь з боку католиків.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. — «Виленский вестник», Вильно, 1970, № 15, 16.

Камінський Мстислав, пол. етнограф і фольклорист. Н. 28.04. 1839, Віленщина. П. 12.XI. 1868. Автор «Спогадів про Пинщину» (1867).

Камінський Ю., поліський іконописець кінця XVIII ст.

БелСЭ, т. 12, с. 604.

Камінюки, с., Кам., на р. Права Лісна. В К. розташ. адмін. садиба комплексу заповідника «Біловезька Пуща» з музеєм флори і фауни пущі.

Камінь, с., Пин., ср. Загородська. На р. Бобрик. Від Пинська на пн.-сх. 35 км. На території К. знайдено поховання з бронзової доби 5 тис. рр. до н. е. В середині XIX ст. в К. записував пісні Р. Зенькович, К. був тоді власністю кн. Друцьких-Любецький.

Камінь, с., Кобр., ср. Городецька. Від зал. ст. Городець 2 км. До 1939 Королівський Камінь.

Камінь-Каширський повіт, адм.-терит. одиниця Поліського воєвод. 1919-1939, центр м. Камінь-Каширський. 1940 ККП приєднано до Вол. обл.

Камінь-Шляхетський, с., Кобр., ср. Городецька, від Кобриня на сх 20 км. Від 1939 Октябрський.

Кам'янець, районний центр. 40 км на пн. від Берестя, від зал. ст. Жабинка 28 км. На р. Лісній. Засн. 1276 Олексою, вол. будівничим за наказом кн. Володимира Васильковича. Тоді ж споруджено в К. Білу Вежу. К. — важливий опорний пункт Гал.-Вол. держави у боротьбі проти нападів литовців, ятвягів, мазовшан та тевтон. рицарів. З 1319 К. захоплений Литвою. 1516 К. одержує Магдебурзьке право. Після 1569 залишається в

[146]

складі ВкнЛ. Відтоді за К. закріпилася додаткова назва К.-Литовський, щоб не плутати з К.-Подільським, 1918-1919 під УНР.

М. Гр. Історія укр. літератури, т. 3, К.-Львів, 1923, с. 191.

Кам'янецька Вежа, див. Біла Вежа.

Кам'янецький район, утвор. 1940. Сільради: Верховицька, Видомлянська, Войська, Вовчинська, Дмитровицька, Калинковицька. Кам'янецька, Камінюцька, Малозвідська, Новицьковицька, Огородницька, Пелищанська, Ратайчицька, Річицька, Ряснянська. На зх. прилягає до Підляшшя. Повністю укр. Під лісом 27 відсотків території. На пн. КР обіймає Біловезьку Пущу. Зона УПА.

Кам'янецький повіт, адм.-терит. одиниця у складі Троцького, Підляського та Берест. воєводств. З 1566 в складі Берест. пов.

Кам'янка, річка, ліва притока Мухавця. У Берест., починається біля с. Кам'янецьке Підлясся.

Кам'яні могили, археолог. пам'ятки I тис. до н. е. – XIII ст. н. е. Назва через наявність у могилах каміння. У плані круглі, діаметр 6-18 м., заввишки до 1 м. Трупоспалення і трупопокладення. В КМ знайдено списи, сокири, остроги, нашійні гривни, фібули, намиста. На Берестейщині зареєстровано біл. 100 КМ. Належали ятвягам.

Капланський Вольф, євр. художник. Н. 1912, Берестя П. 1943, Треблінка. Виставлявся у Вільні 1937, 1938, у Варшаві 1939, у Москві 1940. Тв.: «Білостоцький пейзаж» (1940), «Ріка» (1937), «Білоруський пейзаж» (1938), «Над рікою» (1938). Псевдонім Вітольд Вольф.

Словник артистув польських, т. 3., 358.

Караткевич Володимир, біл. письменник. Н. 26.XI.1930, Орша. П. 15.07.1984. Закін. Київ. ун-т. Творчість К. в умовах сов. режиму новаторська – започаткував істор. повість, виступав за відновлення істор. пам'яті біл. суспільства, протестував проти нищення історичних пам'яток. В есе «Дзвони в глибинах озер» (1980), що є описом останньої мандрівки

[147]

на Полісся, К. втрачає свою об'єктивність і науковість, як тільки опиняється в межах Берестейщини – припускається неточностей, вдається до білорусифікації укр. мови поліщуків, їх пісень, історії.

Карватюк І., автор публікації «Революційні поети Західного Полісся» (ЛУ, 1967, 20.10) з добіркою віршів укр. поетів, уродженців краю: В. Китаєвського, С. Семенюка, М. Колосуна. К. наголошує на тому, що Полісся є етнічно укр. краєм, веде мову про місцеві укр. традиції.

Каролин, 1) передмістя Пинська, в районі костела Баромея, тепер вул. Кірова. До початку XVIII ст. на К. стояв замок Вишневецьких, зруйнований Карлом XII. 2) укр. с., Дорог., ср. Закозельська. Від Дорогочина на пд. 9 км.

3) укр. с., Жаб., ср. Петровицька, від зал. ст. Жабинка 10 км. 4) укр. с., Кам., ср. Верховицька. Від зал. ст. Високо-Литовськ 12 км. 6) укр. с., Пруж., передмістя Пружан, від зал. ст. Оранчиці 13 км.

Карпенко-Карий, спр. прізвище Тобілевич Іван, укр. драматург, театр. діяч. Один з засновників укр. проф. театру. Н. 29.09.1845, с. Арсенівка, біля Єлисаветграду. П. 15.09.1907. П'єси: «Бурлака» (1883), «Розумний і дурень» (1885), «Наймичка» (1885), «Безталанна» (1886), «Бондарівна» (1884), «Сто тисяч» (1890), «Паливода XVII століття» (1893), «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (1896), «Сава Чалий» (1899), «Хазяїн» (1900), «Гандзя» (1905). Твори КК відомі на Берестейщині завдяки гастролям труп Васильєва, Гордовського тощо. Також виставлялися місцевими трупами і театрами в Бересті, Кобрині, Березі, в с. Кльонки, Іван.

Карлицький Василь, активіст просвітянського руху на Кобринщині в 1920-30-х рр.

А. Мартинов. Первая «Просвита» в Кобрине. — «Берестейський край»: г., Берестя, 1996, № 1.

Карпинський М., мовознавець, праці рос. мовою, коло наук. інтересів — укр. мовознавство і літ. У ст. «Западно-русская Четия» (РФВ, 1889)

[148]

досліджується співвідношення в цьому документі укр. і біл. елементів. Ст. «Говор Пинчуков» (РФВ, 1888, т. 19) кваліфікує мову жителів Пин. пов. як укр.: «...слід визнати, що говір пинчуків — один з говорів північно-малоруських. Пп. Бобровський, Микуцький, Михальчук без будь-яких вагань причисляють пинчуків до малорусів».

Карпінський Г., пол. географ XVIII ст. у «Лексиконі географічному» (Вільно, 1766) К. об'єктивно і чи не вперше в науковій практиці подає географію розмежування між поляками, з одного боку, та литовцями, білорусами й українцями, з другого.

Карпінський Францішек, пол. поет, драматург. Н. 1741, Прикарпаття. П. 1825. Закінчив Львів дух. академію. Останні 40 років жив у маєтку-державі Красник, Пруж. Заповів частину своєї книгозбірні парафіяльній бібліотеці с. Сухопіль, де вона зберігалася до 1914. Тв.: «Розваги віршем і прозою», «Чинш, комедія у трьох актах», «Юдита, королева польська, трагедія», «Історія моєї доби і людей, з котрими я жив, спогади».

Карпінський Ян Єжи, пол. лісознавець, ентомолог. Н. 1896. П. 1965. Чимало зробив для охорони природи Біловезької пущі, захисту зубрів.

Карпович Леонтій, до постригу Лонгин, укр. письменник-полеміст XVII ст. Н. 1581, Пинщина. П. 1620, Вільно. Походив з давнього шляхет. роду, його предки володіли дворищами в с. Осовому, Пин. князівство. Вчився в Острозькій школі. Номінат єп. волод.-берест. Виступає 1609 на сеймі у Варшаві на захист правосл. церкви. Відряджений до Вільна на допомогу тамтешнім білорусам стає з 1613 архимандритом Святодухівського монастиря та ректором брат. школи у Вільні. За публікацію «Треносу» М. Смотрицького ув'язнений на 2 роки. Тв.: «Казанє двоє», «Казанє на погреб кн. Голіцина».

П. Могила. Про Леонтія Карповича. – «Укр. література XVII ст. », К., 1987, с. 421-423; Л. Карпович. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, К., 1960, с. 358-361, т. 1; А. Анушин. На заре книгопечатання в Литве, Вильнюс, 1970, с. 86-87.

Карпович Міхал, пол. філософ, просвітник. Н. 4.10.1744, м. Кам'янець. П. 5.XI.1803. Проф. Вілен. академії, учасник повст. Костюшка, належав до т. зв. Вілен. якобінців. Обстоював права селян. «Голова селянина оцінюється однаково з головою худоби», писав К. і вимагав, щоб «...селянин мав право на вільний перехід скрізь, на успадкування майна та його продаж».

История философии СССР, М., 1968, с. 486.

Карпук Ілля, просвітян. діяч Берестейщини. Родом з с. Лускали, Кам. Вчився на Укр. кооперативних курсах у Бересті 1928.

А. Петренко. Просвітянин Григорій Омелянюк. – г. «Голос Берестейщини», 1991, 27.05., № 2.

Карський Юхим, біл. мовознавець. Н. 1.1.1861, с. Лаша, Город. обл. П. 29.04.1931. Учився в Ніжин. ін-ті. Академік. Головні пр. мон. «Белорусы» (1903-1916) та «Этнограф. карта белорусского племени» (Пгр., 1916). К. відносив Берестейщину до України, проводячи укр.-біл. мовно-етніч. розмежування по ПРЛ: р. Ясельда – Вигон. озеро – Лунинець – Прип'ять.

[149]

Картузький монастир, м. Береза, заснований 1666 ченцями-картузами на фундації Сапіг. Одна з баз покатоличення Полісся. Зруйнований шведами 1706, закритий росіянами 1864 за переховування пол. повстанців. Собор КМ. – пам'ятка архітектури XVIII ст., занедбаний, в соборі – колгосп. свинарник.

Картуз-Береза, див. Береза.

[150]

Кахановський Генадій, біл. краєзнавець, історик Н. 1936, Молодеч. р-н. Мінська обл. Вчився у пед. ін-ті в Москві. Послідовно білорусифікує історич. та етнограф. матеріал про Берестейщину.

Качановичі, с., Пин., межиріччя Прип'яті і Стиру. Шлюз на Прип'яті. Уперше згадується на 1387 у прізвищі «пан Качанович».

В. Алексіук. Улюбил есьм островъ. – ж. «Неман», 1968, № 10, с. 187-188.

Качановський, один з кореспондентів Гільтенбранта, постачав останньому фольклорний матеріал з Берестейщини. У зб. СПНТСЗК опубл. в записах К. пісню «Ой, я тепер тут, тут, а завтра поїду» та низку загадок.

Качановський Георгій, біл. художник. Н. 23.04.1938, м. Берестя. Вчився в БТМІ, виставляється з 1968. Тв.: «Пробудження» («Робітничий клас», 1969), «Будівники» (1971), «Ливарний цех» (1972), «Індустріальний пейзаж» (1972), «Шахтарі» (1973), «Шинники» (1974), «Розвідувальники» («Нафтовики», 1980), «Сталевари» (1981), «Священна війна», триптих (1976).

Г. Качаноўскі. – ЭЛМБел., т. 3, с. 24.

Качинська Г., активістка оунівського підпілля на Поліссі. Дочка правосл. священика. Сестра С. Качинського. Нав'язала 1941 конспіративний контакт між Поліськими лозовими козаками і Т. Боровцем.

П. Мірчук. Укр. Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 192.

Качинський Сергій, діяч укр. визвольного руху. Р. н. невід, Полісся. П. 10.03.1943, с. Оржів, Рівненщина. З родини правосл. священика. Старшина пол. армії. Військовий референт Крайового проводу ОУН Північно-зах. земель. Псевдо «Остап». З санкції проводу в жовтні 1942 організує на Берестейщині в кол. Дивинському районі першу сотню УПА. К. загинув у бою з німцями. Один з перших героїв повстан. епопеї.

П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, с. 27, 191.

[151]

Квартирук Левко, укр. активіст Берестейщини. У першу світову солдат рос. армії, потрапляє до німців у полон. Залучається СВУ до складу «синьожупанників». Працює в укр. школі, заснованій «синьожупанниками». За УНР К. – секретар повіт. староства в Кобрині. 1919-1939 жив у Кобрині, керував хором при соборі Олександра Невського, 1940-1941 ув'язнений в Бересті, емігрує. Висвячений на священика був настоятелем укр. правосл. церкви Баффало.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 229.

Квасницький, див. Злотий Квасницький.

Квітка Климент, укр. фольклорист, музикознавець. Н. 4.02.1880, с. Хмелеве, Сумська обл. П. 19.09.1953. У зб. «Укр. нар. мелодії» (1922) є пісні з Пружан. району. Як згадує К. в ст. «Іван Франко як виконавець народних пісень» (зб. «Творчість Івана Франка», К., 1956, с. 174), в нього були ще

недруковані записи колядок з Берестейщини. К. вивчав укр.-біл. музичні контакти, листувався з М. Янчуком і Ю. Карським.

Кейстут, Кейстутіс, лит. князь, син Гедимина. Н. 1297. П. 5.08.1382. З 1341 тримав уділ у Бересті, захопленому Литвою після агресивних воєн проти Гал.-Вол. держави. Підтримував Любарта в боротьбі з поляками. Батько Витовта.

«Кейстута грамота», археограф. пам'ятка. Являє собою дозвіл кн. Кейстута торунським купцям на вільний переїзд через землю Берестейську до Луцька. Видана в Бересті після 1341.

Пам'ятки укр. мови. Грамоти XIV ст., К., 1974, с. 23-24.

Кемалі-Курганський Й., нач. пол. концтабору в Березі, жорстокий пол. тюремщик. Особисто катував політв'язнів. Під час нім. окупації потрапив до нім. концтабору, де був убитий в'язнями-поляками.

Бережа-Каргузька. – ЕУ, т. 1, Львів, 193, с. 114.

Кемей, іконописець з Давид Городка, Стол. Згадується на 1734-1736.

Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., каталог, Мн., 1986, с. 190-191.

Керзона лінія, межа, яка 1919 мала розмежовувати укр. і пол. відтак пол. і сов. володіння. Запропонована англ. міністром закор. справ Керзоном Дж. Л. Проходила КЛ через Гродно-Ялувку-Берестя-Дорогуськ-Крилів-Перемишль, лягла в основу повоєнного пол.-сов. кордону. Укр. землі Підляшшя, Холмщина і Лемківщина КЛ відрізає до Польщі.

Керсновський Стефан, пол. різьбар. Н. 1906, Біла Церква. П. 1931, Берестя. Постійно жив у Бересті з 1929, мав тут майстерню. Вирізьблював пол. герби, прикраси для будинків, погруддя Пілсудського, також голови Шопена і Міцкевича.

Керсновські. – САП, т. 3, с. 408-409.

Київський Владислав, пол. вчитель, краєзнавець, друг поліщуків. Вчителював 1934-1939 в с. Бережному, Стол., вів у селі просвітницьку роботу. Розшукав документи з історії Бережного. У вересні 1939 врятував село від розправи – недобитки пол. армії намагалися спалити Бережне за антипол. настрої селян. У 1944 німці арештували К. По дорозі в Освенцим тікає, відтоді живе в Польщі.

Панасюк Н., Татун В. Крона вечного дерева, Мн., 1987, с. 9-13.

[152]

Київка, селище, з 1928 в складі Берестя, розташ. на сх від ковельської залізниці. Виникла К. в 1870-і рр. в час будівництва Київської залізниці.

Київська Велика вулиця в Пинську, див. Леніна вул. в Пинську.

Київська вулиця в Бересті, див. Пушкінська вул.

Київська пристань, річкова пристань на Пині в Пинську, на ній вантажилися і вивантажувалися товари, що йшли з Києва і на Київ.

Київська Русь, див. Русь.

Кипріан, ієромонах і архидіакон, грек за походженням. Член острозького гуртка вчених. Вчився у Венеції та Падуї. На берест. унійному соборі 1596 був у православних перекладачем.

М. Гр. ІУР, т. VI, К., 1995, с. 487.

Кирило, укр. церковний і культур. діяч, митрополит київ. П. 7.12.1281. Похов. в Софії київ. Людина освічена, був у близьких стосунках з гал.-вол. князями. Автор «Правил Кирила, митрополита руського» та «Поученій к попам». К. приписується авторство гал. частини «Гал.-вол. літопису».

М. Гр. ІУР, т. 3, с. 267-268, Н. П.-В. IV, т. 1, К., 193, с. 204.

Кирило Турівський, див. Турівський К.

Кисілевська Олена, укр. письменниця, гром. діячка. Н. 1869, Галичина. П. 1956, на еміграції. Голова союзу українок. Редагувала ж. «Жіноча доля». Серед краснав. праць К. є брошура «По рідному краю. Полісся» (Коломия, 1935). К. про поліщуків: «Про пахмурність, непривітність, хитрість поліщука, яким його характеризують польські письменники, нема й мови. Почувалася рідною, близькою їм, як серед селян Покуття і Поділля».

Китаєвський Володимир, укр. поет. Н. 3.06.1896, с. Стовпи, Жаб. П. 31.12.1940, с. Тевлі, Жаб. У першу св. війну К. – солдат рос. армії. Під час пол. окупації обраний війтом гміни в с. Тевлі, за спробу

[153]

відкрити укр. школу з посади звільнений. Друкувався в ж. «Вікна». Тематика віршів К.: від вульгарного соціологізму до щирого укр. патріотизму.

«Кохайте, любіте, добрі селяни, це миле Полісся і мову свою». – г. «Голос Берестейщини», № 2(8), червень, 1993, с. 3.

Кінчиці, с., Пин., ср. Дубойська. Від Пинська на зх 30 км. на правому березі р. Пини. 1985 в К. засновано Кінчицький заказник рідкісних і лікарських рослин на 135 га.

Кіт Михайло, укр. гр.-кат. (ун.) священник, очевидно, з Галичини. У 1918 відряджений з Києва до Берестя для пастирської праці серед місцевих греко-католиків. Вид. у Бересті 1918-1919 тижневик «Мир», присвячений питанням навернення спольщених українців на українство. Інтернований поляками.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Клим Московчин, козак низовий запорізький, у складі козацького загону був на Лівонській війні на боці Речі Посполитої. Записаний у реєстрі 1581. Прізвисько походить від назви укр. с. Машковичі, Берез., звідки КМ родом.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там само.

Климкевич Роман, укр. історик в екзилі. Н. 1920. Праці з галузі сфрагістики і геральдики, в тому числі на теми Полісся: «Герби Підляшшя і Полісся» та «Герби міст Полісся» (ж. «Укр. історик», 1965, № 1-2(5-6) та 1966, № 3-4(11-12)).

Климук Петро, сов. пілот-космонавт. Н. 10.07.1941, с. Комарівка, Берест. Закінчив 1964 Чернігів. військ.-авіаційне училище, 1977 військово-повітряну академію. Уперше літав у космос 18-26.12.1973 з В. Лебедевим, удруге – 24.05.-26.07.1975 з В. Севастьяновим, утретє – 27.06.-5.07.1978 з М. Гермашевським. Генерал-майор авіації. Уважає себе білорусом.

Климчук Федір, дослідник мови Полісся. Родом з с. Симоновичі, Дорог. Закінчив БПІ, вчителював у рідному селі. Наук. працівник ін-ту мовознавства АН Респ. Білорусь. Пр.: «Специфическая лексика Дрогочинского Полесья», «О разновидностях билингвизма (на материалах южных районов Брестской области)», «О двух типах пучков изоголос и изограгм в Брестско-Пинском Полесье», «До класифікації говірок Берестейщини», «З лексики цэнтральнага Загароддзя» (Мн., 1983). К. займає до мови Полісся непослідовну позицію – точно фіксує її укр. властивості, але трактує їх як діалектну форму біл. мови.

Кличева Софія, активістка коб. «Просвіти» в 1920-30-х рр.

А. Мартинов. Первая «Просвита» в Кобрыне. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Клірик Острозький, див. Ігнатій.

Клітна, с., Пин. ср. Валищевська. Від Пинська на пн-зх 40 км. У 1960 існував укр. фольк. ансамбль пісні.

[154]

Кльонки Старі, с., Іван. Від зал. ст. Янів-Поліський на пн-зх. 1909 у КС здійснено виставу «Розумний і дурень» за Карпенком-Карим.

Княгинецький Захарія, укр. церк. діяч. П. 21.03.1627. Як чернець відбував послух у багатьох монастирях України, в тому числі на Поліссі: в Бересті, в Кам'янці, в с. Любеля (Ліщ. монастир). З 1616 член Київ. братства, з 1624 архимандрит Києво-Печ. лаври.

І. Мицько. Острозька слов'яно-греко-лат. академія, К., НД, 1990, с. 96-97.

Кобринець, псевдонім, автор ст. «З Кобринського повіту» опубл. в «Гродненских губ. ведомостях» (1897, № 30).

Кобринка, річка, притока Мухавця. Від К. м. Кобринь.

Кобринська економія, госп. організація володінь, прибутки з якої йшли на утримання пол. королів XVI-XVIII ст. Складалася з волостей: Кобринської, Добучинської, Череватицької, Вежицької, Блудненської, Городецької. Прибуток з КЕ на 1597 становив 11 тис. золотих, 30-і рр XVIII ст. – 47 тис. золотих. З приєднанням Полісся до Рос. імперії рос. уряд частину земель із селянами КЕ продав приват. особам з числа рос. поміщиків, більшу частину одержали фаворити цариці, зокрема Суворов дістав Кобр. ключ з Кобрином.

Кобринське князівство, удільне, залежне від ВкнЛ князівство з центром у Кобрині XV-XVI ст. КК володіли сини і онуки вел. кн. лит. Ольгерда. До 1404 КК володів Федір (Ольгердович) Ратненський, родоначальник кн. Кобринських. Його син Роман Федорович є першим кобр. кн. На початку XVI ст. кобр. князі вимерли, КК було долучене до Підляського воєводства, а з 1566 до Берестейського.

Кобринське староство, госп. одиниця, віддавалася в тимчасове володіння службовим особам або фаворитам вел. князів і королів.

Кобринський бій 1812 між французами і росіянами. Рос. ген. Тормасов, підійшовши з півдня, з Луцька, атакував і оточив біля Кобриня 4 тис. загін фран. ген. Клегеля, завдавши йому поразки. У перебігу війни КБ великого значення не мав: Тормасову знову довелося відступати до Луцька.

Кобринський виступ 1933, збройний заколот мешканців сіл Великі Радваничі, Новосілки, Булькове, Кобр. пов., воєвод. Поліське, проти пол. влади, спровокований екстремістами КПЗБ. Суд у Кобрині над Р. Каплан, Л. Богдановичем, А. Гузюком та ін. викликав протести громадськості, що значно пом'якшило вироки.

Кобринський військово-історичний музей ім. Суворова, заснований 1946 в Кобрині в кол. садибі Суворова. Понад 20 тис. експонатів. Тематичні розділи: 1) героїчне минуле рос. і біл. народів, 2) великий рос. полководець Суворов,

3) вітчизняна війна 1812, 4) суворівські традиції в рос. армії, 5) Перша світова війна і війна громадянська, 6) Вітчизняна війна 1941-1945.

Кобринський повіт, адм. терит. одиниця в складі Підляського воєвод., Берестейського воєвод. 1566-1795 під ВкнЛ та Річчю Посп. У 1795-1797 КП належить до Слонимської губ., 1797-1801 до Лит. губ., 1801-1915 до Гродненської губ. під Рос. імперією. Під Польщею 1919-1939 КП у зменшеному вигляді належить до Поліського воєвод. За складом населення КП укр.

[155]

Кобринський район, адм.-терит. одиниця в скл. Берест. обл. Утвор. 1940, центр – м. Кобринь. Сільради: Батицька, Буховицька, Городецька, Новосіклівська, Дивинська, Киселівська, Ониськовецька, Осівська, Остромицька, Повитівська, Тевельська, Худринська. КР – укр. Зона дій УПА.

Кобринський синод уніатської церкви 1626, з'їзд владик гр.-кат (ун.) церкви на чолі з митрополитом Й. Руцьким в Кобрині. Ухвали: про скликання єп. на собор щочетвертий рік, про організацію архівів, про заборону суперечок між чернечим і світським духовництвом, про запровадження в семінаріях навчання лат., церковно-слов. та руської мов про засудження симонії.

Кобринський Фелікс, на 1592 студент ун-ту в Падуї, де слухав лекції Г. Галілея. Уважається, що прізвище К. може вказувати на місце його походження – Кобрин. пов.

Г. Нудьга. Студенти з України на лекціях у Галілея. – ж. «Жовтень», 1987, № 5, с. 99-101.

Кобринські, княжа династія XV-XVI ст. в Кобр. князівстві. Нащадки лит. кн. Ольгерда: кн. Федір Ратненський, 1387-1417; Роман Фед. Кобринський, Семен Романович, п. 1460, учасник повстання Свидригайла; Ганна Семенівна, одружена з Більським, вдруге – з Костевичем, п. 1519, остання представниця династії.

Кобринчуки, мешканці Кобр. пов., назва адміністративна, як етнограф. назва чи самоназва незнана. Прізвища Кобринські, Кобринчуки поширені в Україні.

Кобринь, м., районний центр, на р. Мухавець при впадінні Кобринки. Від Берестя на сх 52 км. Згідно переказів, К. заснував хтось з київ. Ізяславичів. Уперше згад. на 1287 як власність кн. Ольги Романівни. У 20-х рр. XIV ст. потрапляє в залежність до ВкнЛ, в складі якого XV-XVI був центром удільного князівства. З 1566 пов. м. у воєвод. Берестейському. Магдебургське право. У середині XVII ст. кілька разів повставав проти ВкнЛ

і Речі Посп. У 1795 під Росією став власністю Суворова. 1918-1919 під УНР, місце формування куреня «Поліська Січ». Під Польщею філія «Просвіти», чи не найактивніша в краю, укр. худ. самодіяльність, інші укр. організації, також ОУН. З 1995 діє «Просвіта». У школах № 5 і № 7 викладається укр. мова.

[156]

Кобрів, с., Столин, ср. Головчицька. Від зал. ст. Горинь на сх 25 км.

Ковальов Михайло, біл. науковець, працівник Біл. технологіч. ін-ту, голов. інженер проекту обвалування Прип'яті, створення тобто обабіч течії ріки штучних валів з метою запобігти повеням, розціненого громадськістю як замах на природу Полісся: на випадок реалізації проекту К. р. Прип'ять стає мертвою рікою, а її басейн перетворюється на торф'яну Сахару.

Я. Пархута. І боль, любоў, і трывога мая. – ж. «Полымя» 1988, № 4, с. 131-132.

Ковальчук Іван, активіст лівого напрямку, жертва енкавед. терору. Н. 1920, с. Мазури, Кобр. 1938 К. разом з односельцями й однодумцями В. Денисюком, П. Кирильчуком та Л. Прокопчуком, уникаючи переслідувань з боку пол. властей, перейшов пол.-сов. кордон, був арештований НКВД, звинувачений у шпигунстві на користь Польщі і після нелюдських тортур засуджений на 10 років ув'язнення (В. Денисюк – на розстріл, Л. Прокопчук – на 8 років).

Г. Тарнавський, В. Соболев, Е. Горелик. Куропаты: кто стрелял в затылок? – ж. «Неман», 1990, № 4, с. 138-140.

Ковнятин, с., Пин., сіл. рада Логишинська. Від Пинська на пн. 31 км. Вапнярка, 936 жит. Відомий з 1558.

Ковтун, пліка полоніка, хвороба волосся, переважно в дітей. При К. волосся склеюється в суцільну масу. У XVII ст. був поширений по всій Речі Посп., звідки мабуть і лат. назва. Про К. згадує Боплан в «Описові України». До 40 рр. нашого ст. ще траплялася на Поліссі.

Ковтунчик Тимофій, сел. з кол. Антопільського р-ну, учасник укр. руху, 1944-1950 мав контакти з укр. повстанцями, за що був засуджений сов. судом на 25 років ув'язнення. Сім'ю К. в 1952 вислано в Казахстан.

Козут Осип, укр. політ. діяч. Н. 1891, Галичина. П. 1941. Жив у Коломиї. Організатор молоді. 1928-1930 посол до пол. сейму, де виступав в обороні

[157]

прав укр. народу в Польщі. 10.09.1930 арештований санацією і кинутий до фортеці у Бересті, зазнавав знущань від воєводи К. Бернацького. У 1939 К. арештований енкаведистами й розстріляний у тюрмі 1941.

О. Когут. – ЕУ., т. 3, Львів, 1994, с. 1064.

Кожух Володимир, біл. художник Н. 1953, м. Дорогичин. Вчився БДТМІ, член СХ Респ. Білорусь. Праці: «Розлучення», «Родинний портрет», «Повінь», «9 травня», «Червень. 1941 рік».

Кожух У. У. – ж. МБ, 1987, № 2, с. 65.

Кожух, хутір, Малорит., ср. Мокрянська. Від Малорити 25 км.

Козак Сергій, біл. художник. Н. 1953, с. Ров'ятичі, Берез. Закінчив Вітебський ПІ. Співпрацює з Берест. мистецько-виробничими майстернями Мист. фонду Респ. Білорусь. Тв.: «Упродовж часу» (1985), «Пинськ, місто дреговичів» (1985), «Портрет письменника В. А. Калесника» (1985), «Невід'ємне» (1986), «Митець. Портрет М. Д. Чураби» (1986), «Казимир Лищанський» (1986), «Чекання» (1986), «Добрий вечір, колядо» (1986), «Давній Кам'янець» (1986).

Козаки, первісно вільні люди, відтак окрема військова верства. Поділялася на низових і городових (реєстрових). Відомі з XV ст. Приймали відтоді участь у всіх визначних подіях в Україні. Причинилися до повстання Укр. козацької держави за Б. Хмельницького. У козацьких реєстрах зустрічаються представники більшості нас. пунктів Полісся. Оспівані укр. народом, як народні захисники, носії лицарських прикмет. На Поліссі згадки про К. розсіпані в багатьох нар. піснях.

Козаки, с., Пруж., ср. Щеречівська. В поріччі р. Лісної Лівої.

Козацький канал, меліоративна споруда в Кобр., сполучає Любанське оз. з Мухавцем, завдовжки 20 км. Споруджений XVI ст. Пол. назва КК Канал королеви Бони.

Козацькі могили, урочище в с. Достоеві, Іван. За місцевим переказом, на місці КМ відділ Наливайкового війська мав бій з пол.-лит. військом.

Козицький Никодим, чернець пин. Ліщинського монастиря, на той час гр.-кат. (ун.). Переписувач книг, переписував т. зв. «Пинську корчму» (2.03.1634).

А. Миловидов. О положении... с. 378.

Козій Брід, с., Пруж., ср. Шенівська. Від зал. ст. Оранчиці 20 км.

Козли, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Оранчиці 25 км. Нім. карателі 1941-1944 розстріляли в К. 14 жит., спалили 210 дворів.

Козлович Анатолій, біл. письменник-документаліст. Н. 16.09.1946, с. Горськ, Берез. Закінчив 1969 Біл. ун-т. Друкується з 1969. Пише здебільшого по-рос. Палкий захисник природи, зокрема поліської. Пр.: «Полет мальчика», «На моей ладони линия реки».

Козловичі, с., Берест., ср. Чорнавицька. Від Берестя на пн. 13 км, від зал. ст. Мотикали 4 км. Мешканці К. 1988 добивалися від урядів УССР, БССР та ССРСР припинення білорусифікації населення Берестейщини, визнання за ним статусу нац. меншини, утворення автоном. області на Берестейщині або возз'єднання з Україною.

[158]

Козловський Віктор, укр. правосл. священик, 1918 відряджений урядом УНР до Берестя в складі групи В. Дмитріюка для пастирської праці.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Козловський Микола, укр. діяч Берестейщини. Н. 2.02.1925, с. Блювиничі, Берест. Закінчив Ленінград. залізнично-буд. ін-т. Працював у різних будівельних організаціях області. Від лютого 1989 К. – голова Укр. громадсько-культурного об'єднання Берест. області. Автор або співавтор низки документів об'єднання. Редактор г. «Голос Берестейщини». У біл. пресі піддається шельмуванню.

Козлякевичі, с., в складі Пинська. Відомі з XIV ст. з прізвища «пан Козляковський». У лісі біля К. 1941-1944 німці влаштували місце страти, де позбавили життя понад 20 тис. людей.

Козляковський Демешко, купець з Пинська, шляхт. походження, торгував з Волинню в 60-і рр. XVI ст.

Козорізович Іван, пин. купець, вів торги з Волинню в 60-х рр. XVI ст. Козорізовичі – впливова купецька родина, її представники згадуються в актових книгах упродовж століття.

Торгівля України XIV – середина XVII ст. Волинь і Надніпрянщина, К., НД, 1990, с. 107.

Козубовський Федір, укр. археолог. Н. 5.08.1895, с. Богушеве, Пин. П. 2.09.1942. Закінчив 1916 Смолен. учит. ін-т. Вчителював на Поліссі. Під час Поліського повстання проти УНР К. очолював 2 поліський полк. З 1921 живе в Коростені, з 1934-1936 директор ін-ту історії мат. культури АН УССР, секретар партосередку ВУАН. Брав участь у розправі над школою Грушевського в складі ВУАН. Пр.: «Записки про досліди археологічні коло м. Коростеня року 1925» (1926), «Археологічні дослідження на території БОГЕСУ 1930-1931» (1933).

Козубський Борис, укр. діяч з Крем'янецьчини. За фахом юрист. Запроторений поляками 1935 до концтабору в Березі. Загинув К. 1954 в концтаборах Мордовії.

Г. Черняхівський. Тернисті дороги Козубських. – г. «Укр. слово», К., 30.03.1995.

Козяр Микола, укр. освітній діяч Берестейщини. Родом з Галичини. За призначенням «Рідної школи» викладає в школі ім. О. Стороженка в Бересті. Здібний організатор, наполегливий захисник українців Полісся. У 1944 арештований НКВД, закатований 1945 в берест. КДБ.

А. Харитончук. Укр. школа в Бересті на Поліссі. – г. «Голос Берестейщини», 1992, червень, № 2 (4).

Колас Якуб, Якуб Колас, біл. письменник. Н. 1882, Мінщина. П. 1956. Вчителював на Поліссі. Низка тв. написана на поліські теми. Білорусифікував Полісся.

[159]

Колбик (Ковбик) Семен, поліський скрипаль. Н. 1924, с. Глинка, Стол. У репертуарі К. переважають польки: «Шабасівка», «Монополька», «Уся-сюся», «А хто її знає», «Краков'як», «Оберек».

М. Казека. Столінські музики. – МБ, 1990, № 9, с. 70.

Коленда Гавриїл, гр.-кат. (ун.) церковний діяч. Походив з біл. шляхт. родини. Настоятель уніат. на той час Ліщин. монастиря в Пинську 1666-70, відтак єп. турово-пин., відтак луцько-острозький, відтак з 1671 митрополит. Відома звада К. з єп. берест. Глинським та єп. турово-пин. Білосором, багата на наклепи, наїзди і вбивства.

С. К. Исторические сведения о правосл. церквях в г. Пинске, – «Виленский весник», Вильно, 1870, № 15, 16; І. Франко. Рец. на «Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов, 1470-1700 гг.» – т. 19, К., 1958, с. 662-670.

Колесник Володимир, біл. письменник, критик. Н. 1922, Гродненщина. П. 1995. З 1954 працює в БПІ, де з 1956 завідує кафедрою біл. літ. Білорусифікатор Берестейщини.

Колесса Філарет, укр. фольклорист, музикознавець, композитор, літературознавець. Н. 17.07.1871, Галичина. П. 3.03.1947. Член НТШ. Записував і вивчав фольклор Прикарпаття, Лемківщини, Полісся. Разом з К. Мошинським 1932 здійснив експедицію на Полісся (регіон Лунинця), наслідком чого стала ст. «Народна музика на Поліссі» (1932).

Коліно, с., Іван., ср. Мохровський. На межі вол. на шляху Янів-Любешів. Від зал. ст. Янів-Поліський на пд. 19 км.

Колонія Ровини, с., Дорог., передмістя Дорогичина. З 1964 Сіренівка.

Коляди, с., Кам., ср. Відомлянська. Від зал. ст. Жабинки на пн. 28 км.

Колосун Микола, укр. поет. Н. і жив в с. Осся, Коб. Вчився в Холм. учит. семінарії. Переслідувався пол. владою. Учасник УПА. Окремі поезії К. друкувалися в г. «Наше життя». Загинув за невідомих обставин.

ЛУ, 1967, 22.09; І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 199.

Кольберг Оскар, пол. фольклорист і етнограф. Н. 1814. П. 1890. У 50-томному зібранні К. 52 т. (додатковий) присвячений Полісся, записував пісні в с. Бездіж, Борова, Велика Рита, Дубой, Погост-Загородський, Шерешів. Записи К. точно передають укр. говіркові особливості та реалії побуту. І Україна і Білорусь для К. – «наша Литва».

Комар Олексій, укр. діяч Полісся Н. 1910, с. Хомськ, Дорог. П. 1993, Австралія. Емігрував 1944. Учасник патріотичних акцій в Австралії.

Комар О. – «Голос Берестейщини», 23.09.1994.

[160]

Комарівка, с., Берест., ср. Томашівська. Від зал. ст. Володава 3 км, від Берестя на пд. 67 км. Батьківщина С. Городчука, заступника прав рідного краю в 1939, та П. Климука, космонавта, який своєї національності зрікся.

Комарівська культура, назва від Могильника в Івано-Франківській обл. Племена КК жили в 12-15 ст. до н. е. на території Зах. України – на Дністрі, на Бозі, на Стиру, Горині. Населення КК жило в землянках, займалося рільництвом. Існує думка, що КК належала неврам, предкам слов'ян.

Комаха Володимир, агент пол. розвідки в 30-х рр. Завербований і відряджений на Полісся і Підляшшя для розбудови фіктивних осередків компартії з метою виявлення і арешту її прихильників.

Є. Пастернак. Історія Холмщини і Підляшшя, Вінніпег, 1968, с. 210.

Комісаріат народної освіти Холмщини, Підляшшя і Полісся, викон. орган мін. освіти УНР 1918-1919, створений декретом Центр. Ради для полегшення освіт. проблем згад. провінцій. Резиденція голови – Київ, заступника – Берестя. К-т організував у Бересті курси підготовки укр. вчителів почат. і середніх шкіл – 150 чол. У Берест. і Коб. пов. було засновано бл. 500 укр. шкіл. К-т припинив працю з пол. окупацією краю.

М. Сирник. Комісаріат нар. освіти для Холмщини, Підляшшя і Полісся. – ж. «Зустріч», В-ва, 1989, № 20, с. 98-101.

Комина одруження, Одруження комина, поліський звичай, справляється 1 вересня за ст. стилем. Сюжет звичаю: пічний комин вважається за молодого, якому влаштовуються урочистості весільного характеру. ОК – свято домашнього вогнища, вогню, світла, тепла і хатньої праці.

П. Шейн. Жени́тьба комина. – ж. «Этнографич. обозрение», 1889, № 3, с. 152-160.

Комяга, човен для транспортування ріками торгових вантажів, були у вжитку до XVII ст.

Конвенц Гуго, нім. природознавець, прибічник охорони природи. Виступив з протестами 1915-1917 з приводу нищення нім. окупаційною владою лісових багатств Біловезької Пущі, пропонував перетворити пущу в парк природи.

Й. П. Карпінські. Пуця Бяловеска, В-ва, 1972, с. 16-17.

Кононенко, емігрант зі східних областей, в 1930-х рр. член «Просвіти» в Малориті, очолював драм. гурток при «Просвіті», здійснив вистави: «Наталка Полтавка», «За двома зайцями», «Хмари».

Конопніцька Марія, пол. поетеса. Н. 1842, Польща. П. 1910, Львів. Відвідала Полісся. Поліські мотиви наявні в поемі «Пан Бальцер у Бразилії»: серед героїв є полішуки, зокрема Луць Остапчук з-під Логишина – вигнаний в еміграцію, все тужить за Поліссям, згадує Логишин, Пинськ, Біловезьку Пущу, канал Огинського. В оп. «Зломлювачі» К. малює суд. процес у Пинську над п'ятьма хлопчиками, які через нужду вдалися до крадіжки. Назагал поліщук уявляється К. однобічно: худий, брудний, пихатий, убогий. «Завжди носить за плечима торбу з окрайцем хліба і соленим огірком, завжди плете личаки і одягається у саморобну свитку».

Конотон, за місц. вимовою Конотіп, с., Іван., ср. Рудська. На р. Неслуха. Від зал. ст. Янів-Поліський на пд. 7 км. 1947 в К. відбувся бій між частиною НКВД і боївкою УПА. З обох боків були жертви.

[161]

Константинович І., мешканець м. Пинськ, автор твору «У пошуках істини», який в 1891 мав вийти друком у Мінську, але через атеїстичне спрямування твір К. заборонено.

ЭЛМБел, т. 1, с. 220.

Концуб Анатолій, біл. майстер декорат. мистецтва. Н. 13.07.1949. Стол. Закінчив 1971 БТМІ. Живе в Бобруйську. Виставляється з 1976. Тв. «М. Богданович», «Різдво», «Вернісаж», «Пори року».

Копайівка або ще Копань, права притока Бугу. Витікає з Вол. обл. Довжина 40 км. Водозбір 264 км. кв. Русло каналізоване. Колись К. використовувалась для перевезень вантажів з Бугу в Прип'ять.

Копний суд, судовий орган нижчої інстанції в слов'ян у період племен та на початку держ. життя. На Поліссі КС проіснували до кінця XVIII ст. КС розглядав усі місцеві кримінальні справи, міг виносити смертний вирок.

Г. Ловмянський. Основні риси пізньоплеменного та ранньодержавного устрою слов'ян. – ж. УІЖ, 1969, № 11, с. 47.

Копті, шляхетська родина. Прізвище уперше згад. на 1448 як власників с. Копівці на Поділлі. Існувала поліська галузь К.: Василь, королівський писар, його грамоти писано укр. мовою, Полонія Война з Коптів, заснувала в Куп'ятичах коло Пинська 1628 правосл. чол. монастир. Йосиф Бобрикевич (Копть) член острозького патріот. гуртка, чернець Манявського скиту, відтак у Вільні, опікувався Куп'ятиц. монастирем. Федір з Волині, корол. бібліотекар у Вільні, батько Олени Журавницької. Олена Копть-Журавницька, укр. поетеса. Н. бл. 1525, імовірно на Берестейщині. Її чоловік володів на Волині с. Журавним. О. відбула судовий процес 1575 в Луцьку за епіграми на вельможних сучасників. Авторка акростиха «Ох, мені жаль не по малу», з якого вичитується її ім'я та прізвище. О. приписують авторство балади «Петрусь» та пісні «Волиночка», записаних також на Берестейщині.

Г. Нудьга. Не бійся смерті, К., 1991, с. 75, 186-187, 192-193; Запис І. Котовича в СПНТСЗК.

Кордуба Мирон, укр. історик. Н. 2.03.1878, Галичина. П. 2.05.1947. У низці праць («Територія і населення України», «Північно-Західна Україна»). Берестейщину відносив до України.

Коренчук Олександр, аматор нар. співу з с. Клітна, Пин. На етнограф. концерті в Мінську з групою односельців 1.02.1968 К. виконував укр. пісні, розцінені біл. критикою як поліський варіант біл. фольклору.

Г. Цітовіч. Песні Палесся – ЛіМ, 1968, № 13.

Корецькі, княжа магнатська родина в Україні XV-XVII ст. Походила від пин. кн. Василя Наримунтовича, що сидів у Корці на Волині. Сполонізовані.

М. Гр. ІУР, т. 4, К., 1993, с. 506.

Короб'є, с., Стол., ср. Плотницька. Від зал ст. Видибір 15 км.

Коробушкіна Тетяна, біл. археолог, кандидат історич. наук., працівниця ін-ту історії АН Респ. Білорусь, учасниця і помічниця П. Лисенка під час

розкопок берест. городища. К. властива тенденція віднаходити на Берестейщині «сліди» дреговичів.

Короленко Валентина Олександрівна, педагог, родичка відом. рос. письменника. Упродовж 1941-1944 жила в Бересті, очолювала дитячий притулок-сиротинець. Гуманно ставилася до сиріт військового часу. Ризикуючи життям оберігала підопічних малят, залучала до їх утримання правосл. церкву Берестя та громадскість. Після війни репресована «за співпрацю з німцями».

А. Гребенкина. Долгий путь на родину. Судьба брестских сирот, вывезенных гитлеровцами в годы оккупации. – г. «Заря» (Берестя), 1991, 11.09.

Королівський канал, див. Дніпро-Бузький канал.

Король Павло, працівник губ. комісаріату УНР у Бересті 1918-1919, лікар. Учасник організації т-ва «Просвіта».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 231.

Король шаховий з Берестя, шахова фігура XII-XIII ст., знайдена 1973 на берест. городищі. Заввишки 4,6 см, ширина основи 2,5 см. Фігура нагадує зображення воїна з мечем, можливо, з булавою в правиці і зі щитом у лівиці. Фігура покрита численними кружальцями.

М. Линдер. Шахматы на Руси, М., в-во «Наука», 1975, с. 72-95.

Корсак Рафаїл, гр.-кат. (ун.) церковний діяч. З магнатської лит.-біл. родини, 1632-1637 єп. у Пинську, згодом митрополит.

Р. Корсак. – ЕУ, т. 3, Львів, 1994, с. 1142.

Корсак Степан, поліський майстер сувенірних бондарних виробів з с. Риловичі, Іван. Співпрацює з пин. фабрикою сувенірів.

А. Ступак. Майстерства і фантазія. – ЛіМ, 1987, 23.10.

Корсунь, укр. с., Дорог., сіл. рада Антопільська. Від Дорогичина на зх 18 км. відомий з XVI ст. своїм своїм монастирем.

Данило Корсунський. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, т. 1, К., 1960, с. 299-300.

Косач Юрій, укр. письменник. Н. 5.12.1909, Київ. Автор роману «День гніву» (1948) в якому є приваб. образ дівчини-шляхтянки з Полісся О. Стеткевичівни, згодом дружини гетьмана І. Виговського.

Ю. Косач. – ЕУ, т. 3, Львів, 1994, с. 1144.

Косинський Криштоф, керівник першого великого козацько-селянського повстання в Україні проти Речі Поспол. Загинув 1593 навесні. Походив з воеводства Берест. У 80-х рр. XVI ст. К. на Запоріжжі, 1590 одержав маєтність Рокитне на Пороссі, пізніше силоміць відібрану Я. Острозьким. У

грудні 1591 К. підняв повстання. Визволені армією К. повіти Київщини і Волині присягали на вірність Запорізькій Січі. Біля с. П'ятка, Житомирщина, повстанці силами Острозьких і Корецьких були розбиті. К. відступив на Запоріжжя, організував новий повстанський загін. У травні 1593 під Черкасами К. вдруге зазнав поразки – від старости О. Вишневецького. Під Черкасами К. загинув у бою, за іншою версією, був отруєний.

В. Антонович. Коротка історія козаччини. – ж. «Дніпро», 1992, 1, с. 122.

[163]

Косинщина, с., Пруж., ср. Моківська. Від зал. ст. Оранчиці на пн. 25 км.

Косичі, с., з 1978 в складі Берестя. У 60-і рр. ХІХ ст. в К. І. Котович записав і видав у СПНТСЗК велику кількість укр. нар. пісень.

Костек-Бернацький Януш, пол. урядовець (у м. Перемишлі є вул. К., можливо саме звідтам він походить), 1932-39 воєвода на Поліссі. Один з батьків концтабору в Березі. Приймав особисту участь у катуванні політв'язнів у берест. фортеці та у Березі. Знав укр. мову. З початком війни призначений цивільним комісаром, влаштовував погроми українців. 4. 09.1939 залишив пост і втік.

М. Лев. Береза-Картузька. – ж. «Жовтень», 1986, № 3, с. 70-81; В. Гоцький. Береза-Картузька. – ж. «Біль», вип. 2, Львів, 1991.

Костелянець Борис, рос. сов. критик. Н. 1912, Пинськ. Вчився у Ленінград. ун-ті. Пр.: «А. С. Макаренко» (1954), «Творческая индивидуальность писателя» (1960), «Педагогическая поэма» А. Макаренко» (1963).

Костюшки, шляхетський рід Берестейщини ХV-ХІХ ст. власники с. Сигневичі, Берез. Кость (Костюшко) Федорович, походив з Київщини, за іншою версією, – з Волині, одержав 1452 с. Сигневичі. Тут досі стоїть уфундована К. правосл. церква. К. в різний час мали титули підкоморіїв берест, стольників пин., хорунжих київських, мечників овруцьких. Поступово католичилися і полонізувались. Предки Костюшка Т.

Костюшко Тадеуш, пол. генерал, нац. герой Польщі. Н. 4.02.1746, с. Морачевщина на Поліссі. П. 15.10.1817, Швейцарія. Поч. освіту здобув в єзуїт. колегіумі в Бересті, 1760-66 вчився в колегіумі піарів у Любешові, Пин. пов. Закінчив кадет. корпус у Варшаві. Продовжив освіту в Паризькій військ. академії. Воював у США за незалежність. Намагався залучити українців до боротьби за незалежну Польщу, але право України на самовизначення заперечував.

Котляревський Іван, укр. письменник, батько новітньої укр. літ. Н. 9.09.1769, Полтава. П. 10.XI.1838. Тв.: «Енеїда» (1798), «Наталка Полтавка»

(1819), «Москаль чарівник» (1841). П'єси К. в різні роки виставлялися в Бересті, Пинську, Кобрині, Березі, в Дивині, в Старих Кальоках тощо. Пісні з тв. К.: «Ой, під вишнею, під черешнею», «Туман,

[164]

туман при долині», «У сусіда хата біла» записуються на Поліссі як місцеві нар. пісні.

Котович-Здітовський Богдан, згадується як «строїтель іменій шпиталю острозького» на 1596. Друга частина прізвища дає підставу уважати КЗ уродженцем котрогось з поліських сіл Здітових.

І. Мицько. Острозька слов'яно-греко-латинська академія, К., НД, 1990, с. 97.

Котович Іван, збирач укр. фольклору на Поліссі. Походив з с. Косичі (в складі Берестя). Закінчив Петербурзьку дух. академію. Викладав у Кобр. дух училищі 1861-1863. Разом з Г. Котовичем, А. Котовичем, Яр. Маркевичем та ін. записав у різних селах Полісся і передав П. Гільтенбрантові понад сто укр. пісень. Сам К. записував переважно в Косичах та Череватинцях. Добірка пісень у записах К. опубл. в СПНТСЗК: «Горе моє, горе, нещасная доля», «Бодай пану в дворі страшно», «Чом ти, гаю, чорний стоїш», «Повій, повій буйний вітре», «Стали думи думати, кого в рекрути брати», «Ой, ти хмеленьку, буйнеє житце», «Ой, зійшли, зійшли два місяці», «Іде Ясенько сим понеділком», «У нашого старости чорнії очі», «Ой, заржи, заржи, сивий конику», «Ой, муй милий, дружина моя», «Чого, річко, тихо стоїш», «Весно красна, що нам винесла», «Вербо, вербо зелененькая», «Жнися, загоне, жнися, на мене не дивися», «Чого, дівко, снопів рідко», «Володар, володар, одчини ворота». У супровідному поясненні до зібраних пісень К. писав: «Ті з пісень, що записані в Кобринському і Берестейському повітах, – на малоруському наріччі; у піснях Більського повіту ще переважає малоруська мова; пісні з Гродненського пов. чисто білоруські».

Укр. народна поетична творчість, К., 1968, с. 54-56.

Котович Федір, укр. активіст Полісся 1919-1939. Н. 1904, Задвірці, Берест. Член берест. «Просвіти», учасник худ. самодіяльності – грав у п'єсі М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю» та в п'єсі В. Васильченка «Перші гулі» тощо. Поширював укр. пресу і книгу.

А. Харитончук. Укр. школа в Бересті на Поліссі. – ГБ, 1992, № 2(4).

Котра, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Оранчиці на пн. 25 км.

Коханович Йосафат, іконописець, імовірно гр.-кат. (ун.) Згадується на 1791 – оздоблював Воскресенську церкву в Антополі, Дорог. Автор вівтарної ікони «Святитель».

Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн., 1986, с. 191.

Коцюбинський Михайло, укр. письменник. Н. 1864, Поділля. П. 1913. Неперевершений прозаїк. В останні роки життя готувався написати повість про Полісся, збирав етнограф. та фольклор. матеріал.

Коцюбиха, с., Малорит., ср. Олтуська. Від Малорити на пд. 16 км. На вол. межі.

Коялович Михайло, рос. історик і публіцист. Н. 1828, Кузниця, тепер Білостоцьке воєвод. під Польщею. П. 1891. З сім'ї гр.-кат. (ун.) священика. Сам був священиком, викладав у дух. і дворян училищах, також у Кобрині, згодом у дух академії в Петербурзі. Слов'янофіл і монархіст, царист, русифікатор. Досліджував питання про відношення «Западно-

[165]

русского края» до Польщі і Росії. Вивчав етнічне розмежування між поляками, з одного боку, і литовцями, білорусами і українцями, з другого. Торкався також укр.-біл розмежування. «Міщани Кобриня і Пружан – чисті малороси»... «У пана Еркерта не зовсім правильно показані межі цього племені (українців – ВЛ) з боку Білорусі. Воно значно далі Пружан вклинилось в Білорусь, сягає Щари, а біля Пинська перейшло за Прип'ять». Тв.: «О расселении племен в Зап. России. По поводу изд. г. Эркертом этнографич. атласа областей, населенных сплошь или отчасти поляками», «Встреча народностей в Зап. России с русской государственностью и великорусской народностью. По поводу народных караулов в Запад. России», «Документы, объясняющие историю Западно-Русского края и его отношение к России и Польше», «Об этнограф. границе между Зап. Россией и Польшей», «Сб. ст., разъясняющих польское дело в Зап. России», «Литовская церковная уния», «История воссоединения западнорусских униатов старых времен».

КПЗБ, Комуністична партія Зах. Білорусі, частина КПП, інспірована Москвою організація, покликана в умовах Зах. Білорусі вести антипол. і антибілоруську діяльність. Поширювала свій вплив на укр. Поліське воєвод. Виокремлена з КПП 1923. На 1933 4 тис. членів. Виступала за приєднання Зах. Білорусі і Зах. України до ССРСР. Конференції КПЗБ відбувалися у Мінську, головні акції спрямовувалися сов. емісарами (Орловський, Хоружа, Ольшевський). У перші роки існування КПЗБ застосовувала тактику терору, провокувала збройні виступи. Окружний комітет КПЗБ у Бересті організ. 1923. У січні 1927 в Бересті відбувся судовий процес «тридцяти одного». На Поліссі КПЗБ намагалися в своїх цілях використовувати укр. сусп. рух та його організації. Розпущена за вказівкою з Москви 1938.

Кравець Іван, архітектор, Н. 13.04.1948, с. Снітове, Іван. Закінчив Берест. інженерно-буд. ін-т. Керує групою архітекторів у Гомел. обл., споруджує житлові будинки, член сп. архітекторів.

Архитекторы Сов. Белоруссии, Мн., 1991, с. 55.

Кравців Богдан, укр. поет, учасник визв. руху. Н. 1904. П. 1975. Вчився у Львів ун-ті. За причетність до патріот. акцій відбував ув'язнення в концтаборі Берези. Зб. поез.: «Дорога» (1929), «Промені» (1930), «Сонети і строфи» (1933), «Остання осінь» (1940), «Під чужими зорями».

Кравчинський (Степняк) Сергій, рос. письменник Н. 13.07. 1851. П. 23. 12. 1895. Укр. роду. Учасник «ходіння в народ», член партії «Земля і воля». Виконав атентат на шефа царської жандармерії Мезенцева, відтоді в еміграції. Підтримував контакти з Драгомановим і Павликом. У пр. «Російське селянство» розповів про «Логишинську справу», – про захоплення мін. губернатором Токаревим землі, яка була власністю мешканців поліського містечка Логишин, про опір логишинців та розправу на ними.

Кравчук Олександр, біл. театр. митець, викладач. Н. 10.05.1936, Берестя. Вчився в БТМІ. Виставляється з 1967. Оформив вистави: «Виклик богам» А. Делендика в Берест. драмтеатрі (1965) та «Травіата», Д. Верді (1969), «Спляча красуня» П. Чайковського (1970) у держ. театрі опери і балету в Мінську.

[166]

Крайка, пояс завдовжки до 2,5 м. Ткалася з різнокольорових ниток. Предмет гордоців поліських чепурунів у ХІХ ст.

Крайновичі, с., Пин., с. Молотковицька. Від Пинська на зх. 10 км. Радгосптехнікум.

Краї, с., Івацєвицький р-н. 10 км на пн. від Телехан, ср. Річківська. Від зал. ст. Мальковичі 64 км.

Крамне, с., Дорог., ср. Бездіжська. Від Дорогочина на пн.-сх. 15 км. До середини ХХ ст. К. славилось виробництвом поліських розмальованих куфрів.

Краніхфельд Володимир, рос. літ. критик. Н. 1865, Пинськ. П. 1918. За молодих літ К. рос. народник. Від 1904 член редакції ж. «Мир Божий», згодом редактор. Пр. про Некрасова, Успенського, Салтикова-Щедрина, Л. Толстого, Т. Шевченка.

Красіївка, с., Іван., ср. Достоївська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пн. 19 км. До 1960 Смердяччя.

Красниця, с., р-н. Івацєвицький, ср. Вигонищанська, околиці Вигонівського оз. 1942 німці вбили в К. 90 мешканців, спалили 16 дворів. Село не відновилося.

Красове, с., Пин., ср. Пліщицька. Від Пинська 15 км.

Крачко Володимир, активіст укр. руху на Берестейщині Н. 1924. Учасник війни з німцями, нагороджений медалями. Живе у Кобрині. З лютого 1989 член правління Укр. гром.-культурного об'єднання Берестейщини. Автор краєзнавчих ст.

Крачковський Юліан, етнограф та археограф, дослідник звичаїв поліських селян. Н. 25.07.1840, с. Озяти, Жаб. П. 25.07.1903. З родини органіста місцевої гр.-кат. (ун.) церкви. Закінчив Петербурзьку дух. академію, викладав у Молодеченській (Білорусь) вчит. семінарії, був інспектором нар. училищ у Тульській губ., директором Полоцьк. вчит. семінарії. Батько відомого сходознавця. Пр.: «Быт западнорусского селянина» (1874), «Очерк быта западнорусского крестьянина» (1869), «Очерки униатской церкви» (1871), «Старая Вильна до конца XVII в.» (1893), «Иван Петрович Корнилов» (1901), «Свадебные обряды западнорусских крестьян» (1968).

Крашевський Каєтан, пол. письменник. Н. 11.03.1827, с. Довге, Пруж., жив переважно в с. Романів на Підляшші. Брат Юзефа і Люціана. Як аматор займався астрономією і музикою. Автор історич. повістей: «Берестейський конюший» (1875), «Зі спогадів каштеляна» (1896), «Потурнаки» (1895), змістовно пов'язаних з Поліссям.

Крашевський Люціан Едвард Ян, пол. художник-аматор і фотограф. Н. 24.07.1820, с. Довге, Пруж. П. 2.02.1892. Брат Юзефа і Каєтана. Володів маєтком в с. Стрельна, Іван. Автор творів з етнограф ухилом – начерків поліських селян і міщан, їх одягу. Учасник повстання 1863, був на засланні.

Л. Крашевські. – Словник артистув польських, т. 4, В-ва, 1986, с. 254-256.

[167]

Крашевський Юзеф Ігнацій, пол. письменник. Н. 28.07.1812, Варшава. П.. 19.03.1887. Жив 1833-1859 на Поліссі в родовому маєтку Довге, Пруж. Служив у Житомирі. Серед українки К. є тв. на поліські теми: «Спогади з Полісся, Волині і Литви» (1840), «Пинськ та Пинщина» (1838), «Поліський ярмарок», «Село на Поліссі», «Корчми та дороги на Поліссі (останні три 1839), «Одяг міщан і селян з околиць Берестя, Кобриня і Пружан» (1860), «Пинськ та його околиці» (1837), «Народні пісні зібрані на Пинщині Р.

Зенькевичем», «Кілька малюнків з життя сільського населення Кобринщини» (1850). Як політик К. щодо України дотримувався шов. поглядів.

С. Козак, Укр. проблематика в нар. повістях Крашевського. – ж. «Наша культура», В-ва, 1970, № 8, с. 3-5.

Кремписький Геркуланум, пол. музиколог і композитор. Н. бл. 1774. П. 1854. Навчав музики дітей кн. Друцьких-Любецьких в с. Луни́н, Лу́нинецький р-н.; разом з Р. Зенькевичем записував місцеві укр. нар. пісні, при тім К. записував мелодії. Записи поліського фольклору (мелосу) загубилися, як також пол. вірші К. та полонези.

Р. Зенькевич. Пру́бкі римове, Ві́льня, 1856.

Крестовський Всеволод, рос. письменник. Н. 1840, Київщина. П. 1895, Варшава. У К. є. оп., в яких ідеться про Полісся, – «Беловежская Пу́ща», «На траве».

Креховецький Адам, пол. письменник. Н. 1850, Волинь. П. 1919. Писав істор. повісті під впливом Г. Сенкевича. Повість «Пітьма» (1905) присвячена укр. філософові XVII ст. К. Лищинському, йдеться про добу пол. контрреформації, є образи єзуїтів, селян і міщан Берестейщини.

Кривицький Олександр, біл. мовознавець. Н. 15.08.1927, Могильовщина. Працівник ін-ту мовознавства АН Респ. Білорусі, один з упорядників ДАБМ, праці про біл. мову. Про мову Берестейщини К. каже: «Берестейсько-пинська група говірок становить разом з суміжними говірками України свій осібний діалект. Коротко кажучи, вона не входить до південно-західного діалекту біл. мови».

А. А. Криви́цкі. Наша родная мова, Мн., 1964, с. 62.

Кривичі, с., Пин., ср. Лемешевецька. Від Пинська на сх. 28 км.

Кривляни, с., Жаб., 15 км на пн. від Жабинки. До XIX ст. належали Чорторійським, XVII-XVIII ст. в К. стояв дерев'яний замок.

Кривоблоцький Володимир, біл. художник. Н. 1952, с. Хмельове. Пруж. Закінчив 1976 БДТМІ. Автор вітражів, розписів, станкових картин. Тв.: «Збирає зброю» (1982), «Пісня про зубра» (1982).

[168]

Кривчиці, с., Пин., ср. Ставоцька, від Пинська на пн 15 км. Знайдено 1950 скарб у вигляді однієї давньоєгипетської срібної монети, схованої в землю 283-246 рр. до н. е.

Крижанівський Микола, укр. активіст у Бересті в 20-і рр. Сприяв утворенню школи ім. О. С. Стороженка. Дружина К. Крижанівська очолювала в Бересті осередок «Союзу українок». Вивезений 1940 до Казахстану.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 235.

Кримський Агатангел, укр. письменник, орієнталіст, секретар УАН. Н. 15.01. 1871, Володимир-Волин. П. 25.01.1942, м. Кустанай, в ув'язненні. Автор ст. «До етнографії Полісся», присвяченій аналізу публікації Довнара-Запольського «Песни пинчуков». К. засудив намагання трактувати Пинщину як біл. територію, висловив жаль з приводу того, що укр. терени стають об'єктом, в одному випадку, некваліфікованої уваги (Довнар-Запольський), у другому, – політичних спекуляцій (Погодін, Соболевський).

Криниця, с., Пруж. від зал. ст. Оранчиці на зх. 45 км. Околиця Біловезької Пущі.

Криницький Володимир (Василь), укр. діяч Берестейщини. П. 5.12.1954. За фахом юрист. Працівник 1918-1919 губ. комісаріату УНР у Бересті, відповідав за судочинство. З окупацією краю поляками продовжує патріотичну діяльність. З 1922 голова берест. «Просвіти».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 231-233.

Криптонім В. Р-в, співавтор ЭСБЕ (Брокгауза і Ефрона), автор ст. «Пинское княжество» (т. XXIII А, СПб, 1898, с. 626). Це короткий нарис історії Пинщини 1097-1898. В. Р-в вважає попередниками слов'ян на Поліссі балтів (литовців), яких потім відтиснуто на пн. Перший руський князь у Пинську Святополк. Після татар. навали Турів занепадає, Пинськ натомість стає першим містом краю. Загарбання Пинська Литвою припадає на 1318. З 1471 Пин. князівство належить кийв. Олельковичам. Повстання на Поліссі 1648 пояснюється сваволею поляків. В. Р-в покликається на джерела: Архим. Николай. Историко-статист. описание Минской епархии, СПб, 1864; Писцовые книги быв. пин. староства, Вильна, 1874.

Криптонім К., пол. автор публікації «Кілька зарисув з жиця людз вейского в Кобриньскем» (ж. «Атеніум», Вільно, 1850, т. 4.). К., під яким слід розуміти Ю. І. Крашевського, закликає до пожвавлення праці над вивченням нашого народу (К. вважає себе кобринчуком). Публікація К. складається з пісень: «Чи то, Боже, воля твоя», «Пошла дівчина до броду по воду», «Ой, мати, мати, порадиця в хаті», «Розплелися мої розкошеньки», «Зійшла зоря», «Сидить голуб на дубочку», «Не ходи, Грицю, на вечірницю», «Дожинки, пане, дожинки», «Одчиняй, пане, всі брами», «Двори, двори і всі новії», «Ой, полинь, полинь по полю», «Нема в світі так нікому». У примітці К. висловлює подив, звідки на Поліссі відомі такі історизми, як Дунай, козак чи виноград.

Батчук. К этнографии Кобрин. уезда. – «Грод. губ. ведомости», 1891, № 68.

Криптонім С. К., автор ст. «Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске», («Виленский вестник», 1870, № 15, 16), в якій ідеться головно про деякі моменти в історії Ліщинського монастиря в Пинську та його Успенської кафедральної церкви, також про церкву Федорівську.

Крип'якевич Іван, укр. історик. Н. 15.06.1886, Львів. П. 21.04.1967. Автор багатьох праць з історії України. Торкався не раз проблеми історії Полісся. У ст. «Богдан Хмельницький і пинська шляхта» (1917) піддано аналізу ситуацію на Поліссі в період Хмельниччини. Є згадки про Турово-пин. козацький полк у монограф. «Галицько-Волинське князівство» (1984). Уважав Берестейщину укр. краєм.

Критишин, укр. с., Іван., 10 км на пд. від зал. ст. Янів-Поліський. Знайдено 1939 меч з доісторичних часів. 1942-43 в К. відбулися сутички між сов. партизанами і німцями. 1950 відбувався бій між групою укр. повстанців і спецзагоном КДБ. 1953 в К. репресовано велику групу селян за зв'язки з укр. підпіллям.

Кричевський Михайло Станислав, військ. і держ. діяч України періоду визв. війни. Н. наприкінці XVI ст. на Берестейщині, маєток Кричеве, тепер під Польщею. Загинув у бою під Лоєвом 31.07.1649. Літопис Величка називає К. діячем «зичливим батьківщині». Був офіцером освіченим, володів латинською, французькою, нім. та пол. мовами. Учасник закордонних виправ. Напередодні повстання 1648 очолював Чигиринський реєстровий полк. К. взяв арешт. Б. Хмельницького на поруки, чим урятував йому життя і уможливив втечу на Запоріжжя. З початком повстання К. разом з підлеглим полком переходить на бік повстанців. З-під Жовтих Вод К. на чолі укр. делегації їде в Крим на переговори з ханом про дальші спільні дії проти поляків. Очолював укр. військо в операції під Меджибожем і Костянтиновом, де на голову розгромив Вишневецького. Як пол-

ковника київ. К. відряджено в Придніпров'я для протидії лит. військові, що рвалося до незахищеного Києва. У битві під Лоєвом лит. військо було зупинене, але К. загинув. Узятий в полон тяжко поранений К. відкинув пропозицію Я. Радзивілла ціною зради України зберігати собі життя і привілеї шляхтича. Ударившись головою об колесо воза, К., урвав собі життя.

В. Сергійчук. Бойові побратими Б. Хмельницького. – ж. «Жовтень», 1985, № 1, с. 95.

«Кричевського Станислава Михайла полонення року 1649 під Лоевом», умовна назва шпалери, виготов. в другій пол. XVIII ст. на ткацькій мануфактурі в Кореличах, Білорусь, на замовлення Радзивіллів. 3,49х3,29 м. Кортон створили худ. батько і син Геські, імовірно за однойменною картиною А. ван Вестерфеля (XVII ст.). Шпалера виконана в кольорах, добре зберіглася. Власність Краківського нац. музею. Композиційне зображення присвячене драм. епізодові битви під Лоевом, а саме допитові полоненого укр. полковника Кричевського 31.07.1649 за кілька хвилин до його смерті. У центрі табір пол.-лит. війська, посередині якого група – Я. Радзивілл з почтом. Перед Радзивіллом на селянській гарбі в кептарі лежить поранений Кричевський, ним піклуються два полонені козаки. На виокремленому композиційно передньому плані втілено останні хвилини життя Кричевського. «Можливо пан хотів би перед смертю ксьондза? – зласкавився запитати полоненого кн. Радзивілл. «Ні, волю відро води» – відповів полковник. Він напився води з рук козака, потім зібравшись на силі, вдарився головою об колесо, завдавши собі смертельної рани».

Д. С. Трызна. Беларускія дываны і габелены, Мн., 1981, с. 31-32.

Кричевщина, урочище в околицях с. Плотниця, Стол. Згадується на 1452 – королева Бона подарувала К. Д. Гладкому.

О. Цинкаловський. Т. 1, с. 576.

Кротове, с., Іван., ср. Достоївська. Відоме з XVI ст. 1509 пожалуване панам Іртищам-Достоевським.

Крук Василь, селянин с. Стригінь, Берез. Зусиллями К. на цвинтарі згад. села 1817 була споруджена церква Іоана Богослова, пам'ятка нар. архітектури.

Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область, М., 1990, с.127, 128.

Крупський Йосиф, берест. художник. Н. 1934, с. Куплин, Пруж. Закінчив 1968 БТМІ, відтоді виставляється. Станкові тв.: «Хлоп'ята» (1968), «Верби над Бугом» (1971), «Оборона берест. вокзалу» (1972), «Село мого дитинства» (1979), «Берест. фортеця» (1980), «Час поезії» (1981), «Теплий день» (1982), «Ніжність» (1983). Мозаїка і розписи в кінотеатрах м. Берестя.

Крушина, с., з 1968 в складі Берестя.

Ксенда Марія, поліська майстриня-ткаля. Н. 1944, с. Мотоль, Іван. Авторка рушників.

Музей беларускага народнага мастацтва, альбом, Мн., 1983, №№ 88, 89, с. 175.

«Кто були наші діди і яка їх була доля до унії», анонімна публікація в «Гродненских епархиальных ведомостях» (Гродно, 1905, за 9.01. с. 656-664)

укр. мовою, призначалася, за виноскою ред., «для священників та початкових вчителів як канва, можливо як конспект для доброї сердечної розмови з народом, який любить свою віру і свою народність». У поп. формі «говіркою Берест., Коб., почасти Пружанського повітів» публікація нав'язує читачам-поліщукам білорусофільську ідею щодо Берестейщини – «...сторона де живуть тепер пинчуки, зоветься Білою Руссю» та офіційну концепцію церковної історії, зокрема про передісторію Берест. собору 1596. Укр. переклад зроблений добрим знавцем поліських говірок.

Куба Людвіг, чеський художник і фольклорист. Н. 16.04.1863. П. 30.11.1956. Укладач і видавець зб. «Слов'янство в своїх піснях», в якому серед укр. матеріалів є тексти з Полісся. Подорожуючи по Україні, К. 1888 відвідав Полісся, де записував пісні, серед них відому «У Бересті на риночку». Є в К. картини олівцем під назвою «Біло-українська дівчина, що зриває фасолі» та «Білоукраїнець» (обидві з 1888) – так художник назвав жителів укр.-біл суміжжя.

Кубійович Володимир, укр. географ, енциклопедист. Н. 23.09.1900, Галичина. П. 2.XI.1985, Франція. Уч. укр.-пол. війни 1918-1919. Закін. Крак. ун-т. Пр.: «Атлас України і суміжних країн» (1938), ст. в тритомній УЗЕ. Редактор ЕУ. Відбував кілька експедицій на Полісся. У виданнях К. Берестейщина розглядається як інтегральна частина України.

І. Кошелівець. Володимир Кубійович. – ЛУ, 1992, за 4.06.

Кудринський Федот, укр. літератор, педагог, етнограф. Н. 19.02.1867, селище Степань на Рівненщині. П. 1933. Псевдонім Степанець. Писав рос. мовою. Пр.: «Старцы. Полесская легенда» (К., 1894), «Черты обществ. быта Литовской Руси в XVI в.» (1907), «История развития и падения крепостничества в России в связи с положением крестьянства Европейской России» (1911).

Кузьма Туровець, козак низовий запорізький, поіменований в козацькому реєстрі з 1581 як учасник Лівонської війни на боці Речі Поспол.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, за 13.06.

Кузьмич Микола, біл. митець декоративно-ужиткового мистецтва. Н. 1950, с. Пострики, Коб. Закінчив мист. училище в Мінську. Працює в мистец. – виробничих майстернях мистец. фонду Респ. Білорусь м. Берестя. Пр.: «Цвітіння» (1983), «Регата» (1983), «Свято» (1984), «Свято Купайла» (1984), «Квіти пам'яті» (1985), «Перша орбіта Земля-космос» (1986).

Кузьмич Олексій, біл. художник. З Берестейщини, орієнтовано з с. Мохро, Іван. 8 років працював у Нерченську. Вчився в БДТМІ, живе і працює в

Мінську. Восени 1989 в Палаці мистецтв у Мінську відбулася персональна виставка К. під назвою «Моя Мадонна» (154 тв.) – домінує зображення жінок.

Т. Нікіціна. Персональна виставка Алексея Кузьміча. – МБ, 1990, № 4, с. 76

[172]

Куйбіда Кирило, учасник укр. руху на Поліссі. Мешканець с. Мотоль, Іван. За контакти з укр. повстанцями 1950 засуджений на 25 років ув'язнення. Відбував в м. Інта. Звільнений 1956.

Куклинський С. Ф., поліський фольклорист. Добірка пісень у записах К. опубл. 1866 в СПНТСЗК. Розкопував і досліджував пин. городище, могилу на Ліщі 1871. Пр. «Записки о зап. части Гродненской губ.» (1858).

Известия Русск. археологич. об-ва, вып. VIII, СПб. 1871, с. 81, 82, 174, 262;

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 5.

Кульбаки, с., Стол., ср. Радчицька. Від зал. ст. Горинь 25 км.

Кульчицький Порфир, василіанин, архимандрит лавришівський і ліщинський, гр.-кат. (ун.) єп. 1703-1716 у Пинську. Вчився у Франції, мандрував по Угорщині, Сербії та Болгарії.

Куницький М., пол. старшина. Псевдо «Муха». 1943-1944 командував пол. партизанським просов. загonom на Поліссі, винищував укр. актив. 1944 перейшов з загonom на Підляшшя.

Курашкевич Владислав, пол. мовознавець. Н. 22.02. 1905, Володава. Досліджує історію та діалектологію сх. слов'ян. мов, передусім укр. Укр.-біл. мовне розмежування проводить по ПРЛ.

М. Лесів. Владислав Курашкевич. – «Укр. календар», Варшава, 1985, с. 125.

[173]

Курган, ватажок укр. повстанців, що діяли 1661 в сх. частині Пин. пов., полковник «лісових козаків». К. не дозволяв пол. феодалам повертатись у свої маєтки.

А. П. Игнатенко. Борьба белорус. народа за воссоединение с Россией, Мн., 1974, с. 84.

Курилас Осип, укр. художник. Н. 7.08.1870, Щирець, на Львівщині. П. 25.06.1951. Деякий час у складі УСС перебував на Поліссі, малював військ. руїну села, стару архітектуру, типи поліщуків.

Курилас О. – Словник артистув пол., т. 4, с. 389-390; Курилас О. – Словник художників України, К., 1973, с. 126.

Курилюк Федір, укр. повстанець. Н. бл. 1910, с. Омелина, Берест. П. 1948. Уникаючи арешту, 1944 пішов у підпілля. Організував бойову групу, що діяла в околицях сіл Чорнавиці, Блювиничі та Омелина. Загинув у бою.

Куп'ятичі, с., Пин. Від Пинська на пн.-сх. 7 км. Відомі з 1518. На початку XVII ст. в К. засновано правосл. монастир.

Куп'ятицька іконка-енкаліпсид, знайдена в с. Куп'ятичі, Пин. Датувалася XII ст. Про КІ доповів на IX археолог. з'їзді у Вільні 1893 М. Петров.

Куп'ятицький монастир, Введенський Преображен. чол. монастир в с. Куп'ятичі, Пин., на правому березі Ясельди. Заснований 1629 на пожалування П. Войни. З КМ пов'язана діяльність А. Филиповича, І. Денисовича, А. Кальнофойського, І. Галятовського. Існував культ

[174]

Богоматері Куп'ятицької. У 1723 КМ заволоділи гр.-кат. (ун.), пізніше переданий пол. владою бернардинцям з Городища. У 1793 росіяни роблять його правосл. Закритий 1817.

Курцевич Йосиф, після постригу Ієзикійл, церковн. і сусп. діяч. Н. 26.09.1594. П. 1626, Москва. Князі Курцевичі володіли на Пинщині маєтком в с. Одрижин, Іван. К. – вихованець Падуанського ун-ту. Настоятель Трахтимирівського монастиря, сподвижник П. Сагайдачного. Співавтор «Універсальної протестації і побожної юстифікації». 1621 висвячений на єп. володимиро-берест. Пол. влада намагалась арештувати К. за його патріот. діяльність. З 1624 в Москві, де й помер.

Курцилович, гр.-кат. (ун.) протопіп у Пинську. Вчинив 1674 перепис вірних унії в Пин. єпархії. Згідно перепису К., духовенства уніатського налічувалося 85 одиниць, вірних мирян – 74 одиниці

А. Миловидов... с. 405.

Куст, нар. пісенно-поетич. обряд на Поліссі, справляється на другий день зелених свят: дівчину або молодицю замаюють у лісі віттям дерев, квітами, травою і водять від господи до господи, співаючи пісень кустового циклу. Оцінюється як пережиток анімістичного світогляду предків. Літописи згадують про масове водіння куста Х-ХІ ст. і розцінюють його як рецидив поганства. Куст – божество в одному ряді з Перуном і Даждьбогом. Нині на Поліссі К. – це свято весни, зелені, тепла і молодості.

Д. Булгаковский. Пинчуки, СПб, 1980; П. Биковскі. Пісні обжендове люду руского з околиць Пінська. – «Збір вѣдомости до антропологии крайовой», Краків, т. 2,

1878; М. Довнар-Запольський. Песни Пинчуков. К., 1895; С. Кітова. Водіння куста на Поліссі. – ж. НТЕ, К., 1972, № 3, с. 67-73.

Кустин, с., Берест., ср. Лищицька, від Берестя на пн.-зх. 25 км.

Кустовичі, с., Коб., ср. Городецька. Від Кобриня на сх. 20 км. На 1549 у К. кількома дворищами володів Коб. Спаський монастир. Наприкінці XVIII ст. К. опинилися у власності рос. поміщиків Енгельгардтів, з яких походила С. Егельгардт, дружина власника Т. Шевченка. 1939-1942 в К. діяла укр. школа.

Кузьмідрович Ян Казимир, пол. художник, виставлявся у 20-30-х рр. Автор пейзажу «Ліс на Поліссі».

Сл. артистув пол., т. 4, с. 396.

Куфко Едуард, біл. художник. Н. 1924, Гомельщина. 1941-1945 у нім. концтаборі, 1946-1953 у концтаборі сов. Закінчив 1974 мист. училище в Мінську. Живе у Бересті. Пише на теми нім. і сов. концтаборів. Розмальовує адм. будинки в Бересті.

Кухаренко Юрій, археолог, знавець праісторичних пам'яток Полісся. Н. 2.04. 1919, с. Чапля, Хмельниччина. П. 6.01.1980, Москва. Досліджував історію Полісся за період від перших слідів людини до XIII ст. Уважав волинян автохтонним населенням на Поліссі, відкидав спроби локалізувати тут дреговичів. Сучасну межу між українцями і білорусами проводив по ПРЛ. Пр.: «Первобытные памятники Полесья» (1962), «Памятники железного века на территории Полесья» (1961), «Полесье и его место в процессе энтогенеза славян (по

[175]

материалам археологических исследований)» (1968), «Зарубинецкая культура» (1964), «Археология Польши» (1969).

Кухарчук Валерій, біл. поет. Живе в Іван. р-ні. Очолює рай. літ. об'єднання «Ясельда». Працівник рай. г. «Чырвоная зорка» («Сталинский путь»).

Кухельбекер Вільгельм, рос. письменник, декабрист. Н. 1797, Петербург. П. 1846, Тобольск. Член Північ. таємного т-ва декабристів. Оспівував свободу, таврував деспотизм. Після поразки повстання 1825 К. намагався

[176]

через Берестя втекти закордон. Біля міста був затриманий і припроваджений на допит.

Куявія, Куябія, Куяба, в арабський джерелах одна з трьох держав на території України 8-9 ст. Розшифровується як держава з центром у Києві.

Л

Лабор, Лабор, Лабурі, Лабурство, етнограф. назва мешканців Янова (Іванова) та с. Мотоль, Іван., а також частини мешканців Олики на Волині, які в давнину займалися лабурством, тобто збиранням грошей на будову або ремонт церков. Промисел лабурського прохацтва склався за часів Речі Посп., коли до лабурства заохочували феодальні власники згад. нас. пунктів. Є дві версії про походження слова лабур: від. лат. лабор – праця, отже працівники, і від укр. лобур – бездіяльна, ледача людина. Існував лабур. жаргон, рештки якого і тепер можна почути в укр. загалом мові Янова. Є переказ про те, що янівські лабурі – це переселенці з Олики, а може було навпаки. В уяві поліських селян янівський лабур – ошуканець, збиточник і чаклун.

Ф. Ставрович. – «Виленский вестник», 1869; С. Максимов. Бродячая Русь. – «Отечест. записки», 1874, № 10, СПб.

Лабурська гавридня, буквально – лабурська говірка, мова, один з укр. жаргонів, користувалися ЛГ лабурі, мешканці Янова (Іванова) та с. Мотоль, Іван. На ЛГ, напр., Бог – Охвес, церква – хлюса, священник – корх, хрест – ставер, карбованець – хрущ, гарний – кльовий, іти – пнати.

Лаврентій, єп. турово-пин. П. 1194. Первісно затворник у Печерському монастирі в Києві. На єп. висвячений 1182, після К. Турівського. На Поліссі Л. вшановується як святий.

Ю. А. Лабинцев. В глубинном Полесье (Турово-Пинская земля), М., 1989, с. 44; А. Дублянський. Укр. святі, – г. «Старожитності», К., 1992, ч. 9.

Лавришівське Євангеліє, пам'ятка укр. та біл. церковної літ. XIV ст. Апракос, 183 аркуші в два стовбці. Належало Лавришівському монастиреві Богородиці, біля Новогрудка (Білорусь). У мові ЛЄ є поліські особливості – нове ь, тверде Р, змішування И з І. Трапляється біл. акання. Дехто локалізує виникнення ЛЄ на Поліссі. Перероблене з македон.

Лавришівське євангеліє – ЕУ, т. 4, 1962, с. 1250.

Лагодюк-Бойтик Василь, див. Хміль І.

Лагодюк-Бойтик, укр. активіст Кобринщини в міжвоєнний час. Н. с. Хабовичі, Коб. П. 1943. Брат поета Хмеля І. Член ОУН. Розстріляний сов. партизанами.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 185.

Лапський Остап, укр. поет. Н. 7.07.1926, околиці Кобриня. Живе в Польщі. Закінчив ун-т у Вроцлаві. Наук. працівник Варш. ун-ту. Публікується з 1954. Окремого вид. тв. Л. нема. У творчості Л. вичитується трагізм історії Полісся. «...Я заглядаю у світ, // А вчитель з

[177]

краю дальнього// Про вбогість нашу нам// Нашіптує// теорію тутешності// Вив'язує цупку, немов сильце,// основу самозабуття для нас// Снує.// І заболіло, заболіло// Ще тоді, тому й неофіт я,// Бо любив народ свій змалку...». В іншій поезії Л. пише про те, як він мов хліб з рук батькових узяв уперше «Кобзаря». Поет часто пише про Полісся, «країну юності, «країну синіх вод». У творчості Л. проступають три тематичні компоненти: незгасний спогад про Полісся, роздуми про його покручену долю; Україна з її прекрасною мовою, «невбитою валуєвими», з її генієм Шевченковим; нарешті невблаганна сучасність: «ніхто не спинить плину часу». Перекладає всіх визначних поетів Польщі.

О. Лапський. – ж. «Жовтень», 1989, № 11.

Ласкович Василь, лівий активіст Берестейщини. Н. 1914, с. Франополь, Берест., у 1930-х рр. член «Просвіти», одночасно член КПЗБ. Був арештований пол. владами. Депутат нар. зборів Зах. Білорусі 1939 в Білостоці. Під час війни в сов. партизанах, після війни на керівній сов. і парт. роботі. Почесний громадянин м. Берестя. Написав спогади «У суровыя гады падполля» (1958), «Годы испытаний и мужества» (1973), «Тайными тропами» (1974). Відновлення в Бересті 1995 «Просвіти Берестейщини» ім. Т. Шевченка привітав схвальною статтею «Доброго пути».

Ласкович В. – «Берест. энцикл. спр.», Мн., 1987, с. 245; В. Ласкович. Доброго пути. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Лебецький Корнелій, єп. гр.-кат. (ун.) у Пинську, відтак у Бересті на початку XVIII ст.

Лев Данилович, гал.-вол. князь. П. перед 1323 – загинув разом з братом Андрієм у битві з татарами. За їх князювання Литва загарбала Берестейщину.

М. Гр. ІУР, т. 3, К., 1993, с. 268.

Левитський, військовослужбовець у Бересті на початок 1900-х рр. Небіж відомого укр. кооператора. Брав участь у виставах Берест. укр. самодіяльного театру.

К. Василенко. В. Василенко. Онопрій Василенко. – НС, 1986, № 39, 30.XI., с. 3.

Левін Роман, письменник. Н. 1930, м. Лубни. На початку війни сім'я Л. жила в Бересті. 1941 матір і сестру Л. німці розстріляли. Л. переховувався в сел.

родині Жаб. району. По війні в Харкові. Закінчив літ. ін-т ім. Горького. Пише рос. мовою.

Левін Р. – Письменники Рад. України, К., 1981, с. 151.

Левченко Зінаїда, архітектор. Н. 3.03. 1925, Новочеркаськ. Закін. 1949 Харків. інженер.-буд. ін-т. З 1975 в Бересті. Споруди в Бересті: житл. будинок на пл. Леніна (1959), кав'ярня на вул. Советській (1960), будинок будорганізацій (1966), комплекс Берест. інженерно-буд. ін-ту (універси-

[178]

тету), будинок експеримент. середньої школи на вул. Московській, проект планування пд. житл. району.

Левчук Дмитро, укр. діяч Полісся. Н. 1895, с. Болота, Коб. Вчився в Кобр. реальному училищі. Знав Д. Левчука (Фальківського). Учасник просвітянського і визвольного руху. По війні в еміграції в США. Автор ст. «Українське Полісся».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 254.

Левчук Дмитро, див. Фальківський Д.

Легенди про заснування Берестя, є три легендарні версії: 1) іноземний гість (купець), загрузнувши в багні біля гирла Мухавця, гатив собі дорогу з берези і берести і в такий спосіб урятувався. Місце своєї пригоди назвав Берестям, оселився тут, збудував поганське капище. 2) за іншою версією, мандрівник був не купцем, а ... козаком, так само загруз у мухавецькому багні, врятувався відомим способом, збудував на місці порятунку церкву св. Миколая, яка відтоді стає реліг. і культ. центром міста і краю. 3) Болотної аварії зазнали ченці, вони заснували монастир св. Стовпника, навколо якого і виросло м. Берестя.

Брест-Литовск. – ЭСБЕ, т. IV, СПб, 1981; Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы – «Труды IX археологич съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 109.

Лезиво поліське, інша назва – плетениця, пристрій, який полегшує вилазити на дерево. Два кінці вірьовки, завдовжки у 50 м обвивається навколо стовбура дерева, утворюючи «очка», за їх допомогою і лізеться на дерево. Про ЛП згад. у князівських привілеях: «Бортники, які йдуть до лісу, не мають брати з собою собак, рогатин, жодної зброї, а можуть мати з собою тільки сокири, лезиво і те, чим борть робити».

Лезиво. – ЭСБЕ, т. XVIII, с. 141; Б. Познанський. Полесское лезиво – ж. «Природа и охота», 1987, 5; Г. Дем'янчук. Біля джерел, Львів, 1980, с. 33-34.

Лейтес Олександр (Абрам), укр. критик, літературознавець, поет. Н. 3 (15). 12., за інш. версією – 5 (17). 04. 1899, Берестя. П. 3. 05. 1976, Москва. Закінчив Харків. ІНО 1920. Член ВАПЛІТЕ. З кінця 20-х рр. живе у Москві;

Пр.: «Достоевський у світлі революції» (1922), «Панліризм в укр. поезії» (1922), «Жовтень і західна література» (1924), «Ренесанс укр. літератури. Факти і перспективи» (1925), «Путі письменницькі» (1926), «Силуєти Заходу» (1928), у співавторстві з М. Яшеком «Десять років укр. літератури» (2 тт., Х., 1928-1930), «Від Барбюса до Ремарка» (1930), ст. про Коцюбинського «Літературне відображення 1905 року» та «М. Коцюбинський і літ. сучасність» (1928), ст. про П. Тичину, А. Головка, В. Сосюру, В. Поліщука. Живучи в Москві, Л. супроводив рос. переклади тв. Г. Косинки, Г. Епіка, К. Гордієнка, Ю. Яновського, Т. Масенка, П. Панча, М. Рильського, О. Гончара ґрунтовними передмовами.

Г. Зленко. Цей «невідомий» Олександр Лейтес. – г. ДЧ, 1989, 13.04, с. 5.

Леїн, латин. Леїнум, нас. пункти на карті Птолемея (II ст. н. е.), центр тодішнього Полісся в північній Скифії. Є припущення, що Птолемеїв Л. – предок Пинська.

Г. Дем'янчук. Біля джерел, Львів, 1980, с. 8, 9.

[179]

Леликове, с., Коб., ср. Дивинська. На вол. межі. Від Кобриня на пд. 36 км. В околицях Л. 1942 діяли перші сотні УПА.

Лемешивицьке Євангеліє, рукописна книга з XVI ст. вияв. в с. Лемешевичі, Пин., в церкві Пресвятої Богородиці, куди була дарована 1770 паном Базилем Павловичем Лемешевським. Вивезена 1837 в Петербург і знаходиться в збірці дух. академії (ДПБ, А-І, 116). Палітурки ЛЄ мають самостійну мистецьку вартість.

М. Ніколаєв. Мистецтва пераплету. – МБ, 1991, № 7, с. 51.

Лемешевський Апостол, пам'ятка письменства XVI ст. Вияв. 1837 в церкві Пресвятої Богородиці в с. Лемешевичі, Пин. Напис пол. мовою повідомляє, що ЛА 1831 оправлений був паном Габрієлем Теодоровичем Лемешевським. Утримується в збірці дух. академії в Петербурзі (ДПБ, СПБ, ДА, А-І, 117).

М. Ніколаєв. Мистецтва пераплету. – МБ, 1991, № 7, с. 51.

Лемешевичі, с., Пин. Від Пинська на сх. 28 км. На прав. березі Прип'яті. Відомі з XVI ст.

Лем (Сигневич) Іван, укр. гравер. Н. у Бересті. Вчився в худ. майстерні Києво-Печерської лаври після 1763.

Гісторія біл. мистецтва, т. 2, Мн., 1988, с. 278.

Лемішка, укр. художник XVIII ст., розмальовував в середині ст. костел у м. Любешові, Пин. пов.

П. М. Жолтовський. Художнє життя на Україні XVI-XVIII ст. К., 1983, с. 142.

Леніна вулиця в Пинську, головна магістраль міста. Дорев. назва Велика Київська, 1919-1939 Костюшківська, 1941-1944 Шевченківська. Важливіші споруди: монастир францисканців з Успенським собором Діви Марії, палац Бутримовича, будинки ХІХ-ХХ ст. в тому числі в стилі поліського модерну з пол. впливом.

Леніна вулиця в Бересті, головна вулична магістраль міста, довжина 1480 м., тягнеться від зал. мосту до вул. Інтернаціональної. Попередні назви: Бульварний проспект, вул. Люблинської унії, проспект 17 вересня. Забудовуватись почала в 30-х рр. ХІХ ст. одразу після зруйнування старого міста під фортецю. На ЛВ розташ. облвиконком.

Ленський, профес. актор, відбував на початку 1900-х рр. військову службу в Бересті. Приймав участь у виставах місцевого укр. театру.

К. Василенко, В. Василенко. Онопрій Василенко. – НМ, 1986, 30. ХІ.

Леонюк Сергій, учасник укр. руху на Поліссі. Н. 1896, с. Критишин, Іван. П. 1969. 1946-1952 мав зв'язок з укр. підпіллям. Арештований і засуджений 1952 на 25 років неволі. Звільнений дотерміново за станом здоров'я.

Лепеси Великі, с., Коб., ср. Буховицька. Від Кобриня на пн.-сх. 5 км, неподалік гостинця Кобринь-Берега. 1918-1919 у ЛВ діяла укр. школа. Батьківщина Д. Фальківського.

Леплевський Ізраїль, один з архітекторів більшов. терору 1937 в Україні, кат. укр. народу. Н. 1894, Берестя. П. 1938. З 1917 по 1937 працював у «надзвичайках» Самари, Саратова, Катеринослава, Одеси, в Білорусі.

[180]

З червня 1937 нар. комісар внутрішніх справ УРСР. Очолював операції по ліквідації укр. «куркульства» – за неповними даними 111675 чол. арештовано, більшість розстріляно; «пол. військові організації» – репресовано понад 50 тис. громадян пол. національності; «німецької операції» – репресовано 25 тис. укр. німців, латиської, сіоністської «справ». Самого Л. розстріляно як ворога народу.

О. Бажан, В. Войналович. Війна проти власного народу. – ЛУ, 1993, 29.07.

Леплівка, с., Берест., селищрада Домачівська. Зал. ст. на лінії Берестя-Томашівка. У Л. 1933 відбувся збройний виступ селян, спровокований екстремістами з КПЗБ, придушений пол. жандармами. 23.09.1943 біля Л. німці розстріляли дітей з дитбудинку Домачева.

Лесецький Іван, студент Києво-Могилянської академії на 1738-1739 рр., навчався в класі філософії. Походив з Дорогичина (котрого – невідомо), син посполитого, тобто селянина.

З. И. Хижняк. Киево-Могилянская академия, К., 1988, с. 224.

Лесик, учасник укр. руху на Поліссі. З Коб. району. Політв'язень на Інті в Комі. Після звільнення жив на Донбасі.

Лесів Михайло, мовознавець. Родом з Поділля. Живе в Польщі. Автор праць з діалектології Посяння, Холмщини і Підляшшя. Торкається окремих аспектів поліської діалектології Побужжя.

Леся Українка, див. Українка Леся.

Лецинкович Петро, член ради берест. «Просвіти» на 1923, укр. активіст.

В. Ласкович. Доброго пути. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Лєсков Микола, рос. письменник. Н. 1831. П. 1895. Певний час жив у Києві. Серед літ. доробку Л. є дорожний нарис «Нема куди» та «З однієї мандрівки» – про відвідини Біловезької Пущі.

Лизанець П., укр. мовознавець, досліджує головнo говірки Закарпаття. Записував мовний матеріал для АУМ в сс. Невель, Доброславка, Хойне, Пин., автор ст. «Фонетичні особливості говірок двох населених пунктів Пінського району Берестейської області Білоруської РСР» («Тези доповідей та повідомлень XVII наукової конференції Ужгород. держ. університету», серія філолог., Ужгород, 1963).

Линьова Євгенія, рос. фольклористка, співачка, диригент. Н. 28.12.1853, Берестя. П. 24.01.1919. Співу вчилася у Відні. Співала на сцені Вел. театру в Москві, виступала в Парижі, Лондоні, Відні, Будапешті. Записувала на фонографі укр. нар. пісні – зб. пісень з Полтавщини. Праця «Великорусские песни в народной гармонизации» (2 тт., М., 1904-1909.).

Лука Юрій, укр. гром. діяч, поет, лікар, теоретик визв. руху. Н. 5.05.1900, Одеса. П. 19.08.1944, закатований енкаведистами за співпрацю з УПА. У кн. «Призначення України» (1938) назвав Полісся найбільш занедбаним укр. краєм, проконстатував наявність у поліщуків нац. свідомості.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 247.

Лискович Олекса, укр. науковець, з Берестейщини, з Кам. району. Завідувач кафедри загальної фізики у Львів. ун-ті ім. І. Франка, доктор фізико-математичних наук, професор, заслужений працівник вищої школи України.

Г. Мусевич. Українці на Кам'яничині. – ж. «Над Бугом і Нарвою», 1996, № 1-2 (23-24), с. 25.

Литва, лит. Летува, країна заселена литовцями. Від самоназви литовців та їх країни походять наші історизми: ВкнЛ, литвини, губернія Литовська, антиісторичні прикладки до деяких поліських міст.

Литвини, поліська назва білорусів, походить від самоназви давніх балтів, що до V-VIII ст. заселяли всю етнограф. територію Білорусі й межували по ПРЛ з предками українців, останні й переносили назву литвини на білорусів. У добу ВкнЛ литвинами називали себе частина білорусів. Сполонізована біл. і лит. магнетерія і шляхта, називаючись Л., чулася одночасно частиною пол. народу (Радзивілли, Огинські, Воловичі, Ходкевичі). Л. іменувала себе біл. поляки – А. Міцкевич, С. Монюшко, В. Сирокомля.

Литвини, с., Берест., ср. Мухавецька, від зал. ст. Кам'янка 4 км.

Литвинки, с., Коб., ср. Батчинська. Від Кобриня на пн.-сх. 11 км.

Литовськ, с., Дорог., ср. Закозельська. Від Дорогичина на зх. 10 км.

Литовська губернія, адм.-терит. одиниця Рос. імперії 1797-1801, центр – Вільно. До ЛГ належали укр. повіти Берест., Більський, Коб., Пруж. і Пин. Населення – 796,5 тис. чол.

Литовська метрика, офіц. Зібрання держав. і приват. документів з часів ВкнЛ, велася руською, латин. та пол. мовами. Часткова видана. Містить чимало матеріалів про Україну й Берестейщину зокрема.

Литовське велике князівство, Велике князівство Лит., ВкнЛ, держава, утворилася в XIII ст., зміцнилася за рахунок приєднання біл. та укр. земель, 1385 – Кревська унія з Польщею, з нею ж 1569 укладено унію Люблинську, яка суттєво обмежила суверенітет ВкнЛ. Пол. конституцією князівство скасовано 1781. Зліквідовано росіянами 1795. Сумною пам'яттю по ВкнЛ на Поліссі залишилися антиісторичні прикладки до міст Берестя, Високого, Кам'янця.

М. Гр. ІУР, т. 4, Львів, 1907, с. 9.

Лихачі, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал ст. Оранчиці 25 км. 1941-1944 в Л. загинуло 44 жителі, спалено 48 дворів.

Лихий Іван, на 1654 полковник Війська Запорізького, ватажок повстанського загону в Пин. пов. Загинув у бою з поляками. Літопис Граб'янки називає замість Л. Гладкого.

А. Миловидов. О Положении... с. 405.

Лихосельці, с., Пруж., ср. Великосільська, від. зал. ст. Оранчиці 25 км.

[182]

Лица, с., Пин., від Пинська на пн. 40 км. На р. Вислі.

Лищинський Казимир, укр. філософ-атеїст. Н. 4.03.1634, маєток Лищиці, Берест. пов. П. 30.03.1689, Варшава. По закінченні єзуїт. колегіуму в Бересті вчився в Кракові, Львові, Вільні. Служив у пол. війську, учасник військових дій. З 1664 обіймає посаду помічника ректора колегіуму в Бересті, викладає філософію. З 1682 берест. підсудок. У родовому маєтку Лищицях заснував школу для дітей простих селян. За доносом 1687 Л. арештовують, під час принагідного обшуку вилучають рукопис трактату «Нон екзистенція Деї» («Про неіснування Бога»), від якого збереглося кілька фрагментів, знайдених 1957 в Польщі, і за який Л. присуджено до страти на вогні. «Фатально помиляються ті псевдомудреці, котрі не вірять, що людина є творцем Бога, – пише Л. – Бог сам є витвором людським, отже, люди є творцями богів, і Бог не є дійсною сутністю, а продуктом розуму...» «Віра, яку вважають священною, – це людська історія». Л. тримався на допитах мужньо. За ухвалою сейму Речі. Посп. Л. був страчений на площі Старого Міста у Варшаві, а тіло спалене на вогнищі.

Ежегодник музея истории религии и атеизма, т. 3, М. – Л., 1959, с. 186-198; Лищинский К. – БСЭ, т. 15, с. 85.

Лищиці, с., Берест. Від Берестя на пн.-зх. 25 км, на автостраді Кам'янець – Вовчин. Знайдено грошовий скарб з 1709. Жителі Л. у 1919-1939 протестували проти сваволі поляків. Батьківщина К. Лищинського.

«Лібер візітаціонум екклезіалє катедраліс ет екклезіарум Брестензіум», книга ревізій берест. капітуальних храмів, складена як звіт 1759 в Бересті єп. комісаром О. Йодком за наказом єп. гр.-кат. (ун.) Ф. Володкевича. Мова пол. з рясними домішками юридичної латини. 83 аркуші. Знайдено «Лібер» Л. Паєвським у 80-х рр. XIX ст. в Бересті, дальша доля рукопису невідома. На середину XVIII ст. більшість парафій Берестя, як і цілого воєвод. Берест., була уніатською, хоча О. Йодко, автор книги ревізій, констатує наявність у кожній ревізованій парафії «паршивих овець дизуніатів», тобто православних. Йодко перелічує церкви міста, стисло подає їх історію, поточний стан, володіння, описує церковні бібліотеки, дає характеристики священикам, братчикам, навіть окремим парафіянам, цитує цілком або уривками цінні історичні документи стосовно ревізованих церков або їх

володінь. Навіть у переказі і цитатах Л. Паєвського «Лібер» виглядає цікавим документом про старе Берестя.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археологич. съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 314-349.

Лівай Дмитро, просвітянський діяч на Берестейщині. Мав контакти з УПА.

Ліски, с., ср. Річицька. Від зал. ст. Жабинки 26 км. 1941-1944 в Л. німці знищили 198 жителів, спалили 42 двори.

Лісна, ріка на Поліссі, права притока Бугу, завдовжки 85 км. Утворилася від злиття приток Правої Лісної (63 км) і Лівої Лісної (52 км), обидві витікають з Біловезької Пущі. Є припущення, що в основі назви Полісся покладено назву Л. Інші притоки: Кривуля, Течія, Люта, Градівка.

[183]

Лісовичі 1) с., Берест, ср. Чорнавчицька. Від Берестя на пн. 10 км. 2) с., Стол., ср. Хоромська, від зал. ст. Горинь 32 км.

Лісовський-Янович Олександр Йосиф, пол. воєначальник, організатор і командир лісовчиків. З Берестейщини. П. 1616. Військова тактика Л. використовувала досвід запорожців, передбачала швидкі маневри, відчайдушні удари. Але кероване Л. військо 1607-1616 знає також грабіжництвом і жорстокістю. Л. вів операції в Росії – в районі Владимира, Суздаля, Ярославля, Костроми, допомагаючи Лжедмитрію II. Сподвижник Я. Сапіги, В. Жолкевського, І. Ходкевича.

Львівський літопис і Острозький літописець, К., 1971, с. 134, 161, 176.

Лісовчики, військова кавалерійська формація в складі пол.-лит. війська, від 2 до 20 тис. чол. 1607-1636. Л. рекрутувалися з вибранців Берест. воєвод., звідси походить той факт, що Л. розмовляли по-укр. і вважалися помилково козацьким військом. Діяли войовничо, швидко, залишаючи після себе згарища і трупи. Позаставили після себе сумні згадки своїми «шкодами» в Росії, Прибалтиці, Угорщині, Німеччині та Італії. Певну заслугу мають Л. у війнах з Туреччиною, хоробро зокрема билися в битві під Хотинієм 1621 з турками. Напередодні козацько-селянських повстань в Україні Л. пол. урядом були розпорошені і розформовані навіть із застосуванням зброї.

І. Франко. Козак Плахта. – т. 43, с. 254-259; П. Вершигора. Военное творчество народных масс, М., 1960, с. 188-189.

[184]

Лісовиці, с., Кам., ср. Войська. Від зал. ст. Високо-Литовськ 24 км.

Лістовський, пол. генерал, командир т. зв. «Біл. дивізії». Без оголошення війни УНР Л. 2.02.1919 захопив берест. фортецю, відтак місто і околиці. Укр. адміністрація на чолі зі старостою О. Скорописом-Йолтуховським була інтернована. Поляки вчинили погром укр. культурних установ, запровадили в краю жорстокий окупаційний режим.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 232.

Літник, літня дорога через болото.

Ф. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 45.

Ліща, сх. передмістя Пинська в середні віки. На Л. до 1955 височіла т. зв. Войшелкова могила, насправді могила зарубинецького походження, зруйнована. На Л. X-XIX ст. розташована була садиба Ліщинського монастиря. Тепер Л. у складі міста.

Ліщинський Іван, укр. політик, педагог. Н. 1880, Галичина. П. 1941. У 1928-1930 депутат пол. сейму від УНДО. Арештований 1930 пол. владою, ув'язнення відбував у тюрмі і фортеці Берестя.

Ліщинський І. – ЕУ, т. 4, 1962, с. 1372.

Ліщинський Успенський чоловічий монастир у Пинську, за переказом заснований Володимиром Великим. Перша документальна згадка припадає на 1263 в Гал.-вол. літописові. На 1340 припадає надання пожалування ЛМ одним з Наримунтовичів. Найбільше пожалувань ЛМ одержує від пин. кн. Ф. Ярославича 1503-1520, серед тих пожалувань згад. села: Ковбичі, Мотоль, Тишковичі, Сухе, Огдемир, Любель, Заглубоччя, Житновичі, Потаповичі, Вуйвичі. 1603 ЛМ за допомогою пол.-лит. адміністрації переходить у посідання гр.-кат.(ун.), котрі володіють монастирем до 1648. Відоміші правосл. настоятелі А. Терлецький (1580), Є. Плетенецький (1595-1599), Й. Нелюбович-Тукальський (1648-1666). Упродовж 1603-1648 настоятелі уніати: Русовський, Збируйський, Петрович і навіть жінка В. Сапіжанка. У 1668 гр.-кат. (ун.) повторно заволоділи ЛМ і володіли ним до 1820, коли монастир був закритий росіянами. Успенська кафедральна церква стала парафіяльною. Згідно ревізії 1816 за ЛМ числилося 478 душ кріпаків.

С. К. Исторические сведения о правосл. церквях в г. Пинске. – «Виленский вестник», 1870, №№ 15, 16; Промова Древинського на сеймі на захист ЛМ. – «Історія України в документах і матеріалах», т. 3, К., 1941, с. 56; А. Грушевський. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с. 105.

Ловча, с., зал. ст., рн. Луинецький, ср. Лунинська.

Логвеній, Лекові(й), Лонкогвені(й), Лугвен, ватажок лит. загону, можливо князь. Л. 1247 грабував землю Пинську. Розгромлений Данилом Галицьким, урятувався втечею.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 44.

Логишин, селище міс. типу, Пин., 28 км. на пн. від Пинська. Відомий з 1552 як нас. п. Пин. князівства. У XVII ст. Л. володіли Радзивілли, Огинські, Друцькі-Любецькі. З 1643 мав Магдебург. право. З приєднанням до Рос. імперії віднесений з Пин. пов. до губ. Мінської. 1918-1919 в УНР.

[185]

Під Польщею 1919-1939 у Поліському воєвод. 1940-1962 центр Логишин. району в Пин. обл. (до 1954) і Берест. до 1964, коли р-н. був скасований.

Логишинська справа 1874, кримінальна справа з приводу незаконного привласнення мінським губернатором Токаревим землі, що була власністю жителів містечка Логишин, Пин. Для приборкання обурених логишинців царський губернатор послав військо. Як пише С. Кравчинський, «карателі поводитися з селянами з люттю іноземних загарбників» – вимагали покори, контрибуції і били до смерті. Скарги логишинців у вищі інстанції імперії не давали наслідків, поки ворожа Токареву придворна партія не розголосила ЛС. Землю селянам повернули, над Токаревим та його спілниками про око відбувся суд. У світлі тієї стійкості, яку виявили логишинці, позиваючись з хижак-губернатором, приписуване поліщукам самозречення «ми не люди, ми поліщуки» звучить щонайменше як вигадка.

С. М. Кравчинський (Степняк). Русское крестьянство. – «В лондонской эмиграции», М., 1968.

Лодомерія, назва Волині в австрійських і угорських джерелах XIV-XVIII ст. Від головного міста краю Володимира.

Лозовський Феодосій (Теодозій), церковний діяч др. пол. XVI ст. П. 1588. Єп. у Холмі і Белзі 1552-1565, у Бересті і Володимирі 1565-1588. Л. знаний своїми пригодами до постригу. Мав чимало маєтків на Волині. Торгував збіжжям з Гданськом (через Берестя).

Археографич. сборник документов, относящихся к истории северо-зап. Руси, т. 4, Вільна, 1867, с. VII; УЗЕ, т. 2, с. 436.

Лопатин, с., Пин., на лівому березі р. Стир. В середині XIX ст. в Л. працювала суконна мануфактура. При школі музей О. Блока.

Лосиця, річка, права притока Ясельди. У Дорог. районі.

Лосичі, с., Пин., ср. Лопатинська. Від Пинська 25 км.

Лось-Адамський, діяч ОУН на Поліссі, околиці Янова (Іванова). На хуторі Л. влаштована була база Поліського лозового козацтва, яку називали

«Поліською Січчю». В сутичці з відділом НКВД Л. затримано, в 1940 над Л. відбувся суд. Дальша доля Л. невідома.

П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 192.

Лужицька культура, археолог. культура 1200-1100 рр. до н. е., епіцентр ЛК – межиріччя Вепра і Буга. Поширювалася і на Берестейщину, з пн. поселення ЛК обмежувалися ПРЛ. Сліди ЛК відкрито в с. Горбів-Здітів, Берез. Уважається праслов'янською.

Ю. В. Кухаренко. Полесье в процессе энтогенеза славян (по материалах археолог. исследований). – зб. «Полесье», М., 1968, с. 24.

Лук Іван, аматор різьби на дереві. Н. 9.03.1922, с. Жиличі, Кам. Виставляється в 1955. Працює переважно в техніці низького рельєфу. Тв.: «Олені в Біловезькій Пущі» (1970), «У Біловезькій Пущі» (1974), «Карл Маркс». Твори Л. знаходяться у БДМ.

Лукашевич Михайло, жертва сов. тоталітаризму. Мешканець Берестя. За критичні висловлювання на адресу сов. режиму на початку 80-х рр.

[186]

запроторений до психлікарні. Після звільнення не міг влаштуватися на працю з огляду на відсутність документів про реабілітацію.

В. Конавалюк. Светит ли нам правовое государство? – г. «Заря», Берестя, 1991, 17.12.

Луківське озеро, Малоритський район біля одноімен. села 10 км від вол. межі.

Лунин, с., Лунинецький р-н., на шляху Пинськ-Лунинець. Відомий Л. з XVI ст. як нас. п. Пин. пов. У середині XIX ст. в Л. записував фольклор Р. Зенькевич, потім М. Довнар-Запольський.

Лунинець, місто, райцентр, вузлова зал. ст. Відомий з 1540 як нас. п. Пин. князівства. Володіли Довойни, Долмати, Сапіги, Дятловицький монастир. Зростання Л. викликане розбудовою Поліських залізниць. 1918-1919 Л. під УНР. У 1930-х рр. – «Просвіта». Пограничне укр. місто.

Лунинецький район, центр – м. Лунинець. До 1954 в складі Пин. обл., відтоді – Берест. У суч. межах переважно біл. ПРЛ проходить по Цні і Прип'яті.

Лускали, с., Кам., ср. Войська. У 30-і рр. в Л. діяв осередок «Просвіти», при читальні мали місце хорівий, танцювальний та художній гуртки. До 60-х рр. у місц. школі викладалася укр. мова.

Луцька католицька дієцезія, кат. єпархія в Україні, охоплювала межі кол. Вол. князівства – 14 деканатів, в тому числі воєвод. Берест. Влади ЛД щодо укр. народу провадили політику покатоличення і полонізації, організовували антиправославні програми. Див. Рупієвський.

Любанське озеро, ін. назва Дивинське оз. В околицях Дивина, Коб. Довжина берегової лінії 10 км. сполучене Козацьким каналом з Мухавцем.

Любель, с., Пин., ср. Осніжицька. Від Пинська на пн. 10 км.

Любешів, сел. міського типу, райцентр Вол. обл., на р. Стохід. Відомий з 1484 як нас п. Пин. князівства. 1566-1919 в складі Пин. пов., 1919-1939 у воєвод. Поліському. У XVIII ст. при монастирі піарів чинною була школа. 1942-1943 район Л. повністю був під владою УПА.

Люблинська унія 1569, об'єднання ВкнЛ з Пол. королівством у федеративну державу Річ Посполиту на спільному сеймі в Люблині. Укр. землі, за винятком Берестейщини, приєднано до Польщі. Виступом луцького судді Бокія вол. делегація вимагала приєднання Берест. воєводства з Берестям і Пинськом «аж по Ясельду» до Волині, але безрезультатно. Порушуючи статті ЛУ, пол. магнати і шляхта запровадили в Україні режим жорстокого визиску, переслідування укр. церкви і культури, на що укр. народ відповів низкою повстань, найбільше з повстань – Хмельниччина фактично вивела Україну зі складу Речі Посполитої.

М.Гр. ІУР, т. 4, К., 1993, с. 405.

Любчук Сергій, поліський музикант і композитор. Н. 2.05.1940, с. Дивин, Коб. Вчився у Мін. консерваторії. Керівник ансамблю нар. інструментів і викладач берест. муз. училища 1965-1970, керівник берест. ансамблю пісні і танку «Брестовчанка» («Берестянка»). З 1980 керує ансамблем пісні і танку «Берестя». Автор музики до спектаклів берест. театру ляльок.

[187]

Людвинівський грошовий скарб, складався з монет XI ст. знайдений 1934 в с. Людиново, Дорог. Більшість монет із загальної кількості 651 були німецького походження, були данські монети, англійські, угорські, італійські, одна ірландська куфічна, одна чеська монета.

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 19.

Людвинове, с., Дорог., 10 км на пд. від Дорогичина. У Л. 1861-1863 в маєтку чоловіка жила Е. Ожешко. Організувала школу в якій 1862 вчилася 20 хлопців. 1934 знайдено монетний скарб.

Людиновичі, с., Іван., ср. Бродницька. Від зал. ст. Юхновичі 5 км., на шляху Пинськ-Берестя.

Люлькевич Микола, укр. активіст у Дивині, Коб., у 20-30-і рр., агроном за освітою.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 210.

Лядовичі, с., Іван., від зал. ст. Янів-Поліський 31 км. 1941-1944 німці розстріляли в Л. 32 жителів, спалили 200 дворів.

Ляхи, давня східнослов'янська назва поляків.

Ляхи, с., передмістя Пружан.

Ляхівці, с., Малорит., ср. Мокрянська. Від Малорити на сх. 6 км., 15 км від вол. межі. Відомі з XVII ст. До 1861 належали пол. магнатам Красінським. Пам'ятка дерев. архітектури церква Різдва Богородиці. Опубл. 1891 нарис «Село Ляхівці Берест. пов.» в якому підкреслено, що жителі Л. українці, живуть бідно.

Ляхове, хутір у ср. Дубойській, Пин. Від зал. ст. Юхновичі 12 км.

Ляховичі: 1) с., Дорог., ср. Попинська. Від Дорогичина на пд. 12 км. 2) с., Іван., ср. Лясковицька. Від Янова-Поліського на пн. 5 км. Знані з 1515 як власність Фурсовичів. Церква з XIX ст.

[188]

Ляхчиці, с., Коб., ср. Хидринська, від Кобриня 14 км.

Ляцький Євген, біл. фольклорист, етнограф, літературознавець. Н. 1868, Мінськ. П. 1942. Вчився у Моск. ун-ті. Праці про Білорусь. Живучи в Росії, Л. відбув експедицію на Полісся, де записував фольклор. Докоряв М. Довнару-Запольському за віднесення півн. Пинщини до Біл. Полісся.

«Этнографическое обозрение», 1895, кн. 26, с. 153-160.

Ляцькі, хутір у ср. Кам'янюцькій, від зал. ст. Жабинка 50 км.

Ляшукевич А., укр. активіст у Берест. в 20-і рр., причетний до відновлення «Просвіти» у Бересті 1922.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 233.

Льва, річка, див. Моства.

М

Магдалин, с., Коб., ср. Кисілевицька, околиці Кобриня. З 1995 в М. діє укр. нар. хор.

Магдебурзьке право, право, згідно якого міста користувалися значною автономією. Міста Полісся, які мали МП: Берестя з 1380, Високе з 1494, Кам'янець з 1516, Пинськ з 1581, Кобринь з 1589, Городець з 1589, Пружани з 1589, Дивин з 1642, Логишин з 1643. Є відомості, що певний час МП мали Давид-Городок і Мотоль. Скасоване росіянами.

Маджак, король Волиняни, тобто Волині. Жив у VI ст. Згадується в араб. історика X ст. аль-Масуді. До давньої Волині належала Берестейщина.

М. Січинський. Чужинці про Україну, Львів, 1991, с. 5; О. Міндюк. Невідкриті сторінки історії: міста Буськ, Волинь та Пліснеськ. – г. «Поклик сумління», Львів, 1992, 12.03.

[189]

Маєвський Микола, берест. художник. Н. 1950, с. Двірець, Кам. Закінчив 1979 Ленінгр. мистецьке училище. Живе в Бересті. Тв.: «Біловезька Пуща. Весна», «Мій друг вітер», «Літо. Польові квіти».

У. Ягоўдзік. Пад ветразем пошуку. – ж. МБ, 1986, № 10. с. 54.

Мазури, 1) с., Коб., ср. Городецька. Від зал. ст. Городець 5 км. 2) с., Коб., ср. Хидринська. Від Кобриня 15 км.

Мазурук Ілля, сов. полярний пілот. Н. 1906, Берестя. генерал-м. авіації. Літав на Камчатку і Сахалін. 1937 в експедиції на Пн. полюс вчинив 254 вильоти на дрейфуючі станції. 1944-1956 заст. нач. Голов. управління північного шляху, 1956 командир загону і морської експедиції в Антарктиду.

Мазурук І. – БелСЭ, т. 6, с. 536.

Макарій, укр. церков. діяч XVI ст. Архимандрит Ліщинського монастиря в Пинську. До 1528 єп. турово-пин., 1528-1534 єп. луцький, 1534-1556 митрополит київ. Кар'єру М. здобув завдяки протекції кн. Острозького та королеви Бони.

О. Левицький. Внутрішній стан західноруської церкви в Пол.-лит. державі в кінці XVI ст. та унія. – РІБ, т. 8, Львів, 1900, с. 28-29.

Макарук М., працівник губ. комісаріату УНР у Бересті 1918-1919 в Бересті, активіст просвітянського руху на Поліссі

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 233.

Макарук Петро, укр. старшина. Родом з Грубешівщини. Командир Поліського куреня, сформованого 1918 в Кобрині.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Макарушко Микола, військовослужбовець армії УНР 1918-1919 в Бересті, тоді ж заснував у місті перший кооператив.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Макосій-Баковецький Йосиф, гр.-кат.(ун.) єп. у Бересті 1632-1655. Дбав про школи, але в цілому орієнтувався на Варшаву.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды XI съезда археологич. в Вильно», 1893, т. 1, с. 326.

[190]

Максименко Федір, укр. бібліограф. Н. 5.02.1897. П. 1983. у праці «Межі етнографічної території укр. народу» («Бібліограф. збірник, ч. 3, Бібліографія на Україні», К., 1927) М. торкнувся укр.-біл. розмежувальних проблем на відтинку Берестейщини, проводячи розмежування по ПРЛ.

Максим з Турова, козак низовий запорозький, учасник Лівон. війни між Річчю Посполитою і царством Московським. Фігурує в козацькому реєстрі з 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Максимов Сергій, рос. етнограф. Н. 1831, Костром. губ. П. 1901. Вивчав також етнічне розмежування на Поліссі. Берестейщину відносив до України. Автор пр.: «Кубраки и лабуры. Из быта белорусов» – про побут і говірку мешканців Янова, яких відносив до українців.

Макушев Вікентій, рос. славіст та історик. Н. 1837, Берестя. Праці про балкан. слов'ян.

Макушев В. В. – БСЭ, т. 15, с. 15.

Мала Велика, с., Кам., ср. Відомлянська. Від Берестя на пн. 30 км.

Маланчук Микола, член ради берест. «Просвіти» в 1920-х рр., укр. активіст.

В. Ласкович. Доброго пути. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Мала Рита, річка, притока Рити в Малорит. районі.

Малеч, с., Берез. На залізниці Жабинка-Берега. Перша згадка припадає на 1582. Показовий радгосп «Малеч».

Малинська (Малевич) Марія, балетна танцівниця. Н. бл. 1767, Полісся. Кріпачка Тизенгаузів. Відбувала курс навчання в панцизняних балетних

школах Гродна і Постава. Виступала 1778 у виставі Г. Петинеті «Сільський балет». Виступала в балетних трупах Гродна, Варшави, Львова.

Малінская М. – ЭЛМБел., т. 3, с. 419.

Малорита, місто, райцентр. На р. Мала Рита. Зал. ст. на лінії Берестя-Ковель. Відома з 1566 як королівщина, належ. до повіту і воєвод. Берест. Входила 1918-1919 до УНР. 1919-1939 філія «Просвіти». З 1967 започаткував вистави гурток укр. театр самодіяльності. У 1993 в М. відновилася «Просвіта».

[191]

Малоритський район, адм.-терит. одиниця обл. Утворений 1940, центр – м. Малорита. Сільради: Великоритська, Гвізницька, Луківська, Мокрянська, Олтуська, Оріхівська, Хотиславська, Чорнянська. Повністю укр.

Мальдзіс Адам, біл. письменник, історик літератури, журналіст, перекладач. Н. 1932, Грод. обл. Зав. сектором дожовтневої літ. АН Респ. Білорусь. Дотримується асиміляторської концепції щодо Берестейщини. Білорусифікує М. Смотрицького, Л. і С. Зизаніїв, Л. Карповича, А. Филиповича, К. Лищинського.

Малько Самійло, лівий діяч Полісся. Н. 2.09.1905, смт. Висоцьк. Пин. пов., тепер Рівнен обл. П. 1988, Варшава. З 1926 член КПЗБ, згодом у складі ЦК. Репресований Пол. владою. У вересні 1939 очолював у Висоцькому тимчасовий рев. Комітет, обирається депутатом на нар. збори (в Білостоці). Виконуючи наказ виборців-земляків, М. в Білостоці домігся приєднання Висоцька до УРСР. Від 1945 М. в Польщі, генерал пол. війська, член УСКТ.

М. Щирба. Самійло Малько. – «Укр. календар», В-ва, 1976, с. 78-80.

Мандрівний М., укр. повстанець з Дивина, Коб. Загинув 1945 у сов. ув'язненні.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 111.

Мандюк Іван, укр. активіст у Дивині, Коб., 1919-1939.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 210.

Мацінський Іван, укр. поет і літературознавець з Пряшівщини (Словаччина). Н. 9.04.1922, Меджилабірці. П. березень 1987. Автор зб. поезій, досліджень про літ. традиції Пряшівщини, про словацьку літ-ру. Ст. «Дмитро Фальківський» у братіслав. зб. тв. поета «Ранені дні» (1969), у ній М. пише: «Це так зване укр. Полісся, мова якого наджить до

[192]

окраїнних укр. наріч, що позначена також рисами сусідніх слов. народів. Проте ще гарна укр. мова.»

Ф. Ковач. «Плету вінок з гілок розкішних краю...» – ж. «Дзвін», 1990, № 1, с. 14-16;

М. Мушинка. Поет, перекладач, науковець. – ж. «Дзвін», 1993, № 4-6, с. 158-159.

Манько Туровець, козак низовий запорозький, учасник козацького загону в Лівонській війні на стороні Речі Посполитої. Записаний у реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.

Маньковичі, передмістя м. Столина, на лівому березі Горині. Садиба Радзивіллів з ХІХ ст. Парк. Краєзнавчий музей.

«Марійка», розвідниця і зв'язкова УПА на Поліссі. Потрапила 1943 в полон до сов. партизан. Закатована.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 191.

Маркевич Арсен, історик-археолог. Н. 1855, Берестя. П. 1942. Проф. Крим. ун-ту. Член-кор. АН ССРСР. Очолював Таврійську вчену археолог. комісію. Досліджував Крим.

Маркевич А. – ЕУ, т. 4, 1994, с. 1468.

Маркевич Ярослав, слухач Коб. дух. училища в 60-х рр. ХІХ ст. Записував нар. пісні. В СПНТЗК опубліковано в записах М. дві укр. пісні: «Під похилим деревом мати з сином стояла», «Не шуміте, лути, не задавайте туги». Запис зроблено в селі Чижі, Більський пов.

Марко, єп. володимирсько-берест. у др. пол. ХІІІ ст. Призначається кн. Володимиром Васильковичем княжим заступником на час відсутності самого князя.

І. Крип'якевич. Гал.-Вол. князівство, К., 1984, с. 126-127.

[193]

Мартин, чернець у Турові, сучасник Володимира Великого, Святополка, Бориса і Гліба, «мніх єпископля монастиря Бориса і Гліба». Куховарив у єп. турівських. З приводу чуда з ченцем М. створено в Турові в ХІІ ст. повість. Уважається на Поліссі святим.

М. Гр. ІУР, – ж. «Київ», 1991, № 6, с. 142; Прот. А. Дублянський. Укр. святі – г. «Старожитності», 1992, ч. 10.

Мартинець В., працівник губ. комісаріату УНР у Бересті 1918-1919.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Мартинюк Лук'ян, берест. міщанин, згадується на 1759 як прибічник правосл. віри. В уніатському документі рекомендується місц. священикові докласти зусиль для навернення М. до унії.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 333-334.

Мартинюк Улас, укр. гігієніст. Н. 22.02.1896, Берестейщина. З 1966 заслуж. Діяч наук УРСР. Проф. Львів. мед. ін-ту. Пр. про значення гігієни зовн. середовища у містах і селах.

В. З. Мартинюк. – УРЕС, 1967, т. 2, с. 441.

Марчук Георгій, біл. письменник. Н. 1.01.1947, Давид-Городок, Стол. Закінчив БТМІ 1970. Автор романів «Крык на хутары» та «Кветкі правінцыі» (1986) про життя авторових краян городчуків, жителів Давид-Городка, у перше десятиріччя по війні. М. пише п'єси.

А. Каляда. Яны з Давід-Городка. – ЛіМ, 1987, 20.02.

Матвій Гіронімович, студент Ягелонського ун-ту на 1520 «з Дорогичина Луцького владичтва», тобто з Дорогичина поліського.

Г. Нудьга. На літературних шляхах, К., 1990, с. 198.

Матвій з Берестя, бакалавр у Ягелон. ун-ті на 1470.

С. Александровіч. З майого подарожжа. – ж. «Полымя», 1969, № 8, с. 173-174.

Матушевич Мартин, пол. письменник. Н. 1714, с. Єльня, Кам. П. 1773. Вчився в Кам'янці, Дорогичині, Бересті, Варшаві. Посідав посади: міського писаря в Бересті, стольника, каштеляна берест. Жив у маєтку в с. Рясна, Кам. Перекладав на пол. мову сатири Горація, вид. у Вільні 1784. Видав спогади в 4 тт. у Варшаві, 1776, в яких є описи звичаїв берест. шляхти, наїздів, справжніх воєн між Радзивіллами і Чорторийськими.

М. Матушэвіч. – ЭЛМБел., т. 3, с. 484.

Матяси, с., Жаб., ср. Яківчицька. Від зал. ст. Жабинка 8 км.

Матяш Ніна, біл. поетеса, Н. 20.09.1943, с. Нивки, тепер. м. Білозерськ, Берез. Закінчила Мін. пед. ін-т. Виступає у пресі з 1962. Зб. поезій: «Агонь» (1970), «Удзячнасць» (1973), «Ралля суровая» (1976), «Прыручэнне вясны» (1979), «Поўны келіх» (1982), «Жнівень» (1985). У перекладі М. вийшов роман Л. Костенко «Маруся Чурай». М. – прибічниця білорусифікації Берестейщини, за що з нею полемізувала група робітників з Берези.

Н. Матяш. – ж. «Дніпро», 1987, № 4, с. 38.

Мацейовський, власник учбового муз. пансіону в Пинську, що був осередком музичного життя в місті в середині XIX ст.

ЭЛМБел., т. 1, с. 528.

Мацконіс І., лит. художник, автор картин «Допит Казимира Лищинського». Ідеться про арештованого і страченого за погляди католицькими реакціонерами філософа з Берестейщини.

Мацукевич Ольга, ініціатор створення і керівник фольклорного ансамблю «Мотольські сусідки», с. Мотоль, Іван. Працювала в дитячій бібліотеці. Сама створювала сценарії вистав, в яких переважають місцеві укр. мовні, танцювальні та пісенні мотиви, за що на «Мотольських сусідок» нарікає біл. преса.

М. Жабінская. Носьбіт і стваральнік. – ЛіМ, 1988, 29.07., с. 16.

Машевський, орендар земельних володінь Радзивіллів в околицях Давид-Городка, Стол., жорстокий визискувач поліщуків. За несплату податків зігнав з садіб 600 городчуків, самочинно конфіскував жорна і топив у Горині, щоб городчуки мололи зерно в орендованих М. млинах. Про гнобительські дії М. писалося в Герценовому «Колоколі» за І. Ш. 1860.

Машковичі, с., Берез., ср. Углянська, 5 км на пд. від Берези. Відомі з XVI ст. – на 1581 21 мешканець М. як низові запорізькі козаки приймали участь у Лівон. війні на боці Речі Посполитої і писалися в реєстрах як Московчини.

Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – ЛУ, 1991, 13.06; Реєстр 1581 року. – там же.

Меєрко Василь, поліський майстер декоративних виробів з соломи. Живе в с. Головчиці, Дорог.

Мезамир, вол. воєвода доби дулібів-антів, згадується на 558 у Менандра.

М. Гр. ІУР, т. 1., К., 1991, с. 180-181, 368; О. Міндюк. Анти... бужани. – г. «Поклик сумління», Львів, 1993, жовтень, № 35.

Меневеж, с., Дорог., ср. Дітковицька. Від зал. ст. Антопіль 16 км.

Мешкович Григорій, учасник і один з керівників повстання в Пинську в жовтні 1648. Шапкар за фахом.

Микита Московчин, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни між царством Московським і Річчю Посполитою на боці останньої. Записаний в козацькому реєстрі з 1581. Прізвисько походить не від Москви, а від назви укр. с. Машковичі, Берез., звідки ММ походив.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

[195]

Микитинська церква, с. Здітів, Жаб., пам'ятка дерев. церковного будівництва. Перша згадка припадає на 1430. Суч. приміщення закладено 1502. Тридільна, покрита багатосхилим гонтовим дахом, обшальована

навсторч дошками. Інтер'єр частково розібраний. Усе цінне – ікони, оклади, дерев'яна фігура св. Анни вивезено до мін. музеїв.

Микитюк Іван, укр. активіст. Н. бл. 1903, с. Блювиничі, Берест. Вчився 1928 на укр. курсах у Бересті. Очолював осередок «Просвіти», в рідному селі.

Мицицьк, с., Дорог., ср. Бездіжанська. Від Дорогичина 29 км.

Миколаєве, с., Кам., околиця Кам'янця. Від зал. ст. Жабинка 50 км.

Миколаєвичі, с., Пруж., ср. Бакуньська. Від зал. ст. Оранчиці 10 км.

Миколаївська церква, м. Берестя, кафедральний собор XIV-XIX ст. За легендою МЦ повстала разом з містом. Перша документ. згадка відноситься на 1393 – в грамоті кн. Вітовта про надання місту Магдеб. права, уже тоді церква була єп. кафедрою. У 1596 в МЦ проголошено церковну унію, відтоді вона в уніатів, називалася «Берестейською руською кафедрою». Шпиталь як притулок для калік і бездомних при МЦ існував 1593-1795. МЦ зруйнована під час спорудження рос. фортеці.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, ч. 1, с. 316-321.

Миколаївська церква, с. Великі Сехновичі, Жаб., пам'ятка поліської дерев'яної архітектури. Споруджена 1727, перебудована у 80-х рр. XIX ст.

Миколаївська церква, с. Дружиловичі, Іван., пам'ятка дерев'яної архітектури Полісся. Згадується вперше у XVI ст. Теперішнє приміщення споруджено 1777.

Миколаївська церква, м. Кобринь, пам'ятка дерев. архітектури. Споруджена 1750 біля Кобриня, 1841 перенесена до міста.

[196]

Миколаївська церква, м. Малорита, зразок поліської архітектури. На 1786 була гр.-кат.(ун.). Відбудована 1907. Цінні ікони XVII ст. вивезено до Мінська.

Миколаївська церква, с. Чорняхове, Берез. Тризрубна. Споруджена 1725, перебудована 1864.

Миколаївське (Микільське) кафедральне братство, гр.-кат. (ун.) церковно-обрядова організація при берест. кафедр. Миколаївській (Микільській) церкві 1704-1795. Ділилося на чол. і жіноче. Сусп.- політичною діяльністю не займалося. Скасоване росіянами.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, ч. 1, с. 322-323.

Микулик Нестор, жертва нім. і сов. тоталітаризму. Н. 1925, с. Криниця, Пруж. 1941 адмін. відправлений до Німеччини на роботу. За втечу

[197]

приміщений до концтабору Заксенгаузен, звідки звільнений 1945 американцями і переданий сов. адміністрації. Мобілізований до червоної армії служив в Австрії, Угорщині, відтак в Україні. У Чернівцях 1949 арештований і засуджений військовим трибуналом за звинуваченням у шпигунстві на користь американців на 10 років неволі. Карався в Каргопільлазі. Реабілітований після 1956. Жив на Донбасі.

Н. Микулик. Без вини винуватий. – г. «Заря», Берестя, 1991, 14.01.

Микуцький Станислав, біл. мовознавець. Н. 1814. П. 1890. Закін. Москов. ун-т. викладав у Варш. ун-ті 1873-1888. Досліджував біл. нар. пісні. Вчителював у Грод. губ. Про Берестейщину М. писав: «Частина Гродненської губернії, а саме повіти: Берест., Коб., почасти Пружанський, а також Пинський повіт Мінської губернії належать до південно-російського чи то пак малоруського говору».

Отч. Изв. АН ІУ, с. 11; М. Карпинський. Говор Пинчуков. – РФВ, В-ва, 1888, т. XI, с. 54.

Миловидов Олександр, рос. історик. Н. 1864. Р. см. невід. Вчився в Моск. дух. академії. Працював у Вілен. публ. бібліотеці та музеї давнини при бібліотеці. Дослідження М. багаті на фактичний матеріал, але позначені ідеолог. рос. шовінізму. Пр.: «О положении православия и русской народности в Пинском удельном княжестве и г. Пинске до 1793 г.» («Чтения любителей духовного просвещения», 1894, березень, М.), «Церковно-археологические памятники города Пинска» (Реферат, прочитаний на Ризькому археолог. з'їздові II.VIII.1896), «Описание славяно-русских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки. 1491-1800», Вільна, 1908; «Старопечатные славяно-русские издания, вышедшие из западно-русских типографий XVI-XVII вв», Вільна, 1908.

Милошевич М., іконописець XVIII ст., жив на Поліссі.

Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн., 1986, с. 192.

Минкович Іван, купець кобринський торгував «скурами юхтовими». Скаржився 1602 на несправедливе стягнення мита у м. Володимирі (вол.).

Торгівля на Україні, XIV-середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 236.

«*Мир*», укр. тижневик, виходив 1918-1919 у Бересті за редакцією священика греко-католика М. Кота. «М». опрацьовував питання, як повернути на українство спольщених українців. Закритий поляками.

Миролюбов Боян, поліський краєзнавець, науковий працівник Берест. і Пин. музеїв. Учасник археолог. експедицій, що досліджували пин. городище 1955-1957 і 1960-1961. Безуспішно виступав за збереження історич. пам'яток Пинська – єзуїтського монастиря XVII ст., торговельних рядів та земляної могили з VIII-VI ст. до н. е. Знавець історії краю.

Мисливець Петро, самодіяльний художник. З Дорог. району. Заочно закінчив Москв. нар. ун-т мистецтв – факультет живопису і графіки. Тв.: «Біля старого шлюзу», «Рідні простори», «Вечір на Ясельді», «Жита», «Останній хутір», «Луна давнини», «Бабине літо», «Болота відступили».

М. Трафімук. Палесся Пятра Мысліўца – ЛіМ, 1990, 26.10.

[198]

Мисятичі, с., Пин., ср. Боричевицька. Від Пинська на сх. 20 км. На Стиру. У церкві М. збереглися коштовні ікони з окладами з XVII ст. Забрані до Мінська. М. – батьківщина укр. письменника Ф. Одрача.

Митрофан, чернець Ліщинського монастиря в Пинську. М. приписується авторство «Літопису м. Пинська» (або «Історії Русі»), котра загинула разом з іншими архівними матеріалами і самим автором 1540 під час татарського нападу.

А. Миловидов. О положении... с. 365.

Митя Московчин, козак низовий запорозький, у складі козацького загону ходив на Лівонську війну на боці Речі Посполитої. Значиться в реєстрі на 1581. Прізвисько походить від назви с. Машковичі, Берез., звідки ММ походив.

Реєстр 1581. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Михайлівська церква, с. Ремель, Стол., пам'ятка церковного будівництва XVIII ст. Двозрубна, головний зруб – квадрат у плані, вівтарний зруб – п'ятигранний. Дах гонтовий.

Михайлівська церква, с. Рубель, Стол. Збудована в др. пол. XVIII ст. Перебудована 1796. В інтер'єрі багато різьби на дереві, живопису на полотні і дошках.

Михайлівська церква, с. Степанки, Жаб. Споруджена в XVIII ст.

Михайлов Микола, просвітянський діяч Берестейщини в 1920-1930-ті рр. В архівах пол. поліції М. названо укр. самостійником, ворогом пол. держави.

В. Ласкович. Нагнетание страха. – «Берестейський край», 1996, травень, с. 4.

Михайловський, дяк-регент у Дивині, Коб. У 30-і рр. активний учасник укр. життя, керував хором «Просвіти».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 210.

[199]

Михайло син Матвія з Пинська, студент Крак. ун-ту, до якого вступив 1463, склав іспит 1467.

С. Александровіч. З майого падарожжа – ж. «Полымя», 1969, № 8, с. 173.

Михайл Ростиславич, пин. князь на 1245. Противник об'єднавчої політики Романовичів. Попередив Логвенія, ватага лит. грабіжницького загону, про наближення Данила Галицького. Литовців тим не менше розгромлено.

Михайлович Жгель Лис Григорій, гр.-кат. (ун.) єп. у Пинську 1624-1632. Фундатор дух. семінарії в Мінську. Учасник Львівського собору 1629. Керував захопленням Федорівської церкви у Пинську 1626.

Михайлович. – УЗЕ, т. 2, с. 710; М. В. Волоцкой. Хроника рода Достоевских, М., 1933, с. 32.

Михальчук Костянтин, укр. мовознавець. Н. 21.12.1840, Поділля. П. 20.04.1914. Вчився в Київ. ун-ті. Склавав першу карту укр. мови, в межах якої позначена Берестейщина.

Ф. Т. Жилко. Нариси з діалектології укр. мови, К., 1955, с. 55-57.

Мідна, с., Берест., від зал. ст. Кам'яна 1 км. 1941-1944 німці розстріляли в М. 169 мешканців, спалили 212 дворів.

Мідянка (а) Іван, громадянин м. Пинська, делегат від пинян на Берест. церковний собор 1596. Разом з Є. Плетенецьким та Д. Слобудським виступив проти унії з пол. католиками.

А. Миловидов. О положении... с. 391.

Міжгір'я, с., Малорит., ср. Хотиславська. Від одноіменної зал. ст. 4 км.

Мінська губернія, адм.-терит. одиниця Рос. імперії 1801-1915, центр – м. Мінськ. На 1856 нас. 2019400 чол. До МГ належав укр. за складом населення Пин. пов.

Мітла, ватажок козацького загону, що діяв на Пинщині 1613.

Исторические корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 49.

Міцкевич Адам, пол. поет. Н. 1798, с. Заосся, Новогрудщина. П. 1855. Поет Литви, під якою розуміється власне Литва, але передовсім Білорусь разом з укр. Поліссям. Більшість тв. М. перекладена по-укр. М. подорожував по Україні. У творчості є укр. мотиви. У 3 частині «Поминок» є епізод, де в розмові між героями поеми як взірець фаталізму згадується пинчук: «Питався раз литвин, не знаю пинчука чи чорта: «Чому сидиш в болоті? – Сиджу, бо звик».

Могильна, с., передмістя Янова (Іванова). Відома з 1484 як власність кн. Кобринських, у XVI-XVII ст. М. володіли Протасовичі, Сकिрумунти.

Мокій Московчин, козак низовий запорізький, учасник Лівон. війни в складі війська Речі Посполитої. Прізвисько Московчин виводиться від назви рідного ММ с. Машковичі, Берез.

Реєстр 1581. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Мокра Дуброва, с., Пин., неподалік Логишина, від Пинська 28 км. Ще недавно в МД майстрували оздоблені розписами куфри поліські.

[200]

Мокряни, с., Малорит., на шляху Берестя-Київ. Від Малорити на сх. 16 км., 10 км від вол. межі. Від Берестя 52 км, колись М. поштова ст. на шляху до Києва.

Молодільниці, с., Пин., ср. Калавуровичі. Від Пинська 45 км.

Молодівська каплиця, пам'ятка мурованої церковної архітектури, с. Молодове, Іван. Збудована 1908 за проектом арх. Т. Розтворовського на замовлення поміщиків Скирумунтів. Стиль неокласицистичний. Ротонда, діаметр 8 м., закінчується сферичною банею.

Молодівський дзвін, пам'ятка ливарного мистецтва. З міді. Зроблений у Каунасі 1583 майстром М. Гофманом. Заввишки 62 см., найбільший діаметр 70 см. Призначався для правосл. церкви с. Молодова, Іван. Замовлений власниками села Войнами. На МД багатий декор: крилаті коні, леви, олені; текст з панегіриком Войнам. Вивезений у Мінськ МСБМ.

Молодове, с. Іван., 5 км на пд. від Ясельди. Достоевські, Войни, Скирумунти – володіли почергово М. Заходами останніх в М. споруджено 1830 перший на Поліссі цукровий завод. 1905 мешканці М. Виступили проти Скирумунтів. У 90-х рр. XIX ст. в М. записувала нар. пісні М. Сакович.

Моложай Галина, біл. мовознавець. Н. 1938, с. Кустин, Брест. Закінчила БПІ 1960. Пр.: «Беларуская перыфраза (Кароткі слоўнік)» (1974), «Сучасная бел. мова: Перыфраза» (1980), «Лінгвістычны аналіз тэксту» (1982).

Молчанова Лідія, біл. етнограф. Н. 1921, Костром обл. З 1945 в Мінську. Працівниця ін-ту історії та ін-ту мистец., етнографії та фольклору АН Респ. Білорусь. У працях «Беларуская народная архітэктурная разьба» (1958), «Матеріальная культура белорусов» (1968) та «Очерки материальной культуры белорусов XVI-XVIII вв» (1981), неправомірно до білорусів зараховано українців Берестейщини і відповідно до цього препаровано їх культуру.

Морозенко Нестор, козацький полковник часів визв. війни Б. Хмельницького, нац. герой укр. народу. Нар. пісня про М. «Ой, Морозе, Морозенко,

[201]

ти славний козаче, За тобою, Морозенку, вся Вкраїна плаче» тричі записана (Д. Булгаковським, М. Сакович та Г. Бичком-Машком) на Берестейщині.

Морозов, генерал. рос. армії, у 1918 призначений гет. Скоропадським губ. старостою в Бересті замість усунутого О. Скорописа-Йолтуховського. Пізніше М. у Денікіна – успішно діє проти кубанських «сепаратистів».

Мосальський Едвард Томаш, пол. письменник. Н. 1799. П. 1879. Автор роману «Пан Підстолич» та ст. «Звичаї пинчуків і білорусів» (неопубл.).

А. Гудас. Беларускі том Кольберга. – ж. «Полымя», 1970, № 8, с. 239.

Москаль Ф., керівник гайдамацького загону на Поліссі. У вересні 1750 загін М. зруйнував маєток Пин. єзуїтського колегіуму в Махновічах. М. був суджений пол. судом до страти.

А. П. Игнатенко. Борьба белорусского народа за воссоединение с Россией, Мн., 1974, с. 130.

Московитянин, див. Путивлянин.

Московська діалектологічна комісія при Рос. АН 1904-1924, вивчала східнослов'янські мови і говірки. Очолювали МДК М. Дурново, М. Соколов,

[202]

Д. Ушаков. Видала 9 випусків «Трудов» та карту «Опыт диалектологической карты русского языка в Европе» (Пг., 1914). Терміном «рос. мова»

покривались мови укр. та біл. Лінія укр.-біл. розмежування на Поліссі відповідає ПРЛ.

Моства (Льва), ріка, ліва притока Ствиги, довжина 178 км. витікає в Рівненській обл. У Берест. обл. протікає в Стол. районі. У верхній течії іменується Львою, у нижній – М.

Мостище, с., Іван., ср. Одрижинська. Від зал. ст. Янів-Поліський 30 км.

Мотоль, с., Іван. На Ясельді. Відомий з середини XVI ст. Належав до володінь Києво-Печ. лаври. Мав Магдебурзьке право. Частина населення М. займалася т. зв. лабурством. У М. знайдено поселення з мезоліту. Відомий на Поліссі як центр ткацтва, кожухарства та ін. мистец. промислів. В часи нім. окупації діяв нім. концтабір, в якому загинуло понад 2 тис. громадян. В околицях М. до 1952 відбувались акції укр. збройного підпілля.

«Мотря», псевдо, укр. повстанка, окружна провідниця ОУН, організатор укр. жіноцтва. Загинула в бою.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 190.

Мохро, с., Іван, 5 км на пд. від Дніпровсько-Бузького каналу, від зал. ст. Янів-Поліський 19 км. Пам'ятка дерев'яної архітектури Петропавлівська церква з 1792.

[203]

Мошинський Антон, кат. священик у Пинську, перша пол. XIX ст. Краєзнавець. Шукаючи відому з переказів «Історію міста Пинська», приписувану ченцеві Митрофанові, знайшов хроніку про повстання 1648, опублікував з передмовою під назвою «О бунте в городе Пинске усмирении оного в 1648 г.».

Исторический памятник о Пинске. – «Чтения в императ. об-ве истории и древностей российских», № 5, 1847, с. 31-38.

Мошинський Казимир, пол. етнограф, фольклорист, мовознавець, Н. 1887, Варшава. П. 1959. Спільно з Ф. Колессою 1932 здійснив наук. експедицію на Полісся для збирання фольклору. У сс. Хворостів, Пужичі, Чолонець, Березяки, Вітчина було записано 220 інструментальних мелодій.

Мошієвич Майр, «жид пинський», «орендар пожитків крем'янецьких», підписав 1569 уставу про митні збори на користь крем'янецького замку.

Торгівля на Україні, XIV-середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 131-132.

Мстислав Володимирович, вел. кн. київ. Н. 1.06. 1076. П. 14.04. 1132. Син В. Мономаха. Здійснив два походи на ятвягів бл. 1112, очевидно через Полісся. Обстоював Полісся перед зазіханнями мінських і полоцьких князів.

Мстислав Данилович, вол. князь, син Данила Галицького. Відома суперечка між МД та Юрієм Львовичем за право володіти Берестям. Див. ст. «Берестейська Коромола».

І. П. Крип'якевич. Гал.-Вол. князівство, К., 1984, с.158.

Мурава, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Біловезька Пуща.

Мурашкевич Віра (Бобко), укр. активістка на Берестейщині. З Дорог. району. За співпрацю з укр. повстанцями арештована й засуджена військовим трибуналом. Відбувала ув'язнення на Воркуті. З 1991 очолює в Кобрині «Просвіту».

Мурашківці, самоназва: Євангельські християни святі сіоністи, секта баптист. напрямку. Вірять у близький кінець світу. Проповідують, що другий прихід Христа станеться саме на Поліссі. Засновник І. Мурашко, уродженець с. Розмірки, Івац. району. Останні громади М. були зліквідовані у 50-х р. на Рівненщині.

Б. Каймейша. В ожидании конца света. – ж. «Наука и религия», 1969, № 10, с. 58-62.

[204]

Мури, с., Берест., ср. Радваницька. Від зал. ст. Кам'яна 15 км.

Мурмеліус Станислав, пол. друкар XVI ст., працював у Бересті над виданням Біблії Берестейської.

Е. Л. Немировский. Иван Федоров, М., 1985, с. 120.

Мусевич Георгій, Н. 1931, с. Дмитровичі, Кам. Автор публікацій про Берестейщину: «Не забувай нас, Батьківщино» (ж. «Старожитності», К., 1993, ч. 1(37), с. 17), «Українці на Кам'янецьчині» (ж. «Над Бугом і Нарвою», 1996, № 1-2, січень-квітень, с. 24-25).

«Муха», псевдонім, пол. авантюрист, відзначився у 20-х рр. у воєвод. Поліському у фальшивій личині кат. біскупа.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 212.

Мухавець, ріка, права притока Бугу. Утворилася від злиття двох річок Веця і Мухи. Довжина 120 км. Від Кобриня до Берестя є частиною Дніпровсько-

Бузького каналу. При впадінні М. у Буг розташоване Берестя. Тече в Пруж., Коб., Жаб. та Берест. районах.

Мухавець, с., Берест. Від Берестя на пд. 10 км. на Ковельському гостинці. До 1969 Романівський Хутір.

Муховлоки, с., Коб., ср. Остромицька. В околицях М. зливаються в одну ріку Муха і Вець. Від Кобриня 10 км.

Мучій Федір, укр. лікар, за участь у визвольному русі відбував термін покарання в концтаборі Берези.

П. Пундій. Укр. лікарі, кн. 1. Естафета поколінь... Львів, 1994.

Мушиць Михайло, збирач укр. фольклору на Підляшші і Поліссі. Закінчив семінарію в Більську, відтак вчився у Молодечненській учит. семінарії. Постачав фольклорні матеріали П. Гільтенбрантові і Ю. Крачковському.

Ю. Крачковський. Очерки быта западно-русского крестьянства. – «Виленский сборник», I, Вильна, 1869.

Н

Набожник, рушник для замаювання образів.

Надбужанців об'єднання, Об'єднання надбужанців, укр. емігранська організація в США і Канаді, об'єднує вихідців з укр. земель уздовж р. Буг. Сокальщини, Белзчини, Кам'янецьчини, Радехівщини, Холмщини і Підляшшя. Мета НО – підтримувати контакти між краями, заходи для популяризації історії регіону, видання відповідної літ., зокрема зб. «Надбужанщина» та період ж. «Надбужанська земля».

Г. К. рец. «Надбужанська земля», орган Об'єднання надбужанців, ч. 14, квітень, 1992, . «Над Бугом і Нарвою», 1992, № 2, с. 26.

Назарова Тетяна, укр. мовознавець. У праці «До характеристики укр. вол.-поліського вокалізму» уважає говірки Полісся продовженням

[205]

волинсько-поліських. Н. оперує матеріалами з 19 нас пп. Берест. обл. Для АУМ Н. записувала говірки в с. Піски, Коб., та в с. Річиця, Стол. Пр.: «З вокалізму берестейського ареалу» (1977), «Некоторые особенности вокализма укр. правобережнополесских говоров» (1968), «Білорусько-українські ізоглови нижньої Прип'яті» (1963), «Украинские говоры нижней

Прип'яти» (1963), «Украинско-белорусская языковая граница в районе нижней Прип'яти» (1964).

Наливайко Дем'ян, укр. письменник і церк. діяч. П. 1627, Острог. Вчився в Остроз. школі, викладав у ній. Працював з друкарем І. Хведоровичем. Учасник правосл. собору у Бересті 1596. Автор «Ляманту дому Острозьких» (1607), передмови до «Лікарства» (Острог, 1607).

І. Мацько. Острозька слов'яно-греко-лат. академія, К., НД, 1990, с. 103.

Наливайко Михайло, поліський аматор-маляр. Н. 1940, с. Молодове, Іван. На виставці у Бересті 1985 виставляв картину «Початок весни», оцінену критикою позитивно.

М. Пракаповіч. Прывабнасць хараства. – ЛіМ, 1985, 4.01, № 1.

Наливайко Северин, керівник нар. повстання в Україні наприкінці XVI ст. Загинув 21.04.1597 у Варшаві. У листопаді 1595 Н. з військом з Волині перейшов на Полісся, потім у Білорусь. Зворотний шлях пролягав також через Полісся. Військо Н. стояло табором в с. Дубой, Стол., звідки попустило маєтки владик-уніатів К. Терлецького і Л. Пельчицького.

[206]

Нарбут Теодор, історик ВкнЛит. Н. 1784, Білорусь. П. 1864. Очолював археолог. дослідження в Бересті. Головна пр. «Історія лит. народу» (1836-1841, 9 тт.). Писав пол. і рос. мовами. У багатьох випадках трактував факти суб'єктивно, з огляду на це М. Грушевський назвав Н. «взагалі істориком непевним».

М. Гр. ІУР, 1905, т. 3, с. 526.

Наримунт I Гліб, перший пин. князь лит. походження. Н. 1277. П. 2.02.1348. Син Гедимина. У Пинську княжив 1330-1345. Не поладивши з Ольгердом, Н. тікає до Криму. Одружений з татаркою. Повертається в Литву 1348. Учасник битви з тевтонами на р. Стреві, де й гине в річці.

А. Грушевський. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с. 10.

Наримунт II Василь, пин. удільний князь лит. походження. Син вел. кн. Євнута, за інш. відомостями, син Ольгерда, отже брат Ягайла, якому 1386 присягнув. Писався дукс де Пинско.

А. Грушевський. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с. 11.

Наримунтовичі, удільна княжа династія в Пинську в XIV ст., потомки Наримута-Гліба: Михайло, Василь, Федір, Семен, Юрій, Патрикій. Національно, релігійно, культурно Н. чулися русинами. З Наримунтовичів походили рос. княжі роди: Хованських, Куракіних, Голіциних, Булгаковських. Корецькі також.

Наровицина, с., Кам., ср. Річицька. Від зал. ст. Жабинка 30 км.

Народження Богородиці церква, м. Берестя, нар. назва Коляди Богородиці церква, правосл. храм, навколо якого після 1596 групувалися правосл. громада міста, діяло Колядне братство і братська школа.

Наруб, інша назва стіль, дерев'яний надгробок у вигляді певної форми тесаних колод, виложений на могилі.

Ф. Д. Климчук. О полесском варианте одной карпато-полесской изопрагмы. – «Карпатский сборник», М., 1976, с. 136.

Нарутовичі, с., Берез., від зал. ст. Береза Картузька 13 км.

Нарушевич Адам Станислав, пол. історик, поет, церк. діяч. Н. 20.10.1733, Пинськ. П. 6.07.1796, Янів-Підляський. Походив з пин. шляхти. Закінчив 1748 Пин. єзуїт. колегіум. Називав себе пинчуком і берестянином. Прибічник пол. просвітництва, реформ. Зібрав 230 томів джерел історії, т. зв. «Теки Нарушевича», в яких є укр. матеріали.

А. Н. Пыпин, В. Д. Спасович. Обзор истории славянских литератур, СПб., 1865, с. 443-452.

«Настасино прасльнь», настасине пряслице, пам'ятка поліської епіграфіки, напис на шиферному уламку, знайдена на пин. городищі.

П. Ф. Лысенко. Города Туровский земли, Мн., 1974, с. 110.

«Наша заря», гром.-політ. газета, видавалася 1912 в Бересті рос. мовою.

«Наше слово», укр. газета, видавалася в Бересті 1941-1943, неофіц. орган Укр. Допомогового комітету. Обстоювала інтереси українства в умовах нім. окупації та пол. і сов. засилля в житті краю. Закрита німцями, видавців

[207]

арештовано і деяких розстріляно. Вижив зокрема П. Гриневич, але після 1944 був репресований НКВД.

Не на голому місці. – г. «Поліщукове слово», Кобринь, 1992, серпень, № 1.

«Наш край», газета, вид. у Бересті 1912-1914 рос. мовою. Містила ст. також про укр. письменників – про Г. Сковороду за 3.04.1913, про Т. Шевченка за 2.03.1914. За критичні матеріали притягалася до суд. стягнень.

«Нащо мені чорні брови», інша назва «Думка», вірш Т. Шевченка, написаний бл. 1837, надрукований уперше в «Кобзарі» 1840. Покладений В. Зарембою і потім М. Лисенком на музику, став нар. піснею, знаною також на Берестейщині. Біл. варіант з Чорнян, Малорит., фальшивка.

«Думка». – «Шевчен. словник», К., т. I, 1976, с. 201; «Нашто ды мне бровы чорны». – зб. «Песні беларускага народа», Мн., 1959, с. 262 (укладач і коментатор Г. Цітович); П. Ахрыменка. Летапіс братэрства, Мн., 1973, с. 224-225.

Небаба Антін, полковник Війська Запорізького. П. 9.09.1648, Пинськ. Очолював 1648 повст. загін, що діяв на Поліссі і намагався прорватися в Білорусь. У серпні 1648 Н. керує повстанням в околицях Пинська. Повстанці Н. оволоділи містом і проголосили возз'єднання краю з Укр. козацькою державою. Н. загинув, захищаючи Пинськ від. пол.-лит. війська.

А. Небаба – БСЭ, т. 17, с. 386.

Небельська битва 1262, звияжна операція гал.-вол. війська проти литовців біля поліського селища Небель, Пин. князівство, тепер Рівнин. обл. Укр. військо, очолене кн. Васильком та його сином Володимиром, притиснуло лит. загін до Небельського оз. і повністю його знищило. Перемога в Неблі викликала в Пинську радість.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 63.

Невдах Марта, жителька м. Лунинець, народ. у с. Велесниця, Пин. Від Н. 1932 Ф. Колесою і Мошинським записано низку укр. нар. пісень.

К. Мошинські. О баданнях музично-етнографічних на Полісся року 1932. – «Люд словянські», Краків, 1932, т. 3, з. 1, В71-В72.

Неври, народ в античні часи в Україні. Н., за Геродотом, були зах. сусідами скитів, територія останніх межувала з Н. на середньому Дністрі. Н. мали звичаї подібні до скитських (Геродот), уміли обертатись на вовків – основа слов'янського повір'я про упирів. Чимало істориків (Шафарик, Нідерле, Грушевський) уважали Н. предками слов'ян, включаючи в територію їх розселення Підляшшя і Полісся.

М. Гр. ІУР, т. 1, 1991, К., с. 116; В. Паїк. «Велика Скитія» – «Велика Сколотія». – ж. «Державність», 1992, № 1(4), с. 10.

Неврлий Микола, словацький україніст. Н. 15.XI.1916, Ростов-на-Дону. Упорядкував і видав у Братиславі 1969 зб. поезій Д. Фальківського під назвою «Ранені дні» з власною передмовою. Назвав Полісся, батьківщину поета, укр. краєм, дав всебічну характеристику творчості поета.

Нелюбович-Тукальський Йосиф, укр. церковний діяч. П. 5.08.1675. З Полісся. Архимандрит до 1648 Жировицького монастиря. Від 1648 до 1661 архимандрит Ліщинського монастиря в Пинську. Зазнавав гонінь з боку католиків. Долею і діяльністю Н. цікавився Б. Хмельницький, відомо

5 листів гетьмана на захист Н., від 1661 архимандрит у Могильові, 1664 обраний митрополитом київ. Тоді ж арештований поляками і кинутий до

фортеці у Марієнбурзі. В Україну повернувся за клопотанням П. Дорошенка 1667. Відтоді живе в Чигирині, приймаючи активну участь у політ. і реліг. житті країни. Прибічники Н. у Києві: Галятовський, Гізель, Баранович, Дзик. Літопис Самовидця називає Н. «спосібним і помічним» прибічником Дорошенка.

Документи Б. Хмельницького, К., 1961, №№ 424, 446, 447, 448; Іосиф (Нелюбович-Тукальський). – ЭСЕБ, т. XIII, с. 759.

Нелюбович-Тукальський Юрій, поліський шляхтич, війський і підстароста пин. на 1649, приймав участь у суд. репресіях проти селян за участь у подіях 1648.

Акты, изд. Виленского археограф. комиссией, т. XVIII, Вильна, 1891, зап. 320.

Немковичі, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Оранчиці 25 км. 1941-1944 розстріляли 25 жителів Н., спалили 40 дворів.

Непокупний Анатолій, укр. мовознавець. Уважає, що «...ареали балтійських лексем є ще одним доказом того, що в чіткому поділі Полісся на дві самостійні культурно-історичні області – західну і східну (приблизно вздовж Ясельди й Горині через Прип'ять) (ця межа, ПРЛ, тепер відокремлює українців і білорусів. – ВЛ), поділі, який проіснував до середньовіччя, східна зона дійсно належала балтам, релікти яких у цьому ареалі досі знаходили лише в гідронімії». Пр.: «До балто-східнослов'янських мовно-етнограф. та етнічних взаємин (три етюди з географії балтизмів» (1969), «Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений» (1964), «К изучению лексического наследия Белорусского Полесья» (1969), «Балтійські родичі слов'ян» (1979).

Неправда, річка, правий рукав Горині. Біля гирла Н. у XII ст. виникло м. Давид-Городок.

«Непроглядна справа», назва анонімної публікації в Герценовому «Колоколі» (1.10.-22.11.1861 і 15.01.1862) про нищення природних багатств Біловезької Пущі, сваволлю підприємця Брюгенгагена, про безглузде вбивство зубрів.

С. Букчин. Народ, издревле нам родной. – ж. «Неман», 1983, № 5, с. 159.

Несвицький Федір (Федько), укр. князь, магнат. П. 1441. Потомок пин. Рюриковичів-Юрійовичів. Володів Збаражчиною. Спочатку прибічник Свидригайла, потім перекинувся до поляків. Прабатько чотирьох княжих родів України: Збаразьких-Корибутовичів, Вишневецьких, Порицьких, Воронецьких.

М. Гр. ІУР, т. 4, 1994, с. 317; Л. Винар. Силуети епох, Дрогобич, 1992, с. 16.

Несвицькі, княжа родина в Україні, походила з пин. Юрійовичів. У XV ст. володіли Збаражем. Від Н. походять Вишневецькі, Збаразькі-Корибутовичі,

Порицькі, Воронецькі, найвідоміші: Федір, п. 1441. Василь, син Федора, П. 1463; Василь, предок Збараських і Вишневецьких.

ЕУ, т. 2, 1993, с. 763; Л. Винар. Силуети епох, Дрогобич, 1992, с. 16.

[209]

Неслуха, річка, ліва притока Пини, довжина 40 км., каналізована 1937.

Нетреба, с., Коб., ср. Городецька. Від зал. ст. Городець 2 км.

Нечуй-Левицький Іван, укр. письменник. Н. 25.XI.1838, Стеблів, Черкащина. П. 15.04.1918, Київ. Автор хрестомат. тв. Вчителював у Польщі (Каліш і Седлець) цікавився становищем Підляшшя і Полісся. У ст. «Мандрівка на укр. Підлясся» (1872) пише: «У Гроднянських русинів коло Бреста я бачив курні хати без комина»... «В Гроднянській губернії (на Берестейщині. – ВЛ) одна баба говорила зо мною таким чистим укр. язиком, що я аж спитав її, чи не вийшла вона з-під Києва. А баба жила навіть у курній хаті без вивода».

Нємцевич Юліан Урсин, пол. письменник. Н. 1757 (або 1758) с. Скоки, Берест. П. 1841. Вчився у Берест. єзуїт. колегіумі, у Варшаві в кадет. корпусі. Друг і ад'ютант Костюшка. Автор романів, повістей, драм, байок, в тому числі на укр. теми: поеми «Костянтин Острозький», відомої в Україні в переспіві С. Руданського.

Никитчук Данило, учасник укр. визвольного руху. Н. 1925, Чікаго, США. З поверненням батьків в Україну Н. жив у с. Головчиці, Дорог. За контакти з укр. підпіллям 1942-1950 арештований, суджений військовим трибуналом у Пинську на 25 років ув'язнення. Повернувся додому в 1956. Живе в Бересті. Разом з Н. була суджена мати Ганна і брат Федір.

Никифор, церковний діяч П. 1599. Грек за походженням. Викладав у Падуанському ун-ті. Екзарх константиноп. патріархату в Україні. Брав участь у Берест. церк. соборі 8.10.1596. Арештований пол. владами як громадянин Туреччини. Помер в ув'язненні в Марієнбурзі.

І. Франко. З історії берест. собору 1596 р., т. 46. кн. 2, с. 213-214.

[210]

Никифор Станіло, єп. володимирсько-берест. в час правління кн. Данила і Василька Романовичів. Спочатку слуга кн. Василька. Займався адм. справами у Вол. князівстві. Згадується на 1220.

Н. П-В. ІУ, К., 1993, с. 204.

Никончук Микола, укр. мовознавець, дослідник і знавець укр. говірок між Горинню і Прип'яттю. У порівняльному плані досліджує говірки окремих

нас. пн. сх. Берестейщини. Зокрема у пр. «Сільсько-господарського лексика правобережного Полісся» (К., 1985, 312 с.) подано лексичні паралелі з 13 нас. пн. Берестейщини, обстежених автором (з Лядця, Давид-Городка, Радчицька, Рухчі, Глинок, Білогуші, Бережного, Хоромська, Коб'я, Рубля, Ольміня, Стол. району і Дятлович, Лунинецького). Пр.: «Матеріали до лексичного атласу укр. мови» (Правобережне Полісся, К., 1979, 316 с.), «Полесская терминология пчеловодства», у співавторстві, 1968; «Из лексики полесского села Листвин» (1968).

Ничипорук Василь, учасник укр. руху на Поліссі. Н 1931, Антоп., тепер Дорогич. рн. Разом із сестрою Ганною мав контакти з укр. повстанцями 1949-1950, за що обоє були засуджені військ. трибуналом кожне на 25 років ув'язнення.

Нідерле Любор, чеський славіст, археолог, етнограф. Н. 20.09.1865. П. 14.06.1944. Член Чеської АН. Пр.: «Людство в доісторичні часи» (1893), «Слов'янська давнина» (тт. 1-3, 1903), «Керівництво до слов'янської археології» (1931). На етнограф. карті слов'янського світу Н. межа між українцями і білорусами проведена по ПРЛ.

Ніколаєнко З., укр. мовознавець, працівниця Ужгород. ун-ту, авторка ст. про укр. та біл. говірки Берестейщини: «Деякі особливості системи голосних перехідних говірок від укр. до біл. мови» («Доповіді та повідомлення Ужгородського держ. ун-ту», 2 серія філол., Ужгород, 1958, с. 103-104), «Дзекання та цекання в перехідних говірках від укр. до біл. мови» (там же, 4. Серія філол., 1959, с. 84-85).

Ніс Василь, пин. князь з роду Наримунтовичів. 1836 присягнув на вірність Ягайлові і Ядвізі.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с. 12.

[211]

Ніс Олександр Юрійович, князь з роду пин. Наримунтовичів. Прибічник Свидригайла, боровся за зміцнення руського впливу у ВкнЛит. Спільно з Д. Острозьким 1418 звільнив Свидригайла з ув'язнення в Крем'янці.

М. Гр. ІУР, т. 4, К., 1993, с. 186, 212, 216-217.

Нічниця, ночниця, 1) за віруванням давніх поліщуків, надприродна сила (нечиста), здатна шкодити людині за певних умов. 2) людина, яка не спить уночі. 3) квіти, що цвітуть уночі.

Ф. Д. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья. – зб. «Лексика Полесья», М., 1968, с. 51.

Новакевич Лев, лікар-психіатр з Пинська. Автор ст. «Хвороба Леніна. Діагноз психіатра» («Медицинская газета», М., 18.09.1992), в якій зокрема про ідеї Леніна сказано: «... це мегаломанійна маячня, властива для прогресивного паралічу». З висновками Н. погодилось 30 психіатрів з Біл. ін-ту вдосконалення лікарів.

А. Шевченко. Кровавий меч. – г. «Старожитності», К., ч. 1-2, 1994.

Новий Двір, 1) с., Пин. На березі Погостейського водосховища. Від Пинська на пн.-сх. 30 км. Відомий з 1608, коли в НД пан Володкович заснував правосл. монастир. До 1646 НД володіли Стеткевичі. 2) с., Малорит., ср. Чорнянська на шляху Малорита-Кобринь. Від вол. межі 25 км.

Новик Ганна, поліська майстриня-ткаля. Н. 18.08.1927., с. Мотоль, Іван. Рушники Н. виставлялися в Мінську, Москві, Монреалі.

ЛіМ, 1967, № 26.

Новик Параскева, поліська майстриня-ткаля. Н. 18.08.1927., с. Мотоль, Іван. Працювала на пин. фабриці мист. виробів. Виставлялася з 1967. Тче обруси й рушники в дусі кращих традицій укр. ткацтва.

Новицький, збирач укр. фольклору на Поліссі. Наприкінці 50-х рр. ХІХ ст. вчився в Коб. дух. училищі. Записані Н. пісні опубл. в СПНТСЗК: «У садочку вишня, у бродочку дві», «І сюди гора, і туди гора», «Ой, чиї то кони». Там же опубліковано в записі Н. баладу літ. походження «Розповідь Гриця».

Новицький Веніамін, єп. правосл. у Пинську, признач. на єпархію в Москві 1941 за місяць до початку війни, на місце звільненого єп. Олександра (Іноземцева). Н. – прибічник приєднання західноукр. правосл. єпархії до Моск. патріархії.

Новосілки, 1) с., околиці м. Берези, 2) с., Дорог., ср. Головчицька, від зал. ст. Антопіль 10 км. 3) с., Іван., ср. Достоївська. Від зал. ст. Янів-Польський на пн. 20 км. 4) с., Кам., ср. Вовчинська. Від зал. ст. Високо-Литовськ 15 км. 5) с., Коб., ср. Остромицька. Від Кобриня на пн.-сх. 10 км. 6) с., Коб. від Кобриня на пд. 27 км. 1933 в Н. стався збройний виступ селян проти пол. влади, спровокований екстремістами КПЗБ, жорстоко придушений. 7) с., Коб., ср. Тевельська. Від Кобриня на пн. 20 км. 8) с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчіці на пн.-зх 45 км, Біловезька Пуща.

Новоша, укр. художник-монументаліст. Творив між 1515 і 1552. Творчість Н. пов'язана з Пинськом і Давид-Городком. Провадив оздоблювальну

працю в палаці пин. кн. Ф. Ярославича. Розписував також Благовіщенську церкву в Супраслі.

Навоша. – ЭЛМБел., т. 3, с. 739.

Новошич Михно (Михайло?), художник з Пинська. Працював наприкінці XVI ст.

Ю. Якімович. Галаси з Леты. – МБ, 1991, №2, с. 71.

Норблін Жан П'єр, французький і пол. художник. Н. 1745. П. 1830. Жив у Польщі. Малював серед іншого поліських селян. Тв.: гравюра «Гетьман Іван Мазепа», «Портрет генерала Сологуба», «Граф Чапський з дружиною Веронікою», «Князь Клеофонс Огинський».

Норів, Норев, Нарва, ріка, права притока Бугу. Впливає з Біловезької Пущі, відокремлюючи укр. етнічну територію від біл. Як укр.-біл. межа, початкова ланка ПРЛ, Н. згадується в більшості праць на цю тему.

Норівка, річка, ліва притока Норева, тече в Пруж. районі, витікає з Біловезької Пущі.

О

Оберівщина, с., Кам., ср. Раснянська, на залізниці Високе-Білосток, 5 км на сх. від кордону. При місцевому будинкові культури 1986 відкрито музей хліба.

«Обрані святі: Василь Великий, Григорій Богослов, Іоан Златоуст», ікона др. пол. XVIII ст., пам'ятка укр. поліського іконопису. Майстри з Шерешова, Пруж. На дощці, розмір 133,5x97x2,7 см. Яєчна темпера. До 1963 власність Перечистянської церкви (1760) в Шерешові, Пруж. Вивезена до Мінська, утримується в ДММ Респ. Білорусь. Опубл. в ЖБ, с. 108.

Обремський Юзеф, пол. етнограф, автор пр. «Проблем етнічни Полєся» (відбиток зі «Справ народовосьцьових» Р. Х., № 1-2, В-ва, 1936). О.

[213]

применшує природне українство поліщуків, виправдовує політику колонізації, отутешнення. Є також у публікації О. чимало гіркої правди для українства про добробут і рівень нац. свідомості населення Полісся.

«Обрізання», «Хрещення», «Преображення», ікони святочного ряду Перечистенської церкви (1760) с. Шершаве, Пруж., пам'ятки укр. іконопису.

Майстри шерешівські XVIII ст. Вивезені 1963 до Міська, утримуються в ДММ Респ. Білорусь.

Ж. Б. с. 99, 100, 101.

Оброве, 1) с., Іван., ср. Бродницька, від зал. ст. Юхновичі 3 км. 2) с., Івацевичський рн. До зал. ст. Івацевичі 38 км., на ПРЛ, одне з крайніх укр. сіл на пн.

«О бунте города Пинска и усмирении оногo в 1648 г.», писемна пам'ятка про повстання 1648 в м. Пинську, опубл. в ж. «Чтения в императ. об-ве истории и древностей российских» (1847, с. 31-38). Пол. текст на рос. мову переклав М. Янковський. Назва «О бунте», дана, очевидно, видавцями, бо з передмови випливає, що рукопис знайдено А. Мошинським без початку, отже, без назви. Авторами могли бути ченці Францискан. пин. монастиря. «Засади. Міст, що веде на ринок і знаходиться біля єзуїтського костела, розібрали, вул. Жидівську, якою наші увірвалися до міста, загатили возами, самі ж побивали наших з єзуїтського костела та з різних засад». Наші це – пани, шляхта, ксьондзи пол.-лит. військо; вони – це пин. городяни, козаки, українці взагалі. 9.09.1648 починається штурм міста. Пиняни чинять героїчний опір. Карателі, пишуть автори хроніки, «...змушені були штурмувати кожен дім, бо неприятель, відбитий від огорожі і рогачок, завзято боронився в зачинених домах, так що починаючи від обіду понеділка до полудневої пори наступного дня, всю ніч і день, рицарська рука не вгавала в праці – одних, як козаків і містян, убивала на місці, інших, що втікали в воду і топились, карала...» Про становище Пинська після придушення повстання розповідають два інших документи публікації – «Протокол пин. гродського суду про обслідування тіла

[214]

ксьондза Холевського» та «Маніфест (універсал-донос) ченців-францисканців на бурмистрів, ратманів, лавників та цехмістрів м. Пинська», в якому названо десятки прізвищ. Цінне джерело інформації про події в Пинську 1648.

Обуховський Юзеф, пол. вчитель, викладач географії в Пин. гімназії до 1939. Чимало причинився до розбудови Пин. краєзнавчого музею.

Овзичі, с., Іван., ср. Горбаська. Від зал. ст. Снітове 11 км.

Овид Гора, інша назва Видуум Гора, Лунинецький район, піщана гора, височіє над Прип'яттю біля гирла Цни. З ОГ пов'язаний міф етимологічного походження про перебування на Поліссі і смерть римського поета-засланця Публія Овідія Назона (43 р. до н. е. – бл. 18. р. н. е.).

Огинський канал, канал Огинського, гідротехнічна споруда XVIII ст. на Поліссі, з'єднує р. Щару (басейн Німану) з р. Ясельдою (басейн Дніпра), довжина 52,8 км. Споруджений 1765-1784 заходами біл.-лит. магната М. К. Огинського (1731-1800). ОК не діє, тобто непридатний до судноплавства, занедбаний. На території Пин. та Івацевицького району.

Огієнко Іван, після постригу Іларіон, укр. культ. та церковний діяч. Н. 15.01.1882, Брусилів, Жит. обл. П. 19.03.1972, Вінніпег, Канада. Закін. Київ ун-т. Проф. Київ. та Кам'ян.-Подільського ун-тів. Понад 1000 пр. У пр. «Укр. культура» (К., 1918), описуючи укр. етнічну територію, О. Згадав також Берестейщину – «значні простори в губерніях Мінській і Гродненській».

[215]

Огородники 1) с., Берез., ср. Соколовська. Від зал. ст. Бронна Гора 15 км. 2) с., Жаб, ср. Яківницька. Від зал. ст. Жабинка 10 км. 3) с., Кам., ср. Огородницька. Від зал. ст. Високо-Литовськ 8 км. 4) с., Кам., ср. Вовчінська, до ст. Високо-Литовськ 16 км. 5) с., Кам., ср. Дмитровицька, від зал. ст. Жабинка 45 км. 6) с., Кам., ср. Мазлозвідська. Від зал. ст. Лищиці 17 км; 7) с., Коб., ср. Батчинська. Від Кобриня 12 км. 8) с., передмістя Пружан.

Одрач Федір, укр. письменник. Н. 13.03.1912, с. Мисятичі, Пин. П. 3.10.1964, Торонто, Канада. Справжнє прізвище Шоломицький. З сел. родини. Вчився у Вілен. ун-ті. Вчителював. 1941-1942 працює в редакції «Ковельських вістей», 1942-1944 О. – боєць УПА. По війні в еміграції. Тв.: «В дорозі» (1954), «Щебетун» (1957), «Півстанок за селом» (1959), зб. оп. «Покинута оселя» (1960), «На непевному ґрунті» (1962), «Вошадь» (1969).

Одрач Ф. – ЕУ, т. 5, 1966, с. 1928.

Одрижин, у просторіччі Дрижин, с., Іван., від зал. ст. Янів-Поліський 27 км, 7 км від вол. межі. На березі Піщаного оз. Відомий з XVI ст. як власність кн. Курцевичів. У XIX ст. маєток в О. належав рос. кн. Щербатовим. 1941-1944 німці вбили в О. 78 жителів, спалили 113 дворів. В околицях О. до 1952 діяло укр. підпілля.

Одрина, приміщення в господ. дворі для складання сіна, соломи, госп. начиння. Те саме, що й клуня.

«Од села до села», уривок з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки», записаний на початку 60-х рр. XIX ст. в с. Чахець, Пруж., семінаристом А. Богушем як нар. пісня і як така опублікована 1866 в СПНТССЗК. Від Шевченкового оригіналу відрізняється кількома поліськими діалектизмами.

СПНТССЗК, с. 93-94.

Ожешко Еліза, пол. письменниця. Н. 1841, с. Мильковщина, біля Гродного. П. 1910. Тв. здебільшого про біл. село. Жила 1858-1863 в маєтку чоловіка с. Людвинові, Дорог. У листі до І. Франка писала: «Моє знайомлення з укр. мовою не робили мені багато труднощів, бо я народилася в Гродненській губернії і більшу частину життя провела на селі серед укр. людності тамтешніх сіл, а знайомство з мовою, як і мої симпатії до неї, сягають до світанків мого думання і почування». Про мову Полісся: «Діалект пинського люду відрізняється від наріччя надніманських селян: він зближується то до волинської, то навіть до укр. розмови. Тверда мова пинчука добре узгіднюється з його темним бородатим обличчям, наче з кам'яної брили витесаною постаттю».

Озерянець (Єзерський), урядовець губ. комісаріату УНР у Бересті 1918-1919. Укр. активіст.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Озяти, с., Жаб. Від Жабинки на пд.-сх. 20 км. Відомі добірки укр. пісень з О. у записах Г. і В. Андрасюків. Батьківщина етнографа Ю. Крачковського.

[216]

«Ой, за гаєм, гаєм», укр. нар. пісня, наявна в більшості зібрань пісенної класики України, відома також на Берестейщині. З огляду на останнє біл. музики намагаються пісню оголосити біл., у перекладі включають до репертуару зокрема ансамблю Біл. держ. філармонії.

Л. Макаренка. «Свята і яго будні», ЛіМ, 1986, 17. 10.

Окріпне, с., Дорог., ср. Немиржанська. Від Дорогочина на пн. 25 км.

Олекса, укр. будівничий XIII ст. Будував здебільшого у Вол. князівстві в добу Василька Романовича і Володимира Васильковича. О., згідно літопису, «муж хитр» у спорудженні міст, фортець, церков. 1279-1289 будує на землі Берест.: відбудовує Берестя, зруйноване татарами, спорудив тут церкву св. Петра і вежу («стовп»). На р. Лісній засновує нове м. Кам'янець з Білою вежею в ньому, які існують і дотепер. Аналогічні вежі О. збудував у м. Чорторийському і Стовпах.

М. Гр. ІУР, т. 3, 1905, с. 257; Олексій. – Сл. художники України, К., 1973, с. 165.

Олександра грамота, документ, виданий вел. кн. лит. Олександром 4.10.1495 в Гродні про надання Ф. Янушкевичу маєтку над Мухавцем у пов. Берест. Письмо пол., мова укр. оригінал зберігається в ЦДІА України у Львові.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 54-59.

Олександра Невського собор, м. Пружани, пам. архітектури. Збудований 1866 в стилі пізнього класицизму в його рос. варіанті.

Олександр Всеволодович, князь у Дубровиці, з пин. Юрійовичів. Учасник битви з татарами на Калці 1223, де й загинув.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 309.

Олександр Іноземцев, укр. церковний діяч. Н. 1889, Сибір. П. 1948, Мюнхен. У 1923-1939 єп., потім архієпископом пин. і поліський. 1940 відмовився визнавати над своєю єпархією зверхність моск. патріарха, за що був позбавлений єпархії. Провів 1942 висвячення єпископату УАПЦ. Перший голова собору єпископів УАПЦ у Пинську. По війні в еміграції.

Олександр Іноземцев. – ЕУ, т. 5, 1966, с. 1840.

Олександрів Борис, укр. поет. Н. 1921, Ружан, Київщина. П. 21.12.1979, Торонто, Канада. Справж. прізви. Грибінський. З 1944 в еміграції. Зб. поезій: «Мої дні» (1946), «Туга під сонцем» (1966-1967), «Колокруг», «Камінний берег». Автор передмови до повісті Одрача про Полісся («Щебетун», Нью-Йорк, 1957), провівши паралель між «Щебетуном» і «Тінями забутих предків» М. Коцюбинського. Разом з Одрачем О. вірить, що «над Поліссям шумітимуть нові вітри».

І. Качуровський. Кілька слів про поета. – ж. «Дзвін», 1993, № 2-3, с. 10-14.

Олексюк Іван, поліський майстер художньої соломи. Живе і працює в с. Осся, Кобр.

Оленьковичі, удільна княжа династія в Києві, Слуцьку і Пинську. Потомки лит. кн. Ольгерда. Батько династії О. – Оленько Володимирович, кийв. князь. Син його, Семен Оленькович, знаний як захисник автономних прав Київ.

[217]

князівства та протидією татарам. Після його смерті 1470 лит. уряд силоміць скасував Київ. князівство, перетворив його на воєводство, а родину кн. Семена – дружину Марію з дітьми Василем та Оленою переведено до Пинська і Слуцька. Олена (Олександра) Семенівна 1488 віддається за кн. Ф. Ярославича з Городної на Поліссі. Укр. феодали, борючись за відновлення політ. незалежності України (Глинські), пов'язували династичні плани з О.

Олена Юрійвна, княгиня, див. Дубровка.

Олесець, с., Берез., ср. Сигневицька. Від зал. ст. Береза Картузька 15 км.

Олесіюк Гнат, укр. педагог. Н. 1860, Підляшшя. П. 1940, Берестя. вчився у гімназії Більська. 1914-1918 у біженцях на сході. З 1918 у Бересті. Вчителював у школі ім. О. Стороженка. Батько Тимоша.

Олесіюк Тиміш, укр. сусп. і культурний діяч. Н. 1895, біля Володави. П. 1978, на еміграції. Вчився у Хар. ун-ті. Член комісії при Центр. Раді 1917-1918 у справах Холмщини. Автор карти укр.-пол. та укр.-біл. розмежування. Картою О. з поправками М. Грушевського користувалась укр. делегація на переговорах у Бересті 1918. Тоді ж О. від мін-ва освіти відряджено з групою В. Дмитріюка до Берестя, де О. організував при комісаріаті УНР відділ освіти та курси українознавства для вчителів, відкривав у краю школи, «Просвіти». 1919-1939 жив у Бересті, причинився до заснування укр. школи ім. О. Стороженка, вчителював у ній. 1939-1944 жив у с. Вишневицях на Підляшші, протестував з приводу пол. терору проти українців. По війні на еміграції, член Держ. центру УНР. Автор ст. «Дещо про «калагутів» (1959) та спогадів. Син Гната О.

Олешковичі, с., Кам., ср. Відомлянська. Від Берестя 30 км.

Олизарів Став, с., Жаб., ср. Степанківська. Від зал. ст. Жабинки на пн. 10 км.

Олизаровичі Федір, Клим, Сенько намісники лит. князів на Берестейщині на середину XV ст. Сенько на 1496 староста Берест.

Укр. грамоти XV ст. К., 1965, с. 54-59, 145.

Олтуське озеро, у Малорит. р-ні. з групи Шацьких озер.

Олтуш, с., Малорит., від Малорити на пд. 20 км. На березі одноімен. озера. У Преображенській церкві виявлено унікальні ікони XVII ст. – вивезені до Мінська.

Ольга Романівна, княгиня, з 1265 дружина вол. кн. Володимира Васильковича. Дочка Романа Брянського. Освічена, за дорученням чоловіка вела переговори з Конрадом Мазовецьким. У заповіті Володимира Васильковича з 1288 О. Р. заповіджено м. Кобринь, що є першою згадкою про поліське місто.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 78.

Ольгомель, с., Стол., ср. Оздамицька, долина р. Мостви, на межі з Гомельською обл. Від зал. ст. Горинь 64 км.

Ольпинь, с., Стол., ср. Велимицька. Від зал. ст. Горинь на сх. 47 км, у межиріччі Горині і Мостви-Льви.

Ольхівський Борис, укр. журналіст, есеїст Н. 1908, Полісся. П. 1944. Жив у Варшаві і Холмі. Співредагував ж. «Ми» (В-ва), «Бібліотеку укр. державника», «Трибуну молодих» (при ж. «Тризуб»), «Назустріч», «Наші дні». Для О. властивий реалізм, закоріненість у Поліссі, патріотизм. Пр. «Вітер у нетрях. З подорожнього нотатника на Поліссі» (ж. «Ми», кн. IV, В-ва, 1935). «Вільний народ» (1938), «На північних землях», «Полісся і Волинь» (ж. «Наступ», Прага, 1942, № 23, 34, 25), «Холм» (1940).

І. Сидорук. Проблема укр.-біл. мовної межі, Аусбург, 1948, с. 20; Ольхівський Б. – ЕУ, т. 5, 1966, с. 1851; Ольхівський Б. – зб. «Надбужанщина», Нью-Йорк, 1986, с. 117.

Ольхович Михайло, один з фундаторів берест. «Просвіти» у 1920-х рр., укр. активіст.

В. Ласкович. Доброго пути. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Ольшевський Анатоль, партпсевдо Юрко Пружанський, діяч КПЗБ. Н. 1904, м. Береза. П. 1937. У 20-х рр. в ЧА. Вчився у Комун ун-ті Свердлова в Москві. У 1925 засланий у Польщу, призначається секретарем ЦК КСМБ, потім КПЗБ. Ув'язнювався пол. владами. З 1928 знову в СРСР. Розстріляний.

Омелюсик Микола, укр. військовий діяч, генерал-хорунжий. Н. 1889, Полісся. За освітою інженер-землемір. Кадровий офіцер рос. армії. З 1918 полковник армії УНР, командир гарматного дивізіону 7-ої гарматної бригади, вартовий отаман штабу Волин. військової групи. 1920-1939 учасник сусп. життя на Зах. Україні. 1943-1944 в штабі УПА-Північ керує операт. відділом. З кінцем війни на еміграції. Автор спогадів «УПА на Волині в 1943 р.»

Омелюсик М. – ЕУ, т. 5, 1966, с. 1852.

[219]

Омелянюк Григорій, укр. активіст. Н. бл. 1906, с. Лускали. Кам. Вчився 1927 на просвітянських, а 1928 на кооперативних курсах. 1940 вчився в Бересті на курсах педагогічних. Викладав укр. мову і літ. в школах Свищова, Лускал, Коценників, Тростянця. Працював в укр. читальнях і кооперативах.

А. Петренко. Просвітянин Гр. Омелянюк. – г. «Голос Берестейщини», 1991, № 2, 27.05.

Онисимович Богдан, переписувач книг. Родом з Пинська. Згадується між 1598 і 1601, коли переписував відомий «Супрасльський ірмолай», можливо був ченцем у Супраслі.

І. З. Мицько. Острозька слов'яно-греко-латинська школа, К., НД., 1990, с. 94.

Онисим з Турова, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни між царством Московським і Річчю Посполитою на боці останньої.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.

Онисій Московчин, козак низовий запорізький, брав участь у Лівонській війні з боку Речі Посполитої. Значиться в реєстрі 1581. Прізвище походить від назви с. Машковичі, Берез.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там само.

Онишкевич-Шаховський П., див. Шаховський-Онишкевич.

Онишко Євтимій, єп. турово-пин. на 1411-1415, учасник синоду єп. 1414 в Новогрудку, де повідомив, що в очолюваній ним єпархії діє 255 церков. На згаданому соборі на митрополита київ. під тиском лит. кн. Витовта було обрано Г. Цимблака. Сам О. мав клопіт з Витовтом через спробу хрестити литовців за правосл. обрядом.

А. Миловидов. О положении... с. 368; о. К. Панас. Історія Української церкви, Львів, 1992, с. 49.

Опадище, с. Іван., ср. Одрижинська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пд. 30 км. Поблизу вол. межі.

Опіль, с., Іван. разом з с. Мотолем, Тишковичами О. складає окремий мікрорайон з розвинутим нар. ремеслами – вишиванням, ткацтвом, кожу-

[220]

харством. Знайдено в О. стоянку свідерської культури (9 тис. рр. до н. е.). 1905 в О. сталась сутичка селян з царським військом, викликаним поміщиком, були жертви.

«Описанє крулевства польського», рукопис пол. мовою з др. пол. XVIII ст., знайдений Л. Паєвським і бібліотеці Жировицького монастиря (Білорусь). Анонімний. Чи зберігся невід. В «О» дано районування Речі Посполитою, в якому воєводство «Брест-Литовське» виокремлене в окремий Поліський район, поряд Литви, Білорусі і Русі Червоної.

Л. Паевский. Жировицкий и Брест-Литовский архивы. – «Труды IX археологич. съезда», т. 1, М., 1893, с. 304.

Опоков Євген, укр. гідролог, болотознавець. Н. 1869, Київщина. П. 1938. Вчився у Київ. та Петербур. ун-тах. З 1929 академік УАН. Очолював Поліську (зах.) експедицію. Вивчав 1903-1913 гідрологічний режим рік басейну Дніпра, передовсім Прип'яті. Провадив меліоративні роботи в Пин. пов. Репресований.

Ор, інша форма Ір, с., Коб., ср. Дивинська. Від Кобриня на пд. 35 км. Неподалік вол. межі. Місцевість, де в 1942 формувалися перші відділи УПА.

Оранчиці, с., і зал. ст. на залізниці Берестя-Берега, ср. Линівська. Обслуговує Пруж. р-н.

Ордан Єжи Леслав, пол. поет. Н. 11.05.1934, м. Пинськ. Вчився на пол. філології Торун. ун-ту. Публікується в 1958. Кн.: «Цяло земі» (1964), «Поза жечи» (1967), «Єзбора неспокуйне» (1972). Пише прозу і публіцистику.

Ордан Є. Л. – Л. М. Бартельські. Польсци пісаже вспулчесні, В-ва, 1977, с. 257.

Орда Наполеон, пол. художник, композитор, мандрівник. Н. 11.02.1807, Ворочивичі, Іван. П. 26.04.1883, Варшава. Закінчив Свислоцьку гімназію 1823, вчився у Вілен. ун-ті. 1826 арештований у справі «зорян» (променистих). В еміграції в Австрії, Швейцарії, Франції. У Парижі зблизився з Шопеном і Міцкевичем. Відвідував мистец. студію Жирара. З 1856 живе в Пинську, потім на Волині. Мандруючи по Україні і Білорусі, змалював десятки архітектурних пам'яток, уважав їх здобутком пол. культури. Альбом з акварелями О. видано у Варшаві 1973-1883.

Н. Орда. – УЗЕ, т. 2. с. 936; Н. Орда. – УРЕС, 1987, с. 589, т. 2.

Орди, шляхет. родина Пинщини і Волині XVI-XX ст. Татарського походження. Володіли дворищами і селами: у Достоєві, Дружиловичах, Ворочивичах. Посідали високі службові посади у воєвод. Берест. та ВкнЛ. Виступали здебільшого прибічниками пол.-лит. панування в Україні. Семен О. Яхович., на 1532 власник маєтку на Волині. Альбрехт Базилій, хорунжий Пин. пов. у XVII ст. Вікентій, інстігатор ВкнЛ, прибічник обрання пол. королем моск. царя. Констанція (Ордянка), учасниця пол. повстання 1863-1864. Й. Орда, публіцист, на сторінках «Газети Пінської» за 1933 обстоював тубільність пинчуків.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, с. 55, 123.

Орел, с., Коб., ср. Городецька, на березі Дніпровсько-Бузького каналу. 22.12.1942 німці оточили с. О., вбили 18 мешканців, спалили 12 дворів.

Оріхівське озеро, в Малорит. р-ні, належить до групи Шацьких озер.

[221]

Оріхове, Оріхів, с., Малорит., на березі одноім. озера. Неподалік вол. межі.

Орлов, царський генерал, очолював каральну експедицію на Берестейщині 1905. За наказом О. застрелено 5 селян з с. Опіль, Іван.

Н. Рашевский. Брестская область, Мн., 1975, с. 23.

Орловський Кирило, сов. партизан і розвідник. З Білорусі. У гром. війну О. – чекіст, 1920-1925 очолював диверсійні сов. групи на території Польщі, зокрема на Поліссі.

К. Орловский. – БСЭ, т. 18, с. 31.

Оробейко І., див. Арабейко І.

Осендовський Антоні Ф., пол. публіцист, «поліщукознавець», автор кн. «Полесе» (Познань, 1934) та повісті «В полескей джунглі» (Варшава, 1935). Висував думку, що поліщуки не українці, а окрема народність, найближча до поляків. Шовініст. З О. вів полеміку Б. Ольхівський.

Осин (Йосип) Московчин, низовий козак запорізький. Відбував Лівонську війну в козацькому загоні на боці Речі Посполитої. Записаний у реєстрі 1581. Прізвисько походить від назви укр. с. Машковичі, Берез., звідки ОМ був родом.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Осівці, с., Стол., ср. Видибірська, 5 км на зх. від залізниці Лунець-Сарни. Відомі О. з XVI ст. як вотчина Карповичів, предків письменника полеміста Л. Карповича.

Осмоловичі, с., Коб., ср. Городецька. Від зал. ст. Городець 2 км.

Особовичі, с., Пин., ср. Калавуровицька. Від Пинська 45 км.

Оссовський Лешек, пол. мовознавець. Н 1.04.1905, Варшава. Краків ун-т. Пр. з поліської діалектології: «Зе студіюв гварових з погранічча малорусско-бялорускего» (1933), «Загадненє єнзикове Полєся» (1936), «О загадненю українско-бялорускей граніци єнзиковей. Стан бадань» (1939), «Новше і старше звьонкі прасловянске т.д+е на полудне од сьрудковей Припєці» (1957). Укр.-біл. мовне розмежування О. проводить по ПРЛ.

Осся, с. Коб., від Кобриня на пд 50 км, від вол. Межі 5 км. У 30-х рр. в О. діяла філія «Просвіти», закладена й очолювана поетом М. Колосуном.

«**Остан**», див. Качинський С.

Остапкович Сац(ь), берест. міщанин, торгував худобою в Луцьку, 1562 мав конфлікт з митником луцьким Борзобагатим.

Торгівля на Україні, XIV- середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 98.

Острів, с., Пин., ср. Ласицька. Від Пинська на пд. 45 км. XVI-XVII належав Достоевським, Ордам, у XIX ст. – Яроцьким і Дубенським.

Остров'я, Острів, с., Малорит., ср. Чорнявська. Напередодні повстання 1863-1864 в О. жив з родиною Р. Траугутт.

Островичі, с., Пин., ср. Городищенська. Від зал. ст. Ясельда 1 км.

[222]

«Острозький літописець», 1500-1636. Містяться згадки про Полісся: «Того ж року (1527. - ВЛ) князь Константин у Ольшаниці (тепер Вільшана, Черкас. обл. – ВЛ) татар побив» – згадані татари вели з Полісся бл. 40 тис. ясиру. За 1590: «Терлецький, владика луцький і володимирський, всіяли єресь, призволячи на новий календар, і з'їзд був у Бересті». За 1619: «Князь Януш Острозький Александрович умер. На їх місце панувала сестра їх, дочка Александровая, которая пошла за Ходкевича і була гонителька на православних, церков у Острозі св. Ануфрія повели розметати, і уво Острожку, і в Турові так же» ... «Того ж року лісовці, йдуть до обозу, великої шкоди починали і під Остоподем стали». За 1624: «Того ж року мор великий був у Бересті і Слуцьку».

Львівський літопис і Острозький літопис, К., 1971, сс. 62, 126, 130, 134, 136.

Острозькі, магнат. княжа родина в Україні XIV-XVII ст. Потомки пин. Юрійовичів-Рюриковичів. Федір, його володіння з центром в Острозі Ягайло вивів з-під юрисдикції Вол. князівства; Василь Красний, п. 1450, прихильник ВкнЛ, потім чернець Києво-Печ. монастиря. Костянтин Іванович, н. 1460 – п. 1530, вел. гетьман лит., відомий полководець, очолював низку успішних походів проти татар, 1508 завдав поразки повстанню Глинського, розбив росіян під Оршею. Василь Костянтин, н. 1526 – п. 1608. Присягнув Польщі в Люблині, учасник придушення повстань К. Косинського і С. Наливайка, водночас виступав на захист правосл. церкви від зазіхань католиків, особливо на соборі 1596 в Бересті; утримував Острозьку академію і друкарню, заснував школи в Турові і Давид-Городку. Його потомки покатоличилися. Рід О. вгас у перш. пол. XVII ст.

Острозькі українсько-польські переговори, переговори представників пол. уряду з урядом гет. П. Дорошенка в Острозі на Волині 1670. Укр. сторона домоглася приєднання до Укр. козацької держави Волині, Поділля і

[223]

Полісся, а також визнання церковної влади київ. митрополита Й. Нелюбовича-Тукальського на всіх укр. та біл. землях Речі Посполитої. Поляки не погодилися з обґрунтованими вимогами українців.

Д. С. Наливайко. Україна в другій пол. XVII ст. у західноєвропейських історико-літературних пам'ятках. – ж. УІЖ, 1972, № 1, с. 13.

Остромечеве, с., Берест., ср. Лищицька. Від Берестя на пн.-зх. 30 км. 1905 в О. організовано бібліотеку з читальнею, названою ім. Павленкова. На території О. знайдено голову кам'яного ідола, тепер у Берест. краєзн. музеї.

Остромичі, до 1970 Остромичі Королівські, с., Коб., від Кобриня на пн.-сх. 15 км, на шляху Кобринь-Берега. Відомі з XV ст.

Отвержичі, с., Стол., околиці Столина. Відкрито 1955-1957 поховання з предметами зарубинецької культури, виявлене селище заліз. доби.

Отечизна, с., Жаб., на шляху Берестя-Кобринь. В О. 1941-1944 німці розстріляли 278 жителів, спалили 16 дворів.

Отчин, с., Малорит., ср. Хотиславська, поблизу вол. межі. Від зал. ст. Малорита 25 км, на вол. межі.

ОУН, Організація укр. націоналістів. Утворилася 1929. Мета: боротьба за незалежність. ОУН 1929-1939 протистояла пол. санації, 1939-1941 сов. окупації. Війна з німцями поставила питання про формування УПА, першу сотню якої закладено в жовтні 1942 на Поліссі в Коб. р-ні. Опір Сов. імперії ОУН-УПА чинила до 1955, коли погинули останні повстанці. Перші осередки ОУН виникли в середині 30-х рр. Членами ОУН або під її впливом були відомі поліські інтелігенти С. Качинський, Ф. Одрач, Б. Ольхівський, І. Хміль, В. Пархотик, Й. Сацевич. За належність до ОУН або за зв'язок з нею на Поліссі 1944-1955 репресовано сотні патріотів. Ідея і боротьба ОУН справили помітний вплив на ментальність сучасного українства, підготували Україну до відродження державності 1991.

Охове, с., Пин., від Пинська на зх. 15 км. В О. здавна культивуються нар. худ. промисли.

Охрім Варнак, див. Василенко О.

П

Павленков Флорентій, рос. книговидавець. Н. 8(20).10.1839, Тамб. губ. П. 8(20).01.1900. За видання заборонених тв. карався в ув'язненні. В серії «Життя видатних людей», виданої П., окремі випуски присвячені Б. Хмельницькому та Т. Шевченкові. Безкоштовно розсилав свої видання нар. читальням, зосібна виданнями П. була укомплектована нар. читальня с.

Остромечеве, Берест., та с. Кленики, Більський пов. Бібліотека в Остромечеві носить ім'я П.

Ф. Ф. Павленков. – БСЭ, т. 19, 60-61.

[224]

Павленкова Ф. імені бібліотека, бібліотека-читальня с. Остромечева, Берест., утворена за ініціативою селян за участю вчителя А. Зенькевича та студентів С. Босякова і С. Романського в 1905. Основою книжного фонду БП стала література з фонду Ф. Павленкова, надіслана В. Яковенком. Перший бібліотекар А. Зенкевич. 1919-1939 БП перебувала під опікою т-ва «Просвіта».

Павлюх Антін, укр. політ. діяч. Н. 1874, Холмщина. П. 1945. За освітою юрист. 1917-1918 член Центральної Ради та Холм. губ. виконавчого комітету у Бересті. 1918-1919 уповноважений мін. судівництва УНР та ПЗЗ.

Павлюх А. – ЕУ, т. 5, 1965, с. 1921.

Паєвський Лев, священник, вчитель, автор ст. з історії, адепт «рідної західноруської історії», одностудець Кояловича. Учасник археологічних з'їздів у Вільні і Москві. У публікаціях П. уведено в обіг солідний фактичний матеріал з історії м. Берестя, приперчений антипол. та антикатолицьким сентенціями в дусі офіц. рос. доктрини. Наприкінці 80-х рр. П. розкопував могили з кам'яною обкладкою в поріччі р. Лісної. Пр.: «Жировицкий и Брест-литовские архивы (к вопросу о значении провинциальных архивов для Западнорусского края)» та «Город Брест-Литовск и его древние храмы» (опубл. в Москві 1893 в «Трудах IX археологич. съезда в Вильно»).

Палійв Дмитро, діяч укр. руху. Н. 1896, Галичина. П. 1944, під Бродами. Служив в УСС, потім в УГА. Член в УВО, УНДО. За політ. діяльність 1930 ув'язнений поляками до фортеці в Бересті. Один з організаторів дивізії «СС-Галичина». Загинув у бою.

ЕУ, т. V, с. 1926.

Палто Володимир, жертва сов. тоталітаризму. Н. в с. Мотоль, Іван., 1911. За Польщі П. – комуніст, двічі переходив нелегально пол.-сов. кордон, обидва рази вертався до Мотоля. 1940 арештований НКВД і без суду запроторений до концтабору в Комі. Одночасно сім'ю вислано в Акмолінську обл., де всі, крім дружини, повмирали. 1941 П. вступає в армію Андерса, з якого пройшов маршрут Близький Схід-північна Африка-Італія. Нагороджений хрестом «Монте-Касіно». 1947 повертається з Англії додому, 1951 повторно відправлений на заслання. Звільнений 1953. Жив у Дніпропетровську.

М. Крейдич. Долгая дорога домой. – г. «Заря» (Берестя), 1991, 31.01.

Панасовичі, с., Берез., ср. Сілецька. Від зал. ст. Береза Картузька 10 км.

Панасюки, с., Кам., ср. Дмитровицька. Від зал. ст. Жабинка 40 км.

Пантелевич Василь, берест. адвокат, активіст укр. табору, аматор вокалу, з церковним хором виступав на імпрезах берест. «Просвіти». Місцевими мистецькими силами П. поставив у Бересті оперу С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», «Євгеній Онегін» П. Чайковського та «Гальку» С. Монюшка. Арештований 1943 гестапо як закладник, наклав на себе руки.

Спогади В. Дмитріюка. – зб. «Надбужанщина», Нью-Йорк, 1986, с. 796-797.

Пантера, укр. повстанець – «характерник» 1941-1944. 3 с. Повіття, Коб.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 227.

[225]

Папкович Петро, вчений, член-кореспондент АН СРСР, кораблебудівник. Н. 1887, Берестя. П. 1946. Закінчив 1911 Петербург. Політехніч. ін-т. Проектував і будував військові й пасажир. кораблі. Викладав в альма-матер. Пр. з будівельної механіки корабля, удосконалення розрахунку корабельних конструкцій, з теорії пружності. Автор курсу «Строительная механика корабля» (1946).

П. Папкович. – БСЭ, т. 19, с. 160.

«Параскева з житієм», ікона, пам'ятка укр. іконопису Полісся. Створена 1659, виявлена 1970 в церкві Троїцькій (XVIII ст.) с. Бездіж, Дорог. Дошка, яєчна темпера, 143х105х2,5. Опубл. БелСЭ, т. 12, с. 603 без вказівки на місце переховування.

ЖБ, с. 43-45.

Параскеви П'ятниці церква, с. Бережне, Стол., пам'ятка поліської архітектури XIX ст.

[226]

Параскеви П'ятниці церква, с. Гнівчичі, Іван., пам'ятка поліської церковної архітектури. Збудована 1802 в стилі класицизму. Занедбана.

Параскеви П'ятниці церква, с. Дивин, Коб. Споруджена 1740 в стилі бароко. В основі прямокутник з вівтарною апсидою. Дах двосхилий, з двома вежами.

Параскеви П'ятниці церква, с. Мистячі, Пин., споруджена 1794. Великої історич. та мистецької вартості ікони з металічними окладами місцевих майстрів вивезено до Мінська.

Параскеви П'ятниці церква, с. Ольшани, Пруж. Збудована 1866. Ікони вивезені 1972 до ДММ БРСР у Мінську.

Параскеви П'ятниці церква, с. Опіль, Іван., вибудована у др. пол. XVIII ст. з помітними рисами бароко.

Параскеви П'ятниці церква, с. Чорнавчиці, Берест., пам'ятка церковної поліської архітектури, споруджена 1733, перебудована в XIX ст.

Паре, с., Пин, ср. Ласицька. Над Стирем, від Пинська на пд. 45 км. У XIX ст. в П. зафіксовано масове поширення ковтуна – Пліка полоніка.

Парохонськ, с., Пин., 25 км на пн.-сх. від Пинська на р. Бобрик. До 1939 був маєток кн. Друцьких-Любецьких.

Пархач Олег, укр. активіст на Берестейщині, юрист за освітою. Н. с. Мотикали, Берест., від 27.08.1995 голова Управи громад. об'єднання «Просвіта Берестейщини» ім. Т. Шевченка. Автор публікації «Нащо нам потрібна просвіта» в № 1 «Берестейського краю»

Пархом, укр. майстер-золотар з Давид-Городка. На 1752 на спілку з Микитою-золотарем зробив оклад до ікони «Богоматір Одигітрія».

Пархом. – ЭЛМБел., т. 4, с. 199.

Пархотик Василь, укр. політ. та культур. діяч Берестейщини. Н. с. Здітове, Жаб. П. 1944, Берестя. 1922 кандидував до пол. сейму. Очолював культурно-організац. життя Кобринщини, закладав філії «Просвіти», драматичні гуртки. Член ОУН. 1941-1944 секретар коб. відділу укр. допомогового комітету. Мав зв'язок з УПА. За доносом поляків розстріляний німцями.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 101.

[227]

Пастернак Євген, укр. історик, автор монографії «Історія Холмщини і Підляшшя» (1968), в якій чимало уваги приділено Полісся. З початком нім.-пол. війни 1939 П. був інтернований поляками до концтабору в Березі, про що написав спогад.

Пастернак Іван, укр. активіст у Бересті в перші роки пол. окупації. 1922 обраний від Полісся послом до пол. сенату. Замучений пол. шовіністами 23.05.1943 в с. Хорощинка на Підляшші.

Пастернак Ярослав, укр. історик. Н. 2.01.1892, с. Хирів, Львівщина. П. 22.11.1969, Канада. Дійсний член НТШ. Пр. про Полісся: «Давидгородоцькі князі» (г. «Діло», Львів, 14.03.1936), «Полісся в старовині» («Новий час»,

Львів, 14.03.1939), «Кринос, Городне, Давид-Городок», «Найстарші часи Волині», «Коротка археологія західноукр. земель», «Археологія України» (Торонто, 1961), «Підляшшя» (у співавторстві).

Патрикій Наримунтович, лит. князь з пин. Наримунтовичів, в окремих джерелах іменується по батькові як Давидович. У 60-80-х рр. XIV ст. княжив у Стародубі, 1386 присягав на вірність Ягайлові. Це від ПН походять роди рос. кн.: Голіциних, Хованських, Куракіних, Булгакових.

Ф. М. Шабунько. Землі юго-зап. Руси, в составе Великого княжества Литовского, К., 1987, с. 63, 64, 98.

Парфен (Партен), правосл. чернець з Пинська, мабуть з Ліщинського монастиря. Переписувач книг. Зберігся укр. варіант. «Псалтиря» Ф. Скорини, створений 1543 П.

М. Возняк. Історія укр. літ., т. 2, Львів, 1921, с. 10.

Паустовський Костянтин, рос. письменник. Н. 1892, Москва. П. 1969. Тв. про Полісся: «Корчма на Брагинці», «На розтоптаних дорогах», «Маленький лицар», «Містечко Кобринь», «У болотних лісах», «Під щасливою зорею», «Гнила земля».

Паустоўскі К. Г. – ЭЛМБел., т 4, с. 218.

Пачоський Йосиф (Юзеф), укр. і пол. натураліст. Н. 1864, Білгородка, Рівен. обл. П. 1942. Проф. Херсон. політех. ін-ту 1918-1922. Зав. ботанічного відділу в заповіднику Асканія Нова. З 1923 в Польщі, керує науково-дослід. працею в Біловезькій Пущі. Пр.: «Основные черты развития флоры юго-зап. России» (Херсон, 1910), «О растительных формациях и происхождении флоры Полесья» (1900), «Флора Полесья и прилежащих местностей» (1901), «Ляси Бяловежи» (Познань, 1930).

Пашкович Прокіп, активіст укр. руху на Берестейщині. Житель с. Клітище, Коб. Культурний начитаний селянин. За обстоювання українства Полісся 1940 репресований НКВД.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 199.

Пельчицький Леонтій, єп. турово-пин. П. 1595. Один з організаторів Берест. унії. Правосл. джерелами (І. Вишенським) характеризується негативно.

О. Левицький. Внутрішній стан західно-руської церкви в Польсько-лит. державі та унії. – РіБ, т. 8, с. 40; М. Возняк. Історія укр. літ., т. 2, с. 140.

[228]

Пенкіна Зінаїда, рос. бібліограф Н. 1861. П. 1887. Авторка покажчика «Полесье. Библиографические материалы по истории, географии, статистике, этнографии и экономическом состоянии Полесья» (СПб, 1883). У покажчику

П. перелічено літ. 1855-1880 про Волинську, Київську, Мінську та Гродненську губ.

Н. А. Назаревский. З. М. Пенкина – первая русская женщина-библиограф. – ж. «Сов. библиография», 1961, № 3; ЭЛМБел., т. 4., с. 249.

Переволока, с., вірніше хутір, Іван., ср. Одрижинська. Від зал. ст. Янів-Поліський 30 км.

Передільськ, с. Пруж., ср. Старовольська. Від зал. ст. Оранчиці 30 км.

Переруб, с., Іван., ср. Рудська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пд. 16 км. Біля П. починається з р. Пини Дніпровсько-Бузький канал.

Пересна, с., Дорог., ср. Немиржицька. Від Дорогичина 25 км.

«Пересторога», укр. полемічний твір початку XVII ст. Оубл. Д. Зубрицьким в «Актах, относящихся к истории Зап. России» (т. 4). Можливі автори: І. Борецький, Ю. Рогатинець, А. Вознесенський. Автор «П». був учасником собору в Бересті 1596, згадує про гоніння Потієм Берест. Микільського братства.

П. К. Яременко. «Пересторога» – укр. антиуніатський памфлет початку XVII ст., К., 1963, с. 35; І. Франко. З історії берест. собору 1596 р., т. 46, кн. 2, с. 197-219.

Пересудовичі, с., Берез., ср. Висоцька. Від зал. ст. Береза Картузька 30 км.

Перехрестя, с., Пин., ср. Дубойська. Від зал. ст. Юхновичі 12 км.

Перківський монетний скарб, знайдено 1912 в с. Перки, Коб. складався з 1464 монет лит., нім., угорських, чеських, шведських, прибалтійських, шотландських. Зберіглася лише одна монета в Ермітажі.

Перкун Люба, поліська ткаля. Н. 1925, с. Куп'ятичі, Пин. Спеціалізація П. – поліські рушники.

Музей беларускага нар. мастацтва, альбом, Мн., 1983, № 92, с. 175.

Перхвенович І., голова золотарського цеху в Пинську. Згадується на 1552.

Фр. Скарына. Эн. даведнік, Мн., 1988, с. 411.

Петра св. церква, Берестя, заснована під опікою кн. Володимира Васильковича 1275, який «...поставив церкву св. Петра, і євангеліє дав апракос, оковане сріблом, і кадильницю срібну, і хрест воздвижальний положив там». У XVII ст. церква має назву Петра і Павла, очевидно, мурована, володіли нею берест. василіани. Зруйнована під час будівництва рос. фортеці в 30-х рр. XIX ст.

Петрович Авакум, гр.-кат. (ун.) діяч, настоятель Ліщинського монастиря в Пинську на початку XVII ст.

А. Миловидов. О положении... с. 392.

Петров Микола, укр. літературознавець. Н 1840. П. 1921. На 9 археолог. з'їзді П. виголосив доповідь «Купятицкая икона Богородицы в связи с древнерусскими энкалпионами» («Труды IX археол. съезда», М., 1893, т. 2).

[229]

Петро з Турова, козак низовий запорізький, приймав участь у лівонській війні в складі козацького загону при війську С. Баторія. Записаний у реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Петровська Христина, поліська ткаля. Н. 1905, с. Гнівчичі, Іван. Автор високомистецьких рушників, експонується в Берест і Пин. краєзнавчих музеях.

Музей беларускага нар. мастацтва, альбом, Мн., 1983, 174.

Петровський Олексій, студент Києво-Могилянської академії в класі риторики на 1790. Родом з с. Погост (Погост-Загородський), Пин.

З. Й. Хижняк. Киево-Могилянская академия, К., 1988, с. 225.

Петропавлівська церква, с. Мохро, Іван., пам'ятка поліської церковної архітектури. Споруджена 1792.

Петропавлівська церква, с. Шерешове, Пруж. Збудована 1824. Дерев'яна. Головний фасад має шестиколонний портик, на даху – двоярусна фігурна вежа.

«**Петрусь**», нар. балада літ. походження, записана І. Котовичем у с. Косичі, тепер у межах Берестя, і видана 1866 в СПНТСЗК. Починається словами «Далеко слыхати такую новину». І. Франко походження «П» локалізує в с. Жулин на Стрийщині. Натомість г. Нудьга приписує авторство «П» поетесі XVI ст. О. Копть-Журавницькій.

Г. Нудьга. Не бійся смерті, К., 1991, с. 75, 186, 187, 192.

Пєрацький Броніслав, пол. політик. Н. 1895. П. 15.06.1933, Варшава. У 1930-1931 П. – міністр без портфеля, 1931-1933 міністр внутрішніх справ. Проти українців провадив політику репресій і терору, організував пацифікації, в тому числі на Поліссі. Убитий членами ОУН. Вбивство П. послужило пол. урядові приводом для заснування концтабору в Березі.

Я. Сватко. Доба і воля. – ж. «Визвольний шлях», кн. 9 (522), с. 1048.

Песенка Михайло, письменник. Н. 1939, с. Новосілки на Берестейщині. Вчився в Донецькому ін-ті сов. торгівлі. Пише рос. мовою. Тв: зб. «Эхо моих весен» (1976), «Багряные солнца» (1979).

Песенка М. – «Письменники Радянської України», К., 1981, с. 208.

Пилипейко Иван, укр. педагог, етнограф. Родом з Берестейщини. Працює в Косові на Івано-Франківщині. Автор кількох ст. в укр. пресі.

Пилипівка, річка, ліва притока Прип'яті. Завдовжки 69 км. Каналізована, є частиною Дніпровсько-Бузького каналу. Біля гирла П. на лівому високому березі розташований Пинськ.

Пинкович Васько, купець з Пинська, згадується на 1592 в скарзі про незаконне стягнення мита біля Дубровиці.

Торгівля на Україні XIV – середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 227.

Пинковичі, с., Пин., ср. Осніжицька. Передмістя Пинська з боку Луни́нця. Над Пиною. Відомі з XVI ст.

[230]

Пинськ, друге завбільшки і за знач. місто краю, історичний центр Полісся. На 1985 109 тис. ж. Зал. ст. на лінії Берестя-Лу́нінець. Річковий порт, сполуч. з Києвом і Берестям. 180 км на сх. від Берестя. Промисловий комбінат верхнього трикотажу, фаб. трикотаж спорт. виробів, штучної шкіри, льнозавод, виробниче деревообробне об'єднання (фанерно-сірниковий комбінат, мебльова фабрика), суднобудівний-судноремонтний завод, екскаваторно-ремонтний завод, ливарно-мех. завод, ливарного устаткування завод, завод ковальсько-пресових автоматич. ліній, біохімічний завод, комбінат хім. та будів. індустрій. Технікуми. Комплексні лабораторії меліорації запла́вних земель Полісся наук.-дослідного ін-ту меліорації і водного господарства Білорусі. Краєзнавчий музей. Відомий П. з 1097 як один з провінційних центрів Київської Русі. Значний торгівельний та ремісничий центр. У першій пол. XIII ст. П. під зверхністю Гал.-Вол. князівства, опорний пункт у боротьбі з лит. нападами. З 1323 у межах ВкнЛ. Удільне Пин. князівство під Литвою скасоване 1556, з 1566 П. – повітовий центр у воєводстві Берест. Від 1581 має Магдебург. право. На поч. XVII ст. в П. засновується правосл. братство зі школою. Торговельний шлях Дніпро-Прип'ять-Буг-Балтика завжди сприяв розвитку міста, в його околицях знайдено грошовий скарб з 2 ст. н. е. Економ. значення П. поновлюється з відновленням Дніпровсько-Бузького каналу. До прокладення Поліських залізниць П. був перевалочним пунктом товарів з Волині і Наддніпрянщини в порти Балтики. Восени 1648 у П. відбулося нар. повстання за возз'єднання краю з укр. козацькою державою. 1655-1659 П. – центр Пинсько-тур.

козацького полку. 1706 місто зруйноване шведами. До Рос. імперії приєд. 1793, віднесений як повітовий центр до Мін. губ., в складі якої перебував до 1915. На початку ХХ ст. виникає укр. культурно-сусп. життя. У 1911 в П. відбувався збір коштів на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві. 1918-1919 П. з повітом належав до УНР. 1919-1939 у П. діє філія «Просвіти», драмгуртки, ін. осередки укр. життя. 1939 П. приєднано до БРСР. В околицях П. діяли загони УПА. 1946 в П. укр. підпільники висадили в повітря клуб з компартійними зборами. Під соютами П. 1939-1954 центр обл., від 1954 райцентр Берест. обл.

Пинська братська школа, серед. освітній заклад, організов. членами правосл. братства м. Пинська за взірцем берест. та львівського братства на початку XVII ст. У 20-х рр. перехоплена гр.-кат. (ун.) 1629 при федорівській церкві діяла таємна правосл. школа, в ній дидакал Стрілецький навчав «науці руській» кілька десятків хлопчиків. Офіційно відновлена після 1633 Розгромлена 1665 єзуїтами, викладачів після бруталного збиткування прогнано з Пинська. Учні, бл. 300 чол., частково розігнано, частково зачислено до єзуїт. колегіуму. Бібліотеку школи тоді ж спалено за містом. На 1746 при Богоявленському правосл. монастирі в Пинську пол. влади виявили півтаємну школу, в якій викладалися мови: руська, пол. та латина.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. – «Виленский вестник», 1870, №№ 15, 16; А. Миловидов. О положении... с. 400.

Пинська військова флотилія, загін сов. військових кораблів з 93 бойових одиниць 1939-1941, виокремлена з Дніпровської флотилії. 1944-1945 частина

[231]

Ілюстрації

[232]

останньої. База – м. Пинськ. Брала участь в операціях проти німців на Прип'яті і Дніпрі.

«Пинська газета», орган пин. обл. управи під час нім. окупації 1941-1944. Адресувалася населенню Пин. обл., яка належала до райхскомісаріату Україна, вид. укр. мовою. Крізь нім. цензуру пропагувала укр. культуру, таврувала більшовизм.

Пинська генеральна конгрегація, собор укр. правосл. церкви Речі Посполитої з участю катол. духівництва, відбулася 15.06.1791 в Пинську. ПГК ухвалила створити в межах Речі Посполитої окрему автокефальну правосл. церкву, розірвати залежність від Петербурзького синоду, увійти знову в підпорядкування патріархові константипол. ПГК мала стати постійно

діючою установою, збиратися в Пинську щочетвертий рік. Ухвали ПГК були унеможливлені приєднанням краю до Росії.

Пинська група РСДРП, заснована 1905, об'єднувала переважно росіян (залізничників), поляки мали свої організації, євреї – свої. Нараховувала бл. 200 чол. Активно діяла 1905-1907. Організувала 1910 страйк. Припинила діяльність з огляду на окупацію 1915 краю німцями.

Пинська друкарня, діяла 1729-1746 в Пинську, власність єзуїтів, друкувала по-латині й пол. мовою. Відомо 8 назв видань ПД: літургійні книги, панегірики, казання, зб. «Всякої всячини» К. Неселовського.

Пінская друкарня. – ЭЛМБел., т. 4, с. 285.

Пинська економія, група маєтків у Пин. пов. в часи Речі Посполитої, прибутки йшли на утримання королівського двору. З приєднанням до Рос. імперії 1793 ПЕ стала власністю царської скарбниці.

«Пинська корчма», зб. правил для керування в церковному і світському житті. Відредагована і переписана 22.03.1634 уніатським письменником Н. Козицьким, ченцем Ліщин. монастиря в Пинську. На 1894 ПК зберігалася в публ. бібліотеці Вільнюса.

А. Миловидов. О положении... с. 378.

Пинська місія, католицька місіонерська база, організована у 20-х рр. УГКЦ (уніатською) в м. Пинську за ініціативою митрополита А. Шептицького і з дозволу пол. уряду для поширення на Поліссі католицизму.

[233]

«Пинська міста історія», «Гісторія мяста Пінська», рукопис, знайдений 1832 в бібліотеці скасованого кармелітського монастиря в Пинську. Кілька десятків аркушів, списаних старою польщиною. Мова йшла про місцеві події до XVII ст. Доля рукопису невідома.

Исторический памятник о Пинске. – «Чтения в императ. об-ве истории и древностей российских при Моск. ун-те», М., 1847, № 5, с. 5.

«Пинська мадонна», п'єса біл. драматурга і теат. діяча В. Галубка (1882-1942), написана 1926, текст не зберігся, знищений в КДБ, сам автор помер у Гулазі. «ПМ» створена як засіб боротьби з «релігійною отрутою», спрямована проти катол. церкви. Сюжет: аморальний ксьондз намагається канонізувати свою коханку. «ПМ» виставлялася на східнобіл. сцені. Назва – данина поліській екзотиці.

Пинська область, адмін.-терит. одиниця БРСР 1940-1954 та в райхскомісаріаті Україна 1941-1944. 1954 прилучена до Берест. обл.

«Пинська риторика», наука про уміння виголошувати промови, викладалася в колегіумах і брат. школах XVI-XVII ст. Автори «ПР», правдоподібно, викладачі. «ПР» знайдено пол. дослідницею Я. Ульчінайте.

Я. Ульчінайте. Теорія риторики в Польщі і Литві в XVII ст., Вроцлав, 1984.

Пинська унія, спроба пол. адміністрації нав'язати правосл. українцям нову унію з пол. католиками, проголошену 1921 на неканонічному соборі в Пинську. ПУ передбачала остаточну латинізацію обряду, підпорядкування парафій пол. біскупствам тощо. Не пройшла.

Укр. церква і процес нац. відродження, Дрогобич, 1990, с. 16, 28.

«Пинська шляхта», комедія, див. Дунін-Марцинкевич В.

Пинська фабрика художніх виробів, промислово-художнє підприємство в Пинську, об'єднує нар. майстрів Полісся, випускає предмети ужиткового мистецтва. Підлягає мін. місц. промисловості Респ. Білорусь. ПФХВ постачають вироби 220 майстрів, тематику для творів підказує керівництво фабрики, зокрема голов митець О. Ступак. Ткалі-надомниці П. Новик, Є. Румак, Г. Данилович постачають рушники й обруси з традиційними укр. орнаментом, гончари з Городньої постачають самобутню кераміку, майстер-бондар О. Козак з Рилович складає і різьбить декоративні барильця – все це видається за біл. нар. мистецтво.

Пинське богоявленське братство, сусп.-реліг. організація міщан, почасти шляхти м. Пинська. Засноване на поч. XVII ст. за прикладом братств Львова і Берестя. У 1668 до гродських книг Пинська уписано «випис з книг гродських староства Берестейського» з текстом статуту Львів. братства «для вшелякої потреби і згуби». ПББ сприяло об'єднанню укр. населення в обстоюванні прав, дбало за розвиток рідної культури, виступало проти сваволі католиків. У XVIII ст. ПББ виступило ініціатором проголошення автокефалії правосл. церкви в Польщі. Дожило до новітніх часів у церковно-побут. формі.

Я. Ісаєвич. Братства та їх роль у розвитку укр. культури XV-XVIII ст., К., 1966, с. 38, 39, 124, 215, 216; Служь кілька о Пиньску, Пинськ, 1936, с. 13.

[234]

Пинське городище (Замчище), місце розташування середньовічного Пинська. Оточено було валами й ровами. Посередині знаходився дитинець (фортеця). Головний тип житла – однокімнатна хата з підлогою. Вулиці мостилися колодами. У старому Пинську оброблялося залізо, практикувалося ювелірне ремесло, знайдено гребінці, ігральна шашка, частина ткацьких верстатів, багато полив'яних керамічних плиток. ПГ поступово руйнується.

П. Лысенка. Там, дзе стаяў старажытны Пінск. – ЛіМ, 1968, № 7.

Пинське князівство, див. Турово-Пинське князівство.

Пинське повстання 1648, частина війни укр. народу за незалежність під проводом Б. Хмельницького. Почалося у вересні 1648 за участю козацького загону А. Небаби. Повстанці захопили замок і місто. У жовтні до Пинська підступили частини пол.-лит. війська. Ультиматум про капітуляцію пиняни відхилили. Штурм почався 9.10.1648. Повстанці боронилися з нечуваною мужністю. Бій ішов за кожен дім, за кожен вулицю. З обох боків загинуло десятки тис. людей. Поляки жорстоко помстилися над переможеними учасниками повстання – вбили і втопили в Пині бл. 14 тис. чол.

О бунте г. Пинска и усмирении оногo в 1648 г. – «Чтения в императ. об-ве истории и древностей росc.»», М., 1847, № 5, с. 31-48.

Пинське реальне училище, учбовий неповносередній заклад, функціонував у Пинську до 1915.

Пинське староство, державне володіння, прибутки з якого йшли на утримання старост, повітових керівників або за заслуги перед Річчю Посполитою. Найвідоміші пин. старости: Ю. Збараський-Корибутович, захисник православних, і А. Радзивілл, гонитель правосл. пинян.

«Пинський голос», газета, вид. рос. мовою в Пинську 1912.

С. Александровіч. Пуцявіны роднага слова, Мн., 1971, с. 185-186.

Пинський єзуїтський колегіум, середнього рівня навчальний заклад, утримуваний єзуїтами для навчання дітей поліської шляхти і багатих міщан. Заснований 1638 за сприяння А. Радзивілла. Викладалася філософія, риторика, поетика, геометрія, астрономія, музика. Навчання мало загалом схоластичний характер. Учням прищеплювалося схиляння перед католицизмом і Польщею. На 1770 ПЄК володів 21 селом (684 дими), 14 корчмами, 3 млинами, цегельнею, аптекою в Пинську. В ПЄК вчився А. Нарушевич. Закритий росіянами 1793. Уціліло приміщення ПЄК, що було частиною єзуїтського монастиря. Бібліотека згоріла 1939.

Пинський єзуїтський собор, пам'ятка архітектури. Збудований у 30-40 рр. XVII ст. як кафедральний собор єзуїтського монастиря на фундації насамперед Радзивіллів. О. Кольберг назвав ПЄС «купою цегли». Тим не менше ПЄС став архітектурним центром міста і зокрема міської площі. Пошкоджений 1944 сов. артилерією, висаджений у повітря 1953.

Пинський жіночий пансіон, навчальний неповносередній заклад для дівчат. Заснований 1868. Учениці ПЖП – представниці пол. міщанства міста.

Пинський краєзнавчий музей, заснований 1924 за ініціативою Р. Горошкевича. До 1939 переважали експонати на доказ «польскосці» Полісся. Від 1979 наіменованій Біл. держ. музеєм соціалістичного перетворення Полісся. Має 5 відділів: природи краю, історії дорев. минулого, сов. часу, історії війни 1941-1945, відділ післявоєнного часу. Національна природа краю, його історія та діячі зігноровані.

«Пинский листок», газета вид. рос. мовою в Пинську 1910-1911. Друкувала захоплені відгуки на гастролі укр. труп. на Поліссі.

Пинський повіт, адм.-тер. одиниця ВкнЛит. та імперії Рос. з центром у Пинську. Утворений 1566 замість скасованого князівства як другий пов. Берест. воєво-ва. З 1793 ПП включено до Мін. губ., в якій перебував до 1915. 1918-1919 під УНР, 1919-1939 під Польщею в складі Поліського воєводства. Скасований 1940, Пинськ стає обл. центром БРСР, з 1954 райцентром Берест. обл.

Пинський район, адм.-терит. одиниця в складі Берест. обл. Утворений 1940, 1954 збільшений за рахунок скасованих Жабчицького, Логишинського. Пл. 3,2 тис. кв. км. Сільради: Березовецька, Бобриківська, Боричевицька, Волишенська, Городищенська, Дубойська, Загородська, Калауровицька, Ласицька, Лемешевицька, Лопатинська, Лищанська, Мерчицька, Молотковицька, Новодвірська, Осніжицька, Охівська, Парохонська, Пліщицька, Поріцька, Ставоцька, Хойнівська, міське селище Логишин. Під госп. угіддями 45,3 відсотка території, під лісом 32 відсотки (менше), одинадцять родовищ буд. піску, 2 родовища крейди. За етніч. складом нас. ПР повністю укр.

Пинський собор 1791, див. Пинська генеральна конгрегація.

Пинський собор УАПЦ 1941, з'їзд представників (єп.) Укр. автокефальної правосл. церкви, відбувся в Пинську під головуванням митрополита Полікарпа. ПС проголосив остаточне усамотійнення укр. правосл. церкви від Моск. патріархії, висвятив кількох нових єп. Провідну роль у проведенні ПС 1941 посів пин. єп. Олександр (Іноземцев). На перешкоді здійснюванню ухвал ПС стала нім. окупаційна влада, відтак сов.

Пинський учительський інститут, вищий навчальний заклад, випускав учителів для неповних середніх шкіл. Відкритий 1940, закритий 1950.

Пинської консисторії грамота 1663, копія грамоти київ. митрополита Й. Нелюбовича-Тукальського, пинянина, до речі, виданої 3.12.1663 в Корсуні про призначення митрополичим намісником у ВкнЛ случького архимандрита Ф. Васильковича. Копія зроблена в Пинську в XVIII ст. Мова укр. Оригінал зберігається в ЦДІА у Києві.

Пинських робітників виступ 1905, участь пин. робітництва в жовтневому загальному страйку, внаслідок чого припинився рух поїздів на залізниці Берестя-Брянськ. ПРВ придушено каральними загоном з Гомеля.

Пинські болота, територія в басейні верхньої Прип'яті та її приток Ясельди, Пини, Стоходу, Стиру, Горині, Бобрика, Цни, етнічно укр. За

[236]

останні півстоліття на ПБ провадилась інтенсивна меліорація без достатнього наукового обґрунтування, внаслідок чого значні території обабіч Прип'яті перетворено в мертві зони.

Пинські грошові скарби, 1) 1804 знайдено перший науково зареєстрований скарб Берестейщини. Складався з візант. солідів та златників Володимира Великого. З одинадцяти досі відомих кийв. златників 6 походять з Пинська; 2) 1871 під час розкопок поховання на території міста знайдено саманідський дирхем 952-953, карбований у Самарканді; 3) візант. монета IX ст., знайдена в Пинську під час каналізаційних робіт.

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 20.

Пинсько-Зарічнянський повіт, адм.-терит. один. У Берест. воєводстві 1791-1792, виокремлений з Пин. пов. Центр спочатку містився в с. Плотниця. Потім ПЗП було переіменовано у Запинський з центром у м. Столині.

Пинсько-турівський козацький полк, військова та адм.-тер. одиниця Укр. козацької держави 1657-1659. Утворений на Поліссі і названий за аналогією до колиш. князівства. Утворена ПТКП передбачалося універсалом Б. Хмельницького від 28.05.(8.06.)1657. Полковником пин.-тур. спочатку

[237]

був гродський вїйт І. Богдашевич, відтак призначено К. Виговського. Полкова канцелярія містилися в Давид-Городку. Полк приймав участь у військових операціях проти поляків. Скасований з настанням руїни і відновленням на Поліссі влади ВкнЛит.

УЗЕ, т. 1, с. 536; І. Крип'якевич. Богдан Хмельницький, К., 1954; РЕІУ, т. 3, с. 392; зб. «Документи Богдана Хмельницького», К., 1961, . 601-604.

Пинчук, мешканець м. Києва. Відомий з «реєстрів поборів» м. Києва за 1571. Историч. корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 40.

Пинчук Степан, низовий козак запорізький, судячи з прізвиська походив з Пинська або з Пин. пов. Записаний у козацькому реєстрі на 1581 як учасник Лівонської війни проти Москви.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.

Пинчук Федір (Хведір), «служебник», тобто урядовець митної служби Волині. Згадується з нагоди аварії на р. Стир, коли загинуло майно П. «на сорок кіп грошей».

Торгівля України, XIV-середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 99-100.

Пинчукович Гришко, купець з Пинська. Один зі скаржників про незаконне стягнення мита біля Дубовиці 1592.

Торгівля України, XIV-середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 226-227.

Пинчукович Яцько, мешканець м. Звенигорода на Київщині. Згадується в «реєстрі поборів» за 70-і рр. XVI ст.

Историч. корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 40.

Пинчуки, етнографічна група укр. народу, мешканці кол. Пин. князівства, потім пов. У цілому П. зберегли нац. віднесеність. Наявність в Україні антропонімів з основою «пинчук» свідчить про поширеність у давнину цієї назви. Тепер вона в побуті не вживається. На початку XX ст. точилася жвава дискусія про етнічну природу П., викликана відомою публікацією Довнара-Запольського. Висновки вчених однастайні П. – частина укр. народу.

Д. Г. Булгаковский. Пинчуки – «Зап. императ. Географ. об-ва», СПб., 1890, т. 13; М. Карпинский. Говор пинчуков. – РФВ, с. 13-14; М. В. Довнар-Запольский. Белорусское Полесье – «Киев. Университ. Известия», 1896, № 9; А. Кримський. До етнографії Полісся, тв. у 5 тт., т. 3, К., 1973; І. Франко. Вибрані ст. про нар. творчість, К., 1955, с. 60; його ж. т. 16, 1955, с. 339.

Пиняжки, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Біловезька Пуща.

Пиняни, історична назва та самоназва жителів м. Пинська та Пин. князівства і повіту, відома репліка Данила Галицького: «Не подобає пинянам держати Чорторийська».

Історія України в документах і матеріалах, К., 1946, с. 161.

Пиняни, с., Пруж., ср. Хорівська. На р. Ясельді. Від зал. ст. Оранчиці 25 км.

«Писцова книга бывшего Пинского староства», зб. документів 1561-1566, висвітлює аграрну політику пол.-лит. уряду на укр. землях – у Пин. пов.

[238]

в період т. зв. волочної поміри, дає уявлення про побут населення. Мова староукр. Складена пин. і коб. старостою Л. Войною. Вид. 1874 у Вільні.

«Писцова книга Пинского и Клецкого княжеств», зб. документів, складена пин. старостою С. Фальчевським (Хвальчевським), про перебіг здійснюваної 1552-1555 королевою Боною на Пинщині волочної поміри. Передмова К. І. Снітка, іменний покажчик. Вид. у Вільні 1884.

Письмень, с., Стол., ср. Радчицька. На шляху Пинськ-Столин.

Пыпин А. Н., Спасович В. Д. Обзор Славянских литератур, (СПб., 1869, 536 с.). Пр. в укр. частині багата на фактич. матеріал, вперше в рос. славістиці укр. народ та його літературу трактується як поняття самостійні. У вступі додається географія розселення українців: мовляв українці в західному краї посідають «... невелику частину Гродненської і Мінської губерній...» тобто Берестейщину.

Півник Ян, функціонер пол. армії крайової (АК) на Поліссі під час нім. окупації. Псевдо «Понурий». Походив з селян. Після закінчення диверсійної школи в Англії 1941 скинений на парашуті біля Ковеля. Діяв у районі Рівне-Берестя-Пинськ. 20.01.1943 очолив операцію по звільненню арештованого в Пинську аківця «Вані». Акція пройшла успішно, але через два дні німці арештували в Пинську 30 закладників і розстріляли в Янові.

І. Штубітыдзе. За нашу і вашу свободу. – ж. «Польша», 1969, № 2, с. 162.

Північний діалект української мови, один з трьох діалектів нашої мови, найбільш архаїчний і давній. До зх. групи говірок ПДУМ належать говірки Берестейщини.

Ф. Т. Жилко. Деякі питання класифікації говорів укр. мови в світлі лінгвістичної географії. – «Філологічний збірник», К., 1958, с. 76-78, 80-86.

[239]

Півторановичі, с., ср. Оховська. 15 км. на зх. від Пинська.

Пігулевський Олександр, укр. церк. діяч. Н. 1920, Дивин, Коб. П. 1993, Австралія. 1943 депортований до Німеччини. По війні у таборах для переміщених осіб. В Ашафенбурзі склав іспит на диякона. З 1948 в Австралії, посідає дух. посади в УАПЦ – настоятель Св. Покровської парафії в Гамбуші, члена Консисторії, викладача закона Божого на курсах українознавства.

Дві сумні звістки з Австралії. – г. «Голос Берестейщини», 1992, № 2(8).

Підболоття, 1) с., Берест., ср. Мухавецька. Від зал. ст. Кам'яна 5 км. 2) с., Пин., ср. Ставоцька, від Пинська 10 км.

Піддубна Марія, нар. співачка Полісся. П. 1923. Від П. в Кобрині біля собору записано укр. нар. «Пісню про смерть».

Піддубне, с., Пруж., ср. Городечненська. Від Пружан на пд. 30 км. 1812 біля П. відбувся бій між росіянами і французами. На місці бою пам'ятник.

Підгородецька Вулька, с., з 1968 в складі Берестя.

Підкрайчі, с., Берез., ср. Малецька. Від зал. ст. Береза Картузька 20 км.

Підляське воєводство, адм. тер. одиниця на укр. землях в складі ВкнЛ. Та корони Пол. 1520-1795. До 1566 до ПВ входили також пов. Берест., Коб. та Кам. після Люб. унії 1569 ПВ з пов. Більським, Дорогочинським і Мельницьким було віднесене до Польщі, натомість воєвод. Берест. залишене під ВкнЛ.

Підляшшя, укр. етнічно край на середньому Побужжі, висунутий клином між Польщею і Білоруссю. Міста – Дорогочин, Більськ, історично ще Берестя. У побуті й історії П. має чимало спільного з Поліссям. З V ст. на П. простежуються сліди протоукр. племені волинян. Потім край стає провінцією Київ. Русі та Гал.-Вол. князівства. У XIV ст. П. разом з Берест. і Пин. землями потрапляє в залежність після запеклої боротьби між Польщею і ВкнЛ. до останнього, перебуваючи в складі ВкнЛ. до 1569, коли більшість укр. земель поляки приєднали до Польщі, за винятком Берестейщини. Царська адміністрація після 1795 залишила П. під пол. провінціями, хоча українці жили тут компактно. Рос. мовознавець О. Соболевський про П. «...у Седлецькій губернії ми бачимо малоруських поліщуків, тих самих, які живуть поруч у Гродненській губернії (на Берестейщині тобто. – ВЛ) і які в їх власному уявленні разом з ними складають одне ціле – Підляшшя». Підляшани брали участь у подіях 1648-1660. П. частково належало 1918-1919 до УНР. Після 1939 П. згідно пакту Гітлера-Сталіна було приєднано до «області держ. інтересів Німеччини», тобто до Польщі. 1944 знову з волі Москви П. опинилося під Польщею.

Підпуцанці, етнограф. група українців Берестейщини, назва зафіксована в 20-х рр. в околицях Пружан, отже назва передбачає близькість до Біловезької Пущі.

Й. Обремські. Проблем етнічни Полєся. – «Справи народовосцьове», вол. Х., № 1-2, В-ва, 1931; Л. Оссовські. Загадненє ензиковє Полєся. – «Ком. Бадань зєм вєходніх», В-ва, 1936.

Підсмуга, с., Пруж., ср. Старовольська. Від зал. ст. Оранчиці 25 км.

[240]

Пічета Володимир, рос.-біл. історик. Н. 1878, Полтава. П. 1947. Перший ректор ун-ту в Мінську. Експерт сов. делегації на переговорах з урядом Лит. республіки та з Польщею. Перший з істориків заповзівся до обґрунтування

незаконного відторгнення Берестейщини 1939 від України, полемізував з цього приводу з укр. дослідниками, навішував їм налічник «укр. буржуазного націоналізму». Перебільшував роль держави в історич. процесі, відповідно недооцінюючи етногенетичних чинників. Східнослов'янська схема П.: східнослов'янські племена складають спочатку «єдину давню Русь», потім під ударами татаро-монголів розпадаються і вже під владою Литви об'єднуються на українців і білорусів, при тім ці два народи утворилися раніше XV-XVI ст.

Піщане озеро, в Іван. р-ні. Сполучене регулювальним каналом з Дніпро-Бузьким каналом. На березі ПО с. Одрижин, через що в народі побутує паралельна назва оз. Дрижинське.

Платон, єп., див. Артемюк П.

Плеса, річка, права притока Ясельди, Дорог. р-н., басейн Дніпра.

Плетенецький Єлисей, укр. церк. та культ. діяч. Н. бл. 1554, на Львівщині.. П. 29.10.1624, Київ. 1596-1599 архимандрит Ліщин. монастиря в Пинську. 5.07.1596 очолює групу пин. духівництва до місцевої пол. влади, куди подає петицію з протестом проти заходів на укладання унії з пол. католиками. Того ж року очолює пин. делегацію на соборі в Бересті, де виступає противником унії. Вижитий І. Потієм з Пинська переїздить до Києва, очолює Києво-Печерську лавру, організує лаврську друкарню, об'єднує навколо неї укр. вчених П. Беринду, З. Копистенського, Т. Земку, О. Митуру. Сучасники наз. П. «батьком укр. народу».

Є. Плетенецький. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, К., 1960., т. 1, с. 144-146; А. Миловидов. О положении... с. 388-389; М. Возняк. Історія укр. літ., т. 2, Львів, 1921, с. 87-88.

Плотниця, с., Стол. У куті між Прип'яттю і Стиром. У П. 1670-1678 відбулося збройне повстання. П. була центром новоствореного 1791-1792 пов. Пинсько-Зарічнянського. 1869 П. відвідав П. Чубинський, записав тут весільний обряд (Труди, т. IV).

Плотницьке повстання 1670-1678, виступ зі зброєю проти утисків реліг. характеру в с. Плотниця, Пин. пов. 1670 з села вигнано двох гр.-кат. (ун.) священиків за намагання перебрати правосл. церкву. До справи втрутився пан Савицький, який силоміць намагався забрати в правосл. церкву. 1678 пана вбито, уніатський священик врятувався втечею. Селян, учасників подій, пол.-лит. суд присудив до страти, до ув'язнення в башті, до штрафу. Ініціатором конфес. колотнечі був єп. Білозір.

Плоскінь, с. Пин., ср. Бобриківська. Від зал. ст. Мальковичі (Луїнець-Барановичі) 30 км.

Плохий Яків, громадянин м. Пружан на 1615, спільно з І. Поповичем і І. Зеньковичем причинився до заворушення, викликаного надуживаннями католического духовництва.

Археографич. сборник документов, относящихся к истории северо-зап. Руси, Вильна, 1867, т. IV, с. 77-78.

[241]

Площини, с., Коб., ср. Буховицька. Від Кобриня 10 км.

Побережжя, частина м. Пинська, прилягла до р. Пини, назва вживалася до XVIII ст.

«Повість временних літ», літопис, авторство приписується ченцеві Києво-Печ. монастиря Несторові (п. після 1113). Відомий у двох списках – Лаврентіївському (1116) та Іпатіївському (1118). «Повість» висвітлює питання, «звідки пішла земля Руська», описує перших князів Києва, початок самої столиці. Закликає до єдності перед загрозою кочовиків. Ґрунтовне джерело найдавнішої укр. історії. У «Повісті» уперше згадується Турів, Берестя, Пинськ. За словами І. Франка, «ПВЛ» стоїть «у ряді найцінніших пам'яток середньовічного письменства взагалі».

Повіття, с., Коб., до 1954 Дивинський р-н. 10 км від вол. межі, 50 км від Кобриня. Відоме з XV ст. У XVIII ст. П. володіли Нарушевичі. Пам'ятка дерев'яної поліської архітектури – Пречистенська церква. В околицях П. в жовтні 1942 постала перша сотня УПА на чолі з С. Качинським («Остапом»). З П. в УПА вступило кілька десятків юнаків, частина з них погинула в боях з німцями і більшовиками.

Погоня, 1) видолинок на Поліссі, який під час повеней затопляється водою. 2) сіно, скошене на погоні. 3) герб Вел. кн. Литовського і відповідно тепер герби Литви і Білорусі.

Ф. Д. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского полесья. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 58; П. С. Лисенко. Словник поліських говорів, К., 1974, с. 164.

Погорина, географ. та історичний район Полісся вздовж середньої та нижньої течії Горині. До П. належали нас. пп. Давид-Городок, Столин, Городня, Дубровиця, Степань.

А. Грушевский. Очерк истории Турово-Пинского княжества XI-XIII вв., К., 1901, с. 16; М. Гр. ІУР, т. 2, 1905, с. 302; І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 14, 24, 28.

[242]

Погостейське озеро, Пин. р-н., сполучене з р. Бобриком. Літописна форма назви З'ять, пол. назва Свентицьке.

Погост-Загородськ, Погост-Загородський, с., Пин., на р. Бобрик, неподалік оз. Погостейського. В околицях ПЗ відкрито сліди племен 3-4 тис. до н. е.: рештки вогнищ, кераміку, кремневі наконечники стріл, сокири, різці, серпи. ПЗ – третій на Поліссі центр гончарного виробництва. Пам'ятка архітектури – церква Кирила і Мефодія. До 1648 належав Стеткевичам. Земля навколо ПЗ належала у 80-х рр. XIX ст. кн. Друцьким-Любельським. Записував фольклор О. Кольберг. 1941-1944 німці розстріляли в ПЗ 1200 жит., спалили 15 дворів.

Погост-загородська кераміка, гончарні чорнополив'яні вироби майстрів-гончарів з с. Погост-Загородськ, Пин., традиційного асортименту – глечики, горшки, збанки, миски, «гладушки», макітри, горнята, вази. Відомі до 1939 майстри: І. Завадовський, Т. Король, Л. Король, С. Кушніревич, З. Янкович, Я. Янкович. Зразки ПЗК є в експозиції Держ. музею Білорусі.

Я. М. Сахута. Погост-Загородская кераміка. – ЭЛМБел., т. 4, с. 130-131.

Погост-Зарічнянський, тепер Зарічне. Рівнен. обл. Належало до Пин. князівства, потім повіту. Власність у XVII ст. кн. Збараських, відтак Нелюбовичів-Тукальських, під Росією – кн. Репніна.

Пожежин, с., Малорит., ср. Великоритська. На зал. Берестя – Ковель.

Покри, с., Берест., ср. Чорнавчицька, на лівому березі Лісної. Пам'ятка архітектури – церква з 1739. У. П. розкопано кілька безкурганних поховань з трупоспаленням. Знайдено 1912 монетний скарб із середньовічними європ. монетами.

«Покрови», ікона з 1649, малоритський майстер, пам'ятка поліського іконопису. Відкрита в Миколаїв. церкві (1907) м. Малорити. На дошці, темпера яєчна, 123,5x80x2-4. Утримується в ДММ Респ. Білорусь у Мінську.

ЖБ, с. 36-38.

[243]

Покровська церква, м. Жабинка, пам'ятка архітектури XX ст. В стилі неокласицизму.

Полахва, річка, притока Мухавця. Жаб., Басейн Висли.

«Полесьє», зб. досліджень з лінгвістики, археології і топоніміки Полісся, вид. ін-том слов'янознавства при АН СРСР (в-во «Наука», М., 1968). Редактори В. Мартинов і М. Толстой. Полісся в лінгвістиці – тема ст. М. Толстого. «Лінгвістична границя, – пише Толстой, – здебільшого співпадає з фізико-

географ. на заході і північ. заході вона доволі чітко визначається пучком ізоглос, при чому найбільш релевантною виявляється границя акання (мова йде про ПРЛ. – ВЛ.), на північному сході вона менш виразна, але на півдні знову виділяється рядом ізоглос, з яких найбільш яскравою слід визнати ізоглосу дифтонгів» (с. 5). Толстому слід було, очевидно, спочатку ці міркування попередити констатацією того, що окреслена ним територія в лінгвістичному відношенні ділиться на укр. і біл. частини, і межа між ними не менш важлива в наук. плані, ніж згадані ізоглоси на території обох мов, тобто мову слід вести про два Полісся – укр. і біл., а не про одне, як чинить автор на догоду мотивам адм.-політ. Позиція Толстого є визнач. для більшості авторів зб. Так, ст. М. Лакомцевої і С. Толстої «Фонологічний коментар до поліських діалектів» виявляє виняткову гнучкість, з якою вони маневрують між поняттями Білоруське Полісся, поліський діалект і укр. мова. З усіма матеріалами позитивно контрастує ст. Ю. Кухаренка про археологію Полісся.

«Полищукове слово», укр. г., № 1 вийшов у серпні 1992, редакція в Бересті і Кобрині. Засновник В. Брич, редактор і. Бус. Заголовки ст.: «Аби віте назвали своєю», «Не на голому місці», «Потрібна правда про УПА і справедливість щодо її вояків», тощо.

«Поліссьє», реваншистське, антиукр. т-во, засноване 1988 у Мінську за ініціативою проімперських спецслужб, зацікавлених у поборюванні українства на Берестейщині та насаджуванні сепаратизму в поліських районах України. Т-во «П.» веде мову про окремий поліський народ, вважаючи його етнічною та історичною основою ятвягів, балтське плем'я, що вимерло ще в кінці XIII ст. Має філії в Бересті і Пинську. Видає язичієм г. «Збудінне».

Полісся, природний та етнограф. край на пн. України, окреслюється басейном Прип'яті і середнього Бугу. У межах Поліської низовини. Заболоченість території 70 %. Під лісами – 30 %. В етнографічному плані

[244]

П. поділяється на укр. і біл., межа між ними, між Україною і Білоруссю – ПРЛ. Укр. П. територіально співпадає з ареалом північ. діалекту укр. мови. Існує традиція історичним П. вважати Берестейщину, де цей термін уперше зафіксований на 1274 (в Гал.-вол. літопису) і де він вважається як самоназва.

«Полісся», біл. «Палессе», танцювальний ансамблю при міському будинку культури м. Пинська. Має офіц. титул народного. Місцеві танцювальні традиції в програму «П» не допускається.

Полісся Білоруське, термін, який в Респ. Білорусь поширюють, крім Гомельщини, також на Берестейщину, хоча і безпідставно: південною межею ПБ є ПРЛ.

Полісся бюро меліорації, Бюро меліорації Полісся, пол. установа, займалася у 30-х рр. вивченням Полісся з метою меліорації. Осідок у Бересті.

«Полісся голос», ансамбль народної пісні в Бересті. Керівник І. Черник.

«Полісся західного грамоти», «Грамоти західного Полісся», під такою назвою згруповано грамоти XV ст. у зб. «Укр. грамоти XV ст.» (К., 1965, сс. 32-62), в яких виявлено говіркові елементи північних районів Волині. Частина грамот вийшла з канцелярії лит. князів Витовта, Свидригайла, Казимира, Олександра, інша частина – з-під пера приватних осіб, в тому числі жителів Берестейщини.

«Полісся і Волині товариство друзів», **«Т-во друзів Волині і Полісся»**, пол. громад. об'єднання реваншистського напрямку, об'єднує пол. громадян, уродженців згаданих укр. країв, та їх потомків. В основі діяльності кладуться претензії на згадані землі, організація громадянської думки в цьому напрямку. Але 20.03.1992 т-во привітало утворення укр. держави, закликаючи пол. і укр. народи до співпраці.

Полісся Комісія, комісія Полісся, наукова установа в системі ВУАН, утворена 1929 за ініціативою М. Грушевського з метою комплексного

[245]

вивчення Полісся. Проіснувала кілька місяців, розпущена з погромом М. Грушевського та його історичної школи в ВУАН.

В. Зарубка. Погром. Як нищили школу істориків академіка М. Грушевського. – ЛУ, 1991, 11.07.

Полісся Male, територія між Поліссям Волинським і Поділлям.

«Полісся помста», **«Помста Полісся»**, кодова назва загону УПА-Північ, створений на Поліссі, діяв 1943-1944. Командир «Верховинець». До загону ПП входили курені Голобенка, Яреми, Юрка. Завдав німцям значних втрат та території Коб., Жаб. та Антопільських р-нів.

П. Мірчук. Українська Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 200-201; Л. Шанковський. УПА проти гітлерівської Німеччини. – г. «Ратуша», Львів, 1991, № 7, 28.01.

Полісся Українське, див. Полісся.

Поліська музично-етнографічна експедиція 1932, орган. К. Мошинським за участю Ф. Колесси. Пісні записано в селах Лунинецького і Стол. пов.: Хоростові, Пужичах, Чолонці, Березняках, Лугах, Вітчині, Стахові, Велимичах, Синькевичах, Луниці. Записано 228 текстів, 236 мелодій. Мошинський терени Полісся між Цною і Прип'яттю в музично-етнографічному відношенні називав перехідним укр.-біл., терени на пд. від Прип'яті – укр. На думку Колесси, поліські пісні, і лунинецькі і столинські, попри локальні риси, мають характер наскрізь укр.

Поліська низовина, природно-ландшафтний район в поріччі Прип'яті і середнього Бугу, обмежена з пн. Білоруським пасмом, а з пд. Волинсько-Подільською височиною. Рівнина. Асоціюється з Поліссям географічним.

Поліська область, умовна назва території Поліського воєвод. після його приєднання 1939 до СРСР. Назва не прижилася як з огляду на поділ воєводства на дві області Берест. і Пин., так і з огляду на те, що в БРСР вже була Поліська область із центром у Мозирі.

Поліська партія, гідро-меліоративна експедиція, створена 1913 з метою осушування боліт Полісся, уважалася спадкоємницею Західної (Поліської) експедиції (Жиленького). Припинила діяльність з початком Перш. св. війни.

Поліська розмежувальна лінія, ПРЛ, лінія між укр. та біл. етнічними територіями, засвідчена археологічними, етнографічними, антропологічними матеріалами. Пролягає по р. Нарві, по горішній Ясельди до м. Берези – Вигонівське оз. – гирло р. Горинь – Прип'ять. Від II тис. до н. е. і до IV ст. н. е. ПРЛ розмежовує балтів і слов'ян, пізніше – білорусів і українців.

Е. Ф. Карский. Этнографическая карта белорусского племени, Пг, 1916; Сулімірські Т. Стародавні сусіди балтійських племен на півдні. – «Акта Балтіка-Славіка», Білосток, 1974, № 7; Ю. В. Кухаренко. Полесье и его место в процессе этногенеза славян (по материалах археологических исследований), зб. «Полесье», М., 1968; Е. Е. Ширяев. Русь Белая, Русь Черная и Литва на картах, Мн., в-во «Н. і Т.», 1991, карти 29-45; І. Сидорук. Проблема українсько-білоруської мовної межі, Аусбург, 1948; А. П. Непокупный. Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений, К., 1964.

[246]

«Поліська січ І», укр. курінь створений у січні 1919 в м. Кобрині для боротьби з більшовиками і поляками, командир П. Макарук. У лютому 1919 «ПС» у повному складі захоплена поляками, які особовий склад «ПС» інтернували, старшин ув'язнили.

Є. Пастернак. Історія Холмщини і Підляшшя, Вінніпег, 1968, с. 181-182; Я. Войтюк. – ЕУ, т. 1, 1993, с. 362.

«Поліська січ II», осідок-база Поліського лозового козацтва, утворена 1939 в липні в околицях Янова на Поліссі за ініціативою ОУН на хуторі лозового козака Лося-Адамського.

П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 192.

«Поліська січ III», «Поліська Січ Укр. повст. армії», укр. повст. організація 1941-1943, діяла в районі Сарн. Захищала укр. населення від окупаційної сваволі німців та сов. і пол. партизан. Головна політ. мета – боротьба за незалежність. Очолював ПС УПА Т. Бульба (Боровець). В зону дій ПС УПА належала Берестейщина. 1943 ПС УПА стала складовою частиною УПА-Північ.

Поліська соха, пристрій для оранки землі. На рогачі-основі закріплювався сошник і чепіги, а з другого кінця – ярмо на пару волів.

Д. К. Зеленин. Русская соха. Ее история и виды, Вятка, 1908, с. 55; Л. А. Молчанова. Материальная культура белорусов, Мн., 1968, с. 16-28.

Поліська школа народної архітектури, в укр. нар. будівництві регіональна школа поряд наддніпрянської, подільської, лемківської тощо, засвідчена переважно дерев'яними громадськими й сакральними спорудами, має чимало спільного зі згаданими школами, але має й відмінності, зумовлені природними умовами та історією Полісся. Оформилися впродовж останніх 500 років. Конструкції житлових і госп. будинків, планування інтер'єрів близькі до волин. і південнобіл. типів. Хати раніше обмазувалися глиною, мали три- і чотирисхили дахи, пошивалися куликами, зрідка покривалися гонтою. Згодом дах стає двосхилим з паціятами. Культова архітектура є продовженням вол. Головний матеріал Полісся, як і Карпат, є дерево. Збереглося кілька десятків старих церков, переважно уніатських з XVII-XVIII ст., в яких особливо яскраво відбилися місцеві будівничі традиції, смаки, методи і розуміння доцільного й прекрасного в будові.

Поліське воєводство, адм.-терит. одиниця Польщі 1919-1939 із центром у Бересті. Пл. 36,8 тис. кв. км. На 1931 1136, 4 тис. жителів, у тому українців 924 тис. Пов.: Берест., Камінь-Каширський, Коб., Косівський, Луинецький, Пин., Пруж., Сарненський, Стол. У Косівському і Луинецькому переважно біл. населення, в решті пов. укр. Пол. влада провадила в ПВ колонізаторську політику, дискримінувала поліщуків, забороняла укр. школи, кращі землі населяла поляками-осадниками. Тим не менше саме на 1919-1939 укр. національна культура і свідомість здобувають найбільше поширення на Поліссі.

«Поліське лозове козацтво», повстанська формація кількістю бл. 500 стрільців, створена 1939 на Поліссі в околицях Янова (Іванова) за ініціативою ОУН для боротьби з пол. пацифікаторами. Командири: І. Скопюк, А. Закоштуй, Вовківчик, І. Гроза, А. Карий, Федір з Янова,

А. Бульба, Оксана П.-Ріка. З початком пол.-нім. війни «ПЛК» мало сутички з пол. частинами з метою захоплення зброї, після 1939 – з частинами НКВД. З утворенням УПА особовий склад «ПЛК» влився у перші сотні.

П. Мірчук. Повст. армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 192.

Поліське повстання 1918-1919, інспірований більшовиками збройний виступ проти УНР в районі Луни́нця, Столи́на, Дуброви́ці. Почалося восени 1918. Спроводало в Україну регулярні частини ЧА. 21.01.1919 повстанці захопили Пинськ і повели наступ на Рівне. ПП пришвидшило окупацію Зах. України поляками.

Поліський кінь, запряжний кінь місцевої породи. Виведений в умовах бідного годування та надмірного завантаження роботою. Відомий витривалістю й невибагливістю щодо умов утримання.

БСЭ, 1955, т. 33, с. 519.

Поліський курінь, інша назва «Поліська Січ І»

Поліських залізниць майстерні, тех. споруди в Пинську, призначені для ремонту зал. техніки. Кількість робітників від 500 до 1 тис. чол. Робітництво ПЗМ організовано виступало за свої права 1893 і 1905-1907.

Поліські болота, загальна назва різних завбільшки заболочених територій Полісся переважно вздовж Прип'яті, Бугу та їх приток або навколо озер, як живих, так і зарослих. Більші болота Полісся: 1) Великоліське болото на межі Дорог. і Коб. р-нів площею до 40 тис. га, межиріччя Дніпровсько-Бузького каналу і горішньої Прип'яті. 2) Вигонищанське болото на горішньому Бобрику, Ганцевецький р-н, пл. бл. 40 тис. га. 3) Обрівське болото, на межі Берез., Дорог. та Іван. р-нів, лівобережжя середньої Ясельди, Заясельдя. 4) Столинські болота, пл. бл. 50 тис. га. До Вигонищанського і Столин. боліт та до суміжних боліт Рівненської та Вол. обл. ще застосовується назва Пин. болота.

Поліські діалектологічні експедиції, дослід. виправи в різні райони Полісся упродовж 1962-1965 з метою збирання мовного матеріалу за програмою, опрацьованою в Моск. ін-ті слов'янознавства та в ін-ті мовознавства

ім. Я. Коласа в Мінську, програма ПДЕ, як показали звіти та публікації їх учасників, зігнорувала укр. мовно-нац. характер Берестейщини, виходячи в кращому випадку з абстрактних загальнославистичних настанов, у гіршому – з настанов відверто білорусифікаторських. Мовознавчі центри УРСР, за

винятком Житомирського пед. ін-ту ім. Франка, до праці в ПДЕ залучені не були.

Н. І. Толстой. О лингвистическом изучении Полесья. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 5-17; Н. В. Никончук. Хроника полесских экспедиций. – там же, с. 300-302.

Поліські залізниці, колії, що перетинають Полісся: Московсько-берест., стала до ладу 1871, найбільш завантажена і технічно досконала. Лінія Берестя-Київ через Ковель, Сарни і Здолбунів з'єднує Полісся з центр. Україною, стала до ладу 1872. Лінія Барановичі-Лунинець-Здолбунів з'єднує Україну з Прибалтикою, стала до ладу 1885. Лінія Жабинка-Лунинець-Гомель-Брянськ стає до ладу 1887-1888. ПЗ споруджено з огляду на їх стратегічне значення, але вони вивели Полісся з природної ізоляції. Завдяки ПЗ занепав водний шлях до Прип'яті, зате вирости нові міста Жабинка і Лунинець.

Поліські куфри, дерев'яні скрині для зберігання білизни. Здебільшого на чотирьох коліщатах, зрідка обковані метал. смугою. Цінність ПК у розписах. На коричнево-бронзове або світло-зелене тло накладається в червоному, срібно-білому чи блакитному кольорах химерні зображення квітів, трав, дерев і птахів (див. Загородський розпис). Існувало кілька шкіл розпису: в с. Огове, Іван., в с. Крамне, Дорог., в с. Мокра Діброва та Хойне, Пин. Розквіт промислу припадає на поч. ХХ ст. Тепер у занепаді.

Поліщуки, етнограф. група укр. народу, є певні особливості в мові, звичаях, побуті. Особливості пов'язані з племінними періодом укр. історії, зокрема з локалізацією на Поліссі волинян і деревлян. Ба більше – північний діалект укр. мови, що є лінгвістичною характеристикою П., вписується в ареал племен зарубинецької культури. Регіоналізм П. полягає в способі будувати і споруджувати житло, виготовляти і прикрашати одяг. Якщо ще в ХІХ ст. П. були прикладом мовно-етнографічної консервативності,

[249]

то в даний момент вони відрізняються від українців інших областей хіба що мало кому помітною вимовою деяких фонем. Процес нівеляції поліської архаїки значно сповільнений на Берестейщині внаслідок посиленої денаціоналізації, активного, планового етноциду. Дедалі більша частина П. змушена визнавати себе білорусами. Проте глибинні зв'язки з укр. материком, які діють попри ізоляцію, живлять місцеву укр. стихію. Атлас мови БРСР (ДАБМ) зафіксував на Берестейщині в мові чимало укр. літ. форм і лексем, раніше тут невідомих, що свідчить про взаємозв'язок лінгвістичного процесу на всіх укр. землях. Ще в 1919-1939 на Поліссі занотовано назви етнограф. підгруп серед П. – полюхи, підпушанці, багнюки, пинчуки, кобринчуки тощо. Тепер про ці підгрупи ніхто не пам'ятає: виробилася спільна самоназва поліщуки.

Полкотичі, Півкотичі, укр. с., Іван., ср. Достойська. Від Янова (Іванова) 20 км. Відомі з XVI ст. як власність панів Достоевських.

Половецька волость, існувала у складі Берест. пов. XIII-XIX ст. До ПВ належали села Піщатка (Половецька), Хлевище, Терехи, Суходіл, Голя (Половці), тепер Кам., жителів яких донедавна називано половцями. Уважається, предками мешканців ПВ були переселені на Берестейщину за Данила Галицького половці, втікачі від татаро-монголів. Православні, зукраїнізовані.

М. Гр. ІУР, т. II, с. 585.

Полоня, галявина в лісі, вільне від дерев місце, щось на взірць карпатської полонини.

Ф. Д. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья. – зб. «Лексика Полесья», М., 1968, с. 59.

Полоус Федір, запорізький отаман, гетьман, ватажок повст. загонів наприкінці XVI ст. 1594 ходив на Буджак. Під час Наливайкового повстання 1595 селянський загін П. діяв у Пин. пов. ще до приходу сюди головних повстан. сил. Учасник боїв Наливайка з пол-лит. військом. Остання згадка про П. припадає на 1598, коли був причетний до нових антипол. виступів на Запоріжжі.

Ф. Полоус. – РЕІУ, т. 3, с. 411; Исторические корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 48.

[250]

Полянський Іван, греко-кат. (уніатський) священник. За дорученням митроп. А. Шептицького був 1918-1919 на Поліссі і Підляшші, де спільно з о. М. Котом намагалися відродити реліг. унію. З окупацією Полісся поляками П. інтерновано.

Є. Пастернак. Історія Холмщини і Підляшшя, Вінніпег, 1968, с. 219.

Полянський Юрій, укр. геолог і археолог. Н. 1892, Львівщина. П. 19.07.1975, Аргентина. Старшина армії УНР та УГА. Член УВО. Дійсний член НТШ, член академії Аргентини. У 1931-1932 досліджував геологію Полісся – вивчав сучасну і викопну фауну молюсків, уточнив стратиграфію антропогену, виявив властивості геолог. будови регіону, його терасову структуру, з якою пов'язане заболочення і заторфування. Склавав геологічну карту Полісся.

М. Демидюк. Дійсний член НТШ – Юрій Полянський. – «Вісник НТШ», 1995, ч. 12-13, с. 10, 11, 22.

Полятичі, укр. с., Коб. ср. Батчинська. Від Кобриня 11 км.

Польські повстання на Поліссі, збройні повстання поляків за незалежність пол. держави у межах до 1772. 1) Повстання 1794 під проводом Т. Костюшка за відновлення Речі Посполитої у межах до 1772, тобто з включенням до неї укр. земель. Повстанці захопили поліські міста Берестя, Кобринь, Пинськ, але в жовтні 1794 повстання придушено О. Суворовим, а воєвод. Берестейське приєднано до Росії. 2) Повстання 1830-1831, мета – та сама. У повстанні активно була задіяна поліська шляхта. Бл. 1 тис. повстанців зосередилося в Біловезькій Пущі. Сутички відбулися в Пин. і Коб. повітах, де повстанцями командував Т. Пусловський. Повстання жорстоко придушене. 3) Повстання 1863-1864, та сама мета – відновлення пол. держави. На Поліссі діяли окремі загони, сформовані зі сполонізованої шляхти. У Пин. і Коб. пов. відзначився загін Р. Траугутта, в Берест. пов. – Ванькевича. Повстання придушене.

Зб. «Восстание в Литве и Белоруссии», М., 1965, с. 359-391.

«Помста Полісся», див. «Полісся помста».

Пониква, с., Кам., ср. Вовчинська. Від зал. ст. Високо-Литовськ 16 км.

Пономаренко Пантелеймон, компартійний апаратник БРСР. Н. 1902, Краснодар. край. 1938-1948 перший секретар ЦК ВКП(б) Білорусі, голова РНК БРСР. Під час обговорення в Кремлі 1939 проблеми розмежування західноукр. і західно-біл. земель виступив з нападками на делегацію УРСР, звинувачуючи її в націоналізмі за намір возз'єднати Берестейщину з Україною. Сталін підтримав тоді П., і Берестейщина опинилась під БРСР. У Берест. і Пин. областях, приєднаних до БРСР, очолена П. адміністрація БРСР здійснювала щодо місцевого українства політику геноциду.

Пономаренко П. К. – БСЭ, т. 20, с. 350; А. Філатенко. Як Сталін ділив Білорусію й Україну. – Г. «ГБ», 1993, № 1(7).

Понятичі, с., Пин., ср. Березовицька. Від зал. ст. Молотковичі 10 км. Був маєтком Пусловських.

Попенко, керівник козацького загону, дислокованого на території Пин.-Тур. полку. П. причетний до полонення і страти пол. єзуїта А. Боболі 15.05.1657 в м. Янові.

[251]

Ілюстрації

[252]

Попко Юрій, біл. активіст. Родом з Пружанщини. П. 1990, на еміграції. Вивезений 1941 до Німеччини, працював на промислових об'єктах. По війні

за участю П. у м. Лоймені, Німеччина, утворено інститут білорусознавства з музеєм, зі щорічником «Звесткі». П. значиться як співавтор «Етнографічної карти Білорусі», на якій, крім Берестейщини, зараховано до Білорусі Підляшшя і вся пн. Чернігівщина включно з Черніговом.

М.Іваноў. Беларускі музей у Лаймені. – г. «Навіны», 2.07.1990.

Попович Грицько, берест. міщанин, імовірно торговець книгами. Одержав 1624 від Г. Федоровича у спадок «Псалтир» друку Ф. Скорини.

Фр. Скарына. Эн. Дав., Мн., 1988, с. 379.

Порицькі, княжий рід в Україні, походили з пин. Рюриковичів-Юрійовичів через кн. Несвицьких. Перший з роду П. кн. Михайло, успадкувавши 1512 м. Вишневець на Волині, дав початок роду кн. Вишневецьких.

Л. Винар. Силуети епох, Дрогобич, 1992, с. 16.

Порицька суконна фабрика, підприємство для виробництва суконних тканин, с. Поріччя, Пин. пов. На 1868 на ПСФ працювало 375 робітників, на 1884 – 444 робітники. Мала дві парові машини по 100 кін. сил. Вироби ПСФ мали попит і закордоном. Власність Пусловських і Скирмунтів.

Порицькій парк, садово-паркова пам'ятка Полісся. Створений у ХІХ ст. в с. Поріччя, Пин., в маєтку Пусловських. Добре спланований, багатий на рослинні екзоти, споряджений системою протічних каналів і ставів. Числиться за Телеханським лісництвом.

В. Г. Антипов. Парки Белоруссии, Мн., 1975, с. 108-110.

Поріччя, с., Пин., на березі Ясельди. Напроти П. з Ясельди починається Огинський канал. Відоме з ХVІ ст. У 1687 в П. відбулося селянське заворушення, згорів пан. маєток, 4 селян четвертовано. У П. в 30-х рр. ХІХ ст. поміщики Скирмунти провадили меліорацію. У др. полов. того ж ст. працювала в маєтку Пусловських суконна мануфактура.

Поросці, с., Пин., ср. Калавуровицька. Від Пинська 44 км.

Порхове, див. Іванове.

«По Стоходу і Пині», укр. видовий фільм, автор худ. зі Львова Р. Турин. Фільм створено у 30-х рр.

Потановичі, укр. с., Іван., ср. Бродницька. Над р. Пиною. Від Янова 16 км. За Речі Посполитої П. належав пин. Ліщинському монастирю, відтак гр.-кат. (ун.) монастирю василіанок.

Потебня Олександр, укр. мовознавець. Н. 22.09.1835, с. Гаврилівка, Сумська обл. П. 11.12.1891, Харків. Чл.-кор. Петерб. АН. Досліджував укр.-біл. мовні

контакти та суміжжя. Досліджував говірки Берестейщини – пружанські, берест., коб. (за повітами), кваліфікував їх як укр.

Потись, потась, пристрій для прядіння, складався з двох під прямим кутом збитих дощок. На горизонтальній дошці сідалося, до вертикальної кріпилася куделя. П. часто оздоблювався різьбою.

Ф. Д. Климчук. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья. – зб. «Лексика Полесья», М., 1968, с. 60.

[253]

Потій Іпатій, до постригу Адам, укр. церковний діяч, письменник. Н. 1541, біля Володави, Берест. воєвод. П. 18.07.1613. Вчився в Крак. академії. Переходив у кальвінізм. Був писарем, суддею, каштеляном берест. сенатором. Був одружений з Ганною Острозькою. Постригся 1593 в ченці, незабаром став владикою володимирсько-берест. собору 1596. Від 1599 митрополит (уніатський). В обороні унії розгорнув жваву діяльність, у тому числі публіцистичну, в цій царині виявив неабиякий хист. Тв.: «Унія або виклад преднейших артикулов ку з'єдноченню греков с костелом римським належачих» (1599), «Розмова берестянина з братчиком» (1604) тощо. Укр. народ, Україна в писаннях П. – «неукая Русь», «простакове глупіє», «бидло глупое», «плюгавая обора».

І. Потій. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, К., 1960, т. 1, с. 466-471.

Потії, магнат. родина Берестейщини, представники якої посідали адм. пости в апараті воєвод. Берест., ВкнЛит. та Речі Посп. починаючи від Іпатія П. полонізуються. Відоміші: Лев, берест. шляхтич. П. 1550, підскарбій ВкнЛ, власник с. Рожанка. Батько Іпатія. Федір, берест. шляхтич, обіймав посаду земського судді в Бересті, писаря тощо. Брат Іпатія. Ян Потій, власник с. Хмелів, Волод. пов. Позивався 1569 з селянами. Ян, мінський воєвода наприкін. XVI ст. Іоан, до постригу Михайло Адам, єп. гр.-кат. (ун.) у Бересті і Володимирі на 1659. Онук Іпатія. Олександр, шляхтич др. пол. XVIII ст. Лев, лит. підскарбій, заснував 1706-1707 у Гродні монетний двір. Варвара Потіївна, берест. шляхтянка, володіла на 1759 земельною ділянкою в Бересті.

Почанове, с., Пин., ср. Городищенська. Від зал. ст. Ясельда 1 км.

Почановська Уляна, ігуменя Варваринського жін. монастиря в Пинську, призначена в сан 1552 за протекцією королеви Бони.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с. 105.

Празька культура, археологічна культура VI-VII ст. Носії – слов'яни. Назва від чеської Праги, де вперше знайдено сліди ПК. Поселення племен ПК поширені також на Поліссі, сліди їх виявлені в Хорську, Хотомлі, Мотолі. Північна межа поселень ПК – це ПРЛ, за якою жили балти.

Ю. В. Кухаренко. Полесье и его место в процессе этногенеза славян. – зб. «Полесье», М., 1968, с. 29-31.

«Преображення», ікона з 1648, майстер з Малорити, пам'ятка поліського іконопису. На дощці, яєчна темпера. Вивезена 1970 з Миколаївської церкви (1907) м. Малорит до Мінська. 121x85,5x2,5-4-5.
ЖБ, с. 30-32.

Пречистенська церква, с. Доропійовичі, Малорит., пам'ятка поліської дерев'яної архітектури. Споруджена 1671, реконструйована 1902. Готико-ренесансовий стиль.

[254]

Пречистенська церква, с. Дубенець, Стол., пам'ятка церковної дерев'яної архітектури Полісся XVIII ст. Унікальні ікони ПЦ, серед них «Богоматір Одигітрія Смоленська» (XVI ст.), вивезені до ДММ Респ. Білорусь в Мінську.

Пречистенська церква, м. с. Шерешове, Пруж., пам'ятка поліського дерев'яного будівництва. Споруджена 1760 як гр.-кат. (ун.). Зруйнована. Іконостас демонтовано. Цінніші ікони вивезено 1963 до ДММ в Мінську й оголошено тв. біл. іконопису.
ЖБ, №№ 3-108.

Пречистенської церкви дзвіниця, м. с. Шерешове., пам. поліської церковної архітектури. Церква збуд. 1760, дзвіниця – 1799. Квадратна в плані, покрита гонтою, двоярусна, маківка з хрестом. Виконана в стилі північно-укр. будівництва.

Прибишук Віктор, самодіяльний поліський скрипаль, знавець та інтерпретатор поліського мелосу. Н. 1905, с. Горовата, Іван. Нар. музиками були батько і дід П. У репертуарі П. понад 100 мелодій. 1985 вінок мелодій, записаних від П., виконувався ансамблем «Свято» Білдержфілармонії в Мінську з довільною ремаркою «біл. нар. мелодії».
М. Горські. Мелоды чароўнага смычка. – ЛіМ, 1985, 11.10.

Приборове, с., Берест., ср. Томашівська. Від зал. ст. Володава 1 км. 1941-1944 німці розстріляли 250 жит. П., спалили 100 дворів.

Пригодич Зиновій, біл. письменник. Н. 15.10.1944, с. Лища, Пин. Вчився в Мін. ун-ті й Академії сусп. наук при ЦК КПРС. Працював у г. «Звезда», в апараті ЦК КПБ, на кафедрі журналістики, мови і літ. в Мін. партшколі. Тв.: «Крылы дужэюць у палеце» (1977), «Дзень добры, сад» (1974), «Жменя зернят» (1979), «Журавы на далекай пойме» (1984), «Ноч перад нядзеляю» (1986).

З. К. Прыгодзіч. – ЭЛМБел., т. 4, с. 395; З. К. Прыгодзіч. – ЛіМ, 1986, 22.05, с. 9; П. Місько. Такая доўгая ноч. – ж. «Полымя», 1987, № 5, с. 213-216.

Прилуки, с., Берест., ср. Гершонська. 10 км. на пн. від Берестя. Відомі з XVI ст. В П. відкрито поховання середньої бронзової доби – 1500-1200 р. до н. е., яке належало племенам тшинецької культури.

Прилуччина, с., Пруж., ср. Городечнянська. Від зал. ст. Ліси 3 км.

Прип'ятка, ріка, правий рукав Прип'яті, Стол. З Прип'яттю П. утворює великий заболочений острів, завдовжки 9 км і завширшки 5 км. Має притоку Плотницю.

Прип'ятське Полісся, низовина обабіч Прип'яті та її притоків.

Прип'ять, ріка, права притока Дніпра, довжина 961 км. Виток у Вол. обл. На Берестейщині П. перетинає р-ни Пин., Лунин., Стол. Притоки в межах обл.: Горинь, Стир, Льва (Моства), Ствига, Пина, Ясельда, Бобрик, Цна, Лань. Через Пину і Дніпровсько-Бузький канал П. сполучена Бугом. Важлива комунікаційна магістраль Полісся, відіграла важливу роль в історії пн. України. Є природною межею між Україною і Білоруссю. Перебуває під загрозою екологічної катастрофи – у Мінську опрацьовано план обвалування П., про який ведеться в біл. пресі полеміка.

[255]

Прип'ять, зал. ст. на лінії Лунинець-Сарни на місці перетину з одноімен. рікою.

Приходько Марина, укр. поетеса. Н. 1924, Берестя. Друкується з 1947. Живе в США. Дочка Олесіюка Т.

Приходько М. – ЕУ, т. 6, с2346.

Пришийхвости, с., Дорог., ср. Антопільська. Від зал. ст. Антопіль 3 км.

Прірва, права притока Бугу, протікає в Берест. р-ні. У нижній течії має назву Спанівка. Довжина 25 км. Початок біля с. Рогізне. Каналізована.

Прокін, укр. діяч у Бересті в перші роки пол. окупації. Секретар відродженої 1922 берест. «Просвіти».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 233.

Прокопович І., берест. міщанин, купець, правдоподібно, торгував книгами. Одержав 1624 за заповітом Федоровичів Г. і С. кілька книг.

Рец. А. Мальдзіса на пр. М. Б. Топольської «Чительнік і ксенжка в Велькім ксенстве Літевскім в добе ренесансу і бароку». – ж. «Полымя», 1986, с. 211.

Прокопович Микола, біл. поет. Н. 1.11. 1948, с. Пугачове, у межах Берестя. По закінченні БПІ 1970 вчителює, працює в обл. телебаченні. З 1984 очолює обл. відділення СП БРСР. Зб. тв.: «Біла вежа» (у колективному зб. «Нащадки») «Невід'ємне» (1982), «На кола своя» (1986).

Проневич Іван, збирач укр. фольклору на Берестейщині. Вчився в Молодечненській учит. семінарії. Записані пісні передав Гільтенбрантові, котрий їх опублікував у СПНТСЗК в 1866: «Ой, Боже ж мій, Боже», «Ой, ти, братик один у нас», «Темна нічка та невидная», «Ой, за гаєм, за Дунаєм», «Пливла утятка за бистрою водою», «Ой, зима, зима», «Ой, сосонка, сосонка», «Вилинула, галка», «Ой, летіли гуси з далекого краю», «Ой, в саду сосна, під сосною вишня», «Ой, долина, долина, дай чом не вродила», «А я в полі над водою сіяла долю», «Щука-риба в морі», «Ой, на горі огонь горить», «Ой, у місти, місти», «Молодая пудолянка (подолянка)», «Повій, вітрик, з гори в долину», «Мати сина оженила», «Ой, ти, полинь, полиня» (літ. походження), «Ой, ти, дівчино зарученая», «Дівчина по гриби ходила», «Чом ти, соловейку, чом ти не співаєш», «Зеленая дубровонька на гай подалася», «Ой, у ліси при дорозі цигани стояли», «Зайшов мужик до корчомки», «Ой, схотіла баба вража да й розбагатіти», «Барвіночку зелененький», «Добрий вечур, щедрий вечур», «Цупу-лупу на помости», «Не я б'ю – верба б'є».

«Просвіта Берестейщини» імені Тараса Шевченка, громадське об'єднання в Бересті, створене 27.08.1995. Згідно статуту ПБТШ «продовжує традиції товариства «Просвіта», яке існувало в 20-30-х рр. нашого століття в україномовній території суч. Брестської області (Берестейщини)...» ПБТШ «...об'єднує незалежно від політичних поглядів українців, а також осіб, які ще не визначились у своїй етнічній приналежності, але вважають рідною мовою одну з укр. говірок Берестейщини і місцеву укр. культуру»; ПБТШ має на меті «...збереження природної ідентичності українського етносу Берестейщини... формування і розвиток національної свідомості

[256]

серед україномовного населення Берестейщини на основі знань про свій етногенез та мову». Головою БПТШ обрано О. Пархача.

Статут гром. об'єднання «Просвіта Берестейщини» ім. Т. Шевченка. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Простринь, ріка в Пин. р-ні, поєднує Стир з Прип'яттю біля с. Парє, Пин.

Протасович Іона, турово-пин. єп. на 1568, потім митрополит київ.

Біскупство пінське, – ЕП, 1869, т. 4.

Протасович Ян, польськомовний письменник і перекладач кінця XVI-поч. XVII ст. Підписував свої тв. «Ян Протасович на Могильній, що лежить у повіті Пинському» (Могильна, Іван.). Мав посаду судді у Вільні. Походив з давнього боярсько-шляхет. роду Пинщини. Тв.: «Жебрак» (1597), «Зображення старої людини» (1597), «Про винахідників речей» (1608). Тв. П. надихані ідеями гуманізму. Покликається на багатьох античних авторів.

А. Анушкин. На заре книгопечатания в Литве, Вильнюс, 1970, с. 99-109.

Пружани, місто, райцентр. На р. Мухавець. 90 км. на пн.-сх. від Берестя. Від зал. ст. Оранчиці 13 км. Відомі з 1410 як Добучин, назва П. закріпилася 1589 під час одержання Магдебур. права. До 1519 в складі Коб. князівства, потім пов. Військовий відділ з П. – учасник Грюнвальдської битви. На 1563 в П. 7 вулиць, 347 будинків. У війнах XVII ст. П. зазнали руйнувань. Другий центр після Городної, Стол., гончарного виробництва на Поліссі. З укр. життя П.: у 60-х рр. XIX ст. на передмісті П. записано з уст народу пісню на слова Т. Шевченка «Од села до села»; у П. чинилися спроби організувати укр. самодіяльний театр, справа дійшла до вілен. генерал-губернатора; про нац. характер мешканців П. і околиць писав Коялович: «Міщани Пружан і Кобриня – чисті малороси».

П. Охріменко. Шляхами братання, К., 1968, с. 63; М. И. Коялович. О расселении племен в Зап. России. По поводу изд. г. Эркертотом этнографического атласа. – г. «Русский инвалид», 1863, № 114, с. 268; В. Кальнин. Путь лежит через Ружаны. – ж. «Неман», 1984, № 8, с. 136-137.

Пружанська кераміка, гончарні вироби традиційного асортименту, зроблені майстрами-гончарами з Пружан упродовж останніх 200 років. Археологи знаходять на території Пружан кераміку й давнішого походження. Ще у 20-х р. у Пружанах працювало бл. 200 майстрів. Вироблялися речі переважно чорнополив'яні: горщики, слоїки, збанки, глеки, макітри, миски, тарілки. Декор ПК традиційний, поліський. Найвидатніший представник пруж. керамічної школи А. Токаревський.

Я. М. Сахута. Пружанская керамика. – ЭЛМБел., т. 4, с. 389-390.

Пружанський район, адм.-тер. одиниця Берест. обл., центр м. Пружани. Пл. 28 тис. кв. км. Нас. пп. ПР: м. Пружани, с.м.т. Ружани і Шерешове. Сільради: Великосільська, Ворониловецька, Городечнянська, Зеленевицька, Линівська, Мокрянська, Павлівська, Пружанська, Ровбицька, Ружанська, Смолянська, Старовольська, Сухопільська, Ткачівська, Хорівська, Шенівська, Щерчівська. Укр. і біл. сільради розмежовані р. Ясельдою. Під с/г угіддями 46 відсот. території, під лісом – 42 відсотки. Зах. частину ПР займає Біловезька Пуща.

[257]

Пруська, с., Жаб., ср. Яківчицька. Від зал. ст. Жабинка 10 км.

Пруська Богуславка, с., Кам. ср. Кам'янецька. Від зал. ст. Жабинка 30 км.

Пруська Великейська, с., Кам., ср. Пелищанська. До зал. ст. Жабинка 20 км.

Псищеве, с., Іван., від зал. ст. Янів-Поліський 25 км. 1941-1944 німці в П. вбили 65 жителів, спалили 113 дворів.

«Псковський апостол», пам. письменства XIII ст., перепис. 1307. ПА знайдено К. Ф. Калайдовичем у Пскові. ПА знаний насамперед цитатою зі «Слова о полку Ігоревім», яка міститься в післямові, складеній переписувачем: «При сих князех сіяшеся и ростяше усобицами гиняше жизнь наша в князїх котри и віци скоротишася чоловіком». Є припущення, що переписувачем ПА був новгород. єп. Давид, до постригу кн. Демид Володимирович, з пин. Юрійовичів. Висувається також припущення, яке авторство «Слова» приписує єп. Давиду.

А. Резанович. «Мудрый разумеет». «Слово о полку Игореве» раскрывают свои тайны? – г. «Заря», Берестя, 1991, 1.02 і 2.02; Л. Махновець. Про автора «Слова о полку Игоревім», К., 1989; А. Ф. Замалеев. В. А. Зоц. Мислителі Киевской Руси, К., 1987, с. 97; В. М. Михайлов. Раскрытые тайны «Слова о полку Игореве».

Птаука Симон, пин. міщанин, укр. патріот. У жовтні 1648 налагодив зв'язок з кийв. міщанами, викликав козацький загін для експропріації майна шляхтянки Тишкевич, що переховувалась у Пинську. Майно вартістю 30 тис. злотих відправлено до Києва.

Документы об освобод. войне укр. народа 1648-1654 гг., зб., К., 1965, с. 174-178.

Пульва, річка, права притока Бугу в Кам. р-ні.

Пульва-полюхи, етнограф. група українців Берестейщини, назва від одноім. річки.

Л. Осовські. Загаднене єнзикове Полесья. – «Комісія наукова Бадань Зєм Вєходніх», В-ва, 1936.

[258]

Пуславський Титус, діяч пол. повстання 1830-1831 на Поліссі. Організував збройний загін на 1000 чол., мав бої з рос. карателями на Пинщині. Пуславські – заможні пол. дідичі.

Слєв кїлька о Пїньску, Пиньск, 1936, с. 14.

Путивлянин, Московитянин, ватажок козацького загону, ходив 1613 по Пинщині. Згадується поряд Яцька, Метли, То(в)пиги, що також толочили шляхет. гнізда на Поліссі.

Историч. корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 49.

Пушкінська вулиця, у Бересті, первісна назва Київська вулиця. Має паралельний напрямок від пл. Леніна до вул. Скрипникова, перетинаючи

Київ. залізницю. За № 102 на ПВ, кол. Київський, у 1920-х рр. містилася укр. школа ім. О. Стороженка.

П'ятницький Андрій, учасник укр. руху на Берестейщині, перебував під наглядом пол. поліції.

В. Ласкович. Нагнетание страха. – г. «Берестейський край», 1996, травень, с. 4.

П'ятницький Константин, активіст берест. «Просвіти» в 1930-х рр., числився в чорних списках пол. поліції.

В. Ласкович. Нагнетание страха. – г. «Берестейський край», 1996, травень, с. 4.

Р

Рагодоц, нар. вимова Радощі, с., Іван., ср. Критишинська. Від зал. ст. Янів-Поліський 15 км. Шлюз на Дніпровсько-Бузькому каналі. В околицях Р. чимало стародав. могил.

Радванський Станислав, майстер ювелірного цеху в Бересті, на одному зібранні цехових братчиків звинуватив цехмістрів у горілчаному хабарництві.

С. Цярохін. На вусах цякло, а у роце не было. – ЛіМ, 1985, 26.07; Фр. Скарына, Эн. Дав., М., 1988, с. 411.

Радзивілли, в укр. джерелах Радивили пол.-лит. магнати, володіли маєтками в Білорусі, Україні, Польщі, Литві. Посідали у ВкнЛ та Речі Посполитій важливі держ. пости – канцлерів, гетьманів, воєвод. Відоміші щодо України: Микола Р. Чорний, діяч кальвіністського руху у ВкнЛ., староста берест., заснував у Бересті друкарню, видав берест. Біблію. Альбрехт, канцлер ВкнЛ., староста пин., насаджував на Поліссі католицизм, фундував єзуїтів, силоміць відібрав у православних Дубойський чол. монастир 1638, передав його єзуїтам, збудував посеред Пинська кафедральний єзуїт. собор з монастирем. Автор записок, багатих на відомості про перебіг повстання на Поліссі в 1648. Януш, великий гетьман лит. Н. 1612. П. 1655. Лютий ворог козацької України, кат берест. повстання восени 1648, повстань у Пинську і Турові. Вдершись 1651 до Києва, зруйнував і пограбував місто. Уклав союз зі шведами проти Польщі, проголосив скасування Люблинської унії та вихід з Речі Посполитої ВкнЛ.

[259]

Зазнав поразки. Р. володіли на Поліссі Давид-Городком, Лахвою, Чорнавчицями. Ще в 1919-1939 Р. володіли 142250 десятинами землі.

Радіж, с., Малорит., ср. Олтуська. Від Малорити 16 км.

Радість, могила VIII-XIII ст. на землі с. Радість, Кам., на березі р. Лісної. Могили Р. двічі розкопували і досліджували – 1962 Ю. Кухаренко, 1969 І. Русанова. На їх думку, поховання в Р. належить волинянам, предкам суч. українців Полісся. 1887 знайдено динарій Трояна. У с. Р. – укр. хор.

І. П. Русанова. Раскопки курганов на Волыни. – «Археолог. открытия 1969 года», М., 1970.

Радчук Віталій, доцент Київ. ун-ту, депутат Київради. Автор відкритого листа ред. біл. газети «Літаратура і мастацтва», що під назвою «Беларусь не помічає українців?» був опублікований («Нар. газета», К., 1992, № 3 (34); Р. пише: «Справа в тому... що ваша газета уперто не помічає очевидного і важливого факту: що в Республіку Беларусь на рівних правах входять і укр. етнічні території, замешкані сотнями тисяч корінних українців, котрі, слава Богу, не забули своєї рідної мови, хоча й не мають жодної укр. школи...»

Райнберн(г), кат. єп., кінець X-поч. XI ст., в Україну прибув у почті дочки пол. короля Болеслава Хороброго, з котрою одружився Святополк, князь турово-пин. За участь у змові проти Володимира Великого Р. разом зі Святополком та його дружиною був арештований. Помер у в'язниці.

М. Гр. ІУР, т. 2, К., 1991, с. 494.

Райський, громадянин м. Берестя наприкінці XVI ст, державця майна кн. Острозького. У час берест. собору 1596, коли проголошувалася церковна унія в церкві св. Миколая, православні делегати на чолі з кн. Острозьким зібралися в будинку Р. і склали протест.

З. Вуйцік. Дзіке поля в огню, В-ва, 1961, с. 79.

Ратайчиці, с., Кам., 20 км. до зал. ст. Кам'янка, 15 – до зал. ст. Лищиці.

Ратненський клин, окупована поляками 1366 частина пн. Волині вздовж берест. межі до містечка Ветли. РК утруднював зносини Волині з іншими землями ВкнЛит., зокрема торгівельний рух по Бугу. Проіснував до 1569, коли був приєднаний до воєвод. Вол.

Рафалович Дмитро, укр. діяч Кобринщини, активіст коб. «Просвіти» у 1920-30-х рр.

А. Мартинов. Первая «Просвита» в Кобрыне. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

«Ревизия Кобринской экономии, составленная 1563 г. королевским ревизором Дмитрием Сапегою», Вильна, 1876, 387+XI+56 с., зб. документів про стан Кобр. економії та про діяльність її адміністрації. Містить великий фактичний матеріал.

Революція 1905-1907 на Поліссі, рев. події відбувалися під гаслом збільшення платні, за 8-годинний робочий день, за поліпшення умов праці. На селі домагалися перерозподілу поміщицьких земель, підвищення платні сільгосп. робітникам. Окремі виступи мали політ. характер, вимагали

[260]

припинення поліцейської сваволі або навіть усунення самодержавства. Виступи 1905 почалися страйком і демонстрацією пин. робітників у січні. У жовтні і грудні того ж року в Пинську страйкували залізничники – виступи придушено військом 1.01.1906. У Кобрині 1905 діяла філія всерос. спілки залізничників. 12-18.12.1905 сталися страйки і демонстрації в Бересті, були гасла «Геть самодержавство!» Тоді ж у фортеці відбулося заворушення солдат, арештовано 700 чол. Страйкують залізничники Лунинця. 5-30.12.1905 в селах Опіль і Лядовичі, Коб. пов., дійшло до кривавих сутичок між селянами-страйкарями і карателями. Убито і поранено 13 чол. У Пруж. пов. вибухнув «картопляний страйк» – придушений поліцією. У червні-липні 1906 виступили селяни Берест. і Пруж. пов. з вимогою збільшити платню, захоплювалися земельні угіддя, спасалися пан. пасовища. Придушено сел. виступи в сс. Молодові, Велятичах і Бродниці, Пин. пов. У подіях 1905-1907 робітники і селяни Полісся вперше вдалися до організованих форм боротьби – творили страйкові комітети, виявляли солідарність з виступами в ін. місцях імперії.

Реєстр козацький 1581 року, список козаків низових запороз., учасників Лівонської війни, складений пол. військовою владою. У Р. К. зазначено ім'я козака та місце його народження. У РК вписано козаків з більш нас. пп. Полісся і Підляшшя: Більська, Берестя, Дорогичина, Кобриня, Пинська, Давид-Городка, Турова. З одного с. Машковичі, Пруж. пов., занотовано 21 чол.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.: Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Рей Іван, біл. художник. Н 11.07.1930, с. Підбулькове, Берест. Закінчив БТМІ. Виставляється з 1959. Працює у всіх жанрах станкового живопису. Праці: «Портрет колгоспника» (1960), «Доярка» (1966), «Мати» (1967), «Партизанський зв'язковий» (1969), «Площа перемоги» (1981), «Земля моя білоруська» (1985).

Я. Сахута. – Рей І. – ЭЛМБел., т. 4, с. 569-570.

Рейда Дем'ян, житель Янова (Іванова), учасник виступу проти ВкнЛ 28.06.1674 разом з групою інших янівчан напав на офіцерів лит. війська, «рицарів п'ятигорської роти» і побили їх.

Зб. «Белоруссия в эпоху феодализма», т. 2, Мн., 1960, с. 170.

Реміль, с., Стол., ср. Ольшанська, від зал. ст. Горинь на пн. сх. 50 км. в Р. знайдено селище зарубинецької культури (Ю. Кухаренко).

Решетников Федір, рос. письменник. Н. 1841, Єкатеринбург. П. 1871. Жив 1867-1870 у Бересті. Назвав Берестя єврейським містом: «Євреї в єврейському місті не те, що євреї в інших місцях. Це господар, а не раб, який горбиться в три погибелі...». Писав про поляків. Місцевий укр. етнос не потрапив у поле зору Р.

Ф. М. Решетников. Повести и рассказы, М., 1986, с. 309, 312.

Рибниця, канал, притока р. Льви, у Добровицькому р-ні Рівен. обл. та у Стол.

Ридзевський, поліський шляхтич – Ридзевські володіли маєтком у с. Житновичі, Пин. Власник садиби в Пинську, на території якої на початку ХІХ ст. було викопано монетний скарб з ХІ ст. Р. подарував 1804 цареві

[261]

Олександрові І 20 золотих візантійських монет, з них 12 згодом надійшли до Ермітажу. Уважається, що саме з цього скарбу походять також 6 златників Володимира Великого, які є в колекції Ермітажу.

М. П. Сотникова, И. Г. Спасский. Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X-XI вв., Л.-д., в-во «Искусство», 1983, с. 56, 204, 230.

Риловичі, с., Іван., ср. Бродницька, над. Р. Пилипівкою. Риловчани – вправні бондарі.

Рита, ліва притока Мухавця. Витікає з району Шацьких озер у Вол. обл. і тече в Любомильському, Малорит. та Берест. р-нах. У давнину Р. служила перевалочним шляхом з Бугу в Прип'ять.

Риттіх Олександр, рос. географ, картограф, етнограф. Н. 1831, Петербург. П. після 1900. Пр.: «Славянский мир» (атлас з 42 картами, 1885), «Западнорусская граница и русская народность» (1907), «Этнографическая карта Европейской России» (СПб, 1878). В останній пр. Р. розмежовує українців і білорусів по лінії ПРЛ: верхів'я р. Нарви і Ясельди – Вигонівське озеро – Гацевичі – по р. Цні – по Прип'яті.

Рідгер, нім. старшина, шеф СД в Кобрині. Листом від 22.05.1944 намагався схилити місцевий відділ УПА «Помста Полісся», до співпраці з третім райхом в ім'я, мовляв, боротьби з «жидо-большевизмом». Одержав від укр. повстанців гідну відповідь. Обидва листи – цікаві документи доби.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 188-190.

«Рідна школа», гром. культ. освітня патріотич. організація, створ. 1881 під назвою «Руське (укр.) т-во педагогічне» в Галичині (під Австро-Угорщиною) для заснування, утримання і захисту укр. шкільництва як приватного, так і державного, – курсів для неписьменних, дит. садків, початкових класів, гімназій. З 1926 за ухвалою освіт. з'їзду в Рівному «РШ» поширила діяльність на пн.-зх. землі, в тому числі на Полісся. Перепис населення в Пол. державі 1921 виявив найбільшу кількість неписьменних у Поліському воєвод. – 71 відсоток. На 1922 на Поліссі діяло 22 укр. держ. школи (на Волині – 443, в Галичині – 2532). Під опікою «РШ» перебувала зокрема укр. школа в Бересті ім. О. С. Стороженка. У подальші

262

роки пол. влада згортала і обмежувала діяльність «РШ». Припинила існування «РШ» 1939.

Л. Ясінчук. Рідна школа в ідеї та житті, Львів, 1934; «Рідна Школа». – УРЕС, 1987, т. 3, с. 102.

«Рідне слово», укр. видавництво, діяло 1916-1919 у Білій Підлясці і в Бересті під опікою «Союзу визволення України». Видало низку книг, в тому числі: В. Сімовича «Укр. правопис», М. Кордуби «Північно-Західна Україна», А. Савчука «Укр. буквар». Видавало одноіменну газету. Припинило діяльність з окупацією Полісся і Підляшшя поляками у лютому 1919.

«Рідне слово», укр. тижневик, виходив 1916 до грудня 1918 у Білій Підлясці, до лютого 1919 у Бересті. Редактори м. Соловійчук (Терешко) та А. Савчук. Закритий поляками.

Рідька Антін, збирач укр. фольклору на Берестейщині. 1866 в СПНТСЗК опубліковано в записах Р. пісню «Сивий коню, сивий коню, золотая грива» та 15 загадок з відгадками.

Рідька Олексій, на 1865-1866 учень учительської семінарії в Молодечному, Білорусь. На замовлення Крачковського та Гільтенбранта записував пісні на рідній Берестейщині, у СПНТСЗК в записові Р. опубліковано дві укр. пісні «Ой, по горах, по долинах» та «А в сусіда хата біла» – з циклу пісень «Наталки Полтавки» І. Котляревського.

Різдва Богоматері церква, с. Рухча, Стол., пам'ятка дерев'яної церковної архітектури Полісся. Вибудована 1730. Унікальні ікони з церкви вивезено 1977 до ДММ в Мінську.

Різдва Богородиці церква, с. Вилази, Пин., пам'ятка церковної архітектури, дерев'яна. Збуд. 1787.

Різдва Богородиці церква, с. Войське, Кам., пам'ятка церковного будівництва Полісся. Дерев'яна. Збудована 1751.

Різдва Богородиці церква, с. Дубой, Пин., пам'ятка мурованої церковної архітектури Полісся. Споруджена 1811 в стилі рос. класицизму. Восьмигранна в плані, баня з декоративною маківкою. В інтер'єрі фрагменти фресок з 1855.

[263]

«Різдво Богоматері», ікона, пензля стол. майстра, 1700. На дошці, темпера, 139х94х2,5-6. З церкви Різдва Богоматері (1730), с. Рухча, Стол. Вивезена 1977 в ДММ у Мінську.

ЖБ, № 66.

«Різдво Богоматері», «Уведення у храм», «Успіння», ікони обрівського майстра, пам'ятки укр. іконопису Полісся. На дошках, темпера. 34х27х2,5; 58,5х38,5х3; 71х39х3. Вивезені 1970 разом з ін. іконами святочного чину з Михайлівської церкви (1892) с. Оброве, Іван. Переховуються в ДММ у Мінську.

ЖБ, №№ 86, 87, 88.

«Різдво Марії», ікона з XVIII ст. з Дорогич. р-ну, невідомого майстра. Переховується в ДММ Респ. Білорусь у Мінську.

«Різдво Христове», ікона з др. пол. XVII ст., пам'ятка укр. іконопису Полісся, майстер пружанський. На дошці 128х93х2,5. Темпера. Вивезена 1970 з церкви Олександра Невського (1866) м. Пружан. Утримується в ДММ у Мінську.

ЖБ, с. 48.

Річинський Арсен, укр. діяч Волині. Н. 1892. Автор пр. «Проблеми укр. реліг. свідомості» (1923), ст. про проблеми укр. правосл. церкви. Видавав часоп. «Нова дорога» (1918), «На варті» (1925-1926), «Рідна церква» (1927), «Наше братерство» (1929). Як композитор Р. створив «Скорботну матір» та «Укр. відправу». Двічі Р. був ув'язнений у пол. концтаборі «Берега Картузька» – 1935 і 1939. У 1939 пішки прийшов з Берези до Володимира, де відразу був арештований НКВД, засуджений до 10 років ув'язнення, які відбув у Гулазі. По звільненні жив на спецпоселенні на станції Джусали Кизил-Ординської обл. в Казахстані, де й помер 13.04. 1956.

Річинський А. – ЕУ, т. 7, с. 2529-2530.

Річиця, див. Горинь, зал. ст.

Робітницький Володимир, активіст укр. визв. руху на Поліссі. Н. 1913, Костопільщина. П. 28.08.1941, Львів. 1930-1938 Р. – емісар ОУН на Поліссі.

Кілька разів арештований пол. владами. 1939-1941 на нелегальному становищі.

В. Робітницький. – «За народ», календар на 1942 рік, Львів, 1942, с. 96.

Ровбицьк, с. Пруж. Ві зал. ст. Оранчиці 50 км. Біловезька Пуща.

Рогатинець Юрій, активіст львівського братства. Прихильник правосл. церкви, як такий брав участь у Берест. соборі 1596. Імовірно автор «Перестороги».

Рогачі, с., Берез, неподалік р. Ясельди, 15 км. на зх. від Берези. Знайдено 1888 монетний скарб, захований у землю 988 Р. – батьківщина укр. історика К. Харламповича.

Рогинський Р., командир пол. повст. загону, на початку 1863 пройшов рейдом через зах. Берестейщину, на короткий час захопив 19.02. м. Пружани.

Родзевич (Родзевичувна) Марія, пол. письменниця. Н. 2.02.1863, Білорусь. П. 16. XI. 1944. З 1881 жила в маєтку Грушеве на Кобринщині. Тв.: «Страшний дідуган» (1887), «Девайтіс» (1888), «Сірий порошок» (1889),

[264]

«Верес» (1903), «Гніздо Білозера» (1931). Про поліщуків: «Називається Грицем, та прізвище в нього легіон, і здибати його можна в кожному сірому селі на великому просторі краю. Гриць не відає, яка велика його батьківщина і яка численна в нього родина, як не відає про це дощовий хробак, миша полівка, кріт, карась».

Родович Переїбір, син Степанів, єдиний воїн вол. війська кн. Василька, що загинув у переможній битві 1262 з литовцями на оз. Неблі в Пин. князівстві.

Рожне, с., Дорог., ср. Радостівська. Від Дорогичина 47 км.

Розанов Алесь, біл. поет. Н. 5.12.1947, с. Сілець, Берез. Закінчив БПІ. Зб. поезій: «Адраджэнне» (1970), «Назаўжды» (1974), «Каардынаты жыцця» (1976), «Шлях-360» (1981).

Розвадовський Ян Михайл, пол. мовознавець. Н. 1867. П. 1935. Проф. Крак. ун-ту. Дотримувався младограматичного напрямку у мовознавстві. Вивчав поліські дифтонги, топоніміку з метою визначення ареалу слов. прабатьківщини.

Розенштайн Абрам, компарт. функціонер Зах. Білорусі. Н. 1898 с. Лукомир, Берез. П. 1940. Працював у ЦК КПЗБ, суджений пол. судом на 15 років ув'язнення. Обмінений, видавав у Москві г. «Трибуна радзєцка».

Розенштайн А. – БелСЭ, т. 9, с. 69.

«Розмова поляка з литвином», польськомовний анонімний діалог, вид. 1564 у Бересті. З віршем, в якому наявні антипол. мотиви, зафарбовані руським патріотизмом. «РПЛ» – відгомін боротьби навколо Люблин. унії.

Размова поляка з літвінам. – ЭЛМБел., т. 4, с. 471.

Розтопча, керівник козацько-селян. повст. загону на Пинщині 1595-1596. Захопивши маєтки К. Терлецького і Л. Пельчицького, повстанці з загону Р. понищили документи і забрали майно.

Рой Іван, мешканець укр. с. Блювиничі, Берест., у 30-х рр. очолював місцевий осередок «Просвіти» з читальнею.

Ю. Місіюк. М. Козловський. Зберегти нашу мову і культуру. – ж. «Над Бугом і Нарвою», 1992/1993, № 3(4), с. 24.

Роман Данилович, гал.-вол. князь, син Данила-Галицького. П. 1258. Ходив з батьком на ятвягів. Певний час княжив у Новгородку, Слонимі і Вовковийську в Білорусі. Деякі дослідники від РД виводять рід кн. Острозьких.

Роман Мстиславич, видат. діяч України-Русі і засновник Гал.-Вол. держави. П. 1205. Батько Данила і Василька. Об'єднав 1199 Галичину з Волинню. Успішно боровся з половцями і литовцями. Загинув у поході на Польщу.

Романовичі, князівсько-королівська династія, відгалуження Рюриковичів. Панували в Галицько-Волинському князівстві 1199-1340. Засновник династії Роман Мстиславич. Інші Р.: Данило Галицький, Василько Романович, Лев Данилович, Мстислав Данилович, Юрій Львович, Лев Юрійович, Андрій Юрійович, Володимир Василькович. Останній Р. – Юрій-Болеслав II Трайденович, небіж Льва і Андрія Юрійовичів. Р. захищали Полісся і Підляшшя від поляків, ятвягів і литовців.

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984. С.87-89, 92, 93, 99, 101, 102, 104-106, 116, 121-123, 147.

[265]

Романський Сергій, культ. діяч Берестейщини. Студент Петербурзького ун-ту Р. 1904 разом з А. Зенкевичем і С. Босяковим заснував у с. Остромечеве, Берест. пов., бібліотеку з читальнею, відому тепер як ім. Павленкова.

Н. Гурская. Народжаная рэвалюцыяй. – ЛіМ, 1985, 19.07.

Ростислав Володимирович, пин. князь, згад. в Гал.-вол. літописові на 1228 і 1241. Намагався організувати проти Данила Галицького коаліцію князівств за Чорторийськ. Один з противників об'єднавчої політики Романовичів.
М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 309-310.

Ротар Іван, укр. письменник і діяч Кубані. Н. 1873. П. 1905. Автор монографії про Славинецького, висловив думку про пин. походження відомого філолога XVII ст.

И. Ротар. Епифаний Славинецкий, лит. деятель XVII в. – «Киевская Старина», т. 71, 1900, за жовтень, листопад і грудень окремих відбиток.

Рощинський Петро, укр. громад. діяч. Н. 1890, Глухів. П. 1943. По революції на Волині. В'язень пол. концтабору в Березі. Розстр. німцями.

Рубель, с., Стол. Між Горинню і Ствигою, 25 км. на пн.-сх. від Столина. Виявлено могильник зарубинецької культури. Пам'ятка поліської дерев'яної архітектури – Михайлівська церква (1796); 1941-1944 німці розстріляли в Р. 122 жителів, спалили 730 дворів.

Рудаковський, комісар Петра І, за вказівкою якого 1718 повернув пинянам дві церкви, перед тим відібрані уніатами.

Археограф. сб. документов, относящихся к истории северо-зап. Руси, т. IV, Вильна, 1867, с. IV.

Рудицький Василь з Малорити. П. 1942. Робітник на залізниці. Очолював в 1930-х рр. «Просвіту» в Малориті.

Рудицький Іван, житель м. Малорити, активіст укр. театр. самодіяльності, дописувач до укр. газет, автор ст. «Шельменко в братній Білорусії» (ЛУ, 1968, № 2).

[266]

Рудницький Степан, укр. географ. Н. 3.12.1877, Перемишль. П. 1937, розстр. на Соловках. 1918-1919 діяч ЗУНР. Проф. укр. таємного ун-ту у Львові, член УАН. З 1927 в Києві. У 1934 репресований. Вивчав Берестейщину як складову частину України. Розмежовував українців і білорусів на відтинку Берестейщини по лінії, близькій до ПРЛ. Пр.: «Коротка географія України» (1914), «Україна (Лянд унд фольк)» (1916), «Очерк географии Украины» (у зб. «Укр. народ в его прошлом и настоящем», ч. 2, СПб, 1917), «Україна – наш рідний край» (1917), «Огляд національної території України» (123), «Основи землезнання України», 2 тт. (1924).

Рудницький Ярослав, укр. мовознавець. Н. 1910, Перемишль. П. 19.10.1995. Закінчив Львів. ун-т. З 1938 живе закордоном. Проф. Укр. Вільного ун-ту.

Головна пр. «Етимологічний словник укр. мови», в якому пояснення дано англ. мовою. Інші пр.: «Укр. мова та її говори» (1937), «Нарис з укр. діалектології». Говірки Берестейщини Р. кваліфікує як укр.

Рудня, с., Берест., ср. Домачівська. Від Берестя на пд. 40 км. У др. пол. XVIII ст. в Р. працювала металева ливарня, виготовлявся посуд, ліхтарі, свічники тощо.

Руднянський Стефан, пол. філософ-марксист. Н. 1887, Берестя. П. 1941. Опрацьовував проблеми історії філософії, матеріалістичної діалектики, теорії революції, педагогіки та культури.

Мала енциклопедія повшехна, В-ва, 1970.

Рудськ, с., Іван., на р. Неслусі, 6 км на пд. від Янова (Іванова). Пам'ятка дерев'яної архітектури XVIII ст. Успенська церква. У 1897 пол. дослідниця Г. Чеховська опублікувала укр. весільний обряд з Р.

Рудчик Іван, укр. художник. Н. 7.01.1908, с. Добротичі на Підляшші. 1931-1933 вчився в Крак. школі красних мистецтв. З 1947 живе в Бересті. Секретар об'єднання берест. художників. Праці: «Перехід партизан» (1949), «Біловезька Пуща» (1952), «Лісова фортеця» (1976), «Ранок» (1982), «На мирних просторах» (1985), «Хліби Побужжя» (1986). Тв. Р. виставляються в музеях Берестя, Пинська, Баранович.

Ф. Крат. Долі переселенців. – «Укр. календар» В-ва, 1985; В. Шыкін. пясняр палескай прыроды. – МБ, 1988, № 6, с. 20-22.

Рупієвський Стефан, пол. церк. діяч, на поч. XVIII ст. біскуп луцький, гонитель православних Полісся. Організатор антиправосл. погрому 1722 в Пинську, за що через протести був покликаний про око до суду.

Рупієвського погром у Пинську 1722, насильницька акція католиків у лютому 1722, організована біскупом Рупієвським та єп. грек.-кат. (ун.) Гodeбським проти правосл. населення Пинська та його околиць з метою «навернення» в католицтво або унію. Навертали шаблями і палицями. Десятки церков передано уніатам, захоплено Богоявленський братський монастир у Пинську, Введенський Преображенський у Куп'ятичах, монастирі у Новому Дворі і Дятловичах. Гр.-кат. (ун.) статистика веде мову про 20 тис. навернених «схизматиків». Пиняни протестувала на адресу короля Августа, київ. митрополита та Петра І. Акцію Рупієвського

[267]

засудив папський нунцій у Варшаві, Петро І прислав до Пинська свого уповноваженого. Про око король викликав Рупієвського на суд.

Н. Боричевский. Православие и русская народность в Литве, СПб, 1851, с. 118-119;
А. Миловидов. О положении... с. 412.

Русили, с., Кам., ср. Войська. Від зал. ст. Високо-Литовськ 25 км.

Русин Берестейський, підстароста луцький. Одержав від короля Сигизмунда номінацію на пин. православну єпархію – остання чверть XVI ст. Правив єпархією кілька років, помер невисвяченим.

М. Гр. ІУР, т. V, с. 488-489.

«Русинський лементар» Старого Господаря, буквар, вид. 1907. Псевдонім автора не розкритий, місце видання невідоме, 42 сторінки. Досі відомий лише один примірник у наук. бібліотеці АН Литви у Вільнюсі. Очевидно, є одним з тих букварів, до створення яких 1883 закликав Е. Друцький-Любецький. Старий Господар, автор тобто, адресує «РЛ» поліщукам. Пояснюючи випуск лементаря кирилицею і латинкою, він каже до читача: «Ви, брати поліщуки, вибирайте самі, які букви вам більше до вподоби, тими вчіться читати і писати». І далі: «По цьому буквареві повинні вчитися читати всі поліщуки, бо їхня мова трохи відмінна від української і білоруської». Етнічне визначення мови Полісся як русинської, а не руської чи української і наголошення на її відмінності від мови української з паралельним застосуванням латинки зраджує в Старому Господареві поляка за духом.

Н. Шелягович. Полесский букварь. – ж. «Неман», 1986, № 8, с. 171-172; М. Шелягович.. Палескія лементары. – ж. «Беларусь», 1988, № 7, с. 25.

Русов Олександр, укр. статистик, публіцист, етнограф, сусп. діяч. Н. 7.02.1847, Київ. П. 8.10.1915. Закінчив Київ. ун-т. Учасник народницького руху. Член етнографіч. експедиції П. Чубинського в північно-зах. землі 1869-1870. Був на Поліссі.

Я. Грицков'ян. Олександр Русов. – «Укр. календар», В-ва, 1985, с. 109-111; Русов О. О. – УРЕС, 1987, т. 3, с. 142.

Русовський Єлисей, гр.-кат. (ун.) діяч. Очолив 1605 Ліщинський чол. монастир у Пинську після його відібрання у православних. Висуванець І. Потія.

А. Миловидов. О положении... с. 392.

Русь Київська, див. Русь.

Русь, стара назва України. Первісно земля полян. З утворенням X ст. могутньої держави з центром у Києві поширюється на всі інші укр. землі, стає самоназвою укр. народу і як така зберігається зокрема в Карпатах до 1945. Від Русі походять етноніми Білорусь і Росія. Самоназва протоукраїнців русини, русичі, русь. Русинами в свій час називали себе мешканці Берестейщини.

Руська мова, укр. мова IX-XIX ст. РМ називали також свою мову білоруси за той же час. Актова мова ВкнЛит. XIV-XVII ст. – суміш укр., біл., церковно-слов'янської, пол. мов. У XIX ст. запанував термін укр. мова.

[268]

Рутський Йосиф Велямин, гр.-кат. (уніат.) діяч, митрополит, рос. роду. Н. 1573 або 1574, с. Рута, Новогрудщина на Білорусі. П. 1637. Митрополит з 1613. Активно впроваджував унію. Приймав особисту участь у низці акцій проти правосл. населення Полісся, керував зокрема напасниками у час загарбання в Пинську Федорівської церкви та нападів на Богоявленський братський монастир. Полемізував зі М. Смотрицьким.

А. Миловидов. О положении... с. 390.

Руховичі, с., Кобр., ср. Дивинська. Від Кобриня 40 км. В околицях Р. формувалися перші сотні УПА.

Рушковичі, лит. княжий рід, представники якого двічі згадуються на стор. Гал.-вол. літопису в зв'язку з лит. нападами на Україну. 1) Айшево, ватаг лит. загону, який спустошив 1243-1244 укр. землі, сягнувши Пересопниці на Волині. Розгромлений Данилом Галицьким і Васильком біля Пинська. З цього приводу «була радість велика в г. Пинську»; 2) Сирвид, згадується там же на 1257, розгромлений на Житомирщині.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 43-44.

Рюриковичі, княжа династія в Україні-Русі IX-XIV ст. Родоначальником вважається київ. князь Ігор Рюрикович. Визначніші представники: Ольга, Святослав Ігоревич, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах. Гал.-вол. відгалуження Р. – Романовичі, турово-пин. – Юрійовичі.

Рясна, с., Кам. Від Кам'янця на зх. 32 км. Поруч з Р. споруджена Нова Рясна з поверховими будинками, будинком культури, колгоспним правлінням. При будинкові культури діє Ряснянський нар. хор. у репертуарі якого трапляються укр. нар. пісні. Пам'ятка архітектури – костел з XVIII ст.

[269]

С

Савич Франц, учасник пол. руху. Н. 1815, с. Велятичі, Пин. П. бл. 1845. З родини гр.-кат. (ун.) священика. Закінчив Пин. повітове училище. Вчився у Вілен. медико-хірургічній академії. Належав до таємного «Демократичного

т-ва» (пізніше «Молода Польща») – стояло на засадах пол. державності до 1772. Мав контакти з пин. осередком «Співдружності пол. народу» Конарського. 1838 С. арештований і засланий на Кавказ у діючу армію. Двічі тікав з армії. Жив нелегально на Житомирщині. С. – прибічник звільнення селян, наділення їх землею. «Усі нації рівні, і ніхто не повинен почувати зненависті один до одного, незважаючи на національну відмінність, на те – росіянин він, поляк чи єврей». С. є автором «Замітки про моральну війну народу з деспотизмом», «Сповіді грішника в час каяття» та вірша «Там близько Пинська» пол.-біл.-укр. суржилом, у вірші йдеться про єдність поляків з білорусами (литвинами) та українцями (волинянами).

А. Смірноў. Франц Савіч, Мн., 1961; Савіч Ф. – ЭЛМБел., т. 4, с. 603.

Савчук Андрій, укр. літератор, четар армії УНР, працівник часопису «Рідне слово», що вид. 1916-1917 у Білій Підлясці і Бересті. Викладав на українознавчих вчительських курсах у Бересті 1918. Автор «Укр. букваря», вид. 1918 у Бересті.

Садище, с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити 20 км.

Садковський Віктор, укр. церковний діяч. П. 1803. Родом з рос. України. 1785-1795 очолює Слуцьку правосл. єпархію, єдину в Речі Посполитій, створену на вимогу рос. уряду. Ув'язнений поляками. З приєднанням краю до Рос. імперії С. очолює акцію «навернення» уніатів. На початку ХІХ ст. С. – єп. чернігівський, оточує себе підлабузниками і кар'єристами.

П. Ефименко. Образцы обличительной литературы в Малороссии. – «Києв. Старина», 1882, т. 1, березень, с. 553-557; В. Щурат. Вибрані праці, К., 1963, с. 102; О. В. Мишанич. Укр. література др. пол. ХVІІІ ст. та усна нар. творчість, К., 1980, с. 236; А. П. Игнатенко. Борьба бел. народа за воссоединение с Россией, Мн., 1974, с. 152-154.

Сасевич Міхал, пол. славіст., проф. Люблинського ун-ту. Автор праць про мовні проблеми Берестейщини. Мову краю С. трактує як мову укр. Пр.: «Зружніцованне словніцтва рольнічего в гварах всходньословянських на польско-бялоруско-українськім погранічу єнзиковим», «О усталеню пшиналежносьці єнзиковей гвар переферийних (на пшикладзе гвар полєських)».

Сайкевич Петро, укр. націоналістичний діяч. Н. 1898, Галичина. Воював в армії УНР, потім в УГА. Провідна участь в УВО і ОУН. У другій пол. 30-х р. в'язень Берези.

ЕУ, т. 7, с. 2692.

Сакович Марія, збирачка укр. нар. пісень на Берестейщині, член-співробітник Рос. Географ. т-ва, автор публікації «Пісні селян села Молодове Гродненської губернії Кобринського повіту». В архіві Рос. Гео-

граф. т-ва зберігається рукопис С. з описом побуту, обрядів, одягу і звичаїв с. Мотоль (Архив всесоюз. географ. об-ва СССР, раз II, вип. 2, спр. 9). Пісні в записах С.: «Ой, піду я лісом, лугом», «Коло млина, коло броду», «Зелененький дубочок на ліс похилився», «Гиля, гиля, білі гуси», «Ой, ти груша моя, кунджерявая», «Ой, шумить, гуде дібровонька», «Як приїхав мій миленький з поля», «Ой, задумав, загадав: не по собі жінку взяв», «Ой, на горі жито і в долині жито», «Тепер Купайло, завтра Ян», «Дівчино моя, заручона», «Бувайте здорові, новії пороги», «Да чи я ж то пшениця, що довги загони», «Була Польща, була Польща да стала Росія», «Ой, ти зайчику-кудрявчику», «Ходить голуб коло хати», «Закувала зозуленька з бору летючи», «Ой, воли ж мої та половие», «Шумить, гуде у хмарочці», «Ой, заржи, заржи, сивий конику», «Ой, ти, калино, малино», «Сусідоньки ви мої», «Ой, од млина й до млина», «Добрий вечор, Ганночко», «Ой, не шуміте, молодовській луги».

ж. «Живая Старина», СПб., 1890, вип. 1, с. 5-8; вип. 2., с. 141-146.

Сакуни, поліщуки, українці і білоруси, в говірках яких зворотна форма дієслів має закінчення –са, а не ся: дивлюса, сміюса, дивуюса, купаюса. Назва С. – книжного походження. «Сакання» зустрічається на Поліссі в укр. говірках Іван. та Пин. р-нів.

П. Бобровский. Гродненская губерния, СПб., 1864, ч. 1, с. 647; М. Карпинский. Говор пинчуков, – РФВ, т. 19, В-ва, с. 50, И. А. Сербов. Белорусы-сакуны, Пгр, 1915.

Салевич К., пол. археолог, досліджував могили на Берестейщині, автор дослідження «Нові відкриття предісторичні в берест. повіті» (ЗОВ, К., XII, 1937, с. 166-170).

Самарівка, річка, притока Неслухи, басейн Дніпра, довжина 10 км. На С. Янів (Іваново).

«Самовидця літопис», укр. літопис із серії т. зв. козацьких літописів, охоплює події 1648-1702. Побіжно в «СЛ» згадуються події на Поліссі: «Орда з козаками (1648) по самую Вислу пустошили, также Волинь города значніі повиймали: Острог Великий, Заславя, Луцко, Володимир, Кобрин, аж і Берестя Литовськoe» ... «... у Овручом особливий полковник зостал, до котрого усе Полісся належало». За 1649 згадується бій під Лоевом і загибель М. Кричевського. «СЛ» прихильно і об'єктивно висвітлює діяльність київ. митрополита Й. Нелюбовича-Тукальського.

Літопис Самовидця, к., 1971, с. 15, 18, 21, 31, 32, 57, 59, 95, 96, 102, 111, 174-176.

Санкович Антон, купець з Пинська. Прізвище С. вичитується на іконі «Параскева з житієм» (1659), відкритої 1970 в с. Бездіж, Дорог., як донатора місцевої церкви. Можливо С. походив з Бездіжа.

Э. Вецер. Ю. Піскун. Прастора і час ў старажытнабеларускім жывапісе. – МБ, 1991, № 4, с. 42-45.

Сапіга Лев, лит.-біл. магнат, посідач усіх керівних посад і титулів ВкнЛ. Н. 1557. П. 1633. Вчився в Ляйпціг. ун-ті. Редактор і видавець лит. статуту 1588. Учасник пол. воєн початку XVII ст. Один з організаторів корпусу

[271]

лісовчиків. Як голова слідчої комісії суворо покарав м. Вітебськ за вбивство Й. Кунцевича. Прибічник більшої самостійності ВкнЛ і водночас протектор католицизму. 1609 на фундації С. єзуїти заснував у Бересті катол. колегіум.

Сапєги. – УРЕС, 1987, т. 3, с. 164.

Сапіжанка Василиса, гр.-кат. (уніатська) діячка на поч. XVII ст. Ігуменя монастиря у Вільнюсі. 1615 призначена Рутським, у супереччя церковним традиціям, намісницею Ліщинського чол. монастиря в Пинську.

А. Миловидов. О положении..., . с. 392.

Сарнівський повіт, адм.-терит. одиниця в Поліському воєвод. під Польщею 1919-1930. Переданий 1930 Волин. воєвод.

Сафронов, учень учительської семінарії в Молодечному, Білорусь, на початку 60-х рр. XIX ст. Мабуть з Берестейщини. В записі С. в СПНТСЗК опубл. пісню «Туман, туман при долині».

Саховський-Оникевич П., див. Шаховський-Оникевич П.

Сацевич Йосип, укр. політ. та культурний діяч Кобринщини. До 1939 закладав філії «Просвіти», драмгуртки, здійснював окремі вистави. Очолював 1941-1944 в Кобрині місцевий відділ Укр. допомогового комітету. Мав зв'язок з ОУН-УПА. За доносом пол. шовіністів розстріляний німцями.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 101.

Сацюк Борис, укр. журналіст. Н. 1929, Малорита. П. 1992. Закінчив Київ. ун-т. Працював у Києві. Автор ст. в ЛУ про берест. період життя і творчості О. Стороженка: «На шляху до правди» (ЛУ, 1965, № 95), «Будинок над сажавкою» (ЛУ, 1966, № 83).

Сацюта Марія, учасниця укр. руху. Жителька с. Критишин, Іван. 1939-1941 комсомольська активістка, 1941-1944 в евакуації на сході, 1947-1950 мала контакти з укр. повстанцями. Арештована 1952, засуджена на 10 років ув'язнення.

Сачівка Богдан, один з керівників пин. повстання в жовтні 1648. За фахом кушнір.

Сачівки, с., Иван., ср. Стрельненська. Від Янова пн.-зх. 15 км. При сільському будинку культури у 80-і рр. засновано мистецьку галерею.

Сачковичі, с., Пин., ср. Пліщицька. Від Пинська 15 км.

«Сборник памятников народного творчества в Северо-Западном крае» (СПНТСЗК), фольклор. зб., вид. у Вільні 1866, упорядник П. Гільтенбрант. Бл. 300 пісень, з них пол. укр., 151 приказка. У передмові сказано: «місцевий рос. народ має два відтінки – білоруський та малоруський... Малоруси займають південний схід Гродненської губернії і тягнуться по Прип'яті в Мінську губернію та в південну частину Могильовської (лекції Кояловича, с. 35)». Тодішня пол. преса назвала СПНТСЗК «повним фальшивої тенденції з питання про національності Гродненської губернії». Майже так само оцінено зб. теперішніми біл. дослідниками: «... добір

[272]

матеріалів у збірнику тенденційний». В обох випадках зб. не задовільняє через перевагу в ньому укр. матеріалів.

Велька енциклопедія повсехна ілюстрована, В-ва, 1892, т. 8, с. 525; Гільтэнбрант П. – БелСЭ, т. 3, с. 480.

Сваринь, с., Дорог., ср. Радостівська. Від Дорогичина 47 км. Околиці С. – місце інтенсивного діяння укр. підпілля. 1941-1944 німці знищили в С. 118 жителів, спалили 191 двір.

Свентоховський Петро, біл. художник. Н. 19.03.1939, с. Зубачі, Кам. Закінчив 1966 БТМІ. Виставляється з 1960. Тв. «Тривога» (1966), «Портрет старшого сержанта Бухолда» (1969), «Прикордонники» (1970), «Солдатська пісня» (1971), «Вартові миру» (1973), «Минулого сліди» (1981), «Оборонці Берестейського вокзалу» (1981), «Навала» (1984), «Подвиг білоруса І. Ю. Філидовича» (1985).

Г. А. Матыхава. П. У. Свентахоўскі. – ЭЛМБел., т. 4, с. 674.

Свищеве, с. Кам., ср. Ратайчицька. Від зал. ст. Лищиці 16 км.

Світичі, с., Кам., ср. Огородницька. Від зал. ст. Високо-Литовськ 7 км.

«Святий Ксаверій», діалог, поставлений на сцені учнями єзуїтського колегіуму в Бересті на початку XVII ст.

ЭЛМБел., т. 1, с. 481.

Святополк, с., Іван., ср. Псищевська. Від зал. ст. Янів-Поліський 25 км.

Святополк Володимирович, за ін. даними Ярополчич, усиновлений Володимиром, князь київ. 1015-1019. Перший удільний князь турово-пин. 980-1015. Мав столицю в Пинську: «посади убо сего окаянного Святополка в Пинске в княженіи». Був Володимиром ув'язнений за змову. Літопис звинувачує С. в убивстві братів Бориса, Гліба і Святослава. Зазнав поразки від Ярослава Мудрого. Поранений 1019 під Альтою С. тікає у Польщу через Берестя. Описуючи цей епізод, літопис уперше згадав місто над Бугом.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, вид. 2, с. 43; С. Забрований. Ярослав Мудрий і Польща. – ж. «Наша культура», 1985, № 1, с. 5, 6; І. Крип'якевич. Історія України, Л-в, 1990, с. 311.

Святополк Михайло Ізяславич, вел. кн. київ. Н 1050. П. 1113. Онук Яр. Мудрого, дід. тур. кн. Юрія Ярославича, князь у Полоцьку 1069-1071, Новгороді 1078-1088, у Турові 1088-1093, у Києві 1093-1113. Ходив успішно й безуспішно на половців. З відома СІ осліплено Василька Тербовлянського. На Рожному Полі 1099 зазнав поразки від Ростиславичів. Вів у Бересті переговори з поляками: «... і ста Святополк в граді, а ляхове на Бузі і сносися Святополк с ляхи». Здобував у Києві Михайлівський Золотоверхий собор, зруйнований більшовиками 1937.

Святополк-Четвертинські, укр. княжа магнатська родина, відома з XIV ст. Походила з пин. Рюриковичів-Юрійовичів. Відоміші з СЧ: Микола, відомий участю в пол. війську на 1648 саме на Поліссі. Юрій, у чернецтві Гедеон, митрополит київ. 1685-1690, з ім'ям Юрія-Гедеона пов'язаний неканонічний перехід Київ митрополії в залежність до Моск. патріархії. Сильвестр, єп. могильовський, брат Юрія. Відома його колотнеча з архимандритом

[273]

случьким за зверхність над парафіями Пин.-турівської єпархії. Гаврило, брат попередніх, Вацлав, брат попередніх. Сполонізовані і покатоличені СЧ на Правобережній Україні належали до пол. магнат. конфедерацій у Барі і Торговиці Одного з СЧ поляки повісили за колоборацію з росіянами.

Святополк-Четвертинські. – УЗЕ, т. 3, с. 46; Четвертинські – РЕІУ, т. 4, с. 493; В. Антонович. Нарис становища православної церкви на Україні. – зб. «Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси», Львів, 1900, с. 132-136.

Святополк Юрійович, турово-пин. князь, племінник Юрія Ярославича. П. 1190. Прибічник чернігівських Ольговичів

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 308.

Святополк Ярославич, турово-пин. князь, брат Юрія, батька династії турово-пин. Юрійовичів. П. 1190.

Святослав Всеволодович, удільний князь турівський 1141-1146. Княжив у Чернігові й Турові з ласки свого батька вел. кн. київ. Всеволода (з чернігів. Ольговичів). По смерті батька СВ втратив турів. уділ. Брав участь у боротьбі за Київ між Ольговичами і Мстиславичами. Остання згадка про СВ припадає на 1147.

О. Білодід., Б. Тимошенко, П. Толочко. Загадкове вбивство Ігоря Ольговича. – ж. «Київ», 1986, № 12, с. 138, 139, 141, 143.

Святослав Мстиславич, князь у Бересті. Н. бл. 1183, був князем у Белзі. Брат Романа Великого.

І. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, К., 1984, с. 16, 30, 82, 161.

Свѣонтек Казімеж, пол.-кат. «кресовий» діяч у Білорусі. Родом з Пинська. 1944-1954 репресований. 1991 висвяч. Ватиканом на арцибіскупа мінського і могильовського. С. приписують негативне ставлення до «кресових» реліг. і нац. справ, характеризують як полонізатора.

Ю. Закрэўскі. Па той бок крэсаў. – ЛіМ, 1992, 22.02; А Сідарэвіч. Святэя айцы і грэшныя камуністы. – ЛіМ, 1992, 24.04; З. Сухар. Полескі рапсод. – «Магазін Польскі», 1992, № 1.

[274]

Седруж, с. Кам., ср. Пелищенська. Від зал. ст. Жабинка 16 км.

Селеховичі, с., Кам., ср. Войська. Від зал. ст. Високо-Литовськ 25 км.

Селешук Микола, біл. художник. Н. 4.08.1947, с. Великорита, Малорит. Закінчив БДТМІ. Живе в Мінську. Вистав. з 1966. Працює в станковій і книжній графіці, станковому живопису, екслібрисі. Експериментує в малюнку і кольорі. Світ С.: гарні жінки, квіти, казкові видива, потрошена техніка. С. часто виходить за обрії реального. Поліська тематика з її укр. нац. колоритом в дотеперішньому доробку художника майже відсутня. Пр.: «Сигнали минулого» (1978), «Спогади про дитинство» (1978), «Роздум у сірих тонах» (1979), «Невловні мелодії вечора» (1979), «Метелики тут не живуть» (1982), «Кінець сезону туманів» (1985). Відгуки критики про С.: «Наш молодий класик...», «Селешук – це гармонія і дисгармонія»... «Віртуозна, але беззмістовна робота».

Г. Адамовіч. Далучэнні. Роздуми над творами Міколы Селешчука. – МБ, 1986, № 1, с. 43-46; І. Шалянкова. М. Селяшчук. – ЭЛМБел, т. 4, с. 700.

Селище, три села в Дорог., Жаб. і Пин. районах.

«Село», укр. кооператив на Поліссі і Підляшші – для заupu і збуту продуктів сільського господарства. Філія Ревізійного союзу укр. кооперативів (РСУК) з

центром у Бересті. На 1934 у Поліському воєвод. діяло бл. 30 осередків РСУК, з яких «С» найбільший. Осередки були в Кобрині, Дорогочині, Пинську, Камені-Каширському. Пол. уряд 1934 «С» та інші кооп. організації Полісся, Підляшшя і Волині вилучив з-під підпорядкування РСУК (центр у Львові) і приєднав до пол. кооп. союзів, а 1937 заборонив зовсім.

Укр. кооперація в Польщі. – Атлас України і суміжних країв, Львів, 1937, с. XI-XII, карти 63, 64; Ф. Крат. Сільська кооперація на Підляшші. – НС, 18.08.1985, № 29.

«Сельроб», повна назва Укр. селянсько-робітниче об'єднання, ліва організація 1926-1932. У 109 осередках в Поліському воєвод. налічувалося 275

2 тис. членів «С» – за даними пол. поліції 50 тис. симпатиків. Програмні вимоги «С»: об'єднання всіх укр. земель у незалежній державі, впровадження укр. мови в школи всіх рівнів, демократичні аграрні реформи – на Поліссі мали прогресивний характер.

Сельроб. – Брест. Эн. Сп., с. 326-327.

Семашко Йосиф, рос. церковний діяч. Н. 1798, Київщина. П. 1868. З родини гр.-кат. (ун.) священика. Зак. уніат. семінарію при Вілен. ун-ті зі званням магістра теології. Священикував у Луцькій уніатській єпархії. Член Римо-кат. колегії до уніатського департаменту (в Петербурзі). Висвячений 1829 на єпископа мстиславського, Білорусь. 1833 стає єп. лит. і берест. З переходом на позиції правосл. рос. церкви С. очолює антиуніатську акцію в імперії, верхом якої стає підписання в Полоцьку акта 12.02.1839 про злуку уніатської церкви з рос. православною. Під актом стоять підписи С., берест. єп. (уніатського) Антонія та ін.

Історія християнської церкви на Україні. Релігієзнавчий довідковий нарис, К., НД, 1992, с. 38.

Семен Федорович Степанський, князь у Степані, тепер Сарнівський р-н на Рівненщині. П. 1399. За однією версією СФС – потомок пин. Юрійовичів, за іншою, – пин. Наримунтовичів. 1387 Ф. Любартович проганяє СФС зі Степані, та через два роки він повертається знову до Степані.

Л. Войтович. «Дали йому замок Степань». – «Літопис Червоної калини», Львів, 1933, № 10-12, с. 30.

Семен Московчин, козак низовий запорозький, учасник козацького загону, що в складі війська Речі Посполитої ходив на Лівонську війну. Значиться в реєстрі 1581. Прізвисько походить від назви укр. с. Машковичі, Берез, звідки СМ родом.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Семен з Турова, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни на боці Речі Посполитої. Записаний в реєстрі з 1581.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.

Семенюк Степан, укр. поет. Н. 3.12.1895, с. Яремичі, Коб. П. 17.05.1931. У І св. війну служив у Чорномор. флоті матросом. По війні працює на власному господарстві. Учасник просвітянського руху. Творчість С. надихана щирим укр. патріотизмом. Помер від сухот. Поезії за життя автора не публікувалися.

І. Карватюк. Революційні поети Західного Полісся. – ЛУ, 1967, 20.10. № 83; О. Суцук. Степан Семенюк:... Минається час – пробудитись пора. – г. «Голос Берестейщини», 1992, грудень, № 4(6).

Семенчук Михайло, поліський скрипаль. Н. 1911, с. Городець, Стол. Грає переважно в дуеті з Т. Найденом. В репертуарі С. переважають місцеві укр. танки як-от: «Коханочка», «Пастушок», «Шерех», «Баламуте, вийди з хати», «Соловей», полька «Угонецька».

М. Казека. Столінські музики. – МБ, 1990, № 9, с. 71.

Семигостичі, с., Стол., ср. Ольшанська. У межиріччі Прип'яті і Мостви. Від зал. ст. Горинь 52 км.

[276]

Сем'ятицький район, адм.-терит. одиниця Берест. обл. 1939-1944 з центром у Сем'ятичах у складі БРСР. 1944 переданий Польщі. Населення укр.

Сенькович Іван, шляхтич берест. Згадується в одній запродажній грамоті як свідок поруч з Сеньковичем Л.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 48, 145.

Сехновичі, с. Жаб.

«Се яз князь Василій Наримунтович улюбил єсьм остров», грамота про обмін земельними володіннями, написана 1387-1390 в Пинську. Нею кн. Василь стверджує доконану угоду між ним і пин. боярином П. Котовичем. Згодом грамоту підтвердив син Василя Федір Наримунтович. Текст грамоти 1554 внесено в книгу зем. суду в Пинську, яка зберігається в Біл. держ. історич. архіві. Мова староукр.

М. Алексеюк. Улюбил єсьм остров. – ж. «Неман», 1968, № 10, с. 187, 188.

Сигневичі, с., Берез. Від зал. ст. Береза Картузька 21 км. на каналі Винець. У 1458 С. король універсалом за службу дарував боярину Костю Федоровичу (Костюшку), що походив чи то з Волині чи з Київщини. Відтоді Костюшки володіли С. до початку XIX ст. У С. збереглася правосл. церква, фундована у свій час правосл. Костюшками.

Сигизмунд, Жигимонт Кейстутович, лит. князь, онук Гедимина; з 1390 князь у Пинську. Заснував костел францисканців. Противник Свидригайла. Прибічник лит-кат. орієнтації. 1432-1440 вел. князь. Провадив політику на

зміцнення незалежності ВкнЛ від Польщі. Загинув від рук пропол. магнат. змовників.

М. Гр. ІУР, т. 4, К.-Львів, 1907, с. 202.

Сидор Василь, діяч укр. визв. руху, член проводу ОУН. Н. 1911, Сокальщина, Галичина. П. 17.04.1949. Керує розбудовою УПА-Північ 1942. Інспектує оунівські осередки Полісся, відновлює зв'язки з Поліським лозовим козацтвом, підтримує проект С. Качинського щодо організації бойових відділів на Поліссі. Загинув у бою.

П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 193, 217-218.

Сидоревич Анатолій, біл. публіцист. Н. 1948. Пин. Зак. Мін. ун-т. Виступає з нападками на укр. рух на Берестейщині.

[277]

Сидорук Гнат, укр. активіст Полісся лівого напрямку. Родом з с. Іласьк, Коб. Член «Просвіти», «Сельробу-правиці» також КПЗБ. Від пол. влади зазнав гонінь. У 30-ті рр. нелегально перейшов у ССРСР, де був заарештований у Гулаг.

В. Каліноўскі. Українська прысутнасць – г. «Звязда», Мн., 1992, 16.07. № 141.

Сидорук Іван, укр. мовознавець, дослідник укр. говірок Полісся. Н. в с. Новосілки, Коб. З 1944 в еміграції. Уч. в ун-тах Варшави, Мюнхена, Відня. З 1959 проф. рос. мови в ун-ті Цинциннаті, США. З приводу незаконного прилучення Полісся до БРСР в 1939 С. пише: «Отак відділено політичними кордонами від материка чисто укр. повіти, як Берестейський, південна частина Пружанського, Кобринський, Дорогочинський, Пинський, яких майже чисту укр. мову я мав змогу сам перевірити і можу засвідчити оригінальними текстами». Пр.: «Проблема українсько-білоруської межі» (Авгсбург, 1948). «Цум Лауф-унд Форменлегре дер українішен Мундарт фон Новосілки бай Кобрин унд айніген Нахбардерфен» (з текстами і передмовою, Відень, 1945); «Як є на правду з тим Поліссям?» – тиж. «Час», Нюрнберг-Фюрт, № 13 (130) за 28.03; «Поліське весілля» – «Науковий зб. на пошану З. Кузеля», ЗНТШ, т. СХІХ, 1962.

Симеон, турово-пин. владики, згадується на першу пол. XII ст.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 305.

[278]

Симеонівська церква, м. Кам'янець, пам'ятка мур. архітектури. Збуд. на поч. ХХ ст., стиль псевдорос.

Семеонівський монастир, Берестя, один з найдавніших і найбільших монастирів Полісся. У середині XVII ст. ігуменом СМ був А. Филипович. Після подій 1648 СМ захопили гр.-кат. (ун.). Відновлений 1796. Знесений 1830 під час будівництва рос. фортеці.

Симінський Костянтин, укр. вчений в галузі тех. механіки. Н. 5.03.1879, с. Милейчиці, Берест. пов. (Підляшшя). П. 13.06.1932. Зак. Київ. політех. ін-т. З 1921 директор ін-ту механіки УАН, з 1926 академік, 1931-1932 віце-президент АН УРСР.

(аб). Підляшшя не забуває. – НС, № 34 (1580), 1987, 25.10.

Симко від Дорогочина, козак низовий запорозький. Записаний у реєстрі 1581 серед козаків, що ходили походом на Лівонську війну. Не відомо проте, з якого Дорогочина походив С. – з поліського чи підляського.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.

Симоновичі, с., Дорог., ср. Вульківська. Від Дорогочина на пн. 15 км. Відомі з 1554. Опубліковано словник говірки С., укладений Ф. Климчуком, уродженцем С.

Сирокомля Владислав, спр. прізви. Кондратович Людвіг. Н. 1823, Мін. губ., Білорусь. П. 1862. Перекладав Шевченка, переклади вийшли у Вільні 1863. Один з віршів С. «Улас, селянка з пин. боліт» (1858) тематично пов'язаний з Поліссям. У вірші «Овідій на Поліссі» опоетизовано легенду про заслання Публія Овідія Назона на Полісся.

Сис Анатолій, біл. поет. Автор вірша «Монолог Афанасія Филиповича», в якому укр. письменника і діяча білорусифіковано.

Сікірицький Ігор, пол. поет. Н. 1920, Берестя. Вчився в Люблин. кат. ун-ті. Під час війни в АК. Публікується з 1945. Кн.: «Дерев волання» (1950), «Нічний улов» (1966), поезій для дітей. Берестя трактує як Білорусь.

Сікора Іван, укр. повстанець. Радіус дій: Камінь-Каширський, Любешівський р-ни (Вол. обл.), Заріччянський (Рівен. обл.), Дорог., Іван., Пин. на Берестейщині. Виявив велику силу духа, особисту мужність, неабиякий талант організатора. Загинув на початку 1952 на території Іван. р-ну.

Сілець, 1) с., Берез., на правому березі Ясельди 12 км. на зх. від Берези. Перша згадка 1397, був власністю Сапіг. У XVIII ст. в С. Сапіги провели меліоративні роботи. В С. записували укр. і біл. пісні М. Василевич і Й. Зданевич. 1941-1944 в С. німці вбили 164 жителів, спалили 264 садиби; 2) с., Коб. Від Кобриня на сх. 7 км.

Сінчук Михайло, учасник укр. руху на Поліссі. Селянин з Одрижина. 1944-1952 підтримував контакти з укр. повстанцями. У березні 1952 арештований і після жорстоких тортур у слідчому ізоляторі в Пинську засуджений військ. трибуналом на 25 років ув'язнення. Звільнений за станом здоров'я 1956.

Сіркевич Михайло, учасник укр. визв. руху. Н. 1902, м. Жовква, Галичина. 1918-1919 стрілець Укр. гал. армії. Учасник подій на Закарпатті 1939. Звідти потрапив до пол. концтабору в Березі.

г. «За вільну Україну», Львів, 1991, 29.XI.

Сірнички, с., Пин., ср. Пліщицька, 10 км. на пд. від Пинська. Раніше С. мали статус містечка.

Сірожупанники, сформована в Німеччині з полонених українців військова частина, назва пов'язана з одностроями. С. в 1917-1918 на північно-зах. укр. землях, на Берестейщині також, провадили велику культурно-освітню працю, передусім в галузі шкільництва, залишивши після себе добру пам'ять.

Сіто Єжи Станислав, пол. поет. Н. 8.XI.1934, м. Пинськ. Вчився в Лондоні. У час війни в армії Андерса був в ССРСР і на Близькому Сході. Член поетич. угруповання «Континент». Тв.: «Везу свій час на ослі» (1958), «Смерть і кохання» (1960). «Втеча до Єгипту» (1964), «Вірші нові і давні» (1974).

Сіто Й. С. – Л. М. Бартельські. Польсци пісаже вспулчесні, В-ва, 1977, с. 321-322.

Січневий Іван, укр. художник XVIII ст. Н. в Бересті. Вчився в малярні Києво-Печерської лаври.

П. М. Жолтовський. Художнє життя на Україні в XVI-XVIII ст., К., 1983, с. 162.

Скарга Петро, справж. прізвище Павенський, пол. церковний і політичний діяч. Н. 1536, Мазовія. П. 12.09.1612. З 1563 єзуїт. Наближений короля Сигизмунда III. Натхненник і учасник Берест. церковного собору в Бересті 1596. Тв.: «Життя святих» (1579), «Сеймові казання» (1597), «Берестейський собор», «На трени і лемент Теофіля Остролога» – останні три праці С. в перекладі І. Потія виходили по-укр. Прибічник сильної королівської влади, насаджувач католицизму і полонізації на укр. і біл. землях.

Скибичі, с., Дорог. від Дорогочина 10 км.

Скирмунти, пол. поміщики на Поліссі, лит. походження. Володіли маєтками і кріпаками в селах: Альбрехтове, Молодове, Поріччя, Пинковичі, Янів. Відоміші: А. Скирмунт, на 1775 суддя і посол Пин. пов. Тит, учасник пол. повстання 1830. Гелена і Казимир, учасники пол. повстання 1863. Г. Скирмунт на свої кошти спорудив у Янові пам'ятник єзуїтові А. Боболі. Сигизмунд, власник маєтку в Альбрехтові біля Пинська, 1905 з ним

позивались за землю селяни сусідніх Пинкович. Роман, пол. і біл. політич. діяч. Н. 1868. Член І держ. думи, учасник фракції «Союз автономістів». 1918 член Біл. Нац. Ради, очолював нар. секретаріат Білорусі. Після 1920 в Польщі на дип. роботі. Розстріляний 1940 в Пинську. А. С. Скимунт, пол. художниця.

Скоки, с., Берест., ср. Мотикальська. Від Берестя 20 км. на пн-зх. На правому березі р. Лісної. У XVIII ст. С. – власність Немцевичів, зберіглася їх садиба. Батьківщина Ю. Немцевича.

[280]

Скомонд, ватажок лит. грабіжницького загону в XIII ст., неодноразово нападав на пн.-зх. укр. землі. Літопис так описує С.: «Скомонд же був волхв і чаклун знаменитий, а бистрий був, як той звір, – пішно бо ходячи спустошив він землю Пинську і інші краї, – та вбитий був нечестивий, і голова його настромлена була на кіл».

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 44.

Скопюк Іван, учасник і організатор спортивного життя 1919-1939 в Зах. Україні. Член Поліського лозового козацтва. В'язень концтабору в Березі.

Скоратичі, с., Іван., ср. Достоївська. Від зал. ст. Янів-Поліський на пн. 20 км. відомі С. з XVII ст. Знайдено грошовий скарб.

Скорбичі, с., Берест., ср. Чорнавчицька. Від зал. ст. Мотикали 7 км. У 1964 переіменовані на Дружбу.

Скорина Франціск, біл. культурно-освіт. діяч доби Відродження, засновник друкарства, перекладач і видавець першої біл. Біблії. Н. бл. 1490, м. Полоцьк. П. бл. 1551. Біблія С. мала поширення в Україні, викликала наслідування. Відома укр. переробка «Псалтирі» С., виконана пин. ченцем Парфеном. Діяльність С., на думку І. Франка свідчила про перемогу в Білорусі (і в Україні) західноєвропейського культурного начала над візантійським.

У. А. Калеснік, Г. А. Галенчанка. Скарына Францыск. – БелСЭ, т. 9, с. 548-552; Скорина Ф. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, т. 1, К., 1960, с. 536-538.

Скоронис-Йолтуховський Олександр, укр. політик. Н. 1888. П. 1950, Гулаг. Активіст РУП. Один з керівників СВУ. Під час окупації Берестейщини німцями провадив жваву культурницьку працю. З повстанням УНР СЙ – губ. комісар (староста) у Бересті, на цій посаді прислужився до піднесення національного життя в краю. У лютому 1919 арештований поляками. На еміграції працював в Укр. наук. ін-ті в Берліні. Арештований НКВД наприкінці війни, помер у концтаборі в Мордовії.

Славинецький Єпифаній, укр. мовознавець XVII ст. П. 20.XI.1675, Москва. Вчився в Крак. ун-ті та в Києво-Могилянській академії. 1640 постригся в ченці, відбував послух у Братському і Печерському монастирях у Києві. Від 1649 С. в Москві на педагогічній та перекладацькій роботі. Заснував у Москві Греко-латинську школу, був її ректором. Ініціатор та ідеолог т. зв. Никонових реформ у рос. церкві. Перекладав біблію, анатомію італ. вченого А. Везалія та космографію Й. Блеу, останню спорядив передмовою, в якій покликався на М. Коперника. Автор «Лексикону латинського» та співавтор (з Сатановським) «Лексикону словено-латинського». Є думка, що виникла на підставі заповіту С., – про його походження з Пинська (І. Ротар, К. Харлампович).

И. Ротар. Епифаний Славинецкий, лит. деятель XVII в. – «Киевская старина», т. 71, 1900, жовтень; К. В. Харлампович. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь, т. I, Казань 1914, с. IX, X; В. В. Німчук. Передмова до кн. «Лексикон Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського», К., 1975, с. 5-7.

Слобідка, с., передмістя Пружан. Від зал. ст. Оранчиці 14 км.

[281]

Слобудський Діонісій, правдоподібно, шляхтич Пин. пов. або заможний міщанин. Активіст правосл. табору. Спільно з архимандритом ліщ. Є. Плетенецьким та І. Мідянкою репрезентував правосл. громаду Пин. пов. на Берест. церк. соборі 1596. Виступив проти унії укр.-біл. правосл. церкви з пол. католиками.

А. Миловидов. О положении..., с. 391.

Слонимці, с., передмістя Пружан. від зал. ст. Оранчиці 14 км.

Слуцька єпархія, правосл. адм.-терит. одиниця в Речі Посполитій з центром у м. Слуцьку, Білорусь, як коад'юторство Київ. митрополії. Єдина в Речі Посп. після приєднання Могильова до Росії правосл. єпархія. Очолював СЄ В. Садковський, ставленик росіян.

О. П. Крижанівський. Церква в соціально-економіч. розвитку Правобережної України. XVIII – перша. пол. XIX ст., К., «Вища школа», 1991, с. 18.

Слюбич-Заленський Лев, гр.-кат. (ун.) митрополит. Н. 1649. П. 1708. У грамоті на затвердження кафедрального братства в Бересті 1704 повний титул СЗ: «архиепископ, митрополит київський, галицький і вся Русі, єпископ володимирський і берестейський, архимандрит кобринський, лавришівський і чернігівський». У цитованій грамоті СЗ Річ Посполиту називає «батьківщиною нашою».

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 321; Заленський Л. – УЗЕ, т. 3, с. 1346.

Смердяччя, укр. с., Іван., ср. Достойська. Від Янова-Поліського на пн. 22 км. У 1960 переімен. на Красіївку.

Смирнов Сергій, рос. письменник. Н. 1915. П. 1976. Тв.: «Брестская крепость» (укр. переклад, в-во «Дніпро», 1967), «В поисках героев Брестской крепости», «Рассказы о неизвестных героях», «Были великой войны».

282

Смолярня, с., Коб., ср. Остромицька. Від Кобриня 10 км.

Смотрицький Мелетій, укр. письменник. Н. бл. 1572, Поділля. П. 27.12.1633, Дермань, Волинь. Батько С. – укр. письменник Г. Смотрицький. Був учнем Л. Карповича. На смерть свого вчителя написав «Казання на чесний погреб пречистого і превелебного мужа господина і отця Леонтія Карповича, номінанта єпископа володимирського і берестейського, архимандрита віленського през Мелетія Смотрицького» (Вільно, 1620, 28 арк.).

Смотрицький М. – Укр. письменники. Біо-бібліогр. словник, К., 1960, т. 1, с. 547-554.

Смуга, с., Берест., ср. Чорнавчицька. Від зал. ст. Мотикаля 8 км.

Снітове, с., Іван. зал. ст. на лінії Берестя-Лунинець. У 60-х рр. ХІХ ст. в С. записав пісню П. Бобровський «Та вже весна та вже красна». У 1950 розкопане поселення кам'яного віку, знайдено скарб з ХVІІІ ст.

Соболевський Василь, берест. художник. Н. 3.10.1932, с. Липне. Кам. Вчився в Ленінград. мистецько-графічному пед. училищі. Виставляється з 1958. Пише переважно пейзажі. Тв.: «Листопадовий день» (1958), «Аеродром у горах» (1964), «Рання весна» (1968) «Земля» (1960), «Бузковий квітець» (1969), «Свято Жовтня» (1976), «Зимовий вечір» (1971), «Осінь на озері Мідному» (1977), «Ранок на озері» (1978), «Осінь на р. Лісній» (1982), «Осіньні листя» (1982).

Соболевський Олексій, рос. мовознавець. Н. 1857, Москва. П. 1929. Холмщину, Підляшшя і Полісся С. відносив до України, укр.-біл. мовне розмежування проводив по ПРЛ.

«Собор Архангела Михайла», ікона, пам'ятка укр. іконопису Полісся початку ХVІІІ ст. Майстер столинський. На дошці, 110x76,5x2-5, темпера. Вивезена 1974 з Михайлівської церкви (1796) с. Рубель, Стол. Утримується в ДММ і Мінську.

ЖБ, с. 67.

Советська вулиця в Бересті, одна з головних вулиць міста, меридіанний напрямок. Завдовжки 1740 м. Визначилася у 50-х рр. XIX ст. Попередні назви: Мільйонна, Поліцейська, 1919-1939 Домбровського. На вул. Домбровського на поч. 1923 містилася окружна управа т-ва «Просвіта». Визначніші об'єкти СВ: Братська церква (поч. XX ст.), кінотеатр 1 травня («Адрія»), кінотеатр «Білорусь», виставочний зал. берест. відділення сп. художників і салон-магазин Худ. фонду Респ. Білорусь.

Советская улица. – Брест. Эн. Сп., с. 333-334.

Созон з Турова, козак низовий запорозький. Уписаний серед козаків, учасник Лівонської війни, в реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06.

Сокальський кордон, від м. Сокаль, умовна лінія по старому держ. кордону рос.-австр., по якому пол. адміністрація 1919-1939 намагалася ізолювати

[283]

Галичину як національно і політично найбільш свідому від Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини. Ініціатор створення СК вол. воєвода Юзефський.

Сокожинський Дмитро, берест. художник, різбар на дереві. Н. 14(27).10.1916, Луганщина. Вчився в Берест. ремісничо-пром. училищі 1936. Виставляється з 1950. Твори переважно виконані в техніці рельєфної та об'ємної різьби. Тема: війна, портрети Леніна, Горького, Я. Купали. Успіху досягнув в анімалістичному жанрі: скульптури «Лось», «Дик», «Зубр», шахи «Біловезька Пуща».

Соколов Єфрем, партokratичний лідер БРСР. Н. 1926, Могильов. обл. Закінчив 1956 Біл. с. г. академію, 1961 – вищу парт. школу при ЦК КПРС. З 1969 в апараті ЦК КПБ. 1977-1987 перший секретар Берест. обкому КПБ, з 1987 секретар ЦК КПБ. Герой соц. праці. У Бересті провадив курс на русифікацію. Наказав зняти з будинків гасла: «Шануйте рідну мову», «Людина звучить гордо» (за Горьким). Останнє С. скорегував «Радянська людина – звучить гордо». С. належать слова: «Взагалі чи є така мова (білоруська)? Я, працюючи на Берестейщині, її у всякому випадку не чув».

Соколов Є. О. – УРЕС, т. 2, 1987, с. 251; Б. Сачанка. Вярхі і нізіны. – ЛіМ, 1991, 13.09.

Соловійчук М., укр. літератор, редактор тиж. «Рідне слово», що видавалася 1918-1919 у Бересті. Публікувався під псевдонімом Терешко.

Соломи мистецтво, різновид ужитково-декоративного мистецтва, тобто вироби з соломи. Видатніші пам'ятки СМ: царські ворота з соломи, с.

Лемешевичі, Пин., XVIII ст. та з с. Вавуличі, Дорог. Традиції СМ відновлено на Поліссі завдяки творчості В. Гаврилюк, Т. Агафоненко, М. Тарасюка.

Солоневич Іван, публіцист гром.-політ. діяч промонархістського антибільшовицького напрямку. Н. 1891, с. Рудники, Пруж. Батьки С. – сільські вчителі, походили з Віленщини, білоруси. С. закінчив 1916 Петербурзький ун-тет. Учасник білого руху. Був ув'язнений. З 1933 на еміграції. Видавав г. «Голос России», «Наша газета», «Наша страна». Гол. пр. «Росія в концлагере», «Народная монархия», критикував рос. ліберальну інтелігенцію, «керенщину», Мілюкова, Гучкова, масонів, вихваляв Гітлера.

О. Алексеев. Одиссея Ивана Солоневича. – г. «Русский рубеж», 1996, № 5.

Солтан Міхал, пол. публіцист, відгукнувся в г. «Газета Польська» (В-ва, 1862, № 4) схвально на пропозицію Е. Друцького-Любецького створити поліський буквар. С. радив майбутнім авторам букварів розповідати дітям доступною мовою про найпростіше і найзрозуміліше.

М. Шэляговіч. Палескія лементары. – ж. «Беларусь», 1988, № 7, с. 25.

[284]

Соляницький Анатолій, біл. скульптор. Н. 24.08.1940, с. Свобідка, Пруж. Закінчив 1972 БТМІ. Виставляється з 1874. Тв.: «Прапороносець» (1975), «Нескорена» (1978), «За землю» (1980). Пам'ятники героям Сов. Союзу, членам уряду.

Сопетко Анатолій, біл. графік. Н. 2.07.1912, м. Береза. Закінчив 1941 Мін. пед. ін-т. Працює в книжковій графіці. В оформленні С. вийшли в Мінську книги І. Шамякіна, Шевченків «Кобзар» 1952 тощо.

Сорока Олександр, укр. активіст у м. Бересті 1941-1944. Член Укр. допомогового комітету. Розстріляний німцями.

Ю. Місіюк, М. Козловський. Зберегти нашу мову і культуру – ж. «Над Бугом і Нарвою», Більськ, 1992/93, № 3(4), с. 24.

Сороцні, с., Дорог., ср. Гутівська. 15.09.1942 німці в С. розстріляли 144 мирних мешканців.

Сосновський Антоній, діяч гр.-кат. (ун.) церкви на Підляшші і Поліссі, автор досліджень з історії уніатської церкви. Н. 1775, Чернігівщина. П. 1852. Вчився в Більську і в Супраслі. З 1800 парох. Берест. канонік.

А. Сосновський. – ж. «Основи», 1988, № 2, с. 34-35.

Сошне, с., Пин., ср. Парохонська. На гостинці Пинсько-Лунинець. У С. знайдено талер Герм. імперії, захований 1620.

«Союз визволення України», укр. емігр. організація самостійницького напрямку, заснована в серпні 1914 у Львові емігрантами зі сх. України з метою боротьби за визволення України з-під Росії (О. Скоропис-Йолтуховський, В. Дорошенко, А. Жук, М. Меленевський). СВУ вид. вісник СВУ та чимало ін. літ. На Підляшші і Поліссі, окупованих Німеччиною, СВУ заснував «Укр. громаду», в-во «Рідне слово», закладав школи і «Просвіти».

Спанівка, див. Прірва.

«Спас Емануїл», нагрудна іконка з шиферу, знайдена на пин. городищі. Датується XII ст. Зображення Христа виконано у техніці високого рельєфу. Христос зображений юнаком.

П. Лысенко. Города туровской земли, Мн., 1974, с. 110.

Спасо-Преображенська церква, с. Олтуш, Малорит., пам'ятка церковної архітектури, дерев'яна. Споруджена 1783. Перебудовувалася 1862, 1868, 1889. Тризрубна, дах відповідно дво- і тризрубний, кожний зруб увінчаний вежею.

Спасо-Преображенська церква, с. Хотислав, Малорит., пам'ятка сакральної монументальної архітектури. Споруджена 1799. В екстер'єрі проступають ознаки рококо.

Спасо-Преображенська церква, с. Шумаки, Берест, пам'ятка мурованої архітектури. Збудована 1609 в стилі готики, впереміж з елементами ренесансу. Зруйнована.

[285]

Спаський монастир, м. Кобринь. Заснований 1497 під час існування Кобринського князівства. На 1549 СМ володів селами Кустовичі, Брилеве, Корчичі. З XVII ст. споруджувалися муровані приміщення, тоді ж захоплений католиками. Закритий росіянами. Зберіглися окремі будови.

УЗЕ, т. 2, с. 293.

Спитко Адам, поліський шляхтич, підстароста пин., стольник берест. Разом з Л. Єльським їздив 8.07.1657 в Чигирин, де від імені шляхти Пин. пов. вів переговори з Б. Хмельницьким про умови возз'єднання повіту з Укр. козацького державою. Переговори С. і Л. Єльського завершилися утворенням Пинсько-турівського полку та виданням гетьманського універсалу про гарантію прав поліської шляхти.

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 601-604.

«Співдружність польського народу», пол. конспіративна організація 1835-1841, боролася за відтворення Пол. держави в межах Речі Посполитої до 1772. Клітини СПН діяли в Бересті і Пинську. Керівник – Ш. Конарський.

Спорове, с., Берез., ср. Здітівська. На березі одноімен. озера. У С. знайдено 4 неолітичні поселення, також предмети з бронзової та залізної доби.

Спорівське озеро, площа поверхні 11,5 кв. км., найбільша глибина 2,2 м. Крізь СО протікає р. Ясельда.

Ставок, с., Пин. Від Пинська на пн. 10 км. У XVII ст. належав Єльським. Пам'ятка архітектури – церква Іокима й Анни, відома з 1504.

Ставрович Ф. В., автор ст. «Містечко Бездіж (Кобринського повіту Гродненської губернії)», опубл. в г. «Гродненские губернские ведомости» (№№ 46, 48, 49 за 1867).

Стадкевич Петро, укр. іконописець. Родом з Давид-Городка, Пин. пов. 1759-1767 навчався в малярні Києво-Печерської лаври при начальнику Володимирові.

П. М. Жолтовський. Художнє життя на Україні XVI-XVIII ст., К., 1983, с. 164.

[286]

Станислав Август Понятовський, остан. пол. король. Н 17.01.1732, с. Вовчин, Кам., в маєтку своїх батьків. Жартома причисляв себе до «литвинів» у пол. розумінні цього поняття.

Старий Господар, псевдонім, автор і можливо видавець «Русинського лементаря», вид. 1907 й адресованого дітям поліщуків. Імовірно, СГ – поляк або місцевий інтелігент – полонофіл. Хто б проте не був СГ, він заслуговує на добру пам'ять поліщуків за шляхетний намір просвітити наших предків.

Н. Шелягович. Полесский букварь. – ж. «Неман», 1985, № 8, с. 171.

Старі Піски, с., Берез., ср. Пісківська. На пн. березі Чороного озера. Пам'ятка архітектури – садибна брама в стилі несправжньої готики.

«Староукраїнської мови словник», **«Словник староукр. мови»**, у 2 тт., Київ, 1977 і 1978, за редакцією Д. Гринчишина, Л. Гумецької (голова), І. Керницького. Період давності укр. мови укладачі словника обмежують 1300-1500 рр. Широко використана в словнику лексика з документів Полісся. На десятках прикладів (з документів) засвідчено вживання таких нар. форм, як Берестя, берестейський, берестянин, Кобринь, Дорогичин, Пинськ.

Стародубці, с., Коб., ср. Ониськовицька. Від зал. ст. Городець 10 км.

Старух Ярослав, діяч укр. визвольного руху. Родом з с. Слобода Золота, Бережанщина. П. 20.09.1947, Томашівщина. За участь в ОУН відбував покарання в концтаборі Берези. Загинув у бою.

Ю. Борець. З найкращими, К., 1992, с. 287-289.

Стахове, с., Стол., ср. Плотницька. 5 км на пд. від Прип'яті. 1932 в С. записували фольклор Ф. Колеса і К. Мошинський. Останній назвав В. «чисто українським селом».

Листи К. Мошинського до Ф. Колеси. – ж. «Слов'янське літературознавство і фольклористика», 1973, вип. 8, с. 119.

Стаховичі, с., Пин., ср. Дубойська, 20 км. на зх. від Пинська, на лівому березі Пини. Відомі С. з XVI ст., як село шляхетське. С. Баторій позбавив С. цього статусу за відмову служити в королівському війську, перевівши стахівчан в категорію тяглих селян.

М. Волоотовский. Очерки Полесья. – ж. «Русский мир», 1875-1876, № 206-258.

Ствига, ріка, права притока Прип'яті. Довжина 178 км. Витік у Рівнен. обл., впадає в Прип'ять східніше Турова. Протікає в сх. частині Стол. р-ну.

Стегут Зібрович, один з ватажків ятвязького здобичницького загону, що грабував околиці Берестя на межі 1227 і 1228. Убитий гал.-вол. воєводою Шелвом.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 27.

Стельмах Володимир, біл. драматург і теат. діяч. Н. 1907, с. Бушмичі, Кам. П. 1974. П'єси: «Крушэнне рэнагатаў» (1931), «Фантан» (1932), «Канец маскараду» (1938). У Києві 1964 вийшла книга С. «Шляхи білоруського театру. (З історії укр-біл. театральних зв'язків)».

М. Судаковіч. 80-гадоў з дня нараджэння У. М. Стэльмаха. – ж. «Полымя», 1987, № 12, с. 222-223.

[287]

Стельмащук Юрій, старшина УПА, псевдо «Рудий», командир військової округи «Турів», до складу якої територіально належала Берестейщина. Розстріляний 1945 в тюрмі НКВД у Луцьку.

Степан Медушник, гал.-вол. воєвода. Спільно з воєводою Желиславом воював литовців і ятвягів 1262 на Пинщині.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 63.

Степан Московчин, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни, значиться в реєстрі 1581 під рукою 38 отамана. Прізвисько Московчин

походить не від назви Москва, а від назви укр. с. Машковичі, Берез., звідки СМ був родом.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва – там же.

Степан Московчин, низовий запорозький козак. Відомий з козацького реєстру 1581 як учасник Лівонської війни на боці Речі Посполитої. Прізвисько Московчин виводиться від укр. с. Машковичі, Берез., звідки СМ був родом.

Реєстр 1581 року. – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Степура-Пеленська Оксана, діячка ОУН. Н. 1916, Луцьк, за іншими відомостями на Поділлі. П. серпень 1939., Полісся. Псевдо «Ріка». Учасниця замаху на пол. міністра Перацького. Членкиня Поліського лозового козацтва. Загинула за невідомих обставин на Поліссі.

Стеткевичі, поліська шляхетська родина, члени якої знані своїм патріотизмом, обстоюванням нац. і реліг. прав укр. народу в XVII ст. Відоміші: Богдан, каштелян новгородський, воєвода мінський. Уважався оборонцем Русі, лідером православних. Одружений з князівною Соломерецькою. Маєтності на Поліссі. Михайло, син Богдана, учасник визвольних подій 1648-1660, «людина вимовою і дотепом велика». Фундатор Борколабівського монастиря. Наближений Б. Хмельницького, за що був позбавлений королем поліських добр дідичних – с. Погост і Новий Двір у Пин. пов. З початком Руїни постригся в ченці. Олена, сестра Михайлова, укр. патріотка, дружина гетьмана І. Виговського.

В. Липинський. На переломі, 1920, с. 107-108; Стеткевич М. – Є. Онацький. Укр. мала енциклопедія, Буенос-Айрес, 1959, с. 1840.

Стефан Володимирський, укр. церковний діяч. П. 1094. Ігумен Печерського монастиря в Києві, потім Кловського монастиря. Наприкінці 80-х рр. XI ст. висвячений на єп. володимирсько-берест.

М. Брайчевский. Утверждение христианства на Руси, К., 1989, с. 192-193.

Стецькович Іван, боярин з Берест. пов., згадується в грамоті з 1490 як власник фільварку біля Берестя на спілку з Р. Стецьким, очевидно родичем.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 52, 53, 146.

Стир, права притока Прип'яті, довжина 494 км. витікає у Львівській, тече через Вол., Рівен. обл. У межах Берестейщини протікає через Пин. і Стол. р-ни. У нижній течії судноплавний. У минулому важлива комунікаційна лінія між Волинню і Берестейщиною.

[288]

Ститичеве, с., Пин., ср. Пліщицька. Від Пинська на пд. 15 км. Відоме С. з XIV ст.

Стовпи, с., Жаб., ср. Яківчицька, 10 км. на зх. від Жабинки, зал. ст. на лінії Жабинка-Берестя.

Стовписька, с., Кам., ср. Дмитровицька. Від зал. ст. Жабинка 40 км.

Столин, місто, райцентр. На лівому березі Горині, річковий порт. 7 км. на пн. від зал. ст. Горинь (Річиця). Відомий з XII ст. Належав до Турово-Пин. князівства, до Городнянського. Був власністю Соломирецьких, Вишневецьких, Потіїв, Солтанів, Скирмунтів, 1657 належав до Пин.-турівського полку. З 1792 центр Запинського пов. Під Рос. імперією в складі Пин. пов. 1918-1919 в складі УНР. 1922-1937 діяла філія «Просвіти». Краєзнавчий музей.

Столинський краєзнавчий музей, відкритий 1955. Два відділи, природи і історичний. У відділі досов. історії експозиція має багаті колекції предметів з доби неоліту та залізного віку, одягу, знарядь праці, монетна колекція. Розташований СКМ у садибному комплексі Маньковичі (XVII ст.), колишньому маєтку Радзивіллів.

Столинський район, адм.-терит. одиниця обл. з центром у Столині. Ств. 1940 в складі Пин. обл., з 1954 – Берест. обл. Пл. 3,4 тис. кв. км. Сільради: Білоуська, Бережнівська, Березцівська, Глинківська, Городнянська, Лядецька, Оздамицька, Ольшанська, Плотницька, Радчицька, Рубельська, Рухчанська, Струзька, Федорівська, Хоромська, м. Столин, м. Давид-Городок, робіт. сел. Горинь (Річиця). Під госп. угіддями 33,5 відсотка території, під лісом 33 відсотка. Родовища торфу, піску, глини. У межиріччі Прип'яті і Мостви тип населення мішаний укр.-біл.

Столярчук Олександра, громадянка м. Берестя, родом з с. Скорбичі, Берест., зберігає в пам'яті десятки нар. укр. пісень, засвоєнних від мами, баби і сусідів. Репертуар С.: «Ой, давно-давно я в батенька була», «Ой, по горах, по долинах», «Ой, чиє то жито», «Із-за гори кам'яної», «В кого дочок сім», «Стоїть явір над водою», «Ой, у бору сосна тонка виросла», «Ой, на горі жито пополам з рутою», «Ой, ти, дівчино зарученая», «Зав'яжу

[289]

я ленту в косу», «Ой, знати, знати», «Ой, я нещасний», «Сонце низенько, вечір близенько», «Поза лугом зелененьким», «Ой, чия то черешенька».

В. Місіюк. Які пісні співають у Скорбичах. – г. «Голос Берестейщини», 1996, № 1(16).

Стороженка Олексі імені українська школа в Бересті, приватна початкова семикласна школа, діяла в Бересті з середини 20-х рр. по 1935 під опікою т-ва

«Просвіта». Викладалися предмети: релігія, укр. мова, пол. мова, каліграфія, рахунки, малювання, загальні відомості з історії та географії рідного краю. Школу відвідувало бл. 60 дітей. Очолювали школу Г. Олесіюк, П. Артемюк, інші вчителі: М. Козяр, Т. Артемюк. Містилася школа в будинку стрілочника С. Рибчевського на вул. Київській (тепер Пушкіна), 102. При школі діяв музично-драм. гурток, ведений П. Артемюком.

А. Харитончук. Укр. школа в Бересті на Поліссі. – г. «Голос Берестейщини», 1992, 06, № 2(4).

Стороженко Олекса, укр. письменник. Н. 24.11.1805, с. Лисогори, тепер Черніг. обл. П. 18.11.1874, х. Тришин, у межах Берестя. З 1823 на службі спочатку військовій, потім цивільний – у Києві, Вільнюсі, Варшаві. З 1868 оселяється в Бересті, придбавши маєток у Тришині. Обіймав посаду предводителя дворянства та голови з'їзду мирових суддів Берест. пов. Похований на міському кладовищі в Бересті. У повісті-поемі «Марко Проклятий» С. вкладає в уста А. Радзивіллової такі слова: «Особливо ті диявольські пинчуки багацько лиха нам наробили... в Пинську і Янові вирізали всіх ксьонзів»... На що Я. Вишневецький каже: «Пинчуки – то все одна пся крив козацька... Як би на мене, то я всіх би на шибеницю до останнього викоренив би»...

В. Сацюк. На шляху до правди. – ЛУ, 1965, № 95; він же. Будиночок над сажавкою. – ЛУ, 1966, № 83.

[290]

Стоцький М., російськомовний поет із Полісся, родом з с. Стригове, Коб. Змолоду в Америці. Повернувся на Полісся 1920 під час сов. окупації, після чого знов подався до Америки. Зб. поезій «Родник». Окремі поезії С. укр. мовою перекладав І. Хміль.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чикаго, 1976, с. 201.

Страдечі, с., Берест., ср. Гершонська, від Берестя на пд. 30 км., зал. ст. на р. Прітва. У С. 1962 знайдено скарб. 1941-1944 нім. карателі вбили в С. 92 жит., спалили 280 дворів.

Страдецький скарб, знайдений 1962 в с. Страдечі, Берест., жителем с. В. Маркевичем. Склад СС: кубок срібної роботи нім. майстра Г. Бойтмюлера (1588-1622), кубок срібний роботи невідомого поліського майстра XV-XVI ст. СС зберігається у Берест. краєзнавчому музеї. Має велике історико-мистецьке значення.

Дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва Беларусі XII-XVIII ст., Мн., 1984, №№21, 22, 24-27, 30.

Стрельна, с., Іван., від Янова-Поліського 10 км. У XIX ст. маєток у С. належав Сулковським і Крашевським.

Стриганець, с., Жаб., ср. Петровицька. Від зал. ст. Береза Картузька 7 км.

Стригове, с., Коб., ср. Тевельська.

Стриї, с., Коб., ср. Буховецька. Від Кобриня на сх. 8 км.

Стриї, гіпотетична народність періоду балто-слов'янської єдності, мали замешкувати басейни річок з одноімен. коренем – Дністра, Стрия, Стира, Струменя. Можливо ідеться про неврів.

В. П. Петров. Етногенез слов'ян, К., 1972, с. 80-88.

Стрілецький Опанас, вчитель-бакаляр, навчав у братський школі при Федорівській церкві в Пинську в 30-х рр. XVII ст. На 1631 С. навчав

[291]

«хлоп'ят кількадесят». Утримували школу та її бакаляра пин. міщани таємно з огляду на переслідування з боку католиків.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. – ж. «Виленский вестник», 1870, Вильна, № 15, с. 16

Струга, річка, ліва притока Ясельди, басейн Дніпра. В Іван. р-ні. Над С. села Застружжя і Достоеве.

Струга, 1) с. Малорит., ср. Великоритська, від зал. ст. Пожежин 7 км; 2) с., Стол., ср. Струзька, від зал. ст. Горинь 17 км., межиріччя Горині і Мостви.

Струмінь, лівий рукав Прип'яті коло Пинська, сполучує Прип'ять з Пиною і Ясельдою. Такий само рукав Прип'яті коло Турова.

Стоянович Богдан, бурмистр м. Пинська 1648-1649. Спільно з членами пин. магістрату Г. Козорізовичем та Ф. Михайловичем добився від короля Владислава IV привілею на підтвердження прав м. Пинська 1633. Активний учасник повстання 1648 проти пол.-лит. панування. У доносі францисканців 1649 названо і С., – отже, після придушення повстання С. ще був живий.

О бунте города Пинска в 1648 году и усмирении оного. – «Чтения в императ. об-ве истории и древностей российских», 1847, № 5, с. 31-38; Служ кілька о Пінську, Пинськ, 1936, с. 10.

Стубла, річка, права притока Стиру.

Суворов Олександр, рос. генералісимус. Н. 1729/30, Москва. П. 1800. Представник агресивної рос. воячини кінця XVIII ст. Воював з турками за південні укр. землі. Учасник придушення повстання Т. Костюшка, зокрема на Берестейщині С. двічі 1794 розбив корпус ген. Сераковського, здійснивши остаточну окупацію Польщі. Воював проти республ. Франції. За особливі

заслуги перед рос. царизмом та імперією Катерина II нагороджувала С. маєтками і кріпаками. С. володів усією Коб. волостю з Кобринем включно. З цієї нагоди рос. шовіністи спорудили в Кобрині С. музей і пам'ятник.

Суковський Ераст, художник-аквареліст. Жив і творив у др. пол. XIX ст. – поч. XX ст. певний час жив у Мінську. Припускають, що С. вчився в Петербург. Академії. 1891 виставлявся в Мінську, Вільнюсі, Каунасі. Автор серії картин на поліські теми: «Під час завірюхи», «Зимова дорога через ріку на Поліссі», «Уранці на паромі», «Садиба в Пинських болотах», «Шторм».

Искусство народов СССР второй пол. XIX- нач. XX веков, М., 1981, в-во «Изобраз. искусство», с. 247; Сукоўскі. – ЭЛМБел, т. 5, с. 188.

Сулімирський Тадеуш, пол. археолог. Н. 1898. Жив у Лондоні. В ст. «Стародавні сусіди балтських племен на півдні» (Акта Балтіко-Славіка, Білосток, 1967, 7) на ґрунті діалектологічних карт. Й. Обремського розвиває думку про походження укр.-біл. мовно-етнічного розмежування (ПРЛ). Походження цієї межі ставиться в залежність від первісного балто-слов'яського розмежування.

[292]

Сулковський, лентвійт м. Пинська на 1648, учасник народного повстання того ж року.

О бунте г. Пинска в 1648 году и усмирении оного. – «Чтения в императ. об-ве истории и древностей рос.», М., 1847, с. 31-38.

Сулковський Володимир, біл. художник. Н. 19.07.1950, м. Берестя. Вчився в БТМІ в Мінську. Виставляється з 1972. Тв.: «Полоцький натюрморт» (1975), «Поліський інтер'єр» (1975), «Поліщучка» (1977), «У неділю» (1978), «Дівчина з соняшником» (1980), портрети Я. Коласа, М. Богдановича.

«Супруновича і Хомича лист запродажний», грамота, пам'ятка укр. ділової мови XV ст. Написаний 12.05.1440 в Бересті про продаж М. Хомичем землі «недалеко міста Берестейського» за 10 кіп грошів широких М. Супруновичу. Обидва учасники угоди – берест. земляни. Лист укладено пол. письмом укр. мовою.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 48.

Супрунчук Віктор, біл. письменник. Н. 7.12.1949, с. Сілець, Берез. Закінчив 1976 Мін. ун-т. Тв.: «Страсці» (1983), зб. малої прози «Недзе баліць ля сэрца» (1987), роман «Замець» (1987), повість «Трэці сын» (1983), «Сяргей Сяргеевіч» (1985), роман «Жывеш толькі раз» (1988). В оп. «Затанула Дзедаўская пушча» С. виступає на захист природи Полісся.

Супрунюк Ганна, укр. активістка Берестейщини. З Малоритського р-ну. Член УГКО. Автор ст. та віршів про рідний край.

«Сусідки мотольські», фольклорно-театральна самодіяльна труппа при сільському клубі в Мотолі, Іван. Створена 1985 за ініціативою бібліотекарки О. Мацукевич. Популяризує місцеві співи, танки, строї. Про укр. мову СМ ось що пише біл. журнал: «не сумніваюсь, що в самому Мотолі на їх виступах будь-хто з глядачів і підхопить знану пісню. Але ось у гостях... не слід соромитися (!) перед виконанням нової пісні вийти і виразно прочитати її зміст. Бо мотольська говірка відмінна: не зразу все зрозумієш»...

М. Горскі. У госці да «Суседак». – ЛіМ, 18.07.1986. Л. Салавей. Мотальскія суседзі. – МБ, 1988, № 4, с. 70.

[293]

Сухе, с., Іван., ср. Рудська. Від Янова-Поліського 5 км. Відоме з XV ст. В С. були володіння Ліщинського монастиря і панів Достоєвських. Сушани приймали участь у подіях 1648.

Суходіл, с., Кам., ср. Ряснянська. У давнину с. С. належало до т. зв. Половецької волості, заселеної ще в часи Данила Галицького половцями, які ще перед стома роками зберігали свою назву. На сьогодні суходільські половці засимільовані поліщуками.

Т

Тайстра, див. Калита.

Танфільєв Гаврило, укр. фізико-географ, ботанік, ґрунтознавець. Н. 6.03.1867, м. Таллінн. П. 4.09.1928, Одеса. З 1905 проф. Одеського ун-ту. Учасник Західної (Поліської) експедиції по осушуванню боліт. Підсумком участі Т. в експедиції стали праця «Болота і торфовища Полісся» (1895), в якій дано опис рослинності краю, цій же темі присвячена ін. пр. «Геоботанический очерк Полесья» (1899).

Танфільєв Г. І. – УРЕС, 1987, т. 3, с. 355.

Тараси, с., Пруж., ср. Щерчівська. Від зал. ст. Тевлі 15 км.

Тарасій, мешканець Берестя наприкінці XVII ст. Заможна людина. Спорудив при Троїцькій церкві каплицю, відповідно її оздобивши.

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893, т. 1, с. 337.

Тарасюк Сергій, укр. активіст у Бересті під час нім. окупації. Розстріляний німцями.

Ю. Місіюк, М. Козловський. Зберегти нашу мову і культуру. – ж. «Над Бугом і Нарвою», Більськ, 1992, № 3(4), с. 24.

Тарасюк Любов, біл. поетеса, літературознавець. Н. 7.12.1953, с. Пинковичі, Пин. Закінчила ун-т у Мінську. Викладає в тому ж ун-ті. Видала зб. віршів «Смага ракі» (1983).

Тарасюк Л. К. – ЭЛМБел., т. 5, с. 245.

Тарасюк Микола, поліський умілець, різьбар на дереві. Живе в с. Стаї, Пруж. Автор поліхромних мініатюрних іграшкових композицій з дерева, лози і соломи. Виставлявся на виставці нар. творчості в Бересті і Мінську. Сюжет композицій Т.: «Селянське подвір'я», «Весілля», «Вечорниці», «Ткаля», «Поминки», «Бричка», «Вполювання дика».

В. Лапцік. Чароўныя імгенні. – ЛіМ, 1988, 4.XI, с. 13; Г. Сачанка. Куфэрак з сакрэтам. – МБ, 1989, № 4, с. 44.

Тарасюк Петро, учасник укр. руху на Берестейщині. Н. 1942, с. Комарівка, Берест. Вчився у Володимир-Волинському технікумі механізації сіль. господарства. 1965-1968 служив у війську. Член правління УГКО БО.

Тарнацький Юзеф, пол. мовознавець, автор праць про укр. говірки Полісся: «Подзял єнзикови Полєся на подставє фактув лексикальних» (В-ва, 1936), «Студія порувнавче над географійов виразув (Полєсе-Мазовше)» (В-ва, 1939).

[294]

Остання пр. є першим регіональним лінгвістичним атласом, на сторінках якого скартографовано говірки Підляшшя, Полісся і пн. Волині, 185 карт, охоплено дослідженням 90 нас. пн. Картографована лексика являє собою термінологію будівництва, одягу, знарядь праці, рільництва, транспорту, тваринного та рослинного світу. На підсумковій карті Т. визначає діалектологічний поділ Полісся.

Татарновичі, с., Дорог., ср. Антопільська. Від зал. ст. Антопіль 3 км.

Татарщина, державний податок, стягувався з селян з середини XIII ст. до поч. XIV ст. на оплату данини Орді.

М. Гр. ІУР, т. 3, К., 1993, с. 101-102.

Татар'я, с., Дорог., ср. Іменинська. Від зал. ст. Антопіль 16 км.

Телентюк Д., мовознавець, автор пр. «Перехідні говірки Лунинецького району Пинської області Білоруської РСР («Діалектологічний бюлетень», вип. 4, К., 1953, с. 52-29). Уважав говірки на пд. від Прип'яті укр.

Телехани, міське селище, Івацевичський район. На Огинському каналі, 181 км. на пн.-сх. від Берестя. Відомі Т. з XVI ст. як власність феодалів Дольських, Вишневецьких, Огинських, Пуславських. Належали до воєвод. Берест. 1779-1830 в Т. працює фаянсова мануфактура, діяла гута з 250-400 робітниками. 1939-1954 Т. – райцентр Пин. обл., з 1954 в складі Івацевичського р-ну. Є легенда етимологічного походження про татарського хана Теле, від якого походить назва селища.

Телеханська фаянсова мануфактура, приватне підприємство, яке виробляло декоративно-мистецькі предмети – вази, кахлі, свічники, миски, скульптури малих форм і форм великих, посуд, прикрашений горельєфами. Заснована 1778-1779 в селищі Телехани лит.-біл. магнатом М. К. Огинським. Вироби ТФМ мали попит серед заможних верств. На ТФМ возили глину з Городної, Стол.

Дэкаратывна-прыкладнае мастацтва Беларусі XII-XVIII ст., Мн., 1984, с. 10; В. Жук. Целяханскі фаянс. – МБ, 1988, № 4, с. 74.

[295]

Телеханське заповідно-мисливське господарство, заповідна територія в одинадцять тис. га біля Телехан, Івац. р-н. У ТЗМГ досліджується вплив меліорації на природу Полісся.

Телеханський район, адм.-терит. одиниця Пин. обл. БРСР 1939-1954, Берест. обл. 1954-1959. При скасуванні ТР його територія передана Івацевичському р-нові. Населення ТР на пд. від лінії оз. Чорне – с. Свята Воля – оз. Вигонівське (ПРЛ) укр.

Темря, с., Стол., ср. Видибірська.

Терлецький Афанасій, церковний діяч. На 1580 архимандрит Ліщинського монастиря в Пинську. Заходами Т. збудоване нове приміщення Успенського собору монастиря.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. – ж. «Виленский вестник», 1870, Вильна, № 15, с. 16

Терлецький Кирило, укр. церков. діяч, один з ініціаторів Берест. унії. П. 1607. Походив зі шляхет. (або міщанської) родини Пин. пов. До 1562 протопоп Дмитрівської церкви в Пинську, 1572-1585 єп. турово-пин., 1585-1607 єп. луцький. З Потієм 1595 їздив до Риму присягати папі. Учасник проголошення унії на соборі в Бересті 1596. До кінця XIX ст. між селами Пинковичі і Куп'ятичі біля Пинська, де колись мабуть був маєток Т., стояла надмогильна плита з написом, який свідчив, що на тому місці похований Т.

І. Франко. З історії берест. собору 1596 року, т. 45, кн. 2, с. 193-219; А. Миловидов. О положении..., с. 386, 419.

Терлецький Яків, дідич у Пин. пов. Брат єп. Кирила. Повстанці С. Наливайка 1595 пожалували маєтності Т.

В. Барна. «Ласкаве мя споминайте». – ДЧ, 1990, 4.10.

Тетерук Арсеній, укр. активіст у Бересті, член УГКО. На сторінках г. «Голос Берестейщини» популяризує укр. нар. пісню. Автор знімків на теми діяльності УГКО.

г. «Голос Берестейщини», 1992, 06, № 2(4).

Тетеря Павло, гетьман правобережної України. П. бл. 1670. Спр. прізв. Моржковський. Політ. кар'єру починав на Волині. Зять Б. Хмельницького. Після смерті останнього зайняв пропол. позицію, внаслідок чого 1665 змушений був тікати з Наддніпрянщини. Жив у Пин. пов., де одержав 1664 від пол. короля маєтності у Висоцьку й Удрицьку (тепер Рівнен. обл.). Тут Т. збудував замок і жив кілька років.

Тетеря П. – УРЕС, т. 3, К., с. 382; О. Цинкаловський, т. 1, Вінніпег, 1984, с. 195-199.

Тит, воєвода берест. у 80-х рр. XIII ст. «славний мужністю на війні і на ловах», оборонець землі Берестейської. У 1280 Т. розгромив утричі більший загін поляків, що спустошив край. Літопис пише: «...догнавши їх (поляків. – ВЛ) билися вони (берестяни на чолі з Т. –ВЛ) з ними, і з Божої ласки

[296]

побідили берестяни ляхів, і вбили їх вісімдесят, а інших захопили, а здобич їхню вернули назад. І тоді прийшли вони в Берестій з честю...»

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 74.

Тит, скоморох берест., згадується на 1566.

БелСЭ, т. 12, с. 631; ЭЛМБел., т. 5, с. 5.

Тихонович Платон, автор поліського букваря, написаного 1875 на ґрунті говірки с. Лунин, тепер Луинецький р-н.

Г. Каханоўскі. Адчаніся, таямніца часу, Мн., 1984.

Ткачук Дем'ян, поліський золотар XVIII ст. В іконостасі Георгіївської церкви Давид-Городка, Стол., є посріблені роботи Т.

ЖБ, с. 76-78.

Тминь, два села, Стол., ср. Рухчівська. Від зал. ст. Видибір 10 км., від Столина 25 км. 1769 в Т. стався заколот, у зв'язку з чим частину жителів села переселено в с. Березницю біля Луцька.

«**Терниця**», («На городі терниця сама тре, а до мене дівчина сама йде»), укр. нар. пісня, znana також на Берестейщині. Біл. музикознавці і публіцисти (Г.

Цітович, І. Назіна, Л. Алексютович), зафіксувавши «Т» в Коб. і Стол. р-нах, оголосили її в плані національно-культурного плагіату «давнім білоруським танком».

Л. К. Алексютович. Церніца. – ЭЛМБел., т. 5, с. 471-472.

Терпиловичі, див. Зеленець.

Тирона Федора св. церква, Федорівська церква в Пинську, храм, за переказом, існував, відколи на Поліссі християнство. Документальна згадка припадає на XVI ст. – 1518 кн. Ф. Ярославич дарує ФЦ добра. Від 1627 ФЦ стає об'єктом боротьби між православними і гр.-кат. (уніат.). На боці православних став пин. староста кн. Ю. Збаразький-Корибутович. ФЦ запечатує власноручно уніат. митрополит Й. Рутський. Православні зривають печатку, продовжують богослужіння за участю священників Камінського і Авакумовича. Пол. король Сигизмунд III 1628 видає універсал про заборону правосл. міщанам Пинська втручатися в церковні справи під загрозою штрафу у 5 тис. кіп лит. грошів. За чинністю універсалу наглядав пин. суддя П. Достоевський. У 1633 православні знову опановують ФЦ і володіють нею до 1838, коли ФЦ було розібрано за рішенням рос. єпархіальних влад.

С. К. Исторические сведения о православных церквях в г. Пинске. – ж. «Виленский вестник», 1870, Вильна, №№ 15, с. 16; О. Миловичов. О положении..., с. 394-395.

Тишко Леонід, біл. артист естради. Н. 1945, Берестя. Вчився в Берест. муз. училищі в класі нар. інструментів. 1967-1983 учасник ансамблю «Песняри» в Мінську як бас-гітарист.

Тишковичі, с., Іван., ср. Мотольська. На лівому березі Ясельди. Від зал. ст. Янів-Поліський на пн. 28 км. Один з центрів поліських нар. мистецтв – ткацтва, вишивання, в'язання, кожухарства. З 1980 в Т. діє сільський фольк. ансамбль «Знахідка», виконує також місцеві укр. пісні. Перша згадка про Т. припадає на 1520.

[297]

Тобіаш Богданович, берест. купець, єврей. Уклав 1569 контракт з торуньськими купцями на постачання до Гданська 300 лаштів попелу, клепок і ванчосу.

Торгівля на Україні XIV – середина XVII ст. Волинь і Наддніпрящина, К., 1990, с. 128-131.

То(в)пига, ватажок козацького загону на Пинщині на 1613. У 1648 відомий серед полковників Б. Хмельницького, приймав участь у поході під Замостя. Можливо це різні особи.

Исторические корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 49; В. В. Грабовецкий. Західно-укр. землі в період народно-визв. війни 1648-1654 р., К., 1972, с. 7.

Товица, с., Стол., ср. Глинківська. Від зал. ст. Горинь 15 км.

Токаревський Антін, поліський гончар, майстер чорної кераміки, відомий представник пружанської гончарної традиції. Н. 2.02.1904, м. Пружани. П. 3.10.1984. Гончарне мистецтво перейняв від діда і батька, самостійно працював з 1922. Мав власну піч для випалювання. Робив білий і чорний полив'яний посуд традиційного поліського асортименту.

В. И. Савицкая. Мастер черной керамики Антон Токаревский. – «Народные мастера. Традиции, школы», вып. I, М., 1985, с. 185, 193; Альбом «Музей беларускага народнага мастацтва», Мн., 1983, №№ 8, 10, 15, 23, 25, 30, 34.

Токарев, мінський губернатор 1873-1878, таємний радник, член ради при мін. внут. справ Рос. імперії. Самовільно привласнив 1877 кілька тис. десятин кращої землі, що була власністю мешканців поліського містечка Логишин, Пин. пов. Логишинці боронили своїх прав, судилися з губернатором-загарбником, за що їх карали, били до смерті.

С. Степняк-Кравчинський. Русское крестьянство. – в кн. «В лондонском изгнании», М., «Наука», 1968.

Толстой Микита, рос. славіст. Н. 1923. Автор програми та учасник кількох поліських мовознавчих експедицій 1962-1965, упорядник зб. «Полесье» та «Лексика Полесья», автор передмов до згаданих зб. – «Про лінгвістичне вивчення Полісся» та «Про вивчення поліської лексики». Берестейщина цікавить Т. лише в загальнославістичному аспекті. У згаданих передмовах Т. детально визначає географічні межі Полісся (від Дніпра до Бугу), але ні словечком не проголошується про ПРЛ, про невідповідність їй респуб. кордону. У 80-х рр. Т. приймає участь у створенні «Поліського етнолінгвістичного атласа», що мав вийти в Мінську.

Тормасов Олександр, рос. генерал. Н 1752. П. 1819. Учасник чи не всіх воєн, що вела Рос. імперія на межі двох ст., в тому числі колоніальних – в Україні, на Кавказі, в Польщі. Зазнав 1794 під Роцлавицями поразки від Костюшка. У перебігу фран.-рос. війни 1812 Т. командував третьою

[298]

армією, розташованою в Україні, захищав київ. напрямом. Мав 15.07. під Кобринем бій з корпусом Реньє, 30.07. під Городечном бій з тим же Реньє та Шварцебергом. Берестейщина лежала в руїнах.

Тороканські говірки, говірки укр. мови, поширені в окремих нас. пн. Львівської, Вол., та Берест. обл. Назва від с. Торокань (тепер Іменин, Дорог.). На Берестейщині уживаються в кількох селах Дорог. та Малорит. р-нів. Ось

як виглядають окремі форми ТГ: траба-треба, кравац-кравець, робев-робив, воне-вони, реба-риба.

Ф. Д. Климчук. К соотношению диалектных, этнографических и археологических ареалов Брестско-Пинского Полесья. – «Проблемы картографирования в языкознании и этнографии», Л-д, 1974, с. 160-166; його ж. До класифікації говірок Берестейщини. – кн. «Праці XIII Респуб. діалектологічної наради», К., 1970, с. 178-183.

Торокань, див. Іменин.

Траугутт Ромуальд, діяч пол. повстання 1863-1864. Н. 21.01.1826, с. Щостакове, Кам. П. 5.08.1864 – повішений рос. карателями у Варшаві. Служив у рос. армії. У відставці жив у маєтку Острів, Малорит. На початку повстання очолював збройний загін у Пин. та Коб. пов. У перших числах травня мав бій з рос. загоном біля Логишина, 6.05 – біля с. Горки, 14.05. біля Білина. Спільно з загоном Ваньковича вчинив рейд на Волинь. Переслідуваний великими силами росіян, Т. розпустив рештки загону, сам поранений подався до Варшави. Зв'язковою в Т. була двадцятирічна дідишка з с. Людвинове, Дорог., у майбутньому пол. письменниця Е. Ожешко.

Тризуб, державний і національний символ України. У Х ст. герб кн. Володимира Великого та його потомків. 1917-1920 державний символ УНР та ЗУНР. Змагання ОУН-УПА також відбулася під знаком Т. 3.01.1992 Т. прийнятий за герб держави Україна. Одне з автентичних зображень Т. пов'язане з Берестейщиною – міститься на 6 златниках кн. Володимира, знайдених 1804 в м. Пинську.

О. Пастернак. Пояснення тризуба, К., «Веселка», 1991.

Триліски, с., Іван., ср. Дружиловицька. Від зал. ст. Янів-Поліський 16 км.

Трип'ять, назва Прип'яті в деяких місцевостях Полісся.

Ф. Климчук. Этническая структура населения Брестской области (к вопросу о «скрытых» этносах). – г. «Берестейський край», квітень, 1995.

Тришин, с., тепер у межах Берестя – вул. Московська. Уперше згадано на 1495 як резиденцію володимирсько-берест. єп. У Т. розкопано поховання вельбарської (готської) культури з 2 ст. н. е. У Т. у власному маєтку жив 1864-1874 О. Стороженко.

Тришинський грошовий скарб, складається з двох мідних монет Римської імперії, захований у землю 2-3 ст. н. е., знайдений 1961, зберігається у Берест. краєзнавчому музеї.

«Трійця», ікона другої чверті XVIII ст. Темпера, на дошці. 115x79x1,7. Вивезена 1972 з Воскресенської церкви (1817) с. Ольгомель, Стол., куди потрапила з церкви Іоано-Богословської (1792) с. Великий Малишів, Стол.

«Трійця старозавітна», ікона, пам'ятка укр. іконопису Полісся першої пол. XVII ст. На дошці. Левкос, темпера. 97,5х66х3. Є різьблене орнаментоване тло. Виявлена в Янові (Іваново), походить з с. Достоева, Іван. Вивезена до Мінська. Зберігається в МСБК.

Ю. Піскун. «Тройца старозаветная», – МБ, 1988, № 9.

Троїцька церква, с. Бездіж, Дорог., пам'ятка дерев'яного церковного будівництва Полісся. Споруджена 1784 на фундаменті першої пол. XVII ст. Прямокутний зруб під двосхилим дахом, на якому дві вежі. В екстер'єрі є риси бароко. Після 1945 для богослужінь зачинена. Ікони вивезено до ДММ в Мінську.

Троїцька церква, с. Городна, Стол., пам'ятка церковної архітектури, збудована в XVIII ст., 1930 добудовано дзвіницю.

Троїцька церква, с. Доброславка, Пин., пам'ятка поліської архітектури, споруджена 1758.

Троїцька церква, с. Зелове, Дорог., поліська архітектура, збудована 1842 в стилі пізнього класицизму.

Троїцький костел, с. Чорнавчиці, Берест., пам'ятка мурованої архітектури XVI ст. Збудований 1583-1585 в маєтку лит. магната Радзивілла-Сирітки. Псевдоготичний стиль з домішками ренесансових елементів. ТК призначався також для оборонних цілей, про це свідчать грубі стіни, високо поставлені вікна-бійниці, внутрішня галерея для стрільців. Рос. влада висвятила ТК на правосл. церкву, перед тим спаливши кат. опорядження – ікони, статуї. У 1941 німці піддали ТК гарматному обстрілові. Занедбаний.

Тростяниця, річка, притока Мухавця, басейн Вісли. Бере початок в Оріхівському каналі. Оспівана поетом О. Лапським.

Тростяниця, с., Кам., ср. Ратайчицька. На р. Лісній. Від зал. ст. Лищиці 15 км. У Т. знайдено глиняний глек з доби поморського культ. IV-II ст. до н. е.

До 1935 в селі діяв осередок т-ва «Просвіта». У місцевій школі до 60-х рр., поки не вийшов на пенсію вчитель Г. Омелянюк, викладалася укр. мова.

Трофимук Андрій, геолог, академік АН СРСР. Н. 1911, с. Хведьковичі, Жаб. Закінчив 1933 Казан. ун-т. Досліджує тектоніку та нафтоносність Волго-Уральської обл., Сибіру, Далекого Сходу. Держ. премія СРСР 1946, 1950. Автор праці «Нефтеносность полеозоя Башкирии».

Трофимук А. А. – БСЭ, т. 26, с. 250.

Трофимук Микола, біл. поет з Дорогичина. Редактор районної г. «Запаветы Леніна». Добірка віршів у ж. «Полымя» (1987, № 11).

Троян-Дуб, місцевість на межі сс. Радостова, Повіття, Черлищович, Палагіна, Боліт, Хабович, Дивина. З ТД пов'язано низку нар. переказів і забобонів. ТД – та місцевість, де зароджувалась перша сотня УПА.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 228.

Труба поліська, муз. сигнальний інструмент на Поліссі, відповідник карпатської трембіти. Робилася з клена, вільхи або осики. Довжина 2-2,5 м. Широкий кінець, «ревна», мав діаметр 15-20 см., діаметр вузького кінця, «жорла», – 2-2,5 см., товщина стінки 1 см. Ствол труби монтувався з двох однакових половин, які зв'язувалися прутом. Трубили на Поліссі переважно восени, після закінчення робіт, на свята, влаштовувалися змагання сурмачів. ТП поширена була до 20-х рр.

Ф. Д. Климчук. О полесском варианте одной карпато-полесской изопрагмы. – «Карпатский сборник», М., 1976, с. 135-139.

Трухановичі, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Оранчиці 35 км. Т. розташовані на ПРЛ. У 1941-1944 німці знищили в Т. 24 жит., спалили 55 дворів.

Трушове, с., Пин., ср. Ласицька. Від Пинська на пд. 45 км.

Тукальський-Нелюбович Й., див. Нелюбович-Тукальський Й.

Тулятин, с., Пин., ср. Оховська. Від зал. ст. Молотковичі 10 км.

Тумин, с., Кам, ср. Ряснянська. Від зал. ст. Високо-Литовськ 2 км.

Тупичиці, с., Івацевицький район, ср. Вигонищанська, 4 км. на пн.-зх. від Бобрович. Відоме з 1552. У 1940 в Т. 143 мешканців, 43 двори. 15.09.1942 карателі з «Болотної пропасниці» знищили село. Т. не відновилося.

Тур, дорюриковський князь на Поліссі, легендарний засновник м. Турова. Згадано Т. в літопису на 890: «...Рогволод прийшов з-за моря і посів волость у Полоцьку, а Тур – у Турові...» Як же тоді звався Турів до Тура? М. Грушевський назвав літописну згадку про Т. етимологічним міфом, який проте «вказував на те, що в Турові пам'ятали про князів перед Святополком,

старшим Володимировим сином». У Києві в XII ст. було місце, де стояла «Турова божниця».

М. Гр. ІУР, т. 2, вип. 3, Львів, 1905, с. 30.

Тур Никифор, укр. церк. діяч. П. 1599. З 1593 киево-печер. архимандрит. Учасник церк. собору в Бересті 1596. Противник унії.

Тур Н. – ЕУ, т. 9, Сарсель, с. 3258.

Тури, с., Стол., ср. Хоромська. Від зал. ст. Горинь 32 км.

[301]

Турин Роман, укр. художник. Н. 2.09.1900, Снятин, Галичина. П. 1979. Займався 1933-1935 кіномистецтвом, створив кілька видових кіноплівок, в тому числі стрічку «По Пині і Стиру».

Турів, місто, Гомельська обл. Респ. Білорусь. На правому березі Прип'яті. Відомий з 980 як один з центрів укр. племені деревлян. У Х-XIII ст. центр удільного Турово-Пин. князівства в складі України-Русі. Отчина князів Юрійовичів. Центр одноіменної єпархії, батьківщина К. Турівського. Занепадає після татарського погрому, поступаючись перед Пинськом. Належав 1655-1659 до Пин.-Турівського полку в Укр. козацькій державі. У 1917-1920 Т. належав до УНР. Т. стоїть на ПРЛ.

«**Турів**», військова округа УПА-Північ 1943-1944. До округи «Т» належала частина території Вол. та Рівнен. обл., а також Берестейщина. У складі округи діяли повстанські загони ім. Богуна, «Помста Полісся», ім. Наливайка. Командир – майор Рудий (Ю. Стельмахук).

П. Мірчук. Укр. Повстан. Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 200.

Турівська вежа, оборонний об'єкт, належала до числа волин. веж, які стояли в Бересті, Кам'яниці, Холмі тощо. Споруджена в XIII ст. Зруйнована в 1830-х рр.

«**Турівське євангеліє**», пам'ятка русько-укр. письменства, чи не єдина рукописна книга Полісся з XI ст. 20 сторінок, недільне євангеліє, апракос. Без розподілу на слова, без виносних літер, заголовні літери в кольорі. Знайдено в Турові 1865. На тексті ТЄ є два дарчі написи рукою кн. К. І. Острозького від 1508 і 1513, також підтвердження пин. земського суду з 1782 і 1791. Видане у Вільні 1869 і в Петербурзі з поясненнями П. Гільтенбранта з подвійним текстом – оригіналом та рос. перекладом. Досліджувалося І. Срезневським, Н. Никольським, М. Кояловичем. Зберігається у Вільнюській академ. бібліотеці. Належить найскоріше до пам'яток волин. походження.

Археологич. збірник документів, относящихся к истории северо-зап. Руси, т. IV, Вільна, 1967, с. 1-2; Туровське євангеліє. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, т. 1, К., 1960, с. 658-659; М. Коялович Рец. в ЖМНП, 1868, № 10, с. 225.

Турівський Кирило, письменник княжої доби, церковний діяч. Р. н. невід. П. 1182. Походив з Турово-Пин. князівства. Єп. турово-пин. 1130-1182. За свої «слова» прозваний сучасниками «новим Златоустом». Автор численних слів, послань, повчань. В оп. «Про сліпця і хромця» наявні елементи драм. стилю, очевидно, під впливом Є. Кіпрського. КТ – «...найславніша особа, яку взагалі дала давній руській історії Турово-Пинська земля» (М. Грушевський).

Кирило Туровський. – Укр. письменники. Біо-бібліограф. словник, К., 1960, с. 76-83, т.1; К. Тур. – Антологія укр. поезії, т. 1, К., 1984, с. 12-13.

Турівській козацькій полк, адм.-терит. військова одиниця в складі Укр. козацької держави, існував у жовтні-листопаді 1648 як результата нар. повстання на Поліссі. Припинив існування після придушення повстання в Турові. Полковником був проголошений П. Цивка. Пізніше Турів з волостю входив до Пин.-Турівського полку.

В. Сергійчук. Бойові побратими Богдана Хмельницького. – ж. «Жовтень», 1985, № 1, с. 95.

[302]

Туркевич, керівник дитячого притулку в Бересті. 1915 з дітьми евакуювався на схід. Повернувся до міста 1918 з повстанням УНР. Прибуток від вистави «Наталки Полтавки» І. Котляревського, здійсненої 1918 в Бересті, призначався на притулок Т.

Туровина, термін, ужитий М. Грушевським на означення Турівщини, Турово-Пин. князівства.

М. Гр. ІУР – ж. «Жовтень», 1991, № 9, с. 125.

Турово-Пинська єпархія, церковна адм.-терит. одиниця в складі Київ. митрополії, центр – спочатку Турів, з XIII ст. Пинськ. Межі ТПЄ збігаються з межами князівства. Відоміші єп.: Фома, перший єп., висвячений 1005; Кирило Турівський, Симеон, Ігнатій, Аким на 1146. Антоній Турівський, Євтимій Онишко на 1411-1425, єпархія має 255 параф. церков. Васіан на 1495, Арсеній 1509. Іона 1511-1522. Йосиф 1537. Васіан 1540. Іона Протасович 1568. Михайло Євлашевський 1570-1578. Кирило Терлецький 1572-1585. Леонтій Пельчицький, пом. 1595. Іона Гоголь 1596-1602, перший уніат. єп. Від Гоголя є ТПЄ паралельно з 1621 існують дві єпархіальні влади – правосл. і уніатська. Пол. влада протегувала уніатам, забороняючи висвяченому 1621 в Києві єп. православному Авраамію з'являтися в Пинську. Відтоді єп. православних нема. Натомість уніатська єпархія проіснувала в Пинську до 1837. Останній пин. уніатський єп. Й. Булгак. З приєднанням Полісся до Росії ТПЄ влучено до Мін. губ. єпархії.

Турово-Пинське князівство, удільне князівство України-Русі, відтак Вел. кн. Лит. в поріччі Прип'яті. Головні центри: Турів, Пинськ, Городня, Дубровиця. Спочатку це київ. волость, яка одержала статус князівства, коли Володимир Великий віддав Турів і Пинськ Святополкові. Відтоді ТПК переходила від одного князя до другого, від чого дуже страждало

[303]

населення краю. У 1157 в Турові закріпився кн. Юрій Ярославич з київ. Ізяславичів, давши початок династії «пинстїх» князів Юрійовичів. За браком сили Юрійовичі майже ніколи не проявляли політ. ініціативи, все рахувалися то з Києвом, то з Володимиром, то з Черніговом, то нарешті з Литвою. З середини XII ст. ТПК розпадається на низку дрібніших князівств – Турівське, Пинське, Городнянське, Дубровицьке. Після татар. навали зруйнований Турів занепадає, центром політ., економ. і культурного життя краю стає Пинськ. На початку XIII ст. ТПК потрапляє в залежність від Гал.-вол. держави. Пинськ з його зручним географ. положенням перетворюється на значний торгівельний центр, міновий і складочний двір для укр., біл., лит. та пол. товарів. Наприкінці XIII ст. на ТПК дедалі більше зазіхає Литва. У міру послаблення Гал.-Вол. держави та її занепаду в 20-х рр. XIV ст. остаточно в Пинську утвердилися Гедиминовичі, і ТПК підпорядковується ВкнЛ. До XV ст. в Пинську княжать Наримунтовичі, потім Олельковичі, відтак після смерті Ф. Ярославича воно переходить під владу королеви Бони і після 1521 в Пинську вже задають тон королівські старости.

М. Гр. ІУР, т. 1, Львів, 1904, с. 166, т.2, с. 187, 199, 266, 300-311; А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, ч. 2, (Туров, Городок и Пинск в составе Вел. кн. Литовского), К., 1903; В. Р-в. Пинское княжество. – ЭСБЕ, т. 23 А, СПб, 1898, с. 626; В. Т. Пашуто. Образование Литовского государства, М., 1959, с. 16-30, 268, 288, 375.

Туровський Андрій, член ради берес. «Просвіти», учасник укр. руху.

В. Ласкович. Доброго пути. – г. «Берестейський край», Берестя, 1996, № 1.

Турське, укр. с., Стол., ср. Велемицька. Від зал. ст. Горинь на пн.-сх. 47 км.

«Тутейші», пол. місцеві, тутешні – термін, що його застосовувала пол. влада 1919-1939 щодо українців Полісся з метою витіснити з ужитку питому національну самоназву і підготувати поліщуків до колонізації. Згідно перепису 1931 загальна кількість населення Поліського воєводства становило 1 131 тис. З цього числа українцям відведено квоту у 54 тис., решту населення офіційно проатестовано «тутейшими». Історія поглузувала з пол. планів. Зате ганебну естафету етноциду Полісся перехопила країна рад., а після 1991 Республіка Білорусь.

Програма винародовлення українців і білорусів у Польщі, Львів, 1937, с. 69, 91, 108, 109, 110, 181.

Тутковський Павло, укр. геолог. Н. 1.03.1858, с. Липовець, тепер Вінницька обл. П. 3.06.1930. учасник багатьох геолог. експедицій, в тому числі 1884-1902 на Полісся. Вивчав вихід укр. кристалічного масиву і картографував геологічні особливості терену. Пр. про Полісся: «Краткий гидрографический очерк центрального и южного Полесья» (Труды об-ва исследователей Волыни, т. 2, с. 67-141), «Библиографический обзор литературы по геологии и физ. географии центрального и южного Полесья» (Зап. Киев. об-ва естествоиспытателей, т. 22). Т. – автор краєзнавчих ст. про Полісся в ЕСБЕ.

Тишинецька культура, археолог. культура з бронзової доби (2-1 тис. до н. е.), поширена була на території укр. лісостепу, на Поліссі і в Польщі. Уважається протослов'янською. Пн. межа ТК збігається з ПРЛ.

М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняхов. Археологія та стародавня історія України, К., 1992, с. 175.

У

Угринка, річка, притока Мухавця в межах середньовічного Берестя. Замулена.

Ужове, с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити 20 км. Неподалік вол. межі.

Україна, назва землі і країни, де живе укр. народ, включно з Берестейщиною. Назва давня, паралельна з назвою Русь. Щодо Берестейської землі назву У. вжито в Гал.-Вол. літопису на 1211-1212. Як рідна країна, батьківщина ентонім У. Багато разів уживається у фольклорі Полісся.

«Українбанк», м. Берестя, фінансово-кредитна установа, обслуговувала укр. кооперативні та культурні організації Полісся. Очолював «У» 1927-1928 Базилевич.

Українець Федір, поліський скрипаль. Н. 1924, Давид-Городок. Репертуар У. складають танцювальні мелодії з умовними назвами: «Заболинка», «Дідусь», «Дуб», «Янецька», «Городецька», «Людова».

М. Казека. Столінські музики. – МБ, 1990, № 9, с. 71.

[305]

Українка Леся, Леся Українка, велика укр. поетеса та діячка визвольного руху. Н. 25.02.1871, Новгород Волинський. П. 1.08. 1913. Творчість ЛУ – новий етап укр. літ. Юність ЛУ минула в с. Колодяжне на Ковельщині, 150 км від Берестя, тим-то уважала себе волинянкою-полісянкою і завжди

розчулювалася на згадку про Полісся. В укр. літ. ЛУ – найбільш поліська поетеса, поліська струна в її поетичній лірі звучить упродовж усієї творчості. Найповніше, найпоетичніше втілення мовно-етнограф. стихія Полісся знайшла в драмі ЛУ «Лісова пісня» (1911), де майже кожне слово, речення, кожен образ дишуть Поліссям.

Українська автокефальна православна церква, УАПЦ, є продовженням церкви, запровадженої в Україні-Русі князем Володимиром 988. Мала статус митрополії в складі Констант. патріархії. Поширила християнство на всіх підлеглих Києву землях. У 1596 під тиском пол. уряду на соборі в Бересті від укр.-біл. правосл. церкви відійшли уніати (гр.-католики), а пол. уряд скасував правосл. ієрархію. У 1621 в Києві відновлено правосл. ієрархію на чолі з митрополитом. Інтригами Москви 1686 Київ. митрополію неканонічно підпорядковано моск. патріархові. Почалася русифікація. Вихід з-під моск. зверхності проголошено під час УНР. Діяла УАПЦ в УРСР до 1934, коли була репресована. Відроджена на Зах. Україні собором єп. у Пинську 1942 за участю пин. архиєпископа Олександра. Переслідувалася німцями, потім совєтами. Існувала в еміграції. В Україні відновлена 1988.

«Українська громада», громад. установа, виникла у м. Біла Підляска (Підляшшя) 1915 при сприянні Союзу визволення України на окупованих Німеччиною укр. провінціях Підляшшя, Полісся, Холмщини і пн. Волині. «УГ» налагоджувала укр. культурне і нац. життя. При «УГ» повсталася Шкільна рада, котра займалася створенням нац. шкільництва – було організовано 74 укр. початкові та середні школи. «УГ» налагодила видання укр. книжок, зокрема в Білій Підлясці видано підручник В. Сімовича «Коротенька укр. правопись», М. Кордуби «Північно-Зах. Україна». Під егідою «УГ» виходила 1916-1918 у Білій Підлясці г. «Рідне слово», з 1918 – у Бересті.

М. Сирник. Комісаріат народної освіти для Холмщини, Підляшшя і Полісся. – ж. «Зустріч», 1989, № 20, с. 98-99.

Українська Гельсінська спілка, сусп.-політ. організація в Україні, створена 1988 на базі Укр. громад. групи сприяння виконанню гельсінських угод. У декларації принципів спілки було положення: «У межах Союзу тільки повне забезпечення культурно-національних прав українців Берестейщини, Вороніжчини, Кубані, придністровських районів Молдавської РСР зніме з порядку денного болісне питання перегляду кордонів республік за етнічним принципом». У травні 1990 на установчому з'їзді в Києві УГС перетворилася на Укр. республіканську партію.

Українська греко-католицька церква, інші назви – Укр. католицька церква, історична назва Уніатська церква. Виникла на Берест. церковному соборі

1596 за ухвалою частини укр. і біл. єпископату. УГКЦ визнає кат. символ віри, зверхність папи римського, зберігає при тім правосл. укр. обрядовість. У складі УГКЦ до 1837 існувало дві поліські єпархії – берест. і пин.; У межах Рос. імперії ліквідована. Зберіглася під Австро-Угорщиною. На Зах. Україні більшовики скасували УГКЦ 1946. Відновлена на Україні 1991. УГКЦ відбула чотирьохсотрічну еволюцію від церкви на послугах у пол. магнатерії до укр. нац. церкви.

Українська козацька держава, офіційна назва Військо Запорізьке, Гетьманщина, державна організація в Україні XVII-XVIII ст., створена Б. Хмельницьким на ґрунті військової організації Запорізької Січі. У часи Б. Хмельницького УКД то охоплювала майже всі етнічні укр. землі, то зменшувалася до трьох воєводств – Київського, Брацлавського і Чернігівського. Адмін. посади від гетьмана до сільського отамана виборні. УКД мала дипломатичні зносини з Росією, Туреччиною, Молдовою, Кримом, Швецією, Венецією, Австрією. До УКД 1657-1659 входив Пин.-Турівський полк. З настанням Руїни УКД поділилася на правобережну і лівобережну. Остання входила до складу Моск. держави на правах широкої автономії, але під тиском моск. імперіалізму поступово втрачала свої права, аж поки Катерина II зовсім не скасувала автономну державність. Правобережна частина УКД була повернена до Польщі.

Українська Народна Республіка, держава укр. народу, проголошена другим універсалом Центральної Ради. Всі органи влади виборні. Громадяни УНР мали широкі права незалежно від національності, віровизнання, поглядів. Поширювала владу на більшість укр. земель, що входили раніше до Рос. імперії. Після укладення Берест. миру 1918 до УНР увійшла також Берестейщина, як частина Холмської губ. з центром у Бересті. Після розпуску Центральної Ради до влади прийшов гетьман, УНР перейменовано на Укр.

[307]

Державу. Стару назву поновлено на Директорії. Розбудова й існування УНР ускладнювалася воєнною обстановкою, потребою вести оборонну війну на чотири фронти. Зліквідована з окупацією України більшовиками.

Українська повстанська армія, УПА, збройні сили України 1942-1952, створені ОУН для боротьби за незалежність, для захисту укр. народу в умовах нім. окупації, відтак окупації більшовицької. Кількість повстанців у 1945 сягала за 100 тис. чол. у розпорядженні командування було 65 куренів. Ділилася на три оперативні групи: УПА-Північ, УПА-Південь, УПА-Захід. Перша сотня УПА організована на Поліссі на Дивинщині, тепер Коб., сотником С. Качинським. Остання акція УПА сталася в тому ж Коб. р-ні 1953, коли була розгромлена остання повстанська група. Уся Берестейщина,

навіть етнічно біл. землі, входила в зону дій УПА. Днем УПА вважається день Покрови 14 жовтня.

П. Мірчук. Укр. Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991.

Українська повстанська армія - Північ, УПА-Північ, одна з територіальних груп УПА, пов'язана з Поліссям і Волинню. Складається з трьох воєнних округ (ВО): ВО «Турів» – Вол. обл. і зах. Берестейщина; ВО «Заграва» – Рівненська обл. і східна Берестейщина і ВО «Волинь» – південні райони Рівненської обл. та північні «вол.» райони Тернопільської. Командири УПА-Північ: В. Сидір, Д. Клячківський («Клим Савур») та М. Медвідь («Карпович-Крем'янецький») – всі три загинули в боях. На 1943 УПА-Північ нараховувала бл. 20 тис. стрільців.

П. Мірчук. Укр. Повстанська Армія, Мюнхен-Львів, 1991; М. Омелюсик. УПА на Волині. – «Літопис УПА», т. 1.

Український театр на Берестейщині, мається на увазі самодіяльні вистави п'єс з класичного укр. репертуару. Під впливом вистав театру корифеїв у 80-90-х рр. XIX ст., який регулярно відвідував Полісся, чиняться успішні і безуспішні спроби організувати укр. вистави місцевими силами. Зокрема прихильники національного театру з Пружан телеграмою від 11.04.1896 вимагали від віленського генерал-губернатора дозволу на укр. спектакль «з доброчинною метою». Упродовж 1902-1914 у Бересті znana самодіяльна трупа під керівництвом офіцера фортеці О. Василенка, вона ставила тв. І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Карпенка-Карого,

[308]

М. Кропивницького. Під впливом берестян подібні трупи повстали в Березі й Кобрині ба навіть в окремих селах, відомо напр., про вельми успішну виставу «Розумного і дурня» Карпенка-Карого у с. Кльонки Старі, Іван., у 1909. Під час УНР у Бересті силами місцевих аматорів (В. Дмитріюк, Бігунівна, Г. Дрозд, Прокоп) поставлено «Наталку Полтавку», яка мала чималий успіх у Бересті, а зібрані з вистави кошти пішли дитячому сиротинцю Туркевича. Нову сторінку в історії укр. театру краю вписав 1925-1935 П. Артемюк, голова окружної «Просвіти» та директор укр. школи ім. О. Стороженка в Бересті. З організованою музично-хоровою і драматичною трупю П. Артемюк об'їздив найглухіші села Поліського воєводства. За що запропорений поляками до концтабору в Березі. Спроби укр. вистав чиняться в найбезпросвітніші часи біл.-більшовицького етноциду. У 1968 через недогляд начальства в Малориті ставиться водевіль Г. Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик».

Українське громадсько-культурне об'єднання Берестейської області, самодіяльна гром. організація, покликана дбати про «...збереження та дальший розвиток мови, традицій, культури корінного населення

Берестейщини». Засноване 18.02.1990. Філії у більшості районів краю. Чиняться поки що безуспішні спроби відродити укр. шкільництво. УГКО видає укр. г. «Голос Берестейщини». Голова – берестянин М. Козловський.

Українське національно-демократичне об'єднання, УНДО, легальна політ. партія Західної України 1925-1939. Бл. 60 тис. членів, конституційними методами боролась за права укр. народу під пол. окупацією. Програма максимум передбачає виборення укр. державності. Мало прихильників у Поліському воєводстві. «УНДО стверджує, що Галичина з Лемківщиною, Волинь з Полісям і Холмщиною з Підляшсям мають відмінний укр. характер, що це історична і сучасна неподільна власність укр. народу та що згідно із принципом про самовизначення народів... УНДО обстоюватиме і розбудовуватиме одноцільний укр. національний фронт, змагаючи до культурної, економічної і політичної уніфікації української нації». УНДО заборонена 1939.

В. Пахаренко. Віті єдиного дерева. – ж. «Дзвін», 1991, № 12, с. 88-89; М. Литвин. Керманич УНДО. – «ЗВУ», 1993, 18.03; І. Кедрин. Життя. Події. Люди., Нью-Йорк, 1976, с. 184-185.

Українське соціалістичне об'єднання «Селянський союз», сусп-політ. організація лівого напрямку, створена на базі «Виборчого комітету Холмщини, Підляшся, Волині і Полісся», організац. з'їзд відбувся 5.08.1924 в Бересті. Первісно Сельсоюз та його видання стояли на позиціях незалежності України, згодом перейшли на позиції прокомуністичності.

«Сельсоюз». – Берест. Эн. Сп., с. 327-328.

«Український буквар», складений А. Савчуком, вид. 1918 в Бересті видавництвом «Рідне слово».

Є. Пастернак. Історія Холмщини і Підляшся, Вінніпег, 1968, с. 181.

Український виборчий комітет Холмщини, Підляшся, Волині і Полісся, парламентська організація, об'єднувала укр. легальні партії названих земель під час передвиборної компанії 1922 до пол. сейму. Галичина бойкотувала вибори. У головних питаннях комітет стояв на патріотичних

[309]

і демократичних позиціях, передбачав практичний захист укр. народу в пол. державі. УВК обстоював право України на державну незалежність.

Український допомоговий комітет, харитативна організація, створена в Бересті 1941 для захисту інтересів місцевого укр. населення в умовах нім. окупації та пол. і більшовицького засилля у всіх сферах життя міста і краю. УДК не мав політичних прав. Очолював інженер Гайовий. З початком

бойових дій УПА розігнаний окупантами. Керівників Гайового, О. Сороку, С. Тарасюка і В. Пархотика розстріляно.

Ю. Місіюк, М. Козловський. Зберегти нашу мову і культуру. – ж. «Над Бугом і Нарвою», 1992, Більськ, № 2(4), с. 24.

Улас Московчин, козак низовий запорозький, учасник Лівонський війни на боці Речі Посполитої. Записаний в козацькому реєстрі 1581. Прізвисько походить від назви укр. с. Машковичі, Берез., звідки УМ походить.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06; Я. Дзира. Перший паспорт козацтва. – там же.

Їласав Олександр, біл. культурний діяч, письменник. Н. 1874. П. 1941, Гулаг. Видавець і редактор «Нашай Ніви» та ін. біл. видань. У спогадах «Дні життя» є опис Пинська, де У. жив у юності, пин. бурси, пинчуків: «Славилося це місто глейким і глибоким болотом на вулицях, також пинчуками, плем'ям вельми оригінальним; білоруси його уважають своїм, українці – своїм. За говіркою вони близькі до українців. Роман Скирмунт написав їх граматику. Я вважаю, що це старі древліани, вони мало змінились з часів Володимира Святого, коли віниками платили данину, навіть у наш час».

зб. «Шляхом гадоў», Мн., 1990, с. 154-158.

Улащик Микола, біл. історик. Н. 1906, біля Мінська. П. 1986, Москва. В численних працях У. послідовно фальсифікує джерела на користь білорусифікації Полісся.

Уліян, нар. співак, лірник, сліпий, родом з Дивина, Коб. Пропагував на Поліссі канти з укр. «Богогласників».

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 23.

[310]

Ілюстрації

[311]

«**У неділю, неділеньку**», укр. нар. пісня емігрантського циклу, записана 1968 в с. Ченчиці, Пин., В. І. Скиданом. Відомі й ін. укр. варіанти, з Тернопільщини зокрема. Так зв. запис Скидана – невдалий переклад на біл. мову з укр. поліського оригіналу.

М. Г. Бочко. Білоруські варіанти емігрантських пісень у порівняльному освітленні. – ж. «Слов'янське літературознавство і фольклористика», К., 1976, вип. 11, с. 85-90.

Уроднич Володимир, біл. художник. Н. 22.05.1942, с. Великі Орли, Стол. Закінчив 1972 БТМІ. Виставляється з 1973. Тв. «Батьківськими дорогами» (1975), «Розвивались яблуні» (1976), «Нашим синам» (1978), «На берегах Горині» (1979), «Гомін Полісся» (1981), «Ритми Прип'яті» (1983), «Дорога

моєї юності» (1979), «Лядецька діброва» (1981), «Квіти моєї Батьківщини» (1980).

А. Тарановіч. Адчуць подых часу – МБ, 1989, № 4, с. 16-24.

Упирове, с., Іван., ср. Псищівська. Від зал. ст. Янів-Поліський 25 км. 1941-1944 в У. німці вбили 83 жит., спалили 135 дворів.

«**Успіння**», ікона 1650, пам'ятка укр. іконопису Полісся. Майстер з Малорити. На дошці, 119х94х3,5, темпера. Вивезена 1970 з Свято-Преображенської церкви (1862) с. Олуш, Малорит. Утримується в БММ в Мінську.

ЖБ, с. 39, 40, 41.

[312]

Ф

Фалат Юліан, пол. художник. Н. 30.07.1853, с. Тулиголове, Львів. обл. П. 9.07.1929. Належав до пізньоромантичної мистецької школи. Після смерті Матейка 1893 очолював Крак. худ. академію. Автор кількох картин на укр. теми, передовсім польські. Так у картині «Повінь» (Львів. картинна галерея) ідеться про повінь саме на Поліссі – валка поліщуків тікає перед водною стихією у безпечне місце. Твори «Зі списом на ведмеда» і «Повернення з ловів на ведмеда» (1891. Картинна галерея Терноп. краєзнавчого музею) також створені на поліському матеріалі. Ф. гостював у поліських маєтках Радзивіллів.

Фалат Ю. – Митці України, К., 1992, с. 598.

Фальківський Дмитро, укр. поет. Спр. прізвище Левчук. Н 3.11.1898, с. Лепеси Великі, Коб. П. 15.12.1934, Київ. З селян. родини. До 1915 вчився у Берест. гімназії, де й зацікавився літературою. 1915-1920 жив з батьками в селі, відвідував укр. школу, засновану у Лепесах Великих під час УНР. У 1920-1923 Ф. служить у частинах ЧК в Мінську. З 1923 живе в Києві. Належав до літоб'єднання «Ланка», «Марс», «Вапліте». Оспівував Полісся, засуджував жорстокості громад. війни, негативно переосмислював значення ЧК, уболівав за долю України, за що зазнавав нападок з боку ортодоксальної критики. Арештований за сфабрикованим звинуваченням (у «намірі» вбити тодішнього сталінського сатрапа Постишева) Ф. разом з 27 укр. поетами та культурними діячами – Косинкою, Влизьком, Буревієм – був розстріляний у Києві як «ворог народу». Тв.: «Чабан», поема (1925); «Обрії», зб. поезій (1927); «На пожарищі», зб. поезій (1928); «Полісся», зб. поезій (1931). Найповніше видання тв. Ф. – «Ранені дні» (Братіслава, 1969).

Фальківського Дмитра імені хор, хор ім. Д. Фальківського в с. Залісся, Коб. Виконує укр. нар. пісні. Очолує Є. Прокопюк.

Фальчевський Станислав, у поліських джерелах – Хвальчевський, староста пин., коб., крем'янецький тощо на середину XVI ст. Довірена особа кор. Бони і кн. Острозьких. Здійснював у Пин. князівстві 1552-1555 земельну реформу, провів обмір та перерозподіл земельного фонду князівства з метою переоподаткування. Ведена Ф. книга обліку «Писцовая книга Пинского и Клецкого староств, 1552-1555» багата на матеріал про аграрні відносини на Поліссі в середині XVI ст.

В. И. Пичета. Белоруссия и Литва XV-XVI вв. М., 1961, с. 21-40.

Федів Ігор, стенографіст укр. делегації 1918 на переговорах у Бересті, потім у Парижі. Н. 1891. П. 1962. Січковий стрілець, з 1916 у рос. полоні. Після 1917 учасник укр. визв. руху. Автор «Сина України» (1921)

Є. Онацький. Укр. мала енциклопедія, Буенос-Айрес, 1959, с. 1977.

[313]

Федір (Федюшко) Васильович, пин. удільний князь 1387-1390 з роду Наримунтовичів.

М. Гр. ІУР, т. 4, К., 1993, с. 507.

Федір Данилович, пин. князь у першій чверті XIV ст. Позбавлений стола в Пинську литовцями в 1316-1320 рр. Відтоді службовий князь на Волині. Предок князів Острозьких, Порицьких, Несвицьких, Збараських-Корибутовичів, Вишневецьких, Святополк-Четвертинських.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, с. 64.

Федір Володимирович, пин. князь, двічі згад. у Гал.-вол. літописові на 1262, коли з братами Демидом і Юрієм вітали з перемогою над литовцями коло Небля вол. князя і свого опікуна Василька, і вдруге, коли був присутній у Пинську на похороні свого брата Юрія.

Гал.-вол. літопис – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 89.

Федір з Янова, учасник збройного підпілля ОУН. Поліський лозовий козак. Учасник збройних сутичок з пол. відділами 1939, потім зі службою НКВД. Янів – це Іваново, райцентр.

П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 192.

Федорець Борисович, єп. володимиро-берест., згадується на 1172 у Київ. літописі.

І. Франко. Т. 40, 1983, с. 495.

Федори (Хведори), с., Стол., від зал. ст. Горинь 37 км.

Федорович Гурин, житель м. Берестя, власник чималої книгозбірні, можливо, торгівець книгами. Подарував 1624 місцевим церквам 15 кириличних книг, а пол. книги – своїм друзям П. Прокоповичу, Г. Фесеві та Г. Поповичу.

Францыск Скарына. ЭД, Мн., 1988, с. 216.

Федорук Іван, укр. нар. вчитель. Родом з с. Кустовичі, Коб. 1939-1941 очолював у рідному селі укр. почат. школу. 14.10.1941 розстріляний німцями.

О. Сущук. Рідне слово. – г. «Голос Берестейщини», 27.06. № 2.

Федосюк (Хведосюк) Федір, укр. активіст лівого напрямку. Н. 1900, с. Лигати, Коб. Вчився у Берест. гімназії разом Д. Левчуком (Фальківським). Організував в с. Лепеси, Коб., укр. школу. Служив у ЧА. Пізніше репресований. Д. Фальківський присвятив Ф. поему «Чабан». З 1965 жив у Черкасах.

В. Крачко. Школа, де вчителював Фальківський, – г. «Голос Берестейщини», 1991, № 1.

Федюкович Микола, біл. поет. Н. 1943, с. Гутове, Дорог. Закінчив літ. ін-т ім. Горького в Москві. З 1972 член СП БРСР. Зб.: «Земля-магніт» (1968), «Мілавіца» (1971). «Птушыны грай» (1976). «Макаў цвет» (1979).

М. М. Федзюковіч. – ЛіМ, 1972, 5.05.

Федьковичі (Хведьковичі), укр. с., Жаб., ср. Петровицька. Від Жабинки 13 км, в долині Мухавця.

Фесь Грицько, берест. міщанин, можливо торгівець книгами. За заповітом також берестянина Г. Федоровича та його дружини Соломії з 1624 Ф. мав одержати у спадок «Псалтир» друку Ф. Скорини.

Францыск Скарына. Зб. документаў і матэрыялаў, Мн., 1988, с. 216.

[314]

Филипович Афанасій, укр. письменник і церков. діяч. Н. бл. 1597, Берестейщина. П. 5(15).09.1648, Берестя. Вчився у Берест. братській школі, відтак можливо у Києві. За вказівкою Л. Сапіги доглядав чергового кандидата на Лжедмитрія. Постригся 1627 у Вільні. Послух відбував у монастирях Кутеїна, Межигірському в Києві, у Дубойському та Куп'ятицькому на Пинщині. 1640 стає ігуменом Семеонівського монастиря в Бересті. За діяльність на захист правосл. церкви Ф. ув'язнюють, спровадивши на митропол. суд до Києва, але П. Могила знову повертає Ф. до Берестя. Коло знайомих і друзів Ф.: П. Могила, С. Косів, І. Гізель, Л. Сапіга, Пузина. У час нар. повстання в Бересті Ф. пол.-лит. власті арештовують під претекстом зв'язку з козаками і страчують. Автор пісні «Даруй, Боже, покій Твоїй церкві» та щоденника «Діаріуш альбо список дієв правдивих у справі

помноження і об'яснення віри православне голошений» (1639-1645). 1666 Ф. канонізований мит. Н. Тукальським.

А. Филипович. Диариуш. – РИБ, т. 4, СПб, 1876; І. Франко. Т. 40, 1983, с. 262-264; М. Возняк. Історія укр. літ., т. 2, с. 294-296; А. Филипович. – Укр. письменники. Біо-бібліогр. словник, т. 1, с. 591-592.

Филипович Павло, укр. поет, літературознавець, політв'язень. Н. 20.09.1891, с. Кайтанівка, Черкас. обл. П. 3.11.1937, Соловки. Закін. колегію П. Галагана в Києві, Київ. ун-т. Належав до літ. угруповання неокласиків. Тв.: зб. «Земля і вітер» (1922), «Простір» (1925); літературознавчі праці: «Шевченко і декабристи» (1926), «Укр. літературознавство за 10 років революції» (1928), «З новішого укр. письменства» (1929). Перекладав Верлена, Брюсова. 1935 Ф. арештований і засуджений на 10 років неволі, 1937 розстріляний без суду. Свій родовід поет виводив від А. Филиповича, поета-патріота з Берестейщини. У Ф. є вірші, присвячені Полісся.

Флоринський Тимофій, рос. славіст, мовознавець. Н. 1854. П. 1919. Проф. Київ. ун-ту, член-кореспондент Рос., Серб. та Югославської АН. Українофоб. Автор тв., спрямованих проти українства, зокрема ст. «Несколько слов о малорусском языке (наречии) и новейших попытках усвоить ему роль органа науки и высшей образованности» (1899, «Киевлянин»), з якою полемізував І. Франко. Ф. – автор книги «Западное славянство и Западная Русь» (К., 1911). На долученій карті Ф. проводить укр.-біл. мовно-етнічну межу по ПРЛ. «Изборник Киевский, посвященный Т. Д. Флоринскому», К., 1905; Е. Е. Ширяев. Русь Белая, Русь черная и Литва в картах, Мн., «НіТ», 1991, карта Ф. № 30.

Фома, перший єп. турово-пин., висвячений на новостворену єпархію «в літо 6513», тобто 1005.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, с. 72-78.

Франко Іван, письменник, поет, вчений, громад. діяч. Н. 27.08.1856, Нагуєвичі, Галичина. П. 28.06.1916. Жив і працював у Львові. У низці пр. Ф. є згадки про пинчуків, названих «забутим укр. плем'ям», про збирачів поліського фольклору. Прямо чи принагідно Ф. сказав своє слово про таких діячів з Полісся, як К. Турівський, Д. Корсунський, І. Потій, А. Филипович, К. Лищинський, Л. Карпович. Тв.

[315]

Ф. з 50-томника, в яких порушено окремі історико-культурні проблеми Полісся: «Життя і літ. діяльність Іпатія Потія», т. 39; «Рец. на публ. «Др. Щурат. Пелгримація илі путь до Іерусалиму Данила архимандрита Корсунського», т. 37; «Дві унії (образок з історії Русі при кінці XVI віку)», т. 46; «Йосиф Шумлянський, львівський єпископ 1668-1708 рр. і заведення унії в Галичині», т. 47; «Рец. на «Описание документов архива западнорусских

униатских митрополитов 1470-1700», т. 47; «Наш погляд на польське питання», т. 45; «Історія укр. літератури», т. 40.

Францисканський собор успіння Марії в Пинську, кафедр. собор монастиря францисканців, пам'ятка архітектури. Розбудова почалася 1396, закінчилася 1730, коли остаточно оформився суч. вигляд. Серед начиння інтер'єру чимало коштовних у мистецькому і історичному відношеннях пам'яток – ікони пензля європ. майстрів, чаші, одяг священнослужителів. Більшість з них вивезено до ДММ в Мінську.

Фронопіль, село, Іван., ср. Рудська. Інші неофіц. назви Ф.: Нове Село, Кацапи. Остання назва як і частина прізвищ мешканців підтверджують переказ про переселенців з Росії, які оселились тут наприкінці XVIII чи на початку XIX ст.

Х

Хабовичі, с., Коб., 30 км. на пд. від Кобриня, 72 км. від Берестя, 20 км. від вол. межі. З 1926 філія «Просвіти», своя читальня, драмгурток виставляв «На перші гулі» та «Бувальщину». Дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці (1899). В околицях Х. формувалася перша сотня УПА. Німецькі карателі розстріляли 20 жит. Х. З 1995 в Х. діє укр. хор.

Хадані Евер, Евер Хадані, ізраїль. письменник і драматург. Н. 1899, м. Пинськ. Спр. прізви. А. Фельдман. Пише мовою іврит. Тв.: «Дерев'яний

[316]

барак» (1930), «Маленька людина», «Високі димарі», «Нахалалім», «Хадера» (1951).

Рассказы израильских писателей, М., 1965, с. 187-192, 315.

Харки, с., Пруж., ср. Гродечненська. Від зал. ст. Ліси 5 км.

Харлампович Костянтин, укр. історик. Н. 18(30).07.1870, с. Рогачі, Берез. П. 23.03.1932, Київ. Закінчив 1890 Лит. дух. семінарію (Вільно), 1894 – Петербург. дух. академію. Викладав у Казан. дух. семінарії, з 1900 приват-доцент, а в 1909-1918 проф. Казан. ун-ту. Член-кореспондент Рос. АН. З повстанням УНР Х. у Києві, де обирається дійсним членом ВУАН. **У 1920-1929 виключений з ВУАН**, на засланні. Продовжував співпрацю з укр. наук. установами – з історич. секцією М. Грушевського та соц.-економіч. Д. Багалія, друкувався в ж. «Україна». Пр.: «Острожская православная школа»

(К., 1897), «К истории западно-русского просвещения. Виленская братская школа и первые ее полвека существования» (Вильно, 1897), «Западно-русские православные братства и их просветительская деятельность в конце XVI и начале XVII в.» (СПб, 1899), «Польскі вплив на школьніцтво руске в XVI – XVII ст.»; «Борьба школьных влияний в допетровской Руси» (відбиток з ж. «Киев. Старина», К., 1912); «Малорусское влияние на великорусскую церковную жизнь» (т. 1, Казань); «Нариси з історії грецької колонії в XVII-XVIII в.» (Ніжин).

Харсюк Володимир, родом з Малорити. Н. 1929. Актор за фахом. Очолює філію «Просвіти» в Малориті. Здійснив низку укр. вистав у Малориті. Гість Першого всеукр. збору Конгресу українських націоналістів у Києві та Міжнарод. конференції «Просвіта» – історія і сучасність проблеми» (Львів, 1993), на останній Х. виголосив доповідь про діяльність «Просвіт» 1919-1939 на Поліссі.

М. Базилук. З імперською експансією можна боротися лише спільними зусиллями. – г. «За вільну Україну», Л-в, 1993, 17.06.

Хацюни, жартівлива назва білорусів на Берестейщині, походить від фонетичної особливості біл. мови – цекання. Розмовляти по-біл. – хацякати.

Л. Оссовскі. Загаднення енцикове Полєся. – «Комісія Наукова Бадань Зем всходніх», В-ва, 1936.

[317]

Хвалове, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Околиці Біловезької Пущі.

Хведосюк Ф., див. Федосюк Ф.

Хвойник, с., Пруж., ср. Ровбицька. Від зал. ст. Оранчиці 50 км. Біловезька Пуща.

Хворосна, с., Пин., ср. Валищанська. Від Пинська 37 км на шляху Пинськ-Телехани. У XIX ст. маєток Х. належав Ставським.

Хвороснянське болото, великий болотяний масив на суміжжі Пин., Дорог., Іван. та Івацевичького р-нів. Пл. 7937 га. У Сушинську, Пин., добувається торф.

Хворост Іван, біл. балетмейстер, танцівник, збирач хореограф. фольклору. Н. 1902, с. Котелки, Пруж. П. 1983. Закінчив Вілен. ун-т. Опрацював низку танків, у тому числі укр., втілював їх на сцені «Товкачики», «Микита», «Подушечка», «Козачок». Видав зб. «Беларускія танцы» (1974, 1977).

Хворост Софія, нар. співачка, знавець пісенного фольклору Пружанщини. Родом з с. Шакуни, потім жила в с. Котелки, Пруж. Від Х. біл. композитор і диригент Р. Ширма записав 150 пісень, піддавши їх мову білорусифікації.
В. Ліцвінка. Ширма расказвае пра сябе. – ж. «Мастацтва», 1992, № 2, с. 11-15.

Хлібівка, с., Малорит., ср. Луківська. Від Малорити 20 км, 7 км від вол. межі.

Хлопницький Едвард, пол. публіцист, краєзнавець. Н 1830, Віленщина. П. 1894. Серед ст. Х. є нарис «Пинщина, нотатки з теки мандрівника» (1886, ж. «Колоси», т. 42) з описом весільного обряду пинчуків. Х. спростовує окремі твердження Е. Ожешко і М. Камінського про лінощі поліщуків, інертність, повільність, відсутність почуття власної гідності. Навпаки, стверджує Х., поліщукам властива і кмітливість, і звинність, і вміння опановувати складні професії.

А. Літвінович. Гартаючы старыя часопісы – ЛіМ, 1992, 3.04.

Хляби, с., Пин., ср. Лопатинська, від Пинська 25 км., у свій час належали Бутримовичам, Чацьким, Ордам. У Х. відбувається дія повісті Ф. Одрача «Вошадь».

Хмелеве, с., Жаб., 8 км на пн.-зх. від Жабинки. Пам'ятка поліської архітектури Спасько-Преображенська церква (XVII- поч. XIX ст.) з дзвіницею.

Хмельник, с., Лунинецький р-н., ср. Лунинська. Неподалік від зал. ст. Лунин, на шляху Лунинець-Пинськ.

Хмельницький Богдан Зиновій, укр. державний діяч, гетьман Війська Запорозького. Н. бл. 1595, Чигирин. П. 6.08.1657, Чигирин. Очолював нар. повстання 1648, допровадив до утворення Укр. козацької держави, на чолі якої впродовж 1648-1657 стояв. Прагнув звільнити від іноземного панування і возз'єднання всі укр. землі. Посилав на Полісся загони А. Небаби, М. Кричевського, Думинського. Санкціонував утворення в складі Укр. коз. держави Пинсько-Турівського полку. Видав кілька універсалів, які торкаються Берест. воєводства: «Універсал Берестейському воєводству», «Універсал про підтвердження прав шляхти Пин. повіту»,

[318]

три універсали на захист ліщин. архимандрита Й. Нелюбовича-Тукальського та православного населення Полісся.

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 554-446, 583-585, 602-604, 663.

Хмельницького Богдана універсал Берестейському воєводству, мав бути написаний 1657, згадується в Актах Віленської археографічної комісії, т. XXXIV, с. 196-197. На сьогодні невідомий.

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 663.

Хмельницького Богдана лист до П. Сапіги на захист Й. Нелюбовича-Тукальського, з 17(27).01.1657 в Чигирині. Укр. гетьман звертає увагу вел. гетьмана лит. і всього панства ВкнЛит. на неприпустимі гоніння, яких зазнає від католиків православне духівництво, зокрема в Пинську архимандрит ліщинський Й. Нелюбович-Тукальський. У залежність від ставлення до архимандрита і ставиться доля мирних стосунків між. Укр. коз. державою і ВкнЛ.

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 554-556.

Хмельницького Богдана лист до П. Сапіги на захист Й. Нелюбовича-Тукальського від 24.04.(4.05). 1657, в Чигирині, вел. гетьмана лит. повідомляється про переговори між представниками Речі Посполитої, з одного боку, та росіянами і українцями, з другого; висловлюється побажання про мирне поладження пол.-укр. війни; складається подяка Сапізі за відшкодування кривд ліщинському архимандритові Й. Нелюбовичу-Тукальському в Пинську, мовляв, «який не забуде в молитвах доброзичливості вашості».

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 583-585.

Хмельницького Богдана лист до царя московського на захист Й. Нелюбовича-Тукальського, з 9(19).01.1657, в Чигирині, серед перелічених укр. гетьманом кривд, заподіяних поляками Україні, є згадка про події в Пин. пов., де поляки «...монастирі попалили, а православного

[319]

архимандрита ліщинського отця Йосифа мало не вбили, якби не втік, тако ченців його побили на смерть, лише за допомогою Божою сам утік».

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 552-554.

Хмельницького Богдана універсал про підтвердження прав шляхти Пинського повіту від 28.06(8.07).1657, в Чигирині, державний документ, вид. гетьманською канцелярією Укр. коз. держави за підписом Б. Хмельницького про підсумки переговорів з представниками пин. шляхетства Л. Єльським і Б. Спитком про умови возз'єднання Пин. пов. з козацькою державою. Зберіглася пол. копія універсалу. Уряд України забор'язується захищати Пин. пов. від зовнішніх і внутрішніх ворогів, гарантує недоторканість римського визнання, старих і нових фондів на костели, якщо фонди не утворилися за рахунок здирства православних, гарантується забезпечення привілеїв, вольностей, судів, наданих кожному станові, – як

було за королів польських. «Чини, посади, достоїнства, як земські, так і військові, стверджує універсал, надані... панам обивателям Пинського повіту польським королем, кожний зберігатиме до кінця життя. На випадок смерті якого урядника обирається новий з тим, щоб новообраний затверджувався гетьманською адміністрацією» Усі інші посади заміщаються згідно рекомендацій гетьманського «нашого старости» в Пинську. Військові посади ротмістрів і поручників посідатимуться згідно волі пинського полковника. Полковники пинські, як і всі інші урядники, позбавляються права оголошувати кому-небудь війну чи укласти нову дружбу без відома і дозволу гетьманського уряду. Королівщини пинського староства переходять у володіння гетьманського уряду.

Документи Богдана Хмельницького, К., 1961, с. 602-604.

Хмельниччина, персоніфікована назва визвольної боротьби укр. народу 1648-1657 під проводом Хмельницького за незалежність.

Хміль Іван, псевдонім, спр. прізвище Лагодюк-Бойтик Василь, укр. поет, етнограф. Н. 7.02.1897, с. Хабовичі, Коб. П. 27.01.1974, США. Батьки – селяни, загинули на засланні. Х. за фахом – нар. вчитель. 1920-1939 вчителював, займався в «Просвітах». Стрілець УПА до 1944, відтак в еміграції. Опубл. зб. поезій «Іду з кобзою» (1962), «Гомін Полісся» (1969), «Укр. Полісся. Етнографічні нариси» (1976).

Хованський Іван, рос. полководець. П. 1682. Учасник рос.-пол. війни, у січні 1660 на чолі рос. загону захопив Берестя. Причетний до стрілецького повстання проти цариці Софії, за що був страчений. Князі Х. – потомки пин. Наримунтовичів.

Ходак Оксана, укр. етнограф, автор ст. «Птахи віщують погоду» (ж. «Жовтень», 1986, № 11, с. 102-108). Матеріали, якими послуговується Х., переважно з «Поліської історико-етнографічної області» тобто з Полісся, в тому числі з Берестейщини, яку авторка, всупереч аналізованим матеріалам, відносить до Білорусі.

Хойне (Хвойне), с., Пин., від Пинська 24 км. Х. відоме виробництвом поліських куфрів. В околицях села діяли відділи УПА.

Холмичі, с., Берест., ср. Чорнавецька. Від зал. ст. Мотикали 10 км.

[320]

Холмське губерніальне староство, Холмська губернія в складі УНР, утворене 1918 з возз'єднанням Холмщини, Підляшшя і Полісся. Центр – м. Берестя. До ХСГ входили поліські повіти: Берест, Коб. і Пин. Губ. комісар О. Скоропис-Йолтуховський. Зліквідоване 1919 поляками.

Холмського староства губерніяльний комісаріат, крайова влада УНР на території возз'єднаних 1918 Холмщини, Підляшшя і Полісся. Призначався урядом УНР. Очолював О. Скоропис-Йолтуховський. Комісаріат провадив велику працю по розбудові зруйнованого війною краю, піднесення господарства, культурного відродження та адміністрат. впорядкування. Зліквідований у лютому 1919 поляками.

Хомськ, с., Дорог., від Дорогочина на пн. 25 км. Під час повстання 1648 в Х. розташований був табір пол.-лит. війська, звідки воно вчинило напад на Берестя і Пинськ. Від 1794 в Х. працювала суконна мануфактура, на якій 1828-1859 зайнято працею 550 робітників. 1941-1944 німці знищили в Х. 1760 жит., спалили 470 дворів.

Хорева, с., Пруж. на р. Ясельді, 12 км, на пн. від Пружан, 101 км від Берестя.

Хоромськ, с., Стол., 25 км на пн.-сх. від Столина, на правому березі Горині. Х. відомий як центр народних ремесел, оригінального ужиткового мистецтва.

Хорошевцев Сергій, художник, графік. Живе в Пинську. Викладач дитячої школи пластичних мистецтв. 1990 відбулася виставка тв. Х. у виставковому залі школи – 60 творів. Окремі серії картин мають назви «По Поліссі», «Моє місто Пинськ».

Т. Станкевіч (у хроніці мист. життя БРСР). «Брэсцкая вобласць». – МБ, 1990, № 8, с. 77.

Хотислав, с., Малорит., від Малорити 12 км. Спасо-Преображенська церква (1799). Кар'єр крейди. 1941-1944 німці знищили в Х. 36 жит., спалили 109 дворів. Х. був у зоні дій УПА. Зал. ст.

[321]

Хотомель, с., Стол., ср. Рубельська, у межиріччі Горині і Мостви, 20 км на пн.-сх. від Столина. У Х. археологи відкрили: 1) городища ранньослов'янської доби з двома валами, з рештками жител, з вогнищем, ліпну кераміку празького взірця, наконечники стріл. 2) Селище того ж періоду з рештками прямокутних напівземлянкових жител, залізні нароти, ножі, остроги, серпи, ліпний посуд. 3) безкурганне поховання з трупоспаленням. Уважається, що пам'ятки Х. належать племенам празької культури, відтак деревлянам. При тім деревлянські поховання є типовими на всій деревлянській території від Горині до Дніпра.

Ю. В. Кухаренко. Средневековые памятники Полесья, М., 1961, с. 22-27.

Храбор, хоробр (муж), до XV ст. термін на означення людей богатирської постави на Берестейщині, продовжувачів традицій старокиївських богатирів

Михайлика, Кирила Кожум'яки, Іллі Мурина. Термін Х. зафіксований в «Четії Менії Кам'янецькій»: «А коли котрий храбор добрая діла вділаєт». Уважається, що назва Х. поширена була по всій Україні щодо хоробрих і мужніх людей, натомість слово богатир – рос., вірніше тюркського походження.

М. Грушевський. Історія укр. літератури, т. 4, К., ДВУ, 1925, с. 52; Вал. Шевчук. Мислене дерево. – ж. «Жовтень», 1986, № 12, с. 38.

Хребтович-Богуринський Мелетій, укр. та біл. церк. діяч. Н. до 1513. П. 1593. Походив з біл. магнат. родини. У молоді роки «Мелешко» знаний наїздами саме на церковні добра, за що його довго позивала Києво-Печерська лавра. Потім Х. зробив блискучу духовну кар'єру – з 1576 архимандрит лаври в Києві, до 1593 єп. волод.-берест. У Бересті знаний як захисник правосл. церкви. Фундатор Миколаївського братства в Бересті.

А. Филипович. Діаріуш. – «Памятники полемич. лит. в Зап. России», ч. 1, СПб, 1878, с. 64-68; І. Франко, т. 39, 515-668.

Хрест вітарний з Давид-Городка, напрестольний хрест кінця XVI ст., зроблений майстром з Давид-Городка, Стол. Розп'яття вирізьблене на фоні місцевого краєвиду. Хрест вивезено до ДММ у Мінськ.

М. Нікалаєў. Мастацтва параплету. Беларуская рукапісная кніга. – МБ, 1991, № 7, с. 50-52.

[322]

Хрестовоздвижинська церква, с. Охове, Пин., пам'ятка поліської архітектури. Споруджена 1758 як уніатська. У 1798 перетворена на костел, 1865 – на правосл. храм. Однозрубна, з п'ятигранною вітарною апсидою. Є елементи пізньої готики і бароко.

Христиболовичі, с., Пин., ср. Лемешевицька, межиріччя Прип'яті і Стиру. Від Пинська 30 км.

Христинове, с., Дорог., ср. Осівська. Від Дорогичина 21 км.

Христовоздвиженська церква, Берестя, стояла в мурованому берест. замку, споруджена в XIII ст. Видатна пам'ятка архітектури. Від 1596 переходила з рук в руки. Зруйнована під час спорудження берест. фортеці росіянами.

«Христос на престолі великий Архиєрей», ікона XVII ст. пам'ятка укр. іконопису Полісся. На дошці, темпера, 138x87x2,5. Виявлена в Миколаївській цвинтарній церкві (1823) м. Пинська. Вивезена 1967 до Мінська, утримується в ДММ.

ЖБ, с. 89.

Христофор Філалет, псевдонім, укр. письменник-полеміст кінця XVI ст. Уважають, що ХФ – приbrane ім'я протестантського діяча Мартина Бронеvського, близького до укр. справ, довіреної особи кн. К. Острозького. М. Бронеvський був секретарем Берест. правосл. собору 1596. Йому й приписується авторство «Апокрисиса альбо одповіді на книжки о соборі Берестейском іменем людей старожитної релігії грецкой через Христофора Філалета врихлі даної» (вид. по-пол. і по-укр. 1597-1598). Від імені православної України-Русі ХФ у своїй праці заявляє католицькій Речі Посполитій: «Людьми, а не скотами естесьме а з ласки Божої людьми свободними».

М. С. Грицай, К. Л. Микитась, Ф. Я. Шолом. Давня укр. література, К., 1989. с. 136-140.

[323]

Хруцький Сергій, укр. діяч Берестейщини. Посол. до пол. сейму 1922-1927 від укр. громади краю. Пізніше активіст УНДО.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 235.

Хрущов Микита, сов. держ. діяч, голова КПРС і уряду. Н. 1894, Курська обл. П. 1971. З 1938 по (з перервами) 1949 І секретар компартії України. Здійснював колоніальну промосковську політику, вдавався до терору й депортацій. Після 1953 розпочав критику Сталіна. Непослідовно, але спробував 1939 в Москві обстоювати право України на возз'єднання Берестейщини. Про свою полеміку з Пономаренком з цього приводу згадував сам у час останнього перебування в Бересті.

Хрщонович Йосиф, літограф, графік. Н. між 1793 і 1796, м. Янів (тепер Іваново). П. 1833, Вільно. З 1815 вчився у Вілен. ун-ті, від 1817 – в школі красних мистецтв при ун-ті. За свої праці одержував нагороди – 1818 і 1820. Вчителював – в університетському відділі графіки.

Хрщонович Й. – Словнік артистув польських. Узупелнення і спростовання до т. 1, с. 27-28.

Хрщонович Казимир, архітектор. Н. 1794. П. 1871. Вчився у Вілен. ун-ті. Серед доробку Х. є дім А. Липка в Пинську, споруджений 1847.

Хрщановіч К. М. – ЭЛМБел, т. 5, с. 458.

Ц

Царик Степан, поліський скрипаль-самоук. Н. 1913, с. Бережне, Стол. У репертуарі Ц. – полька «Мазур», також «Август», «Терниця», «Кокетка».

М. Казека. Столінські музики. – МБ, 1990, № 9, с. 71.

Царські ворота з Лемешевич, пам'ятка церковного мистецтва Полісся XVIII ст. З соломи, шовку, оксамиту, льону з застосуванням плетива і ткацтва. До 1957 являли собою частину інтер'єру церкви Пресвятої Богородиці (1897) с. Лемешевичі, Пин. Вивезені у Мінськ, утримується в ДММ.

Декаратыўна-прыкладнае мастацтва Беларусі XII-XVIII ст., Мн, 1984, № 120.

Царські ворота з Пинкович, пам'ятка укр. церковного мистецтва XVIII ст. Вивезені з Покровської церкви (1830) с. Пинковичі, Пин.

ЖБ, № 59.

Цвид Антін, укр. літератор. Живе в Бересті. Автор ст. у пресі про О. Стороженка, М. Янчука, Д. Фальківського. Співпрацює з укр. газетами «Голос Берестейщини» та «Берестейський край».

Цвікевич Олександр, біл. політ. діяч, науковець, публіцист. Н. 1888, Берестя. П. 30.01.1937, Мінськ. Вчився в Петербург. ун-ті. 1918-1919 член уряду Біл. нар. Респуб., мін. закордонних справ, посол у Києві та ін. країнах Європи. Емігрувавши, жив у Каунасі і Празі. 1925 повернувся до Мінська. Працював в Ін-ті біл. культури. Розстріляний без суду. Тв.: «Краткий очерк возникновения Белорусской Народной Республики» (Київ, 1918); «Беларусь. Политический очерк» (Берлин, 1919); «Западно-руссизм» (1927-1929).

В. Хомчанка. Яшчэ пра аднога – ж. «Спадчына», Мн., 1990, № 2, с. 8-10.

[324]

Цекання, властивість біл. консонантизму – перехід фонем «т» у м'якій позиції в «ц»: кот-коцік, Бярэсце, Цярэшчанка. Укр. говіркам Берестейщини не властиве.

Целевич Володимир, політ. діяч Зах. України 1919-1939. Н. 1891, Галичина. П. 1941. Головний секретар УНДО 1925-1928, депутат до пол. сейму, заступник голови укр. посольського клубу, голова УНДО. У 1930 ув'язнений підсудчиками з п'ятьма іншими укр. депутатами та групою пол. депутатів-опозиціонерів. Арештовані депутати утримувалися в берест. фортеці, де над ними знущався поліський воєвода Я. Костек-Бернацький. Арештований 1939 енкаведистами, закатований 1941.

Целевич В. – УЗЕ, т. 3, с. 1138.

Цеханович Іоаким, церк. діяч, єп. турово-пин. гр.-кат. (уніат.) на 1716-1719.

Цинкаловський Олександр, пол. і укр. науковець, дослідник Волині і Полісся. Н. 9.01.1898, Володимир на Волині. П. 19.07.1983, Варшава. Закінчив правосл. теологію у Варш. ун-ті. Член НТШ, член УСКТ. Пр.:

«Стара Волинь і Волинське Полісся» (Вінніпег, 1984, краєзнавчий словник, «Волинське Полісся» це – Берестейщина); «Записки з подорожів на Волиню і Полісся 1927-1940» (недрук.), «Княжий город Володимир» (Львів, 1935); «Матеріали до археології Володимирського повіту» (ЗНТШ, 1937), «Мапа археологічна Волиня і Полесся Волинського» (В-ва, 1961).

Цитович Генадій, біл. музикознавець, етнограф, хоровий диригент. Н. 1910, Віленщина. П. 1988. У виданій Ц. «Антології беларускай нар. песні» (Мн., 1968 і 1975) вміщено понад 100 укр. нар. пісень з Берестейщини в неточному біл. перекладі з посиланням на укр., мовляв «варіанти у зб. К. Квітки, Лесі Українки, П. Демуцького». Серед фальсифікатів Ц. є також пісня на слова Т. Шевченка «Нащо мені чорні брови», власний біл. переклад якої Ц. приписує україномовним жителям с. Чорняни, Малорит., де ніби фальсифікат записано.

Цитилля, с., Малорит., ср. Олтуска. Від Малорити 25 км.

Ціборовська Феліца, пол. вчителька. У 20-х рр. у Коб. повіті прочитала цикл лекцій з історії Полісся, в яких доводила безнаціональність Полісся, пол. його коріння. З Ц. полемізував у вірші «Тяжка праця селян» укр. поет-селянин С. Семенюк, називаючи Ц. «нянькою-плутом».

О. Сушук. Степан Семенюк: Минається час – пробудитись пора. – г. «Голос Берестейщини», 1992, грудень, № 4(6).

Цна, ріка, ліва притока Прип'яті, завдовжки 141 км. У нижній течії плине по ПРЛ – укр.-біл. розмеж. лінії.

[325]

Ч

Чайковський Андрій, укр. письменник. Н. 1857, Коломия. П. 1935. Закінчив Львів. ун-т. Брав участь у визв. змаганнях 1918-1919. Автор історич. повістей та творів про життя галичан під Австрією. У повісті «Полковник Кричевський» дається нарис життя військового діяча України періоду Хмельниччини – від студентських років до героїчної загибелі в битві під Лоевом на фоні побуту берест. шляхти та козацьких звичаїв. Молоді літа Кричевського минули в родовому маєтку Кричеве «за милію від Берестя». Кричевський в зображенні Ч. відбуває повчальну еволюцію від тутешнього шляхтича до укр. патріота, сподвижника Б. Хмельницького, героя визв. війни.

Чайковський Богдан, укр. літератор. Н. 1923, Київщина. Дослідник укр.-біл. культурних взаємин у тв.: «Незабутня сторінка дружби. Т. Г. Шевченко і Білорусія» (К., 1964, 296 с.) та ст. «Шевченко і білоруська література» (1964). «Дружба і братерство» (1975). Ч. виявив повну некомпетентність у питаннях укр.-біл. відносин. Укр. культуру і патріотизм поліщуків, мешканців Берестейщини, потрактував як вияв біл. українофільства.

Чаква, річка, правий рукав Горині, бл. 30 км завдовжки. Починається біля зал. ст. Горинь і вертається в Горинь вище Хоромська.

Чернецький Микола, єп. УГКЦ. П. 1959. Докторат захистив у Римі. Призначений А. Шептицьким 1939 на кат. екзарха Волині, Підляшшя і Полісся. Безуспішно намагався відродити на підлеглий території унію. 1944 арештований НКВД і засуджений за сфабрикованою справою на 6 років ув'язнення і 5 років заслання.

Чахець, с., Пруж., ср. Шенівська, 10 км на пд. від Пружан. На початку 60-х рр. ХІХ ст. в Ч. записано пісню «Од села до села», що виявилась уривком з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки». 1943 німці стратили в Ч. 47 жит., спалили 89 дворів.

Чепелі, с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. видобуток торфу на Чепелівських Багнах.

Черевака Настя, жителька с. Стахів, Стол., селянка. Н. 1913. У 1932 від Ч. К. Мошинський та Ф. Колеса записали добірку укр. нар. пісень.

К. Мошинські. О баданях музично-етнографічних на Полісся в р. 1932 – «Люд словянські», Краків, 1932, т. 3, з. 1, с. В71.

Череватичі, с., Кобр., ср. Батчинська. Від Кобриня 12 км.

Черлянський Павло, правосл. священик у м. Бересті. П. 1603 або 1604. Людина освічена, книголюб, власник бібліотеки. Мав зв'язок з острозьким науковим і патріотичним осередком. Учасник антиуніатського собору в Бересті 1596, за що був виклятий митропол. М. Рогозою, пізніше був ув'язнений прибічниками Потія, перебував «у Берестю в темниці смродливой». Зберігся острозький стародрук, власність Ч., з дарчим написом кн. Острозького.

«Перестрога». – Хрестоматія давньої укр. літератури (за ред. О. Білецького), К., 1949, с. 130; І. Міцько. Чар архівних свідчень – ж. «Жовтень», 1987, № 3, с. 91.

Чернеччина, с., Берез., ср. Міжліська. Від зал. ст. Береза Картузька 25 км.

Черник Х., нар. вчитель. укр. активіст в Антополі, Дорог. За доносом пол. шовіністів розстріляний гестапівцями.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 199.

Черота Іван, біл. літературознавець Н. 1952, с. Лишики, Коб. Закінчив 1974 Біл. ун-т, там таки викладає на кафедрі рос. рад. літератури. Переклав «Поминки» Б. Жупанчича (1983), «Автобіографію» Б. Нушича (1985). Літ.-крит. ст.

І. А. Чарота. – ЛіМ, 1985, 11.10.

Черськ, с., Берест., Домачівська селищна рада. Неподалік вол. межі.

Четвертинські, див. Святополк-Четвертинські.

«Четія-Менія Кам'янецька», зб. духовних ст., переписана 1489 в м. Кам'янці на Берестейщині. До 1686 збереглася в с. Воїнь на Холмщині. У 20-х р. була власністю бібліотеки Києво-Печер. Лаври. В ЧМК широко засвідчена народна лексика, суч. фонетичні форми укр. мови. Є згадки про те, що на Поліссі ще в XV ст. відбувалися змагання між «мужами хоробрими».

М. Грушевський. Історія укр. літератури, т. IV, ДВУ, 1925, с. 62; т. V., 1926, с. 99-100.

Чехович Яків, бурмистр м. Янова (тепер Іваново). Очолив збройний виступ міщан Янова 28.06.1674 проти «рицарів п'ятигорської роти», тобто представників пол.-лит. воячини.

Зб. «Белоруссия в эпоху феодализма», Мн., 1960.

Чеховська Гелена, пол. етнограф. Записала й опубл. весільний обряд у с. Рудську, Іван., де її родина володіла маєтком.

Матеріали антропологічно-археологічне і етнографічне, т. 2, вод. II, Краків, 1896, с. 17-48.

Чижевицина, с., Жаб., на трасі Берестя-Кобринь, Пам'ятка архітектури – Володимирська церква (70-і рр. XIX ст.) в псевдорос. стилі.

[327]

Чорнавчиці, с., Берест., 18 км на пн. від Берестя. Завод залізно-бетонних виробів. Відомі з XV ст., належали магнатам Іллінічам, Радзивіллам. У XVI ст., мали статус «малого міста». Троїцький костел з 1583 та П'ятницька церква з XVIII ст. До 1950 в околицях Ч. діяло укр. збройне підпілля.

Чорне озеро, Берез., через ЧО протікає р. Жигулянка. Площа поверхні 17,3 кв. км. Найбільша глибина 2,5 м.

Чорний (Григорій?), ватажок козацького загону, що діяв 1654-1667 на Пинщині, зокрема виганяв поляків з Давид-Городка.

Чорноголова Наталя, художниця. Живе в Бересті. Праці Ч. визначаються «незвичайною манерою виконання і якоюсь фантастичною мішаниною стилів», наявністю елементів експресіонізму, модернізму і етнографізму. Ч. майже відмовилася від пензля – кладе фарби на полотно пальцями. Дедалі частіше привертає до себе увагу мистецького світу.

Наталя Черноголова в своей мастерской. – г. «Заря», Берестя, 1991, 22.10; ж. «Мастацтва», Хроніка мастац. жыцця, 1992, № 2, с. 77.

Чорняки, етнограф. група серед українців Берестейщини, так звали мешканців Пруж. пов. Тепер назва Ч. не вживається.

Л. Осовскі. Загаднене снзикове Полесья. – «Комісія Наукова Бадань Зєм Всходніх», В-ва, 1936.

Чорняни, с., Малорит., 25 км на пн.-сх. від Малорити, на шляху Малорита-Кобринь. У ХІХ ст. в Ч. вироблялося кольорове скло і кришталь. 1943 в Ч. вбито німцями 57 жит.

Чорторийськ, місто, тепер Маневицький р-н Вол. обл. У ХІІІ ст. певен час належав до Пин. князівства. З приводу Ч. між пин. князями і Данилом Галицьким 26.03.1228 відбувся збройний конфлікт.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», № 7, с. 27.

Чубинський Павло, укр. етнограф, фольклорист, поет. Н. 27.01.1839, Бориспіль. П. 26.01.1884. Вчився у Київ. та Петербург. ун-тах. За агітацію серед селян засланий в Архан. губ. Діяльний член київ. Громади. 1869-1870 тричі

[328]

відвідав Полісся, зокрема повіти: Мозирський, Пин., Коб., Пруж., Берест. і Слонимський. Видав у 7 томах «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край» (СПб, 1872-1879), за які одержав Уваровську премію. У «Трудах» Ч. зібрано величезний матеріал в тому числі з Полісся – бл. 400 пісень, 25 казок, 5 весільних описів. Ч. – автор укр. нац. гімну.

Чуль Микола, укр. активіст. Родом з Малорити. Виступає з дописами про Берестейщину. Член УГКО.

Чупринська Євдокія, вчителька початкової школи в с. Великі Лепеси, Коб. На прохання М. Неврлого Ч. збрала в селі спогади рідних і односельчан про

поета-земляка Д. Фальківського (Левчука), які й були опубліковані у зб. тв. поета «Ранені дні» (Братіслава, 1969).

Чучка Павло, укр. мовознавець, доктор філол. наук, автор публікації «Деякі особливості укр. говірок Берестейського району Білоруської РСР».

Праці XI Республіканської діалектологічної наради, К., 1965.

Ш

Шакуни, с., Пруж., ср. Шенівська, 10 км на пд. від Пружан.

Шапкович Олексій, студент Києво-Могилянської академії в класі синтаксими. Родом з Пинська. Згадується в академічних списках студентів за 1736-1737.

З. І. Хижняк. Києво-Могилянська академія, К., 1970, с. 146-147.

Шафарик Павел Йосеф, чеський і словацький славіст. Н. 13.05.1795. П. 26.06.1861. Зак. Ієнський ун-т. Пр.: «Історія слов'янської мови та літератури всіма наріччями» (1826). «Про походження слов'ян» (1828), «Слов'янські старожитності» (тт. 1-2, 1836-1837). Опрацьовував окремі проблеми українознавства. Уважав будинів предками слов'ян, локалізував їх на Волині, уважав, що самоназвою слов'ян був етнонім серби. Від останніх на думку Ш., походили бужани. На картах Ш. Берестейщина позначена в складі України.

Шафер Владислав, пол. природознавець, професор. Заслужений поборник захисту природи, зокрема Біловезької Пущі. Висунув і обґрунтував ідею про перетворення пущі, хоча б певної її частини, в резервацію, де збереглася природа в її натуральному вигляді. Автор праці «Плян утворення резервату лесьного в Пущі Бяловескей». – «Бяловесжа», з. 2, 1923.

Шахнович Олександр, майстер декоративно-ужиткового мистецтва. Н. 1918, с. Пліщиці, Пин. Зак. Вітебське худ. училище. Різьбить на дереві, розі, кості, карбує. Тв.: «Оріх» (1954), «Рослини Батьківщини» (1956), «Лісовий мотив» (1957), «Перед дощем. Чаплі» (1958), «Ранкова пісня» (1958). Портрети письменників, держ. діячів.

Шаховський-Оникевич (Саховський-Оникевич) Паїсій, уніат. єп. у Пинську 1603-1625. Відібрав у православних Ліщинський монастир. Прогнав з єпархії правосл. єп. Авраамія.

А. Миловидов. О положении... с. 392-393.

Шаховський Олександр, рос. письменник. Н. 1777, Смоленщина. П. 1846. Жив певний час у Бересті. Автор тв. на укр. теми «Козак-стихотворець», «Украинская невеста», «Маруся – малороссийская Сафо». Поверхове знання укр. дійсності і мова п'єс Ш. викликали критику з боку І. Котляревського в п'єсі «Наталка Полтавка».

Шахрай Василь, укр. діяч, член делегації харківського сов. уряду на переговорах в Бересті, комісар військових справ у тому уряді. Пізніше автор антисов. пр. «До хвилі (Що діється на Україні і з Україною)» (Саратов, 1919).

Шварно (Сваромир?) Данилович, гал.-вол. князь. П. 1269. Син Данила Галицького. З 1264 кн. галицький, 1267-1269 великий князь лит. Був одружений з дочкою Миндовга. Прибічник укр.-лит. єднання перед загрозою татарської небезпеки. Ходив 1256 походом на ятвягів.

Швед, легендарна постать. Поліщук, селянин, очевидно, панщизняний, під час Північної війни, коли армія Карла XII ходила Поліссям уздовж і впоперек, з причини свого пол. патріотизму мав завести шведський загін у багно, де й загинув разом з ним. Легенда про Ш. – шляхетського походження. О. Кольберг. Дзела вшистке, т. 52, 1968, с.449-450.

Швед Борис, укр. письменник. З Рожища на Волині родом. П. 1944. До 1939 працював перукарем. Мобілізований до ЧА Ш. загинув на фронті під Варшавою. Повість Ш. «Поліщуки» (Львів, 1938), написана під впливом В. Стефаника, в похмурих тонах розповідає про матеріальні нестатки поліського села, наслідки яких трагічні.

І. Іваненко. Світла доля поліщуків. – ЛУ, 1979, 30.10, № 78.

Шевченка бульвар у Бересті, одна з головних вулиць, має меридіанний напрямок від вул. Московської до моста через Мухавець. З ШБ починається ковельсько-київ. шлях. Стара назва Широка вул. 1979 головна частина ШБ між вул. Орджонікідзе і Московською виокремлена на бульвар Космонавтів, через що пам'яті Т. Шевченка доводиться потіснитися на 1560 м. Головні архітектурні об'єкти суч. ШБ: 8-поверх. готель «Беларусь» та центральна міська бібліотека ім. Пушкіна.

Шевченко Бульвар. – Брест. Эн. Спр., с. 386-387.

Шевченка вулиця в Бересті, бічна вуличка до бульвару Шевченка у пд.-сх. частині міста. Довжина 770 м. Стара до 1944 назва Шпановицька (за назвою села). На ШВ пам'ятник Суворову з 1902.

Шевченко улица. – Брест. Эн. Спр., с. 387.

Шевченка імені читальня в Кобилянках, читальня з бібліотекою, заснована 1908 в с. Кобиляни, Берест. пов. (тепер під Польщею). Укр. літ. до бібліотеки надсилались т-вом «Просвіта».

г. «Наша Ніва», Вільнюс, 1908, № 2; І. Бас. Наш Тарас. – ж. «Беларусь», 1964, № 3, с. 23.

Шевченко Тарас, укр. поет, художник, мислитель. Н. 9.03.1814, Моринці, Черкащина. П. 10.03.1861. З кріпаків. Ш. У 1830 двічі міг бути на Берестейщині в обозі свого пана. Про перебування Ш. у Варшаві говорять

[330]

М. Білозерський, В. Щурат, І. Франко, Є. Єнджеєвич, М. Зеров, М. Гаско. Сов. шевченкознавство заперечує перебування Ш. у Варшаві і відповідно у Бересті. Тв. Ш. на Берестейщині спочатку поширювалися як нар. пісні. Як нар. пісню записано в с. Чахець, Пруж., уривок з поеми «Гайдамаки» «Од села до села» (1866). У с. Чорняни 1948 записано пісню на слова Ш. «Нащо мені чорні брови». На початку ХХ ст. заходам «Просвіти» тв. Ш. стають популярними на Берестейщині – велика заслуга в тому О. Василенка та П. Артемюка. Декламації останнього мали особливий успіх з огляду на портретну схожість декламатора з поетом.

Н. Белозерский. Тарас Григориевич Шевченко на воспоминании разных лиц. – «Киев. Старина», 1882, жовтень; В. Щурат. Основи Шевченкового зв'язку з поляками. – Вибрані тв., К., 1963, с. 246; Й. Єнджеєвич. Ноце українське альбо Родовуд геніуша. Оповесьць о Шевченце, ЛСВ, 1970.

Шевчук Іван, поліський селекціонер. Н. 18(30).01.1887, Пинськ. П. 10.03.1965, там же. З міщан. Закінчив 1905 Пин. реальне училище. Від 1948 очолює пин. опорний пункт з культури винограду плодово-городницької дослідної станції. Ш. опрацював технологію і довів можливість вирощування винограду на Поліссі. Вивів сорт абрикоса «Порпуровий».

І. І. Шаўчук. – БелСЭ, т. 11, с. 307.

Шевчук Михайло, комуністичний функціонер. Н. 1911, с. Великі Яківчиці, Жаб. З 1928 в КПП (КПЗБ). Багато разів арештовувався пол. владою. За «перших совєтів» Ш. працівник НКВД у Кобрині. Під час війни в загоні Медведєва. Після війни працює в КДБ Рівненської обл. Приймав участь в операціях проти укр. повстанців.

М. Шевчук. – Борці за возз'єднання, Львів, 1989, с. 337.

Шевчук Яків, берест. майстер з виробництва муз. інструментів – сопілок, пищиків, тріщалок, ложок, скрипок. Учасник III всесоюзного фестивалю нар. творчості.

Г. Сачанка. Куфэрак з сакрэтам. – МБ, 1989, № 4, с. 45.

[331]

Шейна Дмитро, укр. патріот. Н. в с. Леликове, Коб. П. 1989. Похований на укр. цвинтарі в Баунт Бруці, США. У 1943 вивезений до Німеччини на каторжні роботи. З 1949 в Америці, де стає активним членом укр. громади. Зокрема при сприянні Ш. побачили світ тв. І. Хмеля. На засоби світлої пам'яті п. Ш. опубліковано «Словник Берестейщини».

Шелв, воєвода гал.-вол., приймав участь у захисті землі Берест. від нападів ятвягів і литовців 1227-1228. Помер від ран 1231.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 27, 31.

Шелест, працівник губернiального комісаріату УНР у Бересті 1918-1919. Відповідав за господарсько-продовольчі справи.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Шелест Іван, поліський гончар, представник городнянської гончарної школи. Н. 1937, с. Городна, Стол. Гончарні вироби Г. експонуються в Берест., Пин. та Стол. краєзнавчих музеях.

Музей беларускага народнага мастацтва, альбом, Мн., 1983, с. 71.

Шелехов Михайло, рос. поет. Н. 1954, с. Плотниця, Стол. Закінчив ун-т у Мінську, курси сценаристів і режисерів у Москві. Публікувався в ж. «Юность» і «Лит. учеба». У Москві вийшла зб. поезій «Слово ненастное, слово лазурное».

М. Шелехов. Желтый ветер. – ж. «Неман», 1990, № 3, с. 103.

Шелягович Микола, організатор і керівник краєзнавчого т-ва «Полісся», створеного в Мінську 1988, працівник одного з мінських НДІ. Виступає за створення окремої поліської мови і національності на території Берестейщини. Сповідує реваншистську українофобію.

Шельгейко Є., працівник губернiального комісаріату УНР у Бересті 1918-1919.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 231.

Шеметівка, с., Коб., ср. Остромицька. Від Кобриня 27 км.

Шененя Іван, згадується серед керівників Пин. повстання в жовтні 1648. За фахом сідляр.

Шені, с., пд. околиця Пружан. від зал. ст. Оранчиці 19 км.

Шенівці, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Оранчиці 25 км.

Шерішівська дзвінниця, пам'ятка поліської дерев'яної архітектури. Збудована 1799 при Пречистенській церкві в м. с. Шерешове, Пруж. Церква

зруйнована. ШД двоярусна. Долішній ярус з тесаних колод, горішній – закріплений на восьми стояках з розкосами, дах гонтований, чотирисхилий, маківка шестигранна.

Шерешівський район, адм.-тер. одиниця в складі Берест. обл. 1940-1956. Скасований, віднесений до Пруж.

Шерешівські євангелія, рукописна книга Нового Завіту, складається з трьох євангельських послань – від Луки, Матвія й Іоана, оздоблена декором та зображеннями авторів-євангелістів. Кольорові мініатюри ШЄ мають самостійну мистецьку вартість. Створена ШЄ у др. пол. XVI ст. в Шерешові, Пруж. З 1645 по XIX ст. були на престольними в шерешівській

[332]

церкві Різдва Богоматері. У XIX ст. ШЄ певний час значились в інвентарі параф. церкви с. Погост-Загорський, Пин. Тепер утримуються в Мінську в ДММ. Дослідники, зокрема Звездинцева, працівниця бібліотеки Салтикова-Щедріна в Ленінграді, вважається ШЄ пам'яткою укр. письменства. У декорі книги добачають ознаки балканського впливу.

ЖБ, с. 23, 24, 25.

Шерешівці, с., Малорт., ср. Чорнянська. Від Малорити 25 км.

Шерешове, сел. міського типу, Пруж., на р. Ліва Лісна, від Берестя на пн. 97 км. Відоме Ш. з 1330 як нас. п. Берест. землі 1776 Ш. втрачає статус міста. У серед XIX ст. працює суконна мануфактура. Один з центрів нар. промислів і ремесел. У XVII-XVIII ст. існувала шерешівська іконописна школа. Пам'ятка дерев. архітектури – дзвіниця Пречистенської церкви (сама церква зруйнована) та Петропавлівська церква з іконостасом унікальної мистецької вартості. 1941-1944 німці знищили в Ш. 38 жителів.

Шийко Максим, просвітянський діяч Полісся. Після арешту поляками голови берест. «Просвіти» П. Артемюка 1935 Ш. очолив кампанію за його звільнення.

А. Харитончук. Укр. школа в Бересті на Поліссі. – г. «Голос Берестейщини», 1992, 06. № 2(4).

Шийко Наталя, укр. діячка Полісся, піаністка, музиколог. Н. 1912, Берестя. вчилися в укр. школі ім. О. Стороженка. Закінчила пол. гімназію ім. Р. Траугутта, відтак Львів. консерваторію. Працювала в Бересті в муз. школі, одночасно в театрі. У 1944 як укр. націоналістка Ш. арештована НКВД, засуджена на 10 років неволі. Термін відбувала на Півночі на лісорозробках. Після звільнення жила в Естонії, де приймала участь у культурно-муз.

самодіяльності місцевих українців. З 1962 живе у Бересті. Позитивно ставиться до діяльності УГКО.

А. Харитончук. Укр. школа в Бересті на Поліссі. – г. «Голос Берестейщини», 1992, 06, № 2(4).

[333]

Шиколай Ганна, поліська ткаля. Н. 23.01.1932, с. Мотоль, Іван. Автор багатьох поліських рушників, зроблених в укр. нац. стилі.

Музей беларускага нар. мастацтва, альбом, Мн., 1983, № 90, 91, с. 175.

Шилюк, поліський будівничий XVII ст. Збудував 1620 панську садибу в с. Ялове, Пруж.

Шылюк. ЭЛМБел, т. 5, с. 606.

Шимчук Євген, голова колгоспу «Заветы Ленина», Берез. з 1985. Член КПРС. Нар. депутат обл. ради Берестейщини. На сесії при обговоренні питання голосував проти союзного договору та утримувався від голосування за т. зв. соціалістичний вибір.

г. «Заря», Берестя, 1991, 17.07.

Ширма Григорій, біл. хоровий диригент і муз. фольклорист. Н. 1892, с. Шакуни, Пруж. П. 1978. Закінчив 1918 Седлецький учит. ін-т. З 1926 викладав у Вілен. біл. гімназії, секретар т-ва біл. школи. Двічі ув'язнювався поляками. Організував 1940 у Білостоці Біл. ансамбль пісні і танцю. Записував і видавав біл. нар. пісні. Зб. «Беларускія нар. песні», вип. 1, Вильна, 1929; «Беларускія нар. песні» тт. 1-3, Мн. 1959-1962; «Бел. нар. песні (для хору)» тт. 1-2, Мн., 1971-1973. Рідне село Ш. Шакуни – україномовне і українописенне. Проте Ш., стоячи на біл. платформі, вдавався до перекладу місцевих укр. пісень на біл. мову, вміщуючи їх до своїх біл. збірників.

Ширяєв Євген, біл. діяч, проф. МГУ, доктор тех. наук. Живе в Москві. Член т-ва біл. культури ім. Ф. Скорини. Вийшов до біл. уряду з пропозицією застосувати в Білорусі методи примусової санації з метою навернення на білоруство російськомовних і україномовних біл. громадян. Укладач атласу «Русь Белая, Русь Черная и Литва в картах» (Мн., НiТ, 1991, 118 с.). Карти О. Риттіха (29 і 38), Т. Флоринського (30). Г. Ноберта (31), Л. Нідерле (32), Московської діалектологічної Комісії (33), Шпрехенкарт Міттельойропа (Відень, 1921, № 34), Д. Шефера (35), Е. Енгельгарда (39), А. Дрекслея (43) тощо фіксують належність Берестейщини по ПРЛ до України, що Ш. намагається або замовчати або ревізувати на підсумкових картах 49, 50 і 51.

Шишкін Іван, рос. художник-пейзажист. Н. 13(25).01.1831, Вят. губ. П. 8(20).03.1898. На протязі 80-х і 90-х рр. зробив бл. 25 етюдів та картин на поліські теми: «Болото Полісся» (1890), «Поліський пейзаж» (1898). «У

Біловезькій Пущі», «Зрублений дуб. Біловезька Пуща», «Сухостій. Біловезька Пуща», «Пасіка Біловезька Пуща», «Біловезька Пуща. Бурелом». Деякі з цих картин Ш. 1890 виставляв у Петербурзькій академії мистецтв. Найвідоміша картина Ш. «Полісся» (1883) – поетизує поліську природу, тонко передає потугу сосен, зелень землі, прозорість води в потічку – належала укр. колекціонерові І. Терещенкові, згодом вивезена незаконно до Москви і розтята на три частини.

[334]

Шільдгауз Кароль, пол. архітектор, викладач Вілен. ун-ту. За проектом Ш. в Пинську 1784-1790 споруджено палац Бутримовича.

Шыльдгауз К. – ЭЛМБел., т. 5, с. 606.

Шлях-Пуща, с, Берез., ср. Сигневицька. Від зал. ст. Береза Картузька 22 км.

Шолкович Семен, «западнорусский» археограф. Н. 1840, Мозирщина. П. 1886. Від 1870 член Вілен. археографіч. комісії. Автор передмов до IV і V тт. Актів, виданих Комісією. Досліджував «Писцовую книгу бывшего Пинского староства» та «Писцовую книгу Гродненской экономии». Досліджував колонізаційний процес серед шляхти Берест. воєводства.

Шоломицький, староста пин. правосл. братства на межі XVII і XVIII ст. Звертався 1700 до київ. митрополита з проханням схилити рос. уряд до захисту правосл. населення Речі Посполитої, яке зазнавало безперервних гонінь від католиків.

А. Миловидов. О положении... с. 410.

Шоломицький Федір, див. Одрач Ф.

Шоломичі, с., Пин., ср. Боречевицька. Над р. Струмінь. Ш. мали статус шляхетської околиці. Від Пинська 37 км.

Шоста січова стрілецька дивізія, піхотна дивізія армії УНР, формувалася навесні 1920 з полонених та інтернованих укр. вояків у пол. таборах Ланцут і Берестя. Командир М. Безручко. На початку травня дивізія перейшла з Берестя до Бердичева. 8.05-9.06.1920 дивізія – залога м. Києва. Запасна бригада упродовж усієї війни до другого зимового походу була розташована в Бересті. Інтернована поляками.

Л. Шанковський – ЕУ, т. 10, с. 3891.

Шостакове, с., Кам., ср. Ратайчицька. Від зал. ст. Лищиці 14 км. Околиця Біловезької Пущі. Батьківщина Р. Траугутта.

Шостаковська Т., власниця навчального муз. пансіону в Бересті в середині XIX ст. пансіон Ш. був осередком муз. життя в місті.

Шоциць Микола, музика. Н. 1918, с. Гальчиці, Хмель. обл. Вчився у Берест. муз. школі. Викладає 1954-1980 спів і музику в БПІ, організовує мист. самодіяльність, керує 1954 нар. хоровою капелю Будинку культури залізничників.

Шпаковський Іван, публіцист, літ. критик. Н. 14.08.1936, с. Мисятичі, Пин. Вчився в БПІ. Вчителював в Пин. р-ні, в Малориті, в Дорогочині. Викладав у БПІ, в Ніжинському ПІ. З 1969 в ін-ті літ. АН БРСР. Автор багатьох ст. у біл. енциклопедіях. Україномовні ст. Ш.: «Про структуру умовно-асоціативних образів» (ж. «Рад. літературознавство», 1966, № 1), «Світ стобарвний і стодзвонний» (ЛІУ, 1966), «Як слово сонця варте» (ЛІУ, 1979, 12.01), ст. про біл. літ.

Шпановичі, с., в межах Берестя, тепер вул. Шевченка, бічна до бульвару Шевченка. Уздовж р. Мухавець. Пам'ятник Суворову.

Шпилевський Павло, біл. етнограф і письменник. Н. 1823, Бобруйський пов. П. 1861. Автор нарису «Подорож по Поліссі і Білоруському краї»

[335]

(ж. «Современник» 1853-1855, продовження в ж. «Иллюстрация» під назвою «Західноруські нариси», 1858). Відвідав Кобринь і Берестя. Записав у Бересті одну з легенд про походження міста.

Шпиталі, с., Жаб., ср. Степанківська. Від Жабинки 11 км.

Штикало Дмитро, укр. поет і журналіст. Н. 1.09.1908, с. Ількевичі, Сок. р-н., Львівщина. П. 4.07.1963. За участь в укр. русі 1934-1936 перебував у концтаборі Берези. Написав поему «Дума про Березу Картузьку» (Львів, 1942). Для Ш., галичанина, Полісся з його березівською катівнею мислиться «далеким» – рефреном у поемі є рядок «У далекому Поліссі». Режимні страхиття концтабору – те тло, на якому зростає мужність ув'язнених укр. патріотів та переконання в абсолютній слушності укр. ідеї. По війні Ш. в еміграції.

М. Климишин. Д. Штикало. – г. «Шлях перемоги», 1993.6.09.

Штрихованої кераміки культура, культура балтських племен, що в дослов'янську добу (III ст. до н. е. – VI ст. н. е.) жили на території сучасної Білорусії і по ПРЛ сусідили зі слов'янами, потім українцями. Досліджували ШКК С. Покровський, А. Лявданський, А. Митрофанов, Ф. Гуревич, А. Данилайте.

Ю. В. Кухаренко. Полесье и его место в процессе энтогенеза славян (По материалам археологических исследований). – зб. «Полесье», М., 1968, с. 26.

Штур Мондушич, ватаг ятвязького загону 1227-1228, спустошив околиці Берестя. Військо гал.-вол. князів Данила і Василька Романовичів розгромило ятвязьку ватагу. Сам ШМ був убитий Данилом.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 27.

Шульгин Олександр, укр. політ. діяч. Н. 1899, Київ. П. 1960, еміграція. Член Центральної Ради, ген. секретар міжнац. справ, як такий брав участь у переговорах 1918 в Бересті. Член екзильного уряду УНР, проф. УВУ. Пр.: «Україна і червоний кошмар» (1927), «Україна проти Москви» (1935), «Державність чи гайдамащина?» (1934).

Шумаки, с., Берест., ср. Клейниківська. Від зал. ст. Скоки 2 км. Пам'ятка архітектури – Спасо-Преображенська церква (1609) з цікавими вітражами.

Шухрай Микола, учасник укр. руху, родом з Дружилович, Іван. Навчався у військовій школі, тоді ж налагодив контакти з укр. підпільною організацією, що діяла у Варшаві. Під час арешту наклав на себе руки.

Шутова Ольга, біл. співачка (сопрано). Н. 1944, с. Загородне (Зломишле), Кам. Вчилася у Берест. мед. училищі. 1961-1968 працювала в Бересті. З 1968 солістка Біл. філармонії у Мінську.

Шухевич Роман, укр. державний і військовий діяч. Н. 17.07.1907, с. Краківець, Львівщина. П. 5.03.1950, с. Білогорща, біля Львова. Закінчив Львів. політех. ін-т. учасник процесу у справі атентату на пол. мін. Б. Перацького – за браком доказів заперотений до

[336]

концтабору в Березі, де очолював укр. угруповання в'язнів. У повторному процесі С. Бандери у Львові Ш. засуджено на 4 роки ув'язнення, звільнений 1937 за амністією. Очолював опір пол. пацифікаціям. Учасник подій на Закарпатті. До трагічної загибелі очолював УПА і УГВР. Був кілька разів на Поліссі. Дав наказ про формування перших відділів УПА на Поліссі.

П. Мірчук. Укр. Повст. Армія, Мюнхен-Львів, 1991, с. 193, 213-215.

Щ

Щербина, актор. На початку 1900-х рр. відбував військову службу в Бересті у фортеці. Приймав участь в виставах укр. самодіяльного театру в місті.

К. Василенко, В. Василенко. Онопрій Василенко. – НС, 1986, № 39, 30.02.

«Щоденник бойових дій третього батальйону», документ, в якому описуються операції згаданого батальйону, що входив до 15-го поліцейського полку гітлерівського вермахту. У серпні-вересні 1942 15-й полк був кинутий на Берестейщину для операції проти укр. повстанців та сов. партизан. Третій батальйон зокрема здійснював операції в районах Берест., Пин., Коб. та Малорит., за два місяці знищивши 44837 чол. мирного населення. У Борисівці вбито 169 чол., у Борках – 705, у Заболотті – 289, в околицях Жабинки – 500. У січні 1943 15-й поліц. полк зазнав розгрому на Воронезькому фронті, його «Щоденник» потрапив до сов. військовослужбовців, частково опублікований.

В. Раманоўскі. Саўдзельнікі ў злачынствах, Мн., 1964, с. 44, 48, 72, 147, 286.

Шокицьке, с., Іван., ср. Лясковицька. Від Янова 5 км.

Щур Максим, біл. поет-початківець. Н. 1977, м. Берестя. Добірка поезій Ш. опубл. в ЛіМі за 6.03.1992 з передмовою М. Прокоповича.

Ю

Юнос, «жид господарський берестейський», купець-підрядник. Позивався із князем Сангушком 1565 за невиконання контракту на виготовлення попелу в Степанських лісах.

Торгівля на Україні XIV – середина XVIII ст. Волинь і Наддніпрянщина, К., НД, 1990, с. 112-113.

Юрій-Болеслав II Трайденович, останній гал.-вол. князь. Н. бл. 1306, Мазовія. П. 7.04.1340, отруєний боярами. Княжив 1324-1340. Протидіяв Литві, котра щойно анексувала Берестейщину, підтримував союзницькі контакти з Тевтонським орденом.

Юрій Володимирович, пин. князь з Юрійовичів. П. 1289, ще за ін. версією 1292. Разом з братами Федором і Демидом вітав 1262 вол. князя Василька, свого протектора, з приводу перемоги над литовцями під Неблем (на території Пин. князівства). Гал.-вол. літопис називає ЮВ

«кротким, смирним і справедливим». Коли ЮВ помер, то «...плакалася по нем княгиня его (Варвара) і синове его, і брат его Демид, князь, і всі люди плакахуся о нем плачем великим». Наведені слова, можливо, є уривком з пин. літописання.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 89.

Юрій Львович, гал.-вол. князь, онук Данила. Н. бл. 1250. П. 23.04.1308, за ін. відомостями 23.04.1315. На прохання берестян ЮЛ 1289 приєднав до своїх володінь землю Берестейську, яка формально, згідно заповіту Володимира Васильковича, мала належати Мстиславу Даниловичу. Під тиском останнього ЮЛ залишив Берестейську землю. Після смерті Мстислава Даниловича земля Берестейська, як і вся Волинь знову переходять під владу ЮЛ.

М. Гр. ІУР, т.3, Львів, 1905, с. 108; І. Крип'якевич. Гал.-Вол. князівство, К., 1984, с. 17, 26, 48, 54, 108, 109-111, 117, 118, 120-123, 126, 147, 162.

Юрій Наримунтович, лит. удільний князь з роду пин. Наримунтовичів. Княжив у Белзі, Крем'янці, був послом Ягайла у Новгороді Великому. Прибічник пол. орієнтації, діяв в інтересах Ягайла і Казимира III. Остання згадка про ЮН припадає на 1380.

А. Миловидов. О положении... с. 368; Ф. М. Шабульдо. Земли юго-западной Руси в составе Великого княжества Литовского, К., 1987, с. 51, 52, 64, 96, 123.

Юрій Ярославич, турово-пин. князь 1157 – бл. 1162, онук київ. кн. Святополка Ізяславича. У період правління в Києві Юрія Довгорукого ЮЯ виступає його довіреником. Турів захопив бл. 1157. Наступного року витримав облогу Турова, організовану вол. князями. Мав підтримку населення Полісся, якому оприкріла часта зміна володарів. Мав 5 синів: Святополка, Ярослава, Ярополка, Гліба й Івана.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 309-311; А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 1, К., 1901, с. 57-73.

Юрійовичі, турово-пин. Рюриковичі XII-XIV ст. Засновник династії Юрій Ярославич з київ. Ізяславичів. У період дроблення сиділи по всіх більших селищах і містах землі – в Турові, Пинську, Бересті, Городній, Дубровиці. Ю. міняли орієнтацію почергово – на київ. Рюриковичів, на вол. Романовичів, на Литву. Зміцнення лит. впливу на поч. XIV ст. витіснило Ю. з Пинська, їх потомки стають службовими князями на Волині, з них походять кн. Острозькі, Порицькі, Святополк-Четвертинські, Збаразькі-Корибутовичі, Вишневецькі.

Юркевич Іван, берест. міщанин, середина XVIII ст. Одружився 1759 з А. Другочанкою, також берестянкою ще й уніаткою, чим викликав до себе увагу уніатського кліру. З наказу уніат. єп.: Ю. «через свою іноземну огиду до святої католицької віри зробив зі своєї теперішньої дружиною, що вона сповідається і на богослуженнях буває в схизматичській церкві, про що наказую впевнитися документально і офіційно доповісти».

Л. Паевский. Город Брест-Литовск и его древние храмы. – «Труды IX археологического съезда в Вильно», М., 1983, т. 1, с. 327.

Юсковець Мойсей, вчений у галузі ветеринарії. Н. 1898, с. Завершя, Дорог. П. 1969. Вчився в Моск. вет. ін-ті. Там же і працював. 1956-1959 директор Біл. н.-д. вет. ін-ту, завідував відділом мікробіології та імунології цього ін-ту. Пр.: «Бруцеллез сельско-хоз. животных» (2 вид., М., 1960), «Туберкулез сельскохоз. животных и птиц», (3 вид., Мн., 1963).

Юхимчук Карпо, укр. вчитель. Родом з Коб. пов. П. 1933. При школі в с. Хабовичі, Коб., організував недільні курси для неписьменних. Переїхав на Полтавщину, помер з голоду.

І. Хміль. Укр. Полісся, Чікаго, 1976, с. 28.

Я

Яворський Станислав, біл. актор. Н. 1915, Берестя. вчився в студії Біл. дер. театру 1938. Актор характерного плану. Працював у Пин. драмтеатрі 1939-1941 та 1946-1954.

Яворскі С. – ЭЛМБел, т. 5, с. 676.

Яворський Феофан, церк. і просвіт. діяч Берестейщини, др. пол. XVIII ст. З 1758 ігумен Богоявленського православного монастиря в Пинську. Утримував при монастирі напівлегальну початкову школу для дітей пин. міщан, в якій серед іншого викладалася пол. мова і руська мова. Зберігав бібліотеку та архів історичних документів, дарчих грамот, деякі з них походили з часів Витовта і Сигизмунда І. Добився в пол. короля Августа III дозволу на спорудження нового будинку Федорівської церкви в Пин. пов. Позивався з гр.-кат. (уніатами) за церкви в Містичах і Вилагах. У 1764 католицькі фанатики безкарно напали на Я., силоміць обстригли йому бороду і голову.

Доповнення до «Каталогу колекцій документів Київ. археографічної комісії». – ж. «Архів України», 1974, № 1, с. 54, 61; А. Миловидов. О положении... с. 416-417.

«Я, Гриць, козак з-за Дунаю», фольклорна поема літ. походження, записана Новицьким у Коб. пов. як нар. пісня, опубл. 1866 в СПНТСЗК. Від першої особи розповідається, як Гриць, «козак з-за Дунаю», царист, рос. патріот, власник кріпосних душ, закохується в дівчину-кріпачку чорнобриву Катерину з с. Ласицька, Пин. пов. Закоханий «козак» ладен навіть украсти свою милу, якби її не вдалося купити чи обміняти. Про почуття самої Катерини мова не йде. Сповідь закоханого панича, створена не пізніше середини ХІХ ст., звучить ніби прологом до трагічної історії Шевченкової Катерини. Мова «Гриця», досить правильна, укр., з нечисленними полонізмами і діалектизмами.

Яєчковичі, с., Іван., ср. Бродницька. На березі Дніпро-Бузького каналу. Від зал. ст. Юхновичі 9 км.

Язвин, с., Малорит., ср. Гвізницька. Від Малорити 15 км.

Якання, властивість біл. мови: ненаголошене «е» після м'яких приголосних переходить в «я»: вясна, бяда, зямля. Укр. говіркам Я. не властиве.

Яким, берестянин, книголюб або й торгівець книгами. 15.11.1604 Я. купив у вдови Черлянської книги її чоловіка, в тому числі острозьке видання з дарчою присвятою кн. Острозького Черлянському, відомому діячеві Берестейщини. Від Я. згадана книга перейшла у власність «священного інока Іоана», під яким тепер розуміють Івана Вишенського, з його дарчим написом Спасівському монастиреві в Дубні на Волині.

І. Мицько. Чар архівних свідчень. – ж. «Жовтень», 1987, № 3, с. 91.

Якимович Дмитро, студент Київ. академії. У 1736-1737 навчався в класі філософії. Походив з Давид-Городка, Пин. пов., син священика.

Историч. корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 87; З. И. Хижняк. Киево-Могилянская академия, К., 1988, с. 224.

Якимович Роман, пол. археолог. Н. 1889. П. 1951. Досліджував раннє середньовіччя. Організатор археолог. музею у Варшаві, його директор 1923-1939. Проф. Варш. ун-ту. Редактор ж. «Вядомосць археольогічне» (1924-1939). Вивчав 1936-1937 разом з Марциняком городище в Давид-Городку та в с. Хорськ, Стол. Знайшов поховання з трупоспаленням з V-VI ст. Пр.: «Давідгрудек» (Пинськ, 1938), «Атлас гродзіск і замчиск сьльонскіх» (1939).

Якімовіч Р. – Словник гісторії Польскі, В-ва, 1973, с. 142.

Яків Маркович, стольник княжий, двірський Данила Галицького, довірена особа останнього. Учасник багатьох військових виправ, зокрема проти лит. загону Ленгевіна, розгромленого на Поліссі за участю ЯМ.

Гал.-вол. літопис. – ж. «Жовтень», 1982, № 7, с. 40, 41, 43, 45.

Яковенко Валентин, укр. публіцист, зем. статистик, видавець. Н. 11.11.1859, Полт. губ. П. 20.03.1916. Для серії Ф. Павленкова «Жизнь замечательных людей» Я. написав ст. про Б. Хмельницького і Т. Шевченка. Після смерті Ф. Павленкова Я. очолює 1900 його видавництво, стає розпорядником його фондів. У 1905 Я. безкоштовно вислав книги бібліотеці с. Остромачеве, Берест. пов.

В. І. Яковенко. Шевченківський словник, т. 2, К., 1977, с. 403-404: Є. Кирилюк. Навічно в поколіннях. – ЛУ, 14.03, № 11.

[341]

Яковенко М., секретар т-ва «Просвіта» в Бересті на 1927. Організував загальноосвітні курси для активістів просвітянського руху.

А. Петренко. Просвітянин Григорій Омелянюк. – г. «Голос Берестейщини», 1991, 27.05.

Ялова, с., Пруж., ср. Великоліська. Від зал. ст. Оранчиці 25 км.

Ялоч, с., Дорог., ср. Осівська. Від Дрогичина на пд. 10 км.

Ямиця, с., Малорит., ср. Олтуська. Від Малорити 25 км.

Ямне, с., Стол., ср. Струзька. Від зал. ст. Горинь 18 км. у межиріччі Горині і Мостви.

Янів, див. Іванове.

Янів Володимир, укр. поет і сусп. діяч. Н. 21.10.1908, Львів. П. 19.10.1991, Мюнхен. Студіював у Львів. та Берлін. ун-тах. За участь в ОУН відбував термін у концтаборі Берези. У 1941-1945 в нім. концтаборі. Писав вірші про березівський концтабір: «Молитись я в таборі не можу», «В темниці», «В льохах Берези».

В. Гоцький. Береза Картузька. – альманах «Біль», вип. 2, Львів, 1991, с. 16-17; І. Ходак. Володимир Янів. – «Літопис Червоної калини», 1992, 4-5, с. 45.

Янів-Поліський, зал. ст. на залізниці Берестя-Пинськ, передмістя Іванова.

Янівці, с., Пруж., ср. Мокрівська. Від зал. ст. Оранчиці 27 км.

Яніщиць Євгенія, біл. поетеса. Н. 1948, с. Рудка, Пин. П. 1988. Вчилася в ун-ті в Мінську. Зб.: «Снежныя грамніцы» (1970), «Дзень вечаровы» (1974), «Ясельда» (1978), «На беразе пляча» (1980), «Пара любові і жалю» (1983), «Каліна зімы» (1987), «У шуме жытняга святла» (1988). Я. декларувала свій біл. патріотизм з безоглядністю неофітки.

Яновська Софія, сов. математик, філософ, логік. Н. 1896, м. Пружани. П. 1966. Учасниця гром. війни в Україні – не на боці українців. Вчилася в ін-ті червоної професури 1929. З 1930 викладач Моск. ун-ту. Доктор фіз-мат. наук. автор бл. 40 наукових праць.

В. Д. Чистяков. Рассказы о математиках, Мн., в-во ВШ, 1966, с. 336-341.

Яновицина, укр. с., Пруж., ср. Сухопільська. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Біловезька пуца.

Янсон Юлій, рос. статист, економіст. Н. 1835, Київ. П. 1893. Член багатьох наук. т-ств. У пр. «Пинск и его район» (1869) Я. дослідив економ. і торгові зв'язки Пинська напередодні спорудження поліських залізниць, тобто в 50 і 60-ті рр. Пинськ, за Я., – транзитно-перевалочний пункт між торгово-економіч. системою України, з одного боку, і балтійськими нім. портами (Данціг, Кенінсберг, Мемель), з другого. Торгувалося зерном, лоєм, лісоматеріалами. Торгівля проводилась єврейським капіталом Пинська за допомогою широкої мережі маклерів-євреїв. Взагалі Я. називає Пинськ типовим єврейським містом.

Ю. Е. Янсон. – БСЭ, т. 30, с. 513; История русской экономич. мысли, т. 2, ч. 1, М., 1959, с. 118-129.

Януш, с., Кам., ср. Дмитрівська. Від зал. ст. Жабинка 45 км.

[342]

Янчук Андрій, активіст гр.-кат. (уніатської) громади с. Корниця на Підляшші (тепер під Польщею), батько відомого укр. письменника і вченого Миколи Я. Після чергового скасування уніатської церкви в межах імперії 1871 Я. не погодився переходити на рос. правосл. визнання, заявив протест, за що зазнав брутальної екзекуції вдома, а потім був ув'язнений на 9 місяців у фортечній тюрмі в Бересті, після чого вмер.

Г. А. Петровская. Не погасла звезда, Мн., 1987, с. 9, 10.

Янчук Микола, укр. письменник, етнограф, фольклорист, літературознавець. Н. 29.10.1859, с. Корниця, Підляшшя. П. 1.01.1921, Москва. Вчився в Більській гімназії. Закінчив Моск. ун-т. У худ. творчості (п'єсах) Я. віддавав перевагу укр. тематиці, ставив питання про національну самобутність і незалежність України. Визначав своє Підляшшя, як і Полісся, за частину України. Підтримував особисті контакти з М. Лисенком, М. Старицьким, А. Кримським.

Янковський Плакид, письменник. Н. 20.09.1810, с. Войське, Кам. П. 11.03.1872. Походив з укр. уніатської родини. Вчився в Берест. василіанській школі, у Свислоцькій гімназії, закінчив 1830 Вілен. ун-т. Був уніатським священиком, потім православним. Викладав у Жировицькій дух. семінарії.

Писав пол. і рос. мовами. Тв.: «Застінок» (1841), «Хвилини» (1842), «Оповідання» (1844), «Університетські спогади» (1849), «Джерела» (1853), «Пиха пана старости Каньовського» (1873), «Передчуття (комедія, 1841), «Про Ігната Шидловського, спогади» (1897), «Місцеві забобони і примхи» (1863), «Селянська правда» (1865) тощо. Я. типовий поліський інтелігент, якого розривали суперечності – конфесійні, етнічні, соціальні, політичні. Амплітуда його симпатій – від Крашевського до Кояловича.

Л. Паевский. Жировицкий и Брест-литовский архивы (к вопросу о значении провинциальных архивов для Западно-русского края). – «Труды IX археолог. съезда в Вильно», М., 1893; П. Янкоўскі. – ЭЛМБел., т. 5, с. 687.

Яремичі, с., Коб., ср. Буховицька. Від Кобриня на пн.-сх. 12 км. 1925-1939 пожиточно діяв осередок «Просвіти». На чолі укр. життя в Я. стояв С. Семенюк, селянин-поет.

[343]

Ярко, маляр з Давид-Городка. Згадується на 1734.

Тэмперны жывапіс Беларусі канца XV-XVIII ст., Мн, 1986, с. 196.

Ярополк Ізяславич, брат вел. князя кийв. Святополка Ізяславича, батько Ярослава Ярополчича. Княжив спочатку у Володимирі на Волині 1074-1087, відтак 1087-1101 – у Бересті. Убитий.

І. Крип'якевич. Гал.-Вол. князівство, К., 1984, с. 66.

Ярополк Юрійович, пин. князь, згадується на 1192, коли справляв у Пинську весілля. Певний час після смерті брата Гліба княжив у Турові. На давньому городищі в Пинську знайдено уламок керамічної амфори з написом «Ярополче вино».

Б. А. Рыбаков. Русские датированные надписи XI-XIV вв, с. 34.

«Ярополче вино», пам'ятка поліської епіграфіки, напис XII ст. на керамічному уламкові, знайденому на давньому городищі в Пинську. Амфора з написом належала пин. кн. Ярополку Юрійовичу.

П. Лысенка. Там, дзе стаяў старажытны Пінск – ЛіМ, 1968, № 7.

Ярославич Федір Іванович, останній «благословенством Божим князь на Турові і Пинську та інших містах і містечках». П. 24.08.1521 або 1522. Походив з роду князів Серпуховських-Боровських, які втекли з Моск. держави у ВкнЛ. Батько Я. одержав в уділ Городню, тепер Стол. 1498 Я. одружується з пин. князівною Оленою Олельковичівною і в такий спосіб стає князем у Пинську. Не мав ширших політ. амбіцій. У битві з татарами на р. Узі під Овручем очолений Я. пин. загін зазнав поразки. Наділяв отчинами бояр і церкву. Володіння бездітного Я. після його смерті дісталось пол. королю. У грамотах, що виходили з канцелярії Я., переважає укр. мова.

А. Грушевский. Пинское Полесье, ч. 2, К., 1903, с.13-31.

Ярославичі, княжа династія на Поліссі – в Городні і Пинську. Походили з серпухівських князів, що 1456 емігрували до ВкнЛит. І одержали у власність Городню на Поліссі. Знані два Я. – Іван у Городній і його син Федір у Пинську.

Ярослав Мудрий, христ. ім'я Юрій, вел. князь київ. Н. 978. П. 1054. За правління ЯМ у Києві (1019-1054) Русь-Україна досягнула апогею розвитку і сили. Чимало разів ЯМ був на Поліссі – в час воєн з поляками, литовцями і ятвягами. Поліська хроніка в діяльності ЯМ: 1018 воює з поляками вздовж пол.-руського кордону, 1019 військо ЯМ переслідує Святополка до Берестя, 1022 «прийде Ярослав к Берестю», 1038 «іде Ярослав на ятвязь», 1040 похід ЯМ на Литву, 1041 похід на мазовшан, 1043 похід спільно з пол. королем Казимиром проти Маслава, 1057 другий спільний похід проти Маслава. ЯМ фундатор багатьох культурних заходів. Заснував на Підляшші м. Більськ.

М. Гр. ІУР, т. 2, вид. 2, Львів, 1905, с. 43; С. Заброварний. Ярослав Мудрий і Польща. – ж. «Наша культура», В-ва, 1985, № 1, с. 5-6.

[344]

Ярослав Святополкович, князь турівський до 1113, тобто до смерті батька, вел. кн. київ. Святополка Ізяславича. Ходив 1112 і 1113 на ятвягів. Після Турова ЯС ще сидів у Володимирі. Намагався захопити Київ, але Володимир Мономах забрав у ЯС і Володимир. ЯС втікає до Угорщини, привівши звідти угорське військо. Загинув 1123 від таємних убивць. Його син Юрій 1157 силоміць утвердився в Турові, започаткувавши турово-пин. династію князів Юрійовичів.

І. Крип'якевич. Гал.-Вол. князівство, К., 1984, с. 10, 71, 163.

Ярослав Юрійович, удільний князь у Пинську, син Юрія Ярославича. П. 1190. Одружений з болгарською царівною Єфросинією Борисівною.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 308.

Ярослав Ярополчич, князь у Бересті. П. 1103. Небіж вел. кн. київ. Святополка Ізяславича. Втратив Берестя 1101. Загинув в ув'язненні.

М. Гр. ІУР, т. 2, Львів, 1905, с. 387.

Яроцевич Петро, учасник коб. «Просвіти» в 20-30-х рр.

А. Мартинов. Первая «Просвита» в Кобрине. – г. Берестейський край, Берестя, 1996, № 1.

Ясевичі, с., Берез., ср. Сілецька. Від зал. ст. Береза Картузька 10 км.

Ясельда, ріка, ліва притока Прип'яті. Довжина 242 км. Витікає з Біловезької пуші з околиць с. Трухановичі і тече на території Пруж., Берез., Дорог., Іван. та Пин. р-нів. Притоки: Вінець, Жигулянка, канал Огинського. У верх і

середній течії каналізована і забруднена. До м. Берези співпадає з ПРЛ. У давнину важлива комунікаційна магістраль Полісся.

Ясельда, зал. ст. на залізниці Пинськ –Лунинець. До 1955 наз. Городище Поліське. Частина с. Городище (тепер також Я.).

«Ясельда», літ. об'єднання при Іван. районній г. «Чырвоная зорка» (до 1954 «Сталинский путь»). «Я» заснована 1965 з метою об'єднання і заохочення місцевих літераторів, переважно початківців з числа учнів середніх шкіл району, нав'язування їм рос. або біл. мов. До «Я» у свій час належала місцеві автори, що пишуть біл. мовою: М. Панасюк, М. Трофимук, В. Кохарук, В. Федюкевич, В. Гетьманчук, Л. Масюк, Л. Гребінь та ін.

Ї. Ягоўдзік. Дружная плынь «Ясельды». – ЛіМ, 1985, 31.05.

Ясеницький Михайло, укр. військовий діяч, полковник армії Української Держави. На 1918 командир Брест-Литовського пішого полку.

Б. Монкевич. Організація регулярної армії Укр. Держав 1918 року. – зб. «Україна в минулому», вип. VII, К.-Львів, 1995, с. 88-89.

Ясинівка, с., Кам., ср. Верховицька. Від зал. ст. Високо-Литовськ 15 км.

Ясінь, с., Пруж., ср. Криницька. Від зал. ст. Оранчиці 45 км. Околиця Біловезької пущі.

Ятвяги, балтська народність, споріднена з прусами і литовцями, жили в II-XII ст. в районі теперешньої Білосточчини. Інша назва судави. По р. Нарві ятвяги межували з Руссю-Україною. У X-XIII ст. Я. чинили грабіжницькі набіги на укр. землі – Підляшшя, Полісся і Волинь. Уперше згадуються

[345]

в укр. літописанні на 983, коли князь Володимир зробив на ятвягів успішний похід через Полісся. Наприкінці XIII ст. Я. частково винищені хрестоносцями, поляками і Руссю, частково асимільовані литовцями, перестали існувати як етнос. Археологічні пам'ятки по Я. – могили, обкладені камінням. На Берестейщині таких могил нараховується до сотні. Т-во «Полісся» у Мінську спекулятивно сповідує концепцію про спадкоємність українців-полішуків щодо Я. з метою обґрунтування сепаратистської ідеї про «західно-поліський народ» на Берестейщині. Концепція розрахована на невігласів.

Ю. В. Кухаренко. Полесье и его место в процессе энтогенеза славян (по материалам археологических исследований). – зб. «Полесье», М., 1968; В. В. Седов. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья, М., 1970, с. 49, 81, 83, 122, 168, 179.

Яци, с., Пруж., передмістя Пружан. від зал. ст. Оранчиці 12 км.

Яцьковичі, с., Кам., ср. Мало заводська. Від зал ст. Лишиці 15 км.

Яцько, ватажок селянсько-козацького загону, діяв на Пинщині на 1613.

Историч. корни дружбы и единения укр. и бел. народов, К., 1978, с. 49.

Яцько з Пинська, козак низовий запорозький, учасник Лівонської війни в складі війська Речі Посполитої. Значиться в козацькому реєстрі 1581.

Реєстр 1581 року – ЛУ, 1991, 13.06.

Яцько, «пан Яцько, берестейський міщанин», згадується у запродажній угоді, укладеній 1458 в м. Острозі, серед інших свідків.

Укр. грамоти XV ст., К., 1965, с. 38-40, 148.

Ячник Микола, активіст укр. руху на Берестейщині. Н. 1927. Живе в Бересті. У 1977 протестував проти незаконної зміни запису в паспорті національності з українця на білоруса. З 1990 член УГКО Берест. обл.

[346]

ХРОНОЛОГІЯ БЕРЕСТЕЙЩИНИ

V ст. до н. е. Розпадається балто-слов'янська спільнота на балтів і слов'ян. Межею між балтами і слов'янами стає поріччя Прип'яті і Ясельди. Поширення на Берестейщині праслов'янської тшинецької культури.

V-IV ст. до н. е. На Берестейщині (с. Бориси) поширена лужицька культура.

III ст. до н. е. – II ст. до н. е. На Поліссі живе слов'янська людність зарубинецької культури.

IV-VI ст. н. е. Перші сліди волинян на Поліссі (села Скорбичі та Величковичі). Полісся належить до Дулібсько-волинянського племінного об'єднання. Починається слов'янізація балтського за складом населення Білорусі.

VI-VIII ст. На західноукраїнських землях, згідно арабських джерел, існує державне утворення «Волиняна».

VIII ст. Утворення держави Русь на Подніпров'ї з центром у Києві.

978-1015 Князювання в Києві Володимира Святославовича, коли, імовірно, Берестейщина разом з Волинню і Підляшшям була долучена до Русі.

980 Перша згадка в літописах про Турів.

981-984 Князь Володимир Великий воює ятвягів, які чинили шкоди землі Берестейській.

988 Хрещення України-Русі.

988-1015 У Турові і Пинську сидить на удільному столі князь Святополк Володимирович (Окаянний).

1008 Заснування Турово-Пинської єпархії.

1019 Уперше в «Повісті временних літ» згадано м. Берестя – в оповіданні про втечу Святополка в Польщу. У новгородському синодальному літописові Берестя згадано 1017.

1020 Берестя захоплене пол. королем Болеславом Хоробрим.

1022 Князь Ярослав Мудрий проганяє поляків з Берестя.

1038 Ярослав Мудрий воює ятвягів.

Між 1037 і 1050 Митрополит Іларіон створив богословський трактат «Слово про закон і благодать».

1113-1116 Створення в Києві пам'ятки літератури та історіографії Київської Русі «Повісті временних літ». Авторство першої редакції (1113) приписується Несторові, другої (1116) – Сильвестрові. У «Повісті» викладається історія східних слов'ян, виникнення Київської Русі.

1116-1118 Володимир Мономах карає мінського князя Гліба Всеславовича за спустошення Полісся.

[347]

1120-і рр. Володимир Мономах воює з Берестейщини ятвягів.

1127 Київський князь Мстислав Володимирович ходив на кривичів, здобув Полоцьк, а тамошніх князів вислав у полон до Царгороду.

Нар. між 1130 і 1134. Пом. бл. 1182. Кирило Турівський, церковний і культурний діяч Русі.

1145 Україна-Русь утвердилась у м. Визна на Підляшші.

1157 У Турові закріпився князь Юрій Ярославович, потомок Святослава Ізяславича, давши початок поліській удільній династії князів Юрійовичів.

70-80-і рр. XII ст. Утворення незалежних від Турова удільних князівств у Пинську і Дубровиці.

1196 Волинський князь Роман здійснив похід на ятвягів.

- 1199 Заходами кн. Романа утворюється Галицько-Волинське князівство, яке переймає від Києва політичну естафету. До складу Галицько-Волинського князівства належить земля Берестейська і Дорогочинська, а Турово-Пинське князівство перебуває під його протекторатом.
- 1201-1292 Твориться Галицько-волинський літопис – головне джерело відомостей про поточні події в землях Берестейській та Турово-Пинській у XIII ст.
- 1201-1264 Життя і діяльність Данила Романовича Галицького, видатного державного діяча України-Русі. Чимало зробив для захисту Полісся і Підляшшя від вторгнень поляків, литовців, ятвягів і хрестоносців.
- 1205 Загинув під час походу в Польщу кн. Роман.
- 1210 Берестя захоплюють Конрад Мазовецький і Лешек Краківський.
- 1213 Військо малолітнього Данила Галицького виганяє з Берестя поляків.
- 1219 Берестейщина вперше названа в Галицько-волинському літописі Україною.
- 1223 На р. Калка відбулася перша битва українсько-руських дружин з татаро-монголами. У битві загинув кн. Олександр з пинських Юрійовичів.
- 1228 Конфлікт між Данилом Галицьким і пинськими Юрійовичами за Чорторийськ.
- 1237-1238 Дорогичинська перемога Данила Галицького над рицарями-тевтонами.
- 1236-1242 Татаро-монгольська навала на українські землі.
- 1240, грудень Татари після жорстокої облоги руйнують Київ.
- 1240 Татари руйнують Пинськ
- 1254-1255 Приєднання до Галицько-Волинського князівства Чорної Русі.
- 1264 Волинське військо кн. Василька під Неблем (Турово-Пинське князівство) розгромило грабіжницький загін литовців.
- 1264 Біля м. Більська (Підляшшя) українські князі завдали поразки ятвягам.
- 1274 У Галицько-волинському літописі вперше вжито топонім Полісся.
- 1275-1277 Походи князів Лева Даниловича і Володимира Васильковича на Литву.
- 1275 За наказом кн. Володимира Васильковича будівничий Олекса закладає на Поліссі нове місто Кам'янець.
- [348]
- 1287 У заповіті кн. Володимира Васильковича вперше згадано м. Кобринь.

- Рік народження невід. П. 1287* Володимир Василькович, волинський князь, опікун культури, філософ, будівничий. Захищав Полісся і Підляшшя від нападів литовців і ятвягів.
- 1301-1308 Князювання в Галицько-волинській державі Юрія Львовича.
- 1308-1323 Князювання в Галицько-волинській державі Андрія і Лева Юрійовича.
- 1315-1316 Литовський князь Гедимин захоплює частину землі Берестейської. Князь Лев проганяє литовців з Берестейщини .
- 1320 Гедимин удруге воює північні землі Галицько-Волинської держави. У цій війні гине український князь Володимир. Унаслідок активізації дій Золотої Орди князі Лев і Андрій гинуть у сутичці з татарами. Литва окупує Берестя і перетворює його на базу для дальшого наступу на українські землі.
- 1325 Українське Полісся (і Турово-Пинська земля, і Берестейська) остаточно анексоване Литвою.
- 1340 Розпад Галицько-Волинського князівства на Галичину і князівство Луцьке.
- 1348 У Бересті князем литовець Кейстут Гедимінович.
- 1349 Під час польсько-литовської війни за галицько-волинську спадщину польський король Казимир III загарбує Берестейщину, але не надовго.
- 1351 Безуспішний польсько-угорський похід на Берестейщину.
- 60-70-і рр. XIV ст. Загарбання Великим князівством Литовським Чернігово-Сіверської землі.
- 1362-1363 Загарбання Литвою Київщини, Переяславщини та Поділля.
- 1366 Договір між поляками і литовським князем Ольгердом про передачу Берестя з волостю Кейстутіві.
- 1379 Берестя спалили тевтонські рицарі.
- 1382 Януш Мазовецький, польський князь, облягав Берестя.
- 1390 Берестя здобуває Магдебурзьке право (для порівняння: Санок-1339, Львів-1356, Київ-1494-1497).
- 1392-1394 Скасування урядом Великого князівства Литовського Київського, Новгород-Сіверського, Володимирського та Подільського князівств.
- 1397 Берестя сплюндроване тевтонськими рицарями.
- 1404-1519 У складі Великого князівства Литовського існує удільне Кобринське князівство як володіння князів Кобринських, потомків князя Ольгерда.

- 1410 Грюнвальдська битва. На боці Польщі і Литви беруть участь військові зағони з Берестя, Пинська і Пружан. Битві передувала нарада між Ягайлом і Витовтом у Бересті, де й було опрацьовано план кампанії.
- 1413-1510 Берестя з повітом належить адміністративно до воєводства Троцького.
- 1447 Уперше в джерелах згадано м. Березу.
- 1463 Кримські татари на чолі з Менґлі-Гиреєм спалили Берестя.
- 1471, 22.04 За наданням пол. короля Казимира Пинськ з князівством стає власністю київської княгині Марії Олелькович та її дітей.

[349]

- 1489 Створення в Кам'янці на Берестейщині списка Четії Менії, пам'ятки української мови.
- 1491 Заснування в Бересті шпиталю – притулку для калік на фундації місцевих магнатів.
- 1499 Менґлі-Гирей пограбував українські землі, татарські зағони сягнули Берестейщини і Вісли.
- 1500 Берестя зруйноване Менґлі-Гиреєм.
- 1503 Напад татарів на Полісся. Їх розбито случьким князем Семеном на Прип'яті біля Давид-Городка. Того ж року татари ще раз брали ясир на Поліссі, завдавши поразки пинському князю Ф. Ярославичу.
- 1506 З України, в тому числі і з Полісся, татари забрали близько 100 тис. ясиру.
- 1511 У Бересті створено староство. Відтоді тут відбуваються соймики.
- 1520 У складі Великого князівства Литовського створено воєводство Підляське, до нього віднесено Берестя, Кам'янець, Кобринь.
- 1521 Татарський наїзд на Полісся
- 1521-1522 Помер останній пинський князь Ф. Ярославич. Пинське князівство передано у власність королеви Бони.
- 1525 Пожежа в Бересті.
- 1527 26-тисячна татарська орда вторглася на Полісся. Зруйновано Пинськ. З великим ясиром верталася до Криму. Коло Вільшани на Київщині орду наздогнав кн. К. Острозький і розгромив її, визволивши 85 тис. бранців.
- 1527 Скасування Пинського князівства. Пинщину адміністративно віднесено до воєводства Троцького.

- 1541-1613 Життя і діяльність І. Потія, єпископа володимирсько-берестейського, греко-католицького (уніатського) митрополита, ініціатора церковної унії, письменника.
- 1553 У Бересті засновано першу на українських землях друкарню (польську), яка випустила близько 40 друків.
- 1561 Відкрито аптеку в Пинську.
- 1563 У берестейській друкарні вийшла пол. мовою Біблія.
- 1566 Перша згадка про Малориту.
- 1566 У складі Великого князівства Литовського утворено воєводство Берестейське з повітами Берестейським і Пинським.
- 1569 У Люблині проголошено державну унію між Польським королівством та Великим князівством Литовським. Волинська делегація виступила з домаганням вивести воєводство Берестейське з-під юрисдикції князівства та приєднати до земель українських, на що Варшава і Вільнюс не погодились, – Берестейщина була залишена під Литвою.
- 1581 Укладено реєстр козаків, учасників Лівонської війни. В реєстрі записано кілька десятків уродженців Полісся.

[350]

- 1581-1620 Життя і діяльність українського церковного і культурного діяча Л. Карповича, уродженця Пинщини.
- 1588 У Бересті розпочато брукування вулиць.
- 1591 Організаційно оформляється і починає діяти православне братство при церкві св. Миколая в Бересті – Микільське братство.
- 1591-1592 Розпочалися регулярні заняття в братській школі в Бересті.
- 1591-1593 Уродженець Берестейщини К. Косинський – козацьким гетьманом, очолює козацько-селянське повстання проти Речі Посполитої.
- 1592-1595 Педагогічна і наукова праця в Бересті в братській школі відомого українського мовознавця Л. Зизанія.
- 1595 Селянсько-козацьке повстання в Україні проти Речі Посполитої під проводом С. Наливайка. Повстанська армія двічі побувала в околицях Пинська.
- 1595 Імовірний рік народження Б. Хмельницького.

- 1596, 6.10 У Бересті на церковному соборі проголошено церковну унію. Єпископи Полісся І. Потій і І. Гоголь пристали до унії. За збереження традиційної православної церкви виступило рядове духовництво та більшість вірних. Розпочалася конфесійна колотнеча, використана поляками.
- 1596-1599 Архимандритом Ліщинського монастиря в Пинську – відомий церковний діяч України Є. Плетенецький.
- 1597-1648 Життєвий шлях А. Филиповича, поліщука, церковного українського діяча, письменника і патріота.
- 1614 Заснування в Бересті єзуїтського колегіуму.
- 1621 У Києві відновлено ієрархію православної церкви, зруйновану унією. На єпископа пинського висвячено грека Авраамія, на володимирсько-берестейського – І. Курцевича.
- 1629 У Куп'ятичах коло Пинська засновано православний чол. Введенський монастир.
- 1633 Легалізовано Колядне православне братство в Бересті. Початок чинності братської школи в Пинську.
- 1634-1689 Життєва одіссея К. Лищинського, правника, педагога і філософа, спаленого на вогні у Варшаві за переконання.
- 1648-1657 Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі. У воєводстві Берестейському боротьба точилася під гаслом: за возз'єднання краю з Української козацькою державою.
- 1648, вересень-грудень Народне повстання у воєводстві Берестейському. Збройні виступи проти шляхетської адміністрації в Бересті, Пинську, Турові, жорстоко придушені польсько-литовським військом.
- 1649 Нове повстання в Бересті, загинуло близько 2 тис. берестян.
- 1649, 31.07 Загинув у бою під Лоевом полковник війська Запорізького, наказний гетьман М. Кричевський. Уродженець воєводства Берестейського.
- 1651 Загинув у Бересті полковник Війська Запорізького Думинський. За дорученням Б. Хмельницького вів розвідувальну працю в краю, готував нове повстання.
- [351]
- 1651-1655 У Куп'ятицькому монастирі коло Пинська був ігуменом І. Галятовський, український письменник.
- 1655, 15.XI Російське військо кн. Урусова завдало польському війську П. Сапіги коло Берестя поразки, але міста не взяло.

- 1655-1659 У складі Української козацької держави створено Пинсько-турівський полк. Центр – м. Давид-Городок у Пинському повіті. Полковники пинсько-турівські І. Богдашевич, К. Виговський. Полк приймав участь у бойових операціях проти польського війська.
- 1657 Ракоці з Карлом Густавом сплюндрували Берестя.
- 1657, 6.08 Помер Б. Хмельницький.
- 1660, січень Російське військо Хованського захопило Берестя.
- 1661 Берестя захоплене поляками.
- 1663 Селянське повстання в с. Болота в Берестейському пов.
- 1664-1666 На Поліссі діє повстанський селянсько-козацький загін полковника Василевича.
- 1665, 21.XI Католицькі фанатики розгромили в Пинську братську православну школу – познущалися й прогнали з міста вчителів, розігнали учнів. Бібліотеку спалили.
- 1666 У Бересті працює королівська монетна майстерня, карбуючи дрібні монети «сольди».
- 1675 Помер Й. Нелюбович-Тукальський, православний митрополит київський. Уродженець Полісся.
- 1678 Повстання в с. Плотниця на Пинщині, викликане примусовим насадженням унії.
- 1697 Сеймова заборона уживати в державних установах Речі Посполитої руської мови.
- 1705 Берестя опановане саксонським військом Августа II.
- 1707 Берестя, Пинськ, Кобринь та інші населені пункти Полісся поруйновані шведами.
- 1720 У Пинську католики під керівництвом єпископів Рупієвського і Годабського вчинили погром православних. Хто опирався, били. Захоплено десятки православних храмів, Богоявленський монастир у Пинську, Введенський у Куп'ятичах. Навернено до унії 20 тис. «схизматиків». Погром у Пинську викликав по Україні протести.
- 1746-1817 Шляхтич українського походження з Берестейщини Т. Костюшко – польський національний герой.
- 1765-1789 На Поліссі споруджено канал Огинського.

- 1768-1773 Селянське повстання в селах Крощинка і Добрянка в Берестейській економії (Підляшшя), викликане соціальним надуживанням адміністрації економії. Відгомін гайдамацької епопеї.
- 1768-1774 Гайдамацьке повстання в Україні проти Польщі.
- 1773-1794 Заходами освітньої комісії в Бересті, Пинську й Дорогочині закладено середньоосвітні польські школи.

[352]

- 1775-1794 На Поліссі споруджено заходами М. Бутримовича Дніпровсько-Бузький канал.
- 1792 Берестя перетворено на резиденцію ватажків Торговицької конфедерації, спрямованої проти пол. конституції з 3.05.1791 р. та передбачених нею реформ.
- 1793 До Рос. імперії долучено м. Пинськ з повітом і приєднано до рос. Мінської губернії.
- 1794 Під Берестям рос. армія О. Суворова розбила пол. військо генералів Сераковського, Красінського і Понятовського.
- 1795 Берестя з повітом долучено до Рос. імперії і віднесене адміністративно до Литовської губернії, пізніше до Гродненської.
- 1801 Створення росіянами в складі Віленського генерал-губернаторства Гродненської губернії з центром у м. Гродно (Білорусь), до якої віднесено також українські повіти Берестейський, Кобринський, Пружанський з розформованого воєводства Берестейського.
- 1802 У Бересті згоріло 160 будинків.
- 1812 Французька навала. Бої біля Берестя і Кобриня.
- 1822 Пожежа знищила торгову частину Берестя.
- 1828 З 27 на 28 червня за ст. ст. Берестя спустошене пожежею. Згоріло 220 будинків, в тому числі греко-католицька церква, монастир бригіток, 150 яток, 5 єврейських шкіл. До спустошливих пожеж у Бересті, безумовно, доклала рук рос. воячина, в такий спосіб розчищаючи місце для фортеці.
- 1831 Спорудження фортеці в Бересті, внаслідок чого зруйновано старе історичне місто. Сучасне місто збудовано на Кобринському передмісті серед поля.
- 1831 Улітку почалося пол. повстання в Пинському повіті. Учасники – виключно поліські поміщики та сполонізована місцева шляхта. На чолі повстанських груп на Пинщині стояв магнат Т. Пуславський.
- 1839 Росіяни організували церковний собор у Полоцьку (Білорусь) на якому скасовано в межах імперії греко-католицьку (уніатську) церкву.

- 1845 Народився Д. Булгаковський, збирач фольклору Полісся.
- 1848 Селянське заворушення в Кобринському повіті.
- 1860-і *pp.* Полісся двічі відвідав український етнограф. П. Чубинський, зібравши тут багато наукового матеріалу.
- 1861 Скасування кріпаччини в Рос. імперії.
- 1861-1863 У с. Людвигове, Дорог. р-н., жила в маєтку чоловіка Е. Ожешко. Під час повстання 1863 р. підтримувала контакти з повстанським загonom Р. Траугутта.
- 1863 Видано циркуляр міністра внутрішніх справ П. Валуєва про заборону української мови.
- 1864-1874 Берестейський період у житті і творчості українського письменника О. Стороженка. Жив у маєтку Тришин, тепер у межах Берестя. Похований у Бересті.

[353]

- 1871-1872 Початок руху на Поліських залізницях.
- 1873 Страйк робітників цегельні в Бересті.
- 1873-1898 Діяльність Західної (Поліської) експедиції для меліорації боліт Полісся, керованої Й. Жилинським, Є. Опоковим. В експедиції приймали участь вчені Г. Танфільєв, В. Докучаєв, А. Карпинський, А. Воєйков.
- 1882 Страйк столярів вагонних майстерень у Бересті.
- 1893 У січні відбувся страйк залізничників у Пинську.
- 1895-1931 Життєвий шлях українського поета з Берестейщини С. Семенюка.
- 1896, 14.04 Спроба українців м. Пружан створити український самодіяльний театр. Віленський генерал-губернатор не дав дозволу.
- 1897-1974 Життєвий шлях українського поета з Берестейщини І. Хмеля.
- 1898-1934 Життєвий шлях українського поета з Берестейщини Д. Фальківського.
- 1903 У Бересті відкрито рос. чол. гімназію.
- 1905-1907 Революційні події на Поліссі: страйк робітників у Лунинці, Пинську, Бересті; селянські заворушення, зокрема картопляний бунт у Пружанському повіті; солдатські виступи.
- 1905-1914 Будительська праця в Бересті О. Василенка (О. Варнака), організатора самодіяльного театру та інших культурних акцій.

- 1905 Заснування бібліотеки-читальні ім. Тараса Шевченка в с. Кобиляни, Берест. пов.
- 1908-1944 Життєвий шлях українського письменника з Берестейщини Б. Ольхівського.
- 1909 Вистава драми Карпенка-Карого «Розумний і дурень» в с. Кльонки, тепер Іван. рн.
- 1911 Збір коштів у Пинську на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві з нагоди сторічного ювілею поета.
- 1912-1964 Жив і творив Федір Одрач (Шоломицький), український письменник з Полісся. Помер на еміграції.
- 1914 Почалася Перша світова війна.
- 1915-1918 Окупація німецькими військами Полісся і Волині по лінії Барановичі-Пинськ-Камінь-Каширський. Відхід значної кількості мирного населення в біженці на схід.
- 1915-1918 У Білій Підлясці, потім у Бересті видається український тижневик «Рідне слово».
- 1917 Проголошення в Києві Української Народної Республіки.
- 1918, 9.02 У Бересті, в Білому палаці фортеці, після переговорів підписано Берестейський мир між Українською Народною Республікою та Німеччиною і її союзниками. Згідно миру Берестейщина разом з Холмщиною і Підляшсям як споконвічні українські землі возз'єднувалися з Україною. 3.03 у Бересті підписано мир між Сов.

[354]

Росією та Німеччиною. Москва визнала незалежність України, але декретом 9. XI ВЦВК скасовує Берестейську угоду, розв'язує проти України віроломну війну.

- 1918, березень У складі УНР сворено Холмське губерніальне староство (губернію) з центром у Бересті. Староста – О. Скоропис-Йолтуховський. На Берестейщині творяться всі ланки української влади. Активну діяльність зокрема розвиває комісаріат з питань освіти, очолений Т. Олесіюком – готує вчителів, засновує школи. У Бересті засновано т-во «Просвіта».
- 1918 Вистава в Бересті «Наталки Полтавки» І. Котляревського, здійснена місцевими силами.
- 1919, січень Організація у Кобрині військової формації «Поліська Січ», створено Кобринський курінь.
- 1919 у січні-лютому Триває повстання в районі Лунинця, Дубровиці проти УНР. Запеклі бої біля Пинська. З Білорусі на Полісся посунули частини ЧА.

- 1919, лютий Польське військо захоплює фортецю в Бересті, потім ціле Берестя, потім Пинськ і Лунинець, руйнучи надбання українського державного життя.
- 1920 У Бересті польська влада засновує концтабір для утримання полонених вояків УГА. Комплектування в Бересті української дивізії генерала Безручка.
- 1920 Берестя займають більшовики, відтак знову поляки.
- 1921 У складі Польщі створено Поліське воєводство з центром у Бересті.
- 1922 Полісся належить до території діяльності Українського виборчого комітету Волині, Холмщини, Підляшшя і Полісся.
- 1922 Вибори до польського сейму. Від воєводства Поліського до сейму пройшли українські депутати В. Дмитріюк, С. Хруцький, І. Пастернак.
- 1923 Відновлення «Просвіти» в Бересті. Головою обрано В. Дмитріюка.
- 1924 Відкриття в Бересті приватної (утримуваної «Просвітою») української семирічної школи ім. О. Стороженка.
- 1926 Санаційний переворот у Польщі. Групу непокірних депутатів сейму, в тому числі українських депутатів, ув'язнено у берест. фортеці.
- 1926, 7.07 Народився український поет з Кобринщини О. Лапський.
- 1927, 20.02 У Бересті відбувся воєводський з'їзд «Просвіт», на якому зареєстровано 120 делегатів.
- 1929 Заснування Організації українських націоналістів.
- 1933, 3-4.07 Збройний виступ селян у Кобринському повіті, спровокований КПЗБ. Придушений поліцією.
- 1934, 17.06 У Березі створений поляками концтабір для ув'язнення арештованих активістів українського руху. У концтаборі караються тисячі українських патріотів.
- 1935 Польська влада забороняє у воєводстві Поліському організоване українське життя. Зокрема заборонено «Просвіту», закрито школу ім. О. С. Стороженка. Ув'язнено П. Артемюка.

[355]

- 1937, липень У Поліссі закладено воєнізовану підпільну групу ОУН під кодовою назвою «Вовки» з 25 членів, які відбували військову підготовку.
- 1939, січень-лютий У воєводстві Поліському в околицях Янова ОУН створює нову військову формацію «Поліське лозове козацтво», яке охоплює 500 чол.

Готувалося до військових дій в умовах назрівання Другої св. війни.
«Поліське лозове козацтво» – попередник УПА.

1939, 1 вересня Почалася Друга світова війна.

1939, 15.09 Берестя після придушення опору польської залоги фортеці окуповане німцями. Відтак відбувся урочистий акт передачі Берестя советським союзникам згідно пакту Ріббентропа-Молотова.

1939, жовтень Делегація поліщуків на чолі з С. Городчуком безрезультатно домагається в Москві возз'єднання Берестейщини з УССР. Інша поліська делегація побувала у Львові, намагаючись заручитися підтримкою народних зборів Західної України у справі вирішення долі Берестейщини, – поліщуків на народні збори не пустили, у допомозі відмовили. Тоді ж у Кремлі М. Хрущов ставив питання про приєднання Поліського воєводства як етнічно-українського до УССР, але Сталін відхилив клопотання Києва.

1939, 4.12 Верховним указом з Москви Полісся прилучено до БССР. На місці Поліського воєводства створено в складі БССР дві області – Берестейську і Пинську.

1939-1941 Репресії НКВС проти українства Берестейщини. Арешти, депортації сімей, заборона українських організацій, шкіл, «Просвіт». Органи влади силоміць записують поліщуків білорусами, непокірних репресують. Повсюдне впровадження російської мови. Невдалі спроби організувати колгоспи.

1941, 22.06 Почалася німецько-советська війна.

1941-1944 Німецька окупація краю. Берестейську і Пинську області віднесено німцями до райхскомісаріату Україна. Виникнення в Бересті, Кобрині, Пинську філій українського допомогового комітету. Відкриття українських шкіл і преси. Німецький терор. На території Полісся діє советська партизанка, вона провокує німців на терор, нищить українське життя. Те саме робить польське підпілля.

1941-1942 На Поліссі активізує дії військова організація Т. Бульби-Боровця «Поліська Січ Української повстанської армії».

1942, 7.02 У Пинську відбувся перший собор українського православного єпископату, який відбудував Українську православну автокефальну церкву. Німецькі окупанти переслідують відроджену українську церкву.

1942, 14.09 В околицях містечка Дивин на Кобринщині повстає перша сотня оунівської Української повстанської армії. Сотню організував і очолив С. Качинський («Остап»), військовий референт ОУН північно-західних земель. Перші бої сотні – проти німців і советських партизан. Початок масової повстанської епопеї в Україні під гаслом: «За Українську Самостійну Соборну Державу!».

- 1943, 10.03 У бою з німцями загинув «Остап» (С. Качинський) організатор першої сотні УПА.
- 1943 Розстріл німцями в Бересті українських інтелігентів – Гайового, Сороки, В. Пантелевича, Тарасюка. Розгром редакції української газети «Наше слово». У Кобрині розстріляно В. Пархотика, Й. Сацевича.
- 1944 Прорив відділів УПА-Північ через фронт на схід у советську займанщину.
- 1944 «Визволення» Берестейщини більшовиками. Бої з загонами УПА. Окремі повстанські групи продовжують опір до 1953 р.
- 1945 У Пинську українські підпільники висадили в повітря клуб з партійними зборами. Розпочинається примусова колективізація.
- 1950 Відкрито в Бересті державний педагогічний інститут ім. Пушкіна.
- 1952 Бій групи повстанців в Іванівському районі. Загинув Іван Сікора. Репресії проти українських активістів. Депортація «куркулів» Берестейщини в Казахстан.
- 1954 Об'єднання Берестейської і Пинської областей в одну Берестейську.
- 1990, 18.02 У Бересті виникає Українське громадсько-культурне об'єднання, метою якого є «...збереження та дальший розвиток мови, традицій, культури корінного населення Берестейщини». У квітні 1991 вийшов № 1 газети «Голос Берестейщини». Повстали «Просвіти» в Кобрині, Малориті, Бересті.
- 1990 Напад міліції в м. Кобрині на активістів УГКО БО, які продавали на вулиці українську пресу. «Бейте этих бандеровцев! Пусть убираются к себе на Львовщину!» – кричали стражи порядку до людей, котрі проте вигуками співчували потерпілим.
- 1995 Берестейський педагогічний інститут одержав статус університету. Є викладання української мови і літератури.

[357]

Автор схиляє голову перед світлою пам'яттю п. Шейни Дмитра та висловлює щиру дяку й бажає довгих літ життя п. Андрійчуку Андрієві та п. Базиліуку Миколі, громадянам США, українським патріотам, поліщукам за походженням (див. у словнику) за оплату зі своїх пенсіонерських заощаджень публікації «Словника Берестейщини».

Автор щиро дякує Козловському Миколі, голові УГКО Берестейської області, за посередництво й організацію публікації «Словника Берестейщини».

Леонюк Володимир, автор «Словника Берестейщини», нар. 1932 р. в с. Критишин, на Берестейщині, в селянській сім'ї, котра згодом вимерла в Казахстані на засланні. За участь в українському русі двічі, в 1952 р. в Пинську і в 1960 р. в Києві, суджений. На пенсії. Член Українського громадсько-культурного об'єднання Берестейської області. Автор публікацій про Берестейщину.